

DR. KIS BENEDEK JÓZSEF

**A KATONAI BIZTONSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI
AZ ÉSZAK-AFRIKAI ÉS KÖZEL-KELETI TÉRSÉGBEN
AZ ARAB TAVASZ TÜKRÉBEN**

MTA doktori értekezés

**Budapest
2019**

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
1. A témaválasztás indoklása, a tudományos probléma megfogalmazása	5
2. A kutatói hipotézisek	9
3. A kutatás célkitűzései.....	12
4. Kutatási módszerek	13
5. Az értekezés felépítése és a vizsgálat leírása	13
I. A BIZTONSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI, A KATONAI DIMENZIÓK	15
II. A KÖZEL-KELETI ÉS AZ ÉSZAK-AFRIKAI TÉRSÉG BIZTONSÁGPOLITIKAI ÉS KATONAI ELEMZÉSE	34
1. A térség sajátosságai	34
2. Stratégiai kihívások.....	39
3. A katonai erőviszonyok alakulása és fejlődési tendenciái a térségben	43
III. A KÖZEL-KELETI ÉS AZ ÉSZAK-AFRIKAI TÉRSÉG GEOPOLITIKAI ÖSSZEFÜGGÉSEI, KIHIVÁSAI ÉS BIZTONSÁGI STRUKTÚRÁI	46
1. A stratégiai környezet értékelése	46
2. Geopolitikai összefüggések.....	48
3. A Közel-Kelet és Észak-Afrika biztonságpolitikai és katonai kihívásai	57
4. Biztonsági struktúrák	69
5. Bilaterális kapcsolatok a térségben	72
6. Arabközi kapcsolatok.....	76
7. Az Egyesült Államok katonai jelenléte a térségben.....	84
IV. ÉSZAK-AFRIKA ÉS A KÖZEL-KELET MAI KATONAI HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE	91
1. Általános jellemzők.....	91
2. Az egyes államok haderőinek elemzése.....	99
2.1. <i>Marokkó</i>	99
2.2. <i>Mauritánia</i>	105
2.3. <i>Tunézia</i>	105
2.4. <i>Algéria</i>	109
2.5. <i>Libia</i>	115
2.6. <i>Egyiptom</i>	124
2.7. <i>Szíria</i>	139
2.8. <i>Libanon</i>	150
2.9. <i>Jordánia</i>	153

3.	A Perzsa (Arab)-öböl biztonsági helyzete	156
3.1.	<i>A biztonsági rendszer változásai az Arab tavasz kezdete óta</i>	156
3.2.	<i>Az Arab (Perzsa)-öböl térség haderőinek értékelése</i>	179
3.3.	<i>Szaúd-Arábia</i>	191
3.4.	<i>Egyesült Arab Emírségek</i>	194
3.5.	<i>Bahrein</i>	195
3.6.	<i>Omán</i>	195
3.7.	<i>Katar</i>	196
3.8.	<i>Jemen</i>	197
3.9.	<i>Kuvait</i>	198
3.10.	<i>Irán</i>	199
V.	AZ ÉSZAK-AFRIKAI ÉS A KÖZEL-KELETI HADERŐK MINŐSÉGI MUTATÓI	207
1.	Általános jellemzők	207
2.	Az arab haderők hatékonysága	212
VI.	A KATONAI ERŐK SZEREPE AZ ARAB TAVASZ IDEJÉN	217
1.	A társadalmi változások hatása a haderőre	217
2.	A haderők reagálása a változásokra.....	225
VII.	IZRAEL ÁLLAM FEGYVERES ERŐI ÉS NEMZETBIZTONSÁGI RENDSZERE	236
1.	Az izraeli védelmi rendszer	237
2.	A Palesztin Nemzeti Hatóság fegyveres erői.....	252
VIII.	NEM ÁLLAMI TÉNYEZŐK SZEREPE A TÉRSÉGBEN	253
1.	Az Iszlám Állam és az ellene folytatott küzdelem	253
2.	Az Iszlám Állam katonai ereje	256
IX.	A MILÍCIÁK SZEREPE A KÖZEL-KELETEN ÉS ÉSZAK-AFRIKÁBAN.	268
X.	NUKLEÁRIS PROLIFERÁCIÓ A TÉRSÉGBEN	289
XI.	VÉDELEMGAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS A TÉRSÉGBEN	294
1.	Trendek, sajátosságok.....	294
2.	Hadiipari együttműködés.....	300
XII.	ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK	308
1.	Új tudományos eredmények	316
2.	Az értekezés hasznosíthatósága	318
	IRODALOMJEGYZÉK	319

BEVEZETÉS

1. A témaválasztás indoklása, a tudományos probléma megfogalmazása

A világban globális felfordulás tapasztalható. Az Egyesült Államok és Európa politikája változóban van, Európát menekültáradat önti el a széteső Közel-Keletről, a működésképtelen államokkal tarkított Afrikából, a válsággal küszködő Afganisztánból és a Távol-Keletről.

A közel-keleti vezetők aggódnak a jövőjük miatt. A lakossági arányok változása átalakíthatja Európa társadalmi, szociális és kulturális szerkezetét. Az egyre inkább terjedő terrorizmusért elsősorban az iszlám radikális csoportok a felelősek, vérrel áztatják a muzulmán országokat és fenyegetik a világ többi részét is. Az Egyesült Államok és Kína óvatos távolságtartással szemléli a világban zajló folyamatokat, az orosz külpolitika esetenként átlépi az elfogadható normákat, a globális politikai szereplők között nem érzékelhető érdemi munkamegosztás.

A súlyosbodó problémák ellenére úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok lassan feladja a világban vállalt vezető szerepét. A nemzetközi energiapiacra az Egyesült Államok élvezi a függetlenségét, az olajárak zuhannak, ami kedvezőtlen hatást gyakorol a legnagyobb olajtermelő országokra, mint például Venezuelára, Oroszországra vagy néhány közel-keleti államra. Az ENSZ és a többi nemzetközi szervezet erőtlen, tagjaik igényeit közel sem elégítik ki. A kialakult helyzet több kontinensen is kedvez a radikalizmus terjedésének.

Az észak-afrikai és közel-keleti arab államok katonai biztonsága a 21. század kezdetétől jelentős, gyakran radikális változásokon megy keresztül. Líbiában, Szíriában, Irakban és Jemenben nem megszokott és változó célú koalíciók jönnek létre a nemzeti haderők (vagy annak maradványai) és a nem állami tényezők között. Az állami és nem állami szereplők sajátos koalíciót alkotnak, vagy éppen rivalizálnak egymással vagy a külső támogatók széles köreivel.

Értekezésemben a katonai biztonság területén egy összkép kialakítására törekedtem, felhasználva a témában folytatott kutatásaimat, a külszolgálataim során szerzett tapasztalataimat, valamint a mértékadó hazai és külföldi szakirodalmat.

A PhD fokozat elnyerését (2005) követően (értekezésem címe „*A palesztin intifáda biztonságpolitikai és katonai összefüggései*”) kutatásaimban a közel-keleti és észak-afrikai országok biztonságpolitikai elemzéseivel foglalkoztam, különös tekintettel a katonai összefüggésekre, az aszimmetrikus háborúk tapasztalataira, a megoldatlan konfliktusok problémáira, és nem utolsósorban a terrorizmus megnyilvánulási formáira, valamint ezek Európára gyakorolt hatására. Kutatásaim során elemeztem a vallási indíttatású terrorizmus okait, amelyeket tanulmányok, előadások formájában, illetve a „*Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*” című, 2016-ban megjelent könyvemben tettem közzé. A „*Katonai biztonság Marokkótól Iránig*” című, 2018-ban megjelent könyvemben a térség katonai kérdéseit elemeztem, az elemzés alapként szolgált értekezésem megírásához.

Az elmúlt ötven esztendőben új realitások jelentek meg a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. A változások politikai, gazdasági, demográfiai területen nyilvánultak meg, amit rendszerváltások, polgárháborúk és egyéb konfliktusok kísértek. Új törésvonalak keletkeztek, ezeket a nagyhatalmak és a regionális szereplők igyekeztek érdekeiknek megfelelően, saját céljaikra kihasználni. Nasszer pánarabizmusa és a Muzulmán Testvériség pániszlamizmusa megbukott, még akkor is, ha ezt napjainkban az ötvenhét tagállamot számláló Iszlám Államok Szervezete megkísérelte újraértelmezni. Az arab változások kifejezés – nyugaton arab tavasznak nevezik – azonban nem egyértelműen tükrözi a realitásokat. Értekezésemben a két megnevezést felváltva, de azonos tartalommal használom. Szíria és Irak belsőleg szétrombolt állapotba került. Jemen polgárháborúba süllyedt, Irán regionális hegemoniára törekszik, külföldön milíciákat vet be, Líbia stabilitásra törekszik, de ennek még a látszatától is távol van, Libanon örökös létezési dilemmával – az erősödő iszlamizációval – küzd, Erdoğan elnök pedig saját népét is megosztja. Ciprus még az egyesítés előtt áll, a Vörös-tenger körüli országokat belső problémák gyötrik, a kurdok helyzete Törökországban, Szíriában, Irakban és Iránban megoldásra vár. Közben szinte valamennyi országban erősödik az iszlám fundamentalizmus. Mindeközben a nagyhatalmak aktívak, saját érdekükben beruházásokat hajtanak végre, a katonai bázisokat pedig saját geopolitikai érdekeiknek megfelelően használják fel.

Azért tartom fontosnak a katonai biztonság elemzését, mivel a Közel-Kelet a világ azon régiója, ahol a katonai erő továbbra is az érdekérvényesítés fontos eszköze, a különböző intenzitással rendelkező válságócok összessége, a vallási és etnikai összetűzések helyszíne, nemzetállamok ellentétének, alvó és újjászülető, valamint aktív konfliktusok keletkezésének a színtere. A nemzeti fegyveres erők, de a különféle indíttatású milíciák is igyekeznek

korszerű fegyvereket beszerezni, vagy éppen megszerezni. A térségben a globális és a regionális hatalmak törekednek befolyást szerezni, érdeküket különböző módon érvényesíteni, amiben komoly szerepet játszik a fegyvereladás. A nemzetközi szervezetek befolyásoló képessége jelentősen eltérő. Komoly nehézséget okoz, hogy a térségben nem működnek saját érdekérvényesítő szereppel bíró nemzetközi szervezetek. Az arab változások nyomán ma már világosan látható, hogy nem történtek gyors és sikeres változások, megoldás nem körvonalazódik, a korlátozott célú katonai csapások nem hoztak eredményt, a terrorizmus napi szintű, a menekültek pedig elárasztják Európát. Kérdés, hogy a kialakult helyzetben hogyan értelmezhető a katonai biztonság a Közel-Keleten, fenyegeti-e Európát innen induló fegyveres tevékenység, pontosan fogalmazva háború, van-e kilátás a térségben egy biztonságot szolgáló nemzetközi szervezet létrejöttére, illetve hogyan kezelendő az egyes országokban kialakult válság.

A Közel-Keletre és Észak-Afrikára vonatkozó „válságív” elméletet Zbigniew Brzezinski, Jimmy Carter volt amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója fogalmazta meg 1978-ban, miután a térséget számos esemény rázta meg. Ez az állítás több mint 40 évvel később, ma is érvényes az indiai szubkontinentstől az Atlanti-óceán északi partvidékéig. A Közel-Kelet továbbra is a Föld leginstabilabb régiója, sikertelen államok, háborúk, dzsihadista terrorizmus, migráció, menekült áradat hozza magával a megújuló válságokat.¹ A MENA térség jelenlegi helyzete a nemzetközi rendszer dinamikus változásának a mellékterméke.² Globális szinten az elmúlt évek eseményeit a nemzetközi rendszer nyugati értékeken (liberalizmus, multilateralizmus, nemzetközi jog) nyugvó hanyatlása jellemzi. A legitimitás válsága körbeveszi a jelenlegi nemzetközi politikai rendszer alapjait, nevezetesen, hogy kik a nemzetközi rend meghatározó és törvényes képviselői, hogyan osztják el a hatalmat egymás között, egészen addig, hogy mikor folyamodhatnak fegyveres erő alkalmazásához. A válság cselekvésre készíti a globális vetélytársakat, az Egyesült Államokat, Oroszországot és Kínát. A nemzetközi rendszer alrendszerekre történő szétesése a regionális hatalmak (Szaúd-Arábia, Irán, Törökország) szerepének felerősödéséhez vezet. Ebben az összefüggésben az Egyesült Államok újraélesztette kapcsolatát Szaúd-Arábiával, Egyiptommal és Izraellel azzal a céllal, hogy elszigetelje Iránt, amelyet destabilizáló tényezőként és fenyegetésként értékel. A régió vitáiban Oroszország inkább a közvetítő szerepében tetszeleg. Nem véletlenül igyekszik

¹ MEZRAM, Karin – WARWELLI, Arturo: *The Arc of Crisis in the MENA Region*. 09. October 2018. 12. 11. <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/arc-crisis-mena-region-21387>; letöltés: 2018. 12. 11.

² MENA: Middle East North Africa (Közel-Kelet, Észak-Afrika).

széles körű kapcsolatokat kiépíteni Szaúd-Arábiától Szíriáig, Izraeltól Iránig, Törökországtól Libanonig. Ez a politika intervenciós külpolitikai lehetőséget biztosít számára, egyben összetűzéshez vezet az Egyesült Államokkal. Kérdés, hogy a korlátozott anyagi lehetőségek birtokában meddig folytatható hosszú távon ez a politika.

Belpolitikai szinten a jelenlegi körülmények között – amelyek alapvető megváltozása belátható időn belül nem várható – a kormányzás meglehetősen problematikus. A legkevésbé stabil országokban a belső ellentétek polgárháborúhoz vezettek, ennek során helyi és nemzetközi szinten megerősödtek a nem állami tényezők. A legitimáció törekennyé vált még a látszólag stabil országok esetében is. Az Öböl menti államok növekvő geopolitikai szerephez jutottak, még akkor is, ha politikai formaként a monarchiát megtartják. Ennek érdekében kénytelenek fellépni bel és külföldön bármilyen politikai erővel szemben, amely veszélyt jelenthet legitimitásukra. Egyiptom általános bizonytalansággal, széteső gazdasággal, a demokrácia válságával néz szembe, amit nehéz lesz leküzdeni, hacsak a civil társadalom iránti nyíltság nem valósul meg. Ennek jelenleg nem sok jelét lehet látni.

A Száhel-övezet Észak-Afrika és a Szub-szaharai térség között tranzit területnek számít, annak összes sajátosságaival együtt. Nagy területek esnek ki az állami ellenőrzés alól, jó lehetőséget biztosítanak az illegális kereskedelem számára, beleértve természetesen a kábítószer, cigaretta és embercsempészetet is. A körülmények segítik a transznacionális bűnözés fejlődését Európa, Ázsia, sőt Latin-Amerika irányában. A szervezett bűnözés mellett fontos geopolitikai jelenség a terrorizmus, terjedése szempontjából kiemelendő Mali, Burkina Faso, Niger, Csád és Nigéria, utóbbi az Iszlám Államnak hűségesküt tett Boko Haram „hazája”. Számos szélsőséges személyt vonz az al-Kaida az Iszlám Magrebben terrorszervezet Észak-Maliban és Nigerben. Mali északi részén a biztonsági helyzet sokat romlott 2006-tól, a Tuareg lázadás kezdetétől, a Kaddáfi rezsim bukása pedig tovább erősítette a térség dzsihádistá szervezeteit.³ Ebben a helyzetben kijelenthető, hogy a térség katonai és biztonsági erői a legtöbb országban destabilizálódtak és nem voltak képesek felvenni a harcot a szervezett bűnözői hálózatokkal. Nem mellőzhető az a tény sem, hogy a szervezett bűnöző hálózatok és a dzsihádistá szervezetek együttműködnek és transznacionális jellegűek. Sajnálattal kell megállapítani azt is, hogy a szervezett bűnözői hálózatok és a terrorszervezetek együttműködése már Európában is tényként kezelendő.

³ GAYE, Serigne Bamba: *Connections between Jihadist groups and smuggling and illegal trafficking ring in the Sahel*. Fridrich-Ebert Stiftung Peace and Security 2018.
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/fes-pscc/14176.pdf>; letöltés: 2018.12.15.

A biztonsági erőknél negatív tényezőként szeretném kiemelni, hogy a Száhel-övezetben a bűnöző hálózatok beépültek a rendőrség, a haderő és a vámszolgálat soraiba. Megoldás lehet a szubregionális nemzetközi szervezetekkel, például ECOWAS (Economic Community of West African States – Nyugat-Afrikai Államok Gazdasági Közössége), UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime – ENSZ Hivatal a Kábítószer és Bűnözés Ellen) történő szorosabb együttműködés. Jó lenne könnyen és gyorsan bevethető, kiképzett és felszerelt katonai erők létrehozása, erre történtek is intézkedések, remélhetőleg sikerrel járnak. Franciaország létrehozta Maliban a Serval műveletet, ennek célja a dzsihádisták katonai erőkkel történő kiszorítása, ugyanakkor hasznos lenne nemzeti katonai erőkkel több országban is megvalósítani egy ilyen fellépést. Az Egyesült Államok kiképzési céllal, egyes helyeken konkrét műveletekkel fellép a szélsőséges erők ellen. Ez a folyamat a nemzeti haderők kialakítását és az új kihívásokhoz történő alkalmazását is segíti. Ebben a tevékenységben a Magyar Honvédség is több országban részt vesz.

Értekezésemben a Közel-Keletet tágabb értelmezésben használom, a NATO és az Európai Unió gyakorlatát veszem alapul, azaz összekapcsolom az észak-afrikai országokkal, a földrajzi korlát Marokkótól Iránig tart. Törökország vonatkozásában – ellentétben az amerikai felfogással – az országot nem a közel-keleti térséghez sorolom, de regionális szerepe miatt elemzése megkerülhetetlen. Ennek oka az is, hogy a török–EU kapcsolatok gyengülésével a török érdekek ma már egyre inkább a Közel-Kelethez kötődnek.

Célom a biztonság dimenziói közül a katonai biztonság elemzése, megvizsgálom, hogy az arab országok haderői milyen képességekkel rendelkeznek, ehhez országonkénti elemzésben visszanyúlok az 1945 utáni háborúkhoz, a haderők tapasztalataihoz, különös figyelemmel követem a nemzeti haderők változásait az arab tavasz katonai eseményeinek alakulásában. Ezzel hozzá kívánok járulni a Magyar Honvédség jelenlegi és jövőbeni misszióinak sikeres végrehajtásához.

2. A kutatói hipotézisek

A témában folytatott kutatásom és elemzésem arra irányult, hogy igazoljam a térség katonai biztonságának fontosságát, bemutassam a régió katonai sajátosságait, ezen belül pedig a következőket:

1.) A Közel-Kelet és Észak-Afrika a világ azon területe, amely a leginkább hajlik a háborús megoldásra. A régiónak mindig is óriási stratégiai jelentősége volt, hiszen Európa, Ázsia és Afrika találkozásánál fekszik, határos a Földközi-tengerrel és a Föld legnagyobb olajkészletével rendelkezik. A biztonság újrafogalmazása során a szakértők 1990-ig eltérően értelmezték a Nyugatot és a Közel-Keletet. Amíg Nyugaton úgy vélték, hogy nem várható államok közötti háború, addig a Közel-Keletre vonatkozóan azt fogalmazták meg, hogy elképzelhető az államok közötti háború.

2.) Az elmúlt évek észak-afrikai és közel-keleti változásai hosszú időre megváltoztatják a régió arculatát. Ebben komoly szerepe van az arab országokban történt társadalmi változásnak, amelyet Európában (szerintem tévesen) „Arab tavasz” jelzővel illetünk. A változásban fontos szerepet játszott az iszlám radikális csoportok megerősödése és új típusú terrorszervezetek megjelenése. A belső fejlemények öt arab rezsimet (Irak, Líbia, Jemen, Egyiptom és Tunézia) döntöttek meg, és a polgárháború miatt súlyos helyzetbe került Szíria is. Több közel-keleti országban és a periférikus területeken a gyengén működő rezsimek képtelenek területük ellenőrzésére, ennek következtében megerősödtek a fegyveres milíciák és a terrorszervezetek. Emberek százezrei, főként civilek haltak meg a polgárháborúk során, például Irakban és Szíriában, kisebb mértékben Líbiában és Jemenben. Milliók váltak menekültté hazájukban, vagy a környező országokban, számosan közülük távolabbra menekültek, például Európába.

3.) A régióban a katonai erő az érdekérvényesítés fontos eszköze, különböző intenzitású válságócok teszik bonyolulttá a helyzetet, komoly érdekellentétek mutathatók ki a nagy és regionális hatalmak térséget érintő politikájában, vallási és etnikai küzdelmekkel, alvó és újjászülető konfliktusokkal találkozhatunk. A vizsgált régióban transznacionális katonai szövetség jelenleg nem működik.

4.) A Közel-Kelet és Észak-Afrika az arab változásokat követően még megosztottabbá vált, etnikai törésvonalakkal, nemzetállamokkal, különféle közösségekkel, törzsi társadalmakkal és vallásokkal. Ennek megfelelően katonai területen nemzeti haderőkkel, milíciákkal, nem állami tényezőkkel és a legkülönbözőbb eredetű és típusú fegyverekkel találkozhatunk. A szuperhatalmakat nem számolva, a térség országai a világ legnagyobb fegyverbeszerzői. A katonai erő nagyságát a konfliktusok jellege, a katonai doktrínák, a különféle szereplők rendelkezésére álló források, a nemzetközi fegyverszállítók és a lassan kialakulóban lévő, de csak kevés országot érintő saját hadiipari képességek határozzák meg.

5.) Értekezésemben elemzem, hogy a katonai stratégiák megváltozása milyen hatást gyakorol a térségre. Az elmúlt harminc évben a hadviselés természete radikális változáson ment át. Hagyományos értelemben vett, hadseregek között vívott nagy gyalogos és gépesített csaták már a múlté. A Közel-Keleten az 1973-as Yom Kippúr háború volt az utolsó ilyen értelemben vett háború. Ma már más típusú háborúkról beszélünk, amire a hadtudomány Forradalom a Katonai Ügyekben (Revolution in Military Affairs RMA) kifejezést használja és három fő jellegzetességgel rendelkezik: precíziós irányítású, nagyhatású fegyverek; hírszerzési fölény a hadszíntéren; a vezetés, az irányítás, az informatika és a hírszerzés kapcsolata; amelyek biztosítják minden egyéb elem integrációját. Ennek még csak csírái mutathatók ki a térség arab haderőiben. A 2003-as Irak ellen folytatott háború – nyugati részről – ezen elmélet iskolapéldája volt. A változások nem hagyták érintetlenül a fegyverpiacot sem, az országok zöme beszerzései nagy részét modern fegyverek vásárlására összpontosította. Precíziós irányítású, nagy távolságra alkalmas lőszeret fejlesztettek ki, ennek megfelelő platformokat alakítottak ki, különös tekintettel a repülőgépekre. Izrael és az Emírségek a legkorszerűbb F-16-os és F-35-ös repülőgépeket vásárolták meg, Szaúd-Arábia Typhoonokat rendelt, több ország pedig felderítő rendszereket szerzett be. Ezzel párhuzamosan kevesebb pénzt fordítottak harckocsik szolgálatba állítására.

6.) A mai hadviselésben – különös tekintettel a vizsgált térségre – fontos sajátosság, hogy egyre gyakoribb a nem állami tényezők megjelenése. Utóbbiak harcolhatnak országon belül és azon kívül, a kormányerők és a rivális milíciák ellen, akár a befogadó ország aktív vagy hallgatólagos támogatásával, illetve anélkül. Ezek a milíciák egyszerű fegyvereket és eszközöket alkalmaznak, módszerük lehet gerilla vagy terrorista jellegű, házi készítésű eszközöket, öngyilkos merénylőket, felforgató csoportokat stb. alkalmaznak. A fegyvert és lőszert többnyire illegális úton, esetleg a velük együttműködő fegyveres erőktől szerzik be. Sajnos egyre terjed a vegyi eszközök alkalmazása és megjelent a kiberterrorizmus is. A milíciák tevékenységüket gyakran lakott területen hajtják végre. Vannak országok, amelyek nem képesek ellátni haderejüket a legkorszerűbb fegyverekkel, ezért az aszimmetrikus műveletekben alternatív módszereket és eszközöket alkalmaznak. Egyes államok tömegpusztító eszközöket és ballisztikus rakétákat igyekeznek beszerezni.

7.) A térség arab fegyveres erőinek nagysága és minősége (képessége) rendkívül vegyes képet mutat. Egyes országok dollár milliárdokat költenek évente a legkorszerűbb fegyverek beszerzésére, míg mások nagyon keveset. Képesség szempontjából a Közel-Keleten az izraeli védelmi erők a legfejlettebbek. Hagyományos eszközök területén képességei meghaladják a régió bármely haderejét, emellett a hadászati triád mindhárom szintjén atomeszközökkel is rendelkeznek. Más államok, például Irán, aszimmetrikus képességeket építettek ki, valamint „nem hivatalos” fegyveres csoportok támogatásával igyekeznek kitölteni a biztonsági rést, de az izraeli védelmi erők haditechnikai és személyi képességeivel nem képesek felvenni a versenyt. Ennek ellenére bebizonyosodott, hogy a 2006-os libanoni háború idején hagyományos erők és módszerek alkalmazásával az izraeli fegyveres erők nem voltak képesek győzelmet aratni a főként gerillamódszereket alkalmazó Hezbollahnal szemben. Izrael után a térség legjobban felszerelt és ellátott haderejével az Öböl menti országok rendelkeznek. A Közel-Kelet legnagyobb létszámú hadereje Egyiptomban diszlokál.

3. A kutatás célkitűzései

A választott téma kutatását a következő célkitűzések figyelembe vételével végeztem:

1.) A közel-keleti és az észak-afrikai térség átfogó elemzése biztonsági, ezen belül katonai biztonsági szempontból, lokális, regionális és globális szinten. A térség biztonságpolitikai körülményeinek értékelésével elemzem azokat a tényezőket, amelyek a dzsihadizmus, radikalizmus és a terrorizmus kialakulásához vezetnek és hatással vannak Európa, benne hazánk biztonságára is.

2.) Az egyes országok haderejének, katonai potenciáljának, erős és gyenge oldalainak, valamint ezek Európára gyakorolt hatásának feltárása. Elemzem, hogy a vizsgált térségben a biztonság katonai eleme miért vált meghatározó tényezővé. Célul tűztem ki annak bizonyítását, hogy a térségben (a haderők mellett) jelentős szerepük van a milíciáknak és egyéb nem állami tényezőknek is.

3.) Megvizsgálom a katonai erők szerepének változását az Arab tavasz kezdetétől napjainkig, különös tekintettel az egyes országok belbiztonságában mutatott aktivitásukra.

4.) Feltárom a milíciák és egyéb nem állami tényezők szerepét a térség fegyveres küzdelmeiben, kapcsolatukat a haderővel, szerepüket a konfliktusok kimenetele szempontjából.

5.) Elemzem, hogy a térségben tapasztalható proliferáció, terrorizmus és migráció milyen kihívást jelentő Európára és magára a térségre.

6.) Elemzem a nagy és a regionális hatalmak érdekérvényesítő képességét, különös tekintettel a térséget érintő hadiipari üzemekre. Feltárom a fegyverkereskedelem tendenciáit és fontosabb szereplőit.

4. Kutatási módszerek

A térséggel 23 éve foglalkozom, ennek során lehetőségem volt négy évet Izraelben véderőattaséként szolgálni. Ez idő alatt közelről tudtam követni az eseményeket, köztük a különböző fejlettségű haderők és nem állami tényezők közötti konfliktusokat, valamint az aszimmetrikus küzdelem sajátosságait. Tapasztalataimat publikációkban tettem közzé.

Tanulmányoztam a témában megjelent magyar és főként idegen nyelvű irodalmat, a mértékadó kutatóintézetek kiadványait, valamint áttekintettem a releváns tudományos munkákat is.

Figyelemmel kísértem a hivatalos kiadványokat, a napi eseményeket. Összehasonlítottam a témában megjelent angol, német és francia nyelvű szakirodalmat. A médiában gyakran adok a térséggel kapcsolatban nyilatkozatokat és részt veszek szakmai témájú beszélgetésekben is.

Hazai és külföldi nemzetközi konzultációkon, konferenciákon vettem részt, ezek közül kiemelkedők voltak az olasz külügyminisztérium által szervezett Euro-Mediterrán találkozók, ahol a térség és Európa meghatározó biztonságpolitikai kutatóintézeteinek vezetői és munkatársai képviseltették magukat. Napi gyakorisággal követem a térség eseményeit.

Kutatásaimat 2019 januárjában zártam le.

5. Az értekezés felépítése és a vizsgálat leírása

Az értekezés bevezetőjében indoklom a témaválasztást, megfogalmazom a tudományos problémát, a kutatási hipotéziseket a kutatási célkitűzéseket, valamint a kutatási módszereket. Az értekezés 12 fejezetből áll, a fő hangsúlyt az észak-afrikai és közel-keleti régiók katonai értékelésére fektettem.

Az I. fejezetben a biztonság, ezen belül a katonai biztonság általános dimenzióit tárgyalom.

A II. fejezet az észak-afrikai és közel-keleti térség biztonságpolitikai és katonai elemzését tartalmazza, ezen belül kitérek a régió sajátosságaira, a stratégiai szintű kihívásokra, valamint bemutatom a katonai erőviszonyok alakulását és fejlődésének tendenciáit.

A III. fejezet a vizsgált térség geopolitikai összefüggéseit és biztonsági struktúráit elemzi. Kitérek a stratégiai környezet értékelésére, a geopolitikai összefüggésekre, a biztonságpolitikai és katonai kihívásokra, a biztonsági struktúrákra, a bilaterális és multilaterális kapcsolatokra, különös hangsúlyt helyezve az Egyesült Államok katonai jelenlétére a régióban.

A IV. fejezet az észak-afrikai és a közel-keleti országok általános katonai jellemzőit és az egyes haderők elemzését tartalmazza, ez egyben az értekezés leghosszabb fejezete.

Az V. fejezet az észak-afrikai és a közel-keleti haderők minőségi mutatóit elemzi, ezen belül külön figyelmet fordítok a haderők hatékonyságára.

A VI. fejezetben a katonai erők szerepét vizsgálom az Arab tavasz idején, különös tekintettel a társadalmi változások haderőkre gyakorolt hatására, valamint a haderők reagálására az egyes országokban kialakult változásokra.

A VII. fejezetben Izrael Állam fegyveres erői tárgyalom.

A VIII. fejezet a nem állami tényezőkkel foglalkozik, ezen belül alfejezetben elemzem az Iszlám Állam helyzetét és katonai erejét.

A IX. fejezetben a milíciák térségben játszott szerepét elemzem, kitérek néhány fontosabb szervezet bemutatására és szerepére.

A X. fejezet a térség nukleáris proliferációjának összefüggéseit tárja fel.

A XI. fejezetben a védelemgazdasági kérdéseket vizsgálom, kitérve az általános trendekre, tendenciákra, valamint a hadiipari együttműködés területeire és a megvalósulás gyakorlatára.

A XII. fejezetben összegzem az elvégzett kutatást, következtetéseket vonok le és megfogalmazom az új tudományos eredményeket, ajánlást teszek az értekezés felhasználhatóságára.

I. A BIZTONSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI, A KATONAI DIMENZIÓK

A biztonság egyszerűen kifejezve a fenyegetettség hiánya. A szakirodalom szűkebb és tágabb értelemben vett biztonságról beszél, a szűkebb a politikai és a katonai, a tágabb magában foglalja a – szűkebb értelemben vett biztonságon kívül – a gazdasági, környezeti, szociális és ökológiai biztonságot is.

A biztonságot veszélyeztető kihívások, kockázatok és fenyegetések „azok a veszélyt és fenyegetést magukban hordozó helyzetek és állapotok, amelyek általában negatívan befolyásolják az adott országban az átfogó biztonságot, annak egyes összetevőit, és gyengítik a belső és külső stabilitást”.⁴

A kihívások, kockázatok, fenyegetések a veszélyek különböző megnyilvánulási formái. Ezek sokszor negatívan befolyásolják a külső és belső biztonsági helyzetet. A veszély szintjének meglétét és minőségét is meghatározza, hogy ezek dinamikus folyamatként értelmezhetőek és sokszor egymást átfedve jelennek meg.

„A kihívások: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége – a lehetséges veszélyek legalacsonyabb megnyilvánulási szintjén –, amelyek eredőit általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira.

A kockázatok: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége – a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási szintjén –, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek.

A fenyegetések: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége – a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjén –, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, és közvetve hatással lehetnek a nemzeti értékek megőrzésére. Az érdekek képviselésének módszerei és eszközei előnyben részesítik a kikényszerítést vagy az erőszakos úton történő megoldás lehetőségét.”⁵

⁴ SZABÓ József főszerk.: *Hadtudományi Lexikon*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 42. o.

⁵ RESPERGER István: *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során*. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, Budapest, 2002. 45. o.

A katonai biztonság a „kormányok azon képessége, amely lehetővé teszi az állam fennmaradását a külső és belső katonai fenyegetéssel szemben”.⁶ Végso eszköze a háború, amely a clausewitzi felfogás szerint a politika folytatása más, erőszakos eszközökkel. Karl von Clausewitz szerint a háború nemcsak taktikai eszköz, hanem igazi politikai eszköz, a párbeszéd folytatása más eszközökkel megvalósítva.

Másképpen fogalmazva, a katonai biztonság alatt elsősorban egy adott ország területének és lakosságának a védelmét értjük. A legnagyobb veszélyt azok az államok vagy állam nélküli társadalmi csoportok, NGO-k (non-governmental organizations, nem kormányzati szervezetek) jelentik, amelyek elégedetlenek a jelenlegi helyzetükkel, és ezért céljaik eléréséhez erőszakos szándékkal lépnek fel. Vizsgálata során alapvető szempont a potenciális katonai erő kiépítése a fegyveres támadó- és védekezőképességek fenntartásához, valamint az egymás szándékairól alkotott elképzelések kétszintű elemzése, aminek során egyre fontosabb szempont – a bizalom növelése mellett – az agresszió megelőzése. Az elmúlt évtizedek, illetve napjaink konfliktusaira és háborúira jellemző, hogy azok többnyire nem országok között, hanem azokon belül folytak, illetve zajlanak, és az áldozatok többsége több millió ártatlan civil polgár. Az Egyesült Államokat ért 9/11-es terrortámadást követően elterjedt az aszimmetrikus hadviselés, amely különösen a vizsgált térséget érinti.⁷ Korunk legnagyobb katonai kihívását egyértelműen a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek proliferációja, illetve ezek találkozása és összefonódása jelenti. Ezekre a kihívásokra a válaszlépés a nyugati felfogás szerint a *hatásalapú megközelítésben*,⁸ valamint a *hálózatközpontú*⁹ és *távolsági hadviselésben*¹⁰ nyilvánul meg, amely során az

⁶ SZENES Zoltán ny. vezérezredes: *A katonai biztonság reneszánsza*. Honvédségi Szemle, 2017/2. szám. 3–26. o. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2_beliv_003_026.pdf; letöltés: 2017. 04. 17.

⁷ Az aszimmetrikus hadviselés meghatározása: „Pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó, közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, amelyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratainkat az ellenségre.”

RESPERGER István: *A XXI. század fegyveres konfliktusainak hatása a hadtudományra*. In: RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013. 23. o.

⁸ A hatásalapú megközelítés lényege, hogy nem feltétlen a célpontok megsemmisítésre irányul, hanem a célul kitűzött hatások elérésére összpontosít, amely során a katonai és nem katonai erők és eszközök összevontan kerülnek bevetésre.

NAGY László: *A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai és kihívásai a NATO szemszögéből*. Hadtudomány, XV. évfolyam 4. szám, 2005. december.

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_4.html; letöltés: 2017. 07. 02.

⁹ A hálózatközpontú hadviselésben a hangsúly az információ, illetve annak azonnali megosztásán van, abból a célból, hogy az a vezetés minden szintjén, azonos időben álljon rendelkezésre, és ezzel döntésselőnybe kerüljön az ellenséges erőkkel szemben. Ennek hatékony megvalósítása érdekében az érzékelőket, a döntéshozókat és a fegyverrendszereket egyetlen integrált rendszerbe foglalja. Uo.

országhatárokon túl, esetenként más földrészekeken kell különböző katonai műveleteket végrehajtani, amelyek sok esetben akadályokba ütköznek, így pusztán csak katonai eszközökkel nem orvosolhatók, azok komplex és többdimenziós megoldást igényelnek.

„Az államok katonai biztonságukat ötféle módon tudják biztosítani: (1) egyoldalúan, saját katonai erővel; (2) többoldalúan, szövetségi rendszerhez való csatlakozással; (3) egy- vagy többoldalúan, tömegpusztító fegyverek birtoklásával; (4) egyoldalúan, semlegesség útján; (5) egyoldalú, egyedi megoldásokkal, nemzetközi szerződések megvásárlásával.”¹¹ A közel-keleti térségre az egyes vagy a kettes pont együttes alkalmazása a jellemző, bár találkozhatunk tömegpusztító fegyverek megvásárlásának, esetleg saját fejlesztésének szándékával is. A saját erővel történő védelem is egyedi módon érvényesül, nem hasonlítható a nyugati országok gyakorlatához. Az ötféle módozatot ki kell egészíteni például Izrael esetében azzal, hogy egyoldalúan, saját katonai erővel, bilaterális megállapodással igyekszik a biztonságot garantálni. Az Egyesült Államok és Izrael állam között létezik ugyanis olyan megállapodás, hogy Izrael megtámadása esetén az Egyesült Államok úgy tekinti, mintha saját területét érné támadás. Úgy vélem, itt nem szerződések megvásárlásáról van szó, hanem kétoldalú védelmi megállapodásról.

A biztonság problémáinak tárgyalása során nyilvánvalóan nem lehet a katonai biztonságot kiszakítani a többi területből. A biztonság dimenziói és szektorai kérdésében a kutatók nincsenek egységes véleményen, szerintem nem is lehetnek, hiszen a világ különböző régióiban eltérő értelmezést használnak. A katonai biztonság értelmezése mást jelent az Egyesült Államokban, Svájcban vagy Izraelben. Barry Buzan, Ole Weaver és Jaap de Wilde megkísérelték a biztonság szektorainak meghatározását, még akkor is, ha ezek tartalma folyamatos változáson megy keresztül. Mindettől függetlenül a buzani meghatározás időtállóan bizonyult. A biztonsági szektorok megállapításában Buzanék öt területet jelölnek meg: politikai, gazdasági, katonai, társadalmi és környezeti biztonságot.¹² Ezt újabban a kutatók kiegészítik a kiberbiztonsággal, ami nem vitatható. Ezekből a Közel-Kelet és Észak-Afrika számára fontos, hogy a politikai és a katonai biztonságot ki kell egészíteni a Buzanék által említett többi elemmel is. Erre a vizsgált térségben először a tunéziai események világítottak rá, majd a többi országban történtek ezt megerősítették.

¹⁰ Távolági hadviselés során a kockázatok minimalizálása és egyben áthárítása érdekében a földrajzilag távol eső területeken a beavatkozó fél a helyi szövetségesek erőit használja céljai eléréséhez, mint egy meghosszabbított kezét. RÉVÉSZ Béla: *Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához*. JATE, Szeged, 2010. 239–240. o.

¹¹ Uo. 6. o.

¹² BUZAN, Barry – WEAVER, Ole – DE WILDE, Jaap: *Security. A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner Publishers, 1997.

A biztonság elméletét és gyakorlatát a második világháborút követően a nagyhatalmak közötti versengésben határozták meg valamennyi régióban, beleértve a Közel-Keletet is. A hidegháború idején közel ötven éven keresztül az Egyesült Államok és a Szovjetunió erőegyensúlya határozta meg a biztonságot, ez szolgált az elemzések kiindulópontjaként. A harmadik világ, vagy a fejlődő országok kifejezés a nagyhatalmak által meghatározott biztonságpercepcióban marginális szerepet játszott. Ez egészen addig tartott, amíg a világ eljutott oda, hogy a harmadik világ nagyobb szerepet játszott a nagyhatalmak biztonságában, mint korábban. A fejlődő világ konfliktusai, mint például a proxy (helyettesítő) háborúk, államok közötti konfliktusok, helyi viták korábban csak másodlagos jelentőséggel bírtak a nemzetközi rendszeren belül. A második világháborút követően a nemzetközi rendszereket és azok összetevőit a nemzetállamok határozták meg. Az ezzel a témával foglalkozó, előbb európai, később amerikai szakirodalmak elemzései nyomon követhetők a realista Morgenthau, később a neorealista Walt és Waltz munkásságában, akik a nemzetközi kapcsolatok elméletének kidolgozásában iskolateremtő szerepet játszottak. Magyar viszonylatban ezen a területen fontosnak tartom kiemelni Matus János professzor munkásságát.¹³

A nemzetközi biztonságpolitika a hidegháború vége óta is sok változáson ment keresztül. Ronald Dannreuther a nemzetközi biztonság fogalmában és értelmezésében három nagyobb változást fogalmaz meg. Ezek:

- egy nagyhatalmak közötti háború valószínűségének jelentős csökkenése;
- világméretű elmozdulás a Kelet–Nyugat tengelyről az Észak–Dél tengely felé, kiegészülve egy egyre növekvő kételkedéssel az államban, mint a biztonság egyedüli és leghatékonyabb védelmezőjében;
- elmozdulás a bipoláris rendszertől egy sokkal kevésbé határozott rendszer felé, ami magában hordozza az unipolaritás jellegzetességeit (az Egyesült Államokkal, mint domináns hatalommal), valamint egyre növekvő multipolaritással (leginkább a növekvő hatalmú Kína pólusával).

A biztonság szintjeit illetően megkülönböztetünk egyéni, nemzeti, nemzetközi (regionális) és globális biztonságot. Ezek a szintek értelemszerűen több összetevőből állnak, hiszen például egy nemzet biztonsága összefügg az egyéni biztonsággal. A biztonság a katonai dimenzió nélkül nem értelmezhető, hiszen a biztonságot veszélyeztető tényezők

¹³ MATUS János: *A jövő árnyéka* című könyve az államok kapcsolatait a különböző történelmi korokban értelmező és magyarázó teóriák közül azon elméleteket foglalja össze, amelyek a biztonság és a jólét összefüggéseiben keresik a magyarázatot az államok magatartására. A Pesti Csoport, Budapest, 2005.

elleni fellépéshez többnyire katonai erőre van szükség. A katonai biztonság szerepe történelmi korszakonként mást jelentett. Például a hidegháború időszakában a katonai biztonság meghatározó volt, a békét gyakorlatilag a két szemben álló katonai tömb garantálta. A hidegháborút követően ez megváltozott, előtérbe került a politikai és a gazdasági biztonság, de ez sem egyértelmű, hiszen egy konfrontáció esetén (lásd az orosz–ukrán válságot) ismét előtérbe került a katonai biztonság, ugyanis visszatért a háború Európába.¹⁴ Ez elért egy olyan szintet is, amikor újból erőátcsoportosításokra, a nemzeti haderők megerősítésére van szükség. Gazdasági biztonság nélkül nem lehetséges katonai biztonság. Ha nem áll rendelkezésre megfelelő képzettségű és elszántságú humán erőforrás, nincs katonai biztonság. A katonai biztonság napjainkban együtt jár a humán biztonsággal is, hiszen a katonai műveletek főként a polgári lakosságot érintik. A vizsgált térségben az is lényeges, hogy hogyan vetik be a hadsereget a saját polgári lakosság ellen, illetve mi az a szint, amikor nemzetközi beavatkozásra van szükség. Ennek meghatározása nagyon kényes, hiszen az erőszakos beavatkozás értelmezhető úgy is, hogy szándékosan befolyásolják egy ország belügyét.

A humánbiztonság koncepciója a biztonság fogalmának talán az egyik legfontosabb hidegháború utáni újrafogalmazása, ami nemcsak a tudományos életben, hanem a politika köreiben is nagy népszerűsége tett szert. A humánbiztonság koncepciója arra az intenzív hidegháború utáni vitára reagál, amelyet az állami szuverenitással és a humanitárius intervencióval kapcsolatban folytatnak, és arról, hogy volt-e normatív elmozdulás annak szélesebb elismerése felé, hogy a nemzetközi közösségnek kötelessége megvédeni a szenvedőket saját jogtipró államukkal szemben. Az intervenció, vagyis a külső katonai erő bevetése a belső konfliktusokban a nemzetközi politika állandó jellemzője. A válságkezelésben az egyértelműen szükségtelen szenvedéssel szemben a mit kellene tenni kérdésben egy lehetséges válasz lehet a humanitárius intervenció. A déli államok az intervencióval szemben többnyire történelmi okok miatt kemény kritikát fogalmaznak meg. A hidegháborút követő időszakban erre számos példát láthattunk, Európában ilyen volt a NATO koszovói bevetése. A humanitárius intervenció elfogadhatóságát negatívan befolyásolták a 9/11 utáni események, gondoljunk csak az iraki háborúra vagy Kaddáfi eltávolítására, amit humanitárius érvekkel igazoltak, arról már nem is beszélve, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács részéről sem volt meg a teljes támogatás. Az intervencióktól való félelem főként a

¹⁴ Ezzel kapcsolatban bővebben lásd SZENES Zoltán ny. vezérezredes: *A katonai biztonság reneszánsza* című tanulmányát. Honvédségi Szemle, 2017/2. szám. 3–26. o. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2_beliv_003_026.pdf; letöltés: 2017. 04. 17.

Közel-Keleten egy olyan félelmet is okozott, hogy a beavatkozás esetleg szuperhatalmi konfrontációhoz vezethet. Ez érzékelhető volt a '67-es és a '73-as arab–izraeli háborúk során, de az iraki és szíriai beavatkozás során is.

A katonai szektorban szinte valamennyi országban a védelem legfontosabb feladatai közé tartozik a haza fegyveres védelme, lakosságának megóvása, valamint területi önállóságának biztosítása. Nemzetközi szintén ma megfigyelhető, hogy a széteső és a fennálló világrenddel egyet nem értő államok okozzák a legtöbb fenyegetést, és az is, hogy a biztonság szavatolására a szövetségi rendszerek nyújtják a leghatékonyabb védőhálót a kisebb országoknak. A vizsgált térségben katonai szövetségi rendszerek nem léteznek. A háborúk megvívásának módjai is megváltozni látszanak. Egyre valószínűtlenebb, hogy nemzetállamok között nagy területen, nagy létszámú hadseregekkel, a hagyományos fegyverzet teljes arzenálját felvonultatva és stratégiai szintű manővereket végrehajtva fegyveres konfliktus alakuljon ki. Egyre többször fordul viszont elő, hogy helyi konfliktusok esetében – félve a harcok eszkalálódásától – a fejlett országok beavatkoznak és kikényszerítik a békét a harcoló felek között. A katonai biztonsághoz a Közel-Keleten és Észak-Afrikában nagyon szorosan kapcsolódik a küzdelem a természeti erőforrásokért, nevezetesen a vízért és az olajért. A víznél és az olajnál itt ma még nincs fontosabb erőforrás. A friss víz az élet szükséges feltétele – iváshoz, ételkészítéshez és mosáshoz – és így a modern és fejlett társadalom fontos alkotóeleme. Az olaj elméletben a kevésbé fontos javak közé tartozik, mivel léteznek alternatívái és helyettesítői, de a gyakorlatban a modern ipari társadalom mégis hatalmas mértékben függ az olaj viszonylagos olcsóságától és bőségétől, ami jelentős részét adja a modern élethez szükséges energiának. A 20. század során az emberi találékonyság és a technológiai innovációk olyan módon manipulálták a víz- és olajforrásokat, amelyek nagyon fontos újításokhoz vezettek a mezőgazdaságban, az iparban, a közlekedésben és az általános emberi jólétben.¹⁵

A két kulcsfontosságú erőforrással kapcsolatban mindig is jelen voltak a geopolitikai megfontolások. Ez részben az erőforrások eloszlásának köszönhető. A vízbiztonság nagyon fontos a száraz zónában elterülő országok és régiók számára, mint amilyen a Közel-Kelet. Az olajtartalékok nagyrészt a Perzsa (Arab)-öböl ivóvízben szegény országaiban koncentrálódnak, bár vannak jelentős más források a világ többi részén, például a volt Szovjetunióban, Nyugat-Afrikában és az Egyesült Államokban. Ez az

¹³ A vízkonfliktusokkal kapcsolatban lásd Padányi József: *Vízkonfliktusok* című tanulmányát. Hadtudomány, 2015. E-szám, 272–284. o.

egyenlőtlen eloszlás – kiegészülve a víznek és az olajnak tulajdonított stratégiai fontossággal – nagyban táplálja a geopolitikai feszültséget. A Perzsa (Arab)-öböl térségében sok konfliktus és intervenció háttérében a nyugati energiabiztonsági meggondolások álltak, amelyekre az 1990–91-es és a 2003-as öbölháborúk, valamint a 2011-es líbiai intervenció szolgáltatják a legfrissebb példákat. Hasonlóan nagy a vízzel kapcsolatos konfliktusoktól való félelem, főleg a Közel-Keleten. Butrosz Butrosz-Gáli, az akkori egyiptomi külügyminiszter híres – 1988-ban elhangzott – kijelentése szerint „Ebben az évszázadban sok háború az olaj miatt robbant ki, a következő évszázad háborúi azonban a víz miatt fognak kitörni.”¹⁶

A vízzel kapcsolatos konfliktusok azonban nem voltak elegendőek ahhoz, hogy nyílt katonai konfliktushoz vezessenek, általában a vízviták kölcsönösen elfogadható rendezést hoztak. Ennek oka egyszerű: a víz olyan erőforrás, amelyet közösen birtokolnak, tehát megállapodásra van szükség, nem erőszakos konfliktusra vagy háborúra. A második tényezőt a szűk értelemben vett katonai meggondolások jelentik: kevés gyakorlati haszna van egy vízért vívott háborúnak, mivel egy háború jelentősen megnehezítené vagy lehetetlenné tehetné mindkét fél számára a vízhez jutási lehetőséget. Ma már túlzó állításoknak számítanak, hogy az 1967-es hatnapos arab–izraeli háborút vagy Libanon 1982-es izraeli megszállását is a vízügyi megfontolások számlájára írták. Valójában ezeknek a háborúknak az összes komoly, mélységi vizsgálata sokkal fontosabb történeti, politikai és geostratégiai okokat határozott meg a háborúk kitörésére. A vízkonfliktus mindig sokkal inkább indoklása, és nem közvetlen oka volt ezeknek a mélyen gyökerező arab–izraeli ellenségeskedéseknek. Egy izraeli védelmi elemző ezt nagyon világosan kifejezte, mikor azt a vádat cáfolta, hogy Izrael a vízért vívta háborúit: „Miért vívnánk háborút a vízért? Egyheti háború árából öt sótalanító üzemet építhetünk. Nincs emberélet-veszteség, nincs nemzetközi nyomás, és nem kell az utánpótlási vonalakat ellenséges területen megvédeni.”¹⁷ Ezt az állítást megerősíti az a tény, hogy csupán a víz miatt még eddig nem vívtak háborút. Úgy vélem nem szükséges bizonyítani a víz és a haderő kapcsolatát, ha például figyelembe vesszük, hogy Izraelben a ciszjordán területeken lévő vízforrásokat a hadsereg őrzi, a területet pedig zárt katonai övezetté nyilvánítják.

¹⁶ PÁTKAI Mihály: *Az olajnál is nagyobb fegyver*.

http://www.hetek.hu/hatter/199906/az_olajnal_is_nagyobb_fegyver; letöltés: 2017. 04. 23.

¹⁷ WOLF, Aaron T.: „Water Wars” and Water Reality: *Conflict and Cooperation Along International Waterways*. In: LONERGAN, S. C.: *Environmental Change, Adaptation, and Security*. NATO ASI Series, Vol. 65. 251–265. o. <http://www.ce.utexas.edu/prof/mckinney/ce397/Topics/conflict/Conflictandcooperation.pdf>; letöltés: 2017. 04. 23.

A víz mellett az olajkitermelés és -szállítás biztonsága az, amely leginkább a Közel-Keletre összpontosul. Ahogy a vízháborúk fenyegetése, úgy az olaj is összekapcsolódik a konfliktusokkal és a háborúkkal. Az olaj korunkbeli szerepét meghatározza, hogy jelentősége főként a harmadik világban növekszik, hiszen nyugaton az olajat egyre inkább kiváltják az atomenergia és az alternatív energiaforrások. Ennek ellenére ma még az olaj a feszültség és a nyomásgyakorlás fontos eszköze. Az instabilitástól való félelem volt az egyik oka az Egyesült Államok által 2003-ban indított iraki intervenciónak azzal a céllal, hogy biztosítson magának egy új olajbarát országot, ami csökkentené a Szaúd-Arábiától való függőségét. A nagyobb külső hatalmak geopolitikai ambícióinak és a sok olajtermelő ország belső instabilitásának együttes hatása miatt, az olaj nagyban hozzájárul a globális bizonytalansághoz és a konfliktusokhoz. Ebben a két konfliktusgeneráló tulajdonságban az olaj különbözik a víztől. A víz egyszerűen nem ér annyit gazdaságilag, hogy felkeltse a nagyobb külső hatalmak gazdasági és stratégiai érdeklődését, és így nem járul hozzá egyértelműen a belső bizonytalansághoz. A geopolitika, az államok közötti bizalmatlanság és a nem olajjal összefüggő politikai konfliktusok hatása mindig is behálózta a nemzetközi olajpolitikát. Így a Közel-Keleten az USA fő célját, hogy – főként a Perzsa-öböl biztonságának szavatolásával – az energiabiztonság garantálójaként lépjen fel, folyamatosan terheli az arab–izraeli konfliktus és az, hogy Amerikát sokan részrehajlónak látják Izrael irányában (elég, ha csak Trump elnök 2017. decemberi javaslatára gondolunk Jeruzsálem kapcsán). Ahogy a Közel-Keletet a világon mindenki instablnak és kiszámíthatatlannak tartja, a többi, kőolajban gazdag régió felé forduló nemzetközi figyelem nagyhatalmak közötti versengést eredményezett.¹⁸

Az 1991-es és a 2003-as öbölháborúval kapcsolatban többször elhangzott, hogy az Egyesült Államok nem felszabadító háborút folytat, hanem az olajkincs megszerzésére törekszik. Az olajkészletek végeessége és annak az amerikai politikára gyakorolt hatása a 70-es években jelentkezett, amikor az arab olajtermelők kartellé szerveződtek és az OPEC útján jelentős hatást gyakoroltak az olajárakra. Az olcsó közel-keleti olaj fegyverré vált az arab országok kezében.¹⁹ Az Egyesült Államok azon szándéka, hogy át kell szabni a Közel-Keletet a biztonságos energiaellátás érdekében, céljait illetően pártfüggetlen volt, de módszereit illetően nem. A demokraták a diplomáciai megoldásokat részesítették előnyben, míg a republikánusok nem riadtak vissza a katonai megoldásoktól sem.

¹⁸ DANNREUTHER Roland: *Nemzetközi biztonság*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.

¹⁹ ANDOR László: *Olaj és politika. Két változat az intervencióra*. http://epa.oszk.hu/02500/02565/00041/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2004_3_071-096.pdf; letöltés: 2017. 04. 26.

Az 1991-es öbölháborút az Egyesült Államok ENSZ BT-felhatalmazással vívta meg, de még a konzervatív Huntington is úgy foglalt állást, hogy az amerikai szerepvállalás mögött az olaj húzódott meg. „Nem kisebb tét forgott kockán, mint hogy a világ legnagyobb olajkészletei fölött vajon a Nyugat katonai védelmére szoruló Szaúd-Arábia és más emírségek uralkodnak-e, vagy pedig független, Nyugat-ellenes rezsimek, amelyek készen mutatkoznak arra, hogy ellene fordítsák az olajfegyvert. A Nyugatnak nem sikerült Szaddám Huszeint megbuktatnia, ugyanakkor mégis egyfajta győzelmet könyvelhetett el, hiszen az Öböl menti államokkal sikerült elhitetnie, hogy nagyon is rászorulnak a védelmére, s ily módon katonai jelenlétét a térségben békeidőben is fenntarthatta. A háború előtt Irak, Irán, a Perzsa-öböl menti Együttműködési Tanács és az Egyesült Államok egymással versengve próbáltak minél nagyobb befolyást gyakorolni a térségre. A háború után a Perzsa-öböl Amerika felségvize lett.”²⁰ A Perzsa (Arab)-öböl térségét az Egyesült Államok számára semmi más nem pótolhatja. George W. Bush 1978-ban alapította saját olajipari cégét Texasban, amelynek több szaúdi befektetője is volt, köztük Szalem Bin Laden, Oszama Bin Laden 56 testvére közül az egyik. Cheney alelnök és Rumsfeld védelmi miniszter is szorosan kötődött az olajüzlethez.

Az olajnak a térség biztonságpolitikájában már régóta fontos szerepe van. Az iraki olaj az első világháborúban vált fontos világgazdasági és biztonságpolitikai tényezővé, különös tekintettel Anglia szerepvállalására. Még az első világháború kitörése előtt, 1914-ben német és brit vállalatok megalapították a Török Olajtársaságot, amelynek szerepe lett volna Mezopotámiában is, amely akkor még az Oszmán Birodalomhoz tartozott. A háború kitörése azonban véget vetett a brit-oszmán barátságnak, a német szövetséges Oszmán Birodalmat brit célponttá tette. Az 1991-es öbölháborúban az iraki olajtermelő- és feldolgozókapacitás komoly károkat szenvedett, amit csak súlyosbított az olajembargó.

A 2003-as Irak elleni háborúhoz közeledve, az Egyesült Államok vezetése egyre gyakrabban emlegette az olajkészletek feletti globális ellenőrzés fontosságát. Michael T. Clare amerikai professzor 2003 januárjában publikált írásában az előkészítés alatt lévő háború okaival kapcsolatban hármat fogalmazott meg, valamennyi kapcsolatban volt az olajjal:

²⁰ HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.

„Az első ok az Egyesült Államok függősége a Perzsa (Arab)-öbölben található olajtól, ami először az 1980-as Carter-doktrínában öltött biztonságpolitikai dimenziót. Ez kimondta, hogy az Egyesült Államok nem tűrheti el, hogy bármely ellenséges kormány megakadályozhassa az Öbölhöz való hozzáférését.

A második ok az öbölbeli olaj világgazdasági jelentősége; aki a Perzsa (Arab)-öböl térségét ellenőrzése alatt tartja, ezáltal befolyása alatt tarthatja a világgazdaság egészét is.

A harmadik ok, hogy az Egyesült Államok egyre inkább függővé vált Szaúd-Arábiától, az onnan importált nyersolajtól. Ha ott bármi történne, ami kellemetlen az Egyesült Államok számára, az egyetlen, megfelelő nagyságú alternatív olajkészlet Irakban található. Ahhoz azonban, hogy az Amerikai Egyesült Államok vezetői csökkenteni tudják országuk Szaúd-Arábiától való függőségét, egyetlen megoldás kínálkozott: elfoglalni Irakot és alternatív olajforrásként használni.”²¹ Irak ugyanis az egyetlen ország, amely olajkészlete miatt képes a szaúdi olajat ellensúlyozni.

Összességében megállapítható, hogy a legfőbb különbség az olaj és a víz között az, hogy az olaj – értéke miatt – fontos a nemzetközi kereskedelem számára, különös képessége van a belső feszültségek szításához, a belpolitikai instabilitás gerjesztéséhez és a külső hatalmak féltékeny biztonsági aggodalmainak felkeltéséhez.

A katonai dimenzió főszereplője az állam, de szerepet játszanak nemzetközi szervezetek, sőt újabban nem állami tényezők is.²² Ahol az állam nem tudja garantálni a katonai biztonságot, ott könnyen biztonsági vákuum keletkezhet. A katonai biztonságot garantálják, de mindenképpen erősítik a nemzetközi megállapodások, illetve szervezetek, már ahol ezek működnek. A katonai erő kialakításáért, működtetéséért az állam felelős, amelynek jogában áll a fenyegetés elhárítására képességeket kifejleszteni, de kérdés, hogy hol van a határ. Melyik az a pont, amelyen túl már mások fenyegetéséről beszélünk, nem is említve olyan képességeket, amelyek meglétét nemzetközi megállapodások szabályozzák. Az állam ellenőrzést gyakorol a fegyveres erők felett, de találkozhatunk olyan esettel, amikor a hadsereg dönti meg az államot. Ekkor merül fel a politikai biztonság hiánya. Fontos kérdés, hogy az állam mikor veti be a hadsereget az ország belső biztonságának garantálása

²¹ CLARE, Michael T.: *Deciphering the Bush administration's motives*. in. Sifry and Cerf eds. 2003: 399. Idézi: ANDOR László: *Olaj és politika. Két változat az intervencióra*. http://epa.oszk.hu/02500/02565/00041/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2004_3_071-096.pdf; letöltés: 2017. 04. 26.

²² VIDA Csaba: *A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei*. Nemzetbiztonsági Szemle, 1. évfolyam 1. szám, 2013. 87–105. o. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf; letöltés: 2017. 04. 17.

érdekében. Napjainkban a terrorfenyegetettség növekedése miatt több példát láthatunk, amikor az állam a fegyveres erejét (hadsereget) belső biztonsági feladatok teljesítésére veti be, de a katonai erő alkalmazása elkerülhetetlenné vált (és nagy valószínűséggel még inkább válik) a tömeges migráció megakadályozásában, sőt akár a nemzetközi szervezett bűnözés kezelésében is. Alapkérdésként merül fel tehát, hogy mit jelent a katonai biztonság, hogyan érvényesül ez a Közel-Keleten, számolhatunk-e azzal, hogy Európát elárasztják a menekülteknek álcázott terroristák, milyen erőviszonyok alakultak ki a Közel-Keleten, és ehhez milyen képességek, haditechnikai eszközök társulnak?

A katonai biztonság alapvető eleme a katonai erő, amelynek felhasználását alkotmányban, védelmi stratégiákban, kormányrendeletekben határozzák meg. Katonai erő megfogalmazása alatt az állam fegyveres erőit értjük, amelyhez a következők tartoznak: a haderő, a határőrség, a nemzeti gárda, a nemzetbiztonsági szolgálatok stb.

A katonai erő legfontosabb feladatai:²³

- az ország lakosságának, légtérének, területének védelme más országokkal szemben;
- terrorista szervezetek elleni harc;
- nem katonai jellegű konfliktusok során kompromisszumok kikényszerítése;
- fegyveres, lázadó csoportok elleni fellépés;
- békefenntartó és humanitárius műveletek végrehajtása;
- gazdasági szankciók érvényre juttatása;
- az ország képviselése;
- a közrend fenntartása.

A katonai erő nagyságát a politikai célok, az egyes államok katonai doktrínáit pedig a nemzeti érdekek határozzák meg.

A régió három történelmi folyamat során alakult ki és ment át lényeges változásokon, ezek a következők:

- Az első periódus egy olyan hosszú történelmi és kulturális folyamat, amelynek hatása máig is érzékelhető, bizonyos helyeken újraértékelik a tartalmát. Időben a gyarmatosítás koráig tart.

²³ Uo. 101. o.

- A második periódus a gyarmatosítás és a felszabadítás korszakát öleli át a Kalifátus szétesésétől az államok kialakulásáig.

- Végül a harmadik időszak a hidegháború végétől napjainkban is tart, nagy hatást gyakorolt rá a Szovjetunió szétesése és a nemzetállamok kialakulása. A régió összeköttetést képez Európa és Ázsia között, gyakran biztonsági vákuum keletkezik, különféle gazdasági és politikai érdekek összeütközésével.

A realista nézetek szerint a biztonság a nemzetállamok határának megvédését jelenti a külső katonai fenyegetéssel szemben, a hagyományos hadviselésre, a nukleáris proliferációra és a szuperhatalmak rivalizálására fókuszálva.²⁴ 1990-ig a Közel-Keletre vonatkozó stratégiai elgondolásokban nem alkalmazták a stratégiák újrafogalmazása kifejezést, a konfliktusokban továbbra is a nemzetállamok közötti háborúkkal számoltak. Ha megnézzük a térség háborúinak elemzését, szinte kizárólag az arab–izraeli háborúkkal (1948, 1956, 1967, 1973), az 1982-es libanoni háborúval és az Irak elleni háborúkkal foglalkoznak. A hidegháborút követően a konfliktusok természete is mélyreható változásokon ment keresztül, ezért a biztonsági kihívások újrafogalmazása is követelményként jelentkezett elméleti és gyakorlati szinten is. Két fontos politikai esemény vezetett a biztonság felülvizsgálatához, az egyik az 1987-ben elkezdődött első palesztin intifáda, a másik az 1993-as Oslói Megállapodást követő békefolyamat. Mindkét esemény mélyen érintette a geopolitikai felfogást és a régió válságkezelési gyakorlatát. Az 1987-es palesztin intifáda első konfliktusként kezdődött, és bizonyítást nyert, hogy katonai eszközökkel nem oldható meg. 1967-től az izraeli haderő megszállás alatt tartja Ciszjordániát és a Gázai övezetet. A megszállást elítéli a nemzetközi közösség. A felkelés népi ellenállás, amely elutasítja a katonai szabályokat, hiszen nem hadsereg áll szemben egy másik hadsereggel. Az izraeli haderő nőkkel és fiatalokkal áll szemben polgári közegben és területen. A megszállás miatt az izraeli haderő fellépését igazságtalannak és elnyomó jellegűnek tartották. Kérdéssé vált még izraeli katonai körökben is, hogy a megszállás valójában hozzájárul-e Izrael biztonságához, sőt nem egyszer felmerült az is, hogy a megszállás generálja a további ellenállást és terrorcselekmények végrehajtását.

²⁴ JACOBY, Tami Amanda – SASLEY, Brent E.: *Redefining Security in the Middle East*.
https://www.researchgate.net/publication/259907713_Redefining_Security_In_The_Middle_East_By_Tami_Amanda_Jacoby_Brent_E_Sasley; letöltés: 2017. 04. 16.

Az izraeli hadviselés új irreguláris hadviselést sugall, problematikussá teszi a civilek és katonák megkülönböztetését a háborúban, megnehezíti a hadiipari komplexumok válságkezelését.²⁵

A békefolyamat alapvetően megváltoztatta a biztonság katonai stratégiai felfogását és szimbólumait a Közel-Keleten, legalábbis a nemzetközi közösség szemében kevésbé népszerűvé vált a katonai megoldás. A diplomáciai tárgyalások a nemzetközi nyomásgyakorlás eszközeivé és irányvonalává váltak. Ebből a szempontból az 1991-ben elkezdődött madridi tárgyalások voltak az elsők, amelyek során az izraeli–arab ellentéteket tárgyalóasztalnál szerették volna rendezni. A madridi tárgyalások utat nyitottak az izraeli kormány és a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PLO) közötti oslói titkos tárgyalásokhoz. Annak ellenére, hogy a titkos tárgyalások sok vitát váltottak ki éppen az átláthatóság mellőzése miatt, végül is 1993 augusztusában az Oslói Megállapodáshoz vezettek, ami elvi nyilatkozatként vonult be a történelembe. A tárgyalások során 1995-ben újabb Oslói Megállapodás született, majd a felek 1998-ban aláírták a „területet békéért” megállapodást az Egyesült Államokban. Sajnálatos módon a számos tárgyalás és megállapodás nem vezetett eredményre, sőt az izraeliek és a palesztinok közötti vitás kérdések lényegét sem érintették. Ezek az alábbiak: palesztin állam kialakítása, a határok, a menekültek kérdése, a zsidó települések és Jeruzsálem problémája. E témák mögött mindenütt ott van a katonai biztonság kérdése is, még akkor is, ha ezt külön nem hangsúlyozzák, vagy általában biztonságról beszélnek. A politikai megoldások hiánya végül 2000-ben a második intifádához vezetett, amit főként katonai eszközökkel próbáltak kezelni.

A Közel-Kelet biztonságának multidimenzionális megközelítése nem jelentette azt, hogy figyelmen kívül hagynák a hagyományos katonai biztonságot. A világ ezen térségében ezek olyan területen nyilvánulnak meg, mint a tömegpusztító fegyverek és rakétatechnológiák proliferációja, fegyverbeszerzések, a terrorizmus elleni küzdelem, hagyományos erők egyensúlya, külföldi befolyásolás, határok, területi viták, vagy akár államok közötti háborúk. A Közel-Keleten és Észak-Afrikában több állam eljutott, vagy legalábbis közel került az úgynevezett sikertelen, vagy bukott államok kategóriájához.

²⁵ TIBI, Bassam: *Conflict and war in the Middle East, from Interstate War to New Security*. Second edition. [https://books.google.hu/books?id=8UiEDAAQBAJ&pg=PA305&lpg=PA305&dq=Tibi,+Bassam.+\(1998b\),+Conflict+and+War+in+the+Middle+East:+From+Interstate+War+to+New+Security,&source=bl&ots=lh8XrtTeG_&sig=M_SKNJr9J367GuT5RyEVrszrID4&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR1eqkxanTAhXpa5oKHU4kDTgQ6AEIQTAF#v=onepage&q=Tibi%2C%20Bassam.%20\(1998b\)%2C%20Conflict%20and%20War%20in%20the%20Middle%20East%3A%20From%20Interstate%20War%20to%20New%20Security%2C&f=false](https://books.google.hu/books?id=8UiEDAAQBAJ&pg=PA305&lpg=PA305&dq=Tibi,+Bassam.+(1998b),+Conflict+and+War+in+the+Middle+East:+From+Interstate+War+to+New+Security,&source=bl&ots=lh8XrtTeG_&sig=M_SKNJr9J367GuT5RyEVrszrID4&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR1eqkxanTAhXpa5oKHU4kDTgQ6AEIQTAF#v=onepage&q=Tibi%2C%20Bassam.%20(1998b)%2C%20Conflict%20and%20War%20in%20the%20Middle%20East%3A%20From%20Interstate%20War%20to%20New%20Security%2C&f=false); letöltés: 2017. 04. 16.

A nemzetközi biztonság szempontjából azokat az államokat nevezzük így, amelyek a politikai intézmények elégtelen működéséből adódóan a biztonság többi szektorában is zavarokkal küzdenek, ezáltal meggyengültek. Megfelelő állami felügyelet hiányában instabillá, esetleg teljesen működésképtelenné válhatnak. Az állami erőszak monopóliuma ezáltal meggyengül, megjelenik a magánhadsereg, a szélsőséges csoportok, a milíciák, a paramilitáris erők.²⁶

Új fenyegetések is megjelentek, mint a terrorizmus, a fundamentalista mozgalmak, a strukturális erőszak, a nőkkel való kegyetlen bánásmód, a neokolonializmus, a migráció és a menekültek, gazdasági problémák, vallási, etnikai és faji konfliktusok, politikai és emberi jogok megsértése, környezeti problémák. Ez összefügg azzal a ténnyel is, hogy a Közel-Kelet és Észak-Afrika etnikai, vallási, ideológiai, kulturális csoportokból áll, amelyeket államokba egyesítettek, a történelmi hagyományokat és különbségeket pedig kevésbé vették figyelembe. A politikai, szociális, vallási, kulturális és környezeti biztonság országoként erősen eltérő, erőviszonytól függő, a békefolyamat kezdete óta pedig jelentős változásokon ment át. Mindezek a tényezők hatással vannak a katonai biztonságra. Egy országnak szüksége van katonai képességekre, de emellett másokra is: politikai legitimációra, etnikai és vallási toleranciára, gazdasági képességekre és természeti erőforrásokra. A katonai és nem katonai elemek (például környezetbiztonság, menekültek kérdése, lázadások, forradalmak, szociális elégedetlenségek) keverednek egymással, az egyéni és csoportbiztonsággal. A biztonságot a térségben az államok területének, társadalmának és rendszerének megvédési képességével is magyarázhatjuk. Lenore Martin öt, egymással interaktív kapcsolatban lévő jelenséget vizsgál: katonai képesség, politikai legitimáció, etnikai és vallási tolerancia, természeti erőforrások és gazdasági képességek.²⁷

Egy ország katonai képessége azt jelenti, hogy közvetlen intézkedéseket hoz a külső és belső katonai fenyegetések elhárítására, ellen tud állni csoportok olyan törekvéseinek, amelyek az államot kívánják megdönteni. A katonai képességeknek vannak indirekt mutatói is. Ilyen például egy olyan társadalom, amely elkötelezett a fenyegetések elhárítására. Idetartozik az a képesség, hogy az adott ország szövetségi rendszert alakíthasson ki, legyen annak részese, védje meg szövetségeseit is. Ideológiai konfliktusok megakadályozhatják szövetségek kialakítását. A katonai indirekt képességek kategóriájába

²⁶ KAPOSÍ Anna: *Az államkudarc jelensége és a diszfunkcionális államok jelentette biztonsági fenyegetések, mennyire stabil állam Koszovó?* Diplomamunka. NKE, Budapest, 2014. 11–13. o.

²⁷ JACOBY, Tami Amanda – SASLEY, Brent E.: *Redefining Security in the Middle East*. https://www.researchgate.net/publication/259907713_Redefining_Security_in_the_Middle_East_by_Tami_Amanda_Jacoby_Brent_E_Sasley; letöltés: 2017. 04. 16.

tartozik az is, hogy egy állam önmegtartóztatást tanúsítson a fegyverkezési versenyben, sőt vesse magát alá fegyverzet-ellenőrzési rendszereknek.

A Közel-Kelet a második világháborút követően a világ azon régiója, amely leginkább hajlamos a háborúra. A háborús veszély magas, a nemzetek fegyverkeznek és szövetségeket hoznak létre. A harmadik világ a fegyverkiadásait illetően vezető helyet foglal el, és a legkülönbözőbb fegyvertípusokat importálja. Nem véletlen, hogy a föld legjobban militarizált régiója.²⁸

Az elmúlt fél évszázadban hat, Izrael és arab államok közötti háborúra került sor. A „meleg háborúkon” kívül számos, határon átnyúló, alacsony intenzitású konfliktus alakult ki arabok és izraeliek között, mint például a már említett két intifáda (1987–1993, illetve 2000–2004). Jeruzsálem státusza miatt a Hamasz vezetője által kikiáltott harmadik intifádát még korai lenne minősíteni. A Perzsa (Arab)-öbölben kiemelkedik az 1980-ban elkezdődött és nyolc évig tartó háború Irak és Irán között, Kuvait iraki lerohanása 1990-ben, ami két nagy nemzetközi válsághelyzetbe torkollott. Az említett fegyveres összetűzéseken kívül számos polgárháború tört ki, amelyek a térség országainak beavatkozása miatt nemzetközi szintre kerültek. Ilyenek például az 1960-as jemeni háború, az 1970-es jordániai polgárháború, a libanoni háborúk 1975 és 1990 között, de idesorolhatók a kurd felkelések, főként Irakban és Törökországban. Az arab–izraeli konfliktus nagy veszélye, hogy nem megfelelő kezelés esetén, más egyéb vitákon kívül, könnyen egy szélesebb háborúvá alakulhat.²⁹

Benjamin Miller szerint a Közel-Kelet a világ azon területe, amely a leginkább hajlik a háborús megoldásra. A régiónak mindig is óriási stratégiai jelentősége volt, hiszen Európa, Ázsia, Afrika találkozásánál fekszik, határos a Földközi-tengerrel, és a Föld legnagyobb olajkészletével rendelkezik. A biztonság újrafogalmazásában 1990-ig a szakértők eltérően értelmezték a Nyugatot és a Közel-Keletet. Amíg nyugaton úgy vélték, hogy nem várható államok közötti háború, addig a Közel-Keletre vonatkozóan azt fogalmazták meg, hogy ez elképzelhető. A nemzetközi politikával foglalkozó tanulmányok így államok közötti háborúkról beszéltek. A nagyhatalmak rivalizálása a térségben az 1960-as években kezdődött, amikor az Egyesült Államok elkezdte fegyverekkel támogatni Izraelt, míg a Szovjetunió az Izraellel és a Nyugattal szemben álló radikálisabb arab államokat segítette.

²⁸ WALT, Stephen M.: *The Origins of Alliances*. Ithaca, Cornell University Press, 1987. <http://www.olivialau.org/ir/archive/wal15.pdf>; letöltés: 2017. 07. 21.

²⁹ MILLER, Benjamin: *Balance of Power or the State-to-Nation Balance: Explaining Middle East War-Propensity*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636410601184587>; letöltés: 2017. 04. 22.

Az amerikai politika az Izraelt fenyegető veszélyek elhárítása érdekében lépett fel, másik fontos célja az olajszállítás biztosítása volt. Megjegyzendő, hogy ez a felfogás azóta sem változott. A Szovjetunió ugyanakkor a támogatással a „puha alteste”, a muzulmán lakosságú Kaukázus és Közép-Ázsia védelmére, illetve a kommunista befolyás növelésére törekedett a Közel-Keleten általában és egyes országokban különös tekintettel. Ennek eszközeként a katonai támogatást használták fel.

A hidegháborút követően négy esemény járult hozzá ahhoz, hogy az Egyesült Államok kiemelt érdeklődést mutatott a térség irányában. Ezek közül az első az iráni forradalom volt, ami egy fontos szövetséges elvesztését jelentette. A második az egyiptomi–izraeli békeszerződés aláírása 1979. március 26-án, a harmadik Szaddám Huszein gyökeres pálfordulása Irakban, ami háborúhoz vezetett Iránnal, végül a Szovjetunió afganisztáni háborúja.

2003-ban az Egyesült Államok elindította az iraki háborút. Azóta bebizonyosodott, hogy Iraknak nem voltak tömegpusztító fegyverei, tehát a háború kirobbanásának oka nem felelt meg a valóságnak. A deklarált cél Szaddám Huszein rendszerének megfosztása volt a tömegpusztító fegyverektől, valójában erőfitogtatás a Közel-Keleten (is). A ki nem mondott célok között szerepelt az is, hogy az Egyesült Államok bele kívánt szólni az olajelosztásba, de talán az is szerepet játszott, hogy a katonai megoldás egyszerűbbnek kínálkozott a szankcióknál.

Az elmúlt harminc évben nyilvánvalóvá vált, hogy a hadviselés természete radikális változásokon ment keresztül és ez érvényes a vizsgált térségre is. Két jól felszerelt haderő nagyméretű hadműveletei már a múltat jelentik, a Közel-Keleten az utolsó ilyen jellegű háború 1973-ban történt a jom kippuri hadműveletek során.³⁰ Az új típusú hadműveletek egyik formája a Forradalom a Katonai Ügyekben (Revolution in Military Affairs) elnevezést kapta, ami három tényezőn alapul: precíziós irányítású, nagy hatótávolságú fegyverek alkalmazása, hírszerzési fölény a harcterületen, továbbá minden egyéb tevékenységet integráló, úgynevezett C4I elemek (vezetés, irányítás, kommunikáció, számítógépek és hírszerzés /Command, Control, Communication, Computers, Intelligence/). A 2003-as iraki háború ragyogóan bizonyította ennek az elméletnek a megvalósíthatóságát.

³⁰ SHAPIR, Yiftah S.: *Trends in Military Buildup in the Middle East*. In Strategic Survey for Israel 2009, eds. Shlomo Brom and Anat Kurz, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2009.
[http://www.inss.org.il/uploadimages/Import/\(FILE\)1248343886.pdf](http://www.inss.org.il/uploadimages/Import/(FILE)1248343886.pdf); letöltés: 2017. 04. 13.

Az elmúlt években számos ország igyekezett az új típusú hadműveletekben sikerrel alkalmazható fegyverek beszerzésére. Ilyen például a precíziós fegyverek rendszerbe állítása, a korszerű támadó-repülőgépek beszerzése, ezzel szemben lényegesen kevesebb harckocsit, páncélozott szállító harcjárművet és tüzérségi eszközt állítanak rendszerbe.

Másik sajátosság a nemzetállamok gyengülése és ezzel párhuzamosan a nem állami tényezők előtérbe kerülése. Ezek a szervezetek (főként gerilla- és terrorszervezetek) egyszerűbb fegyvereket, terrorista eszközöket és módszereket alkalmaznak, például házi készítésű bombákat, öngyilkos merénylőket, de akár egyszerű, az élet kioltására alkalmas eszközöket, például kést vagy gépjárművet. Néhány állam úgy döntött, hogy az aszimmetrikus konfliktus egyéb módszereit alkalmazza, nem költ hagyományos eszközökre, de igyekszik tömegpusztító eszközöket, ezen belül főként vegyi és biológiai fegyvereket és ezek célba juttatására alkalmas rakétákat beszerezni vagy kifejleszteni. Az aszimmetrikus hadviselés egyéb eszközei a magas röppályán haladó fegyverek, például aknavetők és rakéták. A rövid lőtávolságú rakéták (akár házi készítésűek) új fegyverként jelentkeznek a gerilla szervezeteknél, míg a másik oldalon megjelentek az ezek elhárítását szolgáló, egyébként igen drága fejlesztésű eszközök, például Izraelben, a Hamasz rakétái ellen.

A közel-keleti országok a fegyverbeszerzési listákon a világ élvonalába tartoznak. A finanszírozás oldaláról az országok három csoportba sorolhatók. Az elsőbe tartoznak az olajtermelők, amelyek saját bevételekből fedezik a fegyvervásárlásukat. Az olajárak csökkenése 2008-tól ezen országok lehetőségét csökkentette. A második kategóriát azok jelentik, amelyek amerikai segílyeket kapnak (amelyek jelentős részét az Egyesült Államokban kell elkölteniük), ilyen ország Izrael, Egyiptom és Jordánia. A harmadik kategóriát azok az országok képezik, amelyek az előző kettőből kimaradnak. Ezeknél a fegyverbeszerzés meglehetősen nehéz, emiatt alkalmaznak aszimmetrikus harc eljárásokat.

A fegyverbeszerzés mellett természetesen helyi fegyvergyártással is találkozunk, ezek sorában kiemelkedő jelentőségű Izrael, amely a legkorszerűbb fegyverek előállítására, sőt exportjára is képes a hadiipar szinte valamennyi területén. A Merkava IV harckocsi például a világ egyik legkorszerűbb harcjárműve, amelynek alvázára számos egyéb páncélozott szállító járművet szerelnek. Világhírűek az izraeli rakéták, rakétaelhárító rendszerek, elektronikai és elektrooptikai berendezések. A rakétaelhárító rakéták között kiemelendő, hogy Izrael rendelkezik saját fejlesztésű, ballisztikus rakéta elleni védelmi rendszerrel,

de rövid lőtávolságú harcászati rakétákat is képes megsemmisíteni. A politikai viszonyok miatt a régióban (Törökország kivételével) nem, de a világ számos részén értékesít haditechnikai eszközöket. Az erős hadiiparral rendelkező Törökország F-16-os repülőgépeket szerel össze és értékesít a térségben is, például Jordániában és Egyiptomban. Könnyű páncélozott járműveket is elad Jordániában, az Egyesült Arab Emírségekben és Irakban. Gyors és határozott hadiipari növekedés tapasztalható az Egyesült Arab Emírségekben mind kormányzati, mind magáncégek vonatkozásában. Az eladás fő iránya az Öböl menti országok, főként a hadihajók területén. Korlátozott mértékben, de Egyiptomban is folyik hadiipari tevékenység: M1A1 (Abrams) harckocsikat szerelnek össze Jordánia és Szaúd-Arábia részére. Az iráni hadiipar is képes haditechnikai eszközök gyártására, ami elsősorban a saját fegyveres erejét elégíti ki. A Shahab 2 és 3 rakétákat Észak-Korea segítségével gyártotta, a Shahab 3 például megegyezik a Nodong rakétával, de 1990-től Irán saját rakétákat is fejleszt és gyárt. Irán sikeres kisebb partvédő hajók gyártásában, exportra viszont nem termel.

A térség védelmi iparának nagy problémája a korszerű technológia megszerzése, ugyanis a fejlett országok nem, vagy csak korlátozottan adnak át fejlett technológiát, különös tekintettel a szoftverekre. Törökország számos megrendeléstől esett el, mert nem kapta meg az Egyesült Államoktól a szükséges technológiát.

A térség sajátossága a hadiipar területén a régi eszközök felújítása. Ebben vezető szerepet játszik Izrael, amely szinte valamennyi, a volt Szovjetunió területén gyártott haditechnikai eszköz felújítására képes. Különösen érvényes ez harckocsikra, elektronikai eszközökre és aviatikai berendezésekre.

Az arab tavasz után a térség országai a politikai konfrontáció új szakaszába léptek. A teljes rendezésig (ha beszélhetünk egyáltalán ilyenről) több évtized fog eltelni. A bizonytalanság valamilyen szintje a stabilizálódást követően is fenn fog állni. Az országok biztonsági és elrettentő képességüket főként a külső fenyegetések ellensúlyozására fogják létrehozni, ilyen például Izrael, vagy Irán, de a belső kihívások (lakosság lázadása a fennálló társadalmi rendszerrel szemben) sem elhanyagolhatók. A katonai képességek kialakítása a térségben még nagyon sokáig prioritással bír. A térség jelenleg átlagban a GDP 7,4 százalékát költi fegyverkezésre, míg a világátlag 3,1 százalék.³¹ A hidegháborút

³¹ ALI, Hamid E. – ABDELLATIF, Omnia A.: *Military Expenditures and Natural Resources: Evidence from Rentier States in the Middle East and North Africa*.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10242694.2013.848574>; letöltés: 2017. 04. 17.

követően a világon a katonai kiadások csökkentek, kivétel éppen a Közel-Kelet. A magas katonai kiadások együtt járnak az olajbevételek növekedésével. A legmagasabb katonai kiadások Ománban, Szaúd-Arábiában és Kuvaitban mutathatók ki, valamennyi olajtermelő ország, ezekben a legmagasabb a GDP is. A szakértők általában azt vallják, hogy az új természeti források felfedezése növeli a konfliktusok kockázatát. Ebből a szempontból nem elhanyagolható a Földközi-tenger keleti medencéjében néhány évvel ezelőtt felfedezett gázmező. Új felfedezések a katonai költségek emelését és ezzel együtt a fegyverbeszerzések fokozását idézik elő. A nagyobb fegyverbeszerzések gyakran átláthatatlanok és együtt járnak a korrupcióval, ami nem idegen ettől a térségtől. Ezt alátámasztja a Stockholmi Békekutató Intézet 2010. évi jelentése is.³² Azt is tapasztalhattuk az arab változások során, hogy a rezsim könnyen összeomlik abban az esetben, ha a hadsereg megvonja támogatását, amint az Egyiptom és Tunézia esetében is történt. De természetesen igaz ennek az ellenkezője is, a katonai támogatás rendszermegtartó lehet. Az új energiaforrások biztonságát a hadseregek képesek garantálni. A hadiipari komplexumok kiépítése növeli az ország biztonságát, ezt is érzékelhettük a térségben. Ugyanakkor egy ezzel teljesen ellentétes tendencia is fontos: mit adjunk az elszegényedő lakosságnak: élelmiszert vagy fegyvert? Ha azt vizsgáljuk, hogy négy évtizeddel a hidegháború után a térségben a lakosság életszínvonala igen alacsony szintű, a válasz, úgy vélem, egyértelmű. Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek – az olaj és a külföldi beruházások miatt – jó gazdasági teljesítményt képesek felmutatni, Bahrein, Egyiptom, Jordánia, Libanon és Szaúd-Arábia strukturális reformokat hajtott végre, de a siker perspektivikusan nem egyértelmű. A hidegháborút követően a nyugati támogatás sem következetes, az országok nem érdekeltek hosszú távú fejlesztési programokban. A legtöbb esetben a politikai rendszer is autokratikus.

³² SIPRI Yearbook 2010. Armaments, Disarmament and International Security. SIPRI, Stockholm.

II. A KÖZEL-KELETI ÉS AZ ÉSZAK-AFRIKAI TÉRSÉG BIZTONSÁGPOLITIKAI ÉS KATONAI ELEMZÉSE

Közel-Kelet alatt földrajzi értelemben – a NATO-ban és az Európai Unióban használt gyakorlat szerint – az úgynevezett MENA-országokat értjük (Middle East-North African countries), így a térséget általában ennek megfelelően vizsgáljuk, és földrajzilag a Marokkótól Iránig terjedő területet vesszük alapul. Ennek oka az is, hogy a terület a Földközi-tengerrel közvetlenül határos, de politikai értelemben is kapcsolódik a Szövetséghez a NATO–Mediterrán Dialógus, illetve az EU–Mediterrán Partnerség keretében.³³

A közel-keleti térség a világ egyik legbonyolultabb és legellentmondásosabb területe, amelyre a 2001. szeptember 11-i terrortámadás következményei a lehető legnagyobb hatást gyakorolták. A közel-keleti problémák összefüggenek egymással, kulcskérdése továbbra is az arab–izraeli konfliktus, ezen belül a palesztin–izraeli szembenállás, az iraki és szír válság, valamint az arab tavasz sokirányú következménye. A konfliktus egy időben három – helyi, regionális és nemzetközi – szinten jelentkezik.

1. A térség sajátosságai³⁴

A terület a válság, ugyanakkor a stabilizáció számos elemét hordozza magában. A világ biztonságpolitikájának szinte minden tényezője valamilyen szerepet játszik: a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a szervezett bűnözéshez is kapcsolódó terrorizmus, az etnikai konfliktusok, a gazdagok és a szegények között meglévő hatalmas szakadék, a legális és illegális migráció, a nagyvárosokba történő menekülés, a HIV-fertőzések, az ivóvízhiány, a kisebbségek diszkriminációja, a demokrácia, a szabadság és a jogrend hiánya.³⁵

³³ Mindkét együttműködési forma sajátos, sok tapasztalatot adott, de valójában nem nevezhető hatékonynak. Sajnálatos módon az együttműködés a tömeges migráció kezdete óta (2015) nem hozott eredményeket.

³⁴ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 57–65. o. ISBN 978 963 327 774 4

³⁵ FARWICK, Dieter: „Broader Middle East” Where Vital National Interests Meet. 06. Jul. 2005. www.analyst-network.com/profile.php?user_id=91-17k; letöltés: 2017. 12. 19.

A térség terrorizmusra hatást gyakorló sajátosságai a következők:³⁶

- az arab–izraeli konfliktus: Hamasz, Hezbollah, Palesztin Iszlám Dzsihád, izraeli szélsőségesek, Szíria és Irán, illetve szövetségeseik;
- az Egyesült Államok közel-keleti intervenciójának hatása, Irak, Afganisztán és Líbia szerepe, illetve az Egyesült Államok és Izrael különleges kapcsolata, annak iszlám megítélése;
- 2001. szeptember 11. hatása, feszültségek az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia, az Egyesült Államok és a Nyugat, az iszlám világ és a Nyugat, valamint az iszlám világon belüli ellentétek;
- a Jemenben és Szaúd-Arábiában kialakult feszültségek;
- az iszlám szélsőségesek tevékenysége, különös tekintettel az Iszlám Államra és az azt követő időszakra (megjegyzem, hogy a katonai műveletek során 2017 végére nem az Iszlám Államot, hanem a 2014-ben kikiáltott Kalifátust semmisítették meg);
- a síiták, szunniták és a különböző vallási felekezetek közötti megosztottság;
- az Európába irányuló migráció;
- a terrorizmus okainak eltérő felfogása és a jelenség kezelése;
- a kurd kérdés, a maga teljes összefüggésében;
- a jótékonyági intézmények, pénzügyi intézmények, pénzátutalások kezelésének (ellenőrzésének) kérdése, a tevékenység felfogásában jelentkező nézetkülönbségek;
- alakosság mozgásával, belső és külső migrációjával, valamint annak ellenőrzésével kapcsolatos felfogásbeli különbségek, az egyének nyomon követésének gyakorlata.

A Közel-Kelet már jóval az olaj felfedezése előtt a vallási konfliktusok melegágya volt, de ellentétek forrásaként jelentkezett a nyersanyagok és a termékeny földek kiaknázása is. A terület ellenőrzése érdekében a Nyugat korrump arab vezetőket ültetett különböző pozíciókba és támogatta azok hatalmának megdöntését, akik nem szolgálták érdekeit. Ezzel is sakkban tartották a lakosságot, egyben segítették a militarizálódást, a hatalom megszerzését és az elit uralmát. A legfontosabb cél volt természetesen az olajforrások feletti uralom megszerzése. Ez a folyamat a második világháború befejezése

³⁶ CORDESMAN, Anthony H.: *Security Cooperation in the Middle East*. CSIS, October 29, 2007. <https://www.csis.org/analysis/security-cooperation-middle-east>; letöltés: 2018. 02. 13.

után kezdődött el, ami a hidegháborús politikával együtt jelentős hatást gyakorolt a térségre. Az ilyen jellegű összefüggés is magyarázatot ad a terrorizmus és a szélsőséges politika kialakulására.³⁷

A Közel-Kelet a világ legmilitarizáltabb területe, a fegyverszállítmányok többsége ide irányul. Az elnyomott lakosság egy jelentős része az Egyesült Államoknak a térségre gyakorolt befolyásában látja a jelenlegi közel-keleti problémák okát, ami újabb hozzájárulást jelent az iszlám militáns szellem, a terrorizmus, és különösen az USA-ellenesség kialakulásához. Ha elemzünk néhány amerikai akciót, úgy vélem, nem szükséges ezt tovább bizonyítani. Mindezek eredményeképpen a nyugati lakosság kénytelen volt hozzászokni az arab és egyéb közel-keleti propagandához és rágalmozásokhoz.

A Közel-Keleten számos instabilitási tényező mutatható ki, amelyek az arab–izraeli konfliktus, az iszlám fundamentalizmus és radikalizmus, a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a korrupció, a vízhiány, a demokrácia hiánya és emberi jogi problémák formájában nyilvánulnak meg. A térség története is az instabilitás jegyeit hordozza, hiszen Nagy Sándor óta a brit megszállásig számos hódításon ment keresztül. A Szovjetunió szétesését hat új iszlám állam megalakulása követte. Irak és Szíria elveszítette támogatóját, míg Szaúd-Arábia és az Öböl-államok elveszítették ellenségüket.

A Közel-Keleten az erő alkalmazása még mindig elfogadott és a külpolitika fontos eszközének számít. Politikai színezettől függetlenül szinte minden párt egyetért abban, hogy a szomszédokkal való kapcsolat végső garanciája a haderő. A fegyveres béke jellemzi az arabközi kapcsolatokat is. Egyetlen arab állam sem tételezi fel, hogy határai biztonságosak, mindenki gyanakszik a másakra. Mindez jelentős akadályt képez a regionális biztonsági együttműködési formák kialakulásában.

Az arab országok legnagyobb, tartós problémája demográfiai jellegű. ENSZ-adatok szerint 1950-ben az arab országok lakosságának létszáma 112 millió volt. 1980-ban ez a szám 280 millióra nőtt, 1990-ben 334 millió, 2000-ben pedig meghaladta a 415 milliót. Ez azt jelenti, hogy fél évszázad alatt a lakosság lélekszáma csaknem négyszeresére emelkedett. Az ENSZ becslése szerint 2020-ra 591 millió, 2050-re 833 millió lakossal számolhatunk a térségben. A térség lakosságának növekedési aránya kétszerese a kelet-ázsiai és négyszerese a fejlett országokénak.³⁸

³⁷ SHAH, Anup: *The Middle East conflict—a brief background*. Global Issues, July 30, 2006. <http://www.globalissues.org/article/119/the-middle-east-conflict-a-brief-background>; letöltés: 2017. 12. 16.

³⁸ The Military Balance 2003-2004. 273. o.

A fő destabilizáló tényező azonban a nagy létszámú lakosságon belül nem az öregedés, hanem a fiatalok magas aránya. Az ezredfordulóra a fiatal, munkaképes réteg létszáma ötszörösére nőtt az 1970-es adatokhoz viszonyítva. 2000 és 2020 között a munkaképes lakosság létszáma 186 milliőről 307 millióra, 2040-re pedig várhatóan 405 millióra fog növekedni. Az előttünk álló tíz évben a munkaerőpiacra belépő fiatalok száma évente 3%-kal fog növekedni.³⁹

A fiatalok létszámának robbanásszerű növekedése együtt jár a munkanélküliség növekedésével és a fiatalok radikalizálódásával. A munkanélküliségről nem állnak rendelkezésre hiteles adatok. Becslések szerint a fiatal munkanélküliek aránya 25% körüli.

Az olajárak csökkenése miatt az olajexportból származó jövedelem 1980 és 2000 között 24%-kal csökkent. A szaúd-arábiai energiaügyi minisztérium adatai szerint 1980-ban az egy főre jutó nyersolajexport 23 dollár volt, 2001-ben pedig 2,6 dollár.

A közel-keleti államok ugyanakkor évente 52 milliárd dollárt költenek fegyverekre és 2,4 millió embert tartanak fegyverben. A GDP 8%-át, a kormánykiadások 23%-át fordítják hadikiadásokra⁴⁰ (összehasonlításképpen, az európai NATO-országoknál ez az arány 1,9–2,4%).⁴¹

A kormányok számára egyre nagyobb nehézséget jelent a lakosság élelmiszerrel történő ellátása, az egyre csökkenő vízkészletek pótlása és a területek sivatagosodása. Világbanki adatok alapján az arab országokban 1980 és 1990 között a gazdasági növekedés éves átlaga 0,3% volt, 1990 és 2000 között 0,9%, de ez főleg a kézműipari termékek exportra történő előállításából adódik.

A globális kommunikáció eszközei (műholdas televízió, internet, fax, videó) a térségben is jelen vannak, de valamennyi állami ellenőrzés alatt áll. Az oktatás a verbalitáson alapul, a legnagyobb hatást pedig az iszlám vallás gyakorolja, amelynek fundamentalista szárnya erősödik leginkább. A Nyugat és az arab világ közötti különbségeket, a demográfiai, a gazdasági és a szociális problémákat csak a rendszerváltozás és a politikai pluralizmus tudná megoldani. A regionális együttműködés az arab világban nem lehet a gazdaság hajtóereje addig, ameddig a térség fejletlen marad. Ebből adódóan a Nyugattal való gazdasági együttműködés egy darabig még bilaterális marad, a külföldi segítyekre pedig hosszú ideig szükség lesz.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. 275. o.

⁴¹ Uo. 245. o.

Még a legsikeresebb arab országoknak is szembe kell nézniük a konzervatív erőkkel és a vallási radikalizmussal. Szinte valamennyi országban jelen van a terrorizmus, és egyes országokban (Algéria, Libanon, Jemen) polgárháborúk is dúltak, vagy éppen dúlnak.

A Nyugat és a Közel-Kelet, de főleg az észak-afrikai országok között komoly súrlódási pont a migráció. A nyugat-európai országokba évente több százezer ember emigrál, az alacsony népszaporulat miatt ugyanakkor még legalább 20 évig szükség is lenne rájuk, de az emigránsok kezelése és beilleszkedése számtalan problémát vet fel. Teljes beilleszkedésük még hosszabb távon is kétséges.

A legtöbb állam vezetése nem fogékony a politikai reformokra, ezért feszültségekkel és destabilizációval kell számolni. A növekvő számú lakosság több munkalehetőséget kíván, a vállalkozási szellem azonban hiányzik a térségben. A lakosság növekedése élelem és vízellátási gondokat is okoz.

A térségben a következő megatrendek éreztetik hatásukat:

- Átmenet az Egyesült Államok és nyugat-európai szövetségesei által vezetett egypólusú világból egy többpólusú világba, amelynek során a Nyugat politikailag és gazdaságilag gyengül, az erőpólusok keletre tevődnek át.
- A második trendbe tartoznak a globalizáció hatásai, amelyek új kihívásokat generálnak. Ennek konkrét megnyilvánulásai közé tartozik a központi kormányok hatalmának gyengülése, a globalizációval szemben pedig megjelenik a lokalizáció. Ez a gyakorlatban azzal jár, hogy a helyi vezetés igyekszik magához ragadni a vezető szerepet szinte minden területen. A vizsgált térségben ugyanakkor gyengén működő kormányzatok (Irak, Szíria, Libanon, Líbia, Jemen, a Palesztin Hatóság) esetében pedig a kormányzattal szemben ellenséges szervezetek jelennek meg, tovább gyengítve a központi hatalmat.
- A harmadik trend a többnyire nem állami tényezők által támogatott radikális iszlám erősödése, ezzel párhuzamosan pedig Irán szerepének növekedése. Mindez komoly kihívást jelent a Nyugat és főként a szunnita arab államok számára. A radikális iszlám erősödése ellenére nem várható a Kalifátus tartós létrehozása, sem a Közel-Keleten, sem pedig Nyugaton, amint azt egyes szélsőséges nézetek hangoztatják. Ezt 2017 végén meggyőzően és látványosan bizonyította a Rakkában kikiáltott Kalifátus bukása. Az iszlám radikalizmus az arab-izraeli megbékélés ellen is hat, amely elsősorban Egyiptomban, Jordániában és a palesztin területeken jelentkezik. Az iszlám szélsőségesek bármilyen megbékélést elleneznek Izraellel. Az iszlám radikalizmus fő támogatójának Irán és Szudán

számít. Ha az iszlám radikálisok hatalomra kerülnének bármelyik Izraellel szomszédos országban – de különösen Egyiptomban vagy Jordániában –, akkor jelentős mértékben megváltozna a térség stabilitása.

- Nagy kihívást jelent a térségre és azon túl is a tömegpusztító fegyverek beszerzésére irányuló szándék, ami a Közel-Keleten elsősorban Iránt érinti, de egy atomfegyver birtokában lévő Irán alapjaiban átrendezheti a térség ez irányú törekvéseit is. Ezt akadályozta meg a 2015-ben Iránnal kötött megállapodás, amivel kapcsolatban csak remélni lehet, hogy nem fogják megváltoztatni, legfeljebb pontosítani. A legnagyobb fenyegetettséget az jelentené, ha a terrorszervezetek tömegpusztító fegyverekhez jutnának.

Ezzel kapcsolatban fontosnak tartom az ENSZ 1995-ben elfogadott határozatát a Közel-Kelet atomfegyvermentes övezetté tétele érdekében is, amit a 2010-es felülvizsgálati konferencián is megerősítettek. A térségben tartós tendenciaként aposztrofálható a globális terrorizmus térnyerése, amelynek szintén hatása van a kapcsolódó régiókra is. Ma viszont már igen fontos annak elkülönítése, hogy mi tekinthető terrorizmusnak, mit fed a felkelők, az ellenálló csoportok és a gerillák definíciója, habár ezek egyértelmű elkülönítése nagyon nehéz.

2. Stratégiai kihívások

A térség stratégiai szintű kihívásai a következőkben összegezhetők:

- Az energiaexport-kapacitás megtartásának képessége és a biztonság.
- A katonai erőviszonyok és a biztonsági helyzet alakulása Irakban és a Perzsa (Arab)-öböl térségében.
- Az iráni proliferáció és a növekvő aszimmetrikus képességek kezelése.
- Az arab–izraeli megbékélés feltételeinek hiánya középtávon, lehetséges libanoni–izraeli, palesztin–izraeli összecsapások.
- A szalafita szélsőséges irányzat növekedése a régióban, az al-Kaidához közel álló szervezetek létrejötte, ezek tevékenységének hatása a térségre és azon kívülre, különös tekintettel Európára. (E vonatkozásban szeretném felhívni a figyelmet a térségből Európába hazatérő iszlám harcosokra és szélsőségesekre, akik elvegyülhetnek a napjainkban érkező migránsok között.)

- Az afganisztáni háború és Pakisztán destabilizációjának hatása a térségre, különös tekintettel a szélsőséges szervezetek akciójára.

Az iraki helyzet lassan javul, de még igen messze van a konszolidációtól. Az erős Irak nem érdeke a térség országainak, de a működésképtelenség is biztonsági kockázatokat jelent.

Irak 2003-as megszállását követően a két állam 2008-ban írta alá a fegyveres erők helyzetével és státuszával kapcsolatos megállapodást (SOFA), amelynek lényege, hogy az ország biztonságának megszilárdítása folyamatosan valósult meg, 2010 nyarára pedig az Irakban állomásozó Egyesült Államok fegyveres erői létszámát 50 ezer főre csökkentették. Az Egyesült Államok segítséget nyújt az iraki fegyveres erők felszereléséhez és kiképzéséhez, 2011 decemberére pedig teljesen kivonták a külföldi fegyveres erőket Irakból. 2010 elején az iraki fegyveres erők létszáma mintegy 600 ezer fő volt.⁴² Az iraki fegyveres erők kiképzésében 14 nemzet 200 fős állománya – köztük a Magyar Honvédség – vett részt.

A személyi, logisztikai és kiképzési nehézségeken túl az iraki biztonsági erőknél az alábbi problémák jelentkeztek:

- A baathista ideológia befolyása (az „új” állomány 70%-a a régi rendszerben is szolgált), ebből adódóan a baathista, szovjet rendszerű katonai kultúra még hosszú ideig érezteti hatását. Ennek konkrét megnyilvánulási formái közé tartozik a sorállomány „lekezelése”, az ötlet hiánya, valamint a szigorúan központosított vezetés és irányítás.
- A korrupció. 2008-ban az iraki korrupciót vizsgáló bizottság 736 konkrét esetet tárt fel a rendőrséget felügyelő belügyminisztériumban. Ezek között számos olyan eset is előfordult, hogy a tisztek ellopták a katonák fizetését, illetve nem létező személyeket is foglalkoztattak, akiknek az illetményét zsebre tették. Ily módon a honvédelmi minisztérium költségvetésének 25%-a egyszerűen eltűnt.⁴³
- A sorállomány és a katonai középvezetők közötti szektáriánus és vallási megosztottság nehezíti az együttműködést.

A katonai feladatok alapvető változáson mennek át, harcászati jellegűből hadászattá alakulnak, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az Egyesült Államok hadereje nem járőrözési feladatot lát el, hanem kellő távolságból (például sivatagba telepített bázisokról)

⁴² The Military Balance 2010. 5. fejezet 49. o.

⁴³ The Military Balance 2010. 236. o.

figyeli az iraki haderő tevékenységét, és csak akkor lép fel katonai erővel, ha ez feltétlenül indokolt. Nem engedte meg például, hogy Irán katonai erőt alkalmazzon, így az amerikai erők elrettentési feladatát is ellátták. Ezeket a célokat megváltoztatta az az időszak, amikor létrejött az Iszlám Állam. Az Egyesült Államok céljait elemezve az is megállapítható, hogy nincs túl nagy jelentősége annak, hogy milyen Irak városainak belső biztonsági helyzete, legalábbis addig, amíg a szunniták és a síiták nem állapodnak meg, nem is szólva a kurdok helyzetéről. Az al-Kaida továbbra is fenyegetésnek számít Irakban, de ugyanezt jelentik az etnikai csoportok közötti, sőt a csoportokon belüli összecsapások is. A stabilizációhoz még több évre van szükség, ami akár egy évtized is lehet. Az erők átcsoportosítása azt jelzi, hogy az amerikai adminisztráció nem akar egy végtelen konfliktusba keveredni, de ugyanez tapasztalható Szíriában is.

A térség egyetlen síita államának, Iránnak kényes a helyzete. Iránnak nagyon fontos Irak jövője, hiszen a történelem során számos konfliktus volt a két állam között. Irán tudatában van annak, hogy Irak továbbra is fontos az Egyesült Államok számára. Irán erős hatást gyakorol általában a Perzsa (Arab)-öböl térségére és különösen Irakra, ugyanakkor nincs elegendő ereje az Egyesült Államok és szunnita szövetségeseinek visszaszorítására. Az iraki síita milíciák, Oroszország és Szíria szövetsége és nem utolsósorban növekvő katonai ereje lehetőséget biztosítanak Iránnak arra, hogy az iraki együttműködésért engedményeket csikarjon ki az Egyesült Államoktól. Irán komoly szereppel bír az Egyesült Államok számára olyan fontos kérdésekben, mint az iraki és afganisztáni helyzet alululása, az arab–izraeli konfliktus és a terrorizmus kezelése, a nukleáris proliferáció megakadályozása, valamint az energiabiztonság megteremtése. Afganisztán hosszú távú stabilitásának megteremtésében és a kábítószer-termelés leküzdésében az Egyesült Államok komoly szerepet szánna Iránnak. Richard Holbrooke pakisztáni és afganisztáni különmegbízott és David Petraeus tábornok is elsősorban az afganisztáni rendezésben látták az amerikai–iráni együttműködés lehetőségét. Az amerikai védelmi minisztérium jelentése szerint, Irán továbbra is komoly fenyegetést jelent Irak tartós stabilitására. A Pentagon úgy értékeli, hogy Irán politikája továbbra is az Irak stabilitásának erősítésére törekvő amerikai lépések ellen irányul, ezért az iraki szuverenitás szempontjából továbbra is kulcsfontosságú az iráni befolyás visszaszorítása. Irán menedéket nyújt, pénzeli, felfegyverzi és irányítja az Irak megingatására törekedő csoportokat, különösen a síita erőket.

Washington megítélése szerint Irán növelni kívánja befolyását a Közel-Keleten (különösképp Libanonban, a palesztin területeken és Irakban), valamint Közép-Ázsiában. Washington különösen aggasztónak tartja az Izrael létjogosultságát megkérdőjelező teheráni megnyilatkozásokat, valamint a térségbeli vallási fundamentalista csoportok iráni támogatását. Amennyiben ezen két kérdésben módosulás következne be az iráni politikában, az jelentősen növelné a közeledésre irányuló amerikai szándékot és képességet. Washington ezzel együtt nem hagyja figyelmen kívül az izraeli aggodalmakat. Véleményem szerint, Washington – az iráni kérdéseket illetően – most nehéz helyzetben van, tekintettel a zavaros iráni belpolitikai helyzetre. Az iráni reformista és konzervatív erők folytonos harca és a lakosság elégedetlensége meglepő fordulatokat is eredményezhet, ami közvetlen hatással lehet az iráni bel- és külpolitikára egyaránt. Ha Irán és az Egyesült Államok kapcsolata javulna, akkor jelentős mértékben romlanának az iraki szélsőséges erők pozíciói.

A szaúdi vezetés az iraki háborútól való félelemtől és egy esetleges iráni–amerikai konfliktustól tartva kevésbé támogatja az amerikai politikát. A belpolitikában igyekeztek átalakítani a vallási intézményeket oly módon, hogy azok eltávolodjanak a szélsőségesektől és a terrorizmustól. Megállapítható azonban, hogy ez a tevékenység rendkívül kockázatos. A jövőben várhatóan folytatják ezt a politikát, ami valószínűleg komoly belső ellenállást fog kiváltani. Nemcsak Irakra, hanem az egész térségre hatással lesz, hiszen az Egyesült Államok szigorúan fog fellépni azokkal az államokkal szemben, amelyek ellenállnak törekvéseinek.

A térség fontos stratégiai kihívása a szír válság kezelése. Irán eszközként használja fel Szíriát az Egyesült Államokkal való kapcsolatában, nem hagyva figyelmen kívül azt a tényt, hogy Szíria képes befolyásolni Libanont. Szíria jövője nem közömbös Izrael és Irak szempontjából sem, de ez a kérdés ettől sokkal bonyolultabb.

Szíria iráni befolyásolásának nagy kárvallottja a térségben Izrael. A zsidó állam középtávú célja a palesztinok ideológiai, katonai és földrajzi megosztása, azaz a Fatah maradjon Ciszjordániában, míg a Hamasz a Gázai övezetben, kizárva ezzel annak még a lehetőségét is, hogy működőképes palesztin állam jöhessen létre. Trump elnök Jeruzsálem Izrael fővárosaként való egyoldalú elismerése olaj a tűzre. Bár nem a Közel-Kelet részeként, de ahhoz földrajzilag kapcsolódva egy új hatalom van feltörekvőben, pontosabban egy régi hatalom felemelkedőben, ez Törökország. Törökország, amely száz év óta most a legerősebb, újrafogalmazza geopolitikai súlyát a Földközi-tenger keleti

medencéjében. A hidegháború időszakában a korszak biztonsági paraméterei meghatározták Törökország helyzetét, de annak elmúltával ez megváltozott. A Balkán átformálódott, Oroszország visszahúzódott és most újból előtérbe került a Kaukázusban és Közép-Ázsiában, az arab világ az Egyesült Államok megélénkült politikáját éli át, Irán igyekszik erősíteni hatalmi pozícióit, Irak pedig összeomlott. A jelzett feltételek között Törökország politikailag, gazdaságilag és katonailag megerősödött. Ami jelenleg Törökországban hiányzik, az a követendő irányvonal meghatározása, de ez nem egyértelműen a török vezetés hibája, hiszen az Európai Unió nem rendelkezik határozott elképzeléssel Törökországgal kapcsolatban. A kurd kérdés megoldatlan, és csak néhány sikeres PKK (Kurd Munkáspárt) merényleten múlik, hogy a török haderő hogyan lép fel Irakban. Erre a haderő a parlamenti felhatalmazást már 2007-ben megkapta, és a török politikai vezetés mindent meg fog tenni, hogy hatékonyan lépjen fel a PKK ellen. Talán most van a legjobb alkalma arra, hogy ezt megtegye, mielőtt valahogyan rendeződne az iraki kurdok – egyelőre bizonytalan – helyzete. A térség biztonságpolitikája szempontjából fontos tényező, hogy nagyon megromlott Törökország és Izrael kapcsolata, ami katonai területen is kimutatható. Regionális viszonylatban ez a tendencia is rontja az Egyesült Államok térségbeli szerepét.

3. A katonai erőviszonyok alakulása és fejlődési tendenciái a térségben

Összefüggés mutatható ki a Közel-Kelet politikai és stratégiai fejleményei, valamint a fegyveres erők fejlesztése és szervezése között. A 90-es évek békefolyamatának hatására Izrael, Jordánia és Szíria jelentősen visszafogta fegyveres erői fejlesztésének ütemét. Az 1991-es öbölháború az Öböl menti országok haderőinek nagyobb fejlesztését vonta maga után. Kivételt képezett Irak, de ennek oka a nemzetközi szankciók bevezetése volt. A háborúban legyőzöttek célja a katonai képességek növelése, míg a győztesek az előnyük megtartására törekednek.

A politikai és a katonai változások hatással voltak a fegyverkezési programokra is. Izraelt például pozitívan érintette a békefolyamat, amely csökkentette a szembenállást azokkal az országokkal, amelyekkel békeszerződést írt alá. Ugyanakkor azokkal az országokkal szemben, amelyekkel Izrael ellenséges viszonyban áll, jelentős anyagi forrásokat fordított a katonai képességek kialakítására. Ennek lett a következménye a nagy hatósugarú repülőgépek beszerzése (F-15I), a műholdas hírszerzőképesség megerősítése, a korai riasztórendszerek kiépítése (elsősorban a Golán-fennsíkon), illetve védelmi

képességek kialakítása a nagy hatótávolságú rakétafegyverek ellen (Arrow-2 rakétaelhárító-rakétarendszer). A rakétaelhárítás Izraelben egyre fontosabbá válik, mivel a szélsőséges palesztin csoportok tovább gyártják és ismét gyakran használják „a néha házilag fabrikált” rakétaikat az izraeli területek ellen.

Az Öböl menti országok folyamatosan fejlesztették fegyveres erőiket, ennek következtében minőségi fölénybe kerültek a térség két nagy államával, Irakkal és Iránnal szemben. Az Öböl menti országok védelmi képességét nagymértékben növeli az Egyesült Államokkal kialakított jó kapcsolatuk is (például Katarban az Egyesült Államok a térség egyik legnagyobb katonai bázisát hozta létre). A térség legnagyobb fegyverszállítója az Egyesült Államok, fegyvereladásának több mint 50%-a ide irányul. Az egyes országok fegyverbeszerzési lehetőségét lényegesen befolyásolja, hogy az adott ország kap-e amerikai segítyt.

Az Öbölháború után a térség országai katonai fejlesztésének legfőbb iránya a hadművelati és a hadászati rakéták, valamint a tömegpusztító fegyverek kombinációja, amellyel a nyugati országok hagyományos fegyveres erői és a saját erők közötti szakadékot kívánják áthidalni. Vannak olyan államok, amelyek céljukat korszerű szenzortechnológiával, precíziós fegyverek vásárlásával, C4I⁴⁴ rendszerekkel, hatékonyabb katonai szervezetekkel próbálják elérni, de az általános katonai gondolkodás és az ennek megfelelő fejlesztés inkább az aszimmetrikus hadviselési képességek megteremtése irányába mutat. Ebből adódóan szövetségünk és hazánk számára a legnagyobb kockázatot a térségből kiinduló aszimmetrikus fenyegetések, ezen belül is a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedése jelenti.

A térség erőviszonyainak elemzése szempontjából azonban nem a mennyiségi, hanem a minőségi fejlesztésnek van jelentősége. A minőségi oldalt vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy Izrael és az arab országok haditechnikai színvonala és harcászati képessége között akkora a különbség, hogy egyetlen arab országnak (vagy több arab ország összefogásának) sincs esélye arra, hogy hagyományos eszközökkel háborút nyerjen az izraeli haderő ellen. Csak a környező országok katonai fejlesztéseit elemezve is megállapítható, hogy Egyiptom, Szíria és Jordánia együttvéve sem rendelkezik olyan hagyományos támadóképességgel, amit Izrael ne tudna elhárítani. Az erőviszonyokat azonban ma már nem a hagyományos eszközök mennyisége, hanem a rakétafegyverek és azok tömegpusztító eszközökkel való ellátottsága határozza meg. Erről az oldalról vizsgálva elsősorban Izrael kis mérete, valamint a stratégiai mélység hiánya jogos

⁴⁴ Vezetés, irányítás, híradás, számítástechnika, hírszerzés.

aggodalmakra ad okot az ország vezetésének. Szintén gondot okoz számára a szélsőséges arabok aszimmetrikus hadviselése is, a folytonos merényletek és az egyéb „nem hagyományos” erőszakos akciók. Az elrettentést biztosító képesség (atomeszközök, komoly támadóképességgel rendelkező légierő, hadműveleti rakéták, rakétaelhárító rakétarendszerek, tengeralattjárók és nem utolsósorban hatékony felderítés, illetve az Egyesült Államokkal fennálló stratégiai partnerség) komoly visszatartó erő bármely arab vagy iszlám ország számára. A közel-keleti országok haderőinek a 70-es években elkezdődött korszerűsítése ma is tart. A korszerű fegyverekkel történő ellátásban meghatározó szerepe van az Egyesült Államoknak, a fegyverszállítás ugyanakkor lehetőséget nyújt függőségi viszony kialakítására is. Az izraeli katonai képességek folyamatos erősödése pedig nemcsak veszélyeztetettségi érzést kelt az arab országokban, hanem indokolttá teszi az arab államok haderőinek fejlesztését is.

Az izraeli képességek elemzése során nem hagyható figyelmen kívül az atomeszközök megléte, amely komoly elrettentő erőt képvisel az arab országok irányában, hiszen Izrael a térség egyedüli („nem hivatalos”) atomhatalma. Az arab országok reagálása az izraeli atomfegyverekkel kapcsolatban kettős. Egyrészt igyekeznek nemzetközi fórumokon elérni, hogy Izrael semmisítse meg eszközeit, másrészt néhány ország atom-, vagy más tömegpusztító fegyver megszerzésére törekszik. Erre példaként szolgál a 2010 májusában tartott NPT (Non-proliferation Treaty, Atomsorompó Szerződés) felülvizsgálati konferencia közös nyilatkozata is. Úgy vélem, hogy egy méltányos arab–izraeli megállapodásból az izraeli atomeszközök kérdésköre nem hagyható ki.

A térség katonai fejlesztési programjait külön fejezetben tárgyalom.

III. A KÖZEL-KELETI ÉS AZ ÉSZAK-AFRIKAI TÉRSÉG GEOPOLITIKAI ÖSSZEFÜGGÉSEI, KIHIVÁSAI ÉS BIZTONSÁGI STRUKTÚRÁI

1. A stratégiai környezet értékelése⁴⁵

A Közel-Kelet Európa, Ázsia, Afrika találkozásánál fekszik, következésképpen a nyugati világ számára rendkívül fontos. A gazdasági, biztonsági érdekeken túl kultúrák, vallások, etnikai csoportok találkozóhelye, beleértve a három ábrahámi vallást, a kereszténységet, a judaizmust és az iszlámot. A régió magában foglalja a legfontosabb muzulmán országokat és a világ egyetlen zsidó államát. A térség mélyen megosztott szektáriánus szempontból, súlyosbítja ezt a hatalomért küzdő vallási szélsőségek megjelenése, ami korunk egyik legnagyobb fenyegetése. A vallási megosztottság gyakran évszázadokra nyúlik vissza. A mai konfliktusoknak ugyan ehhez nem sok közük van, mint ahogy ezt a szélsőséges ideológiák magyarázzák, a mai határok nem tükrözik a vallási, kulturális és etnikai megosztottságot sem. A mai határok a brit, francia döntések alapján születtek meg az első világháború után, a török birodalom felosztását követően. Sokan nem értik meg Nyugaton, hogy a napi élet meghatározója a térségben a vallás. A vallási ellentétek között meghatározó a szunnita és síita iszlám közötti eltérés. Ez a megosztás visszanyúlik Mohamed próféta 632-ben bekövetkezett halála utáni időszakhoz. A szunnita muzulmánok gyakorolják a hatalmat a legtöbb arab országban. Ha viszont a jelenlegi instabilitást vizsgáljuk a Közel-Keleten, nem csak a síita–szunnita ellentétek határozzák meg a konfliktusokat. A perzsák és arabok közötti kulturális és történelmi megosztottság is hozzájárult a síita–szunnita szakadáshoz. Számos szunnita és síita hatalom közötti kölcsönös bizalmatlanság nemzeti és ideológiai érdekekkel fűszerezve növelte a feszültséget Bahreinben, Irakban, Szíriában, Libanonban és Jemenben. A szunnita szélsőséges szervezetek, mint az al-Kaida és az Iszlám Állam, kihasználják a szektáriánus és etnikai feszültségeket, hogy a szunnita arabok bajnokaként támogatást szerezzenek Irán, Szíria alavita rendszere és más nem szunnita kormányok ellen. Egyetérttek Rostoványi Zsolt számos könyvében és tanulmányában megjelent értékelésével, amely szerint a „fő

⁴⁵ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 41–43. o. ISBN 978 963 327 774 4

törésvonal nem az iszlám és a Nyugat, hanem a terrort eszközként alkalmazó radikális dzsihadisták és a mérsékelt /többiek/ között húzódik”.⁴⁶

Destabilizáló tényezőként kell figyelembe venni a mai demográfiai trendeket. A Közel-Kelet a világ legfiatalabb és létszámában legjobban növekvő területe. A politikai, gazdasági és oktatási infrastruktúra a legtöbb országban nem követi a létszámnövekedést. Mivel a térség lakosságának jelentős része 30 év alatti, ennek komoly hatása van a politikai stabilitásra.

A Közel-Kelet a világ legnagyobb olajtartalékával rendelkezik, ennél fogva a világ legnagyobb olajexportőre. Mivel a világ legnagyobb országai innen importálnak olajat, a szállítási zavarok jelentős problémát okozhatnak. Ez igaz akkor is, ha az Egyesült Államok már kevesebb olajat szállít a Közel-Keletről. A térség egyes olajban gazdag országai igyekeznek pénzügyi vagy logisztikai központtá válni. Jóllehet ezek az országok már túltették magukat a 2008-ban kezdődött gazdasági válságon, az olajárak csökkenése gazdasági mutatóikat negatívan érintette.⁴⁷

A Közel-Kelet gazdasági szempontból is óriási szélsőségekkel rendelkezik, lássunk erre néhány példát: ⁴⁸

- A GDP szempontjából Katar a világ egyik leggazdagabb országa. Míg a tőle hozzávetőleg ezer kilométerre fekvő Jemen a világon a legszegényebb, a GDP tekintetében a 194. helyet foglalja el.⁴⁹ (Jemenben a három éve dúló polgárháború – amelyben nemcsak a két szemben álló fél, hanem számos terrorista, illetve fegyveres csoport vesz részt – teljesen tönkretette az országot. Milliók éheznek, gyermekek és felnőttek tízezrei halnak éhen.)
- Szaúd-Arábiának 265 milliárd hordó olajtartaléka van. A vele határos Jordániának egymilliárd.
- A gazdasági szabadság tekintetében Bahrein a 18. helyen áll, míg Irán a 171. helyet foglalja el.

⁴⁶ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Islám és iszlamizmus mint biztonsági kihívás*. In: Biztonsági kihívások a 21. században. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. 105. o.

⁴⁷ KRAUSS, Clifford: *Oil Prices Explained: Signs of a Modest Revival*. The New York Times, January 15, 2016. http://www.nytimes.com/interactive/2016/business/energy-environment/oil-prices.html?_r=0; letöltés: 2017. 07. 27.

⁴⁸ MILLER, Terry – KIM, Anthony B.: *2016 Index of Economic Freedom. Promoting Economic Opportunity and Prosperity*. https://www.heritage.org/index/pdf/2016/book/index_2016.pdf; letöltés: 2017. 07. 27.

⁴⁹ CIA: The World Factbook 2016. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>; letöltés: 2017. 07. 27.

Ezeket az aránytalanságokat felerősíti a térségtől nem idegen korrupció, amely nemcsak elherdálja a gazdasági és emberi erőforrásokat, de korlátozza a gazdasági versenyt és a szabad vállalkozást is. A gazdasági körülmények hatnak a politikai környezetre. Az arab változások mögött álló okok egyike a gazdasági szabadság hiánya, ami akadályozza a gazdasági tevékenységet, a beruházást és összességében a gazdasági növekedést. A politikai környezet a Közel-Keleten bizonytalannak tekinthető, aminek hatása van a katonai erők alkalmazására. A 2011-ben kezdődött arab felkelés regionális homokviharnak tekinthető, amely több autokrata rendszer alapját tette tönkre, határokat törölt el és országokat destabilizált. A demokratikus változások irányában kevés előrelépés történt, ez sajnos több évvel a kezdet után is igaz. A politikai instabilitáshoz gazdasági nehézségek társultak és hozzájárultak az iszlám szélsőségesek megerősödéséhez. Szíriában a békés tüntetés elleni brutális fellépés 2011-ben polgárháborút indított el, ami azóta is tart. A halottak száma 470 ezer, a külföldre menekültek száma 4,5 millió körül van, akik Törökországban, Irakban, Libanonban és Jordániában élnek.⁵⁰ A belső menekültek száma 7,6 millió fő.⁵¹ 2015-ben több mint egymillió menekült érkezett Szíriából Európába, ami a második világháború óta a legnagyobb menekülthullámot jelenti.

2. Geopolitikai összefüggések⁵²

A 2003-as iraki háború után a térség geopolitikáját Szaúd-Arábia és Irán konfliktusa, Ciszjordánia és a Gázai övezet helyzete, a háború utáni Irak, kisebb mértékben pedig Bahrein és Jemen határozta meg. Az arab felkeléssorozat áttért Szíriára is, és véres polgárháborúba torkollott. A régió geopolitikai csatáinak szektarializálódása, a felkelések felhasználása geopolitikai célokra fokozta az eltérő vallási érzelmeket, és bonyolulttá tette a demokratizálódási folyamatot az egész térségben. 2010-től az arab világon végigsöprő népi felkelések friss szellőként nyilvánultak meg az egyébként korábban megváltozhatatlannak tűnő országok társadalmában. Az Ottomán Birodalom bukását követően a 20. század első felében, az arab országok – különösen Szaúd-Arábia, Irak és Egyiptom – egy szövvényes hatalmi harcba keveredtek, amit egyes kutatók (pl. Malcolm Kerr) az arab nacionalizmus

⁵⁰ BARNARD, Anne: *Death Toll from War in Syria Now 470,000, Group Finds*. The New York Times, Feb. 11, 2016. http://www.nytimes.com/2016/02/12/world/middleeast/death-toll-from-war-in-syria-now-470000-group-finds.html?_r=0; letöltés: 2017. 07. 27.

⁵¹ Uo.

⁵² KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 33–41. o. ISBN 978 963 327 774 4

égisze alatt folytatott arab hidegháborúnak minősített.⁵³ Egyiptom a „forradalmi” táborban élen járt, szemben a Szaúd-Arábia köré összegyűlt konzervatív monarchiákkal. Az erőközpontok alrégiókat alkotnak, így Szíria irányítása alá igyekezett vonni Libanont, Jordániát és a Palesztin Felszabadítási Szervezetet (PLO), Szaúd-Arábia megpróbált gyámkodni a Perzsa (Arab)-öböl menti országok felett, Irak és Irán elhúzódó háborút vívtak egymással, Egyiptomot kizárták az arab államrendszerből. Észak-Afrika két fontos szereplője, Marokkó és Algéria elmerültek a nyugat-szaharai konfliktusban.⁵⁴ A Kuvait elleni iraki invázió újraélesztette a hagyományos arab geopolitikai központokat. A 9/11-es terrortámadás az Egyesült Államok ellen és a 2003-as iraki invázió volt az a pont, ami alapvetően megváltoztatta az interarab kapcsolatokat és a térség geopolitikai dinamikáját. Az amerikai neokonzervatív politika, amely Irak katonai megtámadását, majd demokratizálását tűzte zászlajára, nem váltotta ki az arab államok lelkesedését. Irak arab szomszédai attól tartottak, hogy Irak átalakítását követően ők lehetnek az Egyesült Államok agresszív regionális reformtörekvéseinek alanyai. Ezért ellenálltak az amerikai törekvéseknek, megnyitották határaikat az Irakba igyekvő szélsőségesek előtt. Washington számos nehézséggel találta magát szemben Irakban, a Szaddám utáni időszakban pedig az erőviszonyok Irán javára változtak meg (kis cinizmussal azt is mondhatnánk, hogy az Irak elleni háborút Irán nyerte meg).

Szaúd-Arábia kezdetben passzív politikát folytatott az amerikaiak által elfoglalt Irak irányában. Politikája akkor vált proaktívvá, amikor az amerikai haderő kivonása elkezdődött. Stratégiájuk célja volt Irán megerősödésének akadályozása Irakban. Diplomáciai és politikai támogatást adott az iraki szunnitáknak, segítette a hírszerzői beépülést a dzsihadisták soraiba, anyagi támogatást biztosított az al-Kaida ellen harcoló törzseknek, de végül is nem volt képes Irán geopolitikai sikereit megakadályozni. A szaúdi–iráni geopolitikai szembenállás másik területe Libanon volt. A pozícióharc azonnal elkezdődött, amikor az Egyesült Államok hadserege kivonult Irakból. Washington támogatást kért Szíriától Irak stabilizálásához, együttműködést a terrorizmus elleni harcban, kérte a Hezbollah lefegyverzését, rakétái kivonását és a libanoni hadsereg állomásoztatását Libanon Izraellel határos déli részén. Libanon ezt a kérést megtagadta, amire az Egyesült Államok kérészkolta az ENSZ BT 1559-es (2004. szeptember 2.)

⁵³ SALLOUKH, Bassel F.: *The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East*. <http://dx.doi.org/10.1080/03932729.2013.787830>; letöltés: 2017. 07. 20.

⁵⁴ A nyugat-szaharai konfliktus kapcsán lásd BESENYŐ János: *Nyugat-szaharai konfliktus – az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bírószág döntése és a „Zöld Menet”*. *Kül-Világ*, VI. évfolyam 2009/2. <http://www.kul-vilag.hu/2009/02/beseny.pdf>; letöltés: 2017. 07. 20.

határozatát, amelyben szabad és korrekt elnökválasztást követeltek a libanoni alkotmány szerint megszervezve, külföldi beavatkozás nélkül. Felszólítottak a külföldi erők kivonására, valamint a milíciák leszerelésére, legyen az hazai, vagy külföldi eredetű.⁵⁵ A volt libanoni miniszterelnök, Rafik Hariri meggyilkolása után (2006. február 14.) és a szíriai hadsereg libanoni kivonását követően (2005. április 26.) a megosztott Libanont két tábor támogatta. Az egyik oldalon állt az Egyesült Államok, Franciaország, a mérsékelt arab államok és libanoni szövetségeseik, amelyek a szunniták által uralt a Jövő Mozgalma szervezetben tömörültek. A másik oldalon állt Irán, Szíria és libanoni szövetségeseik, a Hezbollah. Az elsőként említett csoport távol akarta tartani Libanont Irántól és Szíriától, míg a másik ellenállt ezeknek a törekvéseknek. A politikai küzdelmekben Libanon inkább áldozat volt, mint aktív résztvevő. A 2006-os háborúban Libanon tovább gyengült, a szíriai polgárháború során érkezett menekültek szinte megoldhatatlan feladat elé állították az országot. Jelenleg 1,2 millió szír menekült él az egyébként hatmilliós Libanonban.⁵⁶

Sajátos geopolitikai helyzetet képvisel Ciszjordánia és a Gázai övezet. Ciszjordániában a hatalmat Mahmud Abbasz elnök vezetése alatt a Palesztin Hatóság képviseli, míg a Gázai övezetben a Hamasz és a Palesztin Iszlám Dzsihád uralkodik. Irán mindkét szervezetet támogatja a Hezbollahon és Szudánon keresztül. A teheráni befolyást az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia Abbasz elnökön keresztül ellensúlyozza. Washington politikailag és pénzügyileg kiközösítette a Hamaszt és nyomást gyakorol Abbaszra, hogy ne fogadja el a Hamasz nemzeti egységkormány létrehozására vonatkozó javaslatát. Szaúd-Arábia ugyanakkor kiszorítja Iránt azzal, hogy a Fatah és a Hamasz között tárgyalásokat szervez megbékélési céllal.

Szíria a szaúdi stratégia központjában szerepel, mivel Szaúd-Arábia egyik fő célja, hogy kiszorítsa Irán befolyását a térségből. Washingtonhoz hasonlóan a szaúdi vezetés is úgy látja, hogy Szíria összekötő kapocs Irán, a Hezbollah és a Hamasz között. Érdekes, hogy itt nem számít a szunnita és síita ellentét, lévén a Hamasz szunnita szervezet. Irán szövetsége Szíriával lehetőséget kínál Teheránnak, hogy növelje befolyását, még akkor is, ha a szaúdiak arab belügynek tekintik a Szíriához fűződő kapcsolatukat. Rijád az általa készített békejavaslat kapcsán ellentétbe került Szíriával, ugyanis a 2002-es arab békejavaslat lényege, hogy az arab országok normalizálják kapcsolatukat Izraellel, amely

⁵⁵ Security Council Declares Support for Free, Fair Presidential Election in Lebanon; Calls for Withdrawal of Foreign Forces There. UN Security Council Resolution 1559, 2 September 2004. <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/sc8181.doc.htm>; letöltés: 2017. 07. 20.

⁵⁶ ENSZ: *Kilátástalan a szír menekültek helyzete Libanonban*. <https://orientalista.hu/ensz-kilatastalan-a-sziriai-menekultek-helyzete-libanonban/>; letöltés: 2017. 07. 20.

cserében visszavonul az 1967-es határokra, a palesztin menekültválságot pedig az ENSZ BT 194-es határozata alapján oldják meg.

Törökország az arabközi és közel-keleti kapcsolatokban esetenként közvetítőként lép fel, geopolitikailag a szunnita Szaúd-Arábia és a síita Irán között helyezkedik el, a politikai iszlám helyett pedig egy alternatív modellt kínál. Közvetíteni próbált Egyiptom és Szíria között, Szíria és a Palesztin Nemzeti Hatóság között, illetve Izrael és a Palesztin Nemzeti Hatóság között. A szír válságban kezdettől fogva fontos szerepet játszik, még akkor is, ha a tevékenysége esetenként ellentmondásos. A legellentmondásosabb törekvése az, hogy a török–szír határ mentén megakadályozzon bármilyen „ellenséges, terrorista tömörülés, illetve összefüggő terület” kialakulását. Erdoğan török elnök egyre inkább hajlamos arra, hogy minden kurdot terroristának tekintsen.

A geopolitikai összefüggéseknek sajátos arculatot adtak a felkelések. A népi lázadásokat az autokrata vezetés gyakran elnyomta. A reagálás országoként eltérő volt. Szaúd-Arábia például a népfelkeléssel kapcsolatban a saját geopolitikai érdekeit vette figyelembe, azaz elszigetelte az országot az arab tavasz eseményeitől, védte a monarchia túlélését, és igyekezett Irán erejét aláásni. Céljai érdekében felhasználta katonai erejét, pénzügyi befolyását és politikai előnyét a felkelés semlegesítésére a Perzsa (Arab)-öbölben, de különösen Bahreinben, Jemenben és Ománban. Pénzügyi támogatást adott belső reformok megvalósítására Marokkónak és Jordániának. Katonai beavatkozását Bahreinben azzal magyarázta, hogy iráni síita ügynökök meg akarják dönteni a rendszert. Beavatkozása Irán ellen Szíriában bizonyult a leghatékonyabbnak. A politikai reformok és a társadalmi igazságosság érdekében kezdődött szír felkelés szektáriánus polgárháborúba torkollott, amit maga a rendszer gerjesztett. A demokratikus szándékok támogatásának ürügyével Szaúd-Arábia meg akarta dönteni Basár el-Aszad rendszerét. Célja volt Szíria csatlakozása a szaúdi–amerikai táborhoz, amit később egy regionális nemzetközi kapcsolattal (Egyesült Államok, Franciaország, Törökország, Katar) Oroszország, Kína és Irán ellen használna fel. A geopolitikai kalkuláció ebben az volt, hogy a szír alavita rendszert szunnita szövetségesekkel váltsák fel. Ez Szaúd-Arábia számára kompenzációt jelentett volna azért, mert Irakban a szunniták helyett síiták kerültek hatalomra. Rijád támogatta a Szír Szabad Hadsereget. Ezzel, ha nem is szándékosan, de hozzájárult ahhoz, hogy a Jabhat al Nuszra al-Kaida-kötődésű terrorszervezet túlzott szerepet játsszon Szíriában. A terrorszervezet rövid időn belül a legjobb harcosokból állt össze, fundamentalista, vallási alapokon nyugszik, és szeretne komoly pozícióhoz jutni az Aszad utáni időszakban. Kegyetlenségével kitűnik a többi militáns csoport közül.

Szíria gyors átalakulása regionális szereplőből bukott állammá az arab felkelés legnagyobb geopolitikai következménye. Nagyon kemény árat fizet az autokrata politikáért, a múlt hibáiért, nevezetesen részvételéért az Egyesült Államok által 1991-ben vezetett koalícióban Kuvait felszabadításáért, Irak megtámadásakor elfoglalt semleges pozíciójáért, majd később a líbiai intervenció támogatásáért. Az arab felkelések megváltoztatták Katar és Törökország szerepét is. Feladva korábbi pragmatikus álláspontjukat, regionális szerepet kívántak elfoglalni. Katar a Muzulmán Testvériség mozgalommal szövetkezve iszlám pártokat kooptált geopolitikai súlyának erősítésére. A kis sejktség proaktív szerepet játszott az egyiptomi és líbiai rezsimváltásban, felszámolta Szaúd-Arábiával meglévő korábbi ellentétét, nyilvánosan támogatta a szíriai rezsimváltást. Az iszlám lázadóknak, de különösen a Muzulmán Testvériségnek fegyvert és anyagi támogatást nyújtott. Támogatta Szíria kizárását az Arab Ligából, valamint azt, hogy az ENSZ elítélje Szíriát, az iráni–szíriai szövetségből eltávolíttassa a Hamaszt, és támogatta a NATO és az Egyesült Államok erőfeszítését Irán elszigetelésére.

A leírtakból világosan következik, hogy az Irak elfoglalását (haderejének szétverését) követő arab változások intenzívvé tették a térségben a geopolitikai csatákat is. A belső arab csaták véres összetűzésekbe torkollottak, az Arab Liga a felelősséget a NATO-ra és az ENSZ-re próbálta hárítani azzal, hogy a jelzett szervezeteket rendfenntartásra és országok belügyeibe történő beavatkozásra kérte. A geopolitikai viták központjában Egyiptom, Szíria és Irak állt, ezek az országok polgárháborúkkal, etnikai és vallási megosztottsággal terhelten amúgy is átalakuláson mennek át. A viták az egyébként is konzervatív külpolitikát folytató, szaúdi irányítású Öböl menti monarchiák és Katar számára lehetőséget biztosítottak a geopolitikai vákuum kitöltésére, a biztonságot fenyegető belső és külső kihívások egyensúlyozására.⁵⁷ A hagyományos geopolitikai kötődésen és harcokon túl újként jelentkezett, hogy Katar segítette a Muzulmán Testvériség mozgalom érvényesülését az Öböl-térségben, ami érthető módon nemtetszésre talált Szaúd-Arábiában és az Egyesült Arab Emírségekben. Ezek a monarchiák attól tartanak, hogy a Muzulmán Testvériség mozgalom befolyást szerez a lakosság köreiben. Félelmük mögött az tapasztalható, hogy a régi, vallásilag alátámasztott és működő szövetséget a Muzulmán Testvériség választási politikával befolyásolt ideológiája megváltoztatja, amint az tapasztalható volt Tunéziában és Egyiptomban.

⁵⁷ RYAN, Curtis: *The New Arab Cold War and the Struggle for Syria*. Middle East Report, Spring 2012. <http://www.merip.org/mer/mer262/new-arab-cold-war-struggle-syria>; letöltés: 2017. 07. 21.

Félelmük abból is ered, hogy nem szeretnék egy hármass szövetséget Egyiptom, Törökország és Katar között, ami pénzügyi, katonai, gazdasági és demográfiai erejével komoly kihívást jelentene számukra. Ez a folyamat nagyon könnyen transznacionális jellegű lehet, mint ahogy ennek nyomait lehetett érezni Tunéziában is. A Muzulmán Testvériség miatti szaúdi és katar ellentétek leginkább Egyiptomban tükröződtek vissza a Szabadság és Igazságosság Párt és az al-Nour Párt viszonyában. A geopolitikai csaták regionális és globális szereplők bevonásával továbbra is folytatódnak a térségben. Ezt világosan bizonyítják a Katar körül 2017 nyarán kezdődött események. A küzdelem a régi, látszólag megváltoztathatatlan hatalmú autokraták és az új, demokratikus arab társadalmi rend között zajlik. Kérdés, hogy lehet-e ezt új arab tavasznak nevezni.

Nem vitatható, hogy a Szaúd-Arábia és Katar közötti háború szele, valamint Irán felforgató tevékenysége destabilizálja a Perzsa (Arab)-öböl hercegségeit. A rossz döntések miatt az elmúlt években romló gazdasági helyzet népi mozgalmakkal és továbbterjedő felkelésekkel fenyeget. A legrosszabb helyzetben bekövetkezhet a monarchiák összeomlása is. Ebben a folyamatban a legnagyobb győztes Irán, amely a válsággal, a Katarra kényszerített bojkottal sikert érhet el Bahreinben, miután már fokozta befolyását Bagdadra, Damaszkuszra, Bejrútra és Szanára. A szaúdi gazdaság az elmúlt években példa nélküli romlason ment át. Az olajár világpiaci csökkenése, a masszív segítségnyújtás Egyiptomnak (esz-Szíszi 2003-as hatalomra jutása óta), a jemeni polgárháborúban az irániak elleni koalíció és a szíriai felkelők támogatása nagy káoszt okozott a szaúdi gazdaság számára. A közsférában bevezetett megszorítások hozzávetőleg 300 dollárral csökkentették a katonai és polgári közsférákban dolgozók bérét. 2018-ban pedig már előre bejelentett áremelések várhatók, ami hatással lesz a szomszédos arab államokra is, különös tekintettel Bahreinre, ahol a síita szervezeteket Irán támogatja azzal a céllal, hogy destabilizálják az országot.

2017. június 5-én Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Egyiptom, Bahrein és több szunnita arab ország megszakították diplomáciai kapcsolatukat Kattarral, és többek között azt követelték, hogy mérsékelje diplomáciai kapcsolatait Iránnal, zárja be az al-Dzsazíra televíziót, szüntesse meg a török katonai jelenlétet az országban, és vessen véget a terrorista csoportok támogatásának. Utóbbi konkrétan arra vonatkozik, hogy Katar lazítsa kapcsolatait a Muzulmán Testvériség mozgalommal, az Iráni Forradalmi Gárdával, a Hezbollahnal, az al-Kaidával és az ISIS-lel, a terroristákat pedig adja át a négytagú csoportnak. A követeléseket a közvetítő Kuvaiton keresztül küldték el. Az arab országok elementek egészen addig, hogy lezárták a szárazföldi, vízi és légi közlekedést Katar

irányában. Állampolgáraiknak két hetet adtak, hogy Katart hagyják el. Katar szerint ez az ország szuverenitásának megsértése. A követelésekből látható, hogy itt sokkal szélesebb igényekről van szó, ami elsősorban Iránt érinti.⁵⁸ A követelések között ugyanakkor az is szerepel, hogy az Egyesült Államok vonja ki katonáit Katarból, ami azért is kényes kérdés, mert ott működik az Egyesült Államok hadereje Központi Parancsnokságának előretolt bázisa.

Az Öböl menti országokban esetenként tüntetések vannak az áremelkedések, növekvő adók, a munkanélküliség miatt, hasonlóképpen, mint ahogy 2010–2011-ben történt Tunéziában, Egyiptomban, Líbiában és Szíriában. Ebben a helyzetben Irán csökkenteni akarja az amerikai és szaúdi befolyást az Öböl menti országokban, célja megvalósítására felhasználja a jemeni hutikat, akik a szaúdi határ mentén állomásoznak. Bár a válság kényelmetlen az amerikai vezetés számára, a feszültséget igyekeznek kihasználni fegyverszállításra. Több vélemény szerint Trump elnök térségbeli látogatása hozzájárult a Katar elleni lépések megvalósításához, még akkor is, ha ezek a követelések nem újak.⁵⁹

Vannak olyan értékelések is, hogy az időzítésben Kínának is szerepe van. A kínai vezetés szeretné elérni, hogy Iránt vonják be a Sanghaji Együtműködés Szervezetébe, amit Szaúd-Arábia nem néz jó szemmel. Kína, mint a világ második legnagyobb gazdasága, sajátosan vélekedik a szunnita világ szektáriánus válságáról. Katar régóta folytat szoros gazdasági együttműködést a fogyasztási javak eladásában és beruházásokban. Katar rendelkezik a világ második legnagyobb gáztartalékával, Kína fontos partnere. Kína és a Katar ellen szankciót bevezető országok gazdasági kapcsolata mély, elég csak azt említeni, hogy Szaúd-Arábia olajat szállít Kínának. Az Egyesült Arab Emírségek pedig üzletbarát pénzügyi szabályozási rendszere miatt Kína fontos üzleti partnere. A válság érintheti a kínai új selyemút megvalósítását, méghozzá két területen.

Először is, Kína és az Öböl Menti Együtműködési Tanács szabad kereskedelmi zónákról tárgyalt. Katar leválasztása a szervezetről meghiúsítaná a kínaiak elgondolását, pedig fontos lenne Kínának, ugyanis a külföldről származó energia negyven százaléka az Öböl Menti Együtműködési Tanács országaiból származik.⁶⁰

⁵⁸ COHEN, Edy: *A new „Arab Spring” in the Persian Gulf?* BESA Center Perspectives Paper, No. 527, July 13, 2017. <http://scofieldinstitute.org/new-arab-spring-persian-gulf/>; letöltés: 2017. 07. 21.

⁵⁹ YELLINEK, Roie: *The Qatar crisis and China*. BESA Center Perspectives Paper No. 513, June 29, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/qatar-crisis-china/>; letöltés: 2017. 07. 21.

⁶⁰ Uo.

Másodszor, az új selyemút kezdeményezése több ország együttműködésén alapul, és ebben az Öböl menti országok nagyon fontos szerepet játszanak. A kínai politika viszont kínosan elkerüli a más országok belügyeibe való beavatkozást. A leírtakból kitűnik, hogy a katarai válság fontos téma nemcsak a Közel-Keleten, hanem globális szinten is. Nem zárható ki az sem, hogy Kína része lehet a megoldásnak. Igaz, hogy erre kísérletet tett Kuvait is, de Kína és Kuvait forrásai és kapcsolati rendszere nem összemérhető. Kínának szüksége van ezekre az országokra, és képes tenni ajánlatokat is.

Kína közel-keleti szerepe kapcsán új lehetőségként kínálkozik, hogy az Egyesült Államok helyett vállalná a közvetítői szerepet az izraeli–palesztin konfliktusban, miután a palesztinok Trump elnök Jeruzsálemre vonatkozó bejelentését követően kijelentették, hogy nem fogadják el közvetítőként az Egyesült Államokat.

A katarai válság megérintette a török vezetést is. Erdoğan elnök szinte sokkot kapott, amikor tudomást szerzett a hírről. Érthetetlennek tartotta, hogy egy „szunnita kardot rántott egy másik szunnitára”. A török elnök számára a vallás olyan, mint egy világítótorony. Nem szüntette meg a kapcsolatát sem a dohai testvéreivel, sem a Hamasszal, de a Muzulmán Testvériség mozgalommal sem. Így egy hullámhosszra került az al-Kaidával, amely szintén elítélte a Katar elleni szankciókat, és támogatásáról biztosította a Muzulmán Testvériséget.⁶¹ Nem először fordult elő, hogy Szaúd-Arábiában a szunnita testvérek szimpatizálnak a török állásfoglalásokkal. De vannak kivételek is, amikor például Erdoğan elnök katonai bázist akart létesíteni Szaúd-Arábiában, de nem kapott támogatást szaúdi hivatalos köröktől.⁶² Doktrinális és retorikai szinten a török elnök gyakran következtlen. Összehasonlította például a szankciókat a halálbüntetéssel, de elítélte a halálbüntetést, ha azt a szaúdi testvérek akarják alkalmazni. Az iszlám értékekről való kioktatást a szaúdiak nem fogadják el, ha ezt olyan ember teszi, aki nyugati öltönyben jár és nyakkendőt visel. Egy kiváló török újságíró, Taha Akyol, felmérést végzett 2016-ban arról, hogy az arab országokban milyen véleményt alkotnak az emberek Törökországról. Az eredmény: az egyiptomiak 67, a szaúdiak 65, az emírségek 59, az irakiak 70 százaléka negatív véleményt mondott. Ha száz évvel ezelőtt létezett volna felmérés, az eredmény hasonló lett volna. Törökország túl messze van az ázsiai muzulmánok számára, túl nyugatra a közel-

⁶¹ BEKDİL, Burak: *Erdoğan's Mission Impossible: Sustainable Turkish-Arab Solidarity*. BESA Center Perspectives Paper No. 535, July 20, 2017.

<https://besacenter.org/wp-content/uploads/2017/07/535-Erdogans-Mission-Impossible-Bekdil-final-2.pdf>;
letöltés: 2017. 07. 21.

⁶² Uo.

keletieknek, túlzottan szunnita a síitáknak, és túlzottan török az arab vallásos emberek számára.⁶³

Katar és az Öböl menti országok válsága az utolsó szög Törökország „Nagy Közel-Kelet” tervének koporsójában. Törökország saját ideológiai csapdájába esett, úgy is mondhatnánk, hogy rossz lóra tett. Néhány sötét öltönyös török az arab változásokról azt hitte, hogy megvalósíthatók a neo-oszmán törekvések. Tunéziában azt gondolták, hogy az iszlamista Ennahda párt (mértékelt iszlamista mozgalom) hatalomra kerül és megsemmisíti a hitetlen szekulárisakat. A párt fő ideológusa, Rachid al-Gannouchi csodálattal figyelte Erdoğan szavazatokkal alátámasztott lopakodó iszlamizációját. Erdoğan egy rosztyárhoz hasonló fogadtatásban részesült Libanonban és Egyiptomban, de nem vette észre, hogy ez nem a politikájának, hanem Izrael iránt érzett mérhetetlen gyűlöletének szölt.⁶⁴ Nem ismerte fel, hogy Egyiptomban változások lesznek, és a Muzulmán Testvériség mozgalomra tett fel mindent. Irakkal kapcsolatban úgy számított, hogy nyugati támogatással kikerülnek a síiták a hatalomból, és visszatérnek a szunniták. Gázában a legközelebbi ideológiai kapcsolata a Hamasz. Szíriában az alavita Basár el-Aszad a legnagyobb ellensége. A tények rácsfoltak Erdoğan elvárásaira. A török elnök nem felel meg a Hezbollah ízlésének, mert túl szunnitának tartja. Tunéziában az Ennahda, ahelyett, hogy leszámolt volna, történelmi megállapodást kötött a szekuláris erőkkal, Egyiptomban a Muzulmán Testvériség mozgalom nemcsak a hatalmát, hanem a nemzetközi legitimációját is elveszítette, Bagdadban az Irán által támogatott síiták gyakorolják a hatalmat, Szíriában orosz és iráni támogatással hatalmon maradt Basár el-Aszad, Észak-Szíriában pedig egy kurd övezet létrejötte rémálom a törökök számára. A Hezbollahot és a Hamaszt naponta szorongatják regionálisan és nemzetközileg is. Erdoğan ígérete a Gázai övezet blokádjának feloldására a megvalósíthatatlan ígéretek sorába tartozik. Katar elszigetelése pedig egyben saját elszigetelését is jelenti.

Katart nemcsak Erdoğan muzulmán barátai fenyegetik, hanem az Egyesült Államok is. Trump elnök 2017 nyarán kijelentette, hogy Törökország megbízható szövetségese Katar, „a terrorizmus magas szintű támogatója”.⁶⁵ A török elnök az ideológiát a külpolitika szintjére emeli. Miután az Öböl menti és más muszlim országok szankciókat vezettek be Katar ellen, Erdoğan két szerződést írt alá Katarral: az egyik szerint csapatokat küld a

⁶³ Uo.

⁶⁴ BEKDIL, Burak: *Turkey's Failed Grand Design for the Middle East*. BESA Center Perspectives Paper No. 499, June 16, 2017.

<https://besacenter.org/perspectives-papers/turkeys-failed-grand-design-middle-east/>; letöltés: 2017. 07. 21.

⁶⁵ Uo.

török–katari bázisra Doha mellé, a másik egy megállapodás a katari csendőrség kiképzésére. A szankciók hatásának csökkentésére pedig élelmiszersegélyt küld Dohába. Erdoğan figyelmen kívül hagy két potenciális veszélyt. Úgy véli, hogy az ügyek a katari válság után a maguk normál rendjében folytatódnak tovább, a török–katari szövetség ugyanaz marad, mint korábban volt. Másodszor, abban is téved, hogy a Nyugat túl gyenge ahhoz, hogy szankciókat vezessen be Törökország ellen politikai vagy gazdasági területen. Tévedése abban rejlik, hogy egyáltalán nem biztos, hogy a válság után Katar nem kerül közelebb az arab országokhoz, mint korábban volt. Törökország két hűséges szövetségese, a Hamaszt és a Muzulmán Testvériség mozgalmat lehet, hogy maguk az arab országok fogják gyengíteni. Így a csapás nem Washingtonból, hanem arab barátaitól érkezik. Ennek jeleit közvetlenül a katari válság előtt lehetett érzékelni, akkor, amikor a szaúdi vezetés lemondta egy kétmilliárd dolláros szerződés aláírását négy török fregatt eladásáról Szaúd-Arábiának.

3. A Közel-Kelet és Észak-Afrika biztonságpolitikai és katonai kihívásai

Az Egyesült Államok, de az egész világ számára is a legnagyobb kihívás a Közel-Kelet és Észak-Afrika térségében a radikális iszlám terrorizmus, nem pedig egy hagyományos háború. A kihívást a nem állami tényezők jelentik, amelyek elsősorban nem, vagy rosszul kormányzott helyeken jelennek meg. Számolni kell államilag támogatott szervezetekkel is, ilyen például a Hezbollah, amely rakétákkal is rendelkezik. Az al-Kaida közeli csoportok ugyanazt a célt kívánják megvalósítani, mint az anyaszervezet. A térség legnagyobb terrorszervezete az Al-Kaida az Arab-félszigeten (al-Kaida in Arab Peninsula AQAP). A terrorszervezet legtöbb tagja Jemenből származik, akik még az 1970-es években vándoroltak ki Szaúd-Arábiába és kezdetben az olajiparban dolgoztak. Közülük körülbelül 25 000 ment Afganisztánba a szovjetek ellen harcolni. Anvar al-Aulaki, a szervezet karizmatikus vezetője számos támadást szervezett, illetve radikalizálódott személyeket inspirált az Egyesült Államok ellen. A szervezet 2015-ben 4000 taggal rendelkezett, al-Kaida mintára számos kiképzőbázissal rendelkeznek Dél-Jemenben és harcolnak a polgárháborúban.

Az Iszlám Állam (IS), korábban Iszlám Állam Irakban és Szíriában (ISIS), illetve Iszlám Állam Irakban és a Levantében (ISIS), arab rövidítése DAESH) túlszárnyalta az al-Kaida anyaszervezetet és nagyobb fenyegetést jelent a Nyugat számára. Az iszlám törvények brutális interpretálásával óriási veszélyt jelent a keresztényekre, a jazidike, a

siíta arabokra és egyéb vallási kisebbségekhez tartozó emberekre. Az Iszlám Állam a radikális iszlám ideológiát követő szunnita szervezet, amely 2016-ban 19 és 25 000 fő közötti harcost mondhatott magáénak Irakban és Szíriában, miután súlyos veszteséget szenvedett.⁶⁶ Tagjai főként irakiak és szírek, a külföldi harcosok száma 25 ezer, akik közül sokat megöltek, vagy elhagyták a hadszínteret, hazatértek, illetve más fronton kerestek megélhetést. A szervezetet Abu Muszab al-Zarkávi jordán származású palesztin radikális alapította. 2006-ban az amerikaiak légitámadás során végeztek vele.

Az IS ideológiája megegyezik az al-Kaidáéval, de a megvalósítás módját illetően eltér attól. Elutasítja az al-Kaida jelenlegi vezetőjének irányító szerepét, aki nem ért egyet azzal a brutalitással, amit az IS alkalmaz. Vezetője, Abu ollar -Baghdadi nincs jó viszonyban az al-Kaida vezetőjével, Aymán Zavahírral, mert al-Baghdadi tartja magát Oszama bin Laden utódjának és az új dzsihadista mozgalom vezetőjének. Az értekezés írásának idején nem volt ismert, hogy életben van-e al-Baghdadi, többször keltették halálhírét, majd cáfolták. Ennek azonban különösebb jelentősége már nincs, hiszen a nemzetközi körözés miatt ő már nyíltan nem léphet fel sehol. Az iraki és szíriai nagyarányú területvesztést követően az IS terjeszkedni kezdett, különösen Líbiában, Egyiptomban, Jemenben, Afganisztánban, Bangladesben és Pakisztánban. A nigériai Boko Haram 2015 márciusában hűségesküvet fogadott nekik. Az IS elsősorban regionális fenyegetést jelent. Terrortámadásokat hajtott végre többek között Egyiptomban, Jordániában, Libanonban, Kuvaitban, Líbiában, Szaúd-Arábiában, Tunéziában és Törökországban. Felelősséget vállalt a Sínai-félsziget felett lezuhant orosz utasszállító gép lelövéséért, a terrortámadásban 224 ember halt meg. Az IS hozzávetőleg 4500 nyugati és 250 amerikai militáns támogatását élvezi, ezek közül többen katonai kiképzésben részesültek, hazatérésük komoly kockázattal jár. IS csoportok helyi militánsok támogatásával 300 embert öltek meg Európában.

Szíriában az al-Kaida „hivatalos” képviselője az al-Nuszra Front öt- és tízezer fő közötti harcost számol. Azzal a céllal alapították, hogy Aszad ellen harcoljon, ezért megállapítható, hogy a Nyugat számára nem jelent támadási veszélyt, bár ez a helyzet nagyon könnyen megváltozhat egy szíriai erőátcsoportosítás során. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy hasonlóan az IS-hez, toborzótevékenységet folytat Európában és az Egyesült Államokban is.

⁶⁶ WOOD, Dakota L.: *2017 Index of U.S. Military Strength. Assessing America's Ability to Provide for the Common Defense*. The Heritage Foundation, 2017.
<http://index.heritage.org/military/2017/>; letöltés: 2017. 07. 23.

Az Al-Kaida az Iszlám Magrebben (AQAP) az arab változások (2011) előtt a leggyengébb képességű al-Kaida terrorszervezet volt, helyzete azonban a felkeléseket követően megváltozott és ma Észak-Afrika legjobban felszerelt és ellátott terrorszervezete.⁶⁷ Kaddáfi 2011-es hatalomból való eltávolítása megnyitotta az utat a fegyverek megszerzésére, ezt a szervezet kihasználta, tevékenységét pedig kiterjesztette Algériára, Tunéziára, Líbiára, Marokkóra és Malira. Európát ma fegyver-, kábítószer- és embercsempészettel fenyegeti, szerepet játszik a migránsok Európába hozatalában is. Kaddáfi bukása több száz tuareg zsoldos kiszabadulásával is együtt járt, akik átmentek Maliba és csatlakoztak a gyenge kormányerők ellen harcoló tuareg szeparatista erőkhöz. 2011 novemberében csatlakoztak az Azawad Nemzeti Felszabadítási Mozgalomhoz. Az Ansar Dine, az AQIM-mal együtt elfoglalta Mali északi részét és kikiáltottak egy független államot.⁶⁸

Az AQAP-nek több száz harcosa tevékenykedik Algériában, Maliban, Nigerben és Tunéziában. A francia intervenció Maliban nagyon sok AQIM-harcost arra kényszerített, hogy átmenjenek Líbia délnyugati részére azzal a szándékkal, hogy a Száhel-övezetet egy kaotikus Szomáliává változtassák.⁶⁹

A Hezbollah síita bázisú libanoni radikális mozgalom. A nemzetközi biztonságra komoly fenyegetést jelent, számos izraeli, amerikai és európai embert ölt meg. 1982-ben alapították Irán és Szíria támogatásával. A libanoni parlamentben politikai képvisellel is rendelkezik.

A Hezbollah a terrorizmust nem csak politikai eszközként, hanem vallási kötelességnek is tekinti. Nevéhez fűződik az öngyilkos merényletek alkalmazása, több háború Izraellel és részvétel a szíriai polgárháborúban iráni irányítás mellett. Nem csak regionális, hanem globális terrorszervezetnek is tekinthető, hiszen támogatást kap Iránon és a közel-keleti síita diaszpórán kívül Európából, Afrikából, Dél-kelet-Ázsiából, Észak- és Dél-Amerikából. A szervezet több tucat nyugati személy túszul ejtéséért felelős, számos izraeli állampolgárt ölt meg Izraelen kívül (például 2012-ben Burgaszban). Tevékenysége alapvetően a Közel-Kelethez kapcsolható.

⁶⁷ Az afrikai terrorszervezetekről bővebben lásd KISS Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista és szakadár szervezetek*. HVK TKH, Budapest, 2015.

⁶⁸ Country Reports on Terrorism 2015. U.S. Department of State, 2015.
<https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2015/>; letöltés: 2017. 07. 23.

⁶⁹ MACLEAN, William: *RPT-INSIGHT-Local wars blur al Qaeda's threat to West*. Reuters, July 5, 2012.
<http://af.reuters.com/article/algeriaNews/idAFL6E8I54EL20120705>; letöltés: 2017. 07. 23.

A palesztin terrrorszervezetek fő ellenségüknek Izraelt tekintik, de célpontjukként szerepelhet az Egyesült Államok is, főként Izrael támogatása miatt. Sőt jordániai és egyiptomi célpontjaik is vannak, mivel a két államról feltételezik, hogy szorosan együttműködnek Izraellel. Több szervezetről beszélhetünk, közülük kiemelkedik a Fatah (al-Aksza Mártírjainak Brigádjai), Hamasz, Palesztin Iszlám Dzsihád, Népi Front Palesztina Felszabadításáért, Palesztin Felszabadítási Front, Iszlám Hadsereg, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A katonai fenyegetések másik csoportját képezik a rakéták, ezen belül kiemelkedik az iráni rakétafejlesztési program. Irán a rakétafejlesztéséhez segítséget kapott Észak-Koreától, kisebb mértékben Oroszországtól és Kínától. Nem bizonyított, de az Egyesült Államok számol azzal is, hogy Irán rakétafejlesztésének célja az Egyesült Államok területének elérése, az azonban egyértelmű, hogy térségbeli szövetségeseit és a jelen lévő amerikai erőket megtámadhatja. Az iráni ballisztikus rakéták képesek tömegpusztító fegyverek célba juttatására is.⁷⁰

Ami a regionális háborús fenyegetettséget illeti, amerikai értékelések szerint Irán, a különféle al-Kaida szervezetek, a Hezbollah, az izraeli–arab összetűzések, a növekvő számú radikális iszlám szélsőséges szervezetek Egyiptomban, Líbiában, Szíriában és Jemenben potenciális fenyegetést jelentenek az Egyesült Államok és szövetségesei számára.⁷¹

Mit jelent ez részleteiben?

Irán egy nyugatellenes, forradalmi állam, amely az erőegyensúlyt igyekszik a maga számára előnyösen alakítani, a céljainak ellenálló kormányokat megdönteni és hegemoniára törekszik az olajban gazdag Perzsa (Arab)-öbölben. A 2015. július 14-i megállapodás az atomprogram korlátozásáról lehetőséget teremtett Iránnak arra, hogy a szankciók feloldásával olaj- és gázexportját százmilliárd dollárral megnövelje. Irán 2016 májusában bejelentette, hogy katonai költségvetését 2016–17-ben 90 százalékkal, 19 milliárd dollárra emeli.⁷² Stratégiai együttműködést épített ki Oroszországgal, 2016-ban S–300-as típusú föld-levegő rakétarendszert vásárolt, ami képes egyszerre száz légi cél

⁷⁰ WOOD, Dakota L.: *2017 Index of U.S. Military Strength. Assessing America's Ability to Provide for the Common Defense*. The Heritage Foundation, 2017. <http://index.heritage.org/military/2017/>; letöltés: 2017. 07. 23.

⁷¹ Uo.

⁷² GHASSEMINEJAD, Saeed: *Iran Doubles Down on Its Military Budget*. Foundation for Defense of Democracies Policy Brief, June 3, 2016. <http://www.defenddemocracy.org/media-hit/saeed-ghasseminejad-iran-doubles-down-on-its-military-budget/>; letöltés: 2017. 07. 24.

követésére kétszáz kilométeres távolságban.⁷³ Tárgyalást kezdtek Szu–30-as vadászgépek beszerzéséről is, ami lényegesen megnöveli Irán légvédelmi és támadóképességét. Az Iráni Forradalmi Gárdából 2015-ben kétezer harcost telepítettek Szíriába Aszad támogatására. Ezt még kiegészítették több ezer külföldi síita harcossal, akik Libanonból, Irakból, Afganisztánból és Pakisztánból érkeztek.⁷⁴ Az iráni hadviselés sajátossága: irreguláris, aszimmetrikus taktika és szövetséges (proxy) erők alkalmazása. Az Iráni Forradalmi Gárda számos síita radikális és szunnita iszlám, valamint arab, kurd, afgán csoportot képezett ki, támogat, vagy együttműködik velük. A Forradalmi Gárda különleges erői, az al-Kudusz (Jeruzsálem) brigádok több külföldi radikális erőt képeztek ki, amelyek harcolnak a Hezbollah, egyéb síita militáns csoportok, a Hamasz és a Palesztin Iszlám Dzsihád soraiban a kormányok ellen Afganisztánban, Bahreinban, Egyiptomban, Jemenben, Izraelben, Jordániában, Kuvaitban, Szaúd-Arábiában és Törökországban. Iráni fegyverszállítmányokat gyakran fogtak el Bahrein, Jemen és Izrael partjai közelében. Az iráni Shahab típusú rakéták a hagyományos eszközökön túl képesek tömegpusztító fegyvereket is célba juttatni, de pontosságuk közel sem éri el a NATO-országok hasonló rakétáit. Irán nem tagja a Rakéatechnológiát Ellenőrző Nemzetközi Rendszernek (MTCR, Missile Technology Control Regime).

Az iráni atomszerződéssel kapcsolatban az aláírást követő néhány év után megállapítható, hogy Irán:

- Növelte befolyását a Közel-Keleten.
- Befolyását akkor is képes növelni, ha nem folytat atomprogramot.
- A Trump-adminisztráció fenntartja a nukleáris megállapodást, (annak ellenére, hogy kezdetben ezt cáfolták), és az iráni stratégiai fegyverfejlesztési programok korlátozására törekszik.
- Az Egyesült Államok lehetősége kevés Irán térségbeli befolyásának csökkentésére, mert korlátozza a katonai erő alkalmazását.

⁷³ NADIMI, Farzin: *Iran and Russia's Growing Defense Ties*. Washington Institute for Near East Policy, PolicyWatch No. 2563, February 18, 2016. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iran-and-russias-growing-defense-ties>; letöltés: 2017. 07. 24.

⁷⁴ DAGHER, Sam – FITCH, Asa: *Iran Expands Role in Syria in Conjunction with Russia's Airstrikes*. The Wall Street Journal, October 2, 2015. <https://www.wsj.com/articles/iran-expands-role-in-syria-in-conjunction-with-russias-airstrikes-1443811030>; letöltés: 2017. 07. 24.

- Az Egyesült Államok, Irán, Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország, Kína és az Európai Unió főképviseleje által 2005-ben aláírt átfogó, hosszú távú megállapodás megakadályozza Irán atomfegyverhez való jutását. A megállapodás valójában nem írja elő azt, hogy meg kellene semmisíteni, amit Irán titokban kifejlesztett, sőt a korábban titokban épített létesítményeket is legalizálták. A centrifugákat nem kell megsemmisíteni, hanem csak használaton kívülre helyezni („naftalinba tenni”). Ez azt jelenti, hogy ha tíz-tizenöt év múlva lejár a szerződés, akkor újra elő lehet venni az eszközöket (bár addig a technológia is sokat fog fejlődni).

Irán kijelentette, hogy nem rendelkezik biológiai és vegyi fegyverekkel, míg amerikai hírszerzői értékelések szerint a gyártási képesség továbbra is megvan, tehát tudnak gyártani, ha erre döntés születik.⁷⁵

Irán rendelkezik a legtöbb rakétával a Közel-Keleten. A rakéták alapja a szovjet gyártmányú Scud, amit gépjárműre szerelve használnak.

Összességében tehát Irán potenciális fenyegetést jelent az Egyesült Államok és térségbeli szövetségesei számára ballisztikus rakétaival, folyamatos nukleáris ambícióival, a terrorizmus és a radikális csoportok támogatásával.

Arab támadások Izrael ellen

Az iráni fenyegetésen túl, Izraelt palesztin, egyiptomi, libanoni, szíriai és egyéb arab terrorista csoportok fenyegetik. Az arab államok, amelyek közül többen négy háborút vesztettek el Izraellel szemben (1948, 1956, 1967, 1973), fenyegetése csökkent, amit úgy is értelmezhetünk, hogy az államok közötti hagyományos háború valószínűsége csökkent. Egyiptom és Jordánia békeszerződést kötöttek Izraellel, Irak, Szíria és Líbia dezintegrálódott. Jóllehet a konvencionális eszközökkel vívott háború lehetősége az arab államok és Izrael között csökkent, nem mondható el ez a terrorszervezetek és egyéb nem állami tényezők fenyegetéséről, ami viszont lényegesen megnőtt. A Hezbollah Irán és Szíria segítségével újjáépítette fegyverarzenálját. A Hezbollah 150 000 rakétával rendelkezik, amelyek Izrael teljes területét elérhetik.⁷⁶

⁷⁵ KATZMAN, Kenneth: *Iran, Gulf Security, and U.S. Policy*. Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, March 30, 2016. <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc770582/>; letöltés: 2017. 07. 24.

⁷⁶ ISSACHAROFF, Avi: *Israel Raises Hezbollah Rocket Estimate to 150,000*. The Times of Israel, November 12, 2015. <http://www.timesofisrael.com/israel-raises-hezbollah-rocket-estimate-to-150000/>; letöltés: 2017. 07. 24.

2005-ben Izrael kivonult a Gázai övezetből. Azóta a Hamasz, a Palesztin Iszlám Dzsihad 11 000 rakétát lőtt ki Izraelre, emiatt háború tört ki 2008–2009-ben, 2014-ben és 2015-ben. Izrael 8,1 millió lakosából ötmillió a gázai rakéták fenyegetettsége alatt él.⁷⁷ A Hamasz a Gázai övezet határán ásott alagúthálózat segítségével embercsempész-hálózatot működtet, fegyvereket szállít a palesztin területre és támadásokat hajt végre az alagutakon keresztül.

A szír oldalról is érik Izraelt támadások, főként az al-Nuszra Front határon átnyúló tevékenysége miatt.

Összegezve: az Izraelt érintő állami fenyegetettség szintje az elmúlt években csökkent, főként egyes államok meggyengülése/szétesése miatt. Nőtt viszont a fenyegetettség szintje a nem állami tényezők részéről (Hamasz, Hezbollah, Iszlám Állam és egyéb terrorcsoportok tevékenysége miatt).

A Hezbollah fenyegetése

A Hezbollah Irán hűséges szövetségese, 1982-es létrehozása óta folyamatos támogatást kap tőle (fegyverek, kiképzés, logisztika, pénz). A pénzügyi támogatás összege évi 100-200 millió dollárra becsülhető.⁷⁸ Irán segítségével Libanonban komoly mennyiségű rakétát, kézifegyvert, lőszert, robbanóanyagot, pilóta nélküli eszközöket halmoztak fel. A harcosok kiképzése a libanoni Bekaa-völgyben és Iránban történik. A Hezbollah a Közel-Kelet biztonságát fenyegeti, beleértve a nyugati érdekeket is. Jelen van számos nyugat-európai országban is, az 1980-as évektől a háború elől menekülő libanoni állampolgárokkal együtt került Európába. A német katonai hírszerzés értékelése szerint hozzávetőleg 900 Hezbollah-tag él Németországban és támogat terrorszervezeteket.⁷⁹ A Hezbollah emberei jelen vannak Belgiumban, Bulgáriában, Cipruson, Franciaországban, Németországban és Görögországban. A szervezet elsődleges célja Nagy-Britannia és Franciaország, ezek az országok nem értenek egyet a Hezbollah libanoni tevékenységével és Irán politikájával.

⁷⁷ Israel Defense Forces Rocket Attacks on Israel from Gaza. IDF Blog. <http://www.idfblog.com/facts-figures/rocket-attacks-toward-israel/>; letöltés: 2017. 07. 24.

⁷⁸ LEVITT, Matthew: Hezbollah Finances: *Funding the Party of God*. Washington Institute for Near East Policy, February 2005. 3. o. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-finances-funding-the-party-of-god>; letöltés: 2017. 07. 25.

⁷⁹ PHILLIPS, James: *Hezbollah's Terrorist Threat to the European Union*. The Heritage Foundation, June 20, 2007. <http://www.heritage.org/research/testimony/hezbollahs-terrorist-threat-to-the-european-union>; letöltés: 2017. 07. 25.

Az al-Kaida fenyegetése

Az arab változások biztonsági vákuumot hoztak létre a térségben, amit az al-Kaida és egyéb szélsőséges szervezetek kihasználtak. Erre nagy lehetőséget biztosítottak a szétesett, vagy sikertelen államok (Irak, Líbia, Mali, Szíria, Jemen). Az anarchia ezekben az országokban biztosította, hogy az ilyen jellegű szervezetek működjenek, sőt területeket vonjanak ellenőrzésük alá. Ezt a folyamatot segítették a konfliktusok következtében kialakult vallásfelekezeti ellentétek (Irak, Szíria, Jemen). Számos veszélyes terrorista megszökött, vagy éppen kiengedték a börtönökből. A hasonló szervezeteknek kitűnő lehetőségük nyílt a toborzásra, pénzügyi támogatásra, kiképzésre, akciók szervezésére, eszközök beszerzésére. Ez azért is jól jött számukra, mert Pakisztánban az Egyesült Államok rendszeres támadásokat folytatott a wazirisztáni törzsi területen élő al-Kaida magszervezet ellen. Leányszervezetei Észak-Afrikában és a Közel-Keleten 2016-ban komoly pozíciókhoz jutottak, ezért helyi, regionális, sőt globális fenyegetést is jelentenek.

Növekvő fenyegetés Jordánia ellen

Jordánia fenyegetettsége elsősorban szír irányból érzékelhető, valamint olyan iszlám szélsőségesektől, akik Irakban és Szíriában települtek. Jordánia együttműködése az Egyesült Államokkal, a nemzetközi koalícióval különösen feldühítette a szélsőséges szervezeteket. Ezeknek tulajdoníthatóak azok a határon átnyúló támadások, amelyeket a szír vezetés és az iszlám szélsőségesek szerveztek. Annak viszont már kicsi az esélye, hogy megdöntik a jordán rendszert és helyette iszlám uralmat vezetnek be. Jordánia azért is fontos a Nyugat számára, mert a koalícióval való együttműködésén túl békeszerződése van Izraellel is, az iszlám terrorizmus elleni harcban pedig kulcsországnak számít.

Egyiptom fenyegetettsége

Mubarak elnök 2011-es leváltása aláásta az egyiptomi kormány tekintélyét, és lehetővé tette a beduin törzsek, iszlám szervezetek és csempészhálózatok megerősödését a Sínai-félszigeten. A 2012-ben megválasztott Mohamed Morszi kormánya laza kapcsolatot alakított ki a Hamasszal és egyéb gázai székhelyű iszlám szervezetekkel. Ezek a Sínai-félsziget hegyes vidékén területeket foglaltak és innen kiindulva hajtottak végre támadásokat az egyiptomi rendőrség, hadsereg és Izrael ellen. Céljaik között szerepeltek turisták és gázvezetékek is, amelyeken keresztül Egyiptomból szállítottak gázt Izraelbe és Jordániába. 2013-ban Egyiptomban Morszit leváltották, helyette egy katonai kormány került hatalomra, amely sokkal keményebben lépett fel a militánsokkal szemben. Ennek

következtében a szélsőségesek támadásaikat 2014 elején kiterjesztették Kairóra és más egyiptomi városokra is. 2014 novemberében az Anszár Bejt al-Magdisz (Jeruzsálem támogatói) csoport hűségesküt fogadott az Iszlám Államnak és az Iszlám Állam Sínai tartományának nevezték magukat (ezt a gyakorlatot több szervezet is alkalmazta). Egyiptomot iszlám szélsőséges szervezetek Líbiából is fenyegetik. Az egyiptomi légierő líbiai célokat többször is bombázott, először 2015-ben, amikor 21, Líbiában dolgozó egyiptomi kopt keresztényt fejeztek le. A 2014-es Hamasz–Izrael háborúban Egyiptom lezárta a Hamasz által kiépített alagutakat, ami világos bizonyítéka annak, hogy a vezetés tartja magát az egyiptomi–izraeli békeszerződéshez. Az egyiptomi terrorfenyegetettséggel kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a terrorcselekmények negatív hatást gyakorolnak az ország fontos bevételi forrására, a turizmusra.

Szaúd-Arábia és az Öböl menti országok fenyegetettsége

Szaúd-Arábia és az öt Öböl menti ország (Bahrein, Kuvait, Omán, Katar és az Egyesült Arab Emírségek) fenyegetettségét elsősorban Irán és az általa támogatott radikális csoportok jelentik. Amikor 2011-ben Bahreinben az arab változások során tüntetések kezdődtek, Irán felhasználta az ott élő síitákat a királyság hatalmának megdöntésére. Szaúd-Arábia attól tartott, hogy a síita forradalom áttérjed az országra, ezért 2011-ben az Öböl Menti Országok Szervezetének (GCC) bahreini bevetésére ezer katonát küldött, ötszáz rendőrt az Egyesült Arab Emírségek biztosított). Bahrein számos iráni hajót feltartóztatott, amelyek fegyvereket szállítottak. 2016 márciusában az Iráni Forradalmi Gárda egy volt tábornoka úgy nyilatkozott, hogy „Bahrein Irán egy tartománya, amit csatolni kellene hozzá”.⁸⁰ Szaúd-Arábia is többször bírálta Iránt, főként külföldön tevékenykedő síita csoportjai miatt. A terrorfenyegetettségen túl a GCC országok Irán katonai támadásától is tartanak. Nem valószínű, hogy Irán katonai támadást indítana ezen országok ellen, főként azért, mert szoros katonai szövetségben vannak az Egyesült Államokkal, de támogatja a terrorista szervezeteket a GCC-országokban, például a szaúdi Hezbollahot, vagy a jemeni huti felkelőket. Szaúd-Arábia 2015-ben tíz országból álló koalíciót vezetett, amely légi műveleteket hajtott végre Jemenben a huti felkelők ellen. A szaúdi haditengerészet is blokádot hozott létre a jemeni kikötők körül azzal a céllal, hogy megakadályozza az iráni szállítmányok megérkezését.

⁸⁰ Former IRGC General Close to Supreme Leader Khamenei: ‘Bahrain Is A Province Of Iran That Should Be Annexed To [It]. Special Dispatch No. 6358, MEMRI, March 23, 2016. <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/9090.htm>; letöltés: 2017. 07. 24.

Közös fenyegetések

A közel-keleti fenyegetések amerikai értékelés szerint lehetnek tengeri, légi, valamint űrből és kibertérből érkezők.

Tengeri fenyegetések

Stratégiai, gazdasági és energiaszállítási szempontból fontos tengerek és tengerszorosok találhatók a térségben, utóbbiak lezárása komoly ellátási gondokat okozhat. A Perzsa (Arab)-öböl térsége a világ olajkészletének ötven százalékát tartalmazza és életfontosságú a nagy olajimportáló országok (Kína, India, Japán, Dél-Korea, számos európai ország) számára. Az olajszállítást megakadályozhatják államok közötti konfliktusok vagy terrortámadások. A térségben három szoros, illetve csatorna stratégiai jelentőségű: a Hormuzi-, a Szezei- és a Bab el-Mandeb. A három közül a legfontosabb a Hormuzi-szoros, amit Irán is ellenőrzés alatt tart. Lezárása nemcsak gazdasági, hanem katonai szempontból is fontos, hiszen az amerikai hadihajók itt haladnak át. Naponta 17 millió hordó olaj halad itt át, ami a világ tengerein történő olajszállításának egyharmada. Irán több alkalommal fenyegetőzött a Hormuzi-szoros lezárásával, haditengerészetét igyekszik képessé tenni arra, hogy megakadályozza hajók áthaladását, illetve több gyakorlat irányult a szoros lezárására. Orosz és kínai technológián alapuló, iráni gyártású rakétái fenyegetést jelentenek a Hormuzi-szoros hajóforgalmára. A tengerparton számos rakétabázis található, az elmúlt években Kínából korszerű tengeri aknákat szerzett be, Kilo osztályú tengeralattjáróra olyan torpedókat telepített, amelyek felhasználhatók a fontos tengeri út lezárására. A Forradalmi Gárda gyors mozgású torpedókkal, különleges erővel rendelkezik, kis hajókat, mini tengeralattjárókat, helikoptereket, sőt jet skiket is használnak manőverek végrehajtására. Végül, de nem utoljára az iráni vezetés felhasználhatja a terrorista hálózatokat az olajvezetékek elleni szabotázsakciók végrehajtására is. A terroristák potenciális fenyegetést jelentenek az olajszállító és egyéb rendeltetésű hajókra is. Az al-Kaida stratégiája, Abu Muszab Szuri négy stratégiai fontos pontot határozott meg rombolási célként a terrorszervezetek részére: Szezei-csatorna, Hormuzi-szoros, Bab el-Mandeb szoros és a Gibraltári-szoros.⁸¹ Csak emlékeztetőül: 2002-ben al-Kaida terroristák támadták meg Jemen partjai közelében a francia Limburg olajszállító hajót, 2000-ben az adeni kikötőben majdnem elsüllyesztették az amerikai USS Cole hadihajót, öngyilkos merénylet során megöltek 17 matrózt, 2014-ben egyiptomi járőrhajót

⁸¹ ANZINGER, Niklas: *Jihad at Sea – Al Qaeda's Maritime Front in Yemen*. CIMSEC, February 25, 2014. <http://cimsec.org/jihad-sea-yemen-al-qaedas-new-frontier>; letöltés: 2017. 07. 26.

támadtak meg kis hajóval, amely feltehetően fegyvert akart szállítani Gázába, 2015-ben pedig a Sínai-félsziget közelében támadtak rakétával egyiptomi őrhajóra. 2013-ban terroristák a Sínai-félsziget irányából rakétákkal támadtak a Szuezi-csatornán közlekedő hajókra. A közös nemzetközi fellépésnek köszönhetően az elmúlt években jelentősen csökkentek a szomáliai partok közelében elkövetett kalózkodások. A kalózkodó tevékenységüket Nyugat-Afrika és Délkelet-Ázsia térségére helyezték át.

Légtérfenyegetések

A közel-keleti légiforgalom különösen sebezhető. A líbiai fegyverraktárakból 2011-ben jelentős mennyiségű kézi légvédelmi eszköz került terrorszervezetek kezébe. Ezek többnyire elavult szovjet fegyverek, számuk mintegy 20 ezer, ebből 10 ezer került külföldre.⁸² Az Al-Kaida az Arab-félszigeten, a Boko Haram és a Hamasz szervezetekhez jutott a legtöbb fegyver. A legismertebb terrortámadás az orosz Metrojet Flight ellen történt 2015-ben Egyiptomban. Sharm el-Sheikhnél a támadásban 224 ember vesztette életét.

Fenyegetés az űrből

Irán több műholdat lőtt ki és állított pályára, arra vonatkozóan azonban nincs adat, hogy ezek támadóképeséssel rendelkeznenek. A technológiát viszont nagy valószínűséggel átadták Észak-Koreának.

Kiberfenyegetés

A térségben Irán rendelkezik komoly kiberfenyegetéssel, amit kémkedésre és szabotázsra használ fel az Egyesült Államok és szövetségesei ellen. Irán a világon a negyedik legerősebb kiberhálózattal rendelkezik, ami egyrészt a kormányhoz tartozik, másrészt kormányközeli hekkerekből áll.⁸³ Az iráni kiberprogram 2009-ben kezdődött, amikor létrehozták a kiberhadsereget azok ellen, akiket Irán ellenségnek tart. Kifejezetten ellenséges tevékenységet 2014 óta folytatnak. A támadások bankok, pénzintézmények, kormányzati szervek ellen irányultak, de információszerzéssel támadták a közösségi szolgáltatókat is (YouTube, LinkedIn, Facebook, Twitter).

⁸² STEWART, Scott: *The Continuing Threat of Libyan Missiles*. Stratfor, May 3, 2012. <http://www.stratfor.com/weekly/continuing-threat-libyan-missiles#axzz39ABWqV00>; letöltés: 2017. 07. 26.

⁸³ BERMAN, Ilan: *The Iranian Cyber Threat, Revisited*. Statement before the U.S. House of Representatives Committee on Homeland Security Subcommittee on Cybersecurity, Infrastructure Protection, and Security Technologies. March 20, 2013. <http://docs.house.gov/meetings/HM/HM08/20130320/100523/HHRG-113-HM08-Wstate-BermanI-20130320.pdf>; letöltés: 2017. 07. 26.

Jövőbeni kihívások

Az Egyesült Államok várhatóan növelni fogja diplomáciai, gazdasági és katonai nyomását Irán ellen, ezt összekapcsolja Észak-Korea elleni politikájával, főként a koreai atomprogram előrehaladása esetén. Kihashnálhatja azt a lehetőséget is, hogy Iránra egyéb közel-keleti államok is nyomást gyakorolnak (Szaúd-Arábia, Izrael). Izrael támogatja ebben a törekvésében mindkét államot, nem zárható ki az sem, hogy az izraeli-szaúdi kapcsolatok kilépnek nyílt színre a jelenlegi titkos diplomáciából.⁸⁴ Ha az Egyesült Államok ismételten fellépne a 2005-ös atommegállapodás felülvizsgálata érdekében, akkor várható, hogy Irán az Európai Unió és Oroszország támogatását kérné. Irán igyekezni fog a befolyását növelni Szíria és Libanon irányában, ami az Egyesült Államok, Szaúd-Arábia és Izrael részéről ellenlépések kiváltását hozza magával. Nem zárható ki aktívabb fellépés a Hezbollahnal szemben, amennyiben katonai konfrontációra kerülne sor. Szíriában nem várható gyors javulás, mert jóllehet a Kalifátus ellen sikerült eredményeket elérni, tűzszünet megvalósítására nincs komoly lehetőség, mivel az ellenzéki erők elutasítanak bármilyen megállapodást az Aszad-rezsimmel. Amíg Szíriában Irán és Oroszország pozíciókat szerzett, az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia pozíciókat veszített, ezért érthető, hogy emiatt mindkét fél Irán visszaszorítására törekszik. Irán folytatja azon célja megvalósítását, hogy szárazföldi kapcsolatot létesítsen a Földközi-tengerrel, míg Szaúd-Arábia és az Egyesült Államok igyekeznek ezt a törekvését megakadályozni. Iránt ebben a törekvésében támogatják a síita milíciák. A Hezbollah mellett az Aszad oldalán támogatja Iránt, ezért számolni lehet azzal, hogy Izrael katonai csapásokat fog mérni a terrrorszervezet ellen, ha érdekeit veszély fenyegeti, ebben támogatást kaphat Szaúd-Arábiától és az Egyesült Államoktól. A szír polgárháborúban érdekelt felek 2017-ben többnyire elérték céljukat a Kalifátus megsemmisítésével, de hátra van még egy nagyon kényes feladat, a tűzszünet elérése. Nem valószínű, hogy erre rövid időn belül sor kerül.

Várható, hogy Aszad bármilyen javaslatát visszautasítják a lázadók. Oroszország szeretne minél gyorsabban kiszállni a konfliktusból, de úgy, hogy eddig elért pozícióit ne veszítse el. Igyekszik az iráni és a szír kormányt kordában tartani, amelyek jobban érdekeltek egy teljes katonai győzelemben, mint egy tárgyalásos rendezésben. Ankara elsődleges célja kurd állam létrejöttének megakadályozása, ezért déli határai mentén a kurdok megosztására és egy biztonsági övezet kialakítására törekszik. Oroszország

⁸⁴ 2018 Annual forecast. Stratfor, Dec 26, 2017. <https://worldview.stratfor.com/article/2018-annual-forecast>; letöltés: 2018. 01. 02.

amellett, hogy a szíriai folyamatokból nem akar kimaradni, erősíti pozícióit egyéb irányokban is a térségben, nevezetesen Egyiptom, az Öböl menti államok, Líbia, Irak és Törökország irányában. A szír polgárháború iránya Irán számára hozhat újabb pozíciókat, a csataterén nagyobb szerephez juthat Szaúd-Arábia. Kihaszználhatja az amerikai–iráni ellentéteket saját pozíciói erősítésére, befolyását Jemenen, Irakon és Libanonon keresztül is érvényesítheti. A királyság partnerei erősebbek, mint Irán szövetségesei.

Törökország és Katar politikai kapcsolatai 2017-ben megerősödtek, ami várhatóan folytatódni fog és katonai területre is kiterjed azzal, hogy Törökország katonai erőket telepített Katarba. Ez érthető módon zavarja a szaúdi vezetést, pedig a fiatal koronaherceg, Mohammed Bin Salman kénytelen a külföldi viaskodások mellett belső kihívásokkal is szembenézni.

Sajátos Egyiptom helyzete, amely nem barátja Iránnak, de nem is hajbókol Szaúd-Arábia előtt. Kellően távolságtartó Törökországgal szemben is, különösen amióta Ankara támogatja a palesztin ügyet. A sínai helyzet miatt kénytelen kapcsolatban állni a Hamasszal, ugyanakkor szeretné elérni, hogy az Egyesült Államok aktívabb szerepet játsszon a palesztin–izraeli békefolyamatban.

A Kalifátus látványos legyőzésével az Iszlám Állam elleni háborúnak nincs vége. Az al-Kaida várhatóan saját szerepe erősítéséhez használja fel a kialakult helyzetet. A „hosszú küzdelem” jelszavával igyekszik az Iszlám Állam híveit maga mellé állítani, kihasználva ehhez a hazai neveltetésű radikális személyeket is.

4. Biztonsági struktúrák

A világ régiói közül a Közel-Kelet az egyetlen, amely nem rendelkezik regionális együttműködéssel és biztonsággal, amit egy markáns szervezet fogna össze. Észak-Afrika esetében működik az Afrikai Unió, bár eredményessége megkérdőjelezhető. Senki sem vitatja, hogy a legtöbb konfliktus a Közel-Keleten van, tehát indokolt lenne egy olyan szervezet, amely képes lenne ezek kezelésére regionális szinten. Az itteni konfliktusok összetettek, egymást átfedik, országok közöttiek és országon belüliek, egyesek kapcsolódnak az izraeli–arab vitákhoz, míg mások periférikusak. Hiba lenne pusztán csak az arab–izraeli konfliktusra fókuszálni, mint egyedüli biztonsági problémára, mert ez nem tükrözné a komplex és multidimenzionális környezetet.

Egy közös biztonsági szervezet kialakítására vonatkozó javaslat először Mubarak egyiptomi elnök részéről merült fel 1990-ben egy térséget átfogó leszerelési javaslat formájában. Haszán bin Talal jordán herceg szintén 1990-ben egy „közel-keleti EBESZ-t” javasolt. 2002-ben Abdullah szaúdi koronaherceg az Arab Liga bejrúti csúcsértekezletén egy béketervre tett javaslatot. A bahreini külügyminiszter később egy észak-afrikai és közel-keleti országokat magukban foglaló biztonsági szervezet létrehozására tett javaslatot.⁸⁵ A javaslatokkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a Közel-Keleten vannak tapasztalatok az együttműködésre és a biztonsági rendszerekre, de ezek meglehetősen korlátozottak. Az Arab Liga ilyen szervezet, de kizárólag arab országok számára. Egy multilaterális békefolyamat, regionális biztonság, fegyverzet-ellenőrzés céljából a madridi békefolyamat keretében megkíséreltek felállítani egy Fegyverzet-ellenőrzési és Regionális Munkacsoportot. 1992 és 1995 között hat plenáris ülést és számos munkacsoportszintű megbeszélést tartottak, de nem tudtak megegyezni abban, hogy mit kezdjenek Izrael nukleáris eszközeivel. A kezdeményezés 1995-ben elbukott. Gyengeségei közé tartozott, hogy Líbiát, Irakot és Iránt nem hívták meg. Szíria és Libanon pedig eleve nem kívánt részt venni a munkában. A megvitatandó témákat eleve az arab–izraeli vitákhoz kötötték. Egy regionális biztonsági rendszernek államközpontúnak kellene lennie, kollektív védelmen és biztonságon kellene alapulnia, és nem mellőzhetné a térség fenyegetettségével kapcsolatos közös koncepcióját. Valamilyen szövetségnek kellene megjelenni, ami az országok egy részét összekapcsolja, még ha nem is szövetségnek hívnák. Az Öböl Menti Arab Országok Védelmi Tanácsának van némi katonai szövetségi jellege, de ezt tovább kellene fejleszteni. A térség országai a multilaterális védelem helyett a bilaterálisra koncentrálnak, többnyire olyan nyugati országokkal, amelyek nagy fegyverszállítóként ismertek. A Közel-Kelet nagy és komplex régió. Az ott lakók többsége egy nyelvet beszél, azonos vallást követ, a kulturális különbségek mégis nagyok. Ebből adódóan felmerül, hogy érdemes-e egy Közel-Keletről beszélni (amit egyébként csak a nyugatiak és nem az ottaniak használnak), vagy egy biztonsági együttműködésben célszerűbb alrégiókról tárgyalni. A legtöbb elemző azt vallja, hogy három alrégió létezik a térségben: A Perzsa (Arab)-öböl, a Levante és a Magreb. Biztonsági oldalról vizsgálva a Közel-Kelet határa sem könnyen jelölhető ki. Egyes kutatók azt tartják, hogy a Közel-Kelet az Arab Liga országait foglalja magában, valamint Törökországot, Izraelt és Iránt. Ha ezt elfogadjuk, felmerül a kérdés, hová soroljuk Pakisztánt és Afganisztánt, ami számos

⁸⁵ 5th IISS Regional Security Summit, Sheikh Khalid bin Ahmed bin Mohamed al Khalifa. Manama, Bahrein, 12 December 2008. <http://www.iiss.org>; letöltés: 2017. 07. 12.

biztonsági kérdésben közel áll a Közel-Kelethez. Mubarak és a bahreini javaslat egy pánarab felfogásban gondolkodott, de megtartva az alrégiókat is. Ezt a gondolkodást megváltoztatta az Irak elleni amerikai támadás 2003-ban. A változás mögött három okot lehet megkülönböztetni. Először is a pánarab biztonsági rendszert valójában még soha nem próbálták ki. Megvalósítása attól is függ, hogy mit értünk a Közel-Kelet határain. Másodszor pedig kétséges, hogy a regionális együttműködésről és biztonságról valódi vitát lehetne folytatni úgy, hogy az arab–izraeli vitás kérdéseket mellőznék. De nem fogadják el az iráni forradalmi politikát sem az 1979-es iszlám forradalom óta. Törökország gyakran kétértelmű politikája sem fogadható el minden arab ország számára. Harmadszor, a régió arab vezetői nem akarnak olyan vitákat kezdeményezni és szövetséget létrehozni, ami korlátozza szuverenitásukat. Az érzékeny szociális, politikai és demográfiai ügyeket sem akarják széles nyilvánosság előtt megvitatni.⁸⁶

Egy másik, a biztonsági együttműködést befolyásoló tényező a régió kívüli államok részvétele egy biztonsági komplexumban.⁸⁷ Egyáltalán van-e szükség külső államra a biztonság garantálásához? Az iráni kormány katonai keményvonalasai szerint minden külföldi katonai erőnek el kell hagynia a térséget, mielőtt bármilyen biztonsági kérdést megvitatnának. Nyugati elemzők szerint viszont egy kollektív védelmi rendszerben részt kell venni külső erőknek is, különös tekintettel az Egyesült Államokra és néhány regionális szövetségesre. Ezek úgy foghatók fel, mint szélsőséges változatok, hiszen az együttműködésnek sok egyéb változata is elképzelhető, például kooperatív biztonság, kollektív biztonság, egyetértési nyilatkozatok stb. A világ egyéb régiói a biztonsági együttműködési lehetőségekre számos példát szolgáltatnak. A szükségletnek és a kívánságoknak megfelelően a Közel-Keleten és Észak-Afrikában fontos szerepet játszhat az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és újabban Kína is. Európa szerepe főként a gazdasági együttműködésben fontos. Szélesebb összefüggésben vizsgálva a külső résztvevőknek kétféle szerepük lehet. Az egyik átfogja a teljes régiót és valamennyi alrégiót. A térségnek kellene eldöntenie, melyek lehetnek ezek az országok. Legesélyesebbek erre a feladatra a G–7 országok, az ENSZ BT tagállamai és a Kvartett tagjai.⁸⁸

⁸⁶ 5th IISS Regional Security Summit, Sheikh Khalid bin Ahmed bin Mohamed al Khalifa. Manama, Bahrein, 12 December 2008. <http://www.iiss.org>; letöltés: 2017. 07. 12.

⁸⁷ A regionális biztonsági komplexummal kapcsolatban lásd VIDA Csaba: *A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára*. Hadtudomány XVII. évfolyam 1. szám, 2007. március. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html; letöltés: 2017. 07. 07.

⁸⁸ A Kvartett a közel-keleti béketeremtésben közvetítő szervezet, tagjai: Egyesült Államok, Oroszország, az ENSZ és az Európai Unió.

A külföldi hatalmak másik kategóriájába olyan államok tartozhatnak, amelyek egy-egy alrégiót érintő biztonsági kérdés megoldásában vesznek részt. Ilyen például India, vagy Pakisztán egy tömegpusztító eszközöktől mentes közel-keleti övezet kialakításában.⁸⁹ Egy ilyen politika kialakításában a Közel-Kelet példa lehetne a világ más régiói számára is, de megvalósítása nem könnyű, gondoljunk például arra, hogy vannak államok, amelyek nem ismerik el egymás létezését. Nehéz lenne létrehozni egy kollektív biztonsági rendszert addig, amíg a közel-keleti békefolyamat nem fejeződné be azzal, hogy egy Izrael és Palesztina létezne egymás mellett két államként békében és harmóniában. Ez azonban a belátható jövőben nem valószínű, hogy egyáltalán bekövetkezne. A térség lakossága a békefolyamatra odafigyel, annak megoldatlansága erősíti a radikalizációt, különös tekintettel a fiatalok esetében.

A biztonság katonai dimenziói és egyéb területei között átfedés tapasztalható, ami esetenként kisebb, vagy éppen nagyobb lehet.

5. Bilaterális kapcsolatok a térségben

Az Egyesült Államoknak erős politikai, gazdasági, diplomáciai és katonai kapcsolatai vannak a térség országaival. A történelmi és politikai körülmények alakulása miatt a NATO-hoz hasonló szervezet ebben a térségben nem jöhetett létre. A közel-keleti országok többnyire a bilaterális kapcsolatokat létesítik előnyben, a bizalom hiánya miatt óvakodnak a multilaterális kapcsolatokról. Az arab közel-keleti országok és a Nyugat közötti kétoldalú katonai kapcsolatok is többnyire titkosak. Ez esetenként problémát jelent az Egyesült Államoknak, mert nyugati szövetségeseivel, főként Nagy-Britanniával és Franciaországgal nem tud egyeztetni a kapcsolatok létesítése során. A kapcsolatok fontos részét képezik a katonai gyakorlatok. A gyakorlatok szervezésének fontos motivációja az, hogy az Egyesült Államok szoros együttműködést épít ki a kulcsországokkal, demonstrálja biztonsági elkötelezettségét, valamint kiképzzi ezen országok katonáit arra, hogy saját területük védelmét kezükbe tudják venni. A kiképzésen túl a katonai kapcsolatok másik fontos eszköze a fegyvereladás. Kuvait, az Egyesült Arab Emírségek, Jordánia és Szaúd-Arábia összesen több mint 400 F-15, F-16, F-18 típusú repülőgéppel rendelkezik, a fegyvervásárlási hullámhoz nagymértékben hozzájárult Irán atomprogramja is. Az elmúlt

⁸⁹ CSERVENY Vilmos: *Building a weapon of mass destruction free zone in the Middle East*. http://www.baselpeaceoffice.org/sites/default/files/imce/menwfwz/building_a_wmd_free_zone_in_the_middle_east_unidir.pdf; letöltés: 2017. 07. 17.

néhány évben a fegyvervásárlási szándék megnőtt, amit értekezésem egy másik fejezetében, illetve az egyes országok elemzésénél tárgyalok.

Az Egyesült Államok észak-afrikai és közel-keleti érdekei az utóbbi időben jelentősen nem változtak meg. Mivel a Trump adminisztráció az „Amerika az első” megközelítést tartja a legfontosabbnak, ezért az egyes térségeket érintő politikában is ez a tényező a meghatározó. Egy átfogó arab-izraeli megállapodás tető alá hozatala sem tűnik ollar elgondolásnak. Az Iránnal 2005-ben kötött atommegállapodásból való kilépés nem segíti a térség nukleáris fegyverektől való mentesítésének folyamatát, az amerikai-iráni kapcsolatok romlása kifejezetten veszélyes folyamatot indíthat el, a Törökországgal megromlott kapcsolatok sem a biztonság erősítését szolgálják. Az amerikai erők kivonása Szíriából a regionális helyzet romlását hozhatja magával, a polgárháború befejezését pedig tovább késleltetheti, hiszen újabb konfliktusok nyílhatnak meg. Összességében megállapítható, hogy az amerikai adminisztráció közel-keleti stratégiája új frontokat nyitott az egyébként is feszültséggel teli térségben.

A bilaterális kapcsolatokban az Egyesült Államok a legszorosabb viszonyt Izraellel építette ki. Mindkét állam demokratikus, piacgazdasággal rendelkezik, és tiszteli az emberi jogokat, ami nem jellemző a régió valamennyi országára. Az Egyesült Államok támogatásával Izrael kifejlesztette a világ legkorszerűbb lég- és rakétavédelmi hálózatát.⁹⁰ Erős izraeli-amerikai partnerség nélkül nem lenne lehetőség előrelépésre a palesztinokkal folyó tárgyalásokon sem. A békéltető tárgyalások esélye azonban lényegesen csökkent, miután Trump elnök Jeruzsálemet Izrael fővárosává nyilvánította.

Izrael után az Öböl menti államok közül az Egyesült Államok a legszorosabb katonai kapcsolatot Szaúd-Arábiával építette ki. A kapcsolatok 1971-re nyúlnak vissza, amikor Nagy-Britannia felszámolta katonai bázisát a Szuezi-csatornától keletre. Az Egyesült Államok egyben Szaúd-Arábia legnagyobb fegyverszállítója, több alkalommal kötöttek sok milliárd dolláros szerződéseket. A kapcsolatok a pragmatizmuson, biztonsági és nem utolsósorban gazdasági érdekeken alapulnak. Szaúd-Arábiának óriási befolyása van a muzulmán világban. A mekkai zarándoklaton évente mintegy kétmillió muzulmán vesz részt. A szaúdi olaj az egész világgazdaság számára meghatározó. A királyság kulcsszerepet játszik Irán ellensúlyozásában, az Öböl Menti Együttműködési Tanácsban

⁹⁰ WEZEMAN, Pieter D.: *Conventional strategic military capabilities in the Middle East*. EU Non-Proliferation Consortium Background Paper, July 2011.
<http://www.nonproliferation.eu/documents/backgroundpapers/wezeman.pdf>; letöltés: 2017. 07. 27.

(GCC) igyekszik összetartó szerepet játszani, stabilizálja Egyiptomot és Jement. Mivel területén az al-Kaida többször kísérelt meg támadást, együttműködik a terrorizmus elleni harcban is. 2015 óta a jemeni hutik elleni nemzetközi koalíciót vezeti.

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács GCC-országai (Bahrein, Kuvait, Oman, Katar, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek), mivel közel vannak az arab–perzsa törésvonalhoz, az Egyesült Államok fontos bilaterális kapcsolatai a térségben. Az arab-perzsa feszültség oka, hogy Irán ideológiáját és forradalmi szellemét rá akarja kényszeríteni az arab országokra, és meg akarja dönteni az arab királyságokat. Az ideológiai összecsapás szektáriánus feszültségekben is megnyilvánul. Kulturális területen számos iráni lenézi az Öböl menti államokat, azokat mesterséges államoknak tekinti, amelyeket kiszakítottak Iránból, és csak nyugati támogatással léteznek. Irán Bahreint például saját területének tekinti, ami a kétoldalú kapcsolatokat megnehezítette és hozzájárult ahhoz, hogy Bahrein 2016-ban megszakította diplomáciai kapcsolatait Iránnal. Az együttműködést területi viták is terhelik, mivel a Hormuzi-szoros közelében Irán három kicsi, de stratégiai fontos szigetet tart megszállva, amiket egyébként az Egyesült Arab Emírségek is követel magának. Eltérően viselkednek az egyes országok Irán megítélésében. Szaúd-Arábia, Bahrein és az Egyesült Arab Emírségek a héják közé tartoznak, Omán és Katar, amelyek Iránnal gázmezőn osztoznak, kevésbé tartják Iránt fenyegetésnek, és jó kapcsolatot tartanak Teheránnal. Kuvait a palettán középen helyezkedik el. Az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia és Bahrein ingadoznak Katar megítélésében, mert értékelésük szerint jó kapcsolatokat ápol a Muzulmán Testvériség mozgalommal, és támogat néhány terrorszervezetet. Ez a viszony 2017-re elmérgesedett és ellenséges irányba fordult. Ezek az államok Bahrein kivételével az arab változásokat szinte baj nélkül megúszták. Érthető, hiszen állampolgáraik magas színvonalon élnek, köszönhetően a több milliós vendégmunkásnak, az olajnak és a gáznak. Úgy tűnik, hogy a lakosság könnyebben elviseli az autokrata vezetést, ha az életszínvonala jó.

Egyiptom a térség vezető politikai, diplomáciai és katonai hatalma, békeszerződést írt alá Izraellel, és az Egyesült Államok fontos szövetségese. Mubarak elnök 2011-es bukásáig töretlen volt az ország kapcsolata az Egyesült Államokkal, a változást követően ez nem mondható el. Morszi olyan alkotmányt fogadtatott el, ami a Muzulmán Testvériségnek kedvezett, vezetési stílusa autokrata volt, a lakosság tömege nem fogadta elégedettséggel. Az életkörülmények romlottak, a bűnözés elterjedt, magas volt a munkanélküliség, ami tüntetésekhez, végül leváltásához vezetett. Esz-Szíszi elnök 2014-es

megválasztásakor ígéretet tett a demokrácia helyreállítására, annak ellenére is, hogy kormánya hatalmas gazdasági, politikai és biztonsági kihívásokkal nézett szembe. A több mint öt éve tartó politikai viharok idején az egyébként is erőtlén gazdaság tovább gyengült. Csökkent a turizmus, a külföldi beruházás, és nőtt az adósság. Morszi időszaka alatt az amerikaiakkal meglévő kapcsolat visszafogottá vált, Obama a Muzulmán Testvériség által támogatott kormánynak szánt számos segélyt leállított. Az egyiptomi vezetés Oroszországhoz fordult, és szaúdi támogatásból orosz fegyvereket vásároltak. Miután megtartották a választásokat, Obama elnök 2015-ben feloldotta a zárlatot, és Egyiptom továbbra is megkapta az évi 1,3 milliárd dollár katonai segélyt.⁹¹

Libanon és Jemen

A védelmi együttműködés alapja ezekkel az országokkal az Egyesült Államok részéről Irán és a radikális szervezetek elleni harc támogatására irányul. A libanoni fegyveres erők részére fegyvereket, katonai felszerelést és kiképzést biztosít. Szaúd-Arábia 2016-ban megszüntette a libanoni hadsereg részére biztosított 4 milliárd dollár összegű katonai segélyt, mivel a libanoni kormány nem ítélte el az iráni támadást Szaúd-Arábia teheráni nagykövetsége ellen.⁹²

Az amerikai biztonsági együttműködés Jemennel 9/11 után kezdődött, mivel az országra erős hatást gyakorolt az Al-Kaida az Arab-félszigeten (AQAP) nevű terrorszervezet. A jemeni biztonsági helyzet 2014–2017 között jelentősen romlott. A konfliktus gyakorlatilag egy helyettesítő háború (proxy war) Irán és Szaúd-Arábia között, amely mérhetetlen szenvedést okozott a jemeni népnek. A jemeniek közül sokan – menekülve az óriási szegénység elől – különböző bűnözői tevékenységbe kezdtek, amelyek közül a legveszélyesebb a kalózkodás. A szaúdi királyság támogatja a jemeni kormányt, míg Irán pénzt, fegyvert és kiképzést biztosít a huti lázadóknak, akik a síita iszlám zaidi szektájához tartoznak.⁹³ A bizonytalan, rendkívül zavaros jemeni helyzet következtében az amerikai nagykövetséget bezárták, a különleges erőket kivonták, ami nagyban hozzájárult a hírszerzési képesség csökkenéséhez, nehezítette a terrorizmus elleni küzdelmet. A kialakult káosz közepette az AQAP miniállamot hozott létre, és megjelent az

⁹¹ RYAN, Missy: *Obama administration ends long hold on military aid to Egypt*. The Washington Post, March 31, 2015. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/obama-administration-ends-long-hold-on-military-aid-to-egypt/2015/03/31/6f528c2c-d7d6-11e4-8103-fa84725dbf9d_story.html; letöltés: 2017. 07. 27.

⁹² HUBBARD, Ben: *Saudis Cut Off Funding for Military Aid to Lebanon*. The New York Times, Feb. 19, 2016. <http://www.nytimes.com/2016/02/20/world/middleeast/saudis-cut-off-funding-for-military-aid-to-lebanon.html>; letöltés: 2017. 07. 27.

⁹³ A zaidi szekta a volt Észak-Jemen területén jött létre, a legmérsékeltőbb síita szektának számít, ideológiája közel áll a szunnitákéhoz.

Islám Állam is Jemenben, jóllehet létszáma néhány száz fő, míg az AQAP tagjainak száma ezer fő körül van.⁹⁴

6. Arabközi kapcsolatok⁹⁵

Az arab nemzetre való hivatkozás a retorikában gyakran megjelenik, valójában azonban ilyenről nem beszélhetünk. Alapja ugyan lenne, de soha nem teljesedett ki valódi szövetség formájában. Beszélhetünk közös normákról, nyelvről, intézményekről (Arab Liga, Öböl Menti Együtműködési Tanács, Arab Magreb Unió, pánarab kereskedelmi szervezetek stb.), de ezek nem valódi összekötő kapcsok. Biztonsági együttműködésről korlátozottan, katonai szövetségről nem, vagy igen szűk feltételek közepette beszélhetünk. Általános megállapításként úgy vélem, elfogadható, hogy az arab Közel-Kelet regionális intézményei meglehetősen gyengék. Ebben szerepet játszik az is, hogy nincs egy erős regionális hatalom. Pedig egy regionális hatalom létrejötte segíthetné a regionális politika kialakulását, beleértve a védelmet is. Elgondolások, viták természetesen voltak, főként a kemény és a puha erők kialakításában, ezekben élen járt az 1950-es években Egyiptom, az 1980-as években pedig Irán. A legtöbb érv a puha erők létrehozása mellett szólt. Nasszer uralkodása alatt a pánarabizmus volt az ideológia. Khomeini törekvései is inkább a puha erők létrehozására törekedtek. Irán a 80-as évek öbölháborúiban katonailag jobban teljesített, mint ahogy szakértők ezt elvárták. Az Arab Liga, amely egyidős az ENSZ-szel, nem volt képes hatékony kollektív biztonsági rendszert kidolgozni, pedig a helyzet ugyancsak igényelné.

Az Arab Liga

1945-ben alapították, célként határozták meg az államok közötti kapcsolatok ápolását, az arab országok általános jólétének erősítését, a függetlenség és szuverenitás fenntartása érdekében a kapcsolatok erősítését jelölték meg, valamint közös védelmi és gazdasági együttműködést, főként a „nagyhatalmak” és Izrael ellen. A Liga 1950-ben közös védelmi és gazdasági szerződést írt alá egy kollektív védelmi keretről való megállapodás céljával.⁹⁶

Az államok közösségének intézményekre van szüksége, ebben a tekintetben az afrikai kontinens megelőzi a Közel-Keletet, hiszen létezik egy Afrikai Unió. Az intézmények létrehozásának elmaradásában szerepet játszik az is, hogy a gyarmatosítás után igen

⁹⁴ FITCH, Asa – AL BATATI, Saleh: *ISIS Fails to Gain Much Traction in Yemen*. The Wall Street Journal, March 28, 2016. <http://www.wsj.com/articles/isis-fails-to-gain-much-traction-in-yemen-1459203675>; letöltés: 2017. 07. 27.

⁹⁵ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 46–53. o. ISBN 978 963 327 774 4

⁹⁶ A megállapodás Arab Védelmi Biztonsági Paktum néven is ismert.

gyenge intézmények maradtak meg. A határokat nem a szociális, gazdasági, politikai és nemzetiségi, vagy vallási érdekek határozták meg, hanem nagyhatalmi – főként brit és francia – döntések. Így érthető, hogy 1967 előtt az arab intézményeket a szuverenitás és az arab nacionalizmus határozta meg. Eltérően más regionális szervezetektől (Európai Unió, Amerikai Államok Szervezete, Afrikai Egységsszervezet) az Arab Liga inkább etnokulturális, mintsem geográfiai szervezet. Autonóm modellként kívánnak működni, amit az antikolonializmus és az el nem kötelezettség motivál. Tevékenységét három téma határozta meg elsősorban, ezek a függetlenség, az egység és a palesztin ügy.

Regionális intézményekben egyébként nincs hiány a Közel-Keleten. A legtöbb azonban inkább papírtigrisnek minősíthető, mint erős szervezetnek. Az arab szervezetek két zászlóshajója, az Arab Liga és az Öböl Menti Együtműködés Tanácsa sem jelent kivételt. Az 1990–1991-es és a 2003-as válságok idején, de Irán atomprogramjával kapcsolatban sem mondtak érdemleges véleményt, holott az események az arab érdekeket igencsak érintették. Számos tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy az Arab Liga az arab változások előtt igencsak korlátozott képességekkel rendelkezett. Ha összehasonlítjuk az Arab Ligát az ENSZ-szel, az Amerikai Államok vagy az Afrikai Egység Szervezetével, akkor megállapítható, hogy az Arab Liga nem képes az interarab válságok kezelésére.⁹⁷ Az intézményi gyengeség oka az, hogy a szervezet a be nem avatkozás elvét követi, ami az 1648-ban alapított westfáliai rendszer egyik alappillére. Ennek alapján az államok szabadon döntenek arról, hogy területükön hogyan gyakorolják a hatalmat, és milyen eszközöket alkalmaznak. Ebben az értelemben a Liga nem egy nemzetek felett álló intézmény. A teljes egyetértés és a be nem avatkozás politikája a Liga történetében számos alkalommal lehetetlenné tette, hogy beavatkozzon államok belső problémáiba. Semmit sem tettek, amikor Szaddám Huszein 1990-ben megtámadta és elfoglalta Kuvaitot. Politikai és gazdasági szankciót egy alkalommal vezetett be 1979–1989 között Egyiptommal szemben, amikor az megsértette a Liga tagállamainak érdekeit (konkrétan a Palesztin Felszabadítási Szervezet és Szaúd-Arábia).

Gyökeresen más lett a helyzet az arab változásokat követően 2011 után. A változások a Líbia iránti politika átalakulásával kezdődtek. 2011 februárjában felfüggesztették Líbia tagságát az Arab Ligában, és támogatták egy repüléstilalmi övezet létrehozását. Ez egy komoly vízválasztót jelentett az Arab Liga történetében, mert eddig egyetlen tagállam

⁹⁷ BECK, Martin: *The End of Regional Middle Eastern Exceptionalism? The Arab League and the Gulf Cooperation Council after the Arab Uprisings*. <http://dx.doi.org/10.1080/17419166.2015.1037390>; letöltés: 2017. 06. 22.

belső ügyébe sem avatkoztak be. 2011 novemberében felfüggesztették Szíria tagságát a lakossággal szembeni bánásmód miatt. E két esemény azt példázza, hogy a Liga nem fogadja el, ha egy állam a saját alkotmányában rögzítettekkel szemben viselkedik. 2012 januárjában az Arab Liga az Európai Unióval karöltve egy szír rendezési folyamatot fogalmazott meg, amit az ENSZ Biztonsági Tanácsában Oroszország és Kína megvétózott. A javaslat az emberi jogok globális alkalmazására vonatkozott. Ez mindenképpen előrelépésnek számított, hiszen eddig az Arab Liga csak általános emberi jogokra hivatkozott, ezt is leszűkítette az egyébként nem Arab Liga-tag Izraelre. Megfigyelők szerint ez a változás nagymértékben tulajdonítható az Amr Mouszát váltó új főtitkárnak, Nabil Elarabynak, aki nemcsak karrierdiplomata és politikus, hanem jogász, és dolgozott Hágában az ENSZ Nemzetközi Bíróságán is. Líbia tagságának felfüggesztése megkönnyítette a NATO döntését is a katonai beavatkozást illetően. Az Arab Liga politikája Szíria irányában nem volt hatékony, de ugyanez mondható el a nyugati országokról is. Szíria irányában a Liga politikája főként Basár el-Aszad elszigetelésére irányult.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy – ellentétben az 1950-es évekkel – az arab változásokat követően Egyiptom miért nem törekedett regionális vezető szerepre. Először is azért, mert az arab felkelés regionális jelenség volt, de az ország valójában belső problémákra koncentrált. Ellentétben az 50-es évekkel, nem volt erős pánarab mozgalom. Ráadásul Egyiptomban Morszi egyéves uralma alatt is alacsony szinten maradt a pániszlám mozgalom. Másodszor, Mubarak bukása után az egyiptomi fejlemények nem voltak szimpatikusak az arab országok számára. A Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsának uralkodása és Morszi tevékenysége a lakosság számára gazdasági és biztonsági oldalról tragikusnak számított. A 2013. júliusi katonai puccs és Abdel-Fattáh esz-Szíszi hatalomátvétele valamelyest javította a biztonságot a társadalom egyes rétegeinél és Egyiptom nagyobb részén, ugyanakkor brutális elnyomást hozott a Muzulmán Testvériség mozgalom és támogatói számára. Nem hozott gazdasági fejlődést és fenntartható növekedést. A szaúdi rendszert az arab tiltakozási hullám nem érte el, ami hozzájárult ahhoz, hogy vezető szerepet tudott betölteni az Arab Ligában. A változások elején, bár sokkal kisebb mértékben, mint Tunéziában és Egyiptomban, Szaúd-Arábiában is voltak tüntetések. Gyors jóléti programokat hirdettek, amivel sikerült megnyugtani a lakosság hangulatát. Az olajárak emelkedéséből komoly bevételre tettek szert, ami nem számított lehetőségnek Egyiptomban. A szaúdi vezetés jól kihasználta a nemzetközi szervezeteket, például az OPEC-et (Olajexportáló Országok Szövetsége), ami nem volt nehéz, hiszen

irányító országnak számít a Szövetségben. Jól kihasználta az Öböl Menti Arab Államok Együttműködési Tanácsát és sikeresen semlegesítette Katart, különösen Egyiptom, Líbia és Szíria vonatkozásában. A szaúdi–katari ellentét nem 2017-ben keletkezett, ennek komoly előzményei voltak.

Az Oszmán Birodalom bukása után a Közel-Keletre is eljutottak az európai nacionalista eszmék, amelyek a nemzetállamokat tekintették alapvető államformának. Az araboknak a német eszmerendszer szolgált alapul, célként a pánarab világ létrehozását jelölték meg. Ennek oka a vallásban és a faji sovinizmusban kereshető. Különbséget kell tenni a pániszlamizmus és a pánarabizmus között. Az iszlám ázsiai és afrikai előretörésével az arabok kisebbségbe kerültek a többi nem arab iszlámhívóval szemben. Ez ideológiai válsághoz vezetett, amit az arab jelleg és szellemi dominancia hangsúlyozásával próbáltak feloldani. Az arab nacionalizmus abban különbözik a pánarabizmus eszméjétől, hogy feljogosítja a népeket saját államuk megszervezésére.

Az 1979-es iráni forradalom után az arab erőközpontokban megjelentek az iszlám fundamentalista csoportok. A konzervatív arab fundamentalizmus már korábban is jelen volt, jól érzékelhető volt a nasszerista Egyiptomban és a baathista Szíriában és Irakban, de a radikális fundamentalizmus fenyegette a konzervatív és radikális rendszereket is. Az 1980-as években arab nacionalisták, szekularisták, iszlamisták, konzervatív rendszerek, radikálisok küzdöttek egymással. A pánarab és a pániszlám retorika ellenére az Arab Liga gyengének bizonyult, részekre szakadt és marginalizálódott. A pánarabizmuson a legnagyobb sebet nem külső hatalmak ejtették, nem is az iszlám fundamentalizmus, hanem a térség legnacionalistább országa, Irak Szaddám Huszein vezetése alatt azzal, hogy 1991-ben megtámadta Kuvaitot. Az eredeti helyzetet az Egyesült Államok által vezetett, arab államokat is magában foglaló koalíció állította vissza azzal, hogy katonai erővel kiűzte Szaddám csapatait Kuvaitból. A pánarabizmus koporsójába a második szöveget az öbölháborúban (2003–2011) sikerült beverni, amikor egy arab ország a pánarabizmus jelszavával megtámadott egy másik arab országot, a legtöbb arab ország csatlakozott a Nyugat által vezetett Irak-ellenes koalícióhoz, illetve nyugati csapatok állomásoztak Szaúd-Arábiában a legszentebb iszlám helyek közelében. A hidegháborút követően a szuperhatalmak stratégiai versenye véget ért, az arab államok nem használták ki a globalizáció lehetőségeit, hanem ellenkezőleg, az ellen léptek fel. A globális trendek nem érintették a Közel-Keletet. Az államok ellenőrzés alatt tartották a politikát, a társadalmat és a gazdaságot. A Szovjetunió feloszlása után az Egyesült Államok a térségben csak saját

érdekei érvényesítésére tudott koncentrálni: az olajhoz való hozzájutásra megfelelő áron, Izrael védelmére és a tömegpusztító eszközök terjedésének ellenőrzés alatt tartására. Elindult egy fegyverkezési verseny, amelyben az öbölállamok szembe kerültek az atomfegyverrel rendelkező Izraellel, Pakisztánnal és Indiával, egy nukleáris fegyver birtoklására törekvő Irakkal és Iránnal. A kétségek valószínűleg hozzájárultak Szaddám Huszein Baath-rendszerének 2003-ban kezdődött megsemmisítéséhez és Irán atomprogramjának elindításához.

A szíriai válság joggal veti fel a nemzetközi közösség és a regionális szereplők, köztük az Arab Liga felelősségét a humanitárius problémák kezelésében. A civilek védelme elsősorban népirtásra, emberiség elleni bűntettek, háborús bűnökre és etnikai tisztogatásra vonatkozik. A szír konfliktusban ezek közül sajnos valamennyivel találkozhatunk. A humanitárius céllal történő katonai beavatkozás az egyik legkényesebb téma, hiszen a jogosság eldöntéséhez elfogadható indokokra van szükség. A Közel-Keleten a helyzetet bonyolítja, hogy figyelembe kell venni a vallási törvénykezést is. A katonai erők alkalmazásához helyi, regionális és nemzetközi szereplők hozzájárulása is szükséges. Ha az Arab Ligát vizsgáljuk nemzetközi szinten – ellentétben a NATO-val –, az nem biztonsági szervezet. Számos jogi problémát vet fel az ENSZ Biztonsági Tanácsában az Arab Liga alkalmazhatósága katonai célra. Ennek ellenére találkozhatunk olyan helyzettel, amikor az Arab Liga által szervezett békefenntartó képességet alkalmazták, például 1976-ban Libanonban. A regionális békefenntartó szervezet nem működött sokáig, 1978-ban az ENSZ által létrehozott UNIFIL váltotta fel.⁹⁸ Gyakran okozott vitát az izraeli–palesztin konfliktusba való beavatkozás kérdése is, különös tekintettel az 1948-as arab–izraeli háborúra, az 1967-es hatnapos háborúra, valamint a palesztinok elleni izraeli akciókra. Az ENSZ békefenntartó erőiben való részvétele kapcsán a nemzetközi szervezet bilaterális alapon állapodik meg az egyes államokkal. Ugyanez a gyakorlat alakult ki az Egyesült Államok által vezetett koalíciós erők esetében Irakban és Szíriában. Szíriában különböző frakciók tevékenykednek, eltérő vallási alapokon. Az Arab Liga ezért is nehéz helyzetben van. Kuvait, Katar, Szaúd-Arábia szunnita iszlám vonalat követ. Irán és a Hezbollah a síita irányzatot képviseli. A vallási különbségek jelentkeznek az Öböl Menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa országainál is. Katar és Szaúd-Arábia eltérően

⁹⁸ VANHULLEBUSCH, Matthias: *The Arab Ligue and Military Operations. Prospects and Challenges in Syria*. <http://dx.doi.org/10.1080/13533312.2015.1017080>; letöltés: 2017. 06. 13.

viszonyul a Muzulmán Testvériség mozgalomhoz. Tovább bonyolítja a helyzetet, ha Szíria szomszédjainak az érdekeit vizsgáljuk. De nemcsak arab, hanem iráni, zsidó, kurd és török érdekeket sem hagyhatunk figyelmen kívül. Az is érdekes, ha az ENSZ BT tagállamainak sajátos érdekeit vizsgáljuk. Összességében azonban megállapítható, hogy – a szír válságban a nemzetközi közösség erkölcsi és politikai téren nyújtott gyenge teljesítménye miatt – az Arab Liga a legfontosabb regionális szereplő egy olyan helyzetben, ahol határon átnyúló erőszakkal, belső megosztottsággal, állami és nem állami tényezők és nemzetközi szervezetek eltérő érdekérvényesítésével, terrorizmussal, migrációval és humanitárius erőszakkal találkozhatunk, miközben a térséget egy növekvő fegyverkezési hullám jellemzi.

Ebben a folyamatban meghatározó szerepe van az Egyesült Államoknak. Trump elnök első közel-keleti útja 2017 nyarán ezt is szolgálta, de igyekezett arab szövetséget is formálni, igaz, nem nagy sikerrel. Azzal, hogy először Szaúd-Arábiába utazott, jelezte, hogy számukra a királyság nagyon fontos szövetséges. Igyekezett érzékeltetni, hogy a régi sérelmeket el kell felejtetni, új szövetségekre van szükség, ami nemcsak lehetséges, hanem szükséges is és megvalósítható. Az Egyesült Államok igyekszik alkalmazkodni azokhoz az új realitásokhoz, amelyek jellemzik a Közel-Keletet. Tudomásul kell venni, hogy az elmúlt ötven évben véget ért Nasszer pánarabizmusa és a Muzulmán Testvérek pániszlamizmusa, még ha ezt az 57 tagot számoló Iszlám Államok Szervezete meg is kísérli újraértelmezni. Egyiptomot megnyerte a Nyugat, Jordánia és Egyiptom fenntartja a hideg békét Izraellel. Az arab változások láncreakciót indítottak el, ami több esetben is sikertelen államok létrejöttéhez vezetett. Szíria szétrombolt állapotban van, Jemen mélyponton van, Irán regionális hegemoniára törekszik, alkalmazva ennek során a milíciákat is. Libanon örökös létezési dilemmában van. Törökország egyre inkább iszlamizálódik, a török társadalom pedig polarizálódik. A Vörös-tenger mellett lévő arab országok belső elégedetlenséggel küzdenek. Ciprusnak egyesülnie kellene, de ez a folyamat lassan halad előre. A kurdok szándéka Iránban, Irakban, Szíriában és Törökországban még nem egyeztethető össze az érintett államok elgondolásával. Közben az elsődleges és másodlagos világhatalmak aktívak a térségben, beruháznak, kihasználják a meglévő forrásokat, geopolitikai törekvéseiknek megfelelően pedig használják a légi és haditengerészeti bázisokat.⁹⁹

⁹⁹ CIPRUT, Jose V.: *Prospects for a Near East Treaty Organization*. BESA Center Perspectives Paper No. 493, June 10, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/near-east-treaty-organization/>; letöltés: 2017. 07. 23.

Ebben a helyzetben merül fel annak az igénye, hogy szövetségi rendszereket létesítsenek és működtessenek a régióban. Hajdani nyugati beállítottságú szunnita szövetségeseket (Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek, Jordánia) és egykori oroszbarát országot (Egyiptom) nem megoldhatatlan feladat egy „iszlám szélsőségesek” elleni aktív védelmi szövetségbe összehozni. Közös ellenségük Irán, amelynek csápjai vannak Irakban, Szíriában, Jemenben, Ománban, Bahreinben és Kuvaitban, sajátos történelmi kapcsolata van Észak-Koreával és Pakisztánnal. Egy ilyen Közel-Keleti Szerződés Szövetsége (NETO, Near East Treaty Organisation) nem a CENTO újjászületése, de nem is a NATO kibővítése lenne, átfogná a Kelet-Mediterrán térségét, beleértve Izraelt is, a Vörös-tengert és az Indiai-óceán partvidékét. Ha ez megvalósulna, bizonyára hozzájárulna több válság megoldásához.¹⁰⁰

Az Öböl Menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa (GCC) szerepe

Az arab változások következtében az Arab Ligán kívül az Öböl Menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa meghatározó szerephez jutott.¹⁰¹ Javaslati jóval túllépnek a korábbi kereteken. Három tevékenysége figyelemre méltó: A GCC intervenciója Bahreinben, a jemeni felkelésben játszott szerepe, valamint Jordánia és Marokkó tagságának támogatása. A bahreini felkelés elnyomására 2011 márciusában a szaúdi erők bevetése azért volt érdekes, mert a felkelés korai szakaszában Szaúd-Arábia nem volt érdekelt semmilyen beavatkozásban, és ki akart maradni a változásokból. A felkelők alapvető politikai változásokat követeltek, amelyeket az arab vezetők mindenképpen el akartak kerülni. Szaúd-Arábiának alapvető érdeke volt a bahreini rendszer stabilitása, ellenkező esetben komoly nyomás nehezedne az Öböl menti monarchiákra annak érdekében, hogy reformokat indítsanak el. Figyelemre méltó, hogy a szaúdi rezsim a bahreini kormány kérésére katonai erőket küldött, ami messze túllép azon a kereten, hogy a GCC-országok egymást katonailag is támogatják abban az esetben, ha valamelyik országot *külső* támadás fenyegeti. Bahreinben szó sem volt külső támadásról, a társadalom egyes rétegei szociális okokból tüntettek.¹⁰²

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ CASSEL, Matthew: *The Not-So-Revolutionary Arab League: Flexing GCC Muscle*. Al Akhbar, November 19, 2011. <http://english.al-akhbar.com/print/1664>; letöltés: 2017. 06. 21.

¹⁰² HAWLEY, Caroline: *Gulf States Send Forces to Bahrain Following Protests*. BBC, March 14, 2011. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12729786>; letöltés: 2017. 06. 21.

Amikor 2011-ben az arab változások kapcsán Jemenben tüntetések kezdődtek és elérték azt a szintet, hogy Ali Abdullah Száleh hatalma megkérdőjeleződött, a GCC és különösen a szaúdi vezetés kihívásokkal került szembe. Egy kemény alkufolyamat eredményeképpen a szaúdi vezetés elérte, hogy Szaleh elnök immunitása garantálása mellett lemondott, elfogadta az elnökválasztás kiírását, amit nagy többséggel az 1994 óta alelnöki pozícióban lévő Abd Rabbuh Mansur Hadi nyert meg. Az ügy rendezése szaúdi oldalról sikernek minősíthető, még akkor is, ha 2015 elején a huti lázadók megbuktatták a jemeni kormányt. Szaúd-Arábia sikeresen tevékenykedett 2015 márciusában is, amikor kilenc arab országgal (amerikai támogatás mellett) katonai koalíciót hozott létre. Ezzel hozzájárult ahhoz, hogy az Arab Liga szaúdi vezetés alatt, egyiptomi közreműködéssel egy katonai koalíciót hozzon létre.

Két alkalommal, 2011-ben és 2014-ben GCC-körökben felmerült Jordánia és Marokkó csatlakozása a szervezethez. Kérdés, vajon a két monarchiának valóban szándékában áll-e a csatlakozás, ha igen, akkor ez nagy valószínűséggel gazdasági támogatás reményében történik. Ha a két ország társult vagy rendes tagságot kapna, az azt jelentené, hogy a GCC alrégióból regionális szervezetté válna, ráadásul két arab királysággal.

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai az 1981-es megalakulás óta hatékony diplomáciai, gazdasági és kulturális együttműködést folytatnak egymással. Nem sikerült viszont katonai összefogást megvalósítaniuk, még bilaterális szinten sem. A szervezet katonai szárnya, a „Félsziget Pajzs” inkább belső, mintsem külső kihívásokkal szemben lép fel. A sikertelenség oka: az eltérő fenyegetettségfelfogás, egyes tagállamok sajátos érdekei, a szuverenitás kérdése, félelem a szaúdi fölénytől és az általános arab katonai bizalmatlanság. Pedig az együttműködés pénzügyi alapjai biztosítottak, hiszen valamennyi tagállam komoly olaj- és gázbevételekkel rendelkezik, hatalmas hadiipari megrendeléseket adtak az Egyesült Államoknak, valamint több formális és informális bilaterális megállapodást kötöttek nyugati országokkal. Sajátos, hogy a beszerzésekhez nem társult az együttműködésre, az integrációra, a közös logisztikai ellátásra, a közös kiképzésre, valamint a kollektív védelmi képesség kialakítására vonatkozó megállapodás.

Húsz év után jutott el a szervezet oda, hogy igény merült fel a közös légvédelmi képesség kialakítására (amerikai részvétel nélkül). A katonai együttműködés lehetősége azonban 2011 novembere óta komolyabban felmerült a GCC-n belül, ugyanis a

fenyegetettséget nem az iráni szárazföldi erők vagy az azoknál gyengébb képességű légierő, hanem Irán haditengerészete jelenti, amely aszimmetrikus képességek kialakításán dolgozik. A másik ok az iráni rakéta-program, amit a GCC országai csak közös erővel kísérelhetnek meg ellensúlyozni. 2011 áprilisában a dzsiddai konferencián a védelmi képességek közelítéséről, összehangolt korai riasztórendszer létrehozásáról, és rakéták elleni védelmi struktúrák kiépítéséről döntöttek. A jelenlegi stádiumban a riasztórendszereket ugyan országonként külön működtetik, azonban elektronikusan kapcsolódnak az USA rendszeréhez. Az Egyesült Államoknak érdekében áll az egységes légvédelmi rendszer kialakítása, és ez alapvetően a térség országainak együttműködési szándékától függ. Hosszú távon a közös védelemnek nincs alternatívája.

Az Iszlám Konferencia Szervezete

Az 1969-ben alakult, ma ötvenhét tagállamot magában foglaló szervezet célja az iszlám államok közötti szolidaritás erősítése. Tagállamai száma alapján az ENSZ után a legnagyobb nemzetközi szervezet a világon. Feladatai között szerepel az iszlám szent helyek védelme, de a palesztin–izraeli konfliktust is figyelemmel kíséri, az ülések végén többnyire elítéli Izrael Államot. Politikai, gazdasági, szociális és kulturális feladatai is vannak, nem nevezhető szigorúan vallási szervezetnek. Olyan államokat is a tagjai közé sorolja, amelyekben más vallás az uralkodó.

A szervezetnek nincsenek katonai céljai.

7. Az Egyesült Államok katonai jelenléte a térségben

1980 előtt az amerikai katonai jelenlét a térségben alacsony szintű volt, egyedül Bahreinben állomásozott 1958-tól egy kis haditengerészeti kötelék. A „kettős oszlop” stratégiája a forradalom előtti Iránon és Szaúd-Arábián nyugodott, célja az Öböl-térség védelme a Szovjetunió ellen Irakban, Szíriában és Dél-Jemenben. Az iráni forradalom felszámolta az egyik oszlopot, az 1979-es szovjet invázió Afganisztánban pedig megnövelte a fenyegetettséget az Öböl menti országokban. Carter elnök 1980-ban katonai invázióra készült az olajban gazdag Öböl menti országok külső agresszió elleni védelmében, ez később Carter-doktrína néven vonult be a történelembe. Az elnök

1980-ban Gyors Telepítésű Összefegyvernemi Alkalmi Harci Kötelék (Rapid Deployment Joint Task Force) létrehozásáról döntött, ami az 1983-ban létrehozott USA Központi Parancsnokság (USCENTCOM) elődjének számít.¹⁰³ A Szovjetunió összeomlását követően a térség számára a legnagyobb fenyegetést Irak jelentette. Irak 1990 augusztusában lerohanta Kuvaitot, amire 1991-ben az Egyesült Államok egy 30 nemzet katonáiból álló koalíció létrehozásával válaszolt, a koalíció 737 ezer katonából állt, ami az Egyesült Államok legnagyobb erődemonstrációját jelentette a Közel-Keleten.¹⁰⁴ Irakot az Egyesült Államok által vezetett koalíciós erők 2003-ban megtámadták, a támadás indoka Irak tömegpusztító fegyverei voltak, ami nem felelt meg a valóságnak abban az időszakban.¹⁰⁵ Az amerikai erők maximális létszáma nem haladta meg a 150 ezer főt. A Közel-Keleten állomásozó erőkről nyílt forrásokban nem áll rendelkezésre pontos adat, a meglévő ismeretek alapján a következő erőkkel számolhatunk:

Kuvait

15 ezer fő állomásozik három légibázison, akik repülőgépeket és Patriot rakétaütegeket szolgálnak ki.

Egyesült Arab Emírségek

Többnyire a légierő állományából állomásozik ötezer fő az al- Dhafra légibázison. Feladatuk repülőgépek, pilóta nélküli eszközök, légi utántöltők és felderítő-repülőgépek kiszolgálása. Esetenként F-22 (Raptor) gépeket is küldenek a bázisra, amelyet Patriot légvédelmi rakétákkal is védenek.

Omán

Kétszáz fő tartózkodik ománi létesítményekben, főként afganisztáni és iraki katonai műveletek támogatása céljából. Kétoldalú megállapodás szerint az Egyesült Államok három légibázist használhat az országban (a fővárosban, Maszkatban, Thumraitban és Masirah szigeten).

¹⁰³ U.S. Central Command History. <http://www.centcom.mil/ABOUT-US/HISTORY/>; letöltés: 2017. 07. 27.

¹⁰⁴ ENGLEHARDT, Joseph P.: *Desert Shield and Desert Storm: A Chronology and Troop List for the 1990–1991 Persian Gulf Crisis*. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute Special Report, March 25, 1991. 5. o. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a234743.pdf>; letöltés: 2017. 07. 27.

¹⁰⁵ Az iraki és a térség egyéb háborúival kapcsolatban lásd ISASZEGI János: *A 21. század élettér háborúi a földért, a vízért, az élelemért a... létezésért*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2015.

Bahrein

A legrégebbi katonai bázis ebben az országban működik hétezer amerikai katonával. Bahreinben állomásozik az 5. Amerikai Flotta, így a katonák többsége a haditengerészet állományába tartozik. Az al-salmani bázis építése 2017-ben fejeződött be, értéke 580 millió dollár.¹⁰⁶

Az országban jelentős számú, a légierőhöz tartozó katona állomásozik, akik F–16, F–18 típusú, valamint felderítő-repülőgépeket üzemeltetnek.¹⁰⁷

Szaúd-Arábia

2003-ban az Egyesült Államok kivonta erőinek zömét, ma kiképzők, illetve a 379. Légi Expedíciós Ezred állományából tartózkodnak néhányan az országban. Médiajelentések szerint az Egyesült Államok Szaúd-Arábiában titkos bázist is működtet, ahonnan pilóta nélküli eszközökkel terrrorszervezetek ellen hajtanak végre műveleteket Jemenben és Afrika szarván.¹⁰⁸

Katar

Több ezer amerikai katona állomásozik az országban, különösen a légierő állományából. Az al-Udeid légibázis az egyik legfontosabb amerikai bázis a világon, az Egyesült Államok Központi Parancsnokságának (CENTCOM) előretolt bázisa. A repülőtéren nehézbombázók, tankerek, szállító repülőgépek állomásoznak. A légvédelmet Patriot rakéták biztosítják.

Jordánia

Az Egyesült Államok hagyományosan nem működtet katonai bázist az országban, csak közös gyakorlatokat szerveznek. A szíriai háború miatt azonban 1500 amerikai katona tartózkodik az országban, F–16-os repülőszázadokat, Patriot légvédelmi rakétaütegeket és M–142 nagy mozgékonyaságú tüzérségi rakétarendszereket szolgálnak ki.

Irak

2011 decemberében az amerikai csapatokat kivonták Irakból, csak a nagykövetség őrzésére maradt ott 150 fő. Az Iszlám Állam megjelenése és az ellene folytatott harc támogatására 2016-ban a létszámot hozzávetőleg ötezer főre növelték. 2015-ben kutatómentő csapatokat is telepítettek a missziók támogatására.

¹⁰⁶ KATZMAN, Kenneth: *Bahrain: Reform, Security, and U.S. Policy*. Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, June 11, 2014. 19. o. <http://www.refworld.org/pdfid/53b5055c4.pdf>; letöltés: 2017. 07. 28.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Israel and Iran: Closer to Takeoff. *The Economist*, February 11, 2012. <http://www.economist.com/node/21547297>; letöltés: 2017. 07. 29.

Az Amerikai Központi Parancsnokság, amelynek hatásköre a Közel-Keletre is kiterjed, a régió vonatkozásában az alábbi feladatokat hajtja végre:¹⁰⁹

- Az ISIS lerombolása, végső célként megsemmisítése, a szektarianus, radikális szélsőségek térségen kívülre terjedésének megakadályozása, illetve az iraki–szíriai válság csillapítása.
- Afganisztán térségbeli integrációjának biztonságos, stabil és fejlődő ország létrehozásával történő támogatása partnerségben a NATO-val.
- Az al-Kaida legyőzése, annak megakadályozása, hogy terrrorszervezetek menedéket találjanak, és innen kiindulva hajtsanak végre támadást az Egyesült Államok és szövetségesei ellen.
- Irán és az általa működtetett szervezetek káros hatásának megakadályozása a térségben.
- Jemen kormányozhatatlanná válásának, az al-Kaida és egyéb szélsőséges szervezetek térnyerésének megakadályozása, továbbá az Egyesült Államok térségbeli terrorellenes tevékenységének megtartása.
- Elrettentő képesség létrehozása Irán hagyományos és aszimmetrikus képességeinek ellensúlyozására.
- A tömegpusztító fegyverek proliferációjának, fejlesztésének megelőzése, szükség esetén akár megsemmisítéssel való megakadályozása.
- A közlekedési utak védelme, a kommunikáció biztosítása, kibertevékenység megakadályozása, legális kereskedelmi tevékenység biztosítása.
- A katonai képességek optimalizálásával rugalmas, hatékony partnerség kialakítása a válságkezelés támogatása érdekében.
- Biztonsági és együttműködési programok, bilaterális és multilaterális kapcsolatok kifejlesztése és ápolása, információmegosztás, biztonság és stabilitás létrehozása.

¹⁰⁹ Unclassified Report of Investigation on Allegations Relaing to USCENTCOM Intelligence Products. Report No. DODIG-2017-049, January 31, 2017. <https://media.defense.gov/2017/Feb/01/2001714315/-1/-1/1/DODIG-2017-049.pdf>; letöltés: 2017. 07. 29.

Az említettek végrehajtása négy haderőnemi és egy egyesített parancsnokság feladata. Ezek a következők:

US Haditengerészeti Erők Központi Parancsnoksága (USNAVCENT)

A Központi Parancsnokság haditengerészeti komponense.

A bahreini előretolt parancsnokság alárendeltségében tevékenykedik, ide tartoznak a rotációs alapon érkező haditengerészeti erők, valamint az állandóan a térségben tartózkodó tengerészeti egységek. Felügyeletet gyakorol körülbelül két és fél millió négyzetmérföld vízi terület fölött, védi az Egyesült Államok érdekeit, elrettentést alkalmaz az ellenséges országokkal szemben, harcol a szélsőséges szervezetek ellen és segíti a partner nemzetek haditengerészeti képességeinek kialakítását.

US Szárazföldi Erők Központi Parancsnoksága (USARCENT)

A Központi Parancsnokság szárazföldi komponense. Székhelye Kuvaitban van, körülbelül 4,6 millió négyzetmérföldért felelős (ez másfélszer nagyobb, mint az Egyesült Államok szárazföldi területe).

US Légierő Központi Parancsnoksága (USAFCENT)

Székhelye Katar, felelős valamennyi légi műveletért, együttműködik a régió légierőivel. A parancsnokság együttműködik több más régióban tevékenykedő amerikai erővel.

US Tengerészeti Erők Központi Parancsnoksága (USMARCENT)

A parancsnokság Bahreinben található, felelős a térségben lévő összes haditengerészeti és szárazföldi erő tevékenységért. (Csak a pontosítás kedvéért, ez a parancsnokság a haditengerészeti szárazföldi erőkért felelős, míg a korábban említett Haditengerészeti Erők Központi Parancsnoksága a különböző osztályú hajók tevékenységét irányítja).

US Különleges Műveletek Központi Parancsnoksága (SOCCENT)

Székhelye Katar, felelős a régió valamennyi különleges műveletének megszervezéséért és végrehajtásáért békében és háborúban egyaránt.

Amerikai katonai segélyprogram a Közel-Keleten
(millió dollár, 2017-es adat)¹¹⁰

Izrael	3100	Tunézia	65
Egyiptom	1300	Marokkó	10
Jordánia	450	Bahrain	5
Irak	250	Omán	2
Libanon	105		

Amerikai fegyvereladások a közel-keleti és észak-afrikai országok részére
(2016–2017, millió dollárban)¹¹¹

Szaúd-Arábia	5221	Kuvait	220
Irak	1405	Omán	214
Egyesült Arab Emirátusok	1278	Jordánia	209
Katar	1091	Tunézia	106
Izrael	1044	Libanon	82
Marokkó	596	Algéria	19
Egyiptom	445	Bahrain	4
Törökország	295		

Összehasonlításként érdekesnek tartom az orosz segélyprogramok bemutatását.

Orosz fegyvereladások a közel-keleti és észak-afrikai országok részére
(2016–2017 millió dollárban)¹¹²

Algéria	2348	Irak	300
Egyiptom	1288	Szíria	22
Irán	402	Katar	4

¹¹⁰ LESSER, O. Ian: *The Trump Administration and the MENA Region. What strategy? What next?* ISPI 2018. <https://www.ispionline.it/en/publicazione/building-trust-challenge-peace-and-stability-mediterranean-21624>; letöltés: 2019. 01. 09.

¹¹¹ Uo. 74. o.

¹¹² Uo. 77. o.

Az amerikai katonai jelenlétén kívül a brit és francia haderő is képviselteti magát a térségben. A britek a volt korábbi érdekeltségeikkel ápolnak kapcsolatot, a katonai erők létszáma az Öböl-térségben 1200 fő, főként a Királyi Haditengerészet részéről. Két rombolófregatt és aknakutató hajók állandóan jelen vannak, egyes információk szerint tengeralattjárók is tevékenykednek. A brit bázis Bahreinben található. A brit légierő főként az Egyesült Arab Emírségekben és Omanban diszlokál. A brit erők főként az amerikai műveleteket támogatják, elsősorban felderítési adatokkal, de szerepet játszanak szaúdi és jordán katonák kiképzésében is.

A francia jelenlét is fontos, de kisebb a britnél. A franciák az első katonai bázisukat Abu Dhabiban létesítették 2009-ben. Jelenleg a bázison 700 francia katona tartózkodik a légierő állományából és Rafale vadászgépeket repülnek.¹¹³ Megállapodást írtak alá a franciák és az Egyesült Arab Emírségek, amelynek értelmében a zayed-i kikötőbe bármilyen francia hadihajó bemehet, a Charles de Gaulle repülőgép-anyahajó kivételével, amit a bázis mérete miatt nem tud fogadni. Az Öböl menti államok Franciaországra fegyverszállítóként is tekintenek, 15 év óta 2015-ben a legnagyobb fegyverüzletet kötötte Franciaország a térségben.¹¹⁴

¹¹³ ALEXANDER, Harriet: *Where are the world's major military bases?* The Telegraph, 11 Jul 2013. <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/10173740/Where-are-the-worlds-major-military-bases.html>; letöltés: 2017. 07. 27.

¹¹⁴ DANIELS, Owen – GRAMER, Robbie: *France fills the American arms void.* Politico, June 25, 2015. <http://www.politico.eu/article/france-us-arms-jet-gulf-paris-un/>; letöltés: 2017. 07. 27.

IV. ÉSZAK-AFRIKA ÉS A KÖZEL-KELET MAI KATONAI HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE

1. Általános jellemzők

Négy katonai konfliktus jellemzi a térséget: Líbiában, Irakban, Szíriában és Jemenben.¹¹⁵ A legnagyobb figyelem az Iszlám Állam elleni küzdelemre irányul. A dzsihadista szervezet jelentős veszteségeket szenvedett el 2016/17-ben, ami terület- és emberveszteséggel járt. A szervezet dezorganizálódásával párhuzamosan megerősödnek az al-Kaida-közel szervezetei a Közel-Keleten, Afrikában, a Távol-Keleten, és terrorista sejtek aktivizálódnak Európában is. A jemeni válság is komoly kihívást jelent a nemzetközi közösség számára. A szaúdi vezetésű koalíció a katonai sikereket igyekszik politikai területen kamatoztatni. A kuvaiti béketárgyalások nem vezettek eredményre, a dzsihadista fenyegetés erősödött. Líbiában az ENSZ által is támogatott kormány nem ért el komoly sikereket a katonailag erősebb fegyveres milíciákkal szemben, bizonyítva azt, hogy a nemzetközi konszenzus nem elegendő a szétesett társadalom egyesítésére. A háborúk és az ahhoz kapcsolódó gazdasági, humanitárius és biztonsági kísérőjelenségek óriási hatással vannak a térség helyzetére. Szaúd-Arábia és Irán versengése, a dzsihadizmus térnyerése, valamint az Egyesült Államok visszafogott szereplése – a jövőbeni regionális biztonságot illetően – aggodalomra ad okot. Ezzel párhuzamosan, egyre nagyobb összeget költenek a térség biztonságára, úgy is mondhatnánk, hogy a fegyverkezésre. Az elmúlt években ismét bevezették a kötelező katonai szolgálatot Katarban, Kuvaitban és az Egyesült Arab Emírségekben, ezek az országok Szaúd-Arábiával együtt katonai műveletekben vesznek részt. Újdonság, hogy a térség országai nem csak a Nyugattal együtt, hanem regionális koalíciós erők keretében is részt vesznek katonai műveletekben, figyelembe véve saját nemzeti érdekeiket. Irakban, Szíriában és Jemenben a külföldi hatalmak egyetértenek annak fontosságában, hogy az Iszlám Állam ellen közösen kell fellépni. Az oroszok aktívabb harccselekményei Szíriában és az amerikaiak visszafogottsága átalakította ezen országok térséggel kapcsolatos nézeteit. Ezzel párhuzamosan egyéb irányokban új kapcsolatok jöttek létre, még ha nem is hosszú távon, például Oroszország és Irán között. Az oroszok szíriai intervenciója 2015 szeptemberében helyreállította az Aszad-erők megtépzott katonai sikereit. De nem csak

¹¹⁵ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 351. o.

erről van szó, a kemény orosz fellépések megteremtették Oroszország hírnevét, növelték diplomáciai és katonai érdekérvényesítő képességét. Katonai szempontból igen fontos a Szu-25-ös, Szu-24-es és a Szu-34-es repülőgépek bevetése. Minőségi előrelépést jelentett a levegő-levegő rakétákkal felszerelt Szu-35-ös harci gépek bevetése, különösen, miután 2015 végén a török légierő F-16-os gépe lelőtt egy Szu-24 M típusú orosz repülőgépet. A Szu-25-ös gépeket legalábbis egy időre kivonták Szíriából, mert sebezhetőbbnek bizonyultak, mint a gyorsabb és magasabban repülő Szu-24-es. A helikopterek közül a Mi-24-et és az új Mi-28-at alkalmazták, míg a Kuznyecov repülőgép-anyahajón látható volt a Ka-52K típusú helikopter is. Ha ezt a helikoptertípust együtt az új MiG-29KR vadászgépekkel repülőgép-anyahajón telepítik, bizonyítja a világ felé az orosz képességek fejlődését, ráadásul az új haditechnikai eszközöket harci körülmények között is tesztelik. Ezt a célt is szolgálja a rakétavédelmi rendszerek és az irányított fegyverek telepítése, valamint a tartuszi és hmeymimi bázisok felújítása. Oroszország viszonylag nagy létszámú katonai tanácsadót és kevés szárazföldi erőt is telepített Szíriába. Az Aszad-hadseregől hiányzó erőket Afganisztánban, Pakisztánban és Libanonban tapasztalatot szerzett síita harcosokkal pótolták. Figyelemre méltó az is, hogy az orosz légierő első alkalommal használt az iráni Hamadánban légibázist katonai bevetés céljából, ami azért is érdekes, mert Irán nem csinál nagy publicitást annak, hogy katonai erőt alkalmaz Szíriában.

2016-ban Oroszország – főként Basár el-Aszad támogatása érdekében – tűzerejét inkább a szír lázadók, mintsem az Iszlám Állam ellen használta. Ennek eredményeképpen a lázadó erők északi és nyugati irányban történő előrehaladását visszavetették. A lázadók által birtokolt területet Damaszkusz, Homsz, Idlib, Dera és Hama tartományokban folyamatos légítámadásoknak vetették alá, ennek következtében jelentős területvesztésre került sor. A többirányú támadásoknak köszönhetően a katonai helyzet sűrűn változik, de a tendencia világos: az Iszlám Állam és az Aszad-ellenes erők folyamatosan teret veszítenek. A lázadók és az Iszlám Állam nagy hátránya, hogy nem, vagy igen kevés és nem hatékony légvédelmi eszközzel rendelkeznek. Az amerikaiak kénytelenek voltak a kialakult helyzethez alkalmazkodni. Ők elsősorban az ISIS elleni küzdelemre összpontosítottak, elkerülve bármilyen összeütközést az oroszokkal. Oroszország és az Egyesült Államok a diplomáciai, politikai megoldásra koncentrált, főként az ENSZ keretei között. Egyetértés van a két ország között a dzsihadista csoportok elleni küzdelemben. Néhány tűzszüneti megállapodást is tető alá hoztak, de ezek nem bizonyultak tartósnak. Az orosz és amerikai együttműködésről azonban megállapítható, hogy csökkentette a feszültséget és megkönnyíti

a politikai tárgyalásokat. Az orosz beavatkozások ellenére sem történt azonban komoly változás az Aszad elnök vezetése alatt lévő fegyveres erőknél, nincs átszervezés és nem került sor technikai korszerűsítésre sem. Az alakulatok készenlétük és képességük szempontjából igen eltérőek. A legjobban felszerelt Köztársasági Gárda védi a fővárost, azon kívül viszont a haderő állománya küzd a területvédelemre berendezkedett helyi milíciákkal. Az orosz légi támogatás segíti az Aszad-erőket, míg a többiek a saját területüket védik. Szinte mindenütt létszámhiánnyal küzdenek, a rezsim erői képtelenek egy időben több helyen támadást indítani. Ilyen körülmények között a tűzszünetek, amelyeket többnyire a támadások és az éhezés kényszerít ki, pusztán arra szolgálnak, hogy az egyik helyet tartsák, míg máshol harcolnak.

Az ISIS elleni műveletek mind Szíriában, mind Irakban fontos területek megszerzésével és minőségi változásokkal folytak. A katonai műveletek üteme 2016-ban és 2017-ben felerősödött. Az ISIS célok elleni légicsapások gyengítették a szervezet létesítményeit, vezetési pontjait, logisztikai utánpótlását. Irakban Tikrit felszabadítása 2015-ben felszínre hozta a koalíciós erők gyengeségeit, az iráni vezetésű koalíció pedig nem működött együtt az amerikai irányítású erőkkel. Az Egyesült Államok légierije nem biztosított légi támogatást az ugyancsak ISIS ellen harcoló síita milíciáknak. 2016 februárjában Ramadi, júniusban Falludza visszafoglalása jelezte a műveleti és logisztikai kihívásokat. Az ISIS intenzív védelmet folytatott Ramadiban, emiatt a város hatalmas veszteséget szenvedett. Falludzsában az amerikai támogatású Terrorelleni Szolgálat komoly támogatást nyújtott, gyorsabban és kisebb pusztítással foglalta el a város főbb létesítményeit a lényegesen jobban tervezett és végrehajtott művelettel. Az összefegyvernemi műveleteket alkalmazták úgy, hogy az előőrsben páncélozott buldózerek tisztították meg az utat. Ezzel megakadályozták, hogy az ISIS házi készítésű robbanóanyagokat és gépjárművekbe rejtett bombákat alkalmazzon, és megnyitották az utat a támadó páncélos és gyalogos erők számára. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ez a módszer nem új, az izraeli hadsereg már régóta alkalmazza a Hamasz terroristái ellen. Ezekben a harcokban is világossá vált, hogy a hadműveletek megkezdése előtt a polgári lakosság mentésére nagyobb figyelmet kell fordítani, mert a humanitárius válság gyorsan és nagymértékben jelentkezik. Sajnos a harcoknak van egy olyan következménye is, hogy a területet elfoglaló síita milíciák a lakossággal szemben nem éppen kíméletesen lépnek fel, gyakran vezérlik őket a bosszú. Ez hatással van a harcokat követő megbékélésre is.

Szíriában a nemzetközi koalíciós erők partnere marad a kurd többségű Szíriai Demokratikus Erők elnevezésű szervezet. Ezek az erők a szír–török határ mentén helyezkednek el, egészen az Eufrátesz folyóig. Céljuk Rakka elfoglalása, valamint az utánpótlási útvonalak elvágása, ami 2017 őszén be is következett. 2016 tavaszán három hónapos harccal ezek az erők szabadították fel Manbidzs városát a török határ közelében. Az ISIS erők itt is kemény ellenállást tanúsítottak. Az ISIS elleni harc több törésvonalat hozott napvilágra. Irakban feszültség tapasztalható a kurdok és a siíta milíciák között is Bagdadtól északra. Ez a folyamat az ISIS távozása után folytatódhat.

A török intervenció célja az volt, hogy megakadályozzák összefüggő kurd területek kialakulását Irakban és Szíriában, hiszen tisztában vannak azzal, hogy ez hatással lehet a törökországi kurdokra is. Az ilyen összefüggő kurd területek létrejöttének a megakadályozása a mai török biztonságpolitika kiemelt fontosságú feladatává vált.

A jemeni polgárháború 2014 óta folyik, jelenleg még nincs sok esély a rendezésre. Az Abd Rabbuh Mansur Hadit támogató szaúdi koalíció ugyan ért el némi sikereket, de a katonai eredményeket nem tudja politikai síkon érvényre juttatni. A huti lázadók szívósan védekeznek és ellenállnak a szinte szünet nélküli koalíciós támadásoknak. A jemeni erők azonban csak névlegesen vannak Hadi irányítása alatt. A hutik ellen harcoló, de egymástól eltérő célokért küzdő milíciák nem szövetkeznek a nemzeti erőkkel, ami helyi szövetségeken alapul. Ennek megfelelően a szaúdi és az emírségi erőknek helyi törzsekkel és politikusokkal kell egyezkedniük. Ez a scenárió nehézségeket okoz Szaúd-Arábiának és az Egyesült Arab Emírségeknek. Mivel elgondolásuk szerint kevés saját erőt alkalmaznak és inkább a helyi törzsekre alapozzák a katonai műveleteket, elegendő erő hiányában nem tudták megakadályozni az Al-Kaida az Arab-félszigeten nevű terrorszervezet előretörését 2015-ben. Az Emírségek proaktív szerepet játszottak és szövetségeseket kerestek, akiket jól megfizettek, intervenciót kezdtek a terrorszervezet elűzésére Hadhramaut tartományból. A konfliktus legnagyobb kihívása egy tűzszüneti megállapodás aláírása, ellenkező esetben a végkimerülésig folytatják a harcot. Mindkét fél a helyreállítás költségeitől tart, ugyanis Jemen már a polgárháború előtt is a félsziget legszegényebb országa volt.

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács tagjai már 2013 óta lépéseket tettek a katonai együttműködés kialakítása érdekében, amit a jemeni polgárháború tovább erősített. A katonai együttműködés bizonyos szinten már 1984 óta létezik, és közös gyakorlatok formájában nyilvánult meg. 2013-ban állapodtak meg a védelmi miniszterek egy közös

katonai parancsnokság létrehozásáról Rijádban, ahol eddig csak egy kis titkárság működött. Ezt a folyamatot segítették a régió történései: 2014 szeptemberében Bahrein, Katar, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek Szíriában légitámadásokat hajtott végre nemzetközi koalíció tagjaként az ISIS ellen.

Ezt követte 2015 márciusában a szaúdiak által vezetett koalíció Jemenben, valamint az ENSZ BT 2216-os határozata, Hadi jemeni elnök felkérése alapján. Ezzel párhuzamosan jelentette be Abdel Fattáh esz-Szíszi egyiptomi elnök az Arab Liga katonai erejének létrehozását. Ezt követően Mohammed bin Salman szaúdi védelmi miniszter bejelentette a 39 nemzetből álló Iszlám Koalíció megalakítását a terrorizmus ellen. Ezek az akciók a romló regionális helyzet ellensúlyozására jöttek létre, amelyben szerepet játszik a Nyugat tehetetlensége a szír válság megoldásában, illetve közrejátszott az iráni atomprogram körüli huzavona is. A kollektív védelem térségbeli kialakításának egyik kihívása az, hogy a vezetők között nincs egyetértés a katonai erők alkalmazásában. Ösztönző tényező viszont a rakétavédelem, amit az Egyesült Államok fegyverreladással is ösztönöz. A jemeni és az ISIS elleni közös fellépés ugyanakkor tapasztalatokat adott az érdekelt országok számára harcászati területen, az erők és eszközök bevetésében és nem utolsósorban közös műveletek megszervezésében. Több országnál még országon belüli együttműködés sincs, jó példa erre Szaúd-Arábia, ahol a fegyveres erők a Védelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium és a Nemzeti Gárda alárendeltségében tevékenykednek, eltérő műveleti szabályokkal és kommunikációs rendszerrel. A nemzetközi keretben működtetett fegyveres erők esetében még nagyobb a kihívás, hiszen a jemeni műveletekben nincs kinevezve műveleteket irányító parancsnok, sőt koalíciós parancsnokság sem létezik. Jóllehet a kommunikáció, a rakéták elleni védelem és a logisztika területén számos törzstiszt tevékenykedik, az együttműködésben szerény eredményeket értek el. Előrelépést jelent a rijádi katonai parancsnokság létrehozása az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai számára. Vannak egyéb nehézségek is a kollektív védelemben, például az, hogy Szaúd-Arábia rendelkezik a legnagyobb és legkorszerűbb haderővel, de nem kellene lenéznie a gyengébb, vagy a kisebb országokat.

A régió több hadereje belső biztonsági, illetve koalíciós feladatokban vesz részt, ezért nem meglepő, hogy a haditechnikai eszközök beszerzése gyors ütemben fejlődik. Néhány esetben korszerűsítési törekvések, régi, elavult eszközök cseréje, vagy éppen lőszer beszerzési igénye mutatható ki. Katar hajítja végre a leggyorsabb eszközcserét 2016 óta. Törökországgal MRTP-20 típusú járőrhajók beszerzésére, de különféle osztályú hajókra és

páncéltörő rakétákra, helikopterekre is szerződést kötött. Az Egyesült Államoktól F–15 és F–18 repülőgépeket vásárol. Az Egyesült Államok Kataron kívül Kuvaitnak is szállít F–15 és F–18 típusú repülőgépeket. Szinte valamennyi térségbeli állam rakétavédelmi eszközöket szerez be, nyilvánvalóan az iráni fenyegetés miatt. Szaúd-Arábia Patriot rendszert helyezett szolgálatba a jemeni felkelők Scud rakétáinak ellensúlyozására. Egyiptom és Irán orosz Sz–300-as rakétavédelmi rendszert rendelt. Egyiptom esetében még nem ismert, hogy mikor szállítják le az eszközöket.

A 21. század haderői radikális szervezeti változáson mennek keresztül. A haderők változását négy tendencia jellemzi:¹¹⁶

1.) A nemzeti területvédelem újjászűletése, ezt korábban – főként Kelet-Európa egyes államaiban – elhanyagolták.

2.) Professzionális haderő kialakítása, ami kisebb, képzettebb állományt, rugalmas szervezeteket követel. Ezt a Közel-Keleten csak most és igen lassan kezdik kialakítani. A haderőket külföldi alkalmazásra (katonai műveletek és válságkezelés) készítik fel, ez azonban a vizsgált térségben még gyermekcipőben jár.

3.) Új biztonsági kihívásoknak történő megfelelés (terrorizmus, kábítószercsempészet, illegális migráció), ami sürgős feladatként jelentkezik minden térségbeli országban. 2001. szeptember 11-e rámutatott a haderők szerepe megváltoztatásának szükségességére (expedíciós képességek kifejlesztése, pszichológiai hadviselés, terrorizmus elleni küzdelem, felkelők elleni műveletek).

4.) A haderők belső szociális és politikai szerepének növekedése, ami magával hozza a rendőrség és a haderő feladatainak közelítését. A belső biztonság értékelése kapcsán több haderőt belső védelmi feladatokra is igénybe vesznek. A Közel-Keleten és Észak-Afrikában ez csak egyes országokban és az arab változások nyomán érzékelhető. A haderők nehéz technikai eszközei háttérbe szorulnak, és előtérbe kerülnek a könnyű fegyverzetek. Jelentős változást hozott a haderők szervezetében az a tény, hogy a szárazföldi erők komoly légitámadás, illetve terrorszervezetek támadása veszélyének vannak kitéve.

¹¹⁶ EDMUNDS, Timothy: *What are armed forces for? The changing nature of military roles in Europe*. International Affairs, 2006/6.

A szárazföldi erők vezetésében megjelent a hálózati hadviselés koncepciója. Igyekeznek olyan képességet elérni, hogy közvetlen harcérintkezés nélkül, minél távolabbról tudják az ellenséget megsemmisíteni.

A haderők mellett egyéb katonai jellegű, vagy legalábbis fegyveres szervezetek jelentek meg, amelyek fontosságára az elmúlt évek konfliktusai rávilágítottak (paramilitáris szervezetek, milíciák, zsoldosok, magánhadseregek, esetenként bűnözőkből álló fegyveres csoportok). Ezek jelentősége különösen ott nagy, ahol az állam gyenge.

A haderő egymástól eltérő, sajátos, elsősorban csak rájuk jellemző fegyverzetű, állományú, vezetésű, kiképzési rendszerű haderőnemekből áll. A korszerű haderőnemek a szárazföldi csapatok, a légierő (gyakran magában foglalja a légvédelmet is) és a haditengerészeti erők (flotta). Nagyobb haderőknél külön haderőnemnek számítanak a hadászati rakétacsapatok. A haderőnemek a különféle fegyvernemek, haditechnikai eszközök, felszerelések hatékony alkalmazása céljából fegyvernemi és szakcsapatokra, továbbá anyagi-technikai és egészségügyi kiszolgáló-ellátó (logisztikai) szervezetekre tagozódnak. A tárgyalt térségben azonban a haderők meglehetősen eltérő képet mutatnak. Különösen a prioritásaik különböznek egymástól.

A 21. század kezdetétől az arab országok haderői és biztonsági szolgálatai lényeges, esetenként radikális átalakulásokon mentek keresztül a helyi lázadások, polgárháborúk, államok összeomlása és külső beavatkozások következtében. Irakban, Szíriában, Libanonban, Jemenben és Líbiában reguláris erők és nemzeti haderők, vagy azok töredékei, illetve maradványai, felfegyverzett nem állami tényezők, köztük államilag szponzorált milíciák, esetenként hivatalos státuszt megszerezve, külföldi támogatókkal együtt vesznek részt a geopolitikai rivalizációs folyamatban.¹¹⁷ Ennek egyenes következménye a biztonsági kormányzás hibridizálása, a szuverenitás gyakran erőltetett formában való megjelenése, ami gyakran korlátozott és erősen vitatott.

Az említett arab államokban a biztonsági struktúrák hibridizálása szándékos stratégiaként valósult meg, amelyben a nemzeti haderőket párhuzamosan működő katonai és biztonsági szervezetekkel ellensúlyozták a rezsimek fenntartása érdekében, megelőzve ezzel esetleges államcsínyeket.

¹¹⁷ SAYIGH Yezid – ARDEMAGNI Eleonora: Hybridizing security: Armies and militias in fractured Arab states. Italian Institute for International Political Studies, October 30 2018. <https://carnegie-mec.org/2018/10/30/hybridizing-security-armies-and-militias-in-fractured-arab-states-pub-77596>; letöltés: 2018. 12. 27.

A biztonsági hibridizáció a 20. században fentről lefelé irányuló folyamat volt, de az állami képességek csökkenése – párosulva egy pénzügyi válsággal – nem volt képes megakadályozni a hatalmon lévő politikai elitet abban, hogy félhivatalos, nem állami szereplők átvegyék a biztonság garantálását. Elkezdődött egy alulról felfelé irányuló folyamat, amelyben a fegyveres erők elvesztették belső összetartó szerepüket, miközben különféle fegyveres szereplők próbálták meg garantálni a biztonságot.¹¹⁸ Ez a trend jóval az ezredforduló előtt elkezdődött, gondoljunk csak Irakra, ahol a nemzetközi szankciók bevezetése idején 1990–2003 között a biztonság fenntartását klánok vették át, de hasonló jelenségek játszódtak le Kaddáfí Líbiájában is, ahol a '90-es évektől a dzsihadista kihívást, majd az amerikai szankciókat az elnök a hadsereget párhuzamos struktúrákkal, úgynevezett „biztonsági zászlóaljok” felállításával próbálta ellensúlyozni. Szíriában Hafez el Aszad elnök biztonsági századokat állított fel a '80-as években a haderővel párhuzamosan, a Muzulmán Testvériség és a korrupció elleni küzdelem céljából. Ezek a lépések gyengítették a haderőket és összekeverték a haderő és a biztonsági szolgálatok feladatait. Ma is érzékelhető néhány arab ország haderőinél, hogy a külső védelmi funkciók keverednek a belső biztonsági feladatokkal, ami egy államok közötti fegyveres küzdelemben komoly zavarokat okozhat, de hasonló nehézségek keletkezhetnek a nem állami tényezők elleni fellépésben is. Számos példával találkozhatunk Irakban, ahol a nemzeti haderő, az Egyesült Államok által kiképzett terrorelhárító erők, síita és szunnita milíciák, rivális kurd pesmerga erők harcolnak egymás mellett. A reguláris fegyveres erők és a biztonsági szolgálatok megosztottan működnek, Khalifah Haftar tábornok a nemzeti hadsereg parancsnokaként harcol a nemzetközileg elismert Tripoli kormány ellen, amely egyben a helyi milíciák foglya. A szír polgárháború egyik fontos szereplői a rendszerrel szembenálló fegyveres csoportok, amelyeket erősítettek a haderőből átállt személyek, kiképzésüket külföldiek végezték a kormány erők ellen, amely lojális milíciákat szerződtetett, akik között megtalálhatók a szír haderő tagjai is.¹¹⁹ Irakban is több haderővel találkozhatunk: létezik az iraki szövetségi kormányhadsereg, a Kurd Regionális Kormány Hadserege (Erbil) és 2017-ig létezett az Iszlám Állam (Moszul).

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Uo.

2. Az egyes államok haderőinek elemzése

2.1. Marokkó¹²⁰

Marokkó a hagyományos kapcsolatai közül elsősorban az Egyesült Államokkal ápolja a katonai együttműködést, főként a regionális biztonság érdekében.¹²¹ Nem hanyagolja el ezeket az Orosz Föderációval és Kínával sem. Oroszország és Marokkó között 2012-től létezik stratégiai partnerségi megállapodás, amelynek része egy katonai-technikai együttműködés. A megállapodást azért kötötték, hogy a beszerzési lehetőségeket diverzifikálják. Amióta a kínai vezetés egyre több afrikai országot felkeresett, köztük Marokkót is, a királyság törekszik a kínai kapcsolatok erősítésére is. Az arab országokkal az Arab Magreb Unión belül épít katonai kapcsolatokat, mivel a megállapodás 14. cikkelye szerint „egy tagországok elleni agressziót úgy kell tekinteni, mintha valamennyi országot megtámadtak volna”. Ez azonban csak papíron létezik, mivel Marokkó és Algéria között a megállapodás 2010 óta nem működik. Algéria Marokkót nem hívta meg még a terrorizmus elleni együttműködési szervezetbe sem.

Marokkóban a függetlenség első napjától kezdve a katonai tényező a külpolitika egyik legmeghatározóbb eszköze. A diplomácia általános céljain kívül az ENSZ-szel, az Egyesült Államokkal és Európával, valamint az arab és afrikai országokkal együtt kíván működni katonai és biztonsági területen. Afrikában a Száhel-övezet stratégiai gazdasági fontosságú a Marokkói Királyság számára. A meglévő együttműködést a katonai és biztonsági erőkkel kiképzési területen tovább kívánja erősíteni, annak ellenére, hogy nem tagja az Afrikai Uniónak. A NATO tagállamokkal való katonai együttműködés célja az interoperabilitás megvalósítása a tapasztalatok átadásával, a hadsereg professzionalizása és modernizálása területén. Szeretné elérni, hogy a NATO nagyobb szerepet játsszon az ország területének szavatolásában északon és délen egyaránt. A Közel-Keleten főként az Öböl-térségre koncentrál. Az említett célok megvalósítása érdekében hosszú távú megállapodásokat kötött az Egyesült Államokkal, Franciaországgal és Spanyolországgal.

Az Egyesült Államokkal a kapcsolat már 1942-ben elkezdődött. Marokkó három katonai bázist bocsátott az Egyesült Államok rendelkezésére. Cserébe az amerikaiak segítséget nyújtottak Marokkónak a Polisario Fronttal – és annak támogatójával, Algériával – szembeni vitákban. A Carter-adminisztrációval folytatott viták után ismét

¹²⁰ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 68–74. o. ISBN 978 963 327 774 4

¹²¹ EL MORABETY, Ahmed: *Evolution of Moroccan defence diplomacy*. <http://dx.doi.org/10.1080/17550912.2017.1279387>; letöltés: 2017. 06. 22.

mege erősödtek a kétoldalú katonai kapcsolatok. 1975 és '90 között a külföldi katonai program keretében a királyság 75 millió dolláros hitelkeretet kapott, amit 200 millió dollár nem visszatérítendő támogatás követett. A szaharai háború idején Marokkó egymilliárd dollár katonai támogatást kapott, ami hozzájárult a győzelemhez. A hidegháború után Marokkó kevés katonai támogatásban részesült, mert ENSZ-erők érkeztek a Polisario Fronttal kötött megállapodás ellenőrzésére (MINURSO). Marokkó hűséges amerikai szövetségesként szerepelt. Az öbölháború idején csapatokat küldött Szaúd-Arábiába, az észak-afrikai térségben pedig aktívan lépett fel a szélsőségesek ellen. 9/11 után az első arab országok közé tartozott, amelyek szolidaritást vállaltak az Egyesült Államokkal a terrortámadást követően. Marokkó részvétele a terrorizmus elleni harcban azzal az előnnyel is járt az ország számára, hogy folyamatosan élvezte az Egyesült Államok bizalmát, ami fegyverszállításokban, védelmi kutatásokban és katonai felszerelések biztosításában nyert kifejezést. Ma a királyság a következő amerikai programokban vesz részt:¹²²

- Külföldi katonai pénzügyi program. Ez amerikai gyártmányú fegyvereket, védelmi felszerelést, katonai kiképzést és általában a védelmi képességek erősítését foglalja magában.
- Transz-Szahara terrorizmus elleni partnerségi program. Célja a szélsőséges terrorsejtek és hálózatok kiűzése az országból. A többéves program hat kategóriát tartalmaz: katonai képességek javítása, terrorizmus elleni képesség létrehozása, az igazságügyi szektor erősítése a terrorizmus elleni harcban, információs műveleti képesség erősítése, diplomácia erősítése és szakmai képzés. Ezekkel a programokkal Marokkó nemcsak saját képességeit növelte, hanem regionális szempontból is fontos szerepet játszik a Száhel- és a Magreb-országokban.
- Állami partnerségi programok létrehozása. Az Egyesült Államok Afrika Parancsnokságának aktív támogatásával partnerségi kapcsolatokat építettek ki, Marokkó esetében ez a Utah Államok Nemzeti Gárdáját jelenti. A programok katasztrófák elleni védelmet, polgári engedetlenség esetén való fellépést és határvédelmet tartalmaznak.
- Nemzetközi katonai oktatás, képzés. Számos marokkói tiszt, közép- és felső szintű katonai vezető tanul az Egyesült Államok katonai intézményeiben.

¹²² Uo.

- Afrika Oroszlánja. Ez egy évente sorra kerülő amerikai–marokkói katonai gyakorlat, amelynek célja az interoperabilitás, a nemzeti eljárások megismerése alegység és törzsek szintjén.

Kapcsolat az európai országokkal

Marokkó a legtöbb nyugat-európai állammal kétoldalú katonai megállapodást kötött. Ezek tartama tisztképzés, közös gyakorlatok, valamint technikai segítségnyújtás. A legszorosabb az együttműködés Franciaországgal és Spanyolországgal. Az együttműködés témája az elmúlt években kibővült az illegális migráció, a kábítószer és a terrorizmus elleni küzdelemmel. A Spanyol Polgárőrség és a Marokkói Királyi Csendőrség már évek óta szoros kapcsolatot ápol. A NATO–Mediterrán párbeszéd keretében is aktív kapcsolatok működnek, a bosznia-hercegovinai, a koszovói és a haiti missziók, valamint a földközi-tengeri terrorellenes misszió az Active Endeavour területén. Spanyolországgal számos haditechnikai eszközbeszerzési program is működik. Franciaországot megkülönböztetett partnerként kezelik Marokkóban. 1994 óta technikai megállapodás van érvényben, ennek keretében számos marokkói tiszt tanul Franciaországban. A bilaterális kapcsolatokon kívül a barcelonai folyamattal kezdődött EU–Mediterrán párbeszéd keretében több keretmegállapodást kötöttek Franciaország és Marokkó között. A marokkói haditechnikai eszközök 50%-a francia eredetű. A marokkói légierő Mirage F–1 CH típusú repülőgépeket használ, a szárazföldi erők AMX–13 harckocsikkal vannak felszerelve. Haditechnikai területen együttműködnek még Olaszországgal, Portugáliával, Belgiummal és Ausztriával.

A marokkói–arab katonai együttműködés

Az együttműködés alapja Marokkó Arab Liga tagsága. A katonai együttműködés az arab–izraeli konfliktusra vezethető vissza. Az 1967-es és a '73-as háborúkban katonai kontingenst küldött az ország az arab hadseregek támogatására. A legnagyobb erőt Egyiptomba küldték a 3. egyiptomi hadsereg támogatására a Szezi-csatorna partján. Marokkó általában támogatta az arab ügyet, de különösen a palesztin kérdést. 1985-ben technikai segítséget nyújtott az Egyesült Arab Emírségnek, 1500 katonát küldött Szaúd-Arábiába az öbölháború idején Irak ellen, amely megtámadta Kuvaitot. A Polisario elleni harcában támogatást kapott Szaúd-Arábiától (1979 és 81 között egymilliárd dollárt, majd 1981-ben 250 millió dollárt támogatásként, amit végül nem kellett visszafizetnie azért, mert részt vett az Irak elleni háborúban). Marokkó az Iszlám Állam elleni harcban való részvételéért az Egyesült Arab Emírségektől kapott katonai támogatást. A részvétel miatt

számos megállapodást kötött az Öböl menti országokkal és a GCC-tagállamokkal. Napjainkban a marokkói Királyi Légierő részt vesz a jemeni polgárháborúban Szaúd-Arábia oldalán.

A védelemdiplomácia hatékonyságának fontos mutatója a békemissziókban történő részvétel. Marokkó 1960 óta komoly humán és anyagi forrásokat biztosított afrikai, európai és ázsiai válságkezelő feladatokra ENSZ-, vagy NATO-keretekben. Csak néhányat kiemelve: Kongói Köztársaság, Angola, Szomália, Kongói Demokratikus Köztársaság, Kambodzsa, Bosznia-Hercegovina, Koszovó.

A mai marokkói haderő

A marokkói haderő jól képzett és mozgékony csapatokból áll, komoly nyugat-szaharai felkelés elleni műveletekben vett részt, gyakorlatot szerzett a sivatagi hadviselésben és az összefegyvernemi harcokban. A regionális kihívások függvényében folyamatosan növelték a katonai kiadásokat, korszerűsítették és átfegyverezték a haderőt. 2016 óta a harcokcsizó csapatokat M1A1 harckocsikkal szerelik fel. A légierőt 2012-től 24 F–16 típusú repülőgéppel látták el. Komoly fejlesztésekre került sor a haditengerészetnél is. Rendszeres gyakorlatot folytatnak amerikai, brit és francia erőkkel. Részt vesznek nemzetközi békeműveletekben, az államokon belüli és államok közötti hadviselésben azonban kevés tapasztalattal rendelkeznek. 2015-től a marokkói légierő F–16-os gépekkel részt vesz a szaúdi vezetésű jemeni műveletekben. A 2015–2019 közötti időszakra Szaúd-Arábia a marokkói haderő fejlesztésére 22 milliárd dollárt biztosít. A haderőt bevették a NATO interoperabilis fejlesztési programjába azzal a céllal, hogy részt vehessen közös regionális terrorellenes műveletekben.

Az aktív haderő létszáma 195 800 fő, ebből a szárazföldi erők 175 ezer, a haditengerészet 7800, a légierő pedig 13 ezer fő. A paramilitáris erők létszáma 50 ezer fő.¹²³ A sorkatonai szolgálat 18 hónap, de önkéntes jelentkezés alapján szervezik. A tartalékos állomány 150 ezer fő.

A szárazföldi erők 402 harckocsival és 851 páncélozott szállító harcjárművel rendelkeznek. A tüzérségi eszközök száma 2140 darab. A haditengerészet hat rombolóval és öt fregattal rendelkezik. A partvédő hajók száma 50. A légierő géptípusa F–16C és

¹²³ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 394. o.
<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 09. 19.

D sorozat, illetve Mirage F1. A repült órák száma 100 óra/év. A helikopterek száma 22, típusa: Alouette III, Gazella és Puma.

A marokkói terrorizmus helyzete

A terrorizmus szempontjából Marokkó sajátos helyzetben van, ugyanis a királyságban kevés terrorcselekmény történt az utóbbi időben, ugyanakkor marokkói szélsőségesek komoly szerepet játszanak a nyugat-európai terroreseményekben.

Marokkóban nem vert gyökeret sem az al-Kaida, sem az Iszlám Állam, ennek ellenére a világ több országához hasonlóan itt is felütötte fejét az iszlám radikalizmus, amelynek során a szélsőségesek az alkotmányos monarchia megdöntését, a király elűldözését, és egy totális iszlám állam megteremtését tűzték célul, országon belüli terrortámadásokkal. A szélsőségesek egyik legerősebb helyi képviselője a Marokkói Iszlám Harci Csoport (Groupe Islamique Combattant Marocain – GICM) volt. Marokkó azonban aránylag korán felismerte országa szerepét és jelentőségét a szélsőségesek elleni harcban, de egyben azt is, hogy a jelentős bevételt hozó turizmusa kerül veszélybe, ha nem lép fel eredményesen a terrorizmus ellen. A marokkói kormány ezért lépéseket tett, és – a tömeges rendőrségi akcióknak, a sikeres nemzetközi együttműködésnek, a terroristagyanús személyek elfogásának és a terrorizmust szolgáló háttértevékenységek felszámolásának köszönhetően – a csoport működése lassan, fokozatosan megbénult, tevékenysége pedig gyakorlatilag 2013-ban megszűnt, bár nem kizárt, hogy a csoport elemei és kulcsfigurái Európa-szerte még fennmaradtak. Mindezek ellenére a hatékony fellépésben, a reformokban és a terrorizmus elleni harcban mutatott sikereiért Marokkót mégis gyakran állítják példaként az arab államok elé.¹²⁴

Bár arra nem volt soha bizonyíték, hogy a GICM a mai napig is folytat toborzást, de az amerikai külügyminisztérium véleménye szerint a korábbi tagok továbbra is fenyegetést jelenthetnek. Feltételezések szerint ugyanis a korábbi, szabadon maradt GICM-tagok más hasonló szélsőséges csoportokhoz csatlakoztak. A marokkói hatóságok egymást követő sikeres, szigorú hazai fellépésének, az európai terrorelhárító műveletek hatásának köszönhetően, és a széles körű nemzetközi együttműködés eredményeképpen a GICM élettere beszűkült, ami a csoport meggyengüléséhez valamint tevékenységének megszűnéséhez vezetett. Bár a tagjai mint „alvó sejtek” valószínűleg megmaradtak, de már nem hajtanak végre támadásokat a csoport neve alatt. Ennek ellenére további feladatként

¹²⁴ KISS Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista és szakadár szervezetek*. HVK ZKH, Budapest, 2015.

fennmaradt annak felügyelete, hogy a börtönbüntetésüket letöltő egykori terroristák és az „alvó sejtek” tagjai ne találhassanak egymásra, illetve ne jöhessen létre olyan helyzet sem Marokkóban, sem a világban, ami a terrorizmus mint jelenség különböző megnyilvánulásaihoz vezethet.¹²⁵

A marokkói hatóságok számos radikális iszlamista sejtet számoltak fel. A felszámolt sejtek minden esetben többnyire egy nagyobb terrorista szervezethez kötődtek. Elsősorban önkéntes újoncokat toboroztak nem csupán Marokkóban, hanem Nyugat-Európában és a tengeren túlról is, amely arra is rávilágít, hogy ez a konszolidált, erős központi hatalommal rendelkező békés ország a felszín alatt mégis forrong. Sajnálatos módon főleg a különösen szegény lakosok körében talál visszhangra az agresszív és hajthatatlan fanatizmus, amely különböző mozgalmakhoz történő csatlakozásban jut kifejezésre. Tekintettel arra, hogy a „királyi diktatúra” és a hatékony titkosszolgálati tevékenység keményen fellép (szigorú ítéletekkel, óvatos reformokkal) az „önjelölt próféták”, illetve kibontakozó csoportok ellen, és nem engedi kitörni azokat, hanem inkább próbálja elfojtani, kiirtani a terrorizmus gyökereit az országban, ezért egyre több marokkói lép a fegyveres dzsihád, a terrorizmus pusztító útjára Nyugat-Európában, amelynek köszönhetően napjainkra Marokkó vált a terroristák legnagyobb kibocsátó országává. Sajnos a tapasztalat azt mutatja, hogy a Nyugat-Európában elkövetett támadások résztvevőinek a fele ebből az országból származik. A dzsihád szervezői ugyanis a jó adottságokkal rendelkező marokkóiakat azért hálózák be elsődlegesen, mert több európai nagyvárosban népes marokkói közösség él, akik körében ezek a személyek könnyen el tudnak rejtőzni. A marokkóiak jó része továbbá nem is arab, hanem inkább berber, és olyan regionális nyelveket is használnak egymás között, amelyek a titkosszolgálatok számára egyáltalán nem vagy csak kevésbé ismertek. Az állam neve így sajnos nap mint nap felbukkan a terrorizmussal foglalkozók körében és a híradásokban, mert a külföldön tevékenykedő terroristahálózatokban is nő az innen származó elkövetők száma. Az ország ezért szoros kapcsolatot ápol Spanyolországgal, Olaszországgal, Belgiummal és Franciaországgal, ugyanis a betiltott marokkói terrorszervezetek tagjai főleg ezekbe az országokba helyezték át székhelyüket. Ezért Marokkó folyamatosan kapcsolatban van ezekkel az államokkal, és a mai napig mindent megtesz annak érdekében, hogy hatékony maradjon a terrorizmus elleni harcban.¹²⁶

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ PELLE János: *Marokkói kapcsolat – A radikalissá váláshoz át kell mosni az agyat.*
<http://magyaridok.hu/lugas/marokkoi-kapcsolat-a-radikalissa-valashoz-at-kell-mosni-az-agyat-2308090/>,
 letöltés: 2017. 12. 10.

2.2. Mauritánia

A haderő hadrafoghatósága alacsony szintű, harci tapasztalata kevés. Partvédő hajókat az Európai Unió biztosított a haditengerészet számára, néhányat Kínából szereztek be, de a légi eszközök hiányából adódóan a haderő mozgékonyága erősen korlátozott. Mauritánia határai biztosítására kevés erővel rendelkezik, a dzsihadista csoportok elleni védelemre az Egyesült Államok biztosít kiképzést egy külön program keretében. A kiképzést Marokkó is segíti, az ország kérésére 2016-ban a NATO is kiképzési programot indított. A védelmi képességek növeléséhez számos projekttel Franciaország is hozzájárul.

A fegyveres erők létszáma: 15 850 fő, ebből a szárazföldi erők 15 000, a légierő 250, a haditengerészet pedig 600 fős. A paramilitáris erők létszáma ötezer fő.

A haderő 36 T-54, T-55 típusú harckocsival rendelkezik, a páncélozott szállító harcjárművek száma 95, tüzérségi lövegekből 180 áll rendelkezésre. A partvédő hajók száma 19, a légierő négy bevethető repülőgéppel rendelkezik.

2.3. Tunézia

Az Arab Tavasznak nevezett változások páratlan lehetőséget kínáltak az észak-afrikai országok geopolitikai változásaihoz, de az eddig érzékelhető közel évtizedes eredmények túlzott reményeket nem hordoznak magukban. A társadalmi, gazdasági, szociális és politikai kihívások hasonlóak az egyes országokban. Tunézia ingadozik a tradicionalizmus és a demokrácia, a szabályozott innováció és a mértékletesség között. 2011-ben a „Jázmin Forradalom” véget vetett Ben Ali autokrata uralmának, egyben a felkelések elindították a változásokat a többi arab országban is. Tunézia elindult a demokratikus változások irányába, ugyanakkor az is tény, hogy a lakosság létszámához viszonyítva a legtöbb külföldi harcost (hatezer főt) küldött az Iszlám Állam soraiba, amelyből több száz visszatért Tunéziába. Az ország fontos célpontot jelent a dzsihadista terrorizmus számára, számos, főként a turizmust érintő terrortámadás történt, (Bardo muzeum, Marhaba szálloda) ezek szinte kivétel nélkül az Al-Kaida az Iszlám Magrebben terrorszervezethez köthetők.¹²⁷ Kis túlzással állítható, hogy Tunézia a dzsihád országává vált. A dzsihadisták kihasználják a szegénységet, a rossz gazdasági helyzetet, különös tekintettel az ország észak-nyugati részére.

¹²⁷ MINNITI, Fabrizio: *Radicalization in Tunisia*. December 24. 2018.
<https://eeradicalization.com/radicalization-in-tunisia/>; letöltés: 2019. 01. 05.

Az ország romló biztonsági helyzetéhez hozzájárult, hogy a forradalmat követően az ideiglenes kormány szabadon engedte a politikai foglyokat és a terroristákat is. Ennek is tulajdonítható az, hogy nagyszámú külföldi harcos utazott Irakba és Szíriába. Tunéziában a szalafita, dzsihadista ideológiának három irányzata különböztethető meg:¹²⁸

- Tudományos szalafizmus: az ideológia kidolgozói követendőnek tartják a demokráciát, de a hívek többsége ezt nem támogatja.
- Politikai szalafizmus: a politika hiányosságai ellenére a politika nélkülözhetetlen a kormányzáshoz és a demokráciához, ennek alapja viszont a sária kell, hogy legyen!
- Szalafita dzsihadizmus: a csoport elveti a politikában való részvételt, az erőszak és forradalom hacos formáját vallja. Ennek az irányzatnak a követői közé tartoznak az Anszar al Sária Tunézia terrorszervezet tagjai.

A haderő sorkatonákra alapozó kis haderővel és elavult haditechnikai eszközökkel rendelkezik. Az ország belső stabilitását a Nemzeti Gárda biztosítja, a 2015-ös terrortámadásnál az erőket kitelepítették a nagyobb városokba. A haderő alapvetően rendőri feladatokat lát el, egy komolyabb katonai ütközet számukra nagy kihívást jelentene. Az elmúlt években az Algériából és Líbiából, az egyébként gyengén őrzött határokon átszivárgott szélsőséges erőkkel ütköztek meg. Mivel az ilyen típusú fenyegetés egyre nagyobb, a kormány megnövelte a katonai költségvetést. Tervek vannak a hivatásos haderő kialakítására is. 2016-ban a NATO egy hírszerző fuzionális központot hozott létre Tunéziában azzal a céllal, hogy a különböző forrásokból származó adatok és információk egyesítésével segítse a terrorizmus elleni küzdelmet. A líbiai határ mentén biztonsági kerítést építettek (nem mindenütt, körülbelül a határ felén), megfigyelőtornyokkal és szenzorokkal ellátva. A megemelt katonai költségvetésből helikoptereket vásároltak az Egyesült Államokból, Törökországból pedig páncélozott szállító harcjárműveket szereztek be. Az elmúlt időszakban jelentősen javultak az amerikai–tunéziai kapcsolatok, ennek keretében a tengeri biztonság erősítésére és a kereskedelmi övezetek védelmére partvédő hajókat kaptak. Az amerikaiak 2016-ban a védelmi együttműködést tovább erősítették, és Tunéziára úgy tekintenek, mint fontos nem NATO-partnerre. Tunézia aktív tagja a NATO–Mediterrán párbeszédnek is. Számos biztonsági területen együttműködnek Algériával. Nagy-Britannia 2016-tól kommandóképzést biztosít, valamint robbanóanyag felfedését

¹²⁸ Uo.

oktató iskolát hozott létre Tunéziában, ahol egészségügyi területre, kis hajók elleni küzdelemre, és biztonsági műveletekre fókuszálnak.¹²⁹

A haderő kulcsszerepet játszott az átalakulás során. Jelenleg felülvizsgálat alatt áll és elkezdődött az új kihívásoknak megfelelő átalakítása is. Bourgiba és Ben Ali uralkodása idején a hadsereg laktanyákba zárva, erősen izolált állapotban volt. A változások alatt az élre állt és kitartott a nép és nem az uralkodó mellett. Kivezényelték a katonákat az utcára azért, hogy megállítsák a felkelést, de ők ezt nem tették meg, sőt a tiltakozók oldalára álltak, ezzel rövid időn belül elnyerték a lakosság bizalmát. A tunéziai haderő saját testületi érdekeit képviselte, kiemelkedett az állam különféle intézményei közül, újra hitelesítette a belügyi erőkhez való viszonyát. Meg kell jegyezni, hogy a belső biztonsági erők létszáma lényegesen nagyobb volt a haderónél, az elnyomás és a lakosság megfigyelésének eszközei voltak, Ben Ali hatalmának szimbóluma. A rendőri erőknek számító Nemzeti Gárda felett a hatalmat a belügyminisztérium gyakorolta, a hadsereggel való viszonya soha nem volt problémamentes. Az átmeneti hatóságok finomhangolást hajtottak végre az ország biztonságpolitikáján, különös figyelmet fordítottak a haderő fejlesztésére, haditechnikai eszközeinek korszerűsítésére, pontosították szerepét és felelősségét, átalakították az autokrata vezetést, megosztották a felelősséget az elnök és a miniszterelnök között. 2011-ben a belügyi erők létszáma 200 ezer fő, míg a haderőé 37 ezer fő volt, ezzel Tunézia az észak-afrikai országok közül a legkisebb létszámmal rendelkezett. Éves költségvetése 70 millió dollár volt, ami az arab világban a legalacsonyabb.¹³⁰ Újra felállították a Nemzetbiztonsági Tanácsot, növelték a tisztek létszámát a szervezetben, az elnök mellé pedig első alkalommal katonai tanácsadót neveztek ki. A változások és a biztonsági rendszer reformja ellenére a hadsereg nem változott, vezetése tartózkodott a politikától, a figyelmét továbbra is a belügyi erőkre fordította. A belügyminisztérium óvakodott a reformoktól, ami meg is látszott a terrorcselekmények kezelése során. A terrorveszély még ma is a legnagyobb az országban, amihez hozzájárulnak a nagy számban hazatérő külföldi harcosok. Tunéziából a Sufani Központ adatai szerint 2926 fő ment külföldre harcolni.¹³¹

¹²⁹ PELLE János: *Marokkói kapcsolat – A radikálissá váláshoz át kell mosni az agyat.* <http://magyaridok.hu/lugas/marokkoi-kapcsolat-a-radikalissa-valashoz-at-kell-mosni-az-agyat-2308090/>, letöltés: 2017. 12. 10.

¹³⁰ PFOFAZIO, Umberto: *The Tunisian Army: Bridging the gap with the Internal Security Forces.* ISPI, 06 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/publicazione/tunisian-army-bridging-gap-internal-security-forces-19130>; letöltés 2017. 12. 15.

¹³¹ BARRETT, Richard: *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees.* October 2017. <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/10/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017.pdf>; letöltés: 2017. 12. 14.

Ebben az összefüggésben fontos tényező a nemzetközi együttműködés. Bizonyos eredményeket hozott az Egyesült Államok és Franciaország tradicionálisnak számító támogatása, de az Algériával meglévő jó kapcsolat is pozitív eredményeket produkált. A két ország 2017-ben biztonsági együttműködésről szóló megállapodást írt alá, amelynek része az információcsere is. Az együttműködés következtében jelentősen meggyengült az al-Kaidával szövetséget kötött és a Chaambi hegyekben tevékenykedő Okba Ibn Nafaa Brigádok helyzete, akik korábban számos támadást hajtottak végre a biztonsági erők ellen.

Annak ellenére, hogy a tunéziai haderőt a hagyományos hadviselés mellett felkészítik az aszimmetrikus kihívások kezelésére is, a belső biztonsági erőkkel való kapcsolat továbbra is problematikus. A dzsihadisták ellen a határok mentén a műveleteket továbbra is a Nemzeti Gárda hajtja végre. A katonák belbiztonsági erőkkel való rossz viszonya nem egyedüli jelenség. A szociális feszültségek napvilágra hozták azt, hogy a lakosság is inkább a katonákban bízik.

Bár a szomszédos országokban (Tunézia, Líbia), illetve a Száhel-övezetben komoly instabilitást tapasztalhattunk az arab változások óta – elég, ha csak az In Amanas-i gázüzemre gondolunk, ahol Bel Mukhtar kommandója nyolcszáz embert ejtett túszul – Algéria viszonylag biztonságos országnak nevezhető. Az ország legszervezettebb és legnagyobb befolyással rendelkező intézménye a nemzeti néphadsereg. Annak ellenére, hogy hazájában komoly erőt jelent, külföldön nem alkalmazható, mert nincs erre felkészítve. Ez azért okoz gondot, mert gyenge államok veszik körül, amelyek a saját határaikat sem tudják megvédeni. A zsákutcából való kijutáshoz hivatásos haderőt hoznak létre, korszerűsítik a fegyverzetet és nemzetközi együttműködést folytatnak. 2017-ben az algériai hadsereg a világ 133 hadseregéből a 25. helyet foglalja el. Egyiptom után Afrika legnagyobb létszámú hadereje, közel 800 ezer fő, ebből az aktív haderő létszáma meghaladja az 500 ezret, a tartalékosok száma mintegy 280 ezer fő.¹³² Tekintettel arra, hogy a haderő 1990 óta a dzsihadista fenyegetések elhárítására terrorelhárító műveleteket folytat, nyugodtan állítható, hogy ezen a területen nagy tapasztalatokkal rendelkezik. Az algériai kormány a katonai költségvetést 2004 és 2013 között több mint tízszeresére növelte, 2016-ban a védelmi kiadásokra 10,4 milliárd dollárt fordított, ami a GDP durván 6,2 százalékának felel meg. A SIPRI adatai szerint Algéria az afrikai kontinens legnagyobb fegyverimportőre, a régió

¹³² GHANEM-YAZBECK, Dalia: *The Algerian Army: Cooperation, not Intervention*. ISPI, 07 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/algerian-army-cooperation-not-intervention-19132>; letöltés: 2017. 12. 15.

importjának 46 százaléka ide irányul.¹³³ A haderő fegyverzetének korszerűsítése érdekében a kormány többmilliárd dollár értékben írt alá szerződést Oroszországgal, Kínával, Olaszországgal, Németországgal és Nagy-Britanniával. Kézifegyverek és lőszer gyártására hazai kapacitásokat épített ki. Közös hadiipari vállalatokat hozott létre Németországgal és Szerbiával. Olaszországgal közösen gyártanak könnyű és közepes helikoptereket. A korszerű fegyverek használatára vonatkozó képzés érdekében számos hallgatót küldenek külföldi katonai akadémiákra (Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium). A sorkatonai szolgálatot folyamatosan csökkentették (18, 12, majd 9 hónapra). Nők is szolgálnak a hadseregben, sőt Algéria az egyetlen arab ország, ahol van női tábornok is. Harcászati szinten a haderő és a rendvédelmi szervek képesek a terrorfenyegetettséget alacsony szinten tartani, megakadályozzák a dzsihadista tevékenységet az ország egyes régióiban, főként északkeleten a Kabíliai hegyekben. Ellentétben Líbiával és Tunéziával, az Iszlám Állam Algériában nem tudta megvetni a lábát. A haderő fontos feladata a határok védelme, hiszen Algéria hét állammal 6734 kilométeren határos. A legveszélyesebb a líbiai, tunéziai és a mali határszakasz (illegális migráció, kábítószer- és fegyverkereskedelem). A kihívások kezelésére Algéria lezárta a határait, kivéve Tunézia irányában, ide viszont 25 000 katonát telepítettek. A líbiai határ mentén 5000 katona szolgál. A nemzetközi együttműködést erősítették Mali, Líbia, Niger, de különösen Tunézia irányában. Tunézia segítségét szinte olyan fontosnak tartja az algériai vezetés, mint a saját országának az irányítását. Algéria sokat segít az egyébként felkészületlen tunéziai haderőnek a terrorizmus elleni küzdelemben, a csendőrség beavatkozó egységeinek, valamint a bűnügyi laboratóriumok kiépítésében.¹³⁴ A haderőnemek között is gyakran történik magas szintű delegációk cseréje. 2012 óta közös hírszerző egységet állítottak fel.

2.4. Algéria¹³⁵

Az arab országokban 2010-ben kezdődött változások sok hasonlósággal bírnak, Algéria viszont kivételt jelent, ott számos olyan esemény történt, ami más államokra nem jellemző. Népi mozgalmakról ebben az országban nem beszélhetünk. Az 1954 és 1962 közötti forradalmi folyamat, a polgárháború, valamint a berberiek területi törekvései depolitizálták a tömeget, és félelmet generáltak az emberekben bármilyen változással kapcsolatban.

¹³³ Uo.

¹³⁴ KHALID, Kal Ben: *Evolving Approaches in Algerian Security Cooperation*. June 29, 2015. <https://ctc.usma.edu/posts/evolving-approaches-in-algerian-security-cooperation>; letöltés: 2017. 12. 15.

¹³⁵ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 75–79. o. ISBN 978 963 327 774 4

Az arab világban Algéria volt az első, ahol a tunéziai, egyiptomi, líbiai stb. változások előtt két évtizeddel elkezdődött az „arab tavasz”.¹³⁶ A demokratikus változásokat egy katonai államcsíny leverte, amit egy tízéves, kétszázezer halottat követelő polgárháború követett.

2010 decembere után a történelmi események négy elnök, Ben Ali (Tunézia), Mubarak (Egyiptom), Kaddáfi (Líbia) és Száleh (Jemen) bukásához vezettek. Bizonytalan Basar al- Aszad helyzete, a folyamat azonban speciális okok miatt nem terjedt ki Algériára. A diktátorok hosszú uralma a Nyugat bűnös cinkosságával maradhatott fenn. A hidegháború alatt a Szovjetunió és az Egyesült Államok nem akartak számukra kedvezőtlen politikai változásokat, ezért támogatták az autokrata rendszereket. A bipoláris világ megszűnését követően a szubszaharai államok nem voltak stratégiai jelentőségűek, a globális hatalomért folytatott küzdelemben az autokrata rendszerek összeomlottak, több helyen polgárháború kezdődött. Kihívást jelentett viszont az észak-afrikai és közel-keleti olaj, illetve az iszlám fundamentalizmus megjelenése az 1990-es években. Az iszlám fenyegetés visszaszorítására a Nyugat támogatta az autokrata rendszereket és azok vezetőit. Tunéziában Ben Ali 1989-ben és 1994-ben 99%-kal győzött a választásokon. 1999-ben szintén 99%-ot kapott, míg 2009-ben már „csak” 89%-kal győzött. Algériában Bouteflika 85, míg Egyiptomban Mubarak 95%-kal győzött, szinte ellenzék nélkül.¹³⁷ Általános sajátosság a teljes régióban, hogy az autokrata vezetők hosszú ideig uralkodtak (Kaddáfi 42, Ben Ali 32, Mubarak 30, az Aszad család 42 évet, Szaleh Jemenben pedig több mint 33 évet volt hatalmon. Ezekben a köztársaságokban bevezették a monarchiákra jellemző örököséget, Aszad az apjától vette át a hatalmat, Mubarak és Kaddáfi a fiát készítette fel a hatalom átvételére. Másik sajátosság a vagyon koncentrációja kevés kézben. 2011 májusában a Crédit Suisse bank felfedte, hogy Kaddáfinak 280 millió, Mubaraknak 320, Ben Alinak 47 millió euro volt a saját számláján különböző bankokban.¹³⁸ Ezzel szemben állt a lakosság elszegényedése. Szomáliában a lakosság háromnegyede, Jemenben kétharmada a szegénységi küszöb alatt élt. Egyiptomban, Algériában, Szudánban és Szíriában a lakosság 40, Mauritániában 50 százaléka élt a szegénységi küszöb alatt. Ezzel szemben az Öböl menti gazdag monarchiákban a szegények száma igen alacsony. Algériában, Tunéziában, Líbiában, Jordániában, Egyiptomban és az Egyesült Arab

¹³⁶ ENTELIS, John P.: *Algeria: democracy denied, and revived?*
<http://dx.doi.org/10.1080/13629387.2011.630878>; letöltés: 2017. 06. 29.

¹³⁷ ZERAOUI, Zidane: *Algeria: revolution, army and political power.*
<http://dx.doi.org/10.1080/14708477.2012.671608>; letöltés: 2017. 06. 18.

¹³⁸ Uo.

Emírségekben a fiatalok 30–50 százaléka jár egyetemre. A probléma viszont az, hogy nem találunk a fiatalok munkalehetőséget, a munkanélküliek száma igen magas. A szociális reménytelenség a fiatalok között kommunikációs hálózatot hozott létre, ami hozzájárulhat a tüntetések, megmozdulások szervezéséhez.

A felkelések az arab világban nem 2010-ben kezdődtek. Marokkóban 1981, 1984, 1990, 1994 és 1999-ben, majd 2011-ben is voltak megmozdulások, de Algériában, Tunéziában és Egyiptomban is előfordultak tüntetések. Ezek a megmozdulások különböző okok miatt elbuktak. 2010-ben és ezt követően két ok miatt nem hiúsultak meg, az egyik a kommunikációs technológia elterjedése, a másik pedig az, hogy a nyugati országok az Öböl menti monarchiák kivételével nem támogatták az autokrata vezetőket. Tunézia után Algéria volt az az ország, ahol nagy tüntetésekre készültek, főként a növekvő élelmiszerárak miatt. Az algériai kormány alkotmányos intézkedések és politikai döntések sorozatát vezette be a lakossági zavargások csillapítása érdekében. Csak néhány száz tüntető, többségében munkanélküli fiatal ment ki az utcára tüntetni. Az emberek emlékezetében még élt az 1990-es polgárháború, amely 150 ezer ember halálához és az Iszlám Megmentési Front győzelméhez vezetett. Az algériai helyzet gyökeresen eltér a többi arab országtól abban is, hogy a hadsereg szerepe más. Tunéziában a rendőrség létszáma nagyobb, mint a haderőé, Egyiptomban a biztonsági szolgálatok függetlenek a hadseregtől, Algériában a hadsereg ellenőrzi a rendőrséget, a nemzeti ellenőrzés legnagyobb szervezete, amitől mindenki fél, az a katonai biztonsági szolgálat.

A haderő szerepe

Az algériai haderő (Nemzeti Néphadsereg) szárazföldi, légi, haditengerészeti és területiális (honi) légvédelmi erőkre tagozódik, az államfő alárendeltségében van, aki egyben a főparancsnok és a védelmi miniszter. A haderő létszáma 300 ezer fő aktív, 150 ezer fő tartalékos. A nemzeti csendőrség 60 ezer fős, az elit Köztársasági Gárda ötezer fős, így a térség legnagyobb létszámú hadseregéről beszélhetünk. 2010-ben a katonai költségvetés a GDP 3,3 százalékát tette ki, ami összegben 3 milliárd dollár. A függetlenség kivívása után a legfőbb fegyverszállító a Szovjetunió volt, de a hidegháború után az ország diverzifikálta katonai beszerzéseit az Egyesült Államok, Kína és Dél-Afrika között. Mindezek ellenére 2006-ban Bouteflika kormánya fontos katonai megállapodást kötött Oroszországgal. Elkezdődött néhány fegyvertípus hazai gyártása is: löszerek, korvettek, fregattok, páncélozott szállító harcjárművek. 2000-től elkezdődött egy professzionalizációs folyamat, a szovjet elvek helyett a nyugati modellt kezdték el alkalmazni. A hadsereg

szerepét világosan nem határozták meg még a függetlenségi háború idején sem. A politikai és a katonai szektor között az összetűzés folyamatos volt. Volt időszak, amikor diszkrétan, de előfordult, hogy aktívan beavatkozott a hadsereg a politikai életbe. A mai válság gyökere az, hogy a párt, a hadsereg és a katonai biztonsági szolgálat beavatkozása a társadalom életébe működésképtelenné tette az országot. A függetlenségi háború után a hadsereg azt képzelte magáról, hogy a függetlenségért harcol, meghamisítja a népi ellenállást a francia megszállással szemben, úgy állítva be a hadsereget, mintha egyedül harcolna a franciák ellen. A hadsereg befolyása megmaradt a függetlenségi háború után is a különféle válságok idején. A szeparatista berberек elleni fellépés 1962-ben, a marokkói konfliktus 1963-ban tovább erősítette a haderő szerepét. Az 1965-ös államcsíny, a Boumédiène utódlása körüli válság, a demokratikus folyamatok elleni fellépés, a terrorizmus elleni küzdelem, valamint a tömegmozgalmak elnyomása erősítette a hadsereg szerepét, amely a nemzeti politika döntőbírájává vált. A politikai folyamatokban fontos szerepe volt a katonai hírszerző szolgálatnak, aktívan hozzájárult a hatalmi harcokban a személycserék végrehajtásához. Bouteflika elnöki hatalmának első időszakában konszolidálta a civil vezetést azzal, hogy professzionalizálta a hadsereget, az idősebb katonai vezetőket nyugállományba helyezte, és új vezetőket nevezett ki. A 2011-es tüntetésekkor a hadsereg ismét a politika frontvonalába került.

Az arab, berber és francia kultúrák keveredésével a nemzeti identitás sem alakult egyértelműen, különösen a nyelvhasználat, a nyugatosodás, az iskolarendszer és a nőekkel való bánásmód területén. Ehhez hozzájött még egy bizonyos fajta szellemi sivárság, különösen a fiatalok körében. Csak idő kérdése, hogy mikor alakul ki egy ébredési mozgalom, az iráni forradalomhoz hasonlóan Algériában is. A világ oly módon változott meg Algéria körül is, hogy az állami irányítású forradalmi elvek szerinti cselekedetek ezt nem igazán tudják kézben tartani. A lakossági elégedetlenséget a hadsereggel próbálják meg kordában tartani, a katonák viselkedése pedig erősen emlékeztet a gyarmatosítási időkben a gyarmattartó hadseregek fellépésére. Ez ma a muzulmán lakosság felé nyilvánul meg. A hadsereg által alkalmazott módszerek: kijárási tilalmak bevezetése, területek teljes lezárása, rendőrség által folytatott házkutatások, amelyhez a hadsereg zárja a területet. Az iszlámisták reagálása: katonák, rendőrök, kormánytisztviselők megölése. Erre lehet azt mondani, hogy az erőszak erőszakot szül. Ugyanakkor ezekben a kevésbé demokratikus társadalmakban több év tapasztalata alapján kijelenthető, hogy a hadseregnek sokszor kormánymentő szerepe van, népi támogatással vagy anélkül.

1992-től a politikai instabilitás fontos tényezőjeként szerepel a terrorizmus. A terrorizmus megjelenése és a demokratikus folyamat bukása az ország történelmének szerves része. A nemzeti megegyezés hiánya, különösen a kabyliai kisebbség esetében, autokrata államot eredményezett több évtizeden keresztül. Később az iszlám lakossággal kezdődött el egy párbeszéd, ami az 1991-es választások során az Iszlám Megmentési Front győzelméhez vezetett. A Boumédiène-korszakban nem alakult ki egy valódi állam, hanem inkább egy bürokratikus intézményrendszert hoztak létre, ami törést okozott az állam és a társadalom között. Az ideológiai vákuumot vallási párbeszéddek töltötték ki egy valódi civil társadalom felemelkedése nélkül. Az Iszlám Megmentési Hadsereg, amely az Iszlám Megmentési Front fegyveres szárnya, szembenállást hozott létre a különböző integráló csoportok között, például az Iszlám Fegyveres Csoporttal. Az iszlám aktivisták közötti harc 1997-re végül is megegyezéshez vezetett, amelynek eredményeképpen a különféle iszlám szervezetek támogatták az államot az Iszlám Fegyveres Csoport elleni harcában. A béke azonban nem volt tartós, a helyi radikális csoportok új szervezeteket hoztak létre, a Fegyveres Iszlám Csoport kettéoszlott, és 1998-ban megalakult a Szalafita Csoport az Imáért és a Harcért, amely 2006-ban bejelentette az al-Kaidához való csatlakozását, ami később az al-Kaida az Iszlám Magrebben elnevezést vette fel, jelezve egyben a radikalizálódás erősödését. Az sem véletlen, hogy ez a szervezet 2015-ben hűségesküt tett az ISIS-nek. Az algériai szalafita csoport gyakorlatilag összefogta a magrebi iszlám mozgalmakat Marokkóban, Líbiában, Tunéziában, Mauritániában és természetesen Algériában, és az al-Kaida Pakisztánban lévő magjának a nyugati szárnyát alkotta, de csatlakozott az al-Kaida az Arab-félszigeten nevű szervezethez, így folyamatosságot képez Marokkótól Pakisztánig. A nyugati hírszerző szolgálatok ezen szervezetek tevékenységét a mai napig nem voltak képesek felszámolni. Számos merénylet történt a Magreb-országokban, bizonyítva azt, hogy az al-Kaida célja a régió hitetlen, nyugatiakkal együttműködő kormányainak megdöntése, vagy legalábbis meggyengítése.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy az arab változások miért nem jelentek meg Algériában, hasonlóan a szomszédos országokhoz. A feltételek itt is adottak voltak: fiatalok tömeges munkanélkülisége, korrupció, politikai törekvések elfojtása. Ezek valóban okok lehetnek a változások kikényszerítésére, de ha a hatalom egységes és elhatározott az állam egységének fenntartásában, a gazdaság működtetésében, akkor nem következik be törés, még akkor sem, ha a környező országokban más a helyzet. Igaz, Algéria több városában voltak tüntetések, az élelmiszerárak emelésének visszavonását követelték,

esetenként politikai jelszavak is elhangzottak, de a kormány képes volt a kihívások kezelésére azzal, hogy engedtek a követeléseknek. Emögött persze ott volt az olajjövedelemből származó viszonylag erős gazdaság. A Nemzetbiztonsági Tanács (az elnök legfőbb tanácsadó szervezete) azt javasolta, hogy az elnök tegyen politikai kedvezményeket, így például eltörölték a terrorizmus miatt 1992 óta érvényben lévő rendkívüli intézkedéseket (tüntetések betiltása, politikai tevékenységek korlátozása).

Nagy kérdés, vajon hogyan alakul az öregedő és fizikailag gyorsan gyengülő Bouteflika elnök utódlása.

Az algériai haderő számos kihívással néz szembe. Bizonytalan a helyzet Maliban, polgárháború van Líbiában, a régióban számos terrorszervezet működik, beleértve az Iszlám Államot is. Az ország keleti és déli határa könnyen átjárható. Ezek a kihívások meghatározzák a haderőfejlesztés prioritásait, a hadsereg professzionalizálását és a nemzetközi kapcsolatokat. 2016-ban az al-Kaida az Iszlám Magrebben terrorszervezet erői megtámadták az algériai olajmezőket, ami rámutatott a kiképzési hiányosságokra és a határbiztonság problémáira. A támadásokat követően a kormány jelentős mennyiségű orosz fegyverzetet vásárolt, köztük páncélozott járműveket, felszíni hajókat, tengeralattjárókat, repülőgépeket és támadó helikoptereket. Algéria viszonylag sok gyakorlatot hajt végre a szomszédos országokkal, (különös tekintettel Marokkóra, Mauritániára, Nigériára) azzal a céllal, hogy közös terrorizmus elleni erőket hozzanak létre a Száhel övezetben és a Magrebben. A haderő jelentős felkelés elleni képességgel rendelkezik, és fellép a kábítószercsempészet ellen is. A határain elektromos megfigyelőrendszert épített ki. Algírban található az Afrikai Unió észak-afrikai regionális logisztikai központja.

A fegyveres erők jól képzettek és mozgékonyak. A Nyugat-Szaharában komoly gyakorlatot szereztek a felkelés elleni műveletekben, sivatagi harcban és összefegyvernemi hadműveletekben. A regionális kihívásoknak megfelelően nagy figyelmet fordítanak 2015 óta a haderő korszerűsítésére, fegyvereket főként az Egyesült Államoktól vásárolnak (M1A1 Abrams harckocsik, F-16 vadászgépek). Rendszeres gyakorlatokat szerveznek amerikai, európai és a térségi erőkkel együtt. Harci műveletekben a szaúdi vezetésű koalíciós erők keretében Jemenben vesznek részt F-16 repülőgépekkel. 2015–2019 között Szaúd-Arábia 22 milliárd dollárt biztosít a marokkói hadiipar fejlesztésére. A nyugati hadiipari vállalatok közül az Airbus és a Thales vesz részt fejlesztésekben. A haderő aktívan közreműködik NATO-projektekben is, főként a terrorellenes műveletekben.

A haderő létszáma 195 800 fő, ebből a szárazföldi erők állományában 175 ezer, a légierőnél 13 ezer, a haditengerészetnél 7800 fő szolgál.¹³⁹ A sorkatonai szolgálat önkéntes, ideje 18 hónap. A paramilitáris erők létszáma 50 ezer fő.

A szárazföldi erőknél 402 harckocsi van rendszeresítve, típusuk főként amerikai M1A1 és M-60, de rendelkeznek 40 T-72 harckocsival is. A páncélozott szállító harcjárművek száma 851, tüzérségi löveg 2141 áll rendelkezésre. A légvédelmi eszközök orosz gyártmányúak. A haditengerészet öt fregattal, ötven partvédő hajóval és öt partraszálló hajóval rendelkezik, melyeken 1500 tengerészgyalogos szolgál. A légierő Mirage repülőket, Gazelle, Alouette és Chinook helikoptereket repül. A repült órák száma 100 óra/év. A bevethető harci repülőgépek száma 90.

Összegezve: a gazdasági és szociális körülmények hasonlóak Algéria szomszédjainál is, de eltérő a történelmi folyamat. Először is, a nemzet életében itt jelentős a hadsereg szerepe és kapcsolata a katonai biztonsági szervezetekkel. Az erőket ennek következtében nem osztják meg úgy, mint például Tunéziában vagy Egyiptomban. 2011-ben a fiatalok demonstrációinak kezdetén a lakosság nem állt az egyébként rosszul szervezett tüntetések mellé. A kormány viszonylag könnyen tudta az izolált tüntetőket semlegesíteni. Ezért megállapítható, hogy Algéria az utolsók között fog csatlakozni azon országokhoz, amelyek elindultak a demokratizálódás útján. Az autokrata hatalmi rendszer felszámolásáig erre kevés esély van.

2.5. Líbia¹⁴⁰

Kaddáfí azt szerette volna elhíttetni a világgal, hogy Líbiában a nép van hatalmon. A tömegek államában, a Dzsamáhírijában a politikát és a gazdaságot nem korlátozták a modern állam elnyomó intézményei. A személyes elnyomó uralom azonban teljes egészében megmagyarázhatatlanná tette az állam működését. A líbiai felkelés a vártnál két nappal előbb kezdődött, mert a bosszú napját megelőzően a fiatal emberjogi ügyvéd, Fathi Terbil letartóztatása kiobbantotta a forradalmat. A tömeg Bengháziban a rendőrség elé vonult, követelve Terbil szabadon bocsátását. A hatalom erőszakos fellépését viharos tüntetés követte, ami az egész országban elterjedt. A rezsím harckocsikat és repülőgépeket vetett be a tüntetők ellen, azokat a tiszteket pedig, akik nem léptek fel a tüntetők ellen, kivégezték.¹⁴¹ Az ország keleti részén egyre több tiszt dezertált, a tiltakozókból lázadók lettek, akik

¹³⁹ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 395. o.
<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 09. 05.

¹⁴⁰ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 95–98. o.
 ISBN 978 963 327 774 4

¹⁴¹ BRAHIMI, Alia: *Libya's revolution*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629387.2011.630880>; letöltés: 2017. 06. 30.

könnyen juthattak fegyverekhez és lőszerhez.¹⁴² A Nemzeti Átmeneti Tanács önmagát Líbia egyedüli képviselőjének deklarálta, és gyorsan elővették a Kaddáfi-rendszer előtti zászlókat. A rezsim különleges erőit vetették be a lázadók visszaszorítására. Ekkor lépett fel a civilek védelmében a NATO az ENSZ felhatalmazásával, és az Arab Liga politikai támogatásával, és létrehoztak egy repüléstilalmi zónát.¹⁴³ Páthelyzet alakult ki, az ország nyugati részét a Kaddáfihoz hű erők, míg a keleti részt a felkelők uralták. Az intenzív NATO-bombázások idején nyolcezer bevetést hajtottak végre, ennek során megsemmisítették a líbiai hadsereg nehézfegyverzetének, vezetési és kommunikációs rendszerének jelentős részét, a viták miatt azonban nem született ENSZ-határozat Kaddáfi hatalomból történő eltávolítására. Az idő múlása a lázadóknak kedvezett, akik megerősítették hatalmukat, elnyerték Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Katar és az Egyesült Arab Emírségek támogatását, végül kivégezték a volt diktátort. A két terület közötti egyetértés azonban 2017-re még nem jött létre. A líbiai felkelést ösztönözték a tunéziai és egyiptomi események, még akkor is, ha más utat mutattak. Voltak közös motívumok is, például a magas munkanélküliség, az elviselhetetlen lakásárak, a fiatalok növekvő száma és az ehhez kapcsolódó munkanélküliség, a korrupció, a bürokrácia, a brutális biztonsági szolgálatok, a politikai és polgárjog hiánya, autokrata vezetők, akik évtizedekre bebetonozták magukat a hatalomba.¹⁴⁴

A lázadók követelései inkább ideológiai, mintsem politikai jellegűek voltak, mint például szabadság, emberi méltóság. A líbiai felkelés a többi környező országhoz viszonyítva erőszakosabb és hosszabb volt, és inkább mutatott polgárháborús jelleget, mint felkelést.

Az eseményekben három, egymást esetenként átfedő tényező mutatható ki: a politika személyekhez kötése, a törzsek szerepe, valamint az ellenzék földrajzi meghatározottsága. A személyi politika nyilvánvalóan leginkább Kaddáfihoz kötődött. Elítélte a kapitalizmust és a kommunizmust mint kizsákmányoló rendszereket, méltatta az arab nacionalizmust, az imperializmusellenességet és az iszlám szocializmust, ezeket egymás alternatívájának tekintette. A Zöld Könyvében a demokrácia gyakorlására a népi kongresszust nevezte meg, az elvek gyakorlati megvalósítását különböző bizottságokban képzelte el. Valójában a tömegek államát a diktátor és szűkebb családja valósította meg. Az, hogy a vaskezű

¹⁴² SAWANI, Youssef Mohammad: *Post-Qadhafi Libya: interactive dynamics and the political future*. <http://dx.doi.org/10.1080/17550912.2012.650007>; letöltés: 2017. 06. 21.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo.

politikát meg tudta valósítani, az állam helyett a törzseknek köszönhető. A legnagyobb törzsnek ő volt a vezetője. A törzs tagjai a legfontosabb politikai és katonai pozíciókat töltötték be. A diktátor uralkodási elve az „oszd meg őket és uralkodj felettük” volt.

Katonai szempontból vizsgálva a Líbia elleni intervenció sajátosnak értékelhető azért, mert nem voltak világos politikai célok, ennek ellenére eldöntötték a katonai műveletek megindítását. Hasonló jelenséggel találkozhattunk több, a Hamasz elleni izraeli támadás esetén is.

A politikai célokon kívül nem volt meghatározva a katonai struktúra és a művelet időtartama sem. A támadáshoz a zöld utat az ENSZ BT 2011. március 11-i határozata adta meg, ami a civil lakosság védelme érdekében minden szükséges intézkedés bevezetését engedélyezte. Az ENSZ BT 1973-as határozatával repüléstilalmi zóna alkalmazását engedélyezte. Jóllehet a határozat kizárta külföldi katonai erők tartós állomásoztatását Líbiában, ez nem zárja ki az erők alkalmazását. A katonai akciók alkalmazásának köre meglehetősen széles volt. A Biztonsági Tanács szavazását széles körű diplomáciai egyeztetés előzte meg. Az Arab Liga a megelőző tanácskozásokon azt az álláspontot képviselte, hogy „meg kell hívni az ENSZ BT-t annak eldöntésére, hogy repülési tilalmat vezessenek-e be Líbia ellen a lakosság védelme érdekében”.¹⁴⁵ A nyugati országok között nem volt egyetértés, míg Franciaország és Nagy-Britannia támogatta a katonai műveletet, az Egyesült Államok nem lelkesedett érte. A határozat ellen senki sem szavazott, de tartózkodott Kína, Oroszország, Brazília, India és Németország. Megjegyzendő, hogy az utóbbi három ország aspirál az ENSZ BT állandó tagságára. Az Egyesült Államok azzal érvelt, hogy a repülési tilalom bevezetéséhez jelentős katonai erőkre van szükség, mivel nagy országról van szó, ahol először a légvédelmet kell megtámadni. Líbia 35-ször nagyobb, mint Bosznia, ahová 240 repülőgépet telepítettek egy tucat országból. Líbiában száztíz Tomahawk manőverező robotrepülőgéppel támadták a légvédelmet amerikai hajókról és egy brit tengeralattjáróról. A célok föld-levegő rakétaütegek, radarállomások és vezetési pontok voltak. Amerikai B-2 bombázók Missouri államból felszállva, míg a brit Tornádók brit légibázisról felszállva rakétákkal támadtak líbiai repülőtereket. Amerikai, brit, francia, spanyol, belga norvég, katari, spanyol, olasz, dán és kanadai repülőgépek érkeztek a repüléstilalmi övezet ellenőrzésére. Az amerikai haditengerészet EA 18-as Growler elektronikus zavarógépe, brit és francia E3D típusú felderítő, előrejelző gépe, a brit légierő Sentinel radarzavaró és

¹⁴⁵ Libya direct military hits, unclear political targets.
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13567888.2011.581854?scroll=top&needAccess=true>;
 letöltés: 2017. 07. 06.

Nimród-1 rádiófelderítő gépei is a helyszínen voltak. Nagy valószínűséggel bevetették az Egyesült Államok Global Hawk pilóta nélküli felderítő és megfigyelő gépét is.¹⁴⁶ A hadműveletek előtt a hozzávetőleg egy tucat repülőtérén lévő 300 repülőgépből körülbelül száz volt bevethető állapotban. Ezek a Szovjetunióban gyártott MiG-23, Szu-17/22-es és Szu-4-es géptípusok voltak, illetve Mi-24 harci helikopterek. A líbiai légierő rendelkezett néhány Mirage 1 típusú repülőgéppel is. A kiképzés és a hadrafoghatóság alacsony színvonalú volt. A légierőt főként a lázadók ellen használták, elsősorban Mi-24 helikoptereket vetettek be a szárazföldi erők légi támogatása céljából. Megállapítható, hogy a merev szárnyú gépek nem jelentettek komoly fenyegetést a repülési tilalmat ellenőrző szövetséges erők számára, de nem mondható el ez a föld-levegő rakétákról (SAM típusok).

Bár a repüléstilalmi övezetek bevezetése nem túlzottan bonyolult feladat a NATO számára, rendelkeznek is kellő tapasztalattal, mégis Líbiában speciálisnak bizonyult. Nem volt egyetértés abban, hogy kivégezzék-e Kaddáfít. A koalíciós légierők végül is kezükbe vették az irányítást, határozott légi támogatást biztosítottak a felkelők részére. A francia Rafale és Mirage 2000 repülőgépek nagy segítséget nyújtottak a Bengázit támadó lázadó erőknek, ezzel megakadályozták, hogy a Kaddáfi-erők számos ártatlan polgári személyt megöljenek. Több katonai műveletet hajtottak végre a koalíciós erők, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a repülési tilalomhoz. Ilyenek például:¹⁴⁷

- Támadó elektronikus hadviseléssel kikapcsolták a rezsím kommunikációs csatornáit, vezetési rendszereit. A rádióállomások a felkelők híreit sugározták. Kiderült, hogy Líbia nem volt felkészülve kibertámadások elhárítására.
- Bebizonyosodott, hogy hadihajókkal is komoly támadásokat lehet végrehajtani partközeli hajókról, hiszen a Kaddáfi rezsím infrastruktúrája, lakossága közel a parthoz helyezkedett el.
- Lázadók támogatása nem csak fegyverekkel, hanem élelmiszerrel, üzemanyaggal, kommunikációs eszközökkel is megvalósult.
- Lázadó erők képzése kiképzőközpontokban történt. Ilyen esetben azonban felmerül a kérdés, hogy miként valósítható ez meg úgy, hogy katonai erőket nem küldenek az adott országba.

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ Uo.

Tanulásként megállapítható, hogy a politikai elkötelezettséget gyakran befolyásolja a terepen kialakult helyzet, a háborús realitás és nem utolsósorban a veszteségek.

Líbia jelenkori történetét a térség folyamatos változása, a törzsi szervezet, az olaj és az ideológia határozza meg.¹⁴⁸ Kaddáfí 42 év uralkodás után saját forradalmár honfitársai ölték meg, diktatórikus uralkodása ezzel befejeződött. A forradalom sajátos visszatükröződése ez, amikor a NATO és néhány arab kormány segítségével, a Nemzeti Átmeneti Tanács és néhány katonai tanács közreműködésével megdőlt egy diktatórikus rendszer fölénye. A Kaddáfí utáni Líbia jövőjéhez tisztában kell lenni azokkal a kihívásokkal, amelyek a forradalomhoz és Kaddáfí bukásához vezettek. 2011-től előre nem látható események sorozata következett be Líbiában, különféle hatalmak pozícióharca folyik, akik valamennyien részesedni akarnak a jövő Líbiájából. Nem volt közös oka annak, ami összehozta a líbiai politikai és katonai erőket, talán csak egyet lehetne említeni, ez a Kaddáfí-rendszer megsemmisítése. A társadalom és az állam közötti kapcsolatot az elmúlt négy évtizedben az ideológia, az olaj és a törzsek léte határozta meg, és nagy valószínűséggel ez maradni fog a jövő Líbiájában is. A vallásnak nyilvánvaló szerepe van a líbiai társadalomban. Az iszlám vallás észak-afrikai megjelenése óta jelen van Líbiában, minden ember ezt a vallást követi. A vallás a kulturális beállítottság és identitás központi eleme. A Kaddáfí Zöld Könyvében leírt ideológia a lakosságot nem térítette el a hagyományos iszlám vallás nézeteitől, mint ahogy a radikális nézetekre sem vált fogékonnyá a lakosság többsége. Ettől függetlenül a szalafita irányzat erős, valamint jól szervezett a Muzulmán Testvériség mozgalom is. A megmozdulások azonban mindig kötődtek a valláshoz, és várható, hogy a vallásnak a jövőben is nagy szerepe lesz. Líbia igen gazdag törzsekben, Kaddáfí ezt a vonalat folyamatosan erősítette. Igyekeztek a politikai és a törzsi struktúrát korszerűsíteni, a katonai intézményeken keresztül is. Bár a lakosság 80 százaléka városban él, a törzsi kötelékek nem lazultak fel. A városok létszáma nem a természetes szaporodás miatt nőtt meg, hanem a migráció következtében, a vidéki emberek a városokba költöztek. Meg kell azonban jegyezni, hogy Kaddáfí hatalmának megdőntése nem törzsi eredetű, törzsek között nem volt háború. A törzseket ugyan mindkét oldal meg akarta nyerni saját céljaiknak megfelelően, ez kissé emlékeztet az olasz gyarmatosítók elleni háborúra, és nem kétséges, hogy a törzsek a jövő Líbiájában is komoly szerepet fognak játszani.¹⁴⁹

¹⁴⁸ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 101–106. o. ISBN 978 963 327 774 4

¹⁴⁹ CHERSTICH, Igor: *Libya's revolution: tribe, nation, politics*. Open Democracy, 3 October 2011. <https://www.opendemocracy.net/igor-cherstich/libyas-revolution-tribe-nation-politics>; letöltés: 2017. 06. 21.

A mai líbiai válság megítélését illetően különféle interpretációk léteznek. Számos kutató úgy véli, hogy a kormányozhatatlanság oka a törzsi megosztottság, a lokalizmus és a regionalizmus. Más megközelítés szerint a hosszú válság oka a politikai polarizáció a szekuláris és iszlám erők között. Véleményem szerint egyik nézet sem állja meg önmagában a helyét, a hosszú válságban szerepe van a belső megosztottságnak és a regionális szereplőknek is. A két tényező együttes elemzésével lehet megérteni a válság lényegét és egyben keresni a megoldási lehetőségeket. A MENA-térségben a bizonytalanság egyik oka a hatalmi tényezők gyors változása. A regionális szereplők magabiztossága, a politikai kapcsolatok alakulása, a szövetségek, a partnerségek és az informális együttműködések formálódása jelentős mértékben befolyásolják a politika alakulását. Ebben a tekintetben a szélesebb Közel-Kelet a globális rendetlenség része, és ennek Líbia az egyik konkrét példája.

A líbiai válság messze túlnő a belpolitikai vitákon, a konfliktus csak akkor érthető meg, ha figyelembe vesszük a regionális, sőt a globális szereplők érdekeit is.¹⁵⁰

Ma már nyugodtan állíthatjuk, hogy évekkel a konfliktus kitörése után a törékeny líbiai intézményrendszernek három fontos eleme van: a belpolitikai erőviszonyok, a regionális és a nemzetközi partnerek. Az amerikai kormányzatnak nem igazán fontos Líbia, az oroszok nagyobb figyelmet fordítanak Szíriára, a gondok zöme így Európára hárul. Mindamellet az európai érdekek eltérőek, érezhető, hogy mennyire nehéz egy közös kül- és biztonságpolitika kialakítása, partnerként együttműködő országok gyakran vetélytárrá válnak.¹⁵¹ A 2018 őszén Tripoliban elkezdődött erőszakhullám intenzitásában csökkent, de közel sem ért véget. Az erőszak alkalmazása nem oldotta a feszültséget, sőt inkább kormányozhatatlanná tette az országot, ez az állapot pedig roved időn belül nem szüntethető meg. Jóllehet a Nemzeti Megállapodás Kormánya két éve működik Tripoliban, de az állami intézmények továbbra is gyengék, és Líbia kis területe fölött gyakorolnak ellenőrzést. Bár az intézményeket a nemzetközi közösség elismeri, helyi szinten szubnacionális entitások működnek, amelyek megakadályozzák a nemzeti érdekek érvényesülését. Ez a gyakorlat biztonsági szinten is érvényesül, az országot milíciák uralják, törzsi ellenőrzés alatt. Khalifa Haftár tábornok nemcsak a líbiai milíciát ellenőrzi, hanem a déli és nyugati területet is. A belső ellentéteknek köszönhetően 2018-ben nem

¹⁵⁰ MEZRAN, Karim – VARVELLI, Arturo: *Foreign Actors in Libya's Crisis*. ISPI, 24 July 2017. <http://www.ispionline.it/en/publicazione/foreign-actors-libyas-crisis-17224>; letöltés: 2017. 08. 02.

¹⁵¹ PROFAZIO, Umberto: *The Paris Joint Declaration. An Unbalanced Partnership between Sarraj and Haftar*. August 14, 2017. <https://futureuae.com/en-US/Mainpage/Item/3135/the-paris-joint-declaration-an-unbalanced-partnership-between-sarraj-and-haftar>; letöltés: 2017. 08. 15.

sikerült választásokat tartani és jelenleg nincs is ennek reális esélye. Haftár tábornok kettős állampolgársága miatt nem is szerepelhet a választási listán. A líbiai rendezésben érintett regionális külső szereplők (Franciaország, Olaszország és Egyiptom) még csak kísérletet sem tettek az erőfeszítések koordinálására, holott a regionális szereplők egyetértése a válság jelenlegi szakaszában fontosabb lenne, mint Haftár és Szarrázs kibékítése. Helyi, regionális és nemzetközi szereplők nem egyeztek meg az olajbevételek szétosztásában, valamint a haderő szerepében az ország védelmi rendszerében. Az olajbevételek elosztása fontos lenne a fekete gazdaság felszámolásában is. Fontos lenne a nemzet és államépítés, ebben szerepet kellene játszania az Egyesült Államoknak és a többi nagy és közép hatalomnak is. A Trump adminisztráció viszont inkább kivonult, ez hozzájárult Franciaország és Olaszország rivalizálásához. Valamennyi érintett országnak meg kellene fogalmaznia érdekeit. A válságból való kiláboláshoz elsőként a gazdaságot kellene rendben tenni, ezt követi a valódi lefegyverzés, leszerelés és reintegráció, ami megfordíthatná a líbiai helyzetet.

A líbiai haderő helyzete – Képességek

A líbiai haderő helyzetét az ország politikai bizonytalansága és a polgárháborús állapot miatt nehéz megítélni. Az ENSZ által támogatott Nemzeti Megállapodás Kormánya (Tripoliban) feladata lenne a politikai és a katonai erők egyesítése. A Nemzeti Megállapodás Kormányához hű erők magukban foglalják a Líbiai Hajnal milícia egyes erőit és a központi (szirti) régióban hozzájárulnak az Iszlám Állam elleni küzdelemhez is. A Líbiai Nemzeti Hadsereg Kalifa Haftar tábornok irányítása alatt a Képviselőház tobruki szervezetével ért egyet. A Képviselőház, a Nemzeti Megállapodás Kormányának törvényhozó szervezete nem támogatja a kormány integrációs törekvéseit. Mindkét fegyveres erő függ a Kaddáfi-rezsim fegyverhagyatékától, kapnak külföldi támogatást is, mindketten működtetnek légierőt is, de hadrafoghatóságukat pontosan a megosztottság befolyásolja negatív irányban. Líbia instabilitása hozzájárul a menekültválsághoz, még akkor is, ha az Unió haditengerészeti missziója (EUNAVFOR-MED, Sophia művelet) feladatul kapta a líbiai haditengerészet és a parti őrség kiképzését, valamint az ENSZ által elrendelt embargó betartatását. Az instabilitáshoz hozzájárul az Iszlám Állam és egyéb radikális erők jelenléte, még akkor is, ha az Egyesült Államok 2016 óta időnként csapást mér a szélsőséges szervezetekre.

Tekintettel arra, hogy egységes nemzeti haderőről Líbiában jelenleg még nem beszélhetünk, a fegyveres erők elemzését két részben kívánom bemutatni: A Nemzeti Megállapodás Kormányához hű erőket és azokat a területeket, ahol az előbbi nem gyakorol befolyást. Az adatok érthető módon pontatlanok, még akkor is, ha a forrás a Military Balance 2017-es kiadása.

Kormányhoz hű erők: a szárazföldi erők T-55 és T-72-es harckocsikkal vannak ellátva. A szállítójárművek többsége BMP-2. A tüzérséget 155 és 122 mm-es lövegekkel szerelték fel. A haditengerészet hajóállománya Tripoliban van, hadrafoghatóságuk kérdéses. A légierő MiG-21 és MiG-23 vadászgépekből, Mi-24 és Mi-17 helikopterekből áll. A parti őrség ZSU-2 légvédelmi gépágyúkkal és 122 mm-es tarackokkal van felszerelve.¹⁵²

A nemzetközileg el nem ismert Líbiai Nemzeti Hadsereg hasonló típusú fegyverzettel rendelkezik, mint a kormányerők, ezek száma, hadrafoghatósága azonban nem ismert.

Líbia mai helyzetét a vallási küzdelmek folyamatos dinamikája, az olaj, a törzsek háborúja, és a nacionalizmus kölcsönhatása jellemzi.¹⁵³

A többszöri kísérlet, a nemzetközi közvetítés és támogatás ellenére sem sikerült Líbiában működő államot létrehozni, ami kétségkívül hatással van a régióra és a menekültválságon keresztül Európára is. A 2012-ben megválasztott Általános Nemzeti Kongresszus és 2014-ben az új parlament megválasztása sem járt sikerrel. Az országon belül két parlament és két kormány versengett egymással (Tripoliban és al-Baydában) az elfogadottságért és az elismertségért. Az intézményi válság nemzeti szintű megoldása érdekében 2014-ben létrehozták az ENSZ Támogató Misszióját Líbiában (UNSMIL). A célok között szerepelt a nemzeti egységkormány létrehozása, a rivális frakciók közötti megállapodás létrehozása, bizalomerősítő intézkedések és nem utolsósorban egy átfogó tűzszünet megvalósítása.¹⁵⁴ Értékelésem szerint hiba volt, hogy a rendezésbe nem vonták be a fegyveres csoportok képviselőit, mondván, hogy politikai megállapodást készítenek elő. A jelentős befolyással rendelkező fegyveres csoportok képviselőinek mellőzése oda vezetett, hogy nem sikerült a célokat megvalósítani. A politikai rendezés elkezdését követően rövid

¹⁵² The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa.

<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 04.

¹⁵³ VARVELLI, Arturo: *Jihadist Hotbeds. Understanding Local Radicalization Processes*. 15 luglio 2016. <http://www.ispionline.it/it/publicazione/jihadist-hotbeds-understanding-local-radicalization-processes-15418>; letöltés: 2016. 11. 12.

¹⁵⁴ UNSMIL honlap. <http://unsmil.unmissions.org/>; letöltés: 2016. 11. 12.

időn belül színre léptek a helyi erők, amelyek megpróbálták kezükbe venni az irányítást. A 2014-es választásokat követően az új képviselőház igyekezett felszámolni a megosztottságot, Tobrukban felállította a „nemzetközileg elismert” parlamentet, valamint létrehozott egy új kormányt. Az újraválasztott képviselőház tagjai közül azonban huszan nem foglalták el helyüket az új parlamentben, Tripoliban a parlament új kormányt választott, így a megosztottság tovább folytatódott. Közben kiéleződtek a katonai feszültségek is, harcok kezdődtek az új intézményeket támogató fegyveresek között. A harcok eredménye: humanitárius válság, több százezer menekült. Az ENSZ értékelése szerint a „líbiai helyzetet a jogállamiság hiánya, a rivális fegyveresek közötti harc, napi merényletek, kínzások, emberrablások jellemzik. A fegyveres csoportok közötti harc a terület, a természeti források és az infrastruktúra megszerzéséért folyik 2014 óta. A harcok több ezer ember, köztük civilek halálát okozták, 435 ezer ember elmenekült, szétrombolták az alapvető infrastruktúrát, alapvető szolgáltatások szűntek meg és jelentősen megromlottak az emberi megélhetés feltételei.”¹⁵⁵ Ez a helyzet alapvetően 2014-et jellemzi, azóta néhány speciális, de stratégiaileg fontos területen folyik a küzdelem. A harcokban főként helyi erők vesznek részt, a külföldiek aránya elenyésző, legfeljebb az ország déli területein mutatható ki jelenlétük, ami a nyersanyaglelőhelyek birtoklásához fűződik. A rivális csoportok által felállított ellenőrző pontok az országon belüli mozgást jelentősen megnehezítik.

A líbiai helyzet rendezését illetően szakértők azon a véleményen vannak, hogy helyi megközelítésre, közvetítésre van szükség, mégpedig olyanokkal, akik nem vettek részt a Líbia elleni háborúban. Ilyen találkozó volt például a tunéziai Dzserbában 2015-ben, amit a német külügyminisztérium szervezett a norvég Békekutató Központ logisztikai támogatásával, az ENSZ líbiai missziójának (UNSMIL) részvételével, utóbbi megfigyelőként vett részt.

Az európai biztonság (főként a terrorizmus támogatása, a csempészet, a szervezett bűnözés és a migráció) szempontjából is fontos a tunéziai és a líbiai határ ellenőrzése. Az arab tavasz előtt ez a határ viszonylag biztonságos volt, még akkor is, ha a feketekereskedelem virágzott. Ben Ali és Kaddáfi bukását követően a határ bizonytalanná vált és mindennapos jelenség lett az erőszak. A fegyveres milíciák feletti állami ellenőrzés megszűnt. Az állam helyett nem állami tényezők vették át az irányítást. 2014 után egy erőszakspirál indult meg, a keletkezett vákuumba gyorsan belépett az Iszlám Állam,

¹⁵⁵ UNHCR Position on Returns to Libya - Update I. October 2015.
<http://www.refworld.org/docid/561cd8804.html>; letöltés: 2016. 11. 12.

különös tekintettel Szirtre és Szabratára, utóbbi közel van a tunéziai határhoz.¹⁵⁶ Az Iszlám Állam igyekezett segíteni a Tunéziából érkező dzsihadistákat, különösen 2013 után, amikor az Ennahda kormány betiltotta az Anszár al-Saria tunéziai szalafita, dzsihadista szervezetet. Az Iszlám Állam aktív szerepet játszik a kábítószer-, fegyver- és alkoholcsempészetben is. Az ellenőrzés hiánya miatt a határövezet az egymással versengő milíciák terepévé változott. A tunéziai hatóságok, különös tekintettel a 2015-ös sousse-i terrortámadásra, jelentősen megerősítették a határt, szinte erőddé változtatták. Az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy az arab tavasz előtt a tunéziai hatóságok elhanyagolták ennek a határszakasznak a védelmét, hiszen Kaddáfí a határ túloldalát saját milíciájával ellenőriztette. A jelenlegi helyzetben tunéziai oldalról viszonylag rendezett a helyzet, nem mondható el ugyanez a líbiai oldalról és nem is várható addig, míg a líbiai helyzet nem rendeződik. Mindez kétségtől hatással van az európai biztonságra is, hiszen ez az afrikai menekültek legfontosabb útvonala.

Katonai szempontból figyelemre méltó, hogy az Egyesült Államok 2016 augusztusától az Iszlám Állam ellen újabb frontot nyitott Líbiában Odyssey Lightning néven, amelynek célja támogatást nyújtani a nemzetközileg is elismert líbiai kormánynak az IS elleni küzdelmében, összehangolva az afganisztáni tálibok, az ottani és az iraki IS elleni fellépéssel. Az Egyesült Államok hírszerzési adatokat biztosít a líbiai kormánynak, valamint légitámadásokat mér az Iszlám Állam állásaira.¹⁵⁷ A líbiai műveleti tevékenységet az Egyesült Államok Tunéziából is támogatja, ennek érdekében kormánymegállapodás alapján amerikai katonák tartózkodnak Tunéziában, de csapásmérésben nem született megállapodás, az együttműködés főként hírszerzési adatok átadására irányul.

2.6. Egyiptom¹⁵⁸

Egyiptom 1932-ben vált függetlenné, valójában csak a második világháború után nyerte vissza a britektől a teljes függetlenségét. A brit tisztek szerepe 1946-ban megszűnt az egyiptomi hadseregben. 1948-ban az egyiptomi haderő csatlakozott más arab országokhoz az Izrael elleni intervencióban, annak ellenére, hogy Egyiptom férfi lakosságának nyolcvan

¹⁵⁶ MEDDEB, Hamza: *Smugglers, Tribes and Militias. The rise of Local Forces in the Tunisia-Libyan Border Region*. https://www.academia.edu/26038192/Smugglers_Tribes_and_Militias_The_Rise_of_Local_Forces_in_The_Tunisia-Libyan_Border_Region; letöltés: 2016. 11. 12.

¹⁵⁷ POMERLEAU, Mark: *What is the U.S. intelligence picture in Libya?* November 14, 2016. <https://www.defensenews.com/it-networks/2016/11/14/what-is-the-u-s-intelligence-picture-in-libya/>; letöltés: 2016. 11. 15.

¹⁵⁸ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 80–137. o. ISBN 978 963 327 774 4

százaléka alkalmatlan volt a katonai szolgálatra, a logisztika gyakorlatilag nem működött, képessége csak a határokon belüli hadviselésre volt alkalmas, a haderő létszáma pedig nem haladta meg a 40 ezer főt. A gyors győzelem reményében összesen tízezer embert vezényeltek Palesztinába. Az 1947–1948-as háborúban az arab erők csúfos vereséget szenvedtek Izraeltől.¹⁵⁹ Annyit azonban szükséges megállapítani, hogy ebben a háborúban a katonai vezetés színvonala és a haditechnikai eszközök mennyisége és minősége meglehetően alacsony színvonalú volt. A tanulságokat levonták, az 1956-os szuezi háborúba már nagyobb felkészültséggel mentek, elkezdődött a hadsereg professzionalizálása, növelték a katonai kiadást (1951 és '56 között 3,9-ről 8,4 százalékra). A fegyverzettel kapcsolatban problémák voltak, mert – tartva egy újabb háborútól – a nyugati országok nem biztosítottak fegyvereket. Nem úgy a Szovjetunió, amely Csehszlovákián keresztül, a fegyverembargót megsértve, jelentős mennyiségű haditechnikai eszközt szállított Egyiptomba (230 harckocsi, 220 PSZH, 500 tüzérségi löveg, 200 repülőgép, tengeralattjárók, torpedók).¹⁶⁰

Az egyiptomi haderő számos háborúban vett részt, főként Izrael ellen. Részletezés nélkül mindenképpen említést kell tenni az alábbiakról:

- 1947–1948: izraeli függetlenségi háború. Annak ellenére, hogy az egyiptomiak a második világháborúban nem szereztek nagy harci tapasztalatot, az expedíciós hadsereg morálja jónak értékelhető. Katonailag talán megfelelő erőt mutattak, de számos fatális tévedéssel. A katonák bátorságával nem volt probléma, bátran és keményen harcoltak. A sémákat kedvelték, de a váratlan helyzetekre lassan és gyakran tévesen reagáltak. A vereségük főként a gyenge stratégiai vezetésnek tulajdonítható, de hozzájárult a haditechnikai eszközök általános alacsony színvonala is.

- Az 1956-os Sínai-Szuezi háború. Az 1948-as háborút követően a hadsereg meg volt győződve, hogy vereségük oka az, hogy a király és a tábornokok becsapták őket, a haditechnikai eszközök szegényes állapota miatt is a vezetést hibáztatták. Tény viszont az is, hogy a 48-as háborút követően a nyugati országok egy újabb háborútól tartva nem adtak el fegyvereket a Közel-Keletre. 1956 nyarán az egyiptomi katonai hírszerzés úgy értékelte a helyzetet, hogy Izrael támadásokat intéz a palesztinok ellen a Sínai-félszigeten. Kairó a Nílus-deltára koncentrált. Az izraeliek ejtőernyős-zászlóaljat alkalmaztak, amely területfoglalással biztosította a gépesített erők bevetését. A brit és francia erők bevetésének

¹⁵⁹ Az egyes háborúk történéseivel terjedelmi okok miatt nem foglalkozom, ezek megtalálhatók számos leírásban.

¹⁶⁰ POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948-1991*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. 30. o.

is köszönhetően az egyiptomiak vereséget szenvedtek. Elveszítettek 215 repülőt, 200 löveget és hozzávetőleg 100 harckocsit. A halottak száma körülbelül ezer fő volt. Az egyiptomi hadsereg képessége talán egyedül az egységek összekovácsoltságában, az állóvédelemben és a katonák bátorságában mutatkozott meg. Nem mondható ez el a fegyvernemek tevékenységének összehangolásáról. A stratégiai döntés folyamatáról kevés információ áll rendelkezésre, de a célokat illetően egyértelműen megállapítható, hogy a Nílus-delta védelmére összpontosítottak.

- 1962–1967: jemeni intervenció. Az 1956-os tapasztalatoknak nem volt nagy hatásuk a hadseregére. A vereségért a briteket és a franciákat okolták, akiktől nem várták, hogy katonai erővel beavatkoznak. Az egyiptomi katonák között elterjedt, hogy ha a Nyugat nem avatkozik be, akkor elérték volna Tel-Avivot. A szuezi háború után az egyiptomi vezetés a szovjetek irányába fordult. 1962 szeptemberében a jemeni tisztek egy csoportja a vezérkari főnök vezetésével megdöntötte a monarchiát és kikiáltotta a Jemeni Köztársaságot. Az államcsínyt Nasszer elnök és a pánarab mozgalom támogatta. Az egyiptomiak hozzávetőleg 30 ezer emberrel vettek részt a háborúban. Két, élesen szemben álló ideológiát követő csoport alakult ki, az egyikhez a Nasszer elnök vezette pánarab mozgalom tartozott, a másik irányt a konzervatív arab államok (Szaúd-Arábia, Irak, Jordánia és Tunézia) képviselték. Számos regionális összetevője volt ennek a háborúnak, katonailag kiemelhető, hogy Egyiptomtól háromezer kilométer távolságra a logisztikai támogatás jól szerepelt. Első alkalommal folytatott az egyiptomi hadsereg gerillák elleni háborút, amire nem voltak felkészülve. Ez volt a fő oka annak, hogy az egyiptomiak vereséget szenvedtek. A magasabb beosztású tisztek sikerebben teljesítettek, mint a fiatalok.

- 1967: a hatnapos háború. Egyiptom 1967 tavaszán ismét háborúba került Izraellel. A háború alacsony intenzitású konfliktusként indult, határvillongásokkal a Golán-fennsíkon és a Huleh völgyben. A szírek felfegyverezték a palesztinokat, és arra biztatták őket, hogy izraeli polgári és katonai célok ellen indítsanak támadást. Az egyiptomi oldalról is sűrű provokációk folytak Izrael ellen, főként gyakorlatok formájában. Az izraeli vezetés döntött a háború megindításáról. Egyiptom a 160 ezer fős hadseregéből 100 ezer főt összpontosított a Sínai-félszigeten. A csapatok egyharmada tartalékosokból állt. Egyiptom oldalán 950 harckocsi, 1100 páncélozott szállító harcjármű és ezer tüzérségi löveg állt rendelkezésre. Izrael 70 ezer embert, 700 harckocsit, 207 repülőgépet (ebből 72 db Mirage) vonultatott fel, mivel azonban a légierőnek feladata volt Szíria, Jordánia és esetleg Irak

irányából érkező támadások elleni védekezés, ezért inkább az ország területének védelmére koncentrált. A háborúban az egyiptomi katonai teljesítmény nem volt rosszabb, mint korábban. Hadra fogható repülőgépe kevés volt, a szovjet fegyvereket pedig nehezen tudták kezelni, nyilvánvalóan a kiképzés hiányosságai miatt. A fegyverek mennyisége Egyiptomnak kedvezett, de ez nem érvényesült a harctevékenységek színvonalában. Harcászatiilag a berendezett védelmi vonalak jól működtek. A csapatok összekovácsoltsága és ennek következtében együttműködése meglehetősen alacsony színvonalú volt. Káosz helyzetben az alakulatok szinte dezintegrálódtak. Ellentámadást szinte egyáltalán nem hajtottak végre, a védekezésre koncentráltak. Ez nagymértékben segítette az izraeli előrehaladást. A vereségért egyértelműen a stratégiai és a harcászati vezetés hibáztatható. A háborút követően a hadsereg professzionalizálására és a fegyverzet pótlására fordították a figyelmet. A vezetést átalakították, nagyon sok személycserére is sor került.

- 1973. Nasszer 1970-es halálát követően Anvat Szadat elnök folytatta a hadsereg reformját. A kinevezés szempontja már nem a politikai lojalitás volt elsősorban, hanem a hozzáértés. Célja egy újabb háború megvívása Izraellel, ezért a hadsereget erre készítették fel. A védelmi stratégiát a támadásra való felkészülés váltotta fel, nem megfelelően a védelemről sem. A fiatal tisztek képzése lendületesen folyt. Sokat javult a tisztek és a sorállomány közötti viszony, ami Egyiptomban még a török idők maradványaként meglehetősen rossz volt. A '67-es háború után Nasszer Moszkvához fordult fegyverekért és tanácsadókért. Minden dandárnál működött szovjet tanácsadó. Az október 6-i támadás váratlanul érte az izraeli hadsereget. A háború első négy napján az egyiptomi teljesítmény kiváló volt. Ezt követően azonban az izraeli támadások hatására az egyiptomi hadsereg szinte összeomlott. Számtalan hibát követtek el, rosszul mérték fel a helyzetet, így vereséget szenvedtek. A korai sikerek a vezérkar tervezőmunkájának voltak köszönhetőek, amit aztán harcászati szinten nem voltak képesek megvalósítani.

- Az 1990–1991-es öbölháború. Az 1973. októberi háború politikai következményei messzemenő hatással voltak a hadseregére. A líbiai tiltakozás ellenére Egyiptom békét kötött Izraellel, és visszakapta a Sínai-félszigetet. A haderő struktúrájának átalakítására is nagy hatással volt a békemegállapodás. Számos fiatalot vettek fel a hadseregbe, csökkentve ezzel a munkanélküliséget. A felvett katonák viszont főként mezőgazdasági munkások voltak, alacsony képzettséggel rendelkeztek – ha egyáltalán volt valamilyen szakmájuk –, így a haditechnikai eszközök kezelése nehézségeket okozott. Az öbölháborúban az egyiptomi részvétel korlátozott volt. A vezetés egyetértett a Sivatagi Vihar hadműveletben

való részvétellel, az arab országok közül a legnagyobb kontingenst küldte el Szaúd-Arábiába, ami két hadosztályt jelentett. Az amerikaiak jobban megbíztak az egyiptomi haderőben, mint a többi arab hadseregben. A háború után azonban rájöttek az amerikaiak, hogy a 15 évnyi amerikai segítség, tanácsok és kiképzés ellenére az egyiptomi hadsereg az arab–izraeli háború óta nem sokat fejlődött. A hadsereget a túlzott központosítás, az innováció hiánya és a rugalmatlanság jellemezte. Az összefegyvernemi gyakorlatokra és a kiképzésre nem fordítottak figyelmet. A gyalogos erők nem ismerték a páncélos harcmodort, és ez fordítva is igaz volt. A légierő tisztjei közül viszonylag sokan vettek részt kiképzésen az Egyesült Államokban, ez azonban nem látszott meg rajtuk. A pilóták például nem tudták használni a radarokat, vizuális figyelést folytattak. Hiába történt meg az átfegyverzés, hiába cserélték le a szovjet haditechnikai eszközöket amerikaiakra, továbbra is a szovjet elveket alkalmazták a gyakorlatban. Megállapítható, hogy valamennyi katonai műveletben kevesebbet értek el, mint amit terveztek, mindez annak tulajdonítható, hogy a csapatok korlátozott képességekkel rendelkeztek.

Összegezve az 1948–1991 közötti háborúk egyiptomi tapasztalatait, elmondható, hogy a haderő folyamatos fejlődésen ment át, de hasonló minták alapján, mondhatni sablonosan cselekedett. Ez különösen érzékelhető harcászati szinten, a fiatal tisztek nem mutattak különösebb affinitást a manőverezésre, az innovációra, az improvizációra, a kezdeményezésre, a független cselekedetekre. Az információkezelés folyamatosan alacsony szintű volt, a felderítésre nem fordítottak nagy gondot. A katonai vezetés erősen centralizált volt. A döntés a legmagasabb szinten történt, ennek eredményeképpen a műveletek tempója lelassult. Kevés képességet mutattak a páncélos, tüzérségi, levegő-levegő és levegő-föld műveletek végrehajtására. Összhaderőnemi műveleteik így gyengén sikerültek, ez alól kivételt jelentett az 1973-as jom kippuri háború első négy napja. A katonai hatékonyság területén a fegyverek kezelése szintén gyenge volt, ami kiképzési hibákra vezethető vissza. A karbantartás, az új fegyverek rendszerbe állítása aránytalanul hosszú időt vett igénybe. Az egyes katonák bátorsága vitathatatlan. Az egységek kohéziója (összekovácsolása) azonban nem egységes elgondolás alapján történt. Több alkalommal, miután bekerítették az alegységeket, hosszú ideig maradtak segítség nélkül. A logisztikai és a műszaki csapatok viszont magas színvonalon teljesítettek. A stratégiai vezetésben gyakori volt a fluktuáció. Nem a zsenialitásukból következett győzelem, de azért sem hibáztathatók, hogy hozzá nem értés miatt veszítettek csatát. Általában elmondható, hogy az előre tervezett harcokban és álló védelemben az egyiptomi erők jól harcoltak. Problémák akkor adódtak,

ha nem tervezett, ad hoc műveletekre került sor. Minden egyiptomi művelet rosszabbul végződött, mint ahogyan remélték, ez viszont elsősorban a harcászati szint korlátaiból adódott.¹⁶¹

A mai egyiptomi haderő – Kihívások, képességek

A mai egyiptomi haderő számára a legnagyobb kihívást az al-Kaidához közel álló dzsihadista szervezetek tevékenysége jelenti, főként a Sínai-félszigeten, de egyre több merényletet hajtanak végre a Nílustól nyugatra is. Az egyiptomi hadsereg ezért átcsoportosította erőit, katonadiplomáciai oldalról pedig megnövelte együttműködését az észak-afrikai országok védelmi szervezeteivel. Különös aggodalomra ad okot a líbiai és a szíriai rendszer összeomlása. Egyiptom 2015 óta tagja a Szaúd-Arábia által vezetett koalíciónak Jemenben, hajók és szárazföldi erők biztosításával a Bab el Mandeb-szorosban. Miután 2013-ban Abdel Fattáh esz-Szíszi hatalomra került, egy időben megromlott a viszony az Egyesült Államokkal. 2015-től azonban a kapcsolat újból megerősödött, és beindultak a haditechnikai szállítások is, többek között F–16-os vadászgépekkel. Az Egyesült Államok 100 milliárd dollár értékben adott szenzorokat a líbiai határ védelmére, valamint több járművet kapott a határőrség, szintén a líbiai határvédelem erősítésére. Egyiptom európai és orosz cégeknek is számos megrendelést adott, többek között páncélozott szállító harcjárművekre, tengeralattjárókra, fregattokra, föld-levegő rakétákra és harci repülőgépekre. A második Mistral osztályú hajót 2016-ban Franciaország leszállította, a francia kormány pedig jóváhagyta Rafale vadászgépek szállítását (amit állítólag az Öböl menti országok anyagi támogatásával vásárolnak meg).

A lakosság létszáma 94 millió fő, az egyiptomi aktív haderő létszáma 408 000 fő, ebből a szárazföldi haderő 310 ezer, a haditengerészet 18 ezer, a légvédelmi parancsnokság 80 ezer fős. A paramilitáris erők létszáma 397 ezer fő. A kötelező katonai szolgálat 12 hónaptól 3 évig tart, ebben benne vannak a kilenc éven át tartó továbbképzések is.

A tartalékosok létszáma 479 ezer fő.

A különleges erők állományába öt kommandócsoporthoz és egy terrorelhárító egység tartozik. A szárazföldi erőket négy páncélos hadosztályba, négy önálló dandárba, egy Köztársasági Gárdába, nyolc gépesített dandárba, négy önálló gépesített dandárba, 15 tüzér dandárba és két légi mozgékonyaságú dandárba szervezték. A szárazföldi erők 2710 harckocsival (ebből 1360 M1A1, 300 pedig M–60 típusú harckocsi), 2700 páncélozott

¹⁶¹ Uo. 147. o.

szállító harcjárművel, 4468 tüzérségi löveggel, 9 Scud B típusú rakétával vannak ellátva. A haditengerészet kilenc különböző típusú és rendeltetésű hajóegységgel rendelkezik. A parti őrsegnek 79 hajója van. A légierő 586 különböző rendeltetésű repülőgépet üzemeltet. A helikopterek száma 131.

Nemzetközi missziókban (ENSZ) több mint 2000 egyiptomi katona szolgál, míg a Sínai-félszigeten egy nemzetközi misszió van, az MFO (Többnemzeti Erők és Megfigyelők).¹⁶²

Egyiptom az 1973-as jom kippuri háború óta saját területén nem folytatott hagyományos háborút, külföldön pedig utoljára az 1991-es öbölháborúban vett részt. A katonai doktrína alapvetően területvédelmi jellegű, a haderőt hagyományos eszközökkel vívott háborúra készítik fel, amelynek célja a terület megvédése és megtartása, ezen belül a belső egység fenntartása is fontos szerepet játszik.¹⁶³ Ehhez fegyverrendszereket szereznek be vagy kapnak külföldi segélyprogram keretében (Egyiptom az Egyesült Államoktól évi 1,3 milliárd dollár katonai segélyt kap). Az új fegyverrendszerek közé tartozik például tengeralattjárók, anyahajók és vadászgépek beszerzése. A haderő tagjai motiváltak és viszonylag jól fizetettek. A katonai doktrína lehetővé teszi a tábornokok számára, hogy a régióban jelentkező fenyegetésekre külföldön is reagáljanak, éreztetve azt, hogy a legnagyobb arab ország katonái. Mindennek ellenére érdekes, hogy arra a szaúdi kérésre, hogy az egyiptomi haderő vegyen részt katonai erővel Szíriában és Jemenben, nemmel válaszoltak. De azt sem szeretnék, hogy a haderő legfontosabb feladata a terrorizmus elleni harc legyen, mert szerintük ezzel a saját intézményeiket rombolnák szét, sőt ennek belpolitikai következményei lennének. Valószínűleg ez az oka annak, hogy a terrrorszervezetek elleni harcot felkelők elleni műveleteknek hívják. Fontosnak tartják az ISIS elleni harcot, de közel sem annyira dicsőítik, mint az 1973-as háborúban a Szezi-csatorna megvédését. Valójában 2013 szeptembere, a sínai-félszigeti felszámoló művelet megkezdése előtt a terrrorszervezetek elleni harcot inkább dzsihád elleni műveletnek és kevésbé rendőri feladatnak tartották. Az egyiptomi katonai vezetés rendkívül érzékeny arra, amikor például az amerikai adminisztráció részéről bírálat éri őket azért, mert nem sikeresek a Sínai-félszigeten folytatott ISIS elleni műveletek, mert úgy vélik, hogy a hadsereg az egyedüli szervezet, amely megakadályozhatja a káoszt. Ez így is van,

¹⁶² The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa.
<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 04.

¹⁶³ TRAGER, Eric: *Despite Attacks Egypt Maintains Conventional Military Strategy*.
<https://www.thecipherbrief.com/article/exclusive/middle-east/despite-attacks-egypt-maintains-conventional-military-strategy-1089>; letöltés 2017. 05. 03.

gondoljunk csak a Tahrír téri eseményekre. Ugyanakkor belpolitikai okok vannak amögött, hogy az egyiptomi hadsereg nem lép fel kellő intenzitással a terrorizmus ellen. Jóllehet az egyiptomi hadsereg gyakorlatilag 2016-ban lefejezte az ISIS vezetését a Sínai-félszigeten, később új vezetés jelent meg, amely diszkrét kapcsolatot tart az ISIS rakkai (Szíria) központjával, ennek az eredménye az egyiptomi polgári lakosság, köztük a kopt keresztények elleni támadások. A terrorizmus megvalósította azt, amitől az egyiptomiak tartottak, megjelent a Nílus nyugati oldalán is.

Egyiptom Abdel Fattáh esz-Szíszi védelmi miniszterré történt kinevezése óta (2013. július) háborút folytat a terrorizmus ellen. Elsődleges célként tekinti a Muzulmán Testvériséget, amelynek Egyiptom történetében első demokratikusan választott vezetőjét, Mohammed Morszit esz-Szíszi távolította el a hatalomból. Ugyancsak 2013 óta folytat az egyiptomi haderő harcot a Sínai-félsziget északi részén tevékenykedő dzsihadista szervezetek ellen. Az egyiptomi hadsereg megtiltja az újságíróknak és a kutatóknak, hogy a félszigetre látogassanak, és ott kutatást folytassanak, de eddig úgy tűnik, hogy a haderő és a rendőrség sikertelenül lép fel a szélsőségesek ellen. A legnagyobb dzsihadista csoport 2014 októberében hűségesküt tett az ISIS-nek és számos terrortámadást hajtott végre, veszélyeztetve ezzel a Vörös-tenger turistaforgalmát, ami Egyiptom komoly bevételi forrása. A terrorszervezet 2015 októberében bombát helyezett el egy orosz utasszállító repülőgép fedélzetén, a katasztrófában 224 ártatlan civil halt meg. A terrorszervezet létszáma hozzávetőleg 1000–1500 fő, az egyiptomi haderő és a rendőrség eddig 2000 főt veszített el. A hadsereg kutató-felszámoló tevékenységét nehezíti, hogy a félsziget zömében beduin lakossága nem mindig működik együtt a hatóságokkal, sőt tiltakozásokat folytat, ennek során követelik börtönbe zárt társaik kiengedését.

Az ország politikai átalakulásának valódi nyertese a hadsereg volt. Nemcsak hatalmi státusza megőrzésére volt képes, hanem ki is bővítette azt. A 2011. november 25-én kezdődött tüntetések meglepetést okoztak. Mubarak elnök szinte lebénult, amikor látta a több százezer fiatal tüntetését országszerte. Az elnöki hatalom és az uralkodó párt intézményeinek összeomlása után csak a hadsereg maradt meg a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa irányítása alatt. Ez a szervezet maradt négy éven keresztül az átalakulás irányítója, a tábornokok igyekeztek saját érdekükben bejutni ebbe a szervezetbe. Két dologra kellett figyelniük: az utcai tüntetőkre és a politikai hatalmat képviselő Muzulmán Testvériség mozgalomra. A tábornokok célja a politikai autonómia megőrzése,

vagy inkább erősítése, és a gazdaság működésének fenntartása volt.¹⁶⁴ A tábornokok tisztában voltak azzal az egyszerű ténnyel, hogy állam nem létezhet az államban, ha nincs állam.

Az egyiptomi átalakulások során három fázis különböztethető meg, mindhárom fordulópontot jelent. Az első a 2011. január 25-én kezdődött felkelés, amit két héttel később Mubarak hatalomból való eltávolítása követett. Ennek a legfontosabb jellemzője, hogy a katonai vezetők próbálták összeegyeztetni a forradalom igényeit a szervezett politikai átmenettel. A második fázis 2011 végén a Muzulmán Testvériség mozgalom parlamenti győzelmével kezdődött. Az időszakot az jellemezte, hogy a hadsereg vezetése kompromisszumot kötött a mérsékelt iszlám szervezettel a hatalom megosztásáról, ami végül is nem járt sikerrel. A harmadik fázis a 2013. júliusi katonai puccsal kezdődött. Ebben az időszakban a katonai vezetés elveszítette autonóm szerepét, és a hatalmat a testületen belül az Abdel Fattáh esz-Szíszihez kötődő elnöki vezetés vette át.

A következőben ezt a három fázist vizsgálom, koncentrálna a katonai sajátosságokra, a katonai vezetők lépéseire. A politikai vezetést megrázta az egész országban gyorsan elterjedt tiltakozási hullám, Mubarak gyorsan letett arról, hogy Gamal nevű fiát nevezze ki utódjának. Helyette legközelebbi bizalmasát, Omar Szulejmán tábornokot nevezte ki alelnökké, aki az Általános Hírszerző Szolgálat vezetője volt, és széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Feloszlatta az Ahmed Naziv miniszterelnök alatt működő, a magánszektor támogató, népszerűtlen kabinetet. Az új kormány megalakításával Ahmed Szafikot, a légierő volt tábornokát, szállítási minisztert bízta meg.¹⁶⁵ Ezzel megfosztotta hatalmától az uralkodó Nemzeti Demokrata Pártot, és több, gazdasági befolyással rendelkező, a fiához is kötődő üzletembert. A tüntetések azonban folytatódtak, főként a Muzulmán Testvériség mozgalom követelte Mubarak lemondását.

Nemcsak az utcai tüntetések váltak ellenőrizhetetlenné, hanem a politikai stabilitás is megingott. Az uralkodó párt káderei és a Gamal Mubarakhoz kötődő üzletemberek is érdektelenné váltak az ország politikai stabilizálásában. Az utcai tüntetésekkel kapcsolatban a katonák kezdetben passzívak maradtak, kifelé semleges szereplőként mutatkoztak. A katonai vezetés lassan eltávolodott Mubaraktól, amikor érzékelték, hogy

¹⁶⁴ ABDUL-MAGD, Zeinab: *Egypt's Adaptable Officers: Power, Business, and Discontent*. ISPI Analysis No. 265, July 2014. http://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblizzazioni/analysis_265__2014.pdf; letöltés: 2017. 12. 13.

¹⁶⁵ ROLL, Stephan: *Managing change: how Egypt's military leadership shaped the transformation*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2015.1081452>; letöltés: 2017. 07. 09.

már nem képes az ország politikai vezetésére. 2011. február 11-én Szulejmán alelnök bejelentette, hogy Mubarak visszavonult, a vezetést pedig a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa vette át. A szervezetet a 75 éves Mohammed Husszein Tantawi marsal, védelmi miniszter vezette, a Tanácsot a hadsereg vezetésének húsz tagja képezte. 2011-ig nem játszott szerepet a politikában, státusza pedig nem szerepelt az alkotmányban. Az utcai tüntetések során a katonai hatalomátvétel nem okozott meglepetést, a cél a vérontás elkerülése volt. Számos nyugati ország, de különösen az Egyesült Államok igyekezett nyomást gyakorolni Egyiptomra, hogy kerüljék el a vérontást. Az elterjedt mondás: „a hadsereg és a nép kéz a kézben jár” ennek kifejezésére szolgált.¹⁶⁶ Azzal, hogy a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa átvette a vezetést, elégtételt kaptak az alacsonyabb beosztású tisztek is, és gyakorlatilag megszűnt a hadsereg marginalizálódása. Egyiptomban a haderő több évtizede a hatalom középpontjában állt, kezdve az 1952-es katonai puccsal és folytatva Gamal Abdel Nasszer Szabad Tisztek Mozgalmával. Egyedül Mubarak elődje, Anvar al-Szadat idején távolodott el a civil és katonai vezetés egymástól. Mubarak alatt ez a trend új dimenziót öltött a belbiztonsági szolgálat és a külső hírszerzés létrehozásával, amelynek egyik célja volt a hadsereg megmaradó politikai befolyásának ellensúlyozása. Egyiptom ezzel katonai államból rendőrállammá alakult.¹⁶⁷ A hatalom elkezdett polarizálódni. Gamal Mubarak külön hatalmi központot próbált létrehozni üzletemberekből. A Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsából eltávolították azokat a tábornokokat, akik az előző vezetés tagjai voltak. Szulejmán tábornok az új politikai vezetésben nem kapott helyet, de Ahmed Szafik tábornok is – aki a katonai hatalomátvételt vezette – kegyvesztetté vált.

Nem valószínű, hogy a jövőt illetően a katonai vezetés konkrét tervvel rendelkezett volna. A fokozatos előrehaladás elvét követték, ügyelve arra, hogy politikai hatalmi pozícióikat ne veszítsék el. Két dologra odafigyeltek: tevékenységüknek legyen törvényes alapja, illetve ne jöhessen létre egy széles alapokon nyugvó nemzeti egységkormány. Ebben nem követték a tunéziai példát. Szervezeti erejükre támaszkodva egy gyors választás megszervezésére törekedtek, ebben támogatta őket a Muzulmán Testvériség mozgalom.

¹⁶⁶ KETCHLEY, Neil: „*The army and the people are one hand!*” *Fraternization and the 25th January Egyptian Revolution*. Cambridge University Press, Comparative Studies in Society and History, Vol. 56 Issue 1 January 2014. 155-186. O. <https://doi.org/10.1017/S0010417513000650>; letöltés: 2017. 07. 10.

¹⁶⁷ KANDIL, Hazem: *Soldiers, Spies and Statesmen: Egypt's Road to Revolt*. Verso, London, 2012. 978-1844679614 <http://www.orsam.org.tr/files/OE/6-1/kitapinceleme2.pdf>; letöltés: 2017. 07. 10.

A Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsának fontos intézkedése volt különféle politikai és társadalmi erőt képviselő pártok helyett technokrata kormányok kinevezése. Arra viszont ügyeltek, hogy kulcsfontosságú pozíciók (belügy, külkapcsolatok, igazságügy) a Tanácshoz lojális emberek kezében maradjanak. Tantawi marsal a védelmi pozíciót megtartotta magának.¹⁶⁸

A katonai vezetés megtartotta a még az 1960-as évek végén Nasszer által bevezetett rendkívüli állapotot, amely szerint állami intézmények – ellentétben a nemzetközi gyakorlattal – vád nélkül katonai bíróság elé állíthattak személyeket. A rendkívüli állapot nemcsak a rendfenntartás, hanem a politikai elnyomás céljából is fenntartották. Az átalakulás első évében a Human Rights Watch szerint dokumentáltan 12 ezer embert ítéltek el a katonai bíróságok.¹⁶⁹ 2011 tavaszára a katonák és a Muzulmán Testvériség mozgalom gyümölcsöző kapcsolatot épített ki egymással. Mubarakkal ellentétben a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa a Muzulmán Testvériség mozgalomnak megnyitotta az utat a politika felé. Ennek fejében a mozgalom nemcsak elfogadta a tábornokok programját, hanem mozgósította híveit is annak parlamenti elfogadtatására és végrehajtására. Mindezek ellenére a 2011/12-es parlamenti választások után, amelyben a Muzulmán Testvériség Szabadság és Igazságosság pártja a legerősebb erőként a parlamenti helyek 45 százalékát szerezte meg, kiderült, hogy kapcsolata a hadsereggel nem felhőtlen. 2011-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a hadsereg igyekszik ellenőrzést gyakorolni az alkotmányozási folyamat fölött. A Testvériség tagjai lassan rájöttek arra, hogy hatalmuk erősen korlátozott. A Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa nemcsak vétőjogot gyakorolt az alkotmányozási folyamat fölött, hanem előre meghatározta a folyamat kimenetelét is. A katonák nagyobb autonómiával rendelkeztek, mint amit számukra korábban biztosított a régi alkotmány.

Morszi 2012-ben megnyerte az elnökválasztást. Politikailag azonban impotens maradt, mert a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa vétőjogot gyakorolhatott. Miután iszlám milicisták a Sínai-félszigeten 16 egyiptomi katonát megöltek, Morszi több katonai vezetőt elbocsátott, a Bizottságban pedig az időseket fiatalokkal váltotta fel. Ekkor nevezte ki például Abdel Fattáh esz-Szíszi hírszerző főnököt védelmi miniszterré. A sok leváltás úgy értékelhető, hogy Morszi egy „civil puccsot” hajtott végre a hadseregen belül. Egyes értékelések szerint viszont egyeztetett a Fegyveres Erők Legfelsőbb Védelmi Tanácsa

¹⁶⁸ SPRINGBORG, Robert: *The political economy of the Arab Spring*.

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629395.2011.613678>; letöltés: 2017. 07. 09.

¹⁶⁹ *Egypt: Retry or Free 12,000 After Unfair Military Trials. Civilians Tried Since February Exceed Total Under Mubarak*. <https://www.hrw.org/news/2011/09/10/egypt-retry-or-free-12000-after-unfair-military-trials>; letöltés: 2017. 07. 11.

tagjaival, így nem okoztak különösebb meglepetést a személycserék.¹⁷⁰ Valójában Morszi döntése hatalommegosztásként is felfogható, egyes területek az államfőhöz, míg mások a hadsereghez tartoztak, bár többször előfordult olyan is, hogy Morszi beavatkozott olyan döntésekbe is, amelyek tradicionálisan katonai területnek számítottak Egyiptomban. 2013 júliusában újabb puccs rázta meg Egyiptomot. Morszit elhurcolták hivatalából, és a Muzulmán Testvériség mozgalom több vezetőjét letartóztatták. Az alkotmányt felfüggesztették, ideiglenes elnökké pedig a Legfelsőbb Alkotmányozó Bíróság elnökét, Adly Mansourt nevezték ki, aki esz-Szíszi megválasztásáig betöltötte ezt a pozíciót. A katonai intervenció egy újabb autokrata hatalomváltás előszobája volt, az állami elnyomás új dimenzióját testesítette meg. Több tízezer embert tartóztattak le politikai okokból, különös tekintettel a Muzulmán Testvériség mozgalom tagjaira. A helyzet kísértetiesen hasonlított a 2011-esre, a hadsereg a nép oltalmazójaként lépett fel. A narratíva szerint a hadsereg a tömegtüntetés megakadályozása érdekében lépett fel. Nemcsak az kérdőjelezhető meg, hogy a hadsereg a demokratikusan választott kormány ellen lépett fel a nép érdekében, hanem az is, hogy indokolható-e az, hogy egy demonstrációra katonai intervencióval kell válaszolni. Ennek pont az ellenkezője igaz, amint azt több jelentés is alátámasztja, hogy komoly előkészületek voltak a belügyminisztériumban, az Általános Hírszerző Szolgálatnál és üzleti körökben egy tömegtüntetés megszervezése érdekében.¹⁷¹

Az arab országok közül Szaúd-Arábia, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek támogatták az államcsínyt, és a politikai nyilatkozatokon túl 24 órán belül 12 milliárd dollár pénzügyi segéllyel és energiával segítették a puccsot. Erre nagy szüksége is volt Egyiptomnak, ugyanis valutatartaléka a 2010-es 35 milliárd dollárról 2013. júniusra 15 milliárdra csökkent. Az egyéb gazdasági mutatók ettől még rosszabbak voltak.¹⁷² Az Öböl menti arab országok segítsége természetes volt, hiszen valamennyien attól tartottak, hogy a Muzulmán Testvériség mozgalom megerősödik náluk is, veszélyeztetve ezzel a hatalmukat. Aggódtak amiatt is, hogy Morszi közeledett Iránhoz. Gazdasági oldalról is voltak kockázatok, ugyanis a térség arab cégei komoly beruházásokban vettek részt Egyiptomban. 2013-ban, a politikai színtérre való visszatérés után a katonai vezetés

¹⁷⁰ ROLL, Stephan: *Managing change: how Egypt's military leadership shaped the transformation*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2015.1081452>; letöltés: 2017. 07. 09.

¹⁷¹ ROLL, Stephan: *Egypt's Business Elite after Mubarak. A Powerful Player between Generals and Brotherhood*. SWP Research Paper, September 2013. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP08_rll.pdf; letöltés: 2017. 07. 09.

¹⁷² HEINEMAN, BenW. Jr.: *Beyond The Coup: Egypt's Real Problem Is Its Economy*. The Atlantic, Jul 10, 2013. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/07/beyondthe-coup-egypts-real-problem-is-its-economy/277676/>; letöltés: 2017. 07. 11.

hangsúlyozta, hogy önálló szereplőként szándékozik részt venni a politikai csatározásokban. Nyílt viták kezdődtek arról, hogy fenntartsák-e a még az 1970-es évekből Szadat elnök döntését arra vonatkozóan, hogy a katonák részt vehessenek-e a választásokon. Az Alkotmánybíróság szerint a választásoktól való távoltartás sérti az alkotmány előírásait. A Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa azonban biztonsági okokra hivatkozva megvétózta a döntést azzal, hogy várjanak még a bevezetéssel. A Tanács tagjainak többsége ellene volt a hadsereg intézményesítésének. Ez nem volt szerencsés döntés esz-Szíszi szempontjából, ugyanis fél évvel később nem segítette választási kampányát, sőt hivatalosan nem is jelöltethette magát az elnöki posztra. Nem véletlen, hogy az alkotmánymódosítás során ezt a kitélt megváltoztatták két héttel a jelölések előtt, így esz-Szíszi előtt elhárultak az adminisztratív akadályok az elnökké jelöléshez. 2014 végén, mielőtt kivált volna a hadseregből, néhány bizalmasát stratégiaileg fontos pozíciókhoz juttatta. Mahmoud Hegazyt, akinek lányát a fia feleségül vette, kinevezte vezérkari főnökké. Abbasz Kamal tábornokot – aki a legközelebbi munkatársa volt a katonai hírszerzésnél – az elnöki kabinet vezetőjévé nevezte ki.¹⁷³

Az egyiptomi katonai vezetés a 2011-ben kezdődött politikai átalakulás menedzselésében két területen volt igen eredményes. Egyrészt a tömeget mozgósította Mubarak ellen, miközben hatékonyan megvédte azt az autokrata rendszert, amelyet egy fél évszázaddal korábban Nasszer elnök vezetett be. A másik az átalakulások irányításában játszott szerep volt, aminek során hatalmát inkább erősítette, mint gyengítette. 2014-re Egyiptom politikailag elnyomóbb rendszert alakított ki, mint amivel korábban rendelkezett. A politikai intézmények pedig nagyobb autonómiával rendelkeztek, mint Mubarak alatt. Az átalakulás során a katonák nemcsak megőrizték vezető szerepüket, hanem új konfigurációkat is megvalósítottak. A 2011-es zavargások során a katonai vezetés uralkodó pozíciót vívott ki magának az eliten belül. Ez különösen érezte hatását a belügyminisztériumhoz és a gazdaságot uraló családokhoz fűződő viszonyában. A hadsereg megőrizte azt a pozícióját, ami biztosította számára a forradalom védelmét és a politikai folyamatok menedzselését. Ezzel megakadályozták a masszív tömegtüntetéseket, és egyben megfeleltek a nyugati elvárásoknak is. Hozzáállásuk jelentősen eltért a Muzulmán Testvériség korábbi tevékenységétől. Sikerüknek egyik titka volt az is, hogy Tantawi védelmi miniszter nem törekedett politikai babérokra, nem akart Mubarak utódja lenni, így a hatalmi harcok a hadseregen belül (legalábbis egy ideig) háttérbe szorultak.

¹⁷³ ROLL, Stephan: *Managing change: how Egypt's military leadership shaped the transformation*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2015.1081452>; letöltés: 2017. 07. 09.

Esz-Szíszi elnöki ambíciói ezt a helyzetet megváltoztatták. A kérdés az, vajon meddig marad meg a jó viszony közte és a tábornokok között. Egyiptomban régi hagyomány, hogy a katonai vezetés és az elnöki hatalom között hatalmi harcok dúlnak. Azzal azonban, hogy esz-Szíszi egy intézményességet támogató védelmi minisztert, Sobhit választotta, ezek a nézeteltérések egyelőre háttérbe szorultak. Egyet azonban nem felejtethünk el: a politikai erőviszonyok alapja az ország gazdasági fejlődése. A rendszer túlélésének feltétele a gazdaság sikeres működése. Hosszú távon egy parazita katonaállam nem biztosítja a hosszú gazdasági stabilitást.

Egyiptom három különböző „fronton” néz szembe kihívásokkal. Az első és talán a legnehezebben kezelhető a Sínai-félsziget északi részén tevékenykedő takfir¹⁷⁴ felkelő csoportok és a haderő közötti ellentét, a második egy eszkalálódó iszlamista felkelés, ami tovább terjed a Nílus keleti partja felé, főként a városokban. A harmadik kihívás Líbiából ered, ahol egyiptomi erők már katonai akciókat is hajtottak végre.¹⁷⁵ A kihívások egymáshoz kapcsolódnak, következésképpen egyidejű kezelést követelnek. Abdel Fattah esz-Szíszi tábornok 2013-as hatalomra jutása óta háborút hirdetett a terrorizmus ellen, a kihívásokat katonai eszközökkel kezeli. A militarizáció nemcsak a katonák aránytalanul magas részvételét jelenti a politikában, hanem a haderő alkalmazását is bel- és külföldön egyaránt. A biztonság az első megközelítésben az erőszak alkalmazásának prioritását is jelenti az ellenzéki, vagy másként gondolkodókkal szemben, és ugyanakkor elhanyagolják a politikai és gazdasági kérdések kezelését. Másként fogalmazva, Egyiptomban 2013 óta erős militarizációval állunk szemben. Ha részleteiben megvizsgáljuk az említett kihívásokat, bizonyos mértékben érthetővé válik a militarizáció szükségessége, nem is beszélve a történelmi hagyományokról.

Az egyiptomi haderőben továbbra is problémát jelent, hogy a katonák a mindenkori hatalom politikai letéteményesei. A katonaságnál még mindig a politikai és nem a szakmai prioritások érvényesülnek, ami szükségszerűen a katonai szaktudás és felkészültség rovására megy. Az egyiptomi hadsereg unikumnak számít a térségben. Ereje változatlan maradt az arab tavaszig, de Mohammed Morszi 2013-as bukásáig sem történtek lényeges változások. Esz-Szíszi alatt sajátos szociális átalakulások kezdődtek, amelyek hozzájárultak az elnyomás légkörének kialakulásához, ami a népi tiltakozások visszaszorításában és a szélsőségesek elleni harcban jutott kifejezésre. A nemzetvédelemmel kapcsolatos feladatokon (elrettetés,

¹⁷⁴ A takfir elnevezés az arabok között olyan csoportra vonatkozik, akik elhagyták a hitüket.

¹⁷⁵ TAHA, Hebatalla: *Egypt After the Spring Revolt and Reaction. Militarisation and security challenges in Egypt*. 11 January 2016. <http://dx.doi.org/10.1080/19445571.2015.1131429>; letöltés: 2017. 06. 23.

haderő-korszerűsítés, önbizalom kialakítása) túl, belföldi területen egyéb fontos célokat is megfogalmaztak (a hadsereg imázsának fenntartása a lakosság körében, a politikai folyamat katonai befolyásolása, a védelmi ipar szerepének fokozása a nemzetgazdaság növelésében, Egyiptom regionális szerepének támogatása). 2013-ban a legnagyobb kihívásnak számított a biztonsági szektor reformja a megbékélés, a jó kormányzás, a felkelések megelőzése jegyében, az állami apparátus szinte valamennyi szegmensének ellenőrzése mellett. Ezen célok megvalósítása érdekében, kihasználva a szociális elégedetlenséget is, a hadsereg igyekezett saját magát megreformálni. A politikai akciók magukban foglalták a jogi reformokat (ennek következtében a korábbiakhoz képest több civil került katonai bíróságok elé), új terrorellenes törvények jelentek meg, amelyek pontosabban határozzák meg, hogy mi számít terrorcselekménynek. A törvények védik a rendőrséget az erőszak arányos alkalmazása esetén az esetleges büntetések ellen, nagyobb felhatalmazást biztosítanak a hadseregnek a köz- és állami létesítmények védelmében. Nem kevésbé fontos a rendkívüli „félállapot” újbóli bevezetése, a vallási párbeszédre való felhívás, a rendőrség és a fegyveres erők reformja, különös tekintettel a döntési folyamatra és azok felügyeletére. A hatóságok kiemelt fontosságot tulajdonítanak a biztonsági szempontból fontos ügyeknek, még akkor is, ha kemény intézkedéseket kell bevezetni a Muzulmán Testvériség mozgalom híveivel, liberálisokkal, vagy újságírókkal szemben. Mindezek következtében megállapítható, hogy az egyiptomi rendszer autokratább, mint 2011 előtt volt, a fegyveres erők vezető szerepet játszanak, a hadsereg tényleges reformja pedig nem kezdődött el. A központi szervezetek kihasználják a megoldatlan problémákat a biztonsági szektor reformjának politizálására, elmélyítik a versenyt az intézmények és a belső biztonsági szolgálatok között, különös tekintettel a rendőrségre, a katonai hírszerzésre és a különleges erőkre. Nem valószínű azonban, hogy a katonai hatalom olyan intézkedéseket vezetne be, amely fenyegetné az ország katonai érdekeit.

Az egyiptomi fegyveres erők a fenyegetések, vagy válságok kezelésében strukturális gyengeségeket mutattak. Ezt jelzik a kopt keresztények elleni támadások, a Sínai-félsziget biztonsági helyzete, a szomszédok instabilitása (Líbia, Gázai övezet) valamint a merényletek áttérjedése Egyiptom belső területeire.¹⁷⁶ 2011. januártól a Sínai-félszigeten kifejezett eszkaláció tapasztalható. Ennek visszaszorítására Egyiptom drákói intézkedéseket

¹⁷⁶ ABDUL-MAGD, Zeinab: *Egypt's Adaptable Officers: Power, Business, and Discontent*. ISPI Analysis No. 265, July 2014. http://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analysis_265__2014.pdf; letöltés: 2017. 12. 13.

The Armed Forces in the Muslim World. ISPI Studies, 14 luglio 2014.

<http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/armed-forces-muslim-world-10883>; letöltés: 2017. 12. 13.

vezetett be, Izrael kerítést épített egyiptomi határa mentén. A két állam hírszerző szolgálatai együttműködnek, még akkor is, ha az eredmény nem igazán látványos. A nyilatkozatok ellenére a helyzet nem sokat javult, az egyiptomi biztonsági szolgálatoknál komolyabb felülvizsgálatra lenne szükség. Hiányosságok mutatkoznak a felkelés elleni műveletek szervezése terén, hatékonyabb belső és nemzetközi együttműködésre lenne szükség. Ha nem történnek demokratikus változások Egyiptomban, akkor a biztonsági szolgálatok reformjára sincs kilátás a belátható jövőben.

2.7. Szíria¹⁷⁷

A szír haderőt az első világháború után a franciák alapították, amikor mandátumot kaptak arra, hogy a Levantében, Libanonban és Szíriában hozzanak létre hadsereget. A francia uralom nem volt népszerű, számos felkelést szerveztek ellenük. 1919-ben Franciaország nyolcezer fős katonai szervezetet hozott létre Levantei Különleges Csapatok elnevezéssel, ami a libanoni és a szír hadsereg alapját képezte. A hadseregek kizárólag belső rendfenntartási feladatot kaptak, a külső biztonságról a franciák gondoskodtak. Az állomány kisebbségi csoportokból tevődött össze, akik drúzok, alaviták, keresztények, cserkeszek és kurdok. A franciák előnyben részesítették a kisebbségi csoportok csatlakozását a hadsereghez, mert el akarták kerülni, hogy a szunnita arab lakosság legyen nagy többségben. A 1947–1948-as izraeli függetlenségi háború idején a szír hadsereg létszáma 12 ezer fő volt, gyengén felszerelt és kiképzett csapatokkal. Tagozódása három gyalog- és egy harckocsidandár. A légierő ötven repülőgéppel rendelkezett. Az arab erők részeként 1948-ban Szíria is részt vett Palesztina elfoglalásában azzal a céllal, hogy megakadályozza Izrael létrejöttét. A háború idején a szírek vegyes teljesítményt nyújtottak. Egyes helyeken nagyon jól, míg máshol gyengén teljesítettek. Bátran harcoltak, kulcspontokat foglaltak el, ellentámadásokat hajtottak végre. Az egységek összekovácsoltsága kétségkívül jó volt. A tartalékokat tüzérségi támogatással a megfelelő időben és helyen vetették be. Az összefegyvernemi műveleteket jól koordinálták magas szinten, alacsonyabb szinten ez már nem volt jellemző. Ha elegendő idő állt rendelkezésre a műveletek előkészítéséhez, akkor jól tevékenykedtek, ellenkező esetben a kapkodás jelei mutatkoztak. A szírek sikeresebbek voltak védelemben, mint támadásban. A szír aktivitás alacsony színvonalú volt, összehasonlítva az egyiptomival, irakival vagy libanonival. Ha érzékelték az izraeli fölényt, akkor visszavonultak.

¹⁷⁷ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 141–147. o. ISBN 978 963 327 774 4

1948–1967 között Szíriában katonai államcsínyek sorozata következett be. 1958-ban rövid ideig unióra léptek a nasszerista Egyiptommal, létrehozva az Egyesült Arab Köztársaságot. A hadsereget felhasználták belső rendteremtésre, bevonták a belső konfliktusokba, de nem készítették fel háborúra, ezért elmondható, hogy a 1967-es háborúba gyakorlatilag felkészületlenül léptek be. A tábornokok politikai pozíciókra pályáztak, vagy éppen támogatták a politikusokat. Az ideológiai megosztottság mellett az etnikai különbségek is eluralkodtak. Az Egyiptommal létrehozott (kérészéletű) uniót követően a szírek a Szovjetunióval léptek szövetségre, ami a mai napig is tart, jóllehet más céllal és tartalommal. A szovjet tanácsadók megjelenésével a szírek átvették a szovjet doktrínát és harceljárást. A tanácsadók fontos szerepet játszottak a szír katonai képességek kifejlesztésében. Ugyanezt tapasztalhattuk a szír polgárháború idején.

Az 1967-es háború kezdetekor a szír haderő létszáma 70 ezer fő volt. 550 harcocsival, 500 páncélozott szállító harcjárművel, 300 tüzérségi löveggel és 136 repülőgéppel rendelkeztek.¹⁷⁸ A haderőt 16 dandárba szervezték, ebből 12 a Golán-fennsíkon állomásozott. Ezzel szemben az izraeliek a fennsíkon csak néhány dandárt helyeztek el. A szír vezetési és irányítási rendszer katasztrofális állapotban volt. A politikai tisztogatások lefejezték a magasabb parancsnoki állományt, az alegységek gyakran azt sem tudták, hogy ki az előljárójuk. A kinevezett parancsnokok helyett gyakran a helyettesek döntöttek. A hírszerzési adatok gyűjtése az izraeli oldalon összehasonlíthatatlanul jobb volt. Az izraeliek sorra törték fel a szír rejtjelzett üzeneteket, és kiterjedt humán hírszerzést folytattak szír területen. Az 1967-es háborúban Szíria legyőzhette volna Izraelt, ha pusztán a katonai erőviszonyokat vizsgáljuk. Az erőfölény 2:1, esetenként 4:1 volt Szíria javára. Szíria védelmi pozícióban volt, ismert terepen, a Golán-fennsíkon erős védelmi vonalat épített ki. Izrael nagy előnye viszont a légi fölényben mutatkozott meg. A szírek hibája, hogy a védelemben nem hajtottak végre ellenlökéseket. Az egységek közötti összeköttetés rosszul működött, de sok kifogás merült fel az alegységek kohéziójával kapcsolatban is. Ez leginkább akkor mutatkozott meg, amikor téves információ alapján bejelentették Kuneitra elestét. Még egy nagy problémát kell hangsúlyozni a szírek értékelésekor: nem rendelkeztek megfelelő szintű harcászati képességekkel, különösen a szárnyakon.

¹⁷⁸ POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948–1991*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. 460. o.

Érdekes összehasonlítani a szír és jordán képességeket. Számos hasonlóságot, ugyanakkor eltéréseket is találunk. A legnagyobb különbség a vezetés alsó és felső szintje közötti eltérés. A jordán katonák fegyelmezettebbek voltak, a harckocsik személyzete jobban működött együtt és számos olyan képességgel rendelkezett, amivel a szírek nem. A jordánok gyorsabban és pontosabban azonosították az izraeli katonai célokat, támadási irányokat, amelyeket ellencsapással meg tudtak állítani. Középszinten (szakasztól dandárszintig) a szír és jordán erők a csapásméréseket hasonló módszerrel hajtották végre. Nem voltak képesek azonban a fegyvernemek integrálására és a manőverek végrehajtására. Ezt több alkalommal bizonyították, amikor az izraeli erők a védelemben lévő erőket támadták, igyekeztek áttörni a védelmi vonalat, az arabok viszont nem mozdultak, ellencsapást nem hajtottak végre. Nagy eltérés volt a szírek és jordánok között abban, hogy míg a jordán tisztek professzionális alapon kerültek kiválasztásra, képzésre és előmenetelre, addig a szíreknél a politikai hűség volt a meghatározó. Ez különösen érvényes volt a tábornokok esetében. Harcászati szinten ez nem érvényesült. A szíriai vereség a hatnapos háborúban több tényezőnek tulajdonítható. Először is okként említhető a valamennyi szinten megvalósuló gyenge vezetés. Másodikként említhető a szír és izraeli erők közötti képességbeli különbség. Ez még akkor is érvényesült, ha valójában a katonák között és a fegyverzetben nem volt nagy eltérés. A különbség abban mutatkozott meg, hogy az izraeli tisztek agresszívek, motiváltak, kreatívak, míg a szírek passzívak voltak és kevés képzelőerővel rendelkeztek. Az izraeliek éppen ezt a hibát használták ki.

A szír hadsereg veresége komoly következményekkel járt a haderőre, főként annak vezetésére. A vereségért Aszad védelmi minisztert és a tábornokokat hibáztatták. Az intézkedések főként a hadsereg nagyobb ellenőrzését hozták magukkal. A tisztogatás inkább a vezetői állományt érintette, a fiatal tisztek a helyükön maradtak. Elkezdődött a haderő hivatásos erővé történő fejlesztése, a feladat pedig abban változott, hogy elsődleges kötelességgé vált az ország külső védelme. A belső védelmet a hírszerző és biztonsági szolgálatokra, a rendőrségre, a Nemzeti Gárdára és számos kisebb védelmi szervezetre bízta. A depolitizálás azonban közel sem volt átfogó, gyengébb volt annál, mint ami az iraki és egyiptomi hadseregnél történt. Hafez al-Aszad viszonya a szovjetekhez sajátosnak minősíthető. Tudatában volt annak, hogy a haditechnikai eszközökre szüksége van, de azt nem engedte meg, hogy a szovjet tanácsadók belelássanak a katonai tervezőmunkába. A szovjet diplomáciai törekvéseket természetesen maximálisan támogatta. Az 1970-es évek elején a szovjetek igyekeztek az amerikaiakhoz közeledni, ezért ügyeltek arra, hogy katonai

segélyprogramjaik ne tűnjenek túlzottan agresszívnek. 1973-ban hozzávetőleg háromezer szovjet tanácsadó tartózkodott Szíriában, gyakorlatilag századszintig mindenütt volt tanácsadójuk. A '73-as háborúban a szovjetektől elsajátították a meglepetés taktikáját, amire szükségük is volt, hiszen úgy kellett végrehajtani a támadást, hogy az izraeliek ne tudják a mozgósított erőiket bevetni. Az egyiptomiakhoz hasonlóan alkalmazták a megtévesztési taktikát, az álcázást és a titoktartást. A háború előtt nagy gyakorlatokat szerveztek, hogy ezzel is eltereljék az izraeliek figyelmét. A szovjet tanácsadók javaslatait elfogadták, azonban az nem állítható, hogy a tervezésben részt vettek volna. 1973-ban a szír haderő 150 ezer fős volt, 1650 harckocsival (T-62 és T-55-ös), ezer páncélozott szállító harcjárművel, 1250 tüzérségi löveggel. A Golán-fennsík szír oldalán 60 ezer ember, 1400 harckocsi, 900 páncélozott szállító harcjármű és 400 tüzérségi löveg volt. Az izraeli oldalon ezzel szemben 6 ezer katona, 170 harckocsi és körülbelül 60 tüzérségi löveg volt.¹⁷⁹ Az izraeli katonai hírszerzés az első napon a szír mozgást úgy értékelte, hogy pusztán gyakorlatról van szó. A szír minőségi fölény haditechnikai oldalról egyértelmű volt. Mindennek ellenére az izraeliek az ellentámadásaikkal döntő győzelmet arattak. Annak ellenére, hogy a szíreknek kezdetben óriási előnyük volt, azt nem tudták kihasználni, pedig az izraeliek nem számítottak katonai támadásra. Máig is többen felteszik a kérdést: hogyan tudott ebben a helyzetben a szír hadsereg veszíteni? A szír stratégiai vezetés hadosztályszinten és ettől feljebb rendkívül egyenetlen teljesítményt nyújtott. A támadási terv jó volt, ami a vezérkart dicséri. Meglehetősen jó volt a harcászati elgondolás az irányokat, célokat és az erők csoportosítását illetően. Kivételt képez az, hogy nem használták ki azt a lehetőséget, hogy helikopterekkel erőket telepítsenek a kulcsfontosságú helyekre a Golán-fennsíkon, a támadás, illetve az előrevonás üteme lassú volt. Mindettől függetlenül a hadosztályparancsnokok jól tevékenykedtek. Alegységszinten ez nem mondható el. A szír erők korlátozott képessége miatt az elért kezdeti sikerekért borzalmas árat fizettek. A nyolcszáz harckocsiból az első napon kétszázat elveszítettek, és ez azért is fájdalmas volt, mert az izraelieket váratlanul érte a támadás. Valójában a szírek kiképzetlenségének is tulajdonítható a vereség, még akkor is, ha többen a szovjet haditechnikai eszközöket hibáztatták a vereségekért.

1976-ban a szírek elfoglalták Libanont. Megállapítható, hogy 1973 óta jelentős fejlődés nem történt a szír hadseregben. A helyzet a szírek számára kedvező volt, mert a libanoni milíciák gyengén képzettek voltak, Kalasnyikov gépkarabéllyal és RPG gránátvetőkkel voltak felszerelve. Ami szokatlan volt számukra és nehézséget okozott az előrehaladásban,

¹⁷⁹ Uo. 483. o.

az a hegyes terep. A szír erők hegyi harcokra nem voltak felkészítve, így számos meglepetéssel találkoztak. Ebben a hadműveletben is érzékelhető volt, hogy a különböző fegyvernemek tevékenységét nem tudták összehangolni. Libanon megszállását követően a tapasztalatok birtokában elkezdődött a szír haderő átszervezése. Fő ellenségnek Izraelt tekintették, ugyanúgy, mint Egyiptom. A haderőfejlesztésben a gyalogságot gépesített erőkre cserélték, egyben növelték a harckocsik számát is. Számos kommandóegységet állítottak fel, szintén egyiptomi mintára. Libanonban a palesztinok gyakori támadásokat hajtottak végre Izrael ellen, a szírek nagyobb erőket telepítettek Libanonba, ennek következtében Izrael 1982-ben úgy döntött, hogy megszállja Libanont. A hadműveletnek hármas célja volt: a Libanon és Szíria közötti összeköttetést biztosító Bekaa-völgy elfoglalása, a palesztin paramilitáris erők szétvérese Libanonban, valamint a szír erők kiűzése Libanonból.

A szír haderő tevékenysége az izraeli megszállás alatt visszafogott volt, ez annak is köszönhető, hogy az izraeli vezetés jelezte, hogy nem akarja megtámadni Szíriát és nem kíván szír területeket megszállás alatt tartani.

A szír haderő 1982 és '90 között számos katonai műveletben vett részt, esetenként Izrael ellen, de főként a libanoni milíciák kötötték le erejét. Az öbölháborúban a szír vezetés egy páncélos hadosztályt és egy kommandóbrigádot küldött Irak ellen. A háborúk tapasztalatait a szírek úgy értékelték, hogy szükség van korszerűbb szovjet fegyverek beszerzésére, ugyanakkor a szovjeteket zavarta, hogy a vereségek miatt a szovjet haditechnikai eszközöket hibáztatták. 1982 után Szu-24, MiG-29 vadászgépeket szereztek be, a szárazföldi erőket T-72-es harckocsikkal erősítették meg, valamint levegő-levegő rakétákat vásároltak. Nyolc új hadosztályt állítottak fel, a hadsereg létszáma meghaladta a 400 ezer főt, a harckocsik száma 4800, a páncélozott szállító harcjárművekből is 4800 állt rendelkezésre, míg a tüzérséget 3700 löveggel erősítették meg. A harci repülőgépek száma 530, míg a légvédelmi ütegeké 250 volt.¹⁸⁰

1948 és '91 között a szír haderő katonai képessége és hatékonysága, valamint az alkalmazott eljárások alkalmazása megfelelt az akkori arab hadseregek gyakorlatának. Pozitívként említhető az egységek kohéziója és az egyéni bátorság. A katonák állóvédelemben szinte mindig jól tevékenykedtek. Problémák a harcászati vezetés szintjén jelentkeztek, különös tekintettel a manőverekre. Páncéloserőket, tüzérséget, levegő-levegő és levegő-föld harcászatot illetően a képességek meglehetősen lehangolóak voltak. A haditechnikai eszközök karbantartása és javítása nem tartozott az erős oldalak közé.

¹⁸⁰ Uo. 548. o.

A kommandós erők teljesítménye megfelelt a követelményeknek. A többi katonához képest jobban képzettek és motiváltabbak voltak. Az egyéb arab erökhöz viszonyítva a szírek bátrabbnak, és egységeik jobban szervezettnek bizonyultak. A bátorságuk még a Golán-fennsíkról való visszavonulás során is érvényesült, sok meglepetést okoztak az izraeli hadseregnek. A logisztika és a katonai fegyelem viszont rosszabb volt, mint a többi arab hadseregben. A szír hadsereg történetében szinte folyamatos problémát okozott a politika befolyása a hadseregre, ami általában jellemző az araboknál a jordánok kivételével. Szíria javára írható, hogy a politika befolyásának erősségétől, vagy éppen gyengülésétől függetlenül a haderő teljesítménye állandó maradt.

A polgárháború alatt a szír haderő¹⁸¹ jelentős veszteséget szenvedett, létszámhiánnyal küszködik, különös tekintettel a fiatal korosztályra, akik közül sokan el akarják kerülni a katonai szolgálatot. A hagyományos erőket milíciákkal pótolják, amiket viszont a kormány kevésbé képes ellenőrizni. 2016-ban a libanoni Hezbollah, Irán, de főként Oroszország támogatásával a szír hadsereg hadászati, hadműveleti és harcászati kezdeményezést folytatott, a lázadókat kiszorította Damaszkuszról, az Iszlám Államtól visszafoglalta Palmyrát. Oroszország és Irán pénzügyi támogatást nyújtott a szír haderő számára. Irán és a Hezbollah kiképzéssel és orosz fegyverekkel segítette a milíciákat is. A lázadók visszaverésében az orosz csapatoknak jelentős szerepük volt. A szíriai kormány szárazföldi erőinek képessége a lázadók visszaverésére ugyanakkor korlátozott, ha nem kapnak elegendő tüzérségi és légi támogatást. A szír kormányerők képesek légi és földi együttműködésre, köszönhetően az orosz tanácsadóknak.

A szír lakosság létszáma 17 millió fő. A haderő 127 ezer fő, ebből a szárazföldi 90ezer, a haditengerészet 2000, a légierő 15 ezer, a légvédelem 20 ezer fő. A paramilitáris erők létszáma 150 ezer.

A polgárháborús körülmények sajátosságai miatt a szárazföldi erők két részre oszthatók. Az első csoportba azok tartoznak, amelyek a rezsim katonai erejét képezik (a 4. páncélos hadosztály, a Köztársasági Gárda és a különleges erők, ezek létszáma hozzávetőleg 25 ezer fő). A második csoportot azok az alakulatok képezik, amelyek a kormány által birtokolt területet védik, ezek létszáma 65 ezer fő. Ezek az alakulatok létszámukban a kívánatos alatt vannak, az ezredek és dandárok 500–1000 fő körüliek. Ami a fegyverzetet illeti, az a háború következtében meglehetősen hiányos, nem állapítható meg, hogy valójában hány eszköz

¹⁸¹ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 58. o.
<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 19.

hadra fogható. A harckocsik T–55, kisebb számban T–72 típusúak. A páncélozott szállító harcjárművek a BTR különböző változatai (50, 70, 80). A tüzérségi lövegek 122, 130, 152 milliméteresek, szovjet gyártmányúak, illetve rendelkeznek BM–21-es sorozatvetőkkel is. A rakétacsapatoknál ki kell emelni a Scud B, C és D típusokat. A haditengerészet szovjet gyártmányú partvédő hajókkal és fregattokkal van ellátva. Rendelkeznek aknatelepítő és aknamentesítő eszközökkel. A légierő MiG–21, 23, és 29-es gépekkel rendelkezik. A helikopterek Mi–17 és Mi–8 típusúak.

A Nemzeti Védelmi Erők 100 ezer főből állnak, kiképzésüket a Hezbollah biztosítja. A reguláris és a Nemzeti Védelmi Erőkön kívül még számos kis létszámú milícia létezik, amelyek Aszad érdekében harcolnak, állományukban iraki és afgán erők vannak.

Szíriában több olyan terület van, ami nem esik a kormányerők ellenőrzése alá, (megjegyzendő, hogy 2017 óta a kormányerők ellenőrzése alá eső terület folyamatosan nő). Itt az alábbi erők találhatók:

Szabad Szír Hadsereg (koalíció)

Kormányellenes koalíció, amelyben helyi védelmi erők, rendszerellenes milíciák, mérsékelt és keményvonalú iszlamisták, szekuláris és egyéb erők tömörülnek. Aktív létszámuk húszezer fő. Fegyverzetüket főként a szír haderőtől szerezték, illetve külföldi támogatást is kaptak. Néhány T–55 és T–72 típusú harckocsival, BMP–1-es páncélozott szállító harcjárművel, 122 mm-es tarackkal és BM–21 sorozatvetővel is rendelkeznek. Légvédelmi eszközei között SP 14,5 mm-es, ZPU–1 23 mm-es, ZU–23-2, ZSU–23-4 (Silka) található.

Páncéltörő eszközeik: MANPADS 9K11 (Maljutka), AT–3 (Sagger), 9M111 (Fagot), AT–4 (Spigot), 9K113 Konkurs, valamint AT–5 (Spandrel) típusúak.

Szíriai Demokratikus Erők (koalíció)

Az Egyesült Államok légi támogatását és a különleges erők segítségét élvezik. A koalíción belül a legerősebbek a Kurd Népvédelmi Egységek és a Női Védelmi Egységek. A koalíció alapvetően 40%-ban arab milíciákból áll.

Aktív létszámuk kétezer fő. T–72 és T–55 harckocsikkal rendelkeznek, páncélozott szállító harcjárműveik BMP–1 típusúak. Tüzérségük 122 mm-es tarackokból, 82 és 120 mm-es aknavetőkből, illetve házilag barkácsolt, változó űrméretű aknavetőkből áll. 14,23 és 57 mm-es légvédelmi eszközökkel is rendelkeznek.

Szíriai Türkmén Brigádok

Kapcsolatban állnak a Szabad Szír Hadsereggel és egyéb Aszad-ellenes erőkkel. Főként Aleppó és Latakia környékén tevékenykednek. Létszámuk ötezer fő, T-54, 55 és 62 típusú harckocsikkal, valamint BMP-1 páncélozott szállító harcjárművekkel rendelkeznek. Tüzérségük MLR-107 mm-es rakétavetőkből és 122 mm-es tarackokból áll. 14,5 és 23 mm-es légvédelmi eszközökkel biztosítják erőiket a levegőből érkező támadás ellen.

Jabhat Fateh al Sham (korábbi nevén al Nuszra Front)

A leghatékonyabb ellenálló csoport, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia terrrorszervezetnek minősítette az al-Kaidához fűződő kapcsolata miatt (gyakorlatilag az al-Kaida szíriai szervezete). Létszáma hatezer fő. Fegyverzete T-54, 55 és 72 típusú harckocsik és BMP-1 páncélozott szállító harcjárművek. Tüzérsége SP-122 mm-es tarackokból, MLR-107 mm-es rakétavetőkből, valamint 120 mm-es aknavetőkből áll. A légvédelem eszközei Sztrela rakéták és különböző űrméretű légvédelmi gépágyúk.

Jaish al Iszlám (Az Iszlám Hadserege)

Damaszkusz térségében tevékenykedik, a legnagyobb csoport, amelyet Szaúd-Arábia támogat. Korábban az Iszlám Front tagja volt, a Szír Szabad Hadsereg közeledését visszautasította. A saría törvénykezést akarja bevezetni Szíriában, az Iszlám Államot elítéli azért, mert muzulmánokat ölnek meg. A szervezetet Oroszország, Szíria, Irán és Egyiptom terrrorszervezetnek nyilvánította. Aktív létszáma 12 ezer fő. T-55, T-72 harckocsikkal és BMP-1 páncélozott szállító harcjárművekkel rendelkezik. 122-mm-es tarackok, MLR-107 mm-es rakétavetők és BM-21 sorozatvetők képezik a tüzérség gerincét.

Ahrar al Sham

Azon kevés ellenálló csoport közé tartozik, amely egész Szíria területén tevékenykedik. Keményvonalas szalafita és dzsihadista harcosokból áll. Aktív létszáma 15 ezer fő. Fontosabb fegyverzete: T-55-ös harckocsi, BMP-1 páncélozott szállító harcjármű. 122 és 130 mm-es tarackokat használ, illetve 107 mm-es páncéltörő rakétákkal rendelkezik. Számos házi készítésű, különféle űrméretű aknavetőt használ.

Külföldi erők

Szíriában hozzávetőleg 4–8000 harcost vetnek be. Az Iráni Forradalmi Gárda 2000 katonával van jelen. A Szíriában lévő orosz erők létszáma 4000 fő, míg Törökország az Eufrátesz Pajzs műveletben 350 katonával képviselteti magát.

Az orosz haditechnikai eszközök közül ki kell emelni a T–90-es harckocsikat, a BTR–82 páncélozott szállító harcjárműveket, Iszkander M rakétákat, Szu–24, 30, 34-es repülőgépeket, Pantsir S/1, S/2 föld-levegő rakétákat, S–300 és S–400-as légvédelmi rakétakomplexumokat, valamint a latakiai légibázist és a tartuszi haditengerészeti bázist.

Az orosz és amerikai katonai jelenlét jövője Szíriában

Oroszország 2017 végén kijelentette, hogy befejezi katonai tevékenységét Szíriában, kivonja szárazföldi erőit, ugyanakkor megtartja katonai bázisait és logisztikai központjait.¹⁸² Hmeymim és Tartous korszerűsítésre kerül. A tartousi bázison 1700 katona és két hajó szolgál, az egyik ellátó, a másik pedig karbantartó. A hmeymimi bázison (illetve repülőtéren) kétezer katonát, 32 merevszárnyú repülőgépet, 16 helikoptert és két légvédelmi rakétakomplexumot üzemeltetnek. A deeszkalációs övezetekbe telepített katonai rendőri állományt felére csökkentik. Egyes értesülések szerint Oroszország rendelkezik még hét kisebb katonai bázissal is Szíriában, ezek valószínűleg csökkentett létszámmal közösen fognak tevékenykedni a szír haderővel. Az orosz katonai rendőrök már csak nagyon ritkán, a lefontosabb utcákban járőröznek, helyüket a szíriai rendőrök vették át, de ők is egyre ritkábban járőröznek, ami a biztonság erősödését jelzi.

Oroszország a polgárháború befejezését követően három célt követ:

- A jelzett katonai bázisok fenntartása, ezzel a befolyás megőrzése.
- Részvétel a szír politikai folyamatban.
- Nyomásgyakorlás az Egyesült Államokra, hogy döntse el saját stratégiáját.

Ami az Egyesült Államokat illeti, 16 kisebb katonai bázissal rendelkezik Szíria északi, Törökországgal határos részén, a kurdok által uralt területen. Erősen feltételezhető, hogy mindkét nagyhatalom Szíriában lévő katonai erőit a politikai rendezés függvényében mozgatja. 2019 elején Trump elnök bejelentette, hogy kivonja erőit Szíriából.

Orosz részvétel a szíriai háborúban, izraeli aggályok

Izraeli értékelés szerint Irán és a Hezbollah, valamint Oroszország részvétele a szíriai háborúban visszafordíthatatlan károkat okozhat a régióban, különösen akkor, ha a Hezbollah korszerű fegyverekhez és technológiákhoz jut. Izrael úgy látja, hogy az orosz

¹⁸² Intersecting Calculations: *The Future of Russian and US Military Presence in Syria*. Future for Advanced Research and Studies, 10 December 2017. <https://futureuae.com/en/Mainpage/Item/3498/intersecting-calculations-the-future-of-russian-and-us-military-presence-in-syria>; letöltés: 2017. 12. 10.

katonai mozgásokra az Iránnal történt egyeztetést követően került sor.¹⁸³ Nem véletlen, hogy az orosz beavatkozásra Szíriában az Iránnal történt atommegállapodást követően került sor. Irán és Oroszország regionális szövetséget kötött, még akkor is, ha ezt nyilvánosan nem deklarálták. Az új helyzet új kérdéseket is felvet: hogyan érinti a megállapodás Irán regionális szerepét? Hogyan érinti az orosz bevonás Irán és a Hezbollah katonai képességének erősítését? Milyen mély lesz Irán és Oroszország katonai kapcsolata? Ezek olyan kérdések, amelyekre még nincs válasz, de érintik Izrael biztonságát. Nagy kérdés Izrael számára, hogy miként reagál Oroszország Izrael fellépésére a Hezbollah ellen. Oroszország SZ-400-as légvédelmi rendszert telepített a Földközi-tengeren, amely képes valamennyi izraeli légi tevékenységet is monitorozni.

Az orosz részvétel a szíriai konfliktus során az erőviszonyokban is változást hozott. Orosz csapatok támadták a szunnita felkelőket, függetlenül attól, hogy azok az ISIS-hez, vagy éppen Aszad ellenzékéhez tartoznak, akiket a Nyugat támogat. A szíriai és iraki szunniták úgy érezhetik, hogy a terepen az oroszok az alaviták csapdájába estek, nukleáris területen pedig összefog ellenük az Egyesült Államok és Irán. Ha ez a feltételezés valóra válik, az megváltoztathatja a regionális erőviszonyokat izraeli nézőpont szerint.

Izrael destabilizáló tényezőként számol Szíriában a Hezbollah és Irán jelenlétével is. A Hezbollah újabb harci tapasztalatokat szerezhethet, amelyeket a későbbiekben felhasználhat az Izrael elleni támadások során. Az is hozzátartozik a valósághoz, hogy a vitathatatlan harci tapasztalatok mellett a Hezbollah harcosai közül hozzátétőleg kétezer fő halt meg a harcok során. Ez a tény elégedetlenséget és belső vitát keltett Hezbollah-körökben, hangsúlyozva, hogy miért kell nekik Basár el-Aszadért meghalni.

Az iráni és a Hezbollah-jelenlét Szíriában Izrael biztonságát – különös tekintettel a Golán-fennsíkra – rendkívül hátrányosan érinti. Szíria folyamatos dezintegrálódása következtében hozzátétőleg négy milliő menekült érkezett Jordániába, Törökországba és Libanonba.¹⁸⁴ A nagyszámú menekült komoly károkat okoz a libanoni és a jordániai gazdaságnak, Libanonban pedig megváltoztathatja a lakosság demográfiai arányait. A tömeges szír migráció átalakítja Szíria demográfiai és szektáriánus arculatát. A konfliktus kezdetén Szíriában az alaviták aránya 12% volt. A szunniták tömeges

¹⁸³ AMIDROR, Yaakov: *Syria's Unraveling Gives Way to New Regional Order*. BESA Center Perspectives Paper No. 317. November 1, 2015. <http://besacenter.org/perspectives-papers/syrias-unraveling-gives-way-to-new-regional-order/>; letöltés: 2015. 01. 07.

¹⁸⁴ A 2016-os pozsonyi GLOBSEC biztonságpolitikai fórumon a jordán külügyminiszter azt mondta, hogy Jordániában minden ötödik ember menekült.

elvándorlásával ez a szám 25%-ra is növekedhet. Izrael könnyen olyan országokkal lehet határos, amelyek a harmadik világ szintjén állnak. Izrael, amennyire megengedheti magának, nem avatkozik be a konfliktusba. Azt viszont nem tűri el, hogy a Hezbollah olyan fegyverekkel rendelkezzen, amelyek megváltoztathatják az erőviszonyokat.

A szíriai polgárháború a térséget, de a Közel-Keleten túli területeket is érinti. Az elmúlt években óriási humanitárius válság következett be, több mint négymillió, országot elhagyó és közel nyolcmillió belső menekülttel. A legtöbb menekült a szomszédos országokba ment, igen komolyan megterhelve ezzel a politikai, gazdasági, szociális és demográfiai helyzetet. A háború szektáriánus feszültséget és a szélsőségek megerősödését is okozta. Folytatódik Szíria dezintegrációja, ami kétségkívül komoly hatást gyakorol a szomszédos országokra. A legnagyobb kihívás Libanont érinti, amely politikailag, szociálisan és kulturális szempontból is erősen kötődik Szíriához. A 4,5 milliós ország több mint 1,2 millió szír menekültet fogad be. Nagy az esélye annak, hogy ezek a menekültek a polgárháború befejezése után is Libanonban maradnak, tovább nehezítve az ország egyébként sem könnyű helyzetét. A polgárháború radikalizálódást okoz, innen pedig már csak egy lépés a terrorizmus.

Jordánia közel egymillió menekültet fogad be, arról nem is beszélve, hogy az ország lakosságának fele palesztin menekült. Az ISIS céljai között szerepel, hogy beszivárogon Jordániába, és ott saját szervezetet hozzon létre. Három városban (Maan, Zarqa, és Irbid) már rendelkezik sejtekkel, annak ellenére, hogy a jordán biztonsági szolgálatok igyekeznek fellépni ellenük. A térségben az ISIS igyekezett pozíciókat kiépíteni, és az is világosan látszik, hogy az egyes frakciók, illetve az ISIS és az al-Kaida vezetése között kemény viták folynak, főként a muzulmánok tömeges meggyilkolása miatt.

Izrael számára a szalafita dzsihadista szervezetek továbbra is komoly fenyegetést jelentenek. Szír oldalról, az ott folyó harcok következtében Izrael úgy értékeli, hogy katonai fenyegetéssel néz szembe, ami nemcsak Szíriát, hanem Libanont is érinti. A jelzett szervezetek Izrael esküdt ellenségei. Szíria szétesésének lehetősége valamennyi szomszédos ország számára kockázatot jelent. A válság érinti a térség viszonylag legstabilabb országát, Törökországot is, elég, ha csak a több mint négymillió menekültre gondolunk.

2013 óta a frontvonalak többé-kevésbé stabilizálódtak. Ennek megfelelően az ország négy részre osztható: a rezsim ellenőrzése alatt lévő területek, az IS által meghódított és mára visszafoglalt területek, a kurdok ellenőrzése alatti területek és végül a különböző

ellenzéki erők kezén lévő térségek. Nem mellőzhető az a történelmi tény, hogy a polgárháború kitörése előtt Szíriát alapvetően két részre lehetett felosztani, az egyik a Damaszkusz–Aleppo tengelytől nyugatra, a másik a keletre eső területek. A kettő közötti eltérést a gazdasági fejlettség szintje okozta, a nyugati rész javára. Kivételek persze vannak, az Aleppótól nyugatra fekvő Idlib Szíria egyik legszegényebb városa. A politikai erőviszonyok megértéséhez hozzátartozik annak ismerete, hogy az országot mindig is kemény központi hatalommal irányították. Az állami intézmények átszőtték az országot. Az állam biztosította a szolgáltatásokat (oktatás, infrastruktúra, alapvető élelmiszerekkel való ellátás), a kevésbé fejlett területeken pedig a foglalkoztatást is, hiszen a magánvállalkozások mindig is gyengék voltak. Basár el-Aszad alatt 2005-től ez a helyzet megváltozott, a kormány szerepe lecsökkent, a beruházások elmaradtak, az ellátás felelősségét áadták a magánszektornak. A fejlesztés lelassult, amikor a kormány észbe kapott, már késő volt. 2011-ben, alig néhány héttel a tunéziai és egyiptomi forradalmak után, Basár el-Aszad három évtizedes késéssel az ország északnyugati részén elindította a hárommilliárd dollár értékű, a Tigris folyó elterelését célzó építkezést, ami lehetővé tette volna a földek locsolását, munkát biztosított volna több ezer ember részére. 2016-ra szír források szerint a háborús veszteség 255 milliárd dollár, a GDP a 2010-es érték felére csökkent, a munkanélküliek száma meghaladja az aktív lakosság felét, a szegénységi ráta pedig 85 százalékos.¹⁸⁵

2.8. Libanon¹⁸⁶

A szíriai polgárháború jelentős mértékben próbára tette a libanoni haderő belső területvédelmi és határvédelmi képességeit. A Hezbollah ellenőrzi az ország déli területét, és kulcsszerepet játszik a belpolitikában, 2013 óta pedig aktívan részt vesz a szír rezsim oldalán a polgárháborúban. Emiatt az Iszlám Állam több támadást hajtott végre Libanonban. A támadások száma 2016-tól megnőtt, ezzel együtt fokozódott a libanoni haderő részvétele is a belföldi harcokban. Korszerűsítési elgondolással ugyan rendelkezik a libanoni vezetés, de ehhez nem áll rendelkezésre elegendő anyagi fedezet. Szaúd-Arábia 2016 elején ugyan ígéretet tett hárommilliárd dollár katonai segély biztosítására, amit francia gyártmányú páncélozott szállító harcjárművek beszerzésére költöttek volna, de a pénz átutalását a szaúdiak lemondták. Néhány francia felszerelést ennek ellenére vásároltak. Az Egyesült

¹⁸⁵ NARBONE, Luigi – FAVIER, Agnes – COLLOMBIE, Virginie: *Inside wars: local dynamics of conflicts in Syria and Libya*. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/41644?show=full>; letöltés: 2016. 11. 12.

¹⁸⁶ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 152–153. o. ISBN 978 963 327 774 4

Államok által biztosított segélycsomagból tarackokat, löszert és TOW páncéltörő rakétákat szereztek be. Nagy-Britannia 28 millió dollárt biztosított kiképzésre, kommunikációs berendezésekre, könnyűjárművekre és páncélmellényekre. A segélyprogramok célja, hogy növeljék a haderő képességét a dzsihadisták elleni harcban.

A haderő létszáma 60 ezer fő, ebből a szárazföldi 56 600, a haditengerészet 1800, a légierő pedig 1600 fő.

A harckocsik száma 324, a páncélozott szállító harcjárműveké 1360. Tüzérségi lövegből 571 áll rendelkezésre. A haditengerészetnél 13, különböző osztályú hajó van rendszerben. A légierő kilenc bevethető repülőgéppel rendelkezik, a helikopterek száma hozzávetőleg 70.

A paramilitáris erők létszáma 20 ezer fő. A belügyminisztériumnak alárendelt belbiztonsági erők létszáma szintén 20 ezer fő.

Egyre inkább úgy tűnik, hogy Libanon – még ha akaratán kívül is – belekeveredik Szaúd-Arábia és Irán háborújába. A libanoni haderő kapcsán két nézettel találkozhatunk, a pesszimisták azt mondják, hogy a haderő a libanoni belpolitika gyenge szereplője, amelyet uralma alá vont a Hezbollah, legalábbis befurakodott a soraiba. A másik nézet szerint pedig úgy gondolkodnak, hogy ez a helyes megoldás egy egyre inkább polarizálódó libanoni társadalomban. Mint gyakran, a megoldás itt is félúton van. A szír-libanoni határ menti harcokból az tűnik ki, hogy a libanoni haderő a korábbi évekhez képest sokat fejlődött. A szíriai harcok felerősödésével a libanoni haderő is harcba keveredett az ISIS-szel, és a Jabhat Fateh al-Shammal (volt al-Nuszra Front). Az összetűzések 2014-ben kezdődtek, majd egyre inkább eszkalálódtak. 2017 augusztusában a libanoni haderő egy tíznapos művelet során bizonyította, hogy a különleges erők – a gépesített csapatok és a légierő támogatása mellett – komoly és modern hadműveletek végrehajtására is képesek. A katonai művelet bizonyította a libanoni haderő képességeit, az ország rendelkezik megfelelő haderővel és ez nem a Hezbollah.¹⁸⁷ Szkeptikusok ugyanakkor – nem teljesen alaptalanul – azt mondják, hogy a katonai intézmények is a kibogozhatatlan libanoni belpolitika fogságában vannak, különös tekintettel arra, hogy a Hezbollah területet tart ellenőrzése alatt, valamint komoly tüzérvél rendelkezik. Valójában az a helyzet, hogy ha a libanoni hadsereg műveleti képességeit vizsgáljuk, akkor az rendben van, de más a helyzet akkor, ha közvetlen konfliktusba kerül a Hezbollahnal, melynek vezetése tudatában

¹⁸⁷ SAMAN, Jean-Loup: *The Lebanese Armed Forces: Operationally Effective, Strategically Weak?* ISPI, 06 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/publicazione/lebanese-armed-forces-operationally-effective-strategically-weak-19128>; letöltés: 2017. 12. 14.

van ennek a kényes egyensúlynak. A libanoni haderő integritásának és a Hezbollahnal való kapcsolatának értelmezése igen negatívan hat a szponzorállamokra, így a szaúdi támogatásra. Ez volt az egyik oka annak, hogy a szaúdiak 2016-ban beszüntették a libanoni hadsereg támogatását. Nyilvánvaló, hogy ebben kimutatható az is, hogy a szaúdiak nem támogatnak olyan szövetségest, amely bármilyen kapcsolatban is áll Iránnal. A haderővel kapcsolatban meg kell említeni, hogy a keresztények, a szunniták, a síiták, de a kisebb vallások képviselői is tipikus szereplői a libanoni belpolitikának, a vallási különbségek pedig kimutathatók a haderőn belül is, nemcsak a hadsereg vezető állományánál, hanem az altisztek között is. Ha történelmi szempontból vizsgáljuk a kérdést, megállapítható, hogy a szektáriánus politika vezetett a libanoni hadsereg összeomlásához a polgárháborúban. Hogy fenntartható-e a szektáriánus egyensúly a hadseregben belül, az a libanoni kormány politikájától függ, amely inkább az eskaláció elkerülését tűzi ki célul és nem a hadsereg erkölcsiségének garantálását.

Nem hagyható figyelmen kívül a haderő átalakításának helyzete, amit nagymértékben befolyásolnak külső tényezők is. A külső segítség célja nem csak a haderő átalakításának támogatása volt, hanem az is, hogy ez a szervezet legyen az ország egyedüli katonai ereje. A legfontosabb donor az Egyesült Államok, amelynek a helyzete kényes, hiszen úgy kellett fegyvert és kiképzést nyújtani a haderőnek, hogy közben ne kerüljön összetűzésbe a Hezbollahnal, ne jelentsen kihívást Izrael számára, azaz semmiképpen se érintse Izrael katonai fölényét. Ez a szabály érvényes az Egyesült Államok által támogatott valamennyi arab haderőre, aminek betartását a kongresszus keményen ellenőrzi.¹⁸⁸ Éppen ezért a haderő tevékenységét a határok védelmére és a nem állami tényezők elleni harcra koncentrálták. Ezt az ISIS elleni küzdelemben sikeresen hajtotta végre, ami rövid távon rendben is lenne, de hosszabb időszakot véve alapul, más feladatai is lehetnek.

Nem közömbös az sem, hogy a szíriai háború nemcsak a libanoni haderő, hanem a Hezbollah katonai képességét is növelte Aszad támogatásával, ráadásul külföldi viszonyok közepette. A csapatok tapasztalatot szereztek városi hadviselésben, a szír, iráni és orosz erőkkel folytatott közös katonai földi és légi műveletekben.

A harctevékenységek során a Hezbollah Libanon déli részén a rakéták számát drasztikusan megnövelte, a 2006-os izraeli–Hezbollah háborúhoz viszonyítva hozzávetőleg tízszeresére. Ez érthető módon aggodalommal tölti el az izraeli vezetést. Ma már nem arról

¹⁸⁸ ADDIS, Casey L.: *Lebanon: Background and U.S. Relations*. February 1, 2011. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R40054.pdf>; letöltés: 2017. 12. 14.

beszélhetünk, hogy létrejött egy erős libanoni hadsereg és egy gyenge Hezbollah, hanem éppen az ellenkezője. Mindez újabb konfrontáció lehetőségét vetíti előre.

2.9. Jordánia¹⁸⁹

Miután Nagy-Britannia az első világháborút követően átvette a transzjordán régiót, a belső és külső fenyegetések ellen helyi erők alkalmazásáról döntött. 1920-ban egy 150 fős egységet hoztak létre Mobil Erők elnevezéssel. A transzjordán területeken ebben az időben meglehetősen nagy anarchia uralkodott, a törökök nem fordítottak különösebb figyelmet a térségre. Több alkalommal tört ki törzsi lázadás, ezért a britek által felállított Mobil Erőket az 1921-ben érkezett mekkai hasimita sejk zászlóaljja szervezte Arab Légió elnevezéssel. 1926-ban ez az alakulat tovább növekedett, létszáma elérte az 1500 főt. A brit katonák létszáma alacsony volt, az állomány helyi arab vidéki fiatalokból tevődött össze. 1926 és a második világháború között a britek igyekeztek befolyást gyakorolni az Arab Légióra. A második világháború alatt a Légió részt vett a harcokban a britekkel együtt. A brit szokások uralkodóvá váltak, ami a mai napig is érezhető a jordán haderőben. Az izraeli függetlenségi háborúban az Arab Légió bevonult Jeruzsálembe, megjegyzendő, hogy a legjobban szervezett erőnek számított ekkor. Magasan motivált állománnyal rendelkezett, professzionális hadsereg volt, amelynek létszáma kicsi, de kiképzettsége a korhoz és a környezethez képest magas színvonalúnak számított. Az 1948-as háború kitörésekor az Arab Légió létszáma nyolcezer fő volt, ötven páncélozott járművel és húsz löveggel rendelkezett, ami jóval több volt, mint az akkor megalakult izraeli Haganah egység (az Izraeli Védelmi Erők/IDF, Israel Defence Forces elődszervezete). Az izraeli erők létszáma ötvenezer fő körül volt, kezdetben semmi fegyverük nem volt, az állomány pedig szegény és kiképzetlen, ennek ellenére az Arab Légión kívül még öt arab hadsereget szétverték.

Palesztin, szír, egyiptomi és iraki szövetségeseivel ellentétben Abdullah király tisztában volt azzal, hogy a zsidó államot nem képes megsemmisíteni, ezért csak a palesztin területeket igyekezett megszállni és országához csatolni. Szándékát nem sikerült megvalósítania, mert kevés erővel rendelkezett, a britek nem álltak ki mellette, az izraeliek pedig foggal-körömmel védték a területet. Kemény harcok folytak Jeruzsálemért és környékéért, a harcok végén tűzszüneti megállapodást kötöttek.

¹⁸⁹ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 134–137. o. ISBN 978 963 327 774 4

Értékelve a jordán katonai képességeket az 1948-as háborúban, megállapítható, hogy egy születőben lévő izraeli hadsereggel szemben a jordán hadsereg professzionális, korszerű hadsereggént tevékenykedett. A katonák személyes bátorságról tettek tanúbizonyságot, összetartottak és keményen harcoltak. Az összefegyvernemi jelleg jól megmutatkozott, integrálták a gyalogságot, a páncélos erőket és a tüzérséget. Különösen jól tevékenykedtek a szárnyakon, elhárítva az izraeli támadásokat. Meg kell azonban jegyezni, hogy a függetlenségi háború időszakában a jordán haderő nem állt szemben komoly ellenféllel. Ettől függetlenül az arab haderők között a legjobban szervezett erőnek minősíthető. A terep is a jordán katonákat segítette Júdeában és Szamáriában, hiszen a Haganah erői (az Izraeli Hadsereg elődszervezete) kénytelenek voltak a tengerpart felől, hegynek felfelé támadni. A jordánok előnye volt kezdetben az is, hogy a háttérben a britek ott álltak és tanácsaikkal segítették a hadműveletek végrehajtását.

A függetlenségi háborút követően 1949 és '66 között a jordán hadseregben minőségi és mennyiségi fejlesztésekre került sor. Ez semmiképpen nem jelentette tömeghadsereg kialakítását, inkább a minőségre törekedtek. A háborús tapasztalatok bizonyították, hogy a harctámogató és technikai kiszolgáló erőkre nagyobb figyelmet kell fordítani. Az 1950-es évek elején katonai iskolákat hoztak létre, ahová sokan jelentkeztek, még a '60-as években is hosszú várakozási listák voltak. A hadsereg létszáma az 1949-es 12 ezer főről 1967-re 55 ezerre nőtt, az erőket kilenc gyalog-, két páncélos dandárba, és öt önálló gyalog- és harckocsizászlóaljba szervezték. A létszámnövekedés gondot jelentett a tiszti utánpótlásban, ezért kezdetben brit tiszteket is szerződtek. A harcok Izrael ellen nem szüneteltek, a határok mentén gyakran került sor összecsapásokra. Palesztinok, jordánok és izraeliek a tűzszüneti vonalak mentén rendszeresen összecsaptak. Izraeli oldalról döntő szerepet játszott a 101-es ejtőernyős brigád létrehozása, amelyet Ariel Saron¹⁹⁰ őrnagy igen hatékonyan vezetett, több háborúban aratott győzelmet különböző beosztásokban.

Az 1967-es háború idejére a britek már 11 évvel korábban elhagyták Ammant. Ettől függetlenül a jordán hadsereg tisztjei közül sokan tanultak brit katonai iskolákban. 1967-re az Izraeli Védelmi Erők létszáma és fegyverzete lényegesen meghaladta a jordánokét, hiszen Izraelnek Szíriával és Egyiptommal is fel kellett vennie a versenyt. A jordán haditechnikai eszközök valamivel jobbak voltak az izraelinél (M-47, M-48 és Centurion típusú harckocsikkal voltak felszerelve). A jordánoknak további előnyük is volt, Ciszjordániában jól ismerték a terepet. Izrael számára kedvezőtlen volt, hogy erőit kénytelen volt három

¹⁹⁰ A későbbi miniszter, majd miniszterelnök.

irányban megosztani. A jordánok hátránya volt viszont az, hogy nem rendelkeztek hadosztály-, illetve hadtestparancsnokságokkal, mert a király attól félt, hogy a túl erős katonai formációk megdönthetik a hatalmát. Husszein király áthidaló megoldást talált, erőit csatlakoztatta az Egyiptom és Szíria által közvetlenül a háború kirobbanása előtt létrehozott Egyesült Arab Parancsnoksághoz. A '67-es háborúban Jordániának pusztán az volt a célja, hogy az ország érintetlen maradjon, izraeli területeket nem akart megszerezni a jeruzsálemi Scopusz hegy kivételével.¹⁹¹ A stratégiai cél alapvetően a védelem volt.

Jordán katonai képességek a hatnapos háború idején

A jordán haderő az arab hadseregek közül a legjobban harcolt, de közel sem a legtöbbet. A hasonló erőviszonyok (létszám és fegyverzet) ellenére az izraeliekhez képest a veszteségük tízszeres volt. Harci teljesítményük egyenetlen és meglehetősen sajátos volt. Néhány egység kiválóan harcolt, míg mások gyenge teljesítményt nyújtottak. '67-ben lényegesen rosszabbul teljesítettek, mint '48-ban. A jordán hadsereg brit támogatás nélkül, ugyanazon a terepen találta magát szemben egy jól szervezett és jól kiképzett hadsereggel, amely három napon belül szétverte őket. Ez még akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy a jordán hadsereg a '67-es háborúban jobb volt, mint a szír, vagy az egyiptomi.

Az 1973-as háborúban, amikor a szír és egyiptomi hadsereg meglepetésszerű támadást intézett Izrael ellen, a jordánok kellemetlen helyzetben voltak. Nem akarták provokálni Izraelt, és annak is tudatában voltak, hogy az izraeli hadsereg jóval erősebb, nem szerették volna, hogy a '67-es események megismétlődjének. A Fekete Szeptember idején az izraeliek támogatták Husszein királyt a szírekkel szemben, megígérték, ha a szírek nem vonulnak vissza, akkor Izrael közbelép. Eredetileg a jordán haderőt az iraki parancsnokság kötelékében vetették be, a kötelék pedig a szír vezérkar irányítása alatt tevékenykedett. A jordán elgondolás szerint csak azt akarták, hogy ott legyen a jordán zászló is a koalíciós erők között, de az is félárbócra eresztve. Az alakulatokat is úgy választották ki, hogy az erősebbek nem kerültek bevetésre. Ennek meg is lett az eredménye, a legtöbb helyen a jobban felszerelt izraeliektől vereséget szenvedtek. A főként harcokcsikat és kevesebb gyalogságot alkalmazó izraeliek könnyedén visszaszorították a jordán erőket.

A '73-as háborút követően az amerikai erők gyakran folytattak közös gyakorlatot a jordánokkal, általános tapasztalat volt, hogy közepesen felkészült haderőről van szó.¹⁹²

¹⁹¹ A Scopusz -(Templom-) hegyen található a muzulmán világ harmadik legszentebb helye, az al-Aksza mecset, a terület ma is jordán felügyelet alatt áll.

¹⁹² POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948-1991*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. 354. o.

A mai jordán haderő

A Jordán Királyság lakossága 8,1 millió, a lakosság 50–60%-a palesztin. A GDP-hez viszonyított katonai kiadása viszonylag magas, a GDP hozzávetőleg 8 százalékát fordítják védelemre. A professzionális hadsereg legfőbb feladata a határok és a belső biztonság védelme, de a haderő számos nemzetközi misszióban is részt vesz. Ma a legnagyobb kihívást az Iszlám Állam, az iraki és szír válság, valamint a menekültek jelentik. 2016-ban a különleges erők támogatására gyorsreagálású erőket hoztak létre. Az ország hadiipara gyenge, ezért katonai felszereléseit külföldről szerzi be. Az állomány – különös tekintettel a légierőre és a különleges erőkre – jól képzett. Brit és amerikai erők rendszeres gyakorlatokon vesznek részt Jordániában, az ottani haderővel közösen.

A haderő aktív létszáma mintegy 100 500 fő, ebből a szárazföldi erők 74 000, a haditengerészet 500, a légierő 12 000, a különleges erők pedig 12 000 főt tesznek ki.¹⁹³ A paramilitáris erők létszáma 15 000 fő (csendőrség), tartalékként 65 000 fő áll rendelkezésre. A szárazföldi erők 572 harckocsival rendelkeznek, a páncélozott szállító harcjárművek száma 650. 600 tüzérségi lövegük van, ezek nagy többsége önjáró. A légierő két század F–16-os géppel rendelkezik, a helikopterek Szuper Puma, Black Hawk és Cobra, a szállító repülőgépeik C–130 típusúak. A pilóták évi 180 órát repülnek. A légvédelem Patriot–2 típusú rakétákkal van ellátva. A hadra fogható repülőgépek száma 63. A haditengerészet partvédő hajókkal rendelkezik.

3. A Perzsa (Arab)-öböl biztonsági helyzete

3.1. A biztonsági rendszer változásai az Arab tavasz kezdete óta¹⁹⁴

Kevés olyan régió van a világon, amely a biztonság szempontjából annyira fontos lenne, mint a Perzsa (Arab)-öböl.¹⁹⁵ A régió nyolc országa (Bahrein, Irán, Irak, Kuvait, Katar, Omán, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek) a világ olajkészletének 62, gázkészletének 40 százalékával rendelkezik. Ezek többségét a Hormuzi-szoroson keresztül szállítják, napi 15 millió hordó mennyiségben, kielégítve ezzel Ázsia, Nyugat-Európa és az

¹⁹³ The Military Balance 2018. Middle East and North Africa. 343. o.
<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 16.

¹⁹⁴ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 106–124. o. ISBN 978 963 327 774 4

¹⁹⁵ NAAZ, Farah: *Security in the Persian Gulf*.
<http://dx.doi.org/10.1080/09700160108455351>; letöltés: 2017. 07. 17.

Egyesült Államok igényét.¹⁹⁶ Az energia mellett a régió fontos a terrorizmus elleni küzdelem szempontjából is. Irán a nyugati értékelések szerint állami szinten támogatja a terrorizmust, amit az ottani vezetés vehemensen tagad. Szaddám Huszein rendszerének megdöntése óta Irak otthont ad az al-Kaidának, később az Iszlám Államnak. Szaúd-Arábiát több ország a terrorizmus pénzügyi támogatásával vádolja, 2017-től pedig az Öböl menti országok közül többen Katart vádolják ezzel. A Perzsa (Arab)-öböl biztonságát 2011-től érinti az afganisztáni háború, 2003-tól pedig az iraki háború. Az Egyesült Államoknak pedig egyik helyen sem sikerült működő államot létrehozni. Irán mindkét háborúnak nyertese. A biztonsági környezet az elmúlt években jelentősen megváltozott. Szaddám Huszein bukása után Irak az első síita vezetésű arab országgá változott. Ennek következtében, ahelyett, hogy Irak a szunnitákat védené a síita Iránnal szemben, a szunnita és síita ellentétek országává változott. A szektáriánus ellentét háborúvá alakulhat, veszélyeztetheti az olajellátást, terrorizmust gerjeszt, és hozzájárulhat a tömegpusztító eszközök proliferációjához.

*Néhány sajátosság a megváltozott biztonsági rendszer alátámasztására*¹⁹⁷

Irak az amerikai kivonulást követően a regionális biztonság passzív szereplőjévé változott, úgy is mondhatnánk, hogy a regionális biztonság alakításában szerepe minimális. Bagdadot regionális és nemzetközi hatalmak együttműködése/rivalizálása befolyásolja. Irán és Szaúd-Arábia politikáját kevésbé ideológiai tényezők, mint inkább gyakorlati kérdések határozzák meg.

Hosszabb távon a növekvő szektáriánus vonal destabilizálja a régiót és fenyegeti a nyugati érdekeket.

Irán a Közel-Kelet egyik legrégebbi civilizációjaként mindig is nacionalista irányvonalat követett.

Amikor az irániak áttértek az iszlámra, annak preiszlám változatát követték. Külpolitikájukban keveredik az iszlám és a nacionalizmus. Az 1979-es forradalom után a nacionalizmust felváltotta az iszlám. A 1980-as évek az ideológia szerepének csökkentését hozták magukkal. Ez a trend megmaradt a Rafszandzsáni-, Khatemi- és az Ahmadinezsád-adminisztráció idején is. Irakban ugyanakkor az állam létrehozásától (1921) a Szaddám-

¹⁹⁶ World Oil Transit Chokepoints. Energy Information Administration, July 25, 2017.
http://eia.doe.gov/emeu/cabs/world_oil_Transit_Chokepoints/Background.html; letöltés: 2017. 07. 25.

¹⁹⁷ BAHGAT, Gawdat: *Security in the Persian Gulf: Perils and Opportunities*.
<http://dx.doi.org/10.1080/13523260802284209>; letöltés: 2017. 07. 19.

rendszer bukásáig (2003) a szunnita kisebbség uralta az országot. A síita és kurd kisebbségek feletti uralom biztosítására a szunnita vezetők igyekeztek kapcsolatukat erősíteni a környező országok szunnita arab lakosságával. A Szaddám-rendszer bukása után megváltozott az ideológia és a külpolitika is. Irak ugyan ma is fontos arab ország, de kapcsolatait (legalábbis vezetői szinten) folyamatosan javítja Iránnal. Szaúd-Arábiában a pánarabizmus és az iszlám uralja a gazdasági, társadalmi és politikai életet. A királyság az arab nemzet és az iszlám szülőhelye. Ennek következtében az alkotmány a Korán, a törvényhozás pedig a saría.

A Perzsa (Arab)-öböl biztonsága nem választható el a szélesebb értelemben vett Közel-Kelettől. Az Izrael és Irán közötti hidegháború egyben a Levante és a Perzsa-öböl kapcsolata, azaz egyik térség hatást gyakorol a másikra. Irak jövőjét illetően legfeljebb találgatni lehet, de nem zárható ki, hogy véget ér egy egységes nemzetállam korszaka, és három miniállam jön létre: síita, szunnita és kurd. A szakadás véres lesz, különösen a nagyvárosokban (Bagdad, Kirkuk, Bászra, Moszul), ahol maga a lakosság is vegyes. Alternatívaként felmerülhet egy föderális állam létrejötte, amelyben valamennyi közösség élvezheti az autonómia egy bizonyos szintjét, élén egy központi kormánnyal, amely felügyeli a határbiztonságot és szétosztja a bevételeket.¹⁹⁸ A központi kormány mindenképpen felelős lesz a külpolitikáért, a védelemért és a monetáris politikáért. A síita, szunnita és kurd közösségek között mély megosztás uralkodik. A síiták uralni akarják Irak jövőjét, a 2003 előtti időszak visszatéréséről hallani sem akarnak. A szunniták nem akarják a síita uralmat, a kurdok pedig az 1990 előtt megszerzett gazdasági és politikai vívmányokat nem akarják feladni.

A háború előtt Irak viszonylag erős hadsereggel rendelkezett, ami komoly fenyegetést jelentett Izraelre, Iránra, Szaúd-Arábiára, Kuvaitra és Szíriára. Túlélte egy nyolcéves háborút, amiből győztesen került ki. Szaddám Huszein után az Egyesült Államok és a koalíció többi tagjai, köztük Magyarország is, sokat tettek az iraki hadsereg újjáépítése érdekében.

Irak és Irán biztonsági felfogása között alapvető különbség, hogy Irak soha nem volt elégedett saját helyzetével. A Szaddám Huszein előtti időben is arra panaszkodtak az iraki vezetők, hogy az ország mindig is a szomszédai jóindulatától függött, és a britek ezt

¹⁹⁸ JOSEPH, Edward P. – O'HANLON, Michael E.: *The Case For Soft Partition Of Iraq*. Saban Center, Analyses Paper, Number 12, June 2007. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/06iraq_joseph.pdf; letöltés: 2017. 07. 19.

szándékosan alakították így. Ezzel szemben három kisebb sziget kivételével Iránnak soha nem voltak területi követelései szomszédai felé. Ehelyett az iráni vezetők sorra azt szerették volna elérni, hogy az országot regionális hatalomként kezeljék. Számos elemző úgy vélekedik, hogy Irán stratégiai helyzete ma jobb, mint az 1979-es forradalom előtt volt. Az iráni vezetők úgy vélik, hogy a regionális instabilitás fő oka az, hogy a Nyugat nem tudott politikai rendezést elérni sem Irakban, sem Afganisztánban, ráadásul mindkét országban katonai erővel van jelen. Teherán ugyanakkor szoros kapcsolatot ápol a nyugat-afganisztáni síitákkal és a Perzsa (Arab)-öböl arab országaiban élő síitákkal. Irán és az arab országok az Öböl biztonságát másként ítélik meg. A legtöbb arab ország aggódik Irán regionális hatalmi törekvései miatt, keresik nagyobb országok szövetségét, és ebben elsősorban az Egyesült Államokra támaszkodnak. Az amerikaiak osztják az arab országok aggodalmát, ennek is köszönhető, hogy számos katonai bázist, több tízezer katonát állomásoztatnak a Perzsa (Arab)-öböl térségében és Irakban erős katonai jelenlétet alakítottak ki.

Iránnak különleges érdekeltségei vannak Irakban. A két nemzetet hosszú határ és szoros kulturális kapcsolatok fűzik össze. A szunnita rezsim alatt az iraki vezetők az arab nacionalizmus élcsapataként állították be magukat, és igyekeztek felnagyítani a szunniták és a síiták közötti különbségeket. Az 1980–1988-as iraki–iráni háború az ellentéteket tovább növelte. Az irániak erősen támogatták Szaddám Huszein eltávolítását és a síita kormányzás bevezetését. Az iráni vezetők úgy vélik, hogy az amerikai csapatok jelenléte Irakban a probléma és nem a megoldás része. Teherán ugyanakkor jó kapcsolatot ápol az iraki kurd vezetőkkel. A szaúdi és iraki kapcsolatok mindig is bizonytalanok voltak. A britek által 1921-ben hatalomra segített bagdadi királyi család riválisa volt a szaúdi királyságnak. Amikor Irak 1958-ban köztársaság lett, bel- és külpolitikájában radikális nacionalista álláspontra helyezkedett. Az iraki–iráni háborúban, félve az iráni forradalomtól, a legtöbb arab ország Szaddám Huszeint támogatta. Az 1991-es öbölháború idején a szaúdiak részt vettek a nemzetközi koalíció oldalán Kuvait felszabadításában. Irak válaszul rakétacsapást mért Szaúd-Arábiára. A nem éppen baráti együttműködés ellenére 2003-ban a szaúdi külügyminiszter, Szaúd al-Feiszal figyelmeztette Bush elnököt, hogy Irak megtámadásával megold egy problémát és csinál másik ötöt.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Uo.

Az Irak elleni háború egyik „mellékterméke” a terrorizmus. Szaúd-Arábiának jó törzsi kapcsolata van az iraki szunnitákkal, magukat a szunnita iszlám védelmezőjének tartották. A szunniták leváltása Irakban egy síita kormánnyal, Szaúd-Arábia szemében az iszlám elleni összeesküvést jelentette. A szunnita felkelők szaúdi támogatása Irakban bonyolult folyamat. A szunnita felkelők és a síita milíciák megosztottak. A felkelők különféle csoportokból állnak, eltérő politikai célokat követve. Az amerikaiak ellen harcoló dzsihadisták között megtalálhatók az al-Kaida-kötődésű muzulmán szélsőségesek és iraki síiták is. Ugyanezek a dzsihadisták szeretnék megdönteni a szaúdi királyságot. A szaúdi kormány a dzsihadisták mozgásának akadályozására az iraki határon kerítés építésébe fogott, amelynek költsége 5,5 milliárd dollár.²⁰⁰

Szaúd-Arábia többször fejezte ki aggodalmát az iráni atomprogrammal kapcsolatban. Ennek több oka van. Először is, egy atomfegyverrel rendelkező Iránnak nagyobb befolyása van a régióra, nagyobb képességgel rendelkezik a szomszédos országok fenyegetésére, sőt az amerikai politika befolyásolására is. Másodszor, az atomlétesítmények közül több közel van a Perzsa (Arab)-öböl arab országaihoz. Harmadszor, az iráni atomprogram erősen függ az orosz technológiától, biztonságtechnikai szempontból pedig többen emlékeztetnek a csernobili tragédiára. Egy iráni atomprogram izraeli megelőző csapást válthat ki, ami destabilizálhatja a régiót. Ha az Egyesült Államok katonai csapást mér Iránra, akkor az rendkívül kényes helyzetbe hozhatja a térség arab államait, amennyiben támogatnak egy katonai akciót. Ha pedig támogatnak, az kiválthat egy iráni támadást az arab országok ellen.

A Perzsa-öböl elhelyezkedése jelentős gazdasági és stratégiai helyzetet teremt a régióban és nagyon érzékeny szerepe van a világ biztonságában. Az elmúlt 25 évben az Egyesült Államok intenzíven növelte jelenlétét, nyilvánvalóan az olajnak köszönhetően. Ha katonai szempontból vizsgáljuk a történéseket az amerikai jelenlétet illetően, meg kell említeni a Gyorsreagálású Összfegyvernemi Alkalmi Harci Kötelék létrehozását 1980-ban, ami reagálásként könyvelhető el a szovjetek afganisztáni beavatkozására, 1983-ban létrehozták az Amerikai Központi Parancsnokság (CENTCOM) regionális parancsnokságát Bahreinben. A regionális biztonság erősítésére Szaúd-Arábia 1981-ben létrehozta az Öböl Menti Országok Együttműködési Tanácsát Kuvait, az Egyesült Arab Emírségek, Katar, Oman és Bahrein részvételével, az Egyesült Államok ezen országok fegyverkezését hallgatólagosan támogatta. Irak szeretett volna részt venni ebben az együttműködésben, de Szaddám Huszein politikája ezt megakadályozta, különösen Kuvait megtámadása óta.

²⁰⁰ The Military Balance 2007. 216. o.

A GCC-országok elítélték Irakot. Irán ebben az időben elszigetelődött, elsősorban az Egyesült Államok intézkedései következtében, de ebben szerepe volt az iráni politikának is. Az Öböl menti országok főként szunniták, így a síita Iránnal és az egyes országokban élő síitákkal többször kiéleződött a viszony. Az öbölháborút követően Irak meggyengült, az Egyesült Államok befolyása pedig megerősödött. A háború után fegyverkezési hullám indult el, ami az amerikai fegyverkereskedőknek kedvezett. Iránban Khomeini ajatollah után a keményvonalasak és a mérsékeltek között pozícióharc kezdődött. A háború után az iráni vezetés nem szemlélte ölbe tett kézzel az eseményeket. Azzal azonban, hogy az iraki–kuvaiti válságban semleges álláspontot foglalt el, elszigetelődött. Irán politikájában meghatározó volt, hogy a régióban ellenezte külföldi erők részvételét. A jövő szempontjából az iráni–arab viszony alakulása kérdéses. Egyértelmű, hogy Irán regionális szerepre tör, ami zavarja a térség arab államait. Eléggyé nyilvánvaló, hogy bizalomerősítő lépésekre lenne szükség, aminek nem lehet sok nyomát látni. Ehelyett majdnem valamennyi országban fegyverkezési hullám indult el, amelyben szinte a fegyvergyártó országok keresik a helyüket. Az aránytalan fegyverkezéssel az a probléma, hogy a forrásokat más területekről vonja el, azon kívül, hogy a fegyverkezés növeli az instabilitást. Törekény egyensúly alakulhat ki, amelyben mindenki saját magát védené, de nem biztos, hogy képes rá.

Mire lenne szükség a biztonsági dilemma feloldására?²⁰¹

Először is célszerű lenne egy komolyabb szintű integráció az országok között a feszültségek enyhítése érdekében. A fegyverkezés nem segíti ezt a folyamatot, sőt akadályozhatja azt, fegyverkezési versenyt idézve elő a régióban.

Hasznos lenne bizalomerősítő intézkedések elfogadása és alkalmazása. Ezen a területen is jó lenne a katonai intézkedéssel kezdeni, amit követhetnének egyéb területek (oktatás, kultúra, gazdaság stb.). Az intézkedések nyomán csak akkor születik bizalom, ha az országok közötti kapcsolatok alapját érintik az egyes lépések.

Regionális szövetség és közös alapon nyugvó biztonság segítené a bizalom kialakulását. A folyamatos külföldi befolyás a bizonytalanság egyik forrása az Öböl-térségben. Ismeretes, hogy az arab országok igénylik az amerikai katonai támogatást, míg Irán éppen ezt ellenzi. A bizalomerősítő intézkedések között hasznos lenne a fegyverzet-ellenőrzés megvalósítása. Ezen a területen ismert az európai modell.

²⁰¹ NAAZ, Farah: *Security in the Persian Gulf*.
<http://dx.doi.org/10.1080/09700160108455351>; letöltés: 2017. 07. 17.

Fenyegetettségfelfogás a Perzsa (Arab)-öbölben

Abban, hogy az államok partnert, vagy éppen szövetségest válasszanak, nagy szerepe van a fenyegetettség meghatározásának. A kérdés minden régióban fontos, de különösen az Öböl-térségben, ahol jóllehet a fenyegetések hasonlóak, az érdekek és a külföldi befolyás érvényesülése már más kérdés. Maga a szövetség fogalmának meghatározása számos kutató munkájában megtalálható. Ezek közül kiemelem Stephen M. Waltot, aki több munkájában foglalkozott a szövetségekkel, és különösen a közel-keleti lehetőségekkel. A szövetségek eredete (*The Origins of Alliances*) című könyvében a szövetségek kialakulását a fenyegetettség meghatározásához köti.²⁰² A vizsgált térség országaiban a fenyegetettség meghatározása a szövetségek létrehozása során a döntés-előkészítés első lépései közé tartozik. A fenyegetés többnyire külső országokból származik, de természetesen hat a belpolitikára, az uralkodó rezsim hatalmára, de függ a fenyegető ország távolságától, képességeitől és nem utolsósorban szándékától. Ezek a kérdések fontosak a régió államai közötti háborúkban. A Közel-Kelet a világ olyan térsége, ahol az országok félnek attól, hogy szomszédjuk erős katonai ereje miatt háborút indít ellenük. A katonai mozgásokat a vezetők gyakran fenyegetésnek fogják fel. Az erőforrások növelése komoly katonai fenyegetés lehet, még akkor is, ha nincs mögötte közvetlen támadási szándék. A fenyegetést belpolitikai síkra terelik, attól tartva, hogy meg akarják dönteni az uralkodó rezsimet.

A Közel-Keleten és Észak-Afrikában a regionális szövetségek gyakran változnak. Ha megvizsgáljuk Szaúd-Arábia, Irak és Szíria szövetségi viszonyait az elmúlt évtizedekben, gyakori változást tapasztalhatunk.²⁰³ A háborúk szinte mindig szövetségi átalakulást is hoznak magukkal. Az iráni forradalom megváltoztatta a katonai egyensúlyt Irak és Irán között. Az iraki Baath-kormány többször is megváltoztatta viszonyát az arab országokhoz. A szövetséget gyakran és hatékonyan képesek formálni a nagyhatalmak, nemcsak háborúk esetén. A világ e térségében a fegyverkereskedelemnek is óriási szövetségformáló ereje van. Ugyanakkor az is tapasztalható volt az elmúlt években, hogy a nagyhatalmak nem mindig képesek a háborúkat megszüntetni, elég csak Irak és Szíria példájára hivatkozni.

²⁰² WALT, Stephen M.: *The Origins of Alliances*. Ithaca, Cornell University Press, 1987.
<http://www.olivialau.org/ir/archive/wal15.pdf>; letöltés: 2017. 07. 21.

WALT, Stephen M.: *Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia*. International Organization, Volume 42, Issue 2. Spring 1988. 275–316. no. 2 (spring 1988): 275–316.
<https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/testing-theories-of-alliance-formation-the-case-of-southwest-asia/E0FCF64F81CEB357BF509367786CB21C>; letöltés: 2017. 07. 21.

²⁰³ GAUSE, F. III: *Balancing what? Threat perception and alliance choice in the Gulf*.
<http://dx.doi.org/10.1080/09636410490521271>; letöltés: 2017. 07. 21.

A szövetséget nyilvánvalóan befolyásolhatja egy közös ellenség is. Szíria, Irak és Szaúd-Arábia esetén ez Izrael, de az is igaz, hogy nem egyforma mértékben. A három ország számára a legnagyobb fenyegetést (de nem egyedülként) Izrael jelenti. A fenyegetést azonban nem csak országok, hanem eszmék, transznacionális ideológiák is jelenthetik. Az arab nacionalizmus, vagy az iszlám határokon átnyúló és erős érzelmi töltésű fenyegetést jelenthet és nagy hatással van a lakosságra. Ugyancsak hasonló hatást válthat ki a gyarmatosítás idejére való hivatkozás, különös tekintettel az észak-afrikai országokra. Meg kell jegyezni, hogy ezek a tényezők nem csak a Közel-Keletre, hanem a világ egyéb térségeire is vonatkoznak.

Ha a fenyegetést vizsgáljuk, ma már semmiképpen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nem állami tényezőket. Korábban, amikor a katonai elemzők „csak” a katonai erőkkel és szervezetekkel számoltak, lényegesen könnyebb helyzetben voltak. Az aszimmetrikus háborúk, terrrorszervezetek és milíciák esetében maga a fenyegetettség megállapítása is sokkal bonyolultabb. Az államok közötti háborúk esetében az erőviszony-számítás egyszerűbb volt. 1971 és ’78 között az Öböl-térség legerősebb állama a fegyveres erők mérete alapján Irán volt. A haderő mérete duplája volt az irakinak, katonai költségvetése pedig hatszorosa, fegyverimportja kétszerese volt az irakiénak.²⁰⁴ Amíg Irak földrajzilag közelebb volt Jordániához, Szaúd-Arábiához és Szíriához, csapatait az iráni határ mellett helyezte el. A katonai erőviszony megváltozott az iráni forradalom után. Az Egyesült Államok támogatása megszűnt, míg Szaddám Huszein hadereje változatlan képességekkel rendelkezett.

Az 1970-es évektől az Öböl menti országok elsősorban a gazdasági fejlődésükre, belső problémáikra és kevésbé a nemzetközi együttműködésre koncentráltak. Az arab változások ezen a területen is módosulásokat hoztak magukkal. Az államok hatalmi vákuumba kerültek, ez megnyilvánult az Öböl menti államoknál is. A biztonságpolitika választ keres a hatalmi egyensúly hiányára is, és gyakran alakít szövetségeket is. Az Öböl menti államok esetében, amelyek Szaúd-Arábia kivételével valamennyien kicsik, a nemzetközi dinamikák nagymértékben meghatározzák a külpolitikát. A szövetségek a fenyegetésekből, vagy a feltételezett fenyegetettségéből jönnek létre.

²⁰⁴ CORDESMAN, Anthony H.: *The Gulf and the West: Strategic Relations and Military Realities*. Boulder, Westview, 1988. 50–51. o.

Rouhani iráni elnökké választása, az atomprogrammal kapcsolatos nemzetközi megállapodás, az ISIS tevékenysége Szaúd-Arábiában, az Öböl menti államok és Irán között bizonyos közeledést hozott magával.²⁰⁵ Ez a közeledés azonban inkább taktikai természetű, és semmiképpen nem változtatja meg azt az ellentétet és bizalomhiányt, amely az iráni forradalom (1979) óta tapasztalható Irán és regionális környezete között. Irán és néhány Öböl menti állam, valamint Szaúd-Arábia rivalizálása geopolitikai és ideológiai vitákban nyilvánul meg, ami meghatározza a Közel-Keletet. Ahmadinezsád uralkodása alatt támogatta Aszad szíriai rendszerét, Irakban Malikit, ami kiélezte az ellentétet a szunnita vonal és a síita Irán között. Az Arab félsziget erőközpontjának számító Szaúd-Arábia igyekszik a színtalpak mögött akadályozni az iráni vezetés regionális érdekeinek érvényesülését, míg a nyilvánosság előtt törekszik a jó kapcsolat színlelésére. Iráni részről hasonló törekvés tapasztalható. A szaúdi–iráni ellenségeskedés a következő területeken érzékelhető:²⁰⁶

- Eltérő világfelfogás. A síita iszlám forradalom nézeteit exportálja Irán, míg Szaúd-Arábia a szunnita iszlám konzervatív vahhabita nézeteit képviseli a királyi házon keresztül, amelyek alapvetően szemben állnak az iráni nézetekkel.
- Mindkét ország kihasználja az arab változások miatt meggyengült országok helyzetét befolyásának erősítése érdekében, miközben gyengítik vetélytársaik pozícióját. Jelenleg úgy tűnik, hogy Irán több regionális szinten sikereket ért el (Irak, Szíria, Jemen, Libanon).
- Céljaik elérése érdekében valamennyien kihasználják az etnikai kisebbségeket, például az Iránban élő arabokat, a szaúd-arábiai, bahreini és jemeni síitákat, a Levantében tevékenykedő síita és szunnita milíciákat, de élnek a média lehetőségeivel is.

Irán a régióban stabilitása elleni legnagyobb fenyegetésnek – Izraelen kívül – Szaúd-Arábiát tartja. Úgy véli, hogy nemcsak Iránt, hanem térségbeli szövetségeseit is fenyegeti.

Az Öböl menti államok Irán és Szaúd-Arábia között állnak a regionális küzdelemben. Nem képeznek monolitikus blokkot, jelentős érdekellentétek húzódnak meg az államok között, de eltérő álláspontot követnek Irán és Szaúd-Arábia vonatkozásában is. Valamennyi Öböl menti állam Iránt stabilitása elleni fenyegetésnek tekinti, válaszuk

²⁰⁵ RICKLI, Jean-Marc: *New alliances dynamics in the Gulf and their impact on the small GCC states*. <http://dx.doi.org/10.1080/23802014.2016.1188023>; letöltés: 2017. 07. 06.

²⁰⁶ GUZANSKY, Yoel: *Iran and the Arab Gulf States: Change amidst Continuity*. <http://dx.doi.org/10.1080/23739770.2015.1006432>; letöltés: 2017. 07. 06.

azonban sajátos világszemléletüket tükrözi. Amíg Szaúd-Arábia erősen konfrontálódik Iránnal, addig Omán és Katar viszonylag közeli kapcsolatban állnak vele, miközben részt vesznek az Öböl Menti Arab Államok Együtműködési Tanácsa munkájában. Ez a politika világosan tükrözi ezen országok igényét arra vonatkozóan, hogy egyensúlyt teremtsenek és elkerüljék a konfrontációt Iránnal és Szaúd-Arábiával. Ha megvizsgáljuk az egyes államok politikáját Irán, illetve Szaúd-Arábia vonatkozásában, szembetűnik az érdekkülönbség. Lássunk erre néhány példát.²⁰⁷

Kuvait. Az ország lakosságának 30%-a síita. Az emír 2014-es iráni látogatása történelmi jelentőségű volt. A látogatás nemcsak azt jelezte, hogy Kuvait a két regionális középhatalom vitájában döntőbíró szeretne lenni, hanem azt is, hogy Irán biztosítsa a folyamatos gázellátást. Az elmúlt években a feszültség kiéleződött Iránnal. Kuvait támogatja Irán polgári célú atomprogramját, ugyanakkor csatlakozott az Irán elleni szankciókhoz. Iráni diplomátákat azért utasítottak ki az országból, mert értékelésük szerint támogatták az al Kudsz-erők Kuvait elleni felforgató tevékenységét.

Omán. A kölcsönös államfői látogatásokat követően (2013, illetve 2014) Omán felajánlotta, hogy közvetít az Egyesült Államok és Irán vitájában. Irán szomszédai közül Omán támogatja leginkább az iráni politikát, míg Irán segített az ománi vezetésnek a rendszer elleni lázadók leverésében. A két ország szorosan együttműködik az olajszállítás szempontjából meghatározó jelentőségű Hormuzi-szoros védelmében is. Az iráni gázszállítás megkönnyítésére a két ország között csővezeték lefektetésében is megegyeztek.

Egyesült Arab Emírségek. Az ország az amerikai bizalom elnyerése érdekében támogatta az Irán elleni szankciókat, annak ellenére, hogy ez hátrányos volt az Emírségek gazdasága számára. Az Egyesült Államoknak politikai és katonai támogatást nyújtott katonai bázisok átengedésével. Az Iránnal kapcsolatos szigetviták rendezésében többször is történtek kezdeményezések, ezek azonban kevés konkrét eredményt hoztak.

Bahrein. Az Öböl menti országok között Iránnal szemben a legagresszívebb magatartást valósítja meg, Teheránt azzal vádolja, hogy támogatja a bahreini síita ellenzéket. Bahrein törekvését támogatta az Egyesült Államok azzal is, hogy fegyvert szállított a hadsereg számára. Bahrein iráni politikája nemcsak azért problematikus, mert a szunnita királyi házzal szemben az ország lakosságának 70 százaléka síita, hanem azért is, mert Bahreint támogatja Irán legnagyobb térségbeli versenytársa, Szaúd-Arábia. Bahrein

²⁰⁷ Uo.

támogatja Irán jogát a nukleáris energia felhasználására, és egyetért a nemzetközi közösséggel folytatott tárgyalásokkal.

Katar. Az emírség nem célpontja az iráni felforgató politikának, Irán hídként tekint Katarra az Öböl menti országok irányában kifejtett politikájában. A Szaúd-Arábiához fűződő bonyolult kapcsolata, Irántól való félelme, az Egyesült Államok támogatása a katari vezetést arra készítette, hogy „független” kül- és védelempolitikát valósítson meg. Irán nyilvános bírálatától tartózkodik, erősíti a kapcsolatait, védelmi együttműködési megállapodást kötött Iránnal, és kölcsönös látogatásokat szerveznek egymás országában. A szíriai polgárháborút illetően eltérő nézeteket vallanak, Katar igyekszik az Iránnal való szembenállást csökkenteni. Támogatja a Muzulmán Testvériség mozgalmat és a hasonló ideológiát követő szervezeteket (emiat „élvezi” Törökország támogatását és kénytelen elviselni Egyiptom ellenzését). A szaúdiak többször is fenyegettek azzal, hogy lezárják határukat Kattarral, ez és egyéb intézkedések 2017-ben meg is valósultak. Katar csatlakozott az ISIS elleni koalícióhoz, kiutasított néhány Muzulmán Testvériséghez tartozó szélsőséges vezetőt, valamint megvonta a tartózkodási engedélyt a Hamasz irányítótól.

Ha Irán és Szaúd-Arábia között csökkenne a feszültség, az közel sem jelentené azt, hogy megoldódnának a regionális konfliktusok. Ha nem is valósulna meg a rendezés Szíriában, a két ország jobb együttműködése a folyamatot mindenképpen segítené, különös tekintettel az Aszad-rezsim és a felkelők közötti kapcsolatra. A síita és a szunnita vezetők közötti viszony javulása kétségkívül hatással lenne Irak jövőjére is. Meg tudtak egyezni az iraki elnökválasztás kérdésében, talán az együttműködés segíthet az ISIS leküzdésében is, hiszen a terrrorszervezet mindkét állam biztonságát fenyegeti, legyőzése közös érdek. Az ISIS veszélyezteti az Öböl menti országokat is, hiszen a határokat nem ismeri el. Nem világos, hogy azok mit tekintenek nagyobb fenyegetésnek: Iránt vagy az ISIS-t? Az ISIS az, amelyik közös ellenségként összekötő kapocs lehet Irán és Szaúd-Arábia között. A GCC a fenyegetést komolyan veszi, ezért ideiglenes és korlátozott célú együttműködés nem zárható ki Iránnal. Ha Irán része kíván lenni a megoldásnak, ki kell vonnia katonai erejét Szíriából, Irakból és Jemenből is.²⁰⁸

²⁰⁸ MOGHTADAR, Michell: *Saudi-Arabia and Iran swap accusations as tensions persist*. <http://www.reuters.com/article/us-iran-saudi-idUSKCN0I30VI20141014>; letöltés: 2017. 06. 25.

Az Öböl menti államok fontosságát hagyományosan az energiaforrások adják. Az arab változásokat követően ezeknek az országoknak vákuumkitöltő szerepük van, tehát fontosságuk megnövekedett. Külpolitikájukat jelentős mértékben befolyásolják a regionális és nagyhatalmak. Valamennyien érdekeltek a rezsim túlélésében és egy nyugati biztonsági ernyő működésében.²⁰⁹ Ennek megfelelő bel- és külföldi katonai stratégiájuk is. Az amerikai biztonsági ernyő garانتálásában nagy szerepe van az amerikai haditechnikai eszközök vásárlásának. A katonai intézményeket alaposan ellenőrzik abból a célból, hogy ne következhesen be katonai hatalomátvétel. Szaúd-Arábia kivételével valamennyi ország kicsi. A képességek hiánya miatt hatalmi deficittel küzdenek. Egy kis államnak csak néhány lehetősége van, vagy elfogadja, tudomásul veszi a kihívásokat, vagy fellép ellenük, amit azonban egyedül nehezen tud megvalósítani. A bizonytalansággal azonban mindig számolni kell, hiszen egy nagy szövetséges politikája is megváltozhat. Egy harmadik viselkedési lehetőség lehet a kibúvók keresése, halogató technikák alkalmazása. Az erődeficit miatt támadó stratégiát egy kis állam nem képes követni. A kis államok biztonsági stratégiája lehet tehát a saját autonómiájuk választása, vagy befolyásuk növelése. Sikeres regionális együttműködés csak akkor alakulhat ki, ha összefüggésben van a belpolitikai érdekekkel, ami elsősorban a rendszer fennmaradását jelenti. A szóban forgó államok közül valamennyien érdekeltek a rendszer fenntartásában, ezért nem közömbös, hogy a külső partnerek mennyire stabilak. Ebből adódóan fontos, hogy milyen stabil biztonsági ernyőt tud az Egyesült Államok nyújtani ezen országok stabilitásához. Az amerikai biztonsági ernyő garانتálásában óriási szerepe van a haditechnikai eszközök megvásárlásának. Az elmúlt években ezeknek az országoknak nem sikerült a politikai kapcsolatokat hihető hagyományos katonai képességekkel megerősíteni.²¹⁰ A katonai képességek erősítése helyett a politikai rendszer inkább a katonai intézmények működésének ellenőrzésére figyelt, elkerülve azt, hogy katonai hatalomátvétel következzen be. Ettől függetlenül az elmúlt évek új regionális kihívásai változtattak ezen a helyzeten. Az Öböl menti államok nagyobb részvétele a regionális katonai intervenciókban oda vezetett, hogy kénytelenek voltak a haderők professzionalizálására, illetve a lakosság védelembe való bevonására a korábbiaknál sokkal nagyobb figyelmet fordítani. Katarban és az Egyesült Arab Emírségekben például bevezették a sorkatonai szolgálatot.

²⁰⁹ RICKLI, Jean-Marc: *New alliances dynamics in the Gulf and their impact on the small GCC states.* <http://dx.doi.org/10.1080/23802014.2016.1188023>; letöltés: 2017. 07. 06.

²¹⁰ Uo.

A forráshiány következtében a kis államok számára biztonságpolitikai orientációjukban három lehetőség kínálkozik: vagy engednek más hatalmak befolyásának, vagy autonóm módon viselkednek. Ha egy állam növelni akarja befolyását, kénytelen egy szövetséghez, vagy koalícióhoz csatlakozni. A szövetségi politika erősíti a védelmet és az elrettentést, amit egy nagyhatalom nyújt számára, természetesen az autonómia terhére. A kis állam kockáztatja azt, hogy olyan háborút is folytatnia kell, ami nem áll közvetlen érdekében. A bizonytalanság mindig jelen van, hiszen a nagyobb partner védelme sem biztos, hogy örökké tart. A másik alternatíva az, hogy saját érdekeit védi. Ebben az esetben a kis állam egy védelmi biztonsági stratégiát követ, amelyben első számára a szuverenitása. Ennek szükségszerű következménye az, hogy a kis állam kockáztatja, hogy fenyegetés esetén a nagy állam magára hagyja. Hagyományosan ez a változat a semlegesség politikájának elfogadását jelenti. Egy harmadik változat lehet egy kis állam számára az elkötelezettség helyett és az autonómia megtartása érdekében a halogató, kibúvót kereső taktika.

Célja a jobb pozíciók érdekében való megegyezés, vagy konfrontáció anélkül, hogy lenne egy világos végcél. A kis országok hagyományos biztonsági dilemmája, hogy választani kell az autonómia védelme vagy a befolyás maximalizálása között.

A GCC-t alkotó hat arab állam története azt bizonyítja, hogy a tagállamok a nemzetközi politika és biztonság központjában állnak.²¹¹ Megállapítható az is, hogy ezek az államok instabilak. Az elmúlt évek háborúi bizonyították, hogy a konfliktusok közeli kapcsolatban állnak az energiaellátással (Kuvait, Irak), illetve a tengeri hajóforgalommal. A GCC-államok nemzetközi tevékenységének központját az olaj- és gázellátás jellemezte. A Sivatagi Vihar 1991-ben Irak Kuvaitból történő kiűzéséről szólt, Irak 2003-as lerohanásában szintén szerepet játszott az olaj.²¹² Az iraki háború bizonyította, hogy az Egyesült Államok a térségben elveszítette hegemon szerepét. Az iraki bukás, az arab változásokkal kapcsolatos hezitálás, az Ázsia felé fordulás bizonyította az Öböl menti államok számára, hogy megszűnt az amerikai primátus. Nem véletlen, hogy ennek helyreállítására Trump elnök beiktatását követő első útja a Közel-Keletre vezetett, utólag megállapítható, hogy kevés sikert ért el. Ennek oka részben a 2007-es gazdasági válság, valamint a palaolaj és gáz felfedezése, ami csökkentette az amerikaiak függőségét a közel-keleti olajtól. Az amerikai hatásokon kívül ezeket az államokat érzékenyen érintették az arab változások, amelyek bizonytalanságot és instabilitást teremtettek. A változások

²¹¹ Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek, Kuvait, Bahrein, Oman, Katar.

²¹² Lásd HORVÁTH Pál: *Mezopotámia háborúi, az Arab Tavasz következményei és a keresztény Európa jövője*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.

dinamikája különösen Bahreint érintette. Belpolitikailag kihívást jelentett a Muzulmán Testvériség mozgalom helyzete, az Irán által támogatott milicisták tevékenysége, és nem utolsósorban a dzsihadizmus erősödése. 2014-től az ISIS megjelenése és megerősödése belső és külső kihívásokat jelentett az Öböl menti államoknak is. A vahhabizmus radikális interpretációja igencsak nagy hatással volt ezekre az országokra. A fiatalok sebezhetőek az ISIS agresszív propagandája miatt. Az ISIS stratégiája a káosz létrehozása, mert akkor könnyebben tud érvényesülni és főleg terjeszkedni. Abdullah szaúdi király halálát követően 2015 után utóda, Salman bin Abdulaziz király politikája sokkal aktívabb lett, legfőbb fenyegetésként pedig Iránt határozta meg. A GCC-tagállamok katonai együttműködésében a jemeni háború vízválasztót jelent, mert Szaúd-Arábia vezetése alatt első alkalommal hajtottak végre katonai műveletet. A jemeni háborúban való részvétellel a Közel-Kelet passzív megfigyelőiből aktív szereplővé váltak ezek az államok. 2011-ben az Egyesült Arab Emírségek és Katar Líbiában, Szaúd-Arábia és az Emírségek Bahreinben, 2014-től Katar és Szaúd-Arábia az ISIS ellen, 2015-től pedig Szaúd-Arábia, az Emírségek, Bahrein és Katar Jemenben vesznek részt katonai műveletekben.²¹³

Az Öböl menti országok közös véleményüket többször kifejezésre juttatták az ENSZ-ben és az el nem kötelezett országok soraiban is. A nemzetközi szervezetek gyakran a kis államok hagyományos fórumai a befolyásuk növelésére, esetenként garantálják a túlélésüket is. Az iraki invázió és Kuvait elfoglalása rámutatott az Öböl-országok sebezhetőségére is egy regionális, hegemoniára törekvő hatalommal szemben. Ilyes esetekben is a nemzetközi szervezetektől számítanak támogatásra. Úgy is lehetne mondani, hogy egyensúlyra törekszenek az autonómia és a befolyás között. Az államok politikai elitje igyekszik egyensúlyozni a politikai lehetőségekkel a külföldi hatalmak belpolitikára gyakorolt hatásainak csökkentése érdekében. Ennek összehangolására három lehetőség kínálkozik: bilaterális, multilaterális és regionális.

Bilaterális kapcsolatok

A bilaterális biztonsági kapcsolatok eredete visszanyúlik a roosevelti időkre, majd markánsan jut kifejeződésre az 1980-as Carter-doktrínában. Ennek lényege kissé sarkosan fogalmazva az, hogy az olajellátás biztosítása az Egyesült Államok számára létfontosságú érdek, így ha valaki ezt megzavarja, az Egyesült Államokkal kerül szembe. Ennek erőteljes kifejeződése volt az 1991-es öbölháború, ami egyben szövetséget kovácsolt az Egyesült

²¹³ RICKLI, Jean-Marc: *New alliances dynamics in the Gulf and their impact on the small GCC states.* <http://dx.doi.org/10.1080/23802014.2016.1188023>; letöltés: 2017. 07. 06.

Államok és az Öböl menti országok között. Ezen a viszonyon azonban sokat rontott a politika. Markánsan Líbia megtámadásában nyilvánult meg leginkább, amikor az Egyesült Államok segítséget nyújtott Nagy-Britanniának és Franciaországnak. Ezt a helyzetet kissé megkeverte, hogy az Egyesült Államok Obama alatt katonailag nem avatkozott be Szíriában, még akkor sem, amikor például a vegyi fegyverek alkalmazásával az Aszad-rezsim többször is átlépte a „vörös vonalat”. Drámai változást hozott az amerikai politika értékelésében az Egyesült Államok megállapodása az iráni atomprogram ügyében. Ezek az események a bizonytalanság érzetét keltették ezekben az országokban, és hozzájárultak a proaktív biztonsági politika kialakításához. Az Öböl menti államok nem voltak hajlandók elfogadni azt a politikát, amit az Egyesült Államok folytatott Iránnal. Csalódást okozott számukra az ISIS felemelkedése Irakban és Szíriában, valamint Irán térnyerése a térségben. Irak kikerült a regionális erők közül, így maradt Szaúd-Arábia és Irán. Az új iraki kormány (Maliki) támogatja Iránt. Az ISIS megjelenése hozzájárult ahhoz, hogy Irán segítse a síita milíciákat, az Iráni Forradalmi Gárda erői pedig megjelentek Szíriában és Irakban. Jóllehet a GCC-államok nem értenek egyet teljesen az Egyesült Államok Irán-politikájával, abban viszont igen, hogy saját kezükbe vegyék a sorsuk irányítását. Ennek első konkrét megnyilvánulása volt, amikor a GCC-országok amerikai egyeztetés nélkül felléptek Bahreinben annak érdekében, hogy megállítsák az arab vezetők szerint Irán által szított felkelést, amelynek célja a vezetés leváltása egy Irán-barát rendszerrel. A GCC vezetőinek nem tetszett az sem, hogy az Egyesült Államok nem akadályozta meg, hogy Egyiptomban leváltsák Mubarakot, Szíriában pedig nem tettek komolyabb lépéseket az Aszad-rezsim megdöntése érdekében. Ellentétbe kerültek az amerikai politikával abban is, hogy hiányolták az amerikai lépéseket Irán terjeszkedése ellen Irakban, Szíriában, Jemenben és Libanonban. Az elégedetlenség egyértelmű kifejezése volt, hogy a jemeni beavatkozásról (Operation Decisive Storm) 2015-ben előzetesen nem egyeztettek az Egyesült Államokkal. Ugyanakkor az is igaz, hogy az Egyesült Államok hírszerzési információkkal, logisztikai tevékenységgel támogatta a műveleteket, így a GCC-államok autonómiája viszonylagosnak értékelhető. Az Egyesült Államok számára Jemen az al-Kaida elleni harc szempontjából is igen fontos. A GCC-államok részére az Egyesült Államokon kívül alternatíva lehet Nagy-Britannia és Franciaország. Nagy-Britannia katonai pozíciója az iraki háború óta erősen leértékelődött a Közel-Keleten, de nem érvényes ez az Öböl menti államokra. Bahreinben állandó katonai bázist hozott létre, és Omanban is kiképzőbázist épít. Franciaországnak már 1995 óta védelmi megállapodása van az Egyesült Arab Emírségekkel. Az országban több francia katonai bázis működik.

Franciaország Sarkozy alatt jó katonai kapcsolatokat épített ki Katarral is. Hollande idején a kormány inkább Szaúd-Arábiát létesítette előnyben, több hadiipari üzletet kötöttek. Kuvait is védelmi megállapodást írt alá Nagy-Britanniával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal. Katar szintén védelmi egyezményt írt alá Törökországgal. Mindezek ellenére sem Nagy-Britannia, sem Franciaország nem változtathatja meg a térségben az amerikai törekvések megvalósítását, továbbra is a legfőbb szövetségese marad valamennyi Öböl menti államnak, még akkor is, ha ezek az országok az Egyesült Államok szerepét gyengülőnek értékelik az arab változások után.

Multilaterális együttműködések

2004-ben a NATO az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés keretében biztonsági együttműködést ajánlott az Öböl menti térség államainak.²¹⁴ A javaslatot csak négy állam: Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek, Katar és Kuvait írták alá. Szaúd-Arábia és Omán hivatalosan nem csatlakoztak, de közvetve több tevékenységben is részt vettek. A NATO a GCC-tagállamokat „pragmatikus partnereknek” tekintette, számos kérdésben hasonló véleményen voltak. A NATO azért is tekint partnerként ezekre az országokra, mert a Közel-Kelet stabil államainak számítanak, saját jelenlétét pedig stabilizáló tényezőnek tartja, ezt megerősítette a walesi csúcstalálkozó is. A közös tapasztalatok Líbiában, Afganisztánban és a Nyugat-Balkánon megerősítik az elmélet helyességét. A NATO líbiai bevetései lényeges hibákat tártak fel nemzeti szinten a légi hadműveletek, a kiképzés és a felszerelés vonatkozásában. Katar és az Emírségek esetében interoperábilis problémák merültek fel. Az Öböl menti államokkal folytatott multilaterális együttműködés hatékonyabbnak bizonyult, mint a többi állammal megvalósított bilaterális együttműködés. Hasznosnak bizonyult az együttműködő országok tisztjeinek részvétele az oberammergaui NATO Iskolán és a római NATO Védelmi Kollégiumban. Katar helyet biztosít a NATO Légi Műveletek Központjának, hozzájárulva ezzel az ISIS elleni katonai műveletekhez. Az Egyesült Arab Emírségek volt az első ország a térségben, amely nagyköveti szintű kapcsolatot létesített a NATO-val. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az Egyesült Államok térségbeli szerepének csökkenésével ezek az államok igyekeznek nagyobb figyelmet szentelni saját önálló képességeik kialakításának.

²¹⁴ Az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés a NATO 2010-es Stratégiai Konceptió alapján jött létre, célja a partnerség erősítése.

Regionális szövetségi kezdeményezések

Az Öböl-államok a világ legnagyobb fegyverimportőrei közé tartoznak, éppen ezért a reformkezdeményezéseket nem fogadják nagy lelkesedéssel. Erre az a tradicionális magyarázat, hogy eleget költenek a védelmükre, megvédik saját rendszerüket. Értékelésük szerint az erős hadsereg záloga a rezsim biztonságának is. Éppen ebből adódóan közös katonai erő létrehozásával nem is foglalkoztak. 2013 óta ez a nézőpont változóban van. A GCC-országok 34. kuvaiti csúcstalálkozóján úgy döntöttek, hogy a tagállamok közös katonai parancsnokságot hoznak létre, rendőri erőket állítanak fel, és közös, terrorizmus elleni tevékenységet folytatnak. A védelmi miniszterek a tengeri biztonság közös garantálásáról döntöttek, Abu Dhabiban (Egyesült Arab Emírségek) pedig a Stratégiai és Biztonsági Tanulmányok Öböl menti Akadémiáját állították fel. Ezek a lépések a biztonsági szektor erősítésének kezdeti lépéseiként értékelhetők. Az egyetértés azonban nem nevezhető töretlennek. Omán nem kívánt részt venni a közös tevékenységben, Irán és Szíria kapcsán is számos nézeteltérés alakult ki az országok között. Ráadásul már eddig is létezett, amit hivatalosan bejelentettek a kuvaiti csúcson, legfeljebb nem hivatalosan. 2015-től Irán kapcsán számos ellentét keletkezett, Szaúd-Arábia egy széles arab egység létrehozásán munkálkodott, Egyiptom és Szaúd-Arábia kezdeményezésére az Arab Liga egy 40 ezer fős közös katonai erő felállításáról döntött.²¹⁵ Ebből végül is nem lett semmi, mert Szaúd-Arábia és Egyiptom nem tudott megállapodni arról, hogy mire használják a közös erőt. Később szaúdi javaslatra 34 ország részvételével közös terrorellenes erő létrehozására került volna sor, de Pakisztán bejelentette, hogy nem küld erőket. Ezek a példák is azt jelzik, hogy közös arab hadsereg, de még terrorellhárító alakulat létrehozása sem egyszerű a világ e tájékán. Súlyos nehézségek vannak a vezetés-irányítás és az interoperabilitás területén is. A nyugati országok számára ezek a hiányosságok már az 1991-es öbölháború idején világossá váltak. A NATO a standardizáción és az interoperabilitáson dolgozik már évek, évtizedek óta. Az arab államok hadseregeiben ennek nyoma sincs, annak ellenére sem, hogy a haditechnikai eszközöket többnyire ugyanazon cégektől szerzik be. Szándék esetén ilyen képessége csak Szaúd-Arábiának, Egyiptomnak és az Egyesült Arab Emírségeknek lenne, de az említett okokon kívül még számolni kell a bizalom hiányával is. A bizalom hiányának eklatáns példája, hogy 2017. június 5-én Szaúd-Arábia, Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek, Egyiptom és több szunnita ország megszakította kapcsolatát Katarral. Ennek során túlléptek

²¹⁵ RICKLI, Jean-Marc: New alliances dynamics in the Gulf and their impact on the small GCC states. <http://dx.doi.org/10.1080/23802014.2016.1188023>; letöltés 2017. 06. 27.

a diplomáciai és gazdasági szigorításon, lezárták a közlekedési útvonalakat is. Állampolgáraikat hazarendelték, a náluk élő katariakat pedig felszólították, hogy két héten belül hagyják el az országot. Magyarozatként cselekedetüket azzal indokolták, hogy Katar támogatja a radikális iszlám mozgalmakat, ami veszélyezteti az Öböl menti államok biztonságát. A katari székhelyű al-Dzsazíra médiacsoportot azzal vádolták, hogy aláássa szuverenitásukat. Ezek a vádak nem újak, Trump elnök látogatása lehet, hogy szándékosan, esetleg anélkül, felhatalmazást adott a szaúdi királynak az agresszív viselkedésre. Magyarozat lehet az időzítésre az is, hogy a szigorítás a Sanghaji Együttműködés Szervezetének találkozója előtt történt, ahol Kína támogatta Irán felvételét a szervezetbe, amit Szaúd-Arábia nem néz jó szemmel. Ugyanez érvényes Oroszország és Irán kapcsolatára is, amit a szaúdiak igyekeznek megakadályozni.²¹⁶ Katar, mint a világ egyik legnagyobb természetes gáztartalékával rendelkező ország, jelentős mennyiséget exportál Kínába. Szaúd-Arábia hozzájárul Kína olajellátásához, tehát az Öböl menti országok energiaellátás szempontjából fontosak Kínának, ezért mindkét oldalon érdekelt a megoldásban.

Az Öböl-országok befolyásukat az ENSZ-ben, az el nem kötelezettek mozgalmában, valamint a 77-ek csoportjában az egy ország, egy szavazat elve alapján is próbálták érvényesíteni. A nemzetközi szervezetek a kis országok hagyományos eszközei befolyásuk gyakorlására, szuverenitásuk, stabilitásuk és egyben túlélésük megőrzésére.

Az iraki invázió és Kuvait 1990-es elfoglalása a kis Öböl-államok sebezhetőségét jelezte egy hegemoniára törekvő állammal szemben. Egyben megmutatta azt is, hogy az ENSZ milyen védelmet tud adni egy kis állam számára. Érzékelhetővé vált az is, hogy a kis államok hogyan keresik az egyensúlyt az autonómia és a befolyás között.

Mindenképpen szólni kell az Öböl menti országok és Izrael kapcsolatáról, ami az elmúlt években, ha nem is látványosan, de elindult a fejlődés útján. A 2015-ben kötött iráni nukleáris megállapodás nem volt nagy hatással ezekre az országokra, inkább a nagyhatalmaknak kedvezett, és hasonló reakciót tapasztalhattunk izraeli részről is. Izraelben a katonai és biztonsági terület üdvözölte az egyezményt, a politikai vonal inkább aggályának adott kifejezést, főként a szankciók feloldásával és Irán gazdasági erősödésével, regionális törekvéseivel kapcsolatban. Ha összehasonlítjuk az egyiptomi–izraeli kapcsolatokat, valamint az Öböl menti országok és Izrael viszonyát, akkor kijelenthetjük, hogy az egyiptomi–izraeli „barátkozást” a hideg béke, míg az utóbbit 2009-től a „csendes biztonság”

²¹⁶ YELLINEK, Roie: *The Qatar crisis and China*. BESA Center Perspectives Paper No. 513, June 29, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/qatar-crisis-china/>; letöltés: 2017. 07. 21.

jellemzi. Diplomáciai kapcsolat nincs, az egyeztetések a háttérben folynak, nyilvánvaló alapjuk a geopolitikai érdekek, és kimondatlanul az Irán-ellenesség. A megállapodások informális jellegűek, íratlan szabályok alapján kötöttek. A kapcsolatok építése elsősorban Izrael és Szaúd-Arábia között folyik. Ebben a viszonyban is kézzelfogható az a sajátosság, ami Európában a szövetségek kialakításánál érzékelhető, de a Közel-Keleten kevésbé érvényesül. Ilyenek például az alapérdekek hosszú távú elismerése, stratégiai érdekek érvényesítése, vagy a biztonsági rendszerek elvek és normák alapján történő kialakítása. Az Öböl Menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa katonai együttműködésre vonatkozó elgondolása, a Damaszkuszi Deklaráció halva született.²¹⁷ Félték a szaúdi dominanciától, a szír és egyiptomi erőktől pedig azért tartottak, mert jelenlétük destabilizálhatja a monarchiákat, vagyis általános bizalmatlanság volt az aláírók között még úgy is, hogy közös ellenségnek Szaddám Huszein Irakját tekintették. Mindez az arab országok között érvényesült. Ha ehhez hozzászámítjuk az arab–izraeli ellentétet, a háborúkat, a megoldatlan palesztin kérdést, érthetővé válik a bizalmatlanság. A jelenlegi izraeli–szaúdi közeledés talán úgy valósítható meg, mint ahogy történt Jordánia esetében, azaz nem nagy nyilvánosság előtt, nagyhatalmak nélkül, nem nyugati stílusban kötött szerződésekkel és intézményesített formákban.²¹⁸

2017-ben Katar ellen közös fellépés kezdődött, amelynek lényege, hogy az országot terrorizmust támogatónak minősítették a szomszédjai, ezért politikájának megváltoztatására szólították fel, amit számos gazdasági és diplomáciai intézkedés bevezetésével nyomatékosítottak. A kialakult helyzet rendkívül veszélyessé vált a térség legnagyobb katonai bázisát Katarban, a Doha melletti al Udeid légibázison működtető Egyesült Államok számára is. A repülőtéren települ az Egyesült Államok légierije központi parancsnokságának előretolt bázisa és a 379. Légi Expedíciós ezred, a parancsnoksággal együtt hozzávetőleg 11 ezer katonával. A bázist az afganisztáni műveletekben és az ISIS elleni bevetésekben is használták, nemcsak az amerikai, hanem a szövetséges légierők is.²¹⁹ Felmerül a kérdés, mi állhatott a négy ország tevékenysége mögött, úgy érezték-e, hogy az amerikaiaktól elegendő támogatást kapnak (a szankciók bevezetésére Trump elnök látogatása után került sor), vagy talán azt akarták bizonyítani, hogy az arab változások őket nem érintik?

²¹⁷ A Damaszkuszi Deklarációt 1991-ben írták alá Bahrein, Egyiptom, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia, Szíria és az Egyesült Arab Emírségek a politikai, gazdasági és katonai együttműködés erősítése céljából.

²¹⁸ JONES, Clive – GUZANSKY, Yoel: *Israel's relations with the Gulf states: Toward the emergence of a tacit security regime?* <http://dx.doi.org/10.1080/13523260.2017.1292375>; letöltés: 2017. 07. 05.

²¹⁹ LONDON, Brad: *Qatar hosts US largest military base in Mideast*. CNN, June 6, 2017. <http://edition.cnn.com/2017/06/05/middleeast/qatar-us-largest-base-in-mideast/index.html>; letöltés: 2017. 07. 07.

Az események menetéből következően három különböző dinamikát lehet látni:

- Az arab tavasz fellazítása. Elképzelhető, hogy a forradalmakkal, felkelésekkel, zavargásokkal tarkított régióban megérették a feltételek arra, hogy véget vessenek az iraki, szíriai, líbiai és jemeni állapotoknak úgy, hogy közben megőrizték az ellenforradalom (pl. Egyiptomban) vívmányait. Mivel a krónikus palesztin helyzetnek megvan az a varázslatos hatása, hogy bármikor lehet tömegeket mozgósítani az izraeli megszállás és a tehetetlen arab rendszerek ellen, az előbb említett válságokat nem lehet lezárni a palesztin ügy teljes mellőzésével. Felmerül ezért annak a szükségessége, hogy a Hamaszt marginalizálják a palesztin területeken és azokon kívül is, esetleg szüntessék meg uralkodását Gázában. Ez a gondolatmenet magyarázatot ad arra, hogy Katart visszafogják, embargóval sújtsák, közelebb hozzák a politikájukhoz az arab tavasz lezárása érdekében, amelynek mellékterméke, az iszlám vonal megerősödése számukra nem kedvező. Nyomást akarnak gyakorolni Katarra annak érdekében, hogy bezárassa az arab országokban egyébként népszerű Al-Dzsazíra televíziót. A Hamasznál pedig, amely a mérsékelt iszlám képviselője a Gázai övezetben, el szeretnék érni, hogy Abbasz után Mohamed Dahlant helyezték előtérbe, akit az Egyesült Arab Emírségek és Egyiptom támogat. Ezt a vonalat támogatja a szaúdi vezetés is, az ötlet pedig Abdullah ibn Abdul Aziz királytól származik. Ezen nézetek mögött olyan célok húzódnak meg, hogy az Öböl-államok harcoljanak az iszlám szélsőségek ellen, a lakosságot nyomják el, uralmukat tartsák meg, erős szövetséget alakítsanak ki az Egyesült Államokkal, lépjenek előre a békefolyamatban Izraellel, és harcoljanak Irán ellen.

- A feszültség új színtere. Azok, akik azzal számoltak, hogy a szankciók segítenek a problémák megoldásában, tévedtek. A katarai feszültség új válságot hozott magával a térségben. Zavart okoz az energiaellátásban, nyugati és amerikai szereplőkhöz továbbítja a pénzt, Izrael számára pedig lehetővé teszi, hogy erősítse pozícióját a térségben. Egy új forgatókönyvvel nem oldódnak meg az arab változásokkal keletkezett problémák, hanem újak jelentkeznek, amelyek tovább gyengítik az arab régiót és fokozzák az országok közötti megosztottságot. Ezek a válságok többnyire visszavezethetők Irak megszállására. Azok, akik a régió újrafelosztására törekszenek, nem hagyják ki elgondolásukból az Öböl térségét sem. Nem nehéz észrevenni az események elemzéséből, hogy az Egyesült Államok ehhez a folyamathoz zöld utat adott, nem véletlenül kezdődtek az események Trump elnök látogatását követően. A katarai eskaláció 2017. május 24-én kezdődött, három nappal Trump látogatása után. Egy nappal a Katar elleni szankciók bejelentése után

az amerikai törvényhozáshoz egy törvényjavaslat érkezett, amelyben javasolták a Hamaszt támogató országok (Katar és Irán külön megnevezve) és intézmények szankcionálását. Az Egyesült Államok és Izrael nyerni kíván egy elhúzódó válsággal, még akkor is, ha nem kerül sor fegyveres konfliktusra. A cél az, hogy minél inkább támaszkodjanak ezek az országok az Egyesült Államokra, és vásároljanak amerikai fegyvereket. Anwar Gargas, az Egyesült Arab Emírségek külügyminisztere szerint a válság több évig elhúzódhat. Francia, brit, amerikai, vagy német monitorozási rendszert javasolt, mivel értékelése szerint a törések miatti úrt Törökország vagy Irán kívánja betölteni.²²⁰ Gargas külügyminiszter felvetése azért veszélyes, mert a válságba be akarja vonni a nyugati országokat is.

- „Az orrok összedörzsölése”. A kifejezés elterjedt a térségben, azt jelenti, hogy ugyan nem egyeztek meg mindenben, de lezárják a vitát. A négy ország Katar elleni lépése durva volt és számos félreértelmezésen alapul. Ezt az is alátámasztja, hogy két héttel a katarai kapcsolatok megszakítása után sem tudtak konkrét példákat felhozni Katar ellen. Még az Egyesült Államok külügyminisztériuma is csodálkozásának adott hangot, hogy nem születtek valódi kifogások Katar ellen. Az a tizenhárom pont, amit később megfogalmaztak, Katar számára elfogadhatatlannak bizonyult (török katonai bázis és az Al Dzsazíra televízió bezárása, Iránnal való kapcsolat lazítása). Végül meg kell jegyezni azt is, hogy a Katar elleni szankciók nem szolgálják azoknak az érdekét sem, akik a döntéseket meghozták. Következésképpen nincs más logikus megoldás, mint a vitás kérdések tárgyalással történő rendezése.

Eltérően az arab tavasz előtti időszaktól, a monarchiák külpolitikájának középpontjában ma a katonai dimenziók állnak, de nem egyedül. Regionális szinten Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek az arab 2010/11-es felkelésekre olyan ellenlépésekkel reagáltak, mint a bahreini kemény rendőri intézkedések. Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek proaktív külpolitikával reagáltak az Egyesült Államok kevésbé aktív Irán-ellenes politikájára. Az Öböl menti országok reakciója fentről lefelé érvényesült az arab változásokra, kezdve például a sorkatonai szolgálat bevezetésével és folytatva a nemzetépítéssel. Ebben a folyamatban fordulópontot jelentett a szaúdi és emírségekbeli beavatkozás Jemenben. Az Öböl-államok hadseregei új feladattal kerültek szembe először a történelemben: területet foglaltak vissza a felkelőktől. Az ország déli részén az Emírségek különleges erői jártak az élen a katonai műveletekben az Al-Kaida az Arab-félszigeten

²²⁰ RICKLI, Jean-Marc: *New alliances dynamics in the Gulf and their impact on the small GCC states*. <http://dx.doi.org/10.1080/23802014.2016.1188023>; letöltés 2017. 06. 27.

terrorszervezet és helyi társult szervezetei ellen, és kiszorították őket a stratégiai jelentőségű tengerparti városokból. Az Emírségek katonái támogatták a helyi erőket az olajlétesítmények védelmében, valamint kiképzést biztosítottak számukra. A szaúdi szárazföldi erők, és a Nemzeti Gárda is csatlakoztak a műveletekhez, de sokkal kisebb mértékben és kevesebb feladattal.

Az Öböl menti arab államok is új fenyegetéseknek vannak kitéve.²²¹ A határvédelem kiemelt feladattá vált. 2009-ben a hutik elleni támadás a határ mentén megghiúsult. 2015 óta a szaúdi–jemeni határt rendszeresen támadják a síita felkelők, 2017 novemberében a huti felkelők rakétákat lőttek ki Rijádra. A szaúdiak kétezer főt helyeztek át az iraki határra. Szaúd-Arábia és az Emírségek erősítik a haditengerészetüket. A Bab el-Mandeb szorosban a katonai jelenlét nemcsak nemzeti érdekeket tükröz, hanem hatással van Kelet-Afrika védelmére Iránnal szemben. Az Egyesült Arab Emírségek potenciális célt jelentenek az Al-Kaida az Arab-félszigeten terrrorszervezet számára. Ez még akkor is igaz, ha az Emírségek különleges erői nem állnak közvetlen harcban a terrrorszervezettel, de az általuk támogatott jemeni milíciák elleni dzsihadista támadások új fejezetet jelentenek a polgárháborúban.

Az új feladatoknak és fenyegetéseknek megfelelően az Öböl menti államok haderői stratégiai szinten reformokat indítottak, amelyek során figyelembe vették a jemeni tapasztalatokat. Nemcsak drága és korszerű fegyvereket szereznek be, hanem fejlesztik a kiképzést, a fegyverek karbantartását, valamint a hazai hadiipart is. Ez a hozzáállás a haderőt a nemzetfejlesztés központjába állítja, ebben a vezető szerep az Egyesült Arab Emírségeké.

Katonai területen a jemeni műveletek tesztelték a szaúdi és az emírségbeli haditengerészeti képességeket is, hiszen tengeri blokádot vezettek be a hutik részére történő fegyverszállítások megakadályozása érdekében. A háború hatással volt a civil katonai kapcsolatokra is mindkét államban. A kapcsolatok javulásához nagymértékben hozzájárult az is, hogy a két ország hadereje saját területén kívül harcolt. Az Öböl-államokból több mint kétszáz katona halt meg Jemenben. A háború hozzájárult ahhoz is, hogy kifejlesztették a tartalékos hálózatot és bevezették a kötelező sorkatonai szolgálatot is. Kivétel ez alól Omán, ahol továbbra is önkéntes a katonai szolgálat.

²²¹ ARDEMAGNI, Eleonora: *Armies ergo Nations: Projection and Conscription in the Arab Gulf States*. ISPI, 07 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/publicazione/armies-ergo-nations-projection-and-conscription-arab-gulf-states-19133>; letöltés: 2017. 12. 15.

Összegezve: a Perzsa (Arab)-öböl haderői egyre inkább eltérnek a monarchiák modelljétől, amely a királyi család védelmére összpontosított. A hadseregek ma már a rezsím aktív részesei, kapcsolatot teremtenek az állam és a társadalom között. Az Öböl Menti Együttműködés Tanácsának katonai szárnya csak egy alkalommal került bevetésre Bahreinban. Az országok védelmi integrációjának ellentmondásait világosan jelzi a katari válság. A tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy az Öböl menti országok hadseregei inkább a nemzetépítés kulturális eszközei, mint a kollektív biztonságé.

Megállapítható, hogy az Öbölháború óta az Egyesült Államok az Öböl menti országok részére választási lehetőséget kínált. Ennek ellenére egy multilaterális biztonsági keretmegállapodást nem sikerült létrehozni. A NATO-t ezen országok vezetői egy bonyolult intézménynek tekintik, de az Egyesült Államok után elfogadják a Szövetség kínálta biztonsági garanciát. Ennek részleteit azonban eddig még nem tárgyalták. Az arab változások, az Egyesült Államok politikájának módosulása, új fenyegetések megjelenése, Irán politikája, az Iszlám Állam tevékenysége az országokat politikájuk átértékelésére ösztönözte. Bilaterális kapcsolatokat építettek ki újabb országokkal, például Franciaországgal, Pakisztánnal és Törökországgal. A leginkább figyelemre méltó fejlődés azonban az, hogy az Öböl-országok katonai és biztonságpolitikájukat Szaúd-Arábiával hangolják össze. Az Egyesült Államok eltávolodása, az Iránnal együtt járó bizalmatlanság arról győzte meg ezen országok vezetőit, hogy megváltozott a régióban az erőegyensúly, Iránt pedig ellensúlyozni kell. Kivételt Omán képezett, amely igyekezett egyensúlyt teremteni Irán és az Egyesült Államok között, és nagyban hozzájárult az atommegállapodás megkötéséhez. Látni kell ugyanakkor, hogy bár az atomprogram valószínűleg lelassul, de elindul egy hagyományos eszközökkel folytatott fegyverkezési hullám, mert ezzel akarja az Egyesült Államok kompenzálni a térség országait az atommegállapodáshoz nyújtott támogatásukért. Miután ezek az országok csalódtak a Nyugatban, igyekeznek saját szövetséget kiépíteni. Ahogy a jemeni beavatkozás is bizonyítja, még rengeteg interoperabilitási problémát kell leküzdeniük, ha közös haderőt kívánnak létrehozni. Ahhoz, hogy létrejöjjön egy közös arab hadsereg, közös fenyegetettséget is el kell fogadni a résztvevőknek, ettől azonban ezek az országok igencsak távol állnak.

3.2. Az Arab (Perzsa)-öböl térség haderőinek értékelése

Irak

A második világháború után az iraki hadsereg első bevetése 1948-ban volt az izraeli függetlenségi háborúban. Irak csatlakozott az Izraelt támadó arab erőkhöz, 21 ezer fővel és 100 repülőgéppel.²²² Az iraki haderő következő alkalmazása 1961–1970 között a kurdok ellen történt, több alkalommal. Az 1973-as arab–izraeli (Jom Kippur) háborúban a 3. páncélos hadosztályt vetették be, és szerény légitámadásokat is végrehajtottak, nem nagy sikerrel. Harckocsijaik egyharmada karbantartási okok miatt nem volt bevethető állapotban.²²³

1974–1975-ben az iraki hadsereg ismét a kurdok ellen harcolt (második kurd háború). Ekkorra a pesmerga erők már 50–60 ezer fős létszámmal rendelkeztek, legalább háromszor olyan erősek voltak, mint 1966-ban. Az iraki erők létszáma 90 ezer körül volt, főként a kurd területek körül helyezkedtek el.

A kurdok elleni háborúban az iraki hadsereg teljesítménye stratégiai szinten jónak mondható, de harcászati szinten gyengének mutatkoztak a gyakran taktikát váltó és gerillaharcmodot alkalmazó pesmerga erőkkel szemben. Az iraki hadsereg a tüzérőre alapozott, míg a kurdok nem szálltak szembe a túlerővel. A módszer hasonló volt az amerikaiak Vietnamban alkalmazott eljárásához. Vietnamban pedig bebizonyosodott, hogy tüzérővel egy gyorsan mozgó ellenség ellen nem lehet győzni. Az irakiak nem figyeltek a szárnyak védelmére, felderítésük gyenge volt, nem éltek a manőverezés lehetőségével. A túlerő azonban, mint nagyon sok háborúban, végül is győzött.

Az iraki hadsereg „nagy háborúja” volt az Irán ellen folytatott invázió (1980–1988). A kurd felkelők elleni győzelemből az iraki vezetés azt a következtetést vonta le, hogy politikai céljait katonai erővel képes elérni. 1973 és ’80 között a haderő létszámát háromszorosára növelte. 1600 új harckocsit és páncélozott szállító harcjárművet vásároltak, köztük T-72 típusú harckocsikat, PMP-1 páncélozott szállító harcjárműveket, rendszerbe állítottak 200 új repülőgépet, köztük MiG-23-at és Szu-22-t. Szaddám Huszein 150 fős paramilitáris erőt állított fel, kifejezetten a belső ellenzék elnyomására. Ezzel függetlenítette a hadsereget a belső feladatoktól, a haderő Irán és Izrael elleni háborúra készült. Másik tevékenysége a hadsereg állománya politikai megbízhatóságának erősítését szolgálta. Vezetökké hozzá hűséges embereket nevezett ki, a tábornokokat gyakran

²²² POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948–1991*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. 150. o.

²²³ Uo. 167. o.

cserélte, ügyelve arra, hogy katonáikkal ne alakíthassanak ki jó kapcsolatot. Több biztonsági szolgálatot nevezett ki, amelyek egymást is ellenőrizték. Probléma csak egy volt: a hadsereg vezetése nem hozzáértő emberekből állt. Mindenkit a lojalitás alapján választott ki, tapasztalata szinte senkinek sem volt.

Az iraki–iráni háborút értékelve megállapítható, hogy az öt támadás szétrombolta az iráni szárazföldi erőket, a háború végére Irán gyakorlatilag védelem nélkül maradt, így nem volt kérdéses a tűzszünet elfogadása. Az irakiak hatszáz harckocsit, négyszáz páncélozott szállító harcjárművet és négyszáz löveget szereztek. Az iráni egységek demoralizált állapotba kerültek. A tűzszünet iráni elfogadásához hozzájárult az is, hogy tartottak attól, hogy az Egyesült Államok Irak oldalán belép a háborúba. Befolyásolta az iráni döntést, hogy az iraki hadseregben rendszeresítették a Scud típusú rakétákat, amelyek lőtávolsága hatszáz kilométer volt, így képesek voltak akár Teheránt is elérni.

Az iraki határon átnyúló 1988-as győzelmek jelezték az iraki katonai képességek javulását. A győzelemhez nagyban hozzájárult a vezérkar precíz tervezőmunkája. A legfelsőbb vezetés képes volt a rádiólehallgatás, légi fényképezés és az amerikaiaktól kapott információk alapján viszonylag pontos képet alkotni az iráni csapatok elhelyezkedéséről. A vezérkar összefegyvernemi szinten koordinálta az eseményeket, a légicsapásokat, a tüzérségi támadásokat és a manővereket. A tervezés és a felkészülés kiváló volt. Zavarok a végrehajtás szintjén születtek, lassú volt a reagálás az iráni manőverekre, még akkor is, ha a tüzérségi csapásokat az irakiak hatalmas erővel hajtották végre. Az erőviszonyok az irakiaknak kedveztek, emberanyag és haditechnikai eszközök területén is. Irak egymillió embert mozgósított, míg Iránnak csak 600 ezer fő állt rendelkezésére. Iraknak négyezer harckocsija állt hadban, míg Iránnak kevesebb, mint ezer. Irak hatékonyan használta a vegyi fegyvereket az iráni védőkkel szemben.²²⁴ Nyugati mércével mérve az iraki légierő gyenge volt. A franciák próbálták segíteni a légierőt azzal, hogy Franciaországba küldték a Mirage-pilótákat kiképzésre. A pilóták körülbelül negyede volt hadrafogható. Az iraki pilóták kevésbé voltak agresszívak, nem tudtak improvizálni, kevés fantáziával és rugalmassággal rendelkeztek, annak ellenére, hogy a nyugati iskolákon főként ezeket a képességeket tanították. Erősen követték a szovjet iskolát, azaz a földi irányítás meghatározó szerepet játszott a harci cselekményekben, de az iraki pilóták még az oroszokhoz képest is nagyon merevek voltak.

²²⁴ POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948-1991*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. 232. o.

Az Irán elleni háború befejezése után két évvel Szaddám Huszein újabb háborút kezdett. Az 1990–1991-es öbölháború bizonyította, hogy az iraki haderő nem sokat fejlődött az előző háború óta. Szaddám Huszein az iráni háború után nem hajtott végre lényeges személyi változásokat a hadseregben, és nem is alkalmazott drákói szigor a testülettel szemben. Kuvait ellen hadtestsztű támadást indított, az előretörés nagyon gyors volt, tíz óra alatt 80 kilométert haladtak előre. Összességében azt lehet mondani, hogy alapos, több hónapos előkészítést követően lendületes, gyors, jól összehangolt támadást hajtottak végre. Ez egészen addig tartott, míg a nyugati országok arab szövetségeseikkel együtt el nem kezdték a támadást az iraki erők ellen Kuvaitban. Szaddám úgy vélte, hogy az Egyesült Államok nem bocsátkozik Kuvait felszabadítása és az olaj érdekében háborúba. Úgy vélte, hogy csak légi háborúra kerül sor. Szárazföldi műveletek esetén Irak úgy képzelte, hogy az Irán elleni stratégiát alkalmazza, emlékezve az 1987-es Baszra elleni támadás sikerére. A gyalogság mögött gépesített és páncélos erőket vonultatott fel, amiket ellencsapás végrehajtására terveztek. A Köztársasági Gárdát stratégiai tartalékként kívánta felhasználni a koalíciós erők elleni ellencsapásban. A Sivatagi Vihar hadművelet azonban nem az iraki vezetés elgondolása szerint történt, a szövetséges csapatok megsemmisítő csapást mértek az iraki erőkre.

A második iraki háborút (2003–2011) az Egyesült Államok hamis indokok alapján indította, hiszen valójában akkor nem rendelkezett az iraki hadsereg tömegpusztító eszközökkel, ilyeneket később sem találtak. A háború az iraki hadsereg teljes vereségével, egyben Irak szétesésével zárult, kiújultak a síita, szunnita és kurd ellentétek, megjelent a terrorizmus (ami Szaddám Huszein alatt elképzelhetetlen volt). A következmények közé tartozik az Iszlám Állam iraki megjelenése, a háború hatása pedig a mai napig is érezhető.

Az iraki és egyiptomi haderővel kapcsolatos tapasztalatok hasonlóak. Mindkét ország hadereje stratégiai szinten vegyes sikereket ért el, harcászati szinten azonban gyenge képességekről tettek tanúbizonyságot. Erősség és gyengeség oldaláról vizsgálva állóvédelem esetén viszonylag jó képességeket mutattak, manőverek esetén azonban majdnem harcképtelenné váltak. Az iraki stratégiai vezetés kétségtől jónak értékelhető, különös tekintettel az irak–iráni háború második felére. Az első kurd háború második felében, valamint az egész második kurd és az öbölháborúban az iraki tábornokok jól teljesítettek, a legjobb stratégiát alkalmazták. Előfordultak olyan esetek is, amikor siralmas képet mutatott a vezetés. A harcászati vezetés folyamatosan gyengének bizonyult. Improvizáció, innováció, előre nem látható helyzetek kezelése, önálló cselekedetek hiánya

jellemezte a katonai vezetés ezen szintjét. Gyakran téves információ birtokában hoztak döntéseket. Állandó probléma volt a technikai eszközök karbantartásának és javításának elmaradása. Az új fegyverek kezelését nagyon lassan sajátították el, az iraki hadiipar valójában megtévesztés volt, a valóságban nem létezett. Jól működött viszont a logisztika és a katonai műszaki támogatás. A katonák általában bátran harcoltak, ettől függetlenül előfordult, hogy katonai alakulatok megadták magukat.

Már jóval a 2003-as amerikai invázió előtt Irakban Szaddám Huszein rezsimje árnyékkormányt hozott létre, amelyben a résztvevők egymással is szemben álltak. Nem állami tényezők jutottak egyre nagyobb hatalomhoz, függetlenül attól, hogy közel álltak-e a bagadi kormányhoz (törzsi hálózatok), vagy éppen szemben álltak vele (pl. az Iráni támogatású Badr brigádok). A bagdadi rezsim szétesésével gomba módra szaporodtak a milíciák, amelyek vagy az új hatalomhoz, vagy az ellenzékhez közelítettek. Ennek a '80-as években már voltak előzményei, az úgynevezett Népi Mozgósítási Egységek. A mai Irak biztonsági szervezetei belső és külső támogatású erőközpontokhoz kötődnek. Tévedés lenne a mai iraki biztonsági rendszert egy poszt westfáliai államstruktúrához kötni. Irak ma inkább egy versengő erőközpontokhoz hasonlít, amelyben a szereplők egymással igen laza kapcsolatban állnak, ellenben vagy hazai törzsekhez, etnikai, illetve vallási csoportokhoz, vagy külföldi országokhoz (Egyesült Államok, Irán, szunnita monarchiák, illetve Törökországhoz kapcsolódnak)²²⁵.

A Népi Mozgósítási Egységeknél és a biztonsági szervezeteknél hibrid szervezetekről beszélhetünk. Pénzt és fegyvert az államtól kapnak, ugyanakkor a reguláris haderőt támogatják, vagy éppen helyettesítik. Esetenként a szervezetek egymás ellen is harcolnak, ezért érthető, hogy milyen nehéz volt ezek koordinálása az Iszlám Állam ellen folytatott harcokban 2016/17-ben. Előfordult, hogy a Népi Mozgósítási Egységek a hadműveleti területet kívülről biztosították a rendőri egységekkel együtt, míg az iraki haderő városi harcot folytatott a nemzetközi erők légi támogatásával. A Népi Mozgósítási Egységek létszáma ma Irakban 90 és 150 ezer főre tehető, főként síitákból áll, de vannak közöttük szunnita arabok, arab keresztények, jazidik és türkmének is. Vannak olyan egységek, amelyek az iráni Forradalmi Gárdához kötődnek. Ezek alapján jogos a kérdés, hogy milyen modell szerint fog működni az iraki haderő? A jelenlegi irányzat alapján két modell valószínűsíthető, az egyik a Hezbollah stílusú gerilla szervezet, a másik lehetőség az iráni

²²⁵ RADAELLI, Riccardo: *The Osmotic Path: The PMU and the Iraqi State*. Catholic University of Milan, 30 October 2018. <https://www.ispionline.it/it/publicazione/osmotic-path-pmu-and-iraqi-state-21522>; letöltés: 2019. 01. 05.

duális modell, azaz a haderő mellett működik a Forradalmi Gárda. Bármelyik változat valósul meg, a jövőben Irak síita dominenciájával kell számolni.

2014. június 10-én az Iszlám Állam lerohanta Moszult, majd három hét múlva Abu Bakr al Bagdadi bejelentette az Iszlám Kalifátus megalakulását. Az iraki fegyveres erőknek, a kurd pesmergáknak és a nemzetközi koalíciónak több mint három évébe telt, mire komoly áldozatok árán sikerült Irakot felszabadítani a Kalifátus uralma alól. 2017 decemberében az iraki miniszterelnök bejelentette, hogy véget ért az Iszlám Állam uralma Irakban. Nagyon kevesen hiszik ma is, hogy a katonai győzelem az Iszlám Állam végét is jelenti. Az Iszlám Állam egy felkelő mozgalomból nőtt ki, tevékenysége évekkel Moszul elfoglalása előtt kezdődött, katonai szempontból vizsgálva gerilla- és terrortevékenységet folytatott.

Az Iszlám Állam fölötti győzelem után egy évvel megállapítható, hogy 2019 elején 10–15 ezer harcossal rendelkeznek Irakban és még mindig jelentős tűzerővel.²²⁶ Az alvó sejtek helyenként szórványosan felbukkannak, destabilizálva ezzel főként Anbar tartományt. Helyi kormányzati vezetőket, törzsek képviselőit, falusi vezetőket támadnak meg. Több száz szunnita arabot ejtenek túszul és ölik meg, ha a hozzátartozók nem fizetik meg értük a váltságdíjat. Elektromos hálózatot, olajvezetékeket rombolnak, teherautókat rabolnak, ennek következtében a főbb útvonalak nem biztonságosak. Mindezek ellenére számos helyen megindult az élet és elkezdődött a menekültek lassú visszatérése. A visszatérést a biztonsági helyzeten kívül akadályozza, hogy a menekültek nem feltétlenül bíznak meg az új kormányzatban, nem működik az igazságszolgáltatás, magas a korrupció, felfegyverzett nem állami tényezők gyakran szabadon garázdálkodhatnak. A szektáriánus, etnikai és törzsi ellentétek kiújultak. A lakosság kiábrándult, hiszen 16 évvel a rendszerváltás után, – nem mellesleg a világ második legnagyobb olajvagyonával rendelkező országról van szó – nem történt lényeges változás az életszínvonalban, még annak ellenére sem, hogy a nemzetközi közösségtől sok segítséget kaptak. A kalifátus feletti győzelem ellenére Irak továbbra is törékeny állam maradt. Az említett körülmények fontosak abból a szempontból, hogy milyen körülmények között működhetnek a fegyveres erők.

²²⁶ ALA' ALDEEN, Dlawer: The Chaliphate's defeat: The future of Iraq.
<http://www.meri-k.org/publication/the-caliphates-defeat-the-future-of-iraq/>; letöltés: 2019. 01. 05.

*A mai iraki haderő*²²⁷

A lakosság létszáma 38 millió fő, ebből az arab lakosság 78–80% (55% síita, 5% szunnita, 20–25% kurd). A haderő létszáma 61 ezer fő, ebből szárazföldi erők 54 ezer, haditengerészet 3 ezer, légierő és légvédelem 4 ezer fő. A paramilitáris erők létszáma 145 ezer fő.²²⁸

Az Iszlám Állam támadásai következtében 2014-ben az iraki haderő jelentősen meggyengült, de azóta sokat erősödött és részt vett az ISIS elleni harcokban, sőt kulcsfontosságú területeket foglalt el. Északon a kurd erők kiképzést és felszerelést kaptak a nyugati országoktól, kemény ellenállással megakadályozták az Iszlám Állam erőinek előretörését, később pedig aktívan részt vettek az ellenük folytatott harcokban. A Moszul elleni 2016-os műveletek során komoly koordinációra került sor az iraki és kurd erők között. A nemzetközi erők, köztük hazánk katonáinak kiképzőmunkája nyomán sikeres terrorellenes műveleteket hajtottak végre. Az Iszlám Állam fegyveresei elleni harcban az iraki és kurd hadseregeknek még fontos szerepük van, nem is beszélve Irak újjáépítéséről, a haderő felszereléséről és kiképzéséről. Ebben nagy szerep hárul az úgynevezett népi mozgósított erőkre is, amelyek a harcokban részt vettek és a majdani iraki hadsereg magját képezik. A harci képességek kialakításában fontos szerepet játszanak a külföldi kiképzők is. Az ISIS elleni katonai műveletekben részt vett az iraki légierő is F–16-os gépeivel és lézerirányítású bombáival.

A jelenlegi iraki szárazföldi erők a veszteségek miatt jelentős létszámhiánnyal küzdenek. A hiányt igyekeznek pótolni a síita milíciák és a kurd pesmerga erők. A haditechnikai eszközök között ki kell emelni a 318 M1A1 típusú harckocsit, valamint a 168 T–72 harckocsit. A páncélozott szállító harcjárművek száma mintegy kétezer, ezek többségében amerikai típusok (M–113). A tüzérségi lövegek száma hozzávetőleg 18, ebben vannak önjárók és gépvontatásúak. A szárazföldi erők harcát 29 harci helikopter támogatja. A haditengerészet főként partvédő hajókból áll. A tengerészgyalogosok száma ezer fő. A légierő 29 harci repülővel és hat C–130 Herkules típusú szállító repülőgéppel rendelkezik, ezek közül valamennyi hadra fogható.

²²⁷ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 127–133. o. ISBN 978 963 327 774 4

²²⁸ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 31. o. <http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 16.

Az Iraki Szövetségi Rendőrség létszáma 36 ezer fő, a határőrség 9 ezer fős, míg a milíciák létszáma 100 ezer fő.²²⁹ A nemzetközi erőkben 26 ország katonái vesznek részt, köztük 139 fő magyar.²³⁰

Az iraki hadsereg kohézióját erősen meggyengítette 2014-ben az Iszlám Állam, amikor elfoglalta Irak második legnagyobb városát, Moszult. Ekkor nyilvánvalóvá vált a hadsereg korrupt jellege és gyenge kiképzettsége. A mai iraki hadsereget a koalíciós erők képezték ki a NATO kiképzési misszió keretében. Azokon a területeken, ahol nem volt amerikai légi támogatás, vagy nem segítették az Irán által kiképzett síita milíciák, az ISIS gyorsan nyomult előre, és fenyegette Bagdadot is. 2014 őszétől az iraki hadsereg harcot folytatott az ISIS ellen, fegyvert és kiképzést kapott a szövetséges nyugati erőktől, ennek köszönhetően a stratégiai védelemből átment helyi támadásokba és megkezdte az ISIS visszaszorítását. A folyamat kicsúcsosodott 2016 októberében, Moszul visszafoglalásának kezdetével. A három iraki hadosztály és a kurd pesmerga erők közötti koordináció jól működött a harcok során. A moszuli műveletek bizonyították a hadsereg képességének fejlődését, képes volt hosszabb időn keresztül 30–40 ezer ember mozgatására. Összefegyvernemi műveletekkel kiűzték az ISIS erőket a falvakból úgy, hogy azok a falvakban és a városokban jól előkészített védelmi harcot folytattak. Az iraki haderő páncélozott járműveket, harckocsikat alkalmazott a gyalogosok megerősítésére, páncélozott buldózereket használtak a földfedezékek és tábori erődítmények rombolására, a szárnyak megerősítésére fedezékeket építettek, azért, hogy az ISIS ne indíthasson támadásokat a szárnyakról, gyakran házi készítésű robbanóeszközökkel megrakott gépjárművek felhasználásával. Az iraki hadsereg naponta bizonyította, hogy fel tud lépni a házi készítésű robbanóanyagok ellen. Nem feledhetjük el az intenzív légi és tüzérségi támogatást sem a szövetséges erők részéről. Ez a katonai harc mód súlyos veszteséget okozott a lakott területeken, ami gyakran társult humanitárius válsággal. A haderő műveleteit gyakran egyeztették a lakosságot mentő humanitárius szervezetekkel, sőt előfordult, hogy nemcsak a menekülési útvonalat biztosították, hanem katonai járművekben embereket szállítottak biztonságos helyekre. Az ISIS ellen leghatékonyabban a különleges erők – különös tekintettel a terrorellenes szolgálatra – léptek fel. Ezek az iraki kormányerők legjobban kiképzett és motivált csapatai. Az iraki légierőt folyamatosan vonták be a szárazföldi erők harcának légi támogatására. 2016 szeptemberében

²²⁹ Uo. 32. o.

²³⁰ Az iraki háború körülményeivel, lefolyásával kapcsolatos eseményeket lásd TORMA Béla – WAGNER Péter: *Homokvihar Bagdadban* című könyvét. Zrínyi Nonprofit Kft., Budapest, 2014.

1200 bevetésben vettek részt. A légi műveletekben F-16, L-159 és Szu-25-ös gépek vettek részt. A helikopterek közül a Mi-28, Mi-35 és az IA 470 típusokat használták. A földi célok ellen GBU-12 lézervezérlésű bombákat vetettek be. A katonai műveletekben nagy szerepük volt a Népi Mozgósítási Erőknek is. Ezekben főként szunnita milíciák harcoltak, de 2014-ben a síita milíciák is részt vettek. A milíciák iráni képzést kaptak és iráni felszerelést használtak az iráni Forradalmi Gárda (al Kuds) erőinek felügyelete alatt.

Feltűnő, hogy egykor a Közel-Kelet egyik legerősebb hadereje 2014-re mennyire meggyengült. Moszult 2016-ban egy ugyancsak vegyes kötelék szabadította fel, amely az iraki hadsereg maradványaiból, a kurd pesmerga erőkből, a terrorelhárító szolgálat csapataiból, a gyorsreagálású rendőrségi erőkből, a biztonsági erők paramilitáris egységeiből, a helyi milíciákból és népvédelmi egységekből állt.²³¹ Szaddám Huszein az iraki hadsereget ellenőrzése alatt tartotta, a haderő erősen politizált volt, felülről kiválasztott klánok irányították. Az újra létrehozott elit egységek a rendszer pretoriánusai, patrónusok hálózata használja ki és belső versengés alakult ki a haderőn belül. 2003-ban, az Iraki Szabadság hadművelet előestéjén az iraki hadsereget szétzilálta Szaddám Huszein rendőrsége. Egy 1979-től elhúzódó hadiállapot, az 1991-es kuvaiti invázió utáni állapot, illetve a Baath párt politikája teljesen megsemmisítette a hadsereg képességeit. 2003 és 2011 között az Egyesült Államok megkísérelte újraépíteni az iraki polgári intézményekkel együtt az iraki haderőt is. Az őszinte erőfeszítések ellenére 2011-ben az elhamarkodott amerikai fellépés aktivizálta Iránt. Nouri al-Maliki szektáriánus politikája (2006–2014) akadályozta a hadsereg konszolidációját. Al-Maliki – Szaddám Huszeinhez hasonlóan – a hadsereg élére hűséges embereit nevezte ki, a terrorelhárító szervezetet pedig saját alárendeltségébe helyezte. A szunnita közösség elhidegült, ellenségeskedés alakult ki a kurdokkal. A helyzet romlása 2014 nyarán volt a legjobban érezhető, amikor az Iszlám Állam már majdnem megközelítette Bagdadot. A helyzet megváltoztatására Ali al-Szisztani nagyajatollah fatvát bocsátott ki, amelyben a teljes lakosságot fegyverbe szólította. Gombamód szaporodtak a milíciák, a DAESH elleni globális koalíció – Irán segítségével – végül megakadályozta Bagdad elfoglalását. A Népi Mozgósítási Erők (zömében síiták) hűen tükrözték a társadalom polaritását. Néhányan al-Szisztanihoz, mások Muklada al-Szadrhoz, illetve a Badr hálózathoz tartoztak. Tulajdonképpen az iráni politikai pártokhoz való kötődés miatt a Népi Mozgósítási Erők létét és működését törvény garantálta, ezáltal az iraki haderőtől függetlenül léphettek fel. Hozzávetőleg 110 ezer

²³¹ PARIGI, Giovanni: Iraq: *Competing Views of Military Reform*. 07 Dicembre 2017.

<http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/iraq-competing-views-military-reform-19125>; letöltés: 2017. 12. 12.

harcossal rendelkezett, ebből 25–30 ezer a szunnita, illetve kevés keresztény és jazidi.²³² 2014-ben ezeket az erőket – a Népi Mozgósítási Bizottságban egyesítve – a belügyminisztérium alárendeltségébe helyezték. Tekintettel a bonyolult szektariánus helyzetre, a szunnita képviselők megvonták bizalmukat a szervezettől. Haider al-Abadi miniszterelnök sem tudta kezelni ezt a megosztottságot, a DAESH elleni harcokban igyekezett a fenti erők szerepét korlátozni, a milíciákat pedig – legalábbis formálisan – miniszterelnöki alárendeltségbe helyezte. Mivel a kurd és síita ellenzék miatt nem sikerült elfogadtatni a Nemzeti Gárdáról szóló törvényt, al-Abadi miniszterelnök felhívította a szervezetet a szektariánus különbségek csökkentése érdekében úgy, hogy a szunnita milíciákat is a szervezetbe integrálta. A Nemzeti Gárdáról és a Népi Mozgósítási Erőkről zajló vita még nem zárult le, sőt döntő lesz Irak jövője szempontjából. A Nemzeti Gárda a helyi közösségekben a szunnitákat képviseli, garantálja számukra az autonómiát, valamint a törvényes önvédelmet. A Népi Mozgósítási Erők a központi hatalmat testesítik meg egy síiták által uralt központi kormányban. De ettől sokkal több forog kockán, az iraki intézmények jövője: a Népi Mozgósítási Erők egyben vetélytársa az iraki haderőnek, egy szektariánus erő, a Nemzeti Gárda alternatívája, amely egyben egy iráni stílusú államszervezetre emlékeztet. A biztonsági rendszer reformjának és az iraki intézményeknek két változata verseng egymással Irakban. A Népi Mozgósítási Erők egy hibrid szervezet, vallási, politikai és katonai szereplőkkel itatja át az iraki társadalmat. A Kalifátus felett aratott győzelem ellenére az iraki hadsereg jelenlegi helyzete aggodalomra ad okot. A haderő gyenge és törékeny, a Népi Mozgósítási Erők területet és hatalmat szereznek, az iraki haderő válsága pedig jelzi az egész intézményrendszer gyengeségeit. A hadsereget vallási és politikai betegség érte el, hű tükörképe a társadalomnak. Ebből adódóan a poszt-DAESH időszaknak számos kihívása van nemcsak politikai oldalon – például a szunniták és a kurdok nagyobb befogadása révén –, hanem a biztonsági szektorban is. 2003-tól az iraki erőket felkelés elleni műveletekre képezték ki, a nemzeti biztonsági stratégia a terrorelhárítást a legfontosabb kihívásnak minősíti, mindamelllett, hogy 2014-ben a DAESH-t, mint felkelőerőt az iraki hadsereg nem volt képes megsemmisíteni. Ma ideje lenne megreformálni a biztonsági szektor egészét, biztonságossá tenni a határok őrzését, erősíteni a felkelés elleni képességeket – különös tekintettel a terrorelhárításra – illetve megakadályozni a különböző fegyveres erők közötti átfedéseket. Iraknak kisebb hadseregre, de megerősített támogatóerőkre lenne szüksége. A felső vezetés elöregedett.

²³² Uo.

Most depolitizált fiatalokra lenne szükség, a kiválasztásnak pedig szakmai alapon kellene történnie. A civil kontrollt fenn kellene tartani, a biztonsági szektort pedig távol kellene tartani a vallási vitáktól. A védelmi erők parancsnokának nagyobb szerepet kellene adni a haderő fejlesztésében, különös tekintettel a haderőreformok végrehajtására. Elengedhetetlen a hadsereg és a lakosság kapcsolatának javítása. Sajnálatos, hogy ezen jószándékú törekvések megvalósítása jelenleg politikai és gazdasági korlátoktól függ. A biztonsági szektor reformját nagymértékben befolyásolják az Egyesült Államok és Irán, de nem utolsó sorban az iraki választások.

Irak jövője az Iszlám Állam után

A mai iraki helyzet komplex és bizonytalan. Az Iszlám Állam veresége és visszaszorítása után sem tételezhető fel, hogy a nemzetközi terrorizmus visszaszorul Irakban és a térségben.²³³ Az iraki belső problémák megmaradnak az ISIS kiűzése után is, még akkor is, ha valójában Irak az ISIS alatt is megőrizte államiságát. A kérdés, hogy a kormány a jövőben hogyan tudja igazgatni a területet. Bárki is legyen a miniszterelnök, a kormányzásban és a biztonság fenntartásában óriási kihívásokkal kell számolnia. A kihívások három kérdés köré csoportosíthatók: a nemzeti összetartozás fenntartása, a nemzeti kormányzás biztosítása, valamint a külföldi érdekek egyensúlyban tartása. Nézzük meg ezeket részleteiben:

A nemzeti összetartozás fenntartása

Az Iszlám Állam 2014-es megjelenése után több elemző azon az állásponton volt, hogy Irak szétesik arab síita és arab szunnita államokra és egy autonóm kurd területre, amely a káoszt kihasználja, és független államot alakít ki. Ezek az előrejelzések korainak bizonyultak. Irak nem néz szembe azonnali széteséssel, még akkor sem, ha törzsi csoportok és az Iszlám Állam fenyegette az ország egységét, illetve bizonytalanná tették az ország határait. Irak már korábban is szembenézett ilyen kihívásokkal, és mindig sikerült ellenállnia.²³⁴ A jövőben az említett elgondolás megvalósítására lesznek kísérletek, a kurdok is próbálkoznak, de ezzel egyidőben megnyilvánul a nemzeti összetartozás igénye is. Ma még nehéz megjósolni, melyik irányzat győzedelmeskedik. Az iraki politikai elitnek olyan célt kellene megvalósítania, hogy politikai, társadalmi és földrajzi törésvonalak

²³³ PLEBANI, Andrea: *After Mosul, Re-inventing Iraq*. ISPI, 22 giugno 2017.

<http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/after-mosul-re-inventing-iraq-17080>; letöltés: 2017. 08. 26.

²³⁴ AL-MARASHI, Ibrahim: *Iraq in Turmoil: The Rise of Syraq*. Al-Jazeera, 17 Jun 2014.

<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/06/iraq-turmoil-rise-syraq-2014617113419375330.html>; letöltés: 2017. 08. 26.

mentén konszenzust hozzon létre a közösségek között. 2014-ben, amikor az ISIS elfoglalta Moszult, valamint a Tigris és Eufratesz közötti területeket, ez szinte lehetetlennek tűnt. Az ISIS előretörésének megakadályozására a kurdok elfoglalták Kirkukot, ami kívül esett a kurd autonóm területek határán, de a saját területüknek szerették volna megszerezni. Katonailag megerősödtek (nem utolsósorban a nyugati támogatásnak is köszönhetően), míg a bagdadi kormány az ISIS-szel vívott harcok során meggyengült. A kurdok szerették volna több alkalommal kikiáltani függetlenségüket.²³⁵ Kemal Kirkuki, a kurd parlament elnöke és egyben pesmerga harcos, maga is kijelentette 2016-ban, hogy „reméljük, Irak három független ország lesz: Síitisztán, Szunnisztán és Kurdisztán. Jó szomszédok leszünk, öt népiirtást éltünk meg Irak részeként, az állam már nem életképes.”²³⁶ Ez a kijelentés vitatható, ugyanis semmi sem garantálja a jó szomszédságot, különösen akkor, ha ezt a kérdést tágabb, regionális szinten vizsgáljuk. A kurd függetlenség elleni másik tényező, Recep Tayyip Erdoğan azon félelme volt, hogy az iraki kurdok megerősödése hatással lesz a törökországi kurdokra. Hasonló félelmük van a törököknek a szíriai kurdokkal kapcsolatban is, különös tekintettel a területi folytonosságra.

A nemzeti összetartozás elleni legnagyobb kihívás a szektariánus konfliktus, ami 2006–2008 óta folyamatos. 2006-tól az ISIS-invázióig a szunniták és síiták közötti konfliktus folyamatosan nőtt. A síiták a szunnitákat hibáztatták az ISIS megerősödéséért. Kérdés, hogy az ISIS visszaszorítását követően ez a konfliktus hogyan alakul. De nemcsak etnikai konfliktusról beszélhetünk, hanem etnikumon belüliekről is. Az iraki síiták Iránnal szövetséges frakciói is ellentétben vannak egymással, ki tud többet megszerezni a hatalomból. A szunnitákon belüli úgynevezett intraetnikai ellentétekkel is találkozhatunk, ami abból adódik, hogy ki és milyen mértékben támogatta az ISIS-t.

Az interetnikai feszültségek elsősorban az arabok és a kurdok között mutathatók ki, ami Irakban az 1920-as államalapítástól létezik és kihat a hadseregre is. Ma az arab síiták azért hibáztatják a kurdokat, hogy miért engedték, hogy Kirkuk és környéke az ISIS felügyelete alá kerüljön. A kurd pártok a központi kormányt hibáztatják, hogy nem adtak elegendő fegyvert nekik a védekezéshez. A következő konfliktus viszont abból adódik, hogy a kurdok az ISIS elleni küzdelemben újabb területet szereztek, ami korábban nem volt az övék. Egy másik ok a vitákra az, hogy a türkmének nem akarnak kurd uralom alatt

²³⁵ CHULOV, Martin: *Iraqi Kurdistan president: time has come to redraw Middle East boundaries*. The Guardian, 22 Jan 2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/22/kurdish-independence-closer-than-ever-says-massoud-barzani>; letöltés: 2017. 08. 26.

²³⁶ IDDON, Paul: *Peshmerga Commander: We are planning for future operations against IS*. Rudaw, 2 April 2016. <http://www.rudaw.net/english/interview/02042016>; letöltés: 2017. 08. 26.

élni, inkább a központi kormányzathoz akarnak tartozni. Etnikumon belüli ellentétek is várhatók. Megosztott a két uralkodó kurd párt, a Kurdisztáni Demokrata Párt és a Kurd Hazafias Unió Párt. A kurd ellenzéki párt, a Gorran (Változás) a megosztottság ellen van. A konfliktusba belépett egy másik kurd párt, a Szíriai Népvédelmi Egységek, amely a törökországi Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) szövetségese, együtt harcoltak az ISIS ellen. Végül meg kell említeni a jazidiket, akik nincsenek jó viszonyban a kurd autonóm kormányzattal, mert úgy vélik, hogy 2014-ben a központi erők nem védték meg őket az ISIS ellen. Az etnikai és szektáriánus magatartás megmarad a jövőben is. Az etnikai különbségek, illetve az, hogy ki és milyen nyelvet beszél, nem lesz alapvető oka az ellentéteknek és a politikai instabilitásnak. Az instabilitás alapja továbbra is a síiták és a szunniták közötti ellentét marad, ami régóta, a kerbalai csata óta létezik. Az arab–kurd problémák Irak 1920-as államalapításához kötődnek. A nemzeti megbékélés folyamata 2013 óta különösebb eredményt nem hozott.

A biztonsági szektor reformja

Az Iszlám Állam inváziója 2014-ben meglepetésként érte az iraki és a nemzetközi vezetőket is. Az iraki biztonsági erők viselkedése eltávolította őket a lakosságtól. Irak jövőjét illetően jogosan merül fel a kérdés, miként fogadja a lakosság az ISIS után a nemzetet és államot képviselő biztonsági erőket. Éppen ezért a biztonsági szektor reformja meghatározó kérdés lesz a jövőben.

Moszul eleste után Maliki 2014-ben újjászervezte saját testőrségét, a Terrorelhárító Erőket, amire többen azt mondták, hogy az elnök magánhadserege. Ez a szervezet közvetlenül az elnök alá tartozik. A különleges egység részt vett az ISIS elleni küzdelemben is. Az ISIS területfoglalásával biztonsági vákuum keletkezett, a hadsereg hiányzó erőit a kurd pesmergák és a síita milíciák töltötték be. A Terrorelhárító Erők az ISIS elleni harcokban aktívan részt vettek, városi harcokban (Faludzsa, Ramadi, Moszul) tapasztalatokra tettek szert, és a jövő iraki hadseregének az alapját képezhetik. Az új iraki hadsereg kialakításában szerepük lehet a milíciáknak, amelyek a Népi Mozgósítási Erőkben vesznek részt, ami ernyőszervezetként működik és igyekszik összefogni a milíciákat. A síita milíciák létszáma 60–120 ezer főre tehető. A Moszul visszafoglalása után számuk visszaesett ötvenezer főre. Kérdéses, hogy az új iraki hadsereg kialakításakor megmaradnak-e, vagy felosztatják őket. Valójában pontos létszámadatok nem állnak

rendelkezésre, a különféle források eltérő adatokat jeleznek.²³⁷ A milíciák vezetői úgy nyilatkoznak, hogy Irak után folytatni akarják a harcot az ISIS ellen Szíriában is. Nagy valószínűséggel ez néhány szervezetnél meg is történik. A Népi Mozgósítási Erőket egy 2016-os törvény szerint az iraki biztonsági erőkhez sorolták. Több, párhuzamosan működő milíciát hoznak létre, ami Szaddám Huszein időszakára emlékeztet. Ezek az erők a hadsereg mellett léteznek, szükség esetén egymás ellen is felhasználhatók, a cél a vezetők védelme, puccsok kialakulásának megakadályozása.²³⁸ A különböző milíciák létrehozását és párhuzamos működtetését többen bírálják Irakban is, mert ezzel nem egy egységes iraki haderő létrehozásának irányában haladnak.

3.3. Szaúd-Arábia

Az elmúlt években Szaúd-Arábia egy időben több katonai műveletben is részt vett, Szíriában az ISIS ellen harcolt a légierő bevetésével, míg Jemenben koalíciós erőket vezetve harcolt a síita huti lázadók ellen Abd Rabbuh Mansur Hadi elnök hatalmának helyreállításáért.²³⁹

A nyugati elkötelezettség hiánya a szír polgárháború megoldására arra készítetett néhány arab országot, hogy katonailag fellépjenek, először Líbiában a népe ellen fellépő Kaddáfi ellen, majd Szíriában Basár el-Aszad, azaz a szír kormányerők ellen.²⁴⁰ Megváltozott a katonai gondolkodás, még akkor is, ha ez lassan és igen óvatosan nyilvánult meg, először a légierők beavatkozásával. Ez a gondolkodásváltozás először Szaúd-Arábiánál jelentkezett. A királyi légierőnek nem volt tapasztalata, vagy legalábbis nagyon kevés a határon túli bevetésben. 2009-ben részt vettek a huti célok ellen végrehajtott támadásokban Jemenben, illetve 2011-ben bevetették a szaúdi szárazföldi erőket és a Nemzeti Gárdát Bahreinben, de az 1991-es első öbölháború óta nem vettek részt tartós bevetésben. A haderőt elsősorban a királyság területi integritásának megőrzésére készítették fel. A tartós bevetés 2014-től kezdődött az Egyesült Államok által vezetett koalíció oldalán Szíriában, majd folytatódott 2015 márciusában a 2216. számú ENSZ BT-határozat és Hadi elnök felkérése alapján Jemenben. Ma a szaúdi koalíció

²³⁷ PLEBANI, Andrea: *After Mosul, Re-inventing Iraq*. ISPI, 22 giugno 2017.

<http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/after-mosul-re-inventing-iraq-17080>; letöltés: 2017. 08. 26.

²³⁸ KAMRAVA, Mehran: *Military Professionalisation and Civil-Military Relations in the Middle East*. Political Science Quarterly, vol. 115, no. 1, Spring, 2000. 67–92. o.

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2307/2658034/abstract>; letöltés: 2017. 08. 26.

²³⁹ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 363. o.

<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 19.

²⁴⁰ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 138–140. o. ISBN 978 963 327 774 4

hasonló helyzetben van, mint az amerikaiak által vezetett koalíciós erők Afganisztánban és Irakban, azaz egy külső beavatkozásról van szó határozott politikai és katonai célok nélkül, ugyanakkor komoly anyagi forrásokat igényelnek a katonai műveletek, amelyek biztosítására nem mindig van meg a szándék.

Szomszédaihoz hasonlóan Szaúd-Arábia sem rendelkezik a fegyveres erők alkalmazására vonatkozó nyilvános védelem- vagy biztonságpolitikai dokumentumokkal, illetve az alkalmazást támogató költségvetéssel. Ezen a téren is elkezdődött némi változás azzal, hogy a védelmi minisztériumba tanácsadókat vettek fel, és folyamatban van a „Vision 2030” program kidolgozása, ami elsősorban a hadiipar reformját készíti elő. Nem valószínű, hogy a védelempolitikai elvek kidolgozásával lesznek problémák, hanem az elvek gyakorlatba történő átültetésével, azaz milyen legyen a doktrína, a kiképzés, a haditechnikai beszerzés, a szervezeti struktúra, az infrastruktúra és a logisztika. A védelempolitika elvei az alábbiakban összegezhetők: a haza és a szaúdi állampolgárok védelme, a nemzeti biztonság garantálása, a védelemben lévő partnerek támogatása, és az ügynökségek közötti partnerség erősítése. Ez azért is fontos, hiszen Irak és Irán után a szaúdi fegyveres erők az Öböl-térség harmadik legnagyobb haderejének számítanak. Öt haderőnemmel rendelkeznek, szárazföldi, légierő, légvédelem, haditengerészet és rakétaerők. A Nemzeti Gárda és a Királyi Gárda nem tartozik a védelmi minisztérium alárendeltségébe. Az egyes haderőnemek jelentős autonómiával rendelkeznek, még a beszerzések terén is. A Királyi Légierő élcsapatnak számít. A kiképzést évek óta szoros együttműködésben folytatják Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal. A légiflottát folyamatosan korszerűsítik a legújabb géptípusok (Eurofighter Typhoon, F-15SA) beszerzésével és multifunkciós képességek kialakításával. Rendszeresen részt vesznek a NATO Anatolian Eagle és az amerikaiak Red Flag gyakorlatain. A sok gyakorlatnak köszönhetően a szaúdi pilóták kiválóan beszélnek angolul. Intenzív repülőgép-beszerzési programok indultak, érdekesség viszont, hogy nem fordítanak nagy figyelmet a pilóta nélküli eszközök beszerzésére, holott szükség lenne rá. Ezzel szemben viszont az Egyesült Arab Emírségek bőségesen gyártanak pilóta nélküli eszközöket. A légvédelem is komoly fejlesztéseken megy át. Alapeszköz a Patriot légvédelmi rakéta, de Franciaországtól is számos légvédelmi eszközt szereztek be. A szaúdi légvédelem sikerét jelzi, hogy lelőtték a jemeni területéről átlőtt Scud rakétákat. A haditengerészet eszközei a légierőhöz és a légvédelemhez képest elmaradtak. A pakisztáni, brit, amerikai és francia haditengerészettel folytat rendszeres gyakorlatokat.

A szárazföldi erők a védelmi minisztériumon belül a legnagyobb létszámmal rendelkeznek, és komoly kihívásoknak kell megfelelniük a jemeni műveletekben. A haditechnikai eszközök fejlesztése lépcsőzetesen történik, kiemelt prioritása van a nehézfegyverzetnek. A szárazföldi erőket a Nemzeti Gárdával és a határőrséggel együtt a határ védelmére is felhasználják, megakadályozva a huti betöréseket az országba. A jemeni küldetés megköveteli a logisztikai fejlesztéseket, kiemelt feladat hárul a szárazföldi erők harcát támogató harci helikopterekre és nem utolsósorban a hírszerzésre. A harci bevetések során számos tapasztalat halmozódott fel, amit felhasználnak a haderő fejlesztése során. 2014-ig titokban tartották, de ezt követően bemutatták a stratégiai rakétaerőt, amelynek alapja a kínai gyártmányú, mára már több mint harmincéves DF–3 rakétarendszer, amit egyes meg nem erősített értesülések szerint DF–21 típusú rakétákkal kívánnak felváltani (utóbbiak 1700 km lőtávolsággal rendelkező ballisztikus rakéták).

Szaúd-Arábia rendkívül intenzív katonadiplomáciai tevékenységet folytat, kiképzési céllal szinte valamennyi kontinensre küld katonákat. Rendszeres gyakorlatokat szerveznek az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország fegyveres erőivel, de hadiipari együttműködése van Kínával is a még kezdeti állapotban lévő pilóta nélküli eszközök gyártásában.

A jemeni műveletek nagyban hozzájárultak a hadsereg országon belüli ázsiojának növeléséhez. A különböző forrásokból beszerzett fegyverek és kommunikációs eszközök alkalmazásában tapasztalatot szereztek az interoperabilitás területén. A föld-levegő rakéták használatában, valamint a légi harcokban, sőt a ballisztikus rakéták alkalmazásában is komoly tapasztalatokra tettek szert.

A mai szaúdi haderő

Az ország lakossága meghaladja a 30 millió főt, a döntő többségük arab, és jelentős az ázsiai vendégmunkások száma. A szaúdi fegyveres erők a térség legjobban felszerelt hadserege, csak Izrael előzi meg. A hadsereg feladata az állam területi integritásának védelme és a belső rend fenntartása. 2015 után a jemeni hutik elleni küzdelem sokat javított a vezetés-irányításon, a hadművelleti tervezésen. Hiányosság mutatkozik a légi tervezésben és a csapatok tevékenységének koordinálásában. Szaúdi légi, szárazföldi és haditengerészeti erők részt vesznek az iraki és szíriai műveletekben, Rijádban a műveleteket irányító koalíciós légi irányító központ is működik, a nemzetek közötti együttműködés azonban kérdéses. Haditechnikai eszközöket különböző országokból szereznek be, így sokféle típus létezik. A huti Scud B típusú rakéták ellen sikerrel

alkalmazzák a Patriot légvédelmi rakétákat. A haditechnikai eszközök beszerzésének üteme erősen függ az éppen aktuális olajáraktól.

A haderő létszáma 227 000 fő, ebből a szárazföldi erő 75 000, a légierő 20 000, a haditengerészet 13 500, a légvédelem 16 000, a stratégiai rakétaerők 2500, a Nemzeti Gárda pedig 100 000 fős. A paramilitáris erők létszáma 24 500 fő.²⁴¹

A haderő 900 harckocsival, 1573 páncélozott szállító harcjárművel, 334 tüzérségi löveggel, 35 helikopterrel a szárazföldi erők támogatására (Apache AH 64 D és E típusok), a légierő 338 hadra fogható repülőgéppel rendelkezik (F-15, Tornadó és Typhon). A haditengerészet 140 különböző osztályú hajóval van ellátva. A stratégiai rakétacsapatok DF-3 és DF-21 rakétákkal vannak felszerelve.

A határőrség létszáma 10 500, a parti őrségé 4500 fő.

3.4. Egyesült Arab Emírségek²⁴²

A Perzsa (Arab)-öböl országai között az Emírségek a legjobban kiképzett és a legtöbb képességű haderővel rendelkezik. Katonái néhány éve számos külföldi műveletben vesznek részt, például Afganisztánban egy F-16-os vadászgépekkel felszerelt századdal, részt vettek a Líbia elleni kampányban, harcoltak Szíriában az Iszlám Állam ellen, és a huti lázadók leverésében is Jemenben. Az utóbbi országban folytatott harcokban légi és szárazföldi erőket is bevetettek és jelentős veszteségeket szenvedtek. Tengeri műveletek esetén az eritreai Asszab város kikötőjét használják. A harci tapasztalatok mellett az Emírségek vezetése nagy figyelmet fordít a haderő fejlesztésére, különös tekintettel a precíziós fegyverek vásárlására a légierőnél. Beszerezték nyolc C-17 szállító repülőgépet, a Mirage 2000 repülőgéptípusokat Rafalekre cserélik, a rakéták elleni védelemre THAAD rakétaelhárító rendszereket vásárolnak az Egyesült Államokból, továbbá saját védelmi ipart igyekeznek kiépíteni pilótanélküli eszközök, fegyverek és védelmi elektronikai eszközök gyártására.

Az aktív haderő létszáma 63 ezer fő, ebből a szárazföldi erők 44 ezer, a légierő 4500, a haditengerészet pedig 2500 fő. Az Elnöki Gárda tizenkétezer fős. A sorkatonai szolgálat ideje két év férfiaknak harmincéves korig, érettségizetteknél kilenc hónap, nők esetében önkéntes alapon kilenc hónap.

²⁴¹ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 52. o.
<http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2017.1271213>; letöltés: 2017. 08. 19.

²⁴² KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 148. o. ISBN 978 963 327 774 4

A haderő 421 harckocsival rendelkezik, ezek típusa AMX-30 és Leclerc. A páncélozott szállító harcjárművek száma 766, a tüzérségi lövegeké 84 darab. A szárazföldi haderő hat Scud B rakétakilövővel van ellátva. A légierőt 156 repülőgép, hozzávetőleg 120 helikopter, (valamennyi korszerű AH-64D Apache, CH-47 Chinook, UH-60 Black Hawk). A haditengerészet egy fregattból és kilenc korvettből áll.

3.5. Bahrein

Bahrein kicsi, de jól felszerelt és kiképzett hadsereggel rendelkezik. A haderő feladata az ország területi integritásának védelme, amihez hozzájárul az a tény is, hogy az ország tagja az Öböl Menti Együttműködési Tanácsnak, és területén állomásozik az amerikai 5. Flotta parancsnoksága. A haderő, pontosabban a Királyi Gárda részt vesz a huti lázadók elleni – szaúdi vezetésű – műveletekben Jemenben. A tengeri blokádhhoz egy fregattot küldtek. A légierő részt vesz az Iszlám Állam elleni támadásokban. 2016-tól az F-5 repülőgépeket F-16-ra cserélik. Stratégiai légi szállítóképességgel az ország nem rendelkezik, ezért külföldi partnereket vesz igénybe szállításokra.

A haderő létszáma 8200 fő, ebből a szárazföldi erők 6000, a haditengerészet 700, a légierő pedig 1500 fővel rendelkezik. A paramilitáris erők létszáma 11 260 fő.

A bahreini haderőnek 180 harckocsija van, ezek típusa M60A3. A páncélozott szállító harcjárművek száma 203, típusa M-113. A tüzérségi lövegek száma 151. A haditengerészet egy fregattból és egy korvettből, valamint 12 partvédő hajóból áll. A légierőben 39 repülőgép, 28 támadó helikopter, (Cobra, Black Hawk és UH-60) van. A parti őrség a belügyminisztériumhoz tartozik, állományában 52 hajóval.

3.6. Omán²⁴³

A 3,3 milliós Omán szintén kicsi, de jól felszerelt és kiképzett haderőt tart fenn, szoros kapcsolatban áll az Egyesült Államok és Nagy-Britannia fegyveres erőivel. Ezek a kapcsolatok, valamint Az Öböl Menti Együttműködési Tanács tagsága garantálja az ország biztonságát. A fegyveres erők haditechnikai eszközeinek korszerűsítése folyamatos feladat, különös tekintettel a haditengerészetre és a légierőre. A Jaguár vadászgépeket F-16-ra cserélték, és szerződést írtak alá 12 Eurofighter Typhoon beszerzésére. 2016-ban négy

²⁴³ Uo. 149. o.

partvédő hajót és több nagy sebességű őrhajót állítottak szolgálatba. Az új hajók rendszerbe állításával több kikötőt korszerűsítettek, például alkalmassá tették tengeralattjárók kikötésére. Jóllehet az ország tagja az Öböl Menti Együtműködési Tanácsnak, nem vesznek részt a Jemen elleni szaúdi vezetésű műveletben.

Az aktív haderő létszáma 42 ezer fő, ebből a szárazföldi erő 25 ezer, a haditengerészet 4200, a légierő pedig ötezer fő. A paramilitáris erők létszáma 4400 fő.

A harckocsik száma 117, ebből a legtöbb M60A3 típusú. A páncélozott szállító harcjárművek száma 200. A tüzérségi lövegek száma 233. A haditengerészet három csatahajóval, 12 partvédő hajóval és hat kétéltű hajóval rendelkezik. A légierőben 53 harci repülő (alaptípus F-16) és 51 különböző rendeltetésű helikopter van.

3.7. Katar²⁴⁴

Az elmúlt években és jelenleg is nagyarányú átfegyverzésen megy át a haderő, a projekt célja a katonai képességek erősítése. A C-17 típusú szállító repülőgépek beszerzése befejeződött, az Öböl Menti Együtműködési Tanács országaiban csak az Egyesült Arab Emírségek rendelkezik nagyobb stratégiai szállítóképességgel. 2015-ben 24 Rafale többcélú repülőgépet rendeltek, ezekkel a Mirage 2000-ket váltják fel. A légierő részt vesz a Jemen elleni szaúdi vezetésű koalícióban Mirage 2000 repülőgépekkel, de az ország nem zárkózott el szárazföldi erők alkalmazásától sem. A légierő technikai korszerűsítését folytatni kívánja. A haditengerészet hajóinak számát is megnöveli, négy korvettet, két partvédő hajót és egy partraszállító hajót rendelt 2016-ban Olaszországtól, valamint partvédelmi célokra Exocet típusú rakétákat tervez szolgálatba állítani.

Az aktív haderő létszáma 12 400 fő, ebből a szárazföldi erők 8500, a haditengerészet 1800, a légierő 2100 főből áll. A sorkatonai szolgálat négy hónapig tart 18–36 éves kor között, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében három hónap.

A harckocsik száma 60, a páncélozott szállító harcjárműveké 190 darab. A tüzérségi lövegek száma 94. A haditengerészet 12 partvédő hajóval rendelkezik. A légierőben 18 hadra fogható repülőgépet és 42 helikoptert került rendszeresítésre.

²⁴⁴ Uo. 149. o.

3.8. Jemen²⁴⁵

A polgárháború által sújtott országban az Ali Abdullah Szaleh volt elnökhöz hű erők harcot folytatnak a siíta huti lázadók ellen, szövetségben a szaúdi vezetésű nemzetközi koalícióval. Az ellenzéki erők az ország északnyugati részén helyezkednek el, míg a kormányerők Jemen központi és keleti részét tartják ellenőrzésük alatt. Az al-Kaidához tartozó erők az ország központi részén, míg az Iszlám Állam erői Ádenben hajtanak végre robbantásos merényleteket. Abd Rabbuh Mansur Hadi kormányát a szaúdi vezetésű koalíció szárazföldi és légi támogatással segíti. A nagyarányú civil veszteségek miatt a nemzetközi közösség aggodalommal követi az eseményeket. Az Egyesült Államok is részt vesz a lázadók elleni műveletekben, különösen azt követően, amikor 2016 októberében a lázadók rakétát lőttek ki a USS Mason rombolóra. A kormányerők és a Köztársasági Gárda létszáma kisebb, mint a huti lázadóké, ráadásul a nehéztechnika a lázadók kezében van, a kormányerők eszközei többségükben elavultak. A légierő gyakorlatilag nem hadra fogható.

Az aktív haderő létszáma 10–20 ezer fő, a haditechnikai eszközök számáról nem áll rendelkezésre hiteles adat. A harckocsik típusa vegyes, az M60 harckocsitól a T–34-en át a T–72-ig minden előfordul. A páncélozott szállító harcjárművek BTR–60 típusok. A haditengerészet és a légierő eszközei nem hadra foghatók.

Azokon a területeken, ahol a lázadók uralkodnak, hozzávetőleg húszezer fő van (huti felkelők, törzsek és a Köztársasági Gárda. Ezek az erők néhány T–72, T–55 és T–80-as harckocsival, valamint BTR–40 és 60 páncélozott szállító harcjárművekkel rendelkeznek. Nem megerősített adatok szerint birtokukban van néhány harcászati rakéta is.

A legszegényebb és konfliktusok által leginkább lepusztult ország 2019-re az éhezés szélére jutott. A 28 milliós országban több mint nyolc millióan éheznek. A gazdaság az összeomlás küszöbén áll. Az ország a világ legnagyobb humanitárius válságával néz szembe. Az alapinfrastruktúrák összeomlása miatt visszaért a kolera, a sárgaláz és a torokgyík. A mai Jemen gyökeresen eltér a polgárháború előttitől. A konfliktus megoldása messzebb van, mint bármikor. Ez nem jelenti azt, hogy a koalíciós erők ne értek volna el sikereket a huti lázadók ellen. A koalíciós fellépés kezdetétől a hutik folyamatosan visszahúzódtak. Kiszorították őket Ádenből és a Vörös-tenger partjáról. Ellenőrzésük alatt tartják viszont az északi hegyvidéket, beleértve Szanaat. Mindeközben az ország

²⁴⁵ Uo. 150. o.

a szakadék felé közelít. A harcok tönkretették az ország infrastruktúráját, a nagyobb városok külső övezeteit a földig rombolták. A keresztúzenben civileket öltek meg, levegőből bombázták le, utcai harcokban gyilkolták le őket. Az állami intézmények meggyengültek, alapszolgáltatások leálltak, az orvosi ellátás és az oktatás a működőképesség határára jutott, a jemeni rial értéke a háború előtti negyedére csökkent. A kulcsfontosságú állami tisztviselők száműzésben vannak. A külföldi szereplők korlátozott lehetőséggel rendelkeznek. Jemen az európai tudatosságban marginális szerepet játszik, holott a Bab al Mandeb szoros stratégiai fontosságú a Szuezi-csatorna déli kijárata miatt, az al-Kaida az Iszlám Magrebben terrorszervezet tevékenysége pedig messze túlnyúlik Jemen határain. Ezzel párhuzamosan a hutik iráni segítséggel támadásokat indítottak Szaúd-Arábia ellen, ami a konfliktus regionálissá válásával jár.

3.9. Kuvait²⁴⁶

A fegyveres erők feladata az ország területi integritásának védelme. Az országnak kis mérete miatt fontos, hogy tagja az Öböl Menti Együttműködési Tanácsnak, és szoros kapcsolatot épített ki az Egyesült Államokkal. A védelmi képességek növelésére a Nemzeti Gárda 2015-ben egy öt évre szóló stratégiai tervet dolgozott ki. A fegyveres erők és a Nemzeti Gárda rendszeresen hajt végre közös gyakorlatot az Egyesült Államokkal. 2016-ban az olasz kormánnyal megállapodást írtak alá Eurofighter Typhoon vadászgépek beszerzésére. Ugyancsak 2016-ban FA-18E/F Super Hornet vásárlására kaptak engedélyt az Egyesült Államok Külügyminisztériumától. Az Airbustól helikoptereket vásároltak, valamint három KC-130-as üzemanyagszállító repülőgépet szereztek be. Kuvait négy F-18 típusú repülőgéppel részt vesz a szaúdi vezetésű misszióban Jemenben.

A haderő létszáma 15 500 fő, ebből a szárazföldi erők 11 ezer, a haditengerészet kétezer, a légierő pedig 2500 fő. A paramilitáris erők létszáma 7100 fő.

A haderő 293 harckocsival rendelkezik, ezek nagy többsége M1A1 típusú. A páncélozott szállító harcjárművek száma 260 (M-113 típus). A tüzérségi lövegek száma 211.

A partvédő hajók száma a haditengerészetnél 20, a parti őrségnél 32. A légierőnek 66 bevethető repülőgépe és 45 helikoptere van.

²⁴⁶ Uo. 152. o.

3.10. Irán²⁴⁷

Az iráni haderő felszerelése elavult, korszerű eszközökkel csak a Forradalmi Gárda van ellátva.²⁴⁸ A Forradalmi Gárda fontos szerepet játszik a szíriai polgárháborúban, támogatja Aszad elnök reguláris és irreguláris erőit. A Gárda al-Kudsz (Jeruzsálem) erői a külföldön szolgáló iráni erők gerincét képezik. Ezzel szemben a Basij-erők (félkatonai szervezet, valójában mozgósításkor játszik szerepet) főként a belföldi területvédelemben tevékenykednek. Az orosz légierő szíriai bombázásai során gyakran használta 2016-ban az iráni Hamadán légibázist. Az ország biztonságának megőrzésében nagy jelentőséget tulajdonítanak a ballisztikus rakétáknak. Az ország védelmi ipara az elmúlt években sokat fejlődött, főként a rakéta- és az irányított fegyverek területén, különösen az embargó feloldása óta. Ma azonban elmondható, hogy az iráni hadiipar nem fedezi a védelmi szükségletet, importra, közös fejlesztésre és technológiai transzferre szorul. A 2015-ös nukleáris megállapodás a P5+1 országokkal és az Európai Unióval megnyitotta az utat a hadiipari kereskedelem területén, főként Kínával és Oroszországgal. Oroszországtól Sz-300 föld-levegő légvédelmi rendszert vásárolt, ami már rendszerben áll.

A haderő létszáma 523 ezer fő, ebből a szárazföldi erők 350 ezer, az Iráni Forradalmi Gárda 125 ezer, a haditengerészet 18 ezer, a légierő pedig 30 ezer fő. A paramilitáris erők létszáma 40 ezer fő. A sorkatonai szolgálat 21 hónap, ami változhat attól függően, hogy hol szolgál az illető. A tartalékerők létszáma 350 ezer fő.

A harkocsik száma 1513 darab, ezek típusa eltérő, a T-72-től az amerikai M-60-ig különféle típusok vannak rendszerben. A hadrafoghatóság esetenként megkérdőjelezhető.²⁴⁹ A páncélozott szállító harcjárművek száma 640, a tüzérségi lövegek száma 6798. A föld-föld rakétakilövők száma körülbelül 30.

Az Iszlám Forradalmi Gárda a belső biztonságért felel, illetve az iráni érdekeknek megfelelően külföldön is hajt végre feladatot. Saját szárazföldi, légi- és haditengerészeti erővel rendelkezik. Legfőbb ütőereje a hadászati rakétaerők, amelyekben egy dandár Shahab 2, egy Shahab 3 és Gadr 1 osztály, valamint Fateh és néhány Zelzal föld-föld rakétakilövő található.

²⁴⁷ Uo. 200–201. o.

²⁴⁸ *Intersecting Calculations: The Future of Russian and US Military Presence in Syria*. Future for Advanced Research and Studies, 10 December 2017. <https://futureuae.com/en/Mainpage/Item/3498/intersecting-calculations-the-future-of-russian-and-us-military-presence-in-syria>; letöltés: 2017. 12. 10.

²⁴⁹ Uo.

A haditengerészet 21 tengeralattjáróval, körülbelül 80 különböző osztályú hadihajóval, partvédő hajókkal, aknatelepítő és aknamentesítő hajókkal rendelkezik. A kételtű hajók száma 13. A tengerészgyalogosok létszáma 2600 fő, ugyanennyi a haditengerészeti légierő létszáma is. Utóbbi három Orion típusú repülőgéppel és hozzávetőleg hatvan helikopterrel rendelkezik.

A légierőnek 333 harci repülőgépe van. Az amerikai típusok hadrafoghatósága körülbelül 60, az orosz gépeké pedig 80%-os.

A paramilitáris erők létszáma 40–60 ezer fő között van. Meg kell említeni a Basij paramilitáris erőket, amely belső védelmet szolgál, szoros kapcsolatban áll az Iráni Forradalmi Gárdával.

Irán 2015 óta Ali Khamenei ajatollah utasítására komoly kibererőket hozott létre. A kiberparancsnokság fogja össze az erőket és koordinálja a tevékenységet. A „kiberhadsereg” létrehozására vonatkozó döntés szorosan összefügg a 2010-es Stuxnet incidenssel, a vírust az iráni atomlétesítmények működésének megzavarására vetették be. Iránnak Szíriában körülbelül kétezer katonája állomásozik. A 2018. december 28-án kezdődött iráni tüntetések az értekezés írásának idején mélyen még nem elemezhetők, de az eddigi események azt jelzik, hogy Iránban is elkezdődtek a változások, még ha sajátos megnyilvánulásokkal is. A korábbi tüntetésekkel ellentétben a mostani nem Teheránban, hanem vidéken kezdődött. Nincs, vagy még nem látszik olyan szervezet, amely mögé állt volna. Nem a rezsim, hanem a kormány ellen irányulnak a követelések, amelyek jelzik, hogy a lakosság nem támogatja a nagyarányú fegyverkezést akkor, amikor a munkanélküliség 12, az infláció pedig nyolc százalék fölötti. A reformisták, a 2009-es tüntetésekkel ellentétben, nem támogatják a tüntetéseket. A rezsim eddig nem vetette be a tüntetők ellen a hadsereget, helyette ellentüntetéseket szervez.

Irán nem vesz részt regionális biztonsági rendezésekben, nem vezet koalíciót, katonai érdekeit többnyire nem állami tényezőkön keresztül érvényesíti. Az ilyen jellegű iráni hozzáállást segítette Bush néhai amerikai elnök Iránhoz való hozzáállása, különösen azzal, hogy Iránt a „gonosz tengelyének” minősítette. Az iráni reagálás az országot a katonai és politikai „ellenállás tengelyének” nevezte. Az afganisztáni tálibok és Szaddám Huszein veresége után az iráni vezetés befolyását Irak és Szíria irányába növelte, síita fegyveres nem állami tényezőket hozott létre Pakisztántól Libanonig és Jemenig. A regionális konfliktusokat és a külföldi beavatkozásokat a régió hatalmi struktúráinak megváltoztatására használta fel. Khatami elnök 1999-es szaúdi látogatása óta a két ország viszonya gyökeresen megváltozott.

Ma az iráni tengely erősen amerika ellenes, Izrael és Szaúd-Arábia akcióit az Iránt gyengítő amerikai törekvések megvalósulásának tartja. Az arab tömegek megnyerése érdekében kétféle retorikát alkalmaz, az egyik szerint az elnyomott régió megmentőjeként tünteti fel magát, a másik pedig erősen Izrael ellenes.

Az iráni fegyveres erők gerincét alkotó Forradalmi Gárda Erők az irak-iráni háborút (1980–1988) követően első alkalommal 2010-ben jutottak arra a következtetésre, hogy hagyományos küldetésük nem folytatható a megváltozott kihívások miatt. A Forradalmi Gárdának hozzávetőleg 125 ezer fős állománya van, főként külföldi műveletek szervezésében, támogatásában vesz részt. A szervezet a külföldi milíciák (Hezbollah, Hashd al Shaabi, Ansarullah) támogatásán túl feladatuk kapta a rakéta csapásmérő erők fejlesztését, felügyeli az atomprogramot, a nemzet belső biztonsága területén pedig a rezsim legfőbb támasza. Saját haditengerészettel, légierővel és különleges erőkkel is rendelkezik. Fontos kérdés, hogy a politikai (vallási) vezetés sokkal nagyobb figyelmet fordít a Forradalmi Gárda, mint a reguláris haderő fejlesztésére. Ennek a szemléletnek a jegyében döntöttek 2018 végén a katonai doktrína módosításáról, ami nem jelent ugyan alapvető változást a fegyveres erők feladatában, de megállapították, hogy a reguláris haderő nem képes a nem konvencionális célok teljesítésére. A változások lényege, hogy a Forradalmi Gárda ne csak távolról irányítsa a konfliktusokat Irakban, Szíriában és Jemenben, hanem aktívan vegyen részt bennük. Nagyobb szerepet kap a szervezet a belső konfliktusok (felkelések, lázadások) leverésében is. Kiemelt feladatként jelentkezik a rakétatesztek végrehajtása, 2018-ban például 40–50 rakétakísérletet hajtottak végre.²⁵⁰

Az Iszlám Köztársaság keményen dolgozik közel-keleti befolyásának növelése érdekében. Célja egymáshoz kapcsolható területek létesítése, szövetségesek keresése, fegyverek telepítése, fegyverraktárak létesítése, rakéta bázisok létrehozása. Ezeket felhasználhatja Izrael, illetve a neki nem tetsző szunnita szervezetek ellen.²⁵¹ Izrael ennek megakadályozása érdekében több alkalommal hajtott végre légicsapást, illetve rakéta támadást Szíriában. Irán síita milíciák alárendeltségében rakétákat telepített Irakba is.²⁵² Az amerikai haderő kivonása Szíriából komoly biztonsági kockázatot jelent Izrael számára

²⁵⁰ Future for Advanced Research and Studies: Interim Impasse: Is the IRGC's Military Doctrine Undergoing Real Change? 30 December 2018. Issue No 485.

<https://futureuae.com/m/Mainpage/Item/4430/interim-impasse-is-the-irgcs-military-doctrine-undergoing-real-change>; letöltés: 2019. 01. 05.

²⁵¹ LAPPIN Yaakov: The Danger of a Widening Iranian Corridor Through Syria, BESA Center Perspectives Paper No 1045, December 24. 2018. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2018/12/1045-Widening-the-Iranian-Corridor-to-Syria-Lappin-final.pdf>; letöltés: 2019. 01. 05.

²⁵² Uo.

is, mivel amerikai különleges erők települtek Szíria déli részén is, megakadályozva az iráni pozíciók kiépítését. A Golán- fennsík szír oldalán települt szír erők között megtalálhatók az iráni Forradalmi Gárda tanácsadói, valamint a Hezbollah harcosai is. Irán és a Hezbollah együttműködését jelzik a Dél-Libanonban telepített iráni rakéták, amelyeket főként föld alatti raktárakban helyeztek el.

A változások értékelése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül az Egyesült Államok elnökének döntését a szíriai kivonulásról, a szankciók miatt jelentkező gazdasági nehézségeket Iránban, valamint újabb iráni erők küldésének szándékát Szíriába. A jövő nagy kérdése lesz az iráni reakció a Trump elnök által 2018-ban jelzett iráni atommegállapodásból. történő kivonulással kapcsolatban. Az amerikai kivonulásra adandó iráni válasz az értekezés írásának idején még nem világos. Látni kell azonban, hogy nem egyértelmű az iráni álláspont sem. Hassan Rouhani elnök és követői úgy vélik, hogy igen költséges lenne Irán számára a kivonulás, míg a konzervatívok – akik eredetileg is ellenezték a megállapodást – azon a véleményen vannak, hogy Iránnak is ki kell lépnie. Az Európai Unió Kínával és Oroszországgal egyetértésben – tartva a konzervatívok álláspontjának megvalósulásától – közösen keresnek olyan pénzügyi megoldást, amivel megkerülik az amerikai szankciókat. Ez hasonló lenne az 1996-ban Irak elleni szankciók kijátszására irányuló „olajat élelmiszerért” programhoz. Az iráni konzervatívok szerint azonban ennek nincs realitása.²⁵³ A vitát végül Khamenei ajatollah dönti el, aki alapvetően a keményvonalasok táborába tartozik. A döntés meghozatalában a legfőbb vallási vezető valószínűleg figyelembe veszi a kivonulás politikai és gazdasági költségeit, illetve az amerikai, izraeli és egyéb érdekeltek lehetséges reakcióit.

A változások arra engednek következtetni, hogy Irán jelenleg még óvatosan, de felváltja az úgynevezett „védelmi megközelítés” doktrínáját egy támadó doktrínával. Fontosnak tartom ugyanakkor hangsúlyozni, hogy nincs változás az iráni katonai doktrína alapjaiban, de a módosítások illeszkednek a belpolitikai változásokhoz, valamint a régióban kialakult erőviszonyokhoz.

Az Egyesült Államok által kivetett Irán elleni szankciók várhatóan visszavetik az iráni gazdaságot, de nem valószínű, hogy az intézkedések kormányválsághoz vezetnek. Az iráni válaszintézkedések között kibertámadásokkal, proxy háborúkkal és fegyverkezéssel

²⁵³ REZAEI, Farhad: *Debate in Teheran: Stay in the JCPOA or Leave It?* Besa Center for Strategic Studies Perspective Paper No 1042, December 21 2018. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2018/12/1042-Debate-in-Tehran-Stay-in-JCPOA-or-Leave-It-Rezaei-final-1.pdf>; letöltés: 2019. 01. 05.

számolhatunk, zömében saját erőből. Katonai csapásmérést maga ellen Irán nem fog kiprovokálni. A régió országai kétféleképpen reagálhatnak. Az egyik csoportba azon országok tartoznak, amelyek jobban tartanak Irántól és akár katonai akciókban is részt vennének. Ezek: Izrael, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek. A másik csoportba azok az országok tartoznak, amelyek katonai akciót nem hajtanának végre: Kuvait, Omán, Katar.²⁵⁴

Irán regionális környezetében jelentős változások történtek az elmúlt években. A változások három területen jelentkeznek. Először: új terrorszervezet feltűnése, amely Iránt, illetve az ország iraki és szíriai érdekeit is fenyegeti. Az első szervezet az al-Kaida, a másik az ISIS. A második körülmény: az Egyesült Államok beavatkozása Irán két szomszédjánál, Afganisztánban és Irakban. A harmadik az a felfordulás, ami az arab államokban megnyilvánul. Ezek a változások kapcsolódnak az 1980-as évek főbb eseményeihez, nevezetesen az iraki–iráni háborúhoz, az 1991-es Öbölháborúhoz, a Szovjetunió összeomlásához, majd ezt követően az Egyesült Államok szuperhatalomként való megjelenéséhez, ami kétségkívül érintette az egész Közel-Keletet is. Az iráni vezetés tartott attól, hogy az afganisztáni, majd az iraki amerikai intervenció után Irán is sorra kerülhet. De az Irak elleni háború megkönnyebbülést is jelentett Irán számára azzal, hogy Szaddám Huszein eltűnt, Irán számára pedig új lehetőségek nyíltak Irakban. Irán kapcsolatot teremtett számos vezetővel, szervezettel, párttal és fegyveres milíciával (főként az iraki síita miliciákkal, de a kurd csoportokkal is), nem beszélve arról, hogy az amerikai intervenció Irakban a síiták vezető szerepbe kerülését hozta magával. Irán érdeke egy politikailag stabil, de katonailag gyenge Irak létrejötte, amely nem fenyegeti Iránt, a síita többségű kormány pedig képviselheti Irán érdekeit. Felfegyverzi, kiképzí és pénzzel támogatja a síita miliciákat a szunniták elleni harcukban.

A 2011-ben elkezdődött arab változások Iránt új lehetőségekhez juttatták. Irán az arab tavaszt pozitív fejleményként értékelte, és úgy vélte, hogy ez az iráni forradalom folytatása. Az arab változások megingatták a mérsékelt arab országok stabilitását, új kihívások elé állítva ezzel az Egyesült Államokat is, és nem utolsósorban Izrael szomszédait, Egyiptomot és Jordániát. Az Iránnal nem éppen baráti viszonyban lévő Mubarak-rendszer bukása után felmerült annak a lehetősége, hogy Egyiptom és Irán helyreállítja az 1979-ben megszakított diplomáciai kapcsolatait. Ugyanakkor Iránban érezhető volt egy félelem is azért, nehogy az arab változások kiterjedjenek Iránra is.

²⁵⁴ STRATFOR 2019 Annual Forecast. Dec. 3 2018. <https://worldview.stratfor.com/article/2019-annual-forecast-geopolitics-intelligence-global-risk>; letöltés: 2019. 01. 12.

Ez azért sem történhetett meg, mert az arab országok számára az iráni forradalom nem volt példakép. Az új egyiptomi vezetés nem közeledik Iránhoz, és a Muzulmán Testvériség sem fűzi szorosabbra kapcsolatát Iránnal. Az új egyiptomi vezetés ugyanakkor javította kapcsolatait Izraellel. Irán számára a legkellemetlenebb változás Szíriában történt. Ha megbukik az Aszad-rezsim, akkor az óriási csapás lesz Irán, ugyanakkor győzelem az Egyesült Államok, Izrael és a mérsékelt arab államok számára. Nem véletlen, hogy Irán több száz forradalmi gárdistát, anyagi támogatást, kiképzést, fegyvereket és katonai felszereléseket, tanácsadást és hírszerzési támogatást nyújt Aszad számára. Iráni támogatású Hezbollah harcosok százai tevékenykednek a rezsim mellett.

A 2014 óta feltűnt ISIS-re Irán komoly fenyegetésként tekint. Szunnita radikális szervezetként az ISIS három államban, Irakban, Szíriában és Libanonban fenyegeti Irán érdekeit. Ennek tükrében érthető, hogy az iráni kormány támogatja az iraki kormány ISIS elleni harcát.

Az iraki és szíriai polgárháború közvetlenül érinti a török–iráni kapcsolatokat is. 2011–2012-ben a kapcsolatok megromlottak, miután a NATO Patriot rakétákat és korai riasztó rendszert telepített a török–szír határ mentén. Irán ezt ellenséges lépésként és közvetlen fenyegetésként értékelte. 2013 után a helyzet valamelyest javult, mivel Törökország rájött, hogy a kereskedelmi kapcsolatok fontosak Iránnal, illetve ki tudja használni az iráni befolyást Irakban és Szíriában.

Az elmúlt években Irán regionális érdekeiben is kedvezőtlen folyamatok nyilvánultak meg. A szövetséges Szíria területének csak egy részét birtokolja Basár el-Aszad, aki több nyugati és arab kormány szemében kegyvesztetté vált, támogatásáért Irán is politikai árat fizet. A folyamatos iraki bizonytalanság kétségkívül hatással van Iránra is, de a nyugati szankciók is komolyan fenyegetik az iráni gazdaságot.

A helyzet 2015-ben kedvezőbb fordulatot vett Irán számára azzal, hogy Basár el-Aszad területeket szerzett vissza, a szankciók csökkentése pedig hatással van Irán gazdasági fejlődésére. Az Iszlám Állam elleni sikerek szintén pozitív hatással vannak rá. Az iráni–oroszl kapcsolatok is kedvezőbb fordulatot vettek. Két másik térségbeli fejlemény is pozitívan alakult Irán számára, az egyik az általuk támogatott huti felkelők sikerei Jemenben, a másik a Hamasszal való kapcsolatok javulása, ami azért romlott meg korábban, mert a Hamasz nem támogatta az Aszad-rezsimet. A Hamasz–iráni kapcsolatok javulása Izrael biztonsági helyzetét negatívan érinti, attól tartanak, hogy a Hamasz ettől újabb lendületet kaphat.

Irán térségbeli szerepére negatívan hat az iraki belpolitikai instabilitás, de az is, hogy az ISIS meggyengülése ellenére nem tűnik el, legfeljebb tevékenységét máshol fejtí ki. Az atomprogrammal kapcsolatos megállapodás minden kétséget kizáróan pozitív, de messzemenő következtetést még az eddigi fejleményekből nem lehet levonni, legalábbis izraeli részről ezt így látják. Az arab világban bekövetkezett változások áterjedhetnek Iránra és Szaúd-Arábiára is, amint azt a 2016-os események már előre jelezték.

Izraelben az iráni változások vegyes érzelmeket váltanak ki, számára az iraki, szíriai és az Iszlám Állam oldaláról Iránnal szemben megnyilvánuló fenyegetés pozitív, mert akadályozzák Irán regionális szerepének érvényesülését.

Haderő fejlesztési tendenciák Iránban

Ha az iráni hagyományos hadviselési képességeket vizsgáljuk, az Öböl menti országokhoz viszonyítva óriási előnnyel rendelkezik, ez pedig a lakosság létszámából adódik. A szárazföldi erők 350 ezer főből állnak, ehhez csatlakoznak a Forradalmi Gárda erői 150 ezer fővel, a stratégiai tartalékot pedig a basij „önkéntesei” képezik. Ehhez viszonyítva a szaúdi szárazföldi erők 75 ezer, a paramilitáris erők (még ha nehéz fegyverzettel is rendelkeznek), 100 ezer főt tesznek ki. Az Egyesült Arab Emírátságok 44, Omán 42 ezer fős szárazföldi erővel rendelkezik. Az Öböl menti haderők létszáma összességében kisebb, mint a rendelkezésükre álló haditechnikai eszközök. Az irak-iráni háború, az első öbölháború, az Irak elleni amerikai invázió, valamint az Öböl menti államok szárazföldi erőinek korszerűsítése arra ösztönözték Iránt, hogy fejlessze harckocsijait és tűzérségi eszközeit. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az iraki felkelés, a szíriai és jemeni polgárháborúk nem a szárazföldi erők nagyarányú felhasználást követelték meg. Nem ismeretes, vajon az iráni haditechnikai eszközök hadrafoghatósága milyen szintű. Az ország a beszerzési nehézségek miatt 1990-től saját erőből korszerűsítette a zömében szovjet/orosz gyártmányú haditechnikai eszközeit. Ezzel szemben viszont az Öböl menti országok nyugati harckocsikat és tűzérségi eszközöket szereztek be.

Irán merevszárnyú harci repülőgépek vonatkozásában hasonló mennyiséggel rendelkezik, mint Izrael vagy Szaúd-Arábia, de a minőségük erősen elmarad az említett országok eszközeitől. Ezen a területen is az a tendencia, hogy Irán saját erőből oldja meg a korszerűsítést, míg a többi ország a legkorszerűbb nyugati eszközöket szerzi be. Az iráni légvédelem ellenőrző rendszere, szenzorai, kommunikációs és adattovábbítási rendszerei lényegesen alulmaradnak a környező arab országokhoz viszonyítva, nem is szólva Izraelről. A légierő területén próbálkoznak saját gyártmányú, negyedik generációs

nevezett, az F-5F-hez hasonló harci repülőgépet gyártani, valójában azonban csak a prototípusig jutottak el, sorozatgyártásra nem került. Fejlesztés alatt állnak manőverező robotrepülőgépek (kétezer kilométer hatótávolságig), valamint gyártanak pilóta nélküli repülőgépeket is.

A légvédelem területén az Öböl menti országokhoz viszonyítva Irán meglehetősen elavult eszközökkel rendelkezett, de az elmúlt években a hátrány ellensúlyozására aszimmetrikus hadviselésre készül, ballisztikus rakétákat, manőverező robotrepülőgépeket állít rendszerbe, TOR-M rövidhatótávolságú légvédelmi rakétákat és SZ-300 légvédelmi rakéta rendszereket vásárol Oroszországtól, ami lényeges minőségi ugrást jelent. Valójában a megvalósulás még időbe tart, de a tendencia azt jelzi, hogy a Közel-Keleten az amerikai rakétavédelmi rendszereket (Patriot 2 és 3, THAAD, Aegis) hosszú távon orosz SZ-300, SZ-400 és SZ-500 légvédelmi rakétarendszerek ellensúlyozzák.²⁵⁵

A haditengerészet területén Irán már az irak-iráni háború után hajók elleni rakétákat, Észak-Koreából és Oroszországtól tengeralattjárókat és korszerű tengeri aknákat vásárolt. Ezekkel a Forradalmi Gárda haditengerészeti részlegét erősítette. Nagy figyelmet fordítanak a tengeri aknák alkalmazására, ami nyilvánvalóan a Perzsa Öböl lezárását szolgálja.

A leglátványosabb fejlődést Irán a rakéta-program folyamatos korszerűsítése terén érte el, ezzel igyekszik kompenzálni a többi területen történt elmaradását. Az ország az elmúlt években a Közel-Keleten a leglátványosabb és legdiverzifikáltabb rakéta-programot indította el, több ezer rövid és közép hatótávolságú rakéta gyártásával. A rakétákkal képes elérni Izrael teljes területét és Európa délkeleti részét. Irán legalább 16 rakétatípussal rendelkezik, a legnagyobb lőtávolság 3 ezer kilométerre becsülhető. A jemeni konfliktus világosan jelzi, hogy Irán támogatásával a hutik elérik Szaúd-Arábia több területét. A találati pontosságot illetően azonban még vannak hiányosságok. Nem rendelkezik viszont olyan rakétákkal (legfeljebb a tervező asztalon), amelyekkel képes lenne az Egyesült Államok területét elérni.

²⁵⁵ HARRINGTON, Nicholas: *The Arab Gulf States and Ira: Military Spending, Modernization and the Shifting Military Balance*. Center for Strategic and International Studies December 12. 2018.
<https://www.csis.org/analysis/arab-gulf-states-and-iran-military-spending-modernization-and-shifting-military-balance>; letöltés: 2019. 01. 10.

V. AZ ÉSZAK-AFRIKAI ÉS A KÖZEL-KELETI HADERŐK MINŐSÉGI MUTATÓI

1. Általános jellemzők

A háborús tapasztalatokat összehasonlítva megállapítható, hogy a Közel-Keleten a hagyományos, csak a mennyiségen alapuló hadviselés nem működik. Az arab államok többször hadba léptek Izraellel, Iránnal, belső etnikai csoportokkal, afrikaiakkal, európaiakkal, amerikaiakkal és természetesen egymással is. Ezekben a háborúknak az arabok rosszabbul jártak, mint az várható volt. Ha a hagyományos nyugati, különösen az amerikai módszereket alkalmazzuk az erők összehasonlítására a Közel-Keleten, akkor nem mindig sikerül magyarázatot adni az eredményre. Nyugati elemzések gyakran veszik alapul a számításokban a tűzerő kiegyensúlyozatlanságát, a harcosok által alkalmazott haditechnikai eszközök minőségét, a légi támogatást, a külföldi intervenciót és egyéb tényezők variációit. Az arab hadseregek harctevékenységének története bizonyítja, hogy ezeknek a tényezőknek egyike sem ad magyarázatot a háború kimenetelére. Számos példát lehet találni az arab hadseregeknél, például a szírek is rendelkeztek 1973-ban parancsnoki előnyökkel, mégis veszítettek, gyakran katasztrofálisan. Csád északi részén Tripoli védelmében a líbek sokkal több és erősebb erőt és eszközt vonultattak fel, mint a csádiak, mégis vereséget szenvedtek. A líbeknek szovjet gyártmányú T-62 és T-55 típusú harckocsijuk, BTR-60 és 70 páncélozott szállító harcjárműveik, D-30 és M-46 lövegeik, MiG-21, 23 és Szu-22-es repülőgépeik voltak. Ezzel szemben a csádiak nem rendelkeztek mással, mint régi nyugati eszközökkel és Toyota gépkocsikra szerelt gyalogsági fegyverekkel. Nem volt harckocsijuk, PSZH-juk, repülőgépük, kézi fegyvereik közül a legerősebb a Milan páncéltörő rakéta volt, légvédelmi célra pedig Redeye vállról indítható föld-levegő rakéta szolgált. Ráadásul, a csádiak kiképzettsége meglehetősen alacsony szintű volt. A húszezer fős líbiai hadsereg nyolchónapos harc során verte szét a tízezer fős csádi reguláris hadsereget és az őket segítő húszezer fős törzsi milíciákat.

1980-ban az Irán ellen harcoló iraki erők nagy tűzerővel, 2750 harckocsival, 1040 tüzérségi eszközzel, 2500 PSZH-val, 330 vadászbombázóval rendelkeztek. Ezzel szemben Iránnak ötszáz harckocsija, háromszáz működőképes tüzérségi lövege és kevesebb mint száz bevethető állapotban lévő repülője volt. Az irakiak ennek megfelelően minden csatában hatalmas tűzerőt vonultattak fel. Ennek ellenére csak nagyon nehezen tudtak

előrehaladni Délnyugat-Iránban, pedig az iráni hadsereg meglehetősen dezorganizált és demoralizált volt. Irak a három hónapos támadás során nem volt képes komolyabb terület elfoglalására, pedig ebben a háborúban nagy haditechnikai fölényük volt. Korszerű T-72-es harckocsijaikkal szemben az iráni kínai harckocsik álltak. Az iraki légierő Mirage-okkal és MiG-29-esekkel volt felszerelve, az irániaknak F-14, F-4, F-5 gépeik voltak, de az amerikai embargó miatt kevés volt közülük hadra fogható állapotban. Tehát hagyományos mértékkel nem értékelhetők az arab harci tapasztalatok.²⁵⁶ 1945 óta az arab hadseregeknél olyan problémák merültek fel, amelyek a harctéren sikertelenséget hoztak. Ennek a problémának az oka az úgynevezett „emberi tényező”, vagy nevezhetjük katonai hatékonyságnak is, ami az a képesség, amely a haderőt képessé teszi katonai műveletek végrehajtására és ennek során fegyverek alkalmazására.²⁵⁷ Ezen értelmezés szerint tehát a személyi állomány minőségéről és nem a fegyverek, eszközök, illetve emberek számáról van szó, vagyis a katonák és a tisztek harcmezőn nyújtott képességét jelenti, azaz hogyan hajtják végre a politikai és a katonai vezetés által megszabott feladatokat. Természetesen nem egyenlő a győzelemmel, számos tényező közül csak egy, ami meghatározza a győzelmet vagy a vereséget. Magas hatékonysággal rendelkező erők elveszíthetnek háborút, vagy éppen alacsony képességűek győzhetnek. Például a német hadsereg 1914–1945 között magas képességű haderőnek tekinthető, mégis két háborút veszített el. Az összehasonlításokból kitűnik, hogy a közel-keleti háborúkban a katonai hatékonyság meghatározó jelentőségű az arabok és ellenségeik közötti háborúk kimenetele szempontjából. Az izraeli győzelmek a nagyobb létszámú, és jobban felszerelt arab hadseregek között jelzik, hogy a katonai egyensúlyt a térségben a szemben álló erők katonai hatékonysága jobban meghatározza, mint a létszám, a felszerelés és egyéb más anyagi tényezők. Számos szerző, többek között Anthony Cordesman, Abraham Wagner, Ali El Edross, Anthony Pascal, Michael Kennedy és Steven Rosen azon a véleményen vannak, hogy 1948-tól a közel-keleti háborúkat elsősorban a harcosok minősége és nem a fegyverek száma, a mögötte álló hadiipar és a szövetségesek morálja döntötte el.

²⁵⁶ CORDESMAN, Anthony H. – WAGNER, Abraham: *The Lessons of Modern War, Vol II: The Iraq-Iran war* Boulder Company: Westview, 1990. 57–67. o.

²⁵⁷ Használják a harcképesség, katonai teljesítőképesség, harci erő, kifejezést is. Lásd ERICKSON, John – FEUTCHWANGER, E. J.: *The Soviet Military System: Doctrine, Technology and Style in Soviet Military Power and Performance*, eds. John Erickson and E. J. Feutchwanger, 1979.

A térség arab fegyveres erőinek mennyisége és minősége (képessége) rendkívül vegyes képet mutat.²⁵⁸ Egyes országok dollármilliárdokat költenek évente a legkorszerűbb fegyverek beszerzésére, míg mások nagyon keveset. 2015-ben például a védelmi kiadásokat átlagban 4,1 százalékkal növelték a Közel-Kelet országaiban. Ugyanebben az évben a legnagyobb fegyvervásárló ország Szaúd-Arábia volt, 87,2 milliárd dollárt költött fegyverkezésre. 2006 és 2015 között Irak fegyverkezett a leggyorsabban és a legnagyobb mértékben a régióban (és a világon), 2015-ben 31,5 milliárd dollárt költött, ami 35 százalékkal volt több, mint 2014-ben, és 536 százalékkal több a 2002-es adatoktól. Irán katonai kiadása az EU és az amerikai szankciók eltörlése után növekvő tendenciát mutat. 2015-től a SIPRI, a svéd Békakutató Intézet adatai szerint adathiány miatt a rendelkezésre álló információk szegényesek, például Kuvait, Katar, Szíria, Jemen és az Egyesült Arab Emírségek semmiféle információt nem adott ki a fegyverbeszerzéseiről.²⁵⁹ A haderők fegyverkezését, kiképzését eltérő tényezők befolyásolják a térségben, például Izrael, amely több háborút folytatott arab országok ellen, Irán részéről olyan fenyegetéssel számol, ami szerint „Izraelt le kell söpörni a térképről”. Ez Izrael részéről azzal jár, hogy hagyományos és aszimmetrikus kihívások ellen is felkészíti haderejét, a legkorszerűbb haditechnikai eszközök rendszerbe állításával. Ez az arab országok részéről is fokozott fegyverkezést hoz magával, így egy olyan fegyverkezési spirál tanúi vagyunk, ami sokáig nem fog véget érni. Az Öböl menti országok esetében a fegyverkezés motivációja az iráni politika és belső kihívások. Irakban a védelempolitikát a felkelők és a terroristák elleni harc határozza meg.

Képesség szempontjából a Közel-Keleten az Izraeli Védelmi Erők a legfejlettebbek. Hagyományos eszközök területén képességeivel meghaladja a régió bármely haderejét. Más államok, például Irán aszimmetrikus képességet épített ki, valamint fegyveres csoportok támogatásával igyekezik kitölteni a biztonsági rést, de az izraeli védelmi erők haditechnikai és személyi képességeivel összehasonlíthatatlan.²⁶⁰ Ez az elmúlt években bizonyításra került Izrael több hagyományos és aszimmetrikus hadviselést folytató katonai műveletében a Hamasz és a Hezbollah ellen.²⁶¹

²⁵⁸ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 154–156. o. ISBN 978 963 327 774 4

²⁵⁹ Trends in World Military Expenditure, 2015. SIPRI, Fact Sheet, April 2016. <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>; letöltés: 2017. 07. 28.

²⁶⁰ The Military Balance 2014: The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics. 324. o.

²⁶¹ Israel Calls Up 16,000 More Reservists. VOA News, July 31, 2014. <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2014/07/mil-140731-voa01.htm>; letöltés: 2017. 07. 28.

Izrael erősen támogatja a haderő fejlesztését, a hadiipari kutatásokat, az Egyesült Államokkal számos közös kutatási projektet folytat, ezekkel pótolja az ország méretéből és a lakosság létszámából adódó hátrányokat. Az elmúlt években óriási összegeket fordított a rakéták elleni védelemre, a hírszerzés fejlesztésére és a kibervédelemre. Utóbbira 2016-ban ötéves projektet indított 78 milliárd dollár értékben. A kibertechnológiák magukban foglalják a kibertér védelmét, hírszerzési adatok megszerzését, és támadások végrehajtását különböző hadszíntereken.²⁶² Közepes és nagy lőtávolságú rakéták elleni védelme érdekében Izrael az elmúlt években óriási erőfeszítést tett, ennek eredményeképpen egy egységes rakétavédelmi rendszert épített ki az Egyesült Államok aktív segítségével. 2006 és 2015 között a rakétavédelemre költött pénz 133-ról 619 millió dollárra emelkedett.²⁶³ Izrael után a térség legjobban felszerelt és ellátott haderejével a GCC-országok rendelkeznek. A folyamatos olaj- és gázigény ennek anyagi fedezetét biztosította, ugyanakkor megállapítható, hogy a jó anyagi finanszírozás ellenére ezen hadseregek hatékonysága vitatható. Valamennyi GCC-állam kihasználta a brit és francia fegyvervásárlási lehetőséget is. Képesség szempontjából a legerősebb ország az Öböl-térségben Szaúd-Arábia. A haderő 75 ezer fős, a közvetlenül a király alá rendelt Nemzeti Gárda százezer fős. A szárazföldi haderőnek 730 harckocsija van, abból 200 amerikai M1A1 típusú. 325 repülőgéppel rendelkezik, ezek F-15, Tornado és Eurofighter Thyphoon típusúak.²⁶⁴ A gépek rendszeres bevetéseken vesznek részt Szíriában és Jemenben. A GCC országok erős oldalaként értékelhető a légierő. Oman az F-16-osok mellett 2017-ben 12 Thyphoont is szolgálatba állított. Az Egyesült Arab Emírségek F-16E/Desert Falcon típusú repülőgépekkel rendelkeznek, amelyek korszerűbbek, mint az Egyesült Államok légierijében rendszeresített F-16 típusok.²⁶⁵

Annak ellenére, hogy ezek az országok dollármilliárdokat költöttek fegyverkezésre, az Egyesült Államokhoz fűződő biztonsági kapcsolatukat valamennyien fontosnak tartják. Mint ahogy Robert Gates volt amerikai védelmi miniszter megjegyezte: „a szaúdiak az utolsó amerikai katonáig harcolni fognak Irán ellen”.²⁶⁶

²⁶² OPALL-ROME, Barbara: *Israel's 5-Year Plan Bulks Up Combat Capabilities; Cuts Manpower*. Defense News, January 7, 2016. <http://www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/policy/2016/01/07/israels-5-year-plan-bulks-up-combat-capabilities-cuts-manpower/78421050/>; letöltés: 2017. 07. 27.

²⁶³ SHARP, Jeremy M.: *U.S. Foreign Aid to Israel*. Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, June 10, 2015. <https://www.fas.org/srg/crs/mideast/RL33222.pdf>; letöltés: 2017. 07. 28.

²⁶⁴ The Military Balance 2016. Chapter 7: Middle East and North Africa. 352. o.

²⁶⁵ Top Falcons: The UAE's F-16 Block 60/61 Fighters. Defense Industry Daily, January 26, 2014. <http://www.defenseindustrydaily.com/the-uaes-f-16-block-60-desert-falcon-fleet-04538/>; letöltés: 2017. 07. 28.

²⁶⁶ Editorial: *More Complaints from the Saudis. Missing the point of Obama's Mideast policies*. Chicago Tribune, December 17, 2013. http://articles.chicagotribune.com/2013-12-17/opinion/ct-saudis-versus-obama-edit-1217-20131217_1-saudis-president-barack-obama-riyadh; letöltés: 2017. 07. 28.

A Közel-Kelet legnagyobb haderejével Egyiptom rendelkezik, a szárazföldi erők, a légierő, a légvédelem, a haditengerészet és a különleges erők teljes egészében bevethető állapotban vannak. Az 1980-as évektől a szovjet gyártmányú haditechnikai eszközöket nyugatira cserélték le. 2015-től a fő kihívást a terrorizmus jelenti számukra, ezért katonai együttműködésüket megerősítették az észak-afrikai országokkal.²⁶⁷ Miután Obama volt elnök feloldotta 2015-ben a katonai segélyekre vonatkozó tilalmat, Egyiptom 12 F–16-os repülőgépet, 20 Boeing Harpoon rakétát és 125 Abrams M1A1 harckocsit vásárolt.²⁶⁸

Jordánia szoros szövetségese az Egyesült Államoknak, katonai ereje kicsi, de hatékony. A legfőbb biztonsági fenyegetést az Iszlám Állam jelenti számára, valamint a szíriai és iraki helyzet és a menekülthullám. Abdullah jordán király már 2016 elején bejelentette, hogy a menekültek számát illetően országa már elérte a legfelső határt. A jordán fegyveres erők főként a határra és a belső biztonságra figyelnek. Az ország méretéhez viszonyítva a fegyveres erők hagyományos képessége erős. A szárazföldi haderő létszáma 74 ezer fő, 390 brit gyártmányú, Challenger 1 típusú harckocsija van. A légierő géptípusa Falcon, ebből 44 áll rendelkezésre. A különleges erők számos kiképzésen vettek részt az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában. Jordán katonák viszonylag nagy számban vesznek részt az ENSZ békefenntartó erők kötelékében, de harcoltak Afganisztánban is, valamint bevetésre kerültek az Iszlám Állam ellen.

Az iraki haderő a térség leginkább rendellenesen működő hadserege. Az amerikai erők 2011-es kivonását követően politikai lojalitás alapján nevezték ki a katonai vezetőket. A síitákat előnyben részesítették a szunnitákkal, kurdokkal és a keresztényekkel szemben. A fegyveres erők politizálása együtt jár a korrupcióval, ennek következtében úgynevezett „szellemkatonák” jelentek meg, akik csak papíron léteznek, ugyanakkor a parancsnokok felveszik utánuk a pénzt. A képzetlen katonai vezetők, a korrupció, a gyenge logisztikai ellátás, a hírszerzési hiányosságok, a rossz egészségügyi ellátás és a korlátozott mobilitás együttes hatásának eredménye a haderő alacsony képessége. 2014-től kezdve az iraki haderőt bevonták az Iszlám Állam elleni harcba, azóta a haderő képessége folyamatosan javul.

²⁶⁷ The Military Balance 2016. Chapter 7: Middle East and North Africa. 324. o.

²⁶⁸ RAMPTON, Roberta – ARSHAD, Mohammed: *Obama Ends Freeze on U.S. Military Aid to Egypt*. Reuters, March 31, 2015.
<http://www.reuters.com/article/2015/03/31/us-usa-egypt-military-idUSKBN0MR2GR20150331>;
 letöltés: 2017. 07. 27.

2. Az arab haderők hatékonysága²⁶⁹

Az arab országok haderői történelmi hagyományok, képességek, haditechnikai ellátottság, harci tapasztalat, társadalmi elismertség szempontjából jelentősen eltérnek egymástól.

Az arab haderők a modern korban többnyire nem bizonyultak hatékonynak. Az egyiptomi reguláris erők már az 1960-as években gyenge teljesítményt nyújtottak a jemeni irreguláris erők ellen. A szírek a hetvenes években csak nyomasztó haditechnikai fölényrel és nagy létszámmal tudták rákényszeríteni akarataikat a libanoniakra. Az irakiak nem voltak képesek győzni az irániakkal szemben, akiket egyébként a forradalommal együtt járó felfordulás is megrendített, de nem tudtak győzni harminc éven keresztül a kurdok ellen sem. Az 1990-es kuvaiti háborúban az arab teljesítmény mindkét oldalon közepesként értékelhető. Az arabok szinte valamennyi Izrael elleni háborúból vesztesként kerültek ki.²⁷⁰ Vajon mi az oka ennek? Több tényezőnek köszönhető, gazdasági, ideológiai, technikai, de legfőképpen kulturális és társadalmi sajátosságoknak, amelyek megakadályozzák egy hatékony katonai erő létrehozását. Közhelynek számít katonai körökben, hogy egy hadsereg úgy harcol, ahogyan kiképezték. Nagyon veszélyes azonban korábbi háborúk tapasztalatai alapján messzemenő következtetéseket levonni a hadseregek képességét illetően. Az izraeli tábornokok 1973-ban az egyiptomi haderő megítélésakor az 1967-es háborúban nyújtott gyenge teljesítményét vették alapul. A hadviselés története rácsfol azokra a téves értékelésekre, amikor merev kulturális tulajdonságokkal ruháznak fel embereket, amint azt a török és római birodalom katonai története bizonyította. Mindkét esetben a kiképzés, a fegyelem, a szellemesség és a lendület volt eltérő, és nem a katonák származása. A fegyelmezett, hatékony római légiókat a római birodalom külső területeiről toborozták, mint ahogy az elit török janicsárok sem Törökországból származtak, hanem balkáni – sőt magyar – keresztény fiúkat erőszakkal kényszerítettek a hadseregbe.

A kultúra szerepe

A kulturális tényezőket a háborúban nem szabad figyelmen kívül hagyni. John Keegan jeles hadtörténész a műveiben meghatározónak tartja a hadviselés szempontjából a kultúra szerepét. Az európai „szemtől szemben” folytatott hadviselési kultúrákkal szemben, az arab hadikultúrát az iszlám létrejöttének időszakában a megkerülés, késleltetés

²⁶⁹ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 157–160. o. ISBN 978 963 327 774 4

²⁷⁰ DE ATKINE, Norvell B.: *Why Arabs Lose wars?* Middle East Quarterly, December 1999. <http://www.meforum.org/441/why-arabs-lose-wars>; letöltés: 2017. 11. 07.

és a közvetett eljárások mesterének tartotta.²⁷¹ Az arab hadviselés elemzése juttatta a kutatókat arra az álláspontra, hogy századunkban az arabok sikeresek a felkelésben és a politikai hadviselésben, vagy T. E. Lawrence szerint a „csaták nélküli” háborúk megnyerésében.²⁷² Mindezek ellenére megállapítható, hogy az arab hadseregek sikertelensége mögött kimutatható a túlzott centralizáció, az alulról jövő javaslatok elutasítása, a rugalmasság hiánya, az információk manipulálása, valamint a fiatal tisztek javaslatainak figyelmen kívül hagyása. Ez a megállapítás nincs ellentétben, sőt erősíti Huntington elméletét a civilizációk összezsugorításáról.

Általános egyetértés tapasztalható abban, hogy az arab országok fegyveres erői korlátozott képességgel rendelkeznek a háborúban, de abban már nincs egyetértés, hogy mi ennek az oka. A teljesség igénye nélkül lássunk néhány okot.²⁷³

Az alakulatok kohéziójának hiánya

Sokan vélekednek úgy, hogy az alegységek (szakasz, század, zászlóalj) nincsenek összeszokva, ennek hatása erősen érezhető, különösen harci körülmények között. Számos amerikai szerző – köztük S. L. A. Marshall – azzal érvelt, hogy az általános katonai hatékonyság egyik eleme az alegységek összeszokottsága. Yehoshofat Harkabi, az izraeli katonai hírszerzés volt főnöke úgy nyilatkozott, hogy az 1956-os szuezi háborúban az arab haderők összeomlásának legfőbb oka az egységek gyenge kohéziója, ami mögött az interperszonális kapcsolatok hiánya volt kimutatható. Amikor az izraeli hadsereg megkezdte a támadást, az arab alakulatok egyszerűen szétestek. Egy szétesett formáció fölött az izraeli erők gyors és döntő győzelmet arattak.

A tábornokok hozzá nem értése

Gyakran hangzanak el olyan érvek, hogy az arab hadseregeket irányító tábornokok gyenge teljesítményt mutatnak fel a hadseregek vezetésében. A hatnapos háború után az egyiptomiak Amr marsallt hibáztatták a vereségért, a jordánok a keleti front parancsnokát tartották felelősnek, a szírek Hafez al-Aszadot váltották le a miniszteri posztról a Golán-fennsík elvesztése miatt. Az iraki–iráni háborút követően Szaddám Huszein a szárazföldi erők és a légierő szinte valamennyi tábornokát felmentette beosztásából.

²⁷¹ KEEGAN, John: *A History of Warfare*. New York, Alfred A. Knopf, 1993. 18. o.

²⁷² LAWRENCE, T. E.: *The Evolution of a Revolt*. Ft. Leavenworth Kans., CSI, 1990. 21. o.

²⁷³ POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948-1991*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. 5. o.

A harcászati szintű vezetés gyengesége

Értékelések szerint az arab hadseregek fiatal tisztjei nem alkalmasak a csapatok vezetésére, ami hozzájárult a vereségekhez. A gyalogsági erők, a tüzérség és a páncélos erők képtelenek voltak manőverek végrehajtására. A légierő pilótái lassan reagáltak a gyorsan változó helyzetre. A korszerű háborúban az alegységparancsnokoknak meg kell adni a döntési szabadságot, ami valójában nem volt biztosítva. Egy páncéloscsatában a parancsnoknak kell észrevennie a rést, amelyen keresztül támadhat, még mielőtt az ellenség lezárja azt. Harcászati szinten a szakasz-, század-, zászlóalj- és dandárparancsnokoknak, légierőnél a századparancsnokoknak kell megragadniuk a kezdeményezést és kreatív módon fellépni. Harcászati szinten a parancsnoknak kell gondoskodni a páncélosok támogatásáról, az ellenséges erők tüzérséggel való lefogásáról, az összefegyvernemi jelleg biztosításáról. Számos történész hiányolja írásában ezek meglétét az arab haderőknél.²⁷⁴ Az izraeli hadsereg, ismervén ezeket a hiányosságokat, igyekezett azokat jól kihasználni, ami hozzájárult a győzelmekhez.

Információkezelés

Általában elmondható, hogy az arab haderők információmenedzsmentje gyenge volt a háborúban. Döntő előnnyel jár, ha az ellenségről időben rendelkezünk információval, és azt eljuttatjuk ahhoz, akinek szüksége van rá. Nemcsak nyugati és izraeli, hanem arab elemzők is elismerik, hogy ebben az arab hadseregek meglehetősen gyenge teljesítményt nyújtottak. Az információk megszerzésére, főként harcászati szinten, nem fordítottak nagy figyelmet, de ha rendelkezésre is állt, azt a parancsnoki láncon keresztül nem adták tovább. Az arab katonák beskatulyázták az információt, fentről lefelé nagyon nehezen juttatták el, így az alsóbb harcászati szintek kevesebb információhoz jutottak, előfordult, hogy saját maguknak gyártottak ilyeneket, hogy felnagyítsák sikereiket, vagy éppen eltussolják hibáikat.

Technikai képességek, fegyverek kezelése

Az arab haderők fegyverzete rendkívül változatos korban és képességben egyaránt. Megtalálhatók második világháborús eszközök modernizált változatai, de a legkorszerűbb eszközök is. A korszerű fegyverek a háborúk hajtóerejét is jelentik. Általános jellemzőként mondható el, hogy az arab országok fegyveres erői nem képesek kihasználni teljes egészében azokat a képességeket, amelyekkel egyes mai fegyverek rendelkeznek, vagy legalábbis amelyeket a gyártók a fegyvereknek tulajdonítanak. A háborúban a fegyverek

²⁷⁴ Dupuy: *Elusive Victory*, Cordesman, Wagner: *Arab-Israeli Conflicts*, Eric Hammel: *Six Day in June* és egyéb könyvek foglalkoznak a témával.

képességeit nem használták ki kellően a felhasználóik. Ennek oka, hogy a katonák technikailag kevésbé képzettek. A képzettség hiányából adódik a helytelen használat.

Logisztika és karbantartás

A logisztika mindig is a katonai műveletek mozgatója, a haderők gépesítése, a légierők fejlesztése folyamatosan változik. A logisztikusok ma nemcsak az élelmezésről, a ruházatról és az elszállásolásról gondoskodnak, hanem üzemanyag, kenőanyag, tartalék alkatrészek, lőszer és egyéb eszközök biztosításáról is. De ezeket nemcsak biztosítani kell, hanem gondoskodni szükséges a karbantartásukról és harci körülmények közepette történő javításukról is. Ehhez technikailag jól képzett személyzetre van szükség, akik nemcsak a logisztikai tevékenységet képesek ellátni, hanem ismerik a csapatok igényeit is, és működtetik az eszközöket. A háborúk során bebizonyosodott, hogy ezeken a területeken is több nehézség merült fel az arab haderőknél.

Erkölc

Az arab haderőket gyakran minősítik erkölcsi szempontból gyengének. Az arab világban is sok megfigyelő úgy vélekedik, hogy az arabok nem szeretnek harcolni, hiányzik belőlük a harci kedv. Okként néhányan azt említik, hogy a despota rendszerek kedvéért nem érdemes harcolni, vallják csapatszinten. Példaként az öbölháború idején történt iraki összeomlást hozzák fel. Más esetekben a tisztek és a sorállomány közötti törést említik, erre példa az egyiptomi hadsereg a hatnapos háború idején, amikor állítólag a tisztek az izraeli támadáskor magukra hagyták a legénységet, a katonák demoralizálódtak, és az egész hadsereg szenvedett vereséget.

Kiképzés

Több kutató azon a véleményen van, hogy az arab vereségek onnan erednek, hogy a katonákat a rezsim belső védelmére készítik fel, az utakon járőröznek, nehogy a lakosság a politikai vezetést megtámadja, esetleg államcsínyt kövessenek el. A katonákat ezért elsősorban összetűzések, forradalmak, lázadások leverésére és nem idegen hadseregek elleni harcra készítik fel. Kevés harcászati képzés van, nincs összefegyvernemi szellemiség, gyenge a fegyverek kezelése és az információszerzés, vagyis nem megfelelő a kiképzés.

Gyávaság

Gyakran találkozhatunk olyan leírásokkal az arab haderőkben szolgáló katonákról, hogy gyávák, az első veszély észlelésekor megfutamodnak. Ezt azok a nyugati katonák mondják, akik arab katonákat képezték ki.

Az említett értékelés a konvencionális háborúk időszakára vonatkozott. Az aszimmetrikus küzdelemben ezek a példák másként érvényesülnek, sokkal összetettebb és bonyolultabb folyamatokról van szó. Azt sem szabad elfelejteni, hogy ezekben a kérdésekben vigyázni kell az általánosításokkal, hiszen eltérő katonai kultúráról, történelmi hagyományokról, fegyverekről és nem utolsósorban fenyegetettségéről van szó. A politikai környezet soha nem mellőzhető. Clausewitz már 160 évvel ezelőtt megírta, hogy a háború mindig politikai összefüggésben történik. Ez azóta sem változott.

Ami a hadviselő képességet illeti, az sokkal több, mint a fegyverek használata. Komplex, sokoldalú elemek keveredése, mint például stratégia, harcászat, technikai eszközök, oktatás, műveleti koncepciók, vezetés és szervezetek.²⁷⁵

²⁷⁵ HASSAN-YARI, Houchang: *Middle East Warfighting Capabilities in 2025*. Edited by HOLMQUIST, Erika – RYDQVIST, John: *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*.
https://www.foi.se/download/18.7920f8c9159219570889932/1483967016764/foir_4251.pdf;
letöltés: 2017. 08. 04.

VI. A KATONAI ERŐK SZEREPE AZ ARAB TAVASZ IDEJÉN²⁷⁶

1. A társadalmi változások hatása a haderőre

A közel-keleti és észak-afrikai országokban az arab változások idején (és ez az idő még nem múlt el) nagy kérdésként merült fel, vajon az érintett országok katonái alárendeltjei az elpolgárosodott autoriter tisztviselőknek, vagy nem? A legtöbb országban a katonák elnyomták a felkelést, leváltották a vezetőket, vagy éppen polgárháborút okoztak. A változások egy tanulsága, hogy az arab társadalmak politikai apátiába estek, amit a stabil autokrata rendszerek kiválóan menedzseltek. A másik tanulság az, hogy a katonák sokkal nagyobb aktivitással vettek részt a változásokban, mint azt az elején többen feltételezték. A felkelések lentől kezdődtek az autokrata rendszerek ellen. A katonák hozzáállása a felkelésekhez azért is érdekes, mert ezeknél a rendszereknél ellenőrzik a fegyveres erők tagjait a rendszerhez való lojalitásuk szempontjából is. Az események során kiderült, hogy Líbiában és Jemenben sokan dezertáltak, míg Tunéziában és Egyiptomban kevesen hagyták el a hadsereget. Ez azt is mutatja, hogy vajon milyen a rezsim túlélőképessége. Eltérőek az országok belső körülményei is, Egyiptomban például a leváltott Mubarak hosszú ideig volt elnök. Szíriában a hadsereg aktívan vett részt a felkelések leverésében.

A haderő és a biztonsági szolgálatok nem okai a 2011-es felkeléseknek és nem is meghatározó tényezők a rendszerváltásban és a demokratizálódási folyamatban. A folyamatos tömegmozgósítások a politikai intézmények (uralkodó párt) rombolásához vezettek és az állam működési kereteinek felfüggesztését okozták. Az autokrata rezsimiek (Tunézia, Líbia, Egyiptom, Jemen) vagy kimerültek, vagy a konfliktus békés megoldását keresték.²⁷⁷ Amikor a tömegek az utcára vonultak, a katonai erők alkalmazása meghatározó jelentőségű volt az események menetére. A katonák leváltották Egyiptomban a hosszú ideje szolgáló Mubarakot és Tunéziában megvonták a támogatást Ben Alitól. Bahreinben helyi erők és külföldi harcosok (főként Szaúd-Arábiából) leverték a szociális követelésekkel indított felkelést. Líbiában és Jemenben a szociális követelések és a térség legrégebben uralkodó vezetőinek elmozdítása megosztotta a hadsereget. Szíriában a tisztek többsége kiállt Basár el-Aszad mellett, de nem állították le a decentralizált erőszakot, ami a

²⁷⁶ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 205–221. o. ISBN 978 963 327 774 4

²⁷⁷ ALBRECHT, Holger: *Does Coup-Proofing Work? Political–Military Relations in Authoritarian Regimes amid the Arab Uprisings*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2014.932537>; letöltés: 2017. 06. 13.

legnagyobb fenyegetést jelentette az Aszad-rezsim számára. Fontos annak megértése, hogyan lépnek fel a katonai intézmények belpolitikai fenyegetés, például tömegdemonstrációk vagy éppen lázadás esetén akkor, amikor ezek a szervezetek integrált részei az elnyomó állam infrastruktúrájának. A katonai szervezetek a hatalom garanciáját jelentik, nem csak háborúban, hanem belpolitikai zavarok esetén is. A Közel-Kelet elnyomó diktátorai a világ legnépesebb hadseregeit hozták létre és felhasználták az ellenzék elnyomására is. Mivel a térség államai a hadseregekre alapozzák az állam létét, a politikai és katonai kapcsolatok milyensége meghatározó az autokrata vezető túlélése, vagy éppen bukása szempontjából. A katonai intervenció formája a térségben nagyon eltérő, de a tapasztalatok azt támasztják alá, hogy a vezetés igyekszik megakadályozni azt, hogy a hadsereg átvehesse a hatalmat és puccsot hajthasson végre. Ezt még akkor is megteszik, ha az intézkedések gyengítik a hadsereg hadrafoghatóságát és általában a képességeit. Ezt ragyogóan bizonyította a török államfő intézkedéssorozata a 2016-os puccskísérletet követően. A rezsimok részéről különféle rendszabályokat vezetnek be és ellenőrzéseket végeznek a puccsok megakadályozása érdekében. Ilyen lépések lehetnek: erős személyes lojalitás kialakítása a katonai vezetők és a politikusok között vallási, etnikai és személyes kötődéssel, a biztonsági szervezetek megosztása, reguláris erők szembeállítása milíciákkal és különleges erőkkel, tisztek gyakori helyváltztatása, hogy ne alakulhassanak ki alkalmi erőközpontok, tisztek „megvásárlása” gazdasági kedvezmények, vagy előnyök nyújtásával, lehetőség biztosítása a meggazdagodásra.²⁷⁸ Nehéz azonban annak megállapítása, hogy az említett intézkedések mennyire működnek hatékonyan. Ezeket a lehetőségeket Mubarak volt elnök kihasználta, mégis a katonák váltották le, de ugyanez történt Morszival is. Az egyiptomi események azt mutatják, hogy ideje lenne a katonai és politikai kapcsolatokat átértékelni.

Sajátos a szír hadsereg reakciója a tüntetésekre. Tüzet nyitottak a felkelőkre, ennek ellenére a tüntetések nem fejeződtek be, hanem áttérjedtek további városokra (Homsz, Dera, Hama, Aleppo). A milícisták (felkelők) ellenállási fészkeket hoztak létre, ami 2011-ben a Szír Szabad Hadsereg megalakításához vezetett. Egyre több fiatal tiszt állt át, a létszámuk annyira megnövekedett, hogy 2012 tavaszán támadást indítottak Damaszkusz és Aleppo ellen. A tüntetésekből polgárháború lett, persze nem mellőzhető a Szír Szabad Hadsereg külföldi támogatásának figyelembevétele sem, amely nélkül egész biztosan nem lett volna képes komolyabb támadások végrehajtására, területek megtartására. Ezzel párhuzamosan a rezsim egyre több területet veszített el. A dezertálások ellenére a tisztek

²⁷⁸ Uo.

zöme 2012 után is lojális maradt Basár el-Aszadhoz. Magasabb szinten a dezertálók száma néhány kivételtől eltekintve alacsony volt (a legmagasabb beosztású személy Manaf Tlass tábornok, aki a Köztársasági Gárda egyik magas beosztású vezetőjeként szolgált korábban, huszonhárom tiszttel együtt dezertált külföldre). Távozása nem okozott nagy meglepetést, mert a Tlass család viszonya megromlott a rezsimmel, apja honvédelmi miniszter volt. Egy alkalommal előfordult, hogy egy pilóta MiG–21-es géppel átrepült Jordániába és ott politikai menedékjogot kért.

Az államhoz való viszony szempontjából nagy különbség Egyiptom és Szíria között nem volt, mindkét állam korszerű haditechnikai eszközökkel rendelkezik (Szíria esetében már csak múlt időt használhatunk), és viszonylag professzionális hadereje van, készen áll az ország külső védelmére. Ami a belső feladatokat illeti, mindkét haderőt úgy formálták, hogy képesek legyenek országon belüli kihívások kezelésére. A parancsnoki rendszert is úgy hozták létre, hogy ezt biztosítsa. A sorozási, behívási rendszer korszerűnek mondható. Az alakulatok ellensúlyozásához a többi térségbeli országhoz hasonlóan a funkcionális elkülönítést alkalmazzák. A szír haderőben többféle hírszerző és biztonsági szolgálat létezik, míg Egyiptomban a polgári hírszerző és biztonsági szolgálatok vették át a hadseregtől a belső feladatokat. Eltérő a tisztek bevonásának gyakorlata a politikába 2011 óta. Egyiptomban igyekeznek távol tartani a haderő állományát, míg Szíriában inkább bevonják. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mindkét út járható.

Összességében megállapítható, hogy a két vizsgált ország tapasztalatai alapján a lojalitást nem feltétlen a családi kapcsolatok, nem is a haderő professzionizálása, hanem főként a kapcsolati rendszer határozza meg. A hasonló szociális háttértől és a személyes kapcsolatoktól függ a tisztek lojalitása. A MENA térségben az autokrata rendszerek inkább a Basár el-Aszad módszerét követik, és bevonják a katonai vezetőket a politikába. Ahhoz, hogy megismerjük az autokrata rendszerek politikáját, célszerű tanulmányozni a civil-katonai kapcsolatokat is. Tömegmozgalmak esetén lehet a legkönnyebben megállapítani, hogy az adott országban alkalmazott módszer mennyire hatékony.

Melyek az arab változások következményei a demokráciákra nézve? Négy vezető elmozdítása, tömegek mozgósítása csak egyik oldala a történéseknek. Kérdés, hogy mi ennek az eredménye a demokráciákra nézve, ha egyáltalán beszélhetünk demokráciáról a világnak ezen a részén. Nyugati típusúról semmiképpen, de vajon szüksége van-e a lakosságnak az ilyen fajta demokráciára? A tüntetők legfőbb kérése a demokrácia megteremtése, de nem biztos, hogy tudták, hogy ennek mi a tartalma az adott országban.

A kiindulási alap a rezsim elleni fellépés volt, ami magával hozhatott egy békés átmenetet, vagy éppen egy másik autokrata rendszert. Katonák, polgárok, iszlamisták, munkások vagy munkanélküliek küzdöttek egy más világért. A felkelés kezdetén az állam mindenképpen gyengült, esetenként összeomlott (Líbia, Szíria). Ezekben az esetekben demokráciáról nem beszélhetünk. Ha az állam nem omlik össze, az autokrata rezsim fennmarad, vagy egy új vezetés lép színre. Ennek a célja szinte mindenütt ugyanaz: kiszorítani a másikat a hatalomból. Demokratikus átmenetről egyedül Tunéziában beszélhetünk.

A történeteket több év távlatából megvizsgálva két változatot különböztethetünk meg. Az egyik a viszonylag gyors vezetőváltás, ami nem fenyegeti az államot, a másik a heves és tartós konfliktus, ami veszélyezteti az állam működését.²⁷⁹

Annak ellenére, hogy az arab országokban törekednek rendszerhű, a mindenkori vezetéshez lojális haderőt létrehozni, az arab változások alatt meglehetősen sok dezertálás történt. Egyesek a tiltakozási hullám közepette dezertáltak (azaz átálltak a tüntetőkhez, ez történt például Tunéziában és Egyiptomban, mások hűek maradtak a rendszerhez (Szíriában, Bahreinben), míg sokan voltak olyanok, akik ingadoztak (főként Jemenben és Líbiában). Ez elgondolkodtató azért is, mert az arab rendszerekben a civil-katonai kapcsolatokban nagy figyelmet fordítottak szinte mindenütt arra, hogy a katonák lojálisak legyenek a fennálló rendszerhez és ne forduljanak szembe a civil vezetéssel. A rezsimiek igyekeztek „puccsbiztos” haderőt kialakítani, ami garantálja, hogy a katonák részéről nem éri támadás az aktuális politikai vezetést. Ez az elmélet nem feltétlen jött be az arab tavasz idején, hiszen elég sok disszidálás, szembenállás következett be. Az úgynevezett „puccsbiztos” stratégia megvalósítása során háromféle módszert alkalmaztak a politikai vezetés részéről, amelyek a különböző országokban sajátos módon érvényesültek: párhuzamos biztonsági intézmények kiépítése (másképpen fogalmazva oszd meg őket és uralkodj felettük), anyagi ösztönzők adása (pénz, természetbeni juttatások), és a társadalmi kapcsolatok kihasználása.²⁸⁰ Az a stratégia, amely a párhuzamos intézmények és anyagi ösztönzők kialakítását célozza meg, nem egyértelműen működőképes akkor, ha tömegtüntetésekre kerül sor, mert az intézmények között versenyt hoz létre, könnyebben hagyják el az adott szervezetet. A társadalmi kapcsolatok kihasználása csökkentheti a disszidálások motivációit, növeli a katonák lojalitását, következésképpen hatékonyabb

²⁷⁹ HINNEBUSCH, Raymond: *Introduction: understanding the consequences of the Arab uprisings – starting points and divergent trajectories*. <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2015.1010807>; letöltés: 2017. 07. 03.

²⁸⁰ MAKARA, Michael: *Coup-Proofing, Military Defection, and the Arab Spring*. <http://dx.doi.org/10.1080/17419166.2013.802983>; letöltés: 2017. 07. 11.

módszernek tekinthető. Egyiptomban például a társadalmi kapcsolatok hiánya a rendszert érzékenyebbé tette a belső megosztottsággal szemben, míg Szíriában pont ezt a lehetőséget használta ki a vezetés, így sokan hűségesek maradtak a rezsimhez (ez persze nem jelenti azt, hogy ne lettek volna disszidálások és átállások az ellenzéki oldalra). Jemenben a hadsereg megosztottsága csak részsikereket biztosított.

Kutatók többször bizonyították, hogy egy erős biztonsági apparátus kiépítése kulcskérdés a belső ellenzék visszaszorítására, a rendszer megdöntésének megakadályozására és egy autokrata rendszer fenntartására. Az autokrata rezsimok a világ valamennyi országában törekszenek puccsmentes körülményeket kialakítani, a különféle stratégiák bevezetésével. Ennek egyik legismertebb módszere a katonák alárendelése a politikai vezetésnek, illetve olyan civil-katonai kapcsolatok kiépítése, amely csökkenti egy puccs kialakításának képességét és szándékát. Az 1980-as évektől az arab hadseregeket ennek megfelelően kezelték, a rezsimok és a hadseregek között olyan szorosak voltak a kapcsolatok, hogy fel sem tételezték, hogy puccs bekövetkezhetne. A kapcsolatot a politikai elemzők is erősnek és tartósnak minősítették.

A párhuzamos katonai és biztonsági szolgálatok működtetésével elsősorban az uralkodó rezsim hatalmának fenntartását szolgálják, mérleget jelentenek a reguláris hadsereggel szemben, egyben ellenőrzik azokat. Nem feltétlenül kell képesnek lenniük a reguláris hadseregek legyőzésére, de arra mindenképpen, hogy eltérítsék a hadsereget a puccstól. Vezetési rendszerük, irányítási módszerük eltér a reguláris hadseregétől. A viszonylag magas katonai költségvetés is hozzájárul ahhoz, hogy gazdasági ösztönzőkkel, a lakosság egyéb rétegének nem járó előnyök juttatásával megvásárolják a fegyveres erők lojalitását. A fegyveres erők tagjainak biztosítják a legjobb lakhatási lehetőségeket, egészségügyi ellátást és egyéb gazdasági lehetőségeket. Az autokrata rendszerek gyakran kihasználják a közösségi lehetőségeket, például családokat, törzseket, szektákat a hadseregek építésére annak érdekében, hogy kihasználhassák ezek lojalitását. Nagy biztonsági apparátus bizonyítottan hozzájárul ahhoz, hogy a rezsim fenntartsa uralmát és viszonylag kis létszám hagyja el a fegyveres erőket, vagy forduljon szembe a rendszerrel.

Egyiptom

Ezek az általános elvek az arab országokban eltérő módon érvényesülnek. Egyiptomban például Mubarak elnök 2011-ben a tüntetések leverésében a belső biztonsági szolgálatra támaszkodott. Amikor a tüntetők létszáma ezt többszörösen meghaladta, elrendelte a hadsereg bevetését. A katonák megtagadták a tűzparancsot, a végén Mubarak kénytelen volt

lemondani. Távozása előtt a „puccsbiztos” hadsereg építésének stratégiája a párhuzamos intézményeken és az anyagi (gazdasági) támogatáson alapult. 2011-ben a Belügyminisztérium létszáma a rendőrséggel, informátorokkal és a különféle fegyveres biztonsági szolgálatokkal együtt körülbelül 1,4 millió fő volt.²⁸¹ A legnagyobb szervezet ezek között a Központi Biztonsági Erők, amelynek a létszáma majdnem annyi, mint a hadseregé. Feladata a belső ellenzék elnyomása és a hadsereg ellenőrzése volt. Ezenkívül létezett egy titkosrendőrség (Egyiptomi Állami Nyomozó Szolgálat), amely a belbiztonságért volt felelős. Az Általános Hírszerző Szolgálat ellenőrzi a belügyminisztériumot és a hadsereget. A szervezetek feladatai átfedik egymást, ugyanakkor látni kell, hogy ezek inkább saját maguk ellenőrzésével, befolyásszerzéssel, mint a rezsim megdöntésével foglalkoznak. Egyiptomban a katonák uralják a gazdaság negyven százalékát. Ugyanakkor az is tény, hogy Mubarak inkább saját biztonsági szolgálatának megerősítésére figyelt, mint a hadsereg működtetésére. Ennek tulajdonítható, hogy a hadsereg költségvetése csökkent, míg a belügyminisztériumé folyamatosan emelkedett. Amikor felmerült, hogy Mubarakot fia, Gamal váltja az elnöki székben, a hadseregen belül olyan nézetek kezdtek úrrá lenni, hogy az új elnök, mivel a vállalkozókhoz kötődik inkább, a hadsereg nem fog figyelni és ő lesz az első egyiptomi elnök katonai háttértámogatás nélkül. A rezsimhez történő kötődés hiányában a zavargások idején elkezdődött a katonák dezertálása, ami jelezte, hogy a hadsereget a vezetés elhanyagolta a Belügyminisztériumhoz képest.

Szíria

A puccsbiztos hadsereg kialakításának stratégiája Szíriában hasonló ahhoz, amit Egyiptomnál tapasztaltunk. A biztonsági apparátus legnagyobb képviselője a Köztársasági Gárda és számos titkosszolgálat. A biztonsági szolgálatok tagjai a hadsereg költségvetéséből számos előnyhöz jutnak, de olyan gazdasági lehetőségeik, mint Egyiptomban, nincsenek. Amikor a szír hadsereg még megszállás alatt tartotta Libanont (2005-ig), a tisztek foglalkoztak kábítószer-kereskedelemmel és különböző fogyasztási javakat vásároltak. Ez még ma is előfordul, de jóval kisebb mennyiségben. Az állami vezetés elsősorban a biztonsági szolgálatokat támogatta a hadsereggel szemben. A hadsereg gyenge, alulfinanszírozott, politikailag pedig mellőzött volt. Ez a tendencia megmaradt Hafez Aszad 2000-es halála után is, Basár el-Aszad pedig a Köztársasági Gárdára és a titkosszolgálatokra

²⁸¹ SAYIGH, Yezid: *Agencies of Coercion: Armies and Internal Security Forces*. International Journal of Middle East Studies, 26 July 2011. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-middle-east-studies/article/agencies-of-coercion-armies-and-internal-security-forces/B49DCB7B333C4022354ABC2816CA8925>; letöltés: 2017. 07. 11.

támaszkodott. Az elnök által bevezetett korrupcióellenes kampány elsősorban a hadsereget vette célba. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az állomány frusztrálódott, sokan elhagyták a hadsereget, vagy átálltak az ellenzékhez. A megosztottság ellenére a biztonsági szolgálatok és a hadsereg zöme kiállt Aszad mellett és a lázadók közül legalább százezer embert megöltek.²⁸² A lojalitást Aszad úgy biztosította, hogy a biztonsági szolgálatokat a hozzá közel álló alavita népcsoport tagjaival töltötte fel annak ellenére, hogy az alaviták Szíria lakosságának csak tíz százalékát teszik ki. A hivatásos tisztek hetven százaléka, míg a Köztársasági Gárda, a 4. páncélos hadosztály és a titkosszolgálatok állományának szinte száz százaléka alavita. A sorállomány többsége érthető módon szunnita. Mivel Szíriában a szektariánus megosztottság nagymérvű, az alaviták úgy vélték, hogy jövőjük nagyban kötődik a kormányzat megmaradásához. Ellentétben Egyiptommal, Szíriában nem mondhatjuk azt, hogy a hadsereg a népé. Ennek is tulajdonítható, hogy a hadsereg tagjai olyan sok civilt megöltek Szíriában. Az Aszadhoz közel állók sok embert megkínzottak, megerőszakoltak, aminek hagyománya van az országban, gondoljunk csak arra, amikor Hafez Aszad Hamában 1982-ben több tízezer szunnitát öletett meg. Ez a viselkedés a lakosságban mély megvetést váltott ki, aminek a nyoma ma is érezhető és jogos a félelem, hogy az Aszad utáni időszakban egy újabb tisztogatás kezdődhet. A polgárháború alatti dezertálások szinte kivétel nélkül a hadsereg szunnita katonái között fordultak elő, a sorkatonák a Szír Szabad Hadsereghez álltak át. Ellentétben a média hírekkel, mértékadó források szerint a disszidálások nem elsősorban a hadseregből történtek. Az ötvenezer átállt személy közül kevés a katona, valójában civilek álltak át. A szír biztonsági apparátus hozzávetőleg 400 ezer főből áll (ebben benne van a 220 ezer fős hadsereg és a 110 ezer fős paramilitáris erő is). Jóllehet voltak viták a biztonsági erőkön belül, el lehet mondani azt, hogy ezek az erők alapvetően hűségesek maradtak Aszad elnökhöz.²⁸³

Szíria hosszú polgárháborújához kétségkívül hozzájárultak azok az ellentétek is, amelyek a hadseregen belül megmutatkoztak, jóval a háború előtt. A konfliktusban nagy szerepet játszanak az Aszadot támogató külső erők (Oroszország, Irán, Hezbollah) és az ellenzékét támogató külső erők (Szaúd-Arábia, Katar), a külföldi harcosok, valamint a milíciák. A lojális biztonsági szervezetek egész biztosan nem tudják örökre megmenteni az elnököt, az viszont biztos, hogy a támogatás nélkül sokkal korábban veszítette volna el a hatalmát.

²⁸² MAKARA, Michael: *Coup-Proofing, Military Defection, and the Arab Spring*. <http://dx.doi.org/10.1080/17419166.2013.802983>; letöltés: 2017. 07. 11.

²⁸³ The Military Balance 2011. Chapter 7: Middle East and North Africa. 330. o.

Jemen

Ali Abdullah Száleh elnök egyiptomi és szír kollégájához hasonlóan párhuzamos biztonsági intézményeket működtetett és a számukra külön juttatásokat biztosított. A jemeni hadsereget rivális törzsek, paramilitáris egységek (Központi Biztonsági Szervezet), a Politikai Biztonsági Szervezet (hírszerzés) egészítik ki, ezek közös jellemzője a brutalitás.²⁸⁴ Ezek közül a legnagyobb befolyással a Köztársasági Gárda nevű katonai egység rendelkezik, amelyet a rezsim biztonságának megalapítójaként tisztelnek. Száleh elnök a kormánykiadások 25–40 százalékát a biztonsági szolgálatokra fordította, ezek a szervezetek mindennél közelebb álltak hozzá. A szolgálatok tagjai kiemelt fizetést és egyéb juttatásokat kaptak. Szerepük röviden két szóval jellemezhető: állam az államban. Törzsi társadalomról lévén szó, a törzshöz való hűség egyenlő az államhoz való hűséggel. Elterőn Szíriától, ahol egy etnikai csoport uralja az országot, Jemenben több létezik. Ha több csoport létezik, az is természetes, hogy ezek egymás ellen harcolnak. A hadsereget a hasid törzs vezetője irányította, de nem kötődött szorosan az elnökhöz. A Köztársasági Gárdát, a paramilitáris egységeket viszont az elnök családtagjai irányították. A megosztottság törésekhez vezetett, ami végül is az elnök hatalmának elvesztésébe került. A tüntetések kialakulásában nagy szerepe volt a megosztottságnak és a lakosság kemény elnyomásának. A biztonsági szolgálatokon belüli megosztottság Egyiptomhoz hasonlóan itt is motiválta a katonákat, hogy elhagyják a szervezetet. Ellentétben Egyiptommal, egy rezsimváltás itt nem garantálta a biztonsági szolgálat túlélését, sőt az elégedetlen katonák még örültek is a rendszer bukásának. A disszidálások megosztották a szervezetet, az ellenzéki oldalra álltak ugyanakkor jól fel voltak fegyverkezve, felkészültek katonai feladatok végrehajtására és felléptek a rendszer keményvonalas hívei ellen, akik a status quót védelmezték.

Terjedelmi okokból nem elemzem a többi ország fegyveres erőinek helyzetét a disszidálások, dezertálások oldaláról, de az eddigiekből is megállapítható, hogy a vázolt három modellbe valamennyi beilleszthető. A párhuzamos szervezetek kialakítása és az extra javakkal való ellátás jól kimutatható Líbiában, Bahreinban és Tunéziában. Tunéziában, ahol a hadsereget felszólították Ben Ali megvédésére, a hadsereg megtagadta a parancsot. Líbiában Kaddáfí a biztonsági szolgálatot törzsének embereiből állította össze. Bahreinben a szunnita muzulmánok a lakosság negyedét teszik ki, de a biztonsági

²⁸⁴ PHILLIPS, Sarah: *Yemen's Democracy Experiment in Regional Perspective. Patronage and Pluralized Authoritarianism*. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F9780230616486>; letöltés: 2011. 07. 12.

szolgálatok állományánál ez 90 százalék. A rezsim szunnitákat toborzott külföldön. Azokon a helyeken, ahol a tüntetések nem váltak országos méretűvé, a fegyveres erők reagálása is vegyes volt. Marokkóban a hadsereg nem áll kifejezetten közel VI. Mohamed király rendszeréhez, a tüntetések szórványosan jelentkeztek, a hatalom azonban politikai reformok bevezetésével kezelni tudta az ellenzékét. Ezzel szemben Szaúd-Arábiában a szunniták által uralt biztonsági szolgálatok nem tűrték az ország keleti részében a síita lakosság részéről megnyilvánuló ellenzéki tüntetéseket. Jordániában a politikai helyzet meglehetősen feszült volt éveken keresztül, az áremelések miatt lakossági tüntetésekre került sor, a hadsereg viszont egyértelműen kitartott Abdullah király mellett. A tüntetések inkább a palesztin lakosság részéről nyilvánultak meg, bár nem elhanyagolható tény, hogy Jordánia lakosságának kétharmada palesztin eredetű. Jóllehet nem történt olyan megmozdulás, hogy igénybe kellett volna venni a hadsereget, ha mégis sor került volna erre, a hadsereg minden bizonnyal kitart a király mellett.

2. A haderők reagálása a változásokra

Az alfejezetben azt vizsgálom, hogy az arab tavasz idején, főként annak kezdetén miként reagáltak a haderők a gyors és esetenként váratlan változásokra. Ezt néhány ország példáján keresztül kívánom megvilágítani, hiszen ilyen esetben nem beszélhetünk általános elvekről, legfeljebb a tanulságokat vonhatjuk le.

Tunézia

Modern ország, etnikailag arab, vallás alapján 98 százalék szunnita muzulmán. Gazdaságilag a vizsgált országok közül a legfejlettebb. A lakosság 75 százaléka írástudó, a CIA Factbook adatai szerint a munkanélküliségi ráta 2012-ben 14 százalék volt. Társadalomtudósok szerint a demokrácia túlélésére nagyobb esély van, ha a vizsgált országban volt már korábban is demokrácia. Tunézia ebbe a csoportba tartozik, hiszen 1987-ben, amikor Ben Ali átvette a hatalmat Burgiba elnöktől, a demokrácia feltételei javultak, de az intézményekre ez nem jellemző. Arról nem beszélhetünk, hogy a tunéziai állampolgárokat tisztelte volna a kormányzat, gyakran találkozhattunk az emberi jogok megsértésével. A kormány hajlamos állampolgáraival szemben erőszakot, kínzást, politikai okokból börtönbe zárást alkalmazni.²⁸⁵

²⁸⁵ ULRICH, Marybeth P. – ATKINSON, Carol A.: *The Arab Spring and Arab Militaries: The Role of the Military in the Transitioning Middle East*. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_10977.pdf; letöltés: 2017. 09. 18.

A demokrácia érvényesülése összefügg a GDP-vel is, Przeworski szerint, ha a GDP meghaladja a négyezer dollárt, a demokrácia túlélési esélye nagy.²⁸⁶ Tunéziában a világszinthez viszonyítva a GDP alacsony (438 dollár), a lassú növekedés az arab változások előtt következett be. A mutatók között meg kell említeni a haderőre fordított összeget a GDP arányában, ez alacsonynak mondható, 2010-ben 1,4 százalék volt. Ez egyébként nem meglepő, hiszen a vezetés mindig is attól tartott, hogy a hadsereg leváltja őket. Ha visszamegyünk a történelemben, Karthágó uralta Észak-Afrikát és Mezopotámiát, egészen addig, amíg a rómaiak el nem pusztították. Ma Tunézia kis ország, 10,5 millió lakossal a hozzá képest nagy Algéria és Líbia között. Tunézia első elnöke, Burgiba kulcsszerepet játszott az ellenállási mozgalomban. A gyarmati uralom megszüntetésében a hadsereg nem játszott szerepet, és a függetlenség elnyerése után nem is volt feladata az ország ellenőrzése. Az első években nem vett részt puccsokban és rendszer elleni tevékenységben. Burgiba távol tartotta a politikától a hadsereget. A létszámot alacsonyan tartotta, biztonságára elsősorban a rendőrség és egyéb milíciák ügyeltek. Az arab változások idején a haderő létszáma a következőképpen alakult: közel 40 000 katonából 27 000 szolgált a szárazföldi erőkben, mintegy 5000 a haditengerészetnél, 4000 a légierőnél, valamint 12 000 a nemzeti gárdában.²⁸⁷ Általános hadkötelezettség volt az országban, a haderő feladatát az ország védelme, a függetlenség megőrzése és az ország integritásának fenntartása képezte.²⁸⁸ A tunéziai haderőről elmondható, hogy a térség egyéb katonai erőihez képest kisebb létszámú, apolitikus, ugyanakkor teljesen hivatásos szervezet. A lakosság az arab változások előtt is úgy tekintett a hadseregére, mint – más kormánysszervezethez képest – nem korrupt, professzionális intézményre. Az arab változások során ezt a véleményt a hadsereg bizonyította is, a nép ellen nem lépett fel, Ben Ali diktátor rezsimjét nem támogatta. Az események során Rashid Ammar tábornok, vezérkari főnök nem hajtotta végre Ben Ali parancsát, amelynek értelmében a katonáknak tüzet kellett volna nyitni a lakosságra, sőt megvédte a lakosságot a rendőrség és Ben Ali biztonsági erőivel szemben. A tunéziai katonai akcióknak messzemenő következményei lettek Tunézia ideiglenes kormányaira nézve.²⁸⁹

²⁸⁶ Uo.

²⁸⁷ The Military Balance 2010, volume 11.

²⁸⁸ Republic of Tunisia Ministry of the National Defense. <http://www.defense.tn/index.php/en>; letöltés: 2017. 09. 18.

²⁸⁹ COOK, Steven A.: *Tunisia after Ben Ali. First Take*. Council on Foreign Relations. www.cfr.org/democracy-and-humanrights/tunisia-after-ben-ali/p23804; letöltés: 2017. 09. 24.

Líbia

Líbia helyzete teljesen eltér Tunéziától. Míg ott a nép és a hadsereg volt a változások hajtóereje, addig Líbiában a külső erők. Ennek az eredményét ma is láthatjuk, a konszolidáció ütemében. Líbia területe tízszer nagyobb, mint Tunéziáé, a lakosság létszáma viszont kevesebb (2010-ben 6,4 millió volt). Líbia lakosságának nagy többsége arab és arab-berber, Tunéziában kevesebb vallásos ember él. Líbiában a lakosság 17 százaléka írástudatlan, a munkanélküliségi arány 30 százalékos.²⁹⁰ A demokratikus intézmények létezését illetően Líbia Tunéziához képest sokkal nehezebb helyzetben van. Több mint negyven évig tartó uralkodása alatt Kaddáfi nem épített ki demokratikus intézményrendszert, ehelyett személyes kapcsolatokra, polgári bizottságokra, de főképpen a törzsekre épített, a családtagjait pedig a biztonsági szervezetek vezetésében helyezte el, bizarr kormányzást épített ki, hivatalos pozíciója nem volt, de ő volt a vezető. A rendszerrel szemben lévők kínzás, politikai elnyomás, sőt gyilkosság áldozataivá váltak. Annak ellenére, hogy Líbiában a munkanélküliség magasabb szintű, mint Tunéziában, az életszínvonal Líbiában magasabb volt a változások előtt. Ennek oka, mint számos más arab országban, az olajbevételekből adódik. Ennek tulajdonítható, hogy a GDP is duplája volt Líbiában a tunéziainak. A hadsereg fejlesztését a diktátor alacsony szinten tartotta, ügyelve arra, nehogy a hadsereg veszélyt jelenthessen hatalmára. Ahhoz, hogy megérthessük a mai líbiai helyzetet, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az országot Kr.e. a 7. században a görögök, majd hatszáz évvel később a rómaiak uralták. A római birodalom hanyatlásával a terület arab törzsek kezén volt, majd az 1500-as évek közepén török uralom alá került egészen 1919-ig, amikor az olaszok gyarmatosították. Az olasz uralom rendkívül kemény volt és kizsákmányoló. Az olaszok második világháborús vereségét követően Líbia brit gyámság alá került 1951-ig, majd ettől kezdve független ország. Az olajat 1959-ben fedezték fel, ettől kezdve a szegény ország hirtelen gazdaggá vált. Kaddáfi 1969-ben, fiatal tisztként ragadta meg a hatalmat és meg is őrizte negyvenkét éven át. A közel-keleti civil-katonai kapcsolatokkal foglalkozó szakértők, mint például Sorenson, vagy Lutterbeck a líbiai hadsereget pretoriánusnak és megosztottnak értékelik. Kaddáfi a hadsereget gyengén felfegyverzett állapotban tartotta, távol a politikától. A haderő 2010-ben sorállományon alapuló 76 ezer főből állt, ebből a szárazföldi erők 45 000, a haditengerészet 8000, a

²⁹⁰ CIA: The World Factbook 2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2012/index.html>; letöltés: 2017. 09. 24.

légierő 23 000 főből állt.²⁹¹ A katonák gyengén képzettek voltak, nem igazán motiváltak és nem rendelkeztek elegendő fegyverzettel, amint ezt a Csád elleni háború 1986-ban alá is támasztotta. Kaddáfi a hatalmat milíciák létrehozásával osztotta meg. Személyes biztonságát saját testőrsége szavatolta, amely a családtagok irányítása alatt állt. Ahogy azt legidősebb fia, Seif al Islam mondta: „Az utolsó férfiig, az utolsó nőig és az utolsó töltényig fogunk harcolni”.²⁹² A hadseregnek azonban nem állt érdekében a forradalom alatt kiállni Kaddáfi mellett, amint azt a diktátor sejthette is. A sorállománynak semmilyen érdeke nem fűződött ahhoz, hogy életét adja a rezsimért, vagy szembeszálljon a lakossággal.

Ezek alapján látható, hogy a líbiai hadsereg a forradalom előtt viszonylag kicsi, középszerű, (a különleges erők kivételével) alulfinanszírozott, a Kaddáfi-család által ellenőrzött volt. Minimális szerepet játszott a rezsim védelmében, mert nem volt érdekelt benne, a szervezeti formája pedig nem is tette volna ezt lehetővé. A milíciák és a diktátor védelmét biztosító zsoldosok jobban voltak felszerelve a hadseregnél, ebből adódóan lojálisak is voltak a zsarnokhoz. Tunéziával ellentétben, ahol a rendőrséget félreállították, Líbiában a milíciák és a zsoldosok az utolsó pillanatig kitartottak Kaddáfi mellett. Ma már nyugodtan állíthatjuk, hogy ha a külföldi hadseregek nem léptek volna fel, akkor Kaddáfi képes lett volna levérni a lázadókat és helyreállítani a rendet.

Algéria

Algéria abból a szempontból érdekes, hogy nem került sor komolyabb összetűzésekre, a tiltakozások viszonylag békés természetűek voltak és nem is döntötték meg a kormányt. Ez annak is tulajdonítható, hogy sem a háborút, sem az erőszakot nem kívánta senki. Az 1991–2002 között dúló véres polgárháború következtében összeomlott a kormány. Nagyon kevesen voltak azok, akik vissza akartak térni ehhez a korszakhoz. Az átlagembert sokkolta az ország közelmúltja, de talán ettől is jobban féltek a titkosrendőrségtől. Algéria területét illetően Afrika legnagyobb országa, etnikailag Tunéziához és Líbiához hasonlóan arab és berber népességből áll, a legtöbben muzulmán vallásúak. A lakosság közel 70 százaléka írástudatlan, a munkanélküliségi ráta 30 százalékos. Az arab forradalmak előtti időszakban a kormány számos lépést tett a demokratikus intézmények kialakítása érdekében. Az állampolgárok elleni zaklatások a polgárháború éveiben gyakoriak voltak,

²⁹¹ International Institute for Strategic Studies (IISS). 2010. The Military Balance 2010, volume 110:1.

²⁹² ULRICH, Marybeth P. – ATKINSON, Carol A.: *The Arab Spring and Arab Militaries: The Role of the Military in the Transitioning Middle East*. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_10977.pdf; letöltés: 2017. 09. 18.

de később ezek elmaradtak. A gazdaság területén sok változás nem történt, 2010-ben a hadsereg a GDP 3,6 százalékát fordították. Figyelemre méltó, hogy ez nem csökkent a polgárháborút követően, pedig néhány politikai elemző attól tartott, hogy a hadsereg erősítése esetleg államcsínyhez vezethet. A katonai puccstól való félelem egyébként áthatja Algéria modern kori történetét. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ország brutális gyarmati korszakon ment át 1830-tól, amikor Franciaország elfoglalta és magához csatolta Algériát. A gyarmatosítás társadalmi megosztottságot hozott létre, különösen keményen bántak a muzulmánokkal. A muzulmánok a lakosság 90 százalékát tették ki, ugyanakkor az ország gyarapodásához csak 20 százalékban járultak hozzá, az adóknak pedig 70 százalékát fizették. A gyarmatosítás idején tíz arab gyerek közül csak egy ment iskolába, míg a gyarmattartók gyerekei mindnyájan. Mindennaposak voltak a kínzások és a rituális gyilkosságok.²⁹³ Franciaország 1962-ben ismerte el Algéria függetlenségét, az első vezető Ahmed Ben Bella volt, aki a függetlenségi harcot vezette. 1965-ben Ben Bella uralmát a hadsereg és saját védelmi minisztere megdöntötte, az új vezető Houari Boumédiène autokrata módon irányította az országot, kollektivizálta a mezőgazdaságot és erősítette az arabok helyzetét és szerepét. A haderő szerepe megnőtt, a politikában integráló szerepet töltött be. A katonai hatalmat rövid időn belül gyengíteni kezdte az arab pártok befolyása, a FIS Párt (Front Islamique du Salut), amely 1991-ben az első demokratikus választásokon a szavazatok 48 százalékát szerezte meg. A FIS kormányzását a hadsereg nem fogadta el, megdöntötte a kormányt, saját államfőt választott, a FIS vezetőit pedig bebörtönözte. Ez az akció váltotta ki a több mint tíz évig tartó polgárháborút a katonák és az iszlamisták között. A polgárháború eredménye 200 ezer halott és több tízezer eltűnt személy. A polgárháború fontos oka volt a civil-katonai kapcsolatokban bekövetkezett törés.

A mai algériai hadsereg erős, politikai szerepe számottevő. Az 1999-ben hatalomra került Abd el-Aziz Bouteflika elnöknek öt évébe került, amikor sikerült a vezérkart ellenőrzése alá vonni.

A 2010 februárjában kezdődött algériai tiltakozás hullám Tunéziától és Líbiától eltérően nem akart rezsimváltást, pusztán a gazdasági sérelmek (magas élelmiszerárak, fiatalok munkanélkülisége) miatt tüntettek. A reformkövetelések között az átláthatóság és a kormány elszámoltatható tevékenysége szerepelt. A tiltakozások viszonylag mérsékelten zajlottak. A kormány gyorsan reagált: csökkentették az élelmiszer- és az olajárakat,

²⁹³ SORENSON, David S.: *Transition in the Arab World. Spring or Fall?*
http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/SSQ/documents/Volume-05_Issue-3/Sorenson.pdf;
 letöltés: 2017. 09. 24.

feloldották az 1991 óta érvényben lévő rendkívüli állapotot. A rendkívüli állapot megtiltotta a békés tüntetéseket, korlátozta a politikai szabadságot, ami a tüntetők egyik követelése volt. A rendkívüli állapot megszüntetése után a tüntetések mérséklődtek.

Összegezve: az algériai hadsereg az arab változások idején erős, a kormánnyal szoros kapcsolatban álló politikai tényező volt. A változások idején a kormány gyorsan és helyesen reagált, megelőzve ezzel a komolyabb tüntetéseket, igaz, a lakosság sem szeretett volna polgárháborús helyzetet teremteni. A hadsereg fellépésére az állampolgárok ellen nem volt szükség.

A fenti példák mutatják a hadseregek szerepét az úgynevezett arab tavasz idején. Fontos ezek után általános értékelést adni valamennyi arab hadsereg vonatkozásában.

Az arab államokban a hadsereg erős szereplő, igyekszik önmagát a függetlenség letéteményeseként beállítani, akár egy függetlenségi mozgalmat követően is, lásd az algériai példát, vagy az egyiptomit, illetve a líbiait, ahol imperialistabarát vezetőket fosztottak meg hatalmuktól 1951-ben, illetve 1969-ben. Arab hadseregek királyokat, vagy éppen szultánokat kergettek el, akik helyett az általuk kedvelt személyt juttattak hatalomra. A katonáknak a függetlenség elnyerése utáni időszakban is fontos szerepük lehet, például a nemzeti erőforrások el-, illetve újraelosztásában. Jutalmuk a nemzeti költségvetésből való megemelt részesedésük lehet. Az arab országokban a GDP-hez viszonyított katonai költségvetés a legmagasabb a világon. A csúcson Omán van, a GDP 11 százalékát költheti a hadseregére. Szaúd-Arábia és Katar sem állnak rosszul, 10 százalékban részesülnek az ország GDP-jéből. Irak a negyedik, Jordánia az ötödik, míg Jemen a hetedik helyen áll.²⁹⁴

Egyes esetekben az arab hadseregek csatlakoznak országok biztonsági szolgálataihoz lázadások, tüntetések leverése céljából (például Szíriában, Líbiában és Jemenben), vagy éppen több ország csatlakozik egy országban zajló tüntetés leverése érdekében, mint ez történt az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai esetében a bahreini tüntetés elfojtása érdekében. Egyes katonák úgy vélik, hogy küldetésük egy rezsim megvédése. Mások attól félnek, hogy a bukott vezetővel együtt süllyesztőbe kerülnek, kivégzik, bebörtönözik őket például korrupció, vagy akár emberi jogok megsértése miatt, illetve elveszítik a státuszukkal együtt járó privilégiumokat. Ha a katonák elhiszik azt a propagandát, hogy ők az államot védik, akkor hajlamosak olyan autokrata vezetőket is megvédeni, mint az történt Tunézia, vagy Egyiptom esetében. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a demokrácia kibontakozásának

²⁹⁴ CIA: The World FactBook 2011.

<https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2011/>; letöltés: 2017. 09. 24.

többi eseményében is részt vehetnek. A tunéziai hadsereg Ben Ali távozása után visszavonult laktanyáiba. Nem így történt Egyiptom esetében. Ott a hadsereg részt vett az ország biztonságának szavatolásában, sőt irányításában.

A hadseregnek szerepe volt például a különböző kiadványok cenzúrázásában. E mögött érzékelhető az a meggyőződés, hogy Egyiptom biztonságára a legnagyobb veszélyt az erősödő iszlamizmus jelenti, ami ellen a demokrácia eszközeivel lehet harcolni. Ilyen indokokkal megtartanak maguknak olyan privilégiumokat, mint a hadiipari termelés, de amikor szükség volt rá, megegyeztek a Muzulmán Testvériség mozgalommal is abban, hogy megtisztítják Kairó utcáit a tüntetőktől.

Jogosan merül fel a kérdés, vajon a demokrácia fejlődése az arab országokban csökkentheti-e egy esetleges háború lehetőségét? A Clinton-kormányzat óta az Egyesült Államokban éveken keresztül úgy vélték, hogy igen, sőt ennek megfelelően alakították ki a stratégiát. Az utóbbi években azonban ez a nézet megkérdőjeleződött, ma már több kutató úgy vélekedik, hogy a demokrácia alkalmazása nem feltétlenül jár együtt a háború tagadásával. Itt persze felmerül az a kérdés, hogy mit jelent a demokrácia. Alkalmazható-e a nyugati típusú a világ más részein. Úgy vélem, hogy nem, erre az afganisztáni, iraki kudarck számos példával szolgáltak. Edward Mansfield és Jack Snyder úgy vélekednek, hogy azok a feljövő demokráciák, amelyekben a demokratikus intézményeket nem hozzák létre és nem tartják ellenőrzés alatt a háborút előnyben részesítő erőközpontokat, illetve személyeket, belekeveredhetnek fegyveres konfliktusokba. „Elrontott demokráciák fenyegethetik a nemzetközi békét és biztonságot.”²⁹⁵ Háborúk szelektív eseményként fordultak elő az arab világban. Egyiptom, Jordánia és Szíria Izraellel háborúzott 1948-ban, 1967-ben és 1973-ban. Szíria részt vett 1982-ben Libanon megszállásában. A többi arab ország ritkán harcolt államok közötti háborúban. Marokkó és Algéria 1963-ban a „dűnék háborújában” harcolt, de azóta nem vett részt fegyveres küzdelemben. Az Öböl menti arab államok 1990–1991-ben csapatokat küldtek a Kuvait elleni iraki invázió idején, de küldetésük nem volt hosszú. Ebben az időben azonban egyik állam sem volt demokratikus, de ha azok lettek volna, az sem jelentett volna nagy különbséget. Mansfield és Snyder érvei azért is fontosak, mert a politikai intézmények kiépítését nem feltétlenül kíséri demokrácia az arab világban. Adott érzelmek – például a palesztin ügy iránt – arra

²⁹⁵ MANSFIELD, Edward D. – SNYDER, Jack: *Electing to Fight: Why Emerging Democracies Go to War*. Cambridge, MIT Press, 2005. International Studies Review Vol. 8, No. 2. Jun 2006. 12. o.

készíthetnek egyes arab országokat, hogy akár belpolitikai okokból harcoljanak Izrael ellen, még akkor is, ha ezt gazdasági és katonai fejlettségük nem teszi lehetővé.

Államok közötti háborúk nem valószínűsíthetőek, de nem mondható ez el a polgárháborúkról, amelyek számukban és intenzitásukban növekednek. Jemenben Száleh elnök egyre népszerűtlenebbé vált, de ellenőrzés alatt tartotta a fegyveres erőket és az 1999-es egyesülés sem váltott ki polgárháborút. Száleh távozásával, illetve lemondásával azonban előtörték az észak és dél közötti ellentétek és elkezdődött a polgárháború. Szíria hosszú ideig állt a kisebbségben uralkodó alavita törzsek uralma alatt, több kisebb polgárháborút élt át, majd a többségben élő szunnita lakosság kirobbantott egy nagyobb polgárháborút, ami többéves, véres konfliktushoz vezetett.

Összegezve: az ígéretes 2011, két autokrata rendszer évtizedes uralma után azok összeomlásával kezdődött. Felcsillant a remény, hogy egy igazi változás, az arab tavasz kezdődik, amelyben az átmenet rövid és fájdalommentes lesz, néhány arab vezető tanul a többiek hibájából és változtat vezetési stílusán. Ománban, Bahreinben és Jordániában a biztonsági erők és a reformintézkedések kombinációja csillapította a tüntetéseket. Más esetekben a tüntetések folytatódtak, a diktátorok Szíriában, Jemenben és Líbiában elit fegyveres erőiket vetették be, gyakran külföldi zsoldosokkal kiegészítve, a népi tiltakozás elnyomása érdekében. Néhány országban, amelyeket nem tett tönkre az erőszak, az élet visszatért a régi kerékvágásba, máshol a zavargások tovább fokozódtak, különösen ott, ahol a vezetést eltávolították, vagy maguktól távoztak, például Egyiptom és Jemen esetében. A politikai vákuumot a hadsereg töltötte be, vagy rosszabb esetben egymással vetélkedő rivális frakciók osztoztak a maradékon. Ezzel párhuzamosan az arab világban egy olyan erő szabadult fel, amelyet nagyon nehéz elfojtani, különösen ott, ahol a rezsim elnyomó és agresszív. Egy gyors és demokratikus változás reménye azonban az arab világban szertefoszlott, még akkor is, ha Tunéziában, Marokkóban, Jordániában és Egyiptomban az átalakulás folytatódott és elkezdődött egy lassú demokratikus változás.²⁹⁶

Számos kérdés azonban jelenleg még megválaszolatlan maradt.

- Folytatódnak-e a változások a többi arab országban, ahol a vezetőt eltávolították, vagy éppen folyamatban van az autokrata vezető eltávolítása?

²⁹⁶ SORENSON, David S.: *Transition in the Arab World. Spring or Fall?*
http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/SSQ/documents/Volume-05_Issue-3/Sorenson.pdf;
 letöltés: 2017. 09. 24.

- Tartós marad-e a demokrácia kiépítése és az intézmények létrehozása, megvan-e ezek lakossági támogatottsága, vagy esetleg a demokrácia hiányos kiépítése újabb elégedetlenséget generálhat?
- A változások hozzájárulnak-e a gazdasági élet javulásához, aminek hiánya gyakran a tüntetések háttérében kimutatható?
- Mennyire marginalizálják a vallási mozgalmakat, vagy a vallási radikalizáció hogyan hat a demokratikus változásokra?
- A demokrácia elterjedése mennyire hat a háborúellenes gondolkodásra, illetve érzelmekre?
- Hogyan viszonyul a Nyugat a közel-keleti változásokra?

A katonai és biztonsági szervezetek szerepe nem ad magyarázatot a 2011-ben kezdődött arab változásokra és az azt követő hosszú távon érvényesülő átalakulásokra sem. A tömegek mozgósítása szétrombolta a politikai intézményeket (uralkodó pártokat), felfüggesztette az államok jogi működési kereteit (alkotmány), eltávolította az alkalmazottakat a hivatalokból. Az autokratikus rendszerek – Tunézia, Egyiptom, Líbia, Szíria, Jemen – elbuktak, ahol nem találtak békés megoldást. Amikor az emberek ellepték az utcákat, a katonai részvétel meghatározóvá vált. A katonák régóta regnáló vezetőket távolítottak el Egyiptomban (Mubarak) és Tunéziában (Ben Ali). Bahreinben helyi és külföldi erők (főként Szaúd-Arábiából) leverték a felkelést. Líbiában és Jemenben a társadalmi mozgalmak törést okoztak a hadsereg vezetésében és eltávolították a régóta uralkodó vezetőket. Szíriában a tisztek többsége kiállt Basár el-Aszad mellett, de nem sikerült megakadályozniuk az erőszakot, ami az Aszad rezsim számára folyamatos fenyegetést jelentett. Fontos tudni azt, hogy a katonai szervezetek, amelyek az autoriter hatalom részét képezik, hogyan lépnek fel egy társadalmi kezdeményezés, például egy tüntetés ellen. A katonai apparátus a hatalom garanciáját jelenti, amit nem csak háborúk, hanem a belső politikai kihívások kezelésére is felhasználnak. A közel-keleti országokban a lakosság létszámához viszonyított nagy létszámú hadsereget az uralmon lévők hatalmuk biztosítása érdekében az ellenzék elnyomására is felhasználják.²⁹⁷ Az arab országokban történt események előtt a legtöbb autokrata vezető meg volt győződve arról, hogy a hadsereg meg is védi őket egy népi felkelés esetén. Ennek érdekében természetesen

²⁹⁷ ALBRECHT, Holger: *Does Coup-Proofing Work? Political–Military Relations in Authoritarian Regimes amid the Arab Uprisings*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2014.932537>; letöltés: 2017. 06. 13.

konkrét intézkedéseket is tettek, például olyan vezetőket jelöltek ki a haderő különböző szintjeire, akik ellenőrzöttek abból a szempontból is, hogy nem követnek el államcsínnyt. A magas szintű parancsnokokat etnikai, vallási és személyes kapcsolat fűzi a vezetőkhez, a biztonsági apparátust megosztják, szembeállítják a fegyveres erőket a milíciákkal és a különleges erőkkel, gyakran rotálják a tiszteket, hogy ne alakuljanak ki alternatív erőközpontok, gazdasági privilégiumokat és meggazdagodási lehetőségeket biztosítanak nekik. Ezt a gyakorlatot tapasztalhattuk Mubarak alatt Egyiptomban, de látható, hogy nem járt eredménnyel. Mubarakot és később Morszit is a hadsereg távolította el a hatalomból. Hasonló kísérlet történt Törökországban is, ami viszont nem járt sikerrel, azonban a bevezetett megtorlások következtében jelentősen meggyengült a hadsereg.

Szíriában és Egyiptomban a katonai erők szerepével kapcsolatban sok hasonlóság állapítható meg, ami nem csoda, hiszen ezek az országok számos közös történelmi sajátossággal rendelkeznek. Mindkét esetben a hadsereg gyarmatosításellenes küzdelmen ment át és több katonai puccs is történt. A katonák mindkét országban komoly szerepet játszottak a politikában és az állami rendszer létrehozásában. Az ideológiát befolyásolta a nacionalizmus, a szocializmus, a kapitalizmusellenesség, a pánarab és az etatista szemlélet. A '67-es és a '73-as háborúban mindkét ország sok tapasztalatot szerzett, még akkor is, ha katonailag veszítettek. A háborúk után megváltozott a hadsereg fejlesztési iránya, a védelemre koncentráltak, a belső biztonság megteremtése a belbiztonsági szolgálatok feladatává vált. Mindkét autokrata rendszer szociális kihívásokkal nézett szembe, amelyek nem a politikai ellenzékből indultak ki, hanem a vezetés nélküli, városi alsó középosztályhoz tartozó fiatalságtól, akik használják a közösségi médiát, súlyos munkanélküliséggel állnak szemben és készek akaratuknak erővel is érvényt szerezni. Az elégedetlenség nem azonnal, hanem folyamatosan, 4–5 év alatt jött létre. A radikális politikai követelésekhez hozzájárult a gazdagok és szegények között megnyilvánuló ellentét. A hasonló körülmények ellenére eltérő volt a hadseregek reagálása. Amíg Egyiptomban a hadsereg inkább csillapította a kedélyeket, addig Szíriában erőszakosan lépett fel. Egyiptomban a belbiztonsági erők és a politikai intézmények (Nemzeti Demokrata Párt) gyorsan összeomlottak. A stratégiai fontosságú épületek biztosítására a hadsereget gyorsan bevetették. A katonai vezetés a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa Mubarak elnök és a katonai hírszerzés vezetője, Omar Szulejmán irányításával átvette a hatalmat. 2–3 hét múlva a Mubarak vezetést eltávolították. 2013-ban, Morszi eltávolítása során is azt lehetett tapasztalni, hogy a hadsereg nemcsak az államot igyekezett egyben

tartani, hanem a politikai rendszer fontosabb elemeit is, amit még 1952-ben, a Szabad Tisztek államcsínye során hoztak létre.

Másként alakult a helyzet Szíriában. A biztonsági erők tüzet nyitottak a tüntetőkre, az elégedetlenség azonban gyorsan terjedt vidéken is. Ellenállási fészkek keletkeztek, az alacsonyabb rendfokozatú tisztek dezertáltak és létrehozták a Szír Szabad Hadsereget. Az ellenállók külföldi támogatást kértek és kaptak, a helyzet gyorsan polgárháborúvá változott, a kormányerők egyre több területet veszítettek. 2012-ben a nagy kockázat ellenére, a hadsereg többsége kitartott Basár el-Aszad mellett. A dezertálás az alacsonyabb rendfokozatú tiszteknél fordult elő, a legmagasabb szintű dezertőr Manaf Tlass tábornok, aki a rezsim különleges erejének, a Köztársasági Gárdának a parancsnoka volt. Szervezési struktúrában, a professzionalizáció terén nem volt lényeges különbség a két haderő között a változások előtt. Mindkét hadsereget háborúra, vagy legalábbis a fenyegetés elhárítására készítették fel. A tisztek nem politizáltak, viszont a politikusok közül sokan szolgáltak korábban a hadseregben. A parancsnoki rendszer mindkét haderőben hatékonyan működött, a létszámot jelentős számú tartalékkal egészítették ki. Integrációs oldalról nézve, mint általában a közel-keleti hadseregeknél, funkcionálisan megosztott szervezeteket hoztak létre. A szír haderőben több, párhuzamosan működő hírszerző és biztonsági szolgálatot hoztak létre. Különbség volt a tisztek kinevezése során. A 2011-es változások előtt a szír rezsim a magasabb beosztású tiszteket politikai erőközpontokhoz kötötte, míg Egyiptomban ezzel ellentétes folyamat zajlott, igyekeztek a tiszteket távol tartani a politikától. Mindkét eljárásnak megvan a maga jelentősége. Békében mindkét változat működik, válság esetén a szír változat célravezetőbbnek bizonyult. Ez is magyarázat arra, hogy miért maradt a tiszti állomány jelentős része hűséges Basár el-Aszadhoz és miért távolították el Kairóban gyorsan Mubarakot.

VII. IZRAEL ÁLLAM FEGYVERES ERŐI ÉS NEMZETBIZTONSÁGI RENDSZERE

Az Izraeli Védelmi Erők (Israel Defence Forces IDF) – kezdve a kihívásoktól, az emberi tényezőkön át a haditechnikai eszközök színvonaláig – gyökeresen különböznek az arab haderőktől, ezért indokoltnak tartom külön fejezetben tárgyalni.

Az (IDF) a térség legjobban felszerelt és kiképzett hadereje, motivációban, konvencionális képességekben messze felülmúlja a térség többi haderejét. Képes egyidőben több fronton katonai műveletet végrehajtani a hátszágvédelem pedig igen jól szervezett. Készen áll precíziós csapások és különleges műveletek végrehajtására nagyobb távolságra is, például Iránban. Az izraeli vezetés nagy figyelmet fordít a technológiai fölény fenntartására, például a rakéták elleni védelem, a hírszerzés, a precíziós eszközök és a kibervédelem területén. A sorkatonai szolgálat 36 hónap, amit 32-re terveznek csökkenteni a jövőben. Új tüzérségi doktrínát vezettek be felderítéssel integrálva. Védelmi ipara a világ legfejlettebbjei közé tartozik.

A védelmi erők Izrael Állam megalakulásától komoly harci tapasztalatra tettek szert a hagyományos és aszimmetrikus hadviselés területén, és az sem véletlen, hogy valamennyi háborút megnyerték.

A haderő létszáma 176 500 fő, ebből a szárazföldi erők 133 ezer, a haditengerészet 9500, a légierő 34 000 fő. A paramilitáris erők 8000 főből állnak, a tartalékosok létszáma 465 000 fő. A tartalékosok negyvenéves korig (egyres területeken 45) évente kötelező továbbképzésen vesznek részt.

Izrael a térség egyetlen – „nem hivatalosan elismert” – atomhatalma, az atomfegyverek száma 150 és 300 között van. Célba juttatásukra Jericho 2 föld-föld rakéták, F-15, F-16 repülőgépek és Dolphin osztályú tengeralattjárók szolgálnak.

Az IDF igen nagy figyelmet fordít a légvédelemre, különös tekintettel a rakéták elleni védekezésre. Ezt szolgálja három Arrow üteg, tíz Iron Dom, 17 Hawk és hat Patriot üteg.

Izrael kilenc műholddal rendelkezik, ezek felderítési és kommunikációs célokat szolgálnak.

A harckocsik száma 500, ezek zömében izraeli gyártmányú Merkavák. A páncélozott szállító harcjárművek száma 1200, a tüzérségi lövegek száma 530. 24 Jericho rakétakilövő van rendszerben.

A haditengerészet hat tengeralattjáróval, 53 partvédő hajóval, három korvettel rendelkezik.

A légierő 431, különböző típusú és rendeltetésű repülőgépe közül az alaptípus az F-15 és F-16. A helikopterek száma 200 fölött van. A légierő korszerű és nagyszámú pilóta nélküli eszközt alkalmaz. A paramilitáris erők és a határőrség létszáma 8–8 ezer fő.

2012-ben a miniszterelnöki hivatalban Nemzeti Kiber Hivatalt állítottak fel azzal a céllal, hogy koordinálja a kibertámadások elleni védekezést, fejlesszen ki új technológiákat és ehhez biztosítson megfelelően képzett munkaerőt, valamint folytasson nemzetközi együttműködést. A Védelmi Minisztériumban a kibertevékenységet a 8200-as egység koordinálja, ahol kiber támadó és védelmi képességeket alakítottak ki, különleges kiképzést folytatnak négyhónapos időtartamban szakemberek részére. 2016-tól a kibervédelem országos szinten egy kézben van.²⁹⁸

1. Az izraeli védelmi rendszer

Az izraeli védelmi rendszer megértéséhez fontosnak tartom a regionális fejlemények feltárását, hiszen az izraeli intézkedések csak ennek ismeretében érthetők meg.

A jelenlegi közel-keleti felfordulás, a szíriai és iraki konfliktus, az ISIS és általában a terrorizmus fenyegetése, az orosz agresszió által generált ukrán válság és az iráni politika meghatározó jelentőséggel bír Izrael biztonsági helyzetére. Az ISIS nemcsak az Egyesült Államokra gyakorol hatást, hanem Iránra is. A régió biztonsági értékelése során izraeli elemzők négy fontos regionális szereplőt említene.²⁹⁹

Az első az Irán által vezetett síita ellenállás (tengely). Ennek három célja van: politikai – Irán regionális hatalommá válása; szektariánus – a síita erők védelme; és ideológiai – a nyugati befolyás jelenlétének megakadályozása, különös tekintettel az Egyesült Államok/Nagy Sátán és Izrael/Kis Sátán vonatkozásában.

²⁹⁸ Middle East Military Balance 2018. 60-61. o.

²⁹⁹ BROM, Shlomo – KURZ, Anat: *Strategic Survey for Israel 2015–2016*. 19. o.
[http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/INSS2015-16Balance_ENG%20\(4\)_final.pdf](http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/INSS2015-16Balance_ENG%20(4)_final.pdf);
 letöltés: 2016. 04. 28.

A tengely második csoportját a Szaúd-Arábia által vezetett pragmatikus szunnita államok képezik. Ez a tengely is háromdimenziós: Szaúd-Arábia vitája Iránnal a regionális hatalom megszerzése érdekében, különös tekintettel az Öböl menti országokra; a síiták és a szunniták közötti történelmi ellentétek, ami Szaúd-Arábiában a szélsőséges vahhabizmusban testesül meg; valamint az Öböl menti országgal fennálló nyugati kapcsolatok, különös tekintettel az amerikai kapcsolatra, amit Irán szeretne visszafogni.

A harmadik tengelyt a Muzulmán Testvériség mozgalom képezi. A Mozgalom 1930-ban Egyiptomból indult el, azóta a muzulmán erők fontos kapcsolatokkal rendelkeznek Katarban és Törökországban.

Végül negyedik tengelyként kell említeni a szalafita, dzsihadista erőket, amelyek gyakorlatilag a terrorizmust képviselik.

2015 óta két olyan veszélyes folyamat indult el, ami a Földközi-tenger keleti medencéjét a globális biztonság egyik legfontosabb térségévé változtatta. Ezek a következők:

- Menekültválság, amelynek elsődleges kiindulópontja Szíria, Irak, Líbia. A polgárháborút folytató Szíria és Líbia helyzete nagymértékben hozzájárul az Égei- és a Földközi-tengeren át Európába irányuló migrációhoz.
- Az iszlám radikalizmus elterjedése, amely erősen túllép a közel-keleti régiót. A forradalmi iszlám (amit gyakran tévesen fundamentalizmusnak is neveznek), legalább három ideológia összeütközése révén alakult ki és erősödött meg, ezek Irán és szövetségesei Libanontól Jemenig, a globális szalafita, dzsihadista mozgalom, amelynek fő megtestesítője az ISIS, valamint a Muzulmán Testvériség megnyilvánulásai több országban.³⁰⁰ Irán, a Nyugattal való nukleáris megállapodás ellenére, továbbra is destabilizálja a régiót. Az erőviszonyok megváltoztatására törekszik, Izraelt le akarja törölni a térképről. Ebben egyik fő szövetségese a Hezbollah, amelynek katonai ereje az aszimmetrikus hadviselésben, illetve a proxy (helyettesítő) háborúban nyilvánul meg, katonailag pedig jóval erősebb a libanoni haderőnél. Izrael számára Irán azért is veszélyes, mert Ciszjordániát a Gázai övezetté akarja változtatni, a Golán-fennsíkot pedig igyekszik destabilizálni, és erre felhasználja a szíriai polgárháborút. Izraeli értékelés szerint Irán pozíciók kiépítésére törekszik a Nyugat-Balkánon, ezzel megvalósíthatja azt, ami a

³⁰⁰ LERMAN, Eran: *The Mediterranean as a Strategic Environment: Learning a New Geopolitical Language*. BESA Center Mideast Security and Policy Studies No. 117. March 10, 2016. 13. o.
<http://besacenter.org/mideast-security-and-policy-studies/mediterranean-new-geopolitical-language/>;
 letöltés: 2016. 03. 28.

szunnita iszlamistáknak nem sikerült. Az ISIS tevékenységénél kisebb mértékben ugyan, de egyéb radikális szervezetek is aktívak a mediterrán térségben, gondoljunk csak az Al-Kaida az Iszlám Magrebben nevű terrorszervezetre, a tunéziai és algériai merényletekre, a Sínai-félsziget történéseire, és folytathatnánk a sort.

Izrael Állam nemzeti biztonsági stratégiája

Izrael Állam Nemzeti Biztonsági Stratégiájának alapja a Függetlenségi Nyilatkozat, amelyet 1948. május 14-én, Palesztina brit mandátumának megszűnésekor és egyben Izrael Állam megszületésének napján fogadtak el Tel-Avivban.³⁰¹

A nemzeti biztonság szélesebb értelemben az alábbi területeket foglalja magában:³⁰²

- Izrael belső és külső biztonsága;
- Izrael külföldi kapcsolatai és nemzetközi státusza;
- a gazdaság növekedése és annak forrásai;
- hatékony kormányzás, döntéshozatali képesség és a döntések végrehajtásának megvalósítása;
- a polgári társadalom egysége és rugalmassága.

Alapítása óta Izrael igen komoly kihívásokkal néz szembe, ezért a biztonsági és katonai természetű külső kihívásokra adott válaszok központi kérdésnek számítanak. Bár a stratégiai környezet jelentős mértékben megváltozott, Izrael létezésének első évtizedében a David Ben Gurion miniszterelnöksége idején kidolgozott elvek (elrettentés, korai riasztás, döntő győzelem) továbbra is érvényesek. A negyedik elvet (védelem) egy évtizeddel ezelőtt fogadták el.

Az alapelvek változatlanul hagyása mellett, a nemzeti biztonsági koncepció trendjét hozzáigazították a belső és külső fenyegetés alakulásához.

A tradicionális biztonsági koncepciót az izraeli kormányzatok nem változtatták meg annak ellenére sem, hogy a hagyományos katonai fenyegetés jelentős mértékben csökkent. Izrael érdekei és a külső környezetet érintő biztonsági céljai multidiszciplináris

³⁰¹ Izrael nem rendelkezik alkotmánnyal.

³⁰² DEKEL, Udi – EINAV, Omer: *Revising the National Security Concept: The Need for a Strategy of Multidisciplinary Impact*. INSS Insight No. 733, August 16, 2015.
<http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10318>; letöltés: 2016. 01. 03.

erőfeszítéseket igényelnek, de a belső kihívások, például az egység, valamint a szociális és gazdasági rugalmasság is változásokat követelnek a stratégiában.

Mindezek ellenére politikai és katonai körökben felmerül, hogy a felfogást illetően bizonyos változtatásokra szükség lenne. Ennek oka, hogy Izraelt ma a szomszédok irányából nem éri katonai fenyegetés, ami a stabil katonai erőnek, az elrettentőképességnek is köszönhető. Az izraeli nemzetbiztonsági koncepció alapja volt az arab hadseregek pánarab fenyegetése, amely az elmúlt éveket, évtizedeket jellemezte. Ebben meghatározó szerepet töltek be 1948–1973 között a hagyományos háborúk, majd az ezt követő, Izraelt elismerő békeszerződések, amelyeket Egyiptommal, Jordániával, a Palesztin Felszabadítási Szervezettel írtak alá. Nagy valószínűséggel az arab környezetben az úgynevezett arab tavasz miatt bekövetkezett változások is hozzájárulnak ahhoz, hogy Izrael nem akar lényeges változtatást (legalábbis a katonai erő alkalmazását illetően). Az arab változások során nemzetállamok omlottak össze, a vallási, az etnikai és a társadalmi ellentétekből számos országban nem állami tényezők emelkedtek ki, alaposan megváltoztatva ezzel a játékszabályokat a térségben. A közel-keleti erőviszonyok változásában az említett körülmények jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a nemzetbiztonsági stratégiában nem időszerű a gyors változtatás.

Nem mellőzhetők a belpolitikai körülmények sem. Az izraeli társadalomban növekednek a szeparatista tendenciák, amit a szomszédos országok irányában alkalmazott politika sikertelensége, a palesztinokkal való megegyezés teljes hiánya, valamint a Nyugathoz történő csatlakozás táplál. Ezek a folyamatok kimutathatóak az izraeli társadalmi és gazdasági trendek alakulásában is.

Ahhoz, hogy megértsük a változások szükségességét, célszerű megvizsgálni a nemzeti biztonsági stratégia alapelveinek lényegét.

Elrettentés. Célja annak megelőzése, hogy egy újabb konfliktus jöjjön létre, olyan játékszabályok kialakításával, hogy a helyzet egy háború kirobbanásának küszöbe alatt maradjon, vagy meghaladja azt (azaz ne érje meg háborút kirobbantani a másik félnek). Ez működik államok esetében, de nem állami tényezőknél nehéz meghatározni a fenyegetés súlypontját annak érdekében, hogy támadást indítsunk, vagy akár hosszú távon fenyegezzük az ellenfelet, vagy meghatározni azt a pontot, amikor az elrettentést be kell szüntetni.³⁰³

³⁰³ Erre vonatkozóan számos példát láthattunk a palesztin–izraeli (Hamasz–izraeli) háborúban, amikor nagyon nehéz volt meghatározni azt a pillanatot, amikor a katonai akciót be kellett fejezni. Arról nem is beszélve, hogy a nemzetközi körülmények, például a széles körű tiltakozás is komoly hatással volt a döntéshozókra.

Korai riasztás. Az elmúlt években a hírszerzés feladatai sokkal szélesebbek, mint pusztán egy háború előrejelzése. A stratégiai hírszerzés feladatai közé tartozik a regionális előrejelzés is, beleértve a válságok békés megoldásának kérdését és az együttműködést is. Folyamatosan támogatni kell a műveleti igényeket, annak érdekében, hogy megfelelő erő álljon rendelkezésre, legyen szó hagyományos vagy nem hagyományos eszközökkel végrehajtott műveletekről, vagy éppen terrorizmus elleni küzdelemről.

Döntő győzelem. Ha nem hagyományos erőkkel állunk szemben, izraeli felfogás szerint a stratégiai cél nem a döntő győzelem, mivel a résztvevők továbbra is meg akarják tartani azt a képességüket, hogy ártsanak Izraelnek. A konfliktus kialakulása során, amint ez az elmúlt évtizedekben többször is bebizonyosodott, az ellenség pusztán katonai eszközökkel nem semmisíthető meg. Katonai erő alkalmazása polgári körülmények között gyakran ellentmondást hoz létre a nemzetközi jog területén, nem beszélve arról, hogy Izraelt teszik felelőssé a polgári lakosság életkörülményeinek romlásáért.

Védelem. A jelenlegi konfliktusokban a védelemnek egyre nagyobb szerepe van, amelyben a hátszágvédelemre komoly felelősség hárul, hiszen az ellenség célja a polgári lakosság támadása különféle lőtávolságú/hatótávolságú eszközökkel és terrorista módszerekkel. Minél erősebb és hatékonyabb a védelem, minél rugalmasabb a vezetés abban, hogy indítson-e katonai támadást és mikor, minél hatékonyabb a hátszág védelme és működőképesek az alapvető rendszerek, fenntartható a stratégiai mélység, annál gyorsabban lehet visszatérni a mindennapi élethez.

Az Izraeli Védelmi Erők stratégiája³⁰⁴

A háború megelőzése az IDF legfontosabb feladata. Ha nem lehet megelőzni a háborút, az egyetlen lehetőség a győzelem.³⁰⁵

Az IDF három haderőnemből áll: szárazföldi erők, légierő és haditengerészet. Az IDF része az Izraeli Biztonsági Erőknek, a szervezetet a vezérkari főnök vezeti, aki közvetlen a védelmi miniszter alárendeltségében van. Az IDF az ország kiemelt intézménye, ami alapvetően az ország geopolitikai helyzetének tulajdonítható. Sok kérdésben különbözik más országok haderejétől, például abban is, hogy néhány kivételtől eltekintve a nők is sorkatonai szolgálatot teljesítenek. A katonai szolgálat teljesítése azért is jelentős, mert

³⁰⁴ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 187–196. o. ISBN 978 963 327 774 4

³⁰⁵ LAPPIN, Yakov: *War Prevention: A Top IDF Goal*. BESA Center Perspectives Paper No. 689, December 18, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/war-prevention-top-idf-goal/>; letöltés: 2017. 12. 18.

álláskereséskor fontos szempont, hogy szolgált-e az illető a hadseregben. A férfiak két év és 8 hónapot szolgálnak, míg a nők két évet. Az izraeli arabok (a drúzok és a beduinok kivételével) nem teljesíthetnek katonai szolgálatot.

Az IDF aktuális stratégiáját mindig a fenyegetések függvényében alakítják ki és szükség esetén módosítják.³⁰⁶ A fenyegetésnek megfelelően a stratégia magában foglalja az erő alkalmazását, a haderő vezetését és irányítását, valamint felépítését.

A jelenleg érvényben lévő doktrína két időszakot különböztet meg: az egyik a normál napi tevékenység, a másik a konfrontáció időszaka.

A napi tevékenység (rutintevékenységeknek is nevezik) a határok és a területek védelmére összpontosít.³⁰⁷ Az új doktrína arra törekszik, hogy a békeidőszak minél hosszabb legyen, ennek megfelelően határozza meg a haderő feladatait. Négy célt határoztak meg:

1. A biztonságot érintő negatív tényezők csökkentése (Hamasz, Hezbollah, dzsihadista és egyéb szervezetek).
2. Preventív intézkedésekkel megakadályozni, hogy az ellenség erősítse szervezetét és képességeit. Megakadályozni, hogy az említett szervezetek új fegyvereket szerezzenek be, amivel csökkenthetik az IDF akciószabadságát, illetve amelyek potenciális kockázatot jelentenek Izrael számára.
3. Optimális feltételek megteremtése ahhoz, hogy Izrael egy összetűzésből győztesen kerüljön ki.
4. Megteremteni az IDF akcióinak törvényességét, és bizonyítani az ellenség tevékenységének törvénytelenességét (például emberi pajzsok alkalmazása).

Az említett célokat nyílt és fedett műveletekkel, a média, a gazdaság, a jog, a politika és a haderő összehangolt tevékenységével kívánják megvalósítani.

A konfrontáció időszaka

Az elmúlt években a Hezbollah és a Hamasz ellen folytatott IDF-hadműveletek alátámasztották azt az elvet, hogy fontos cél az ellenfél gyengítése. Nagy figyelmet fordítottak a tűzerő fejlesztésére, az ellenség képességeinek csökkentésére, és az

³⁰⁶ SIBONI, Gabi: „*The IDF Strategy*”: *A Focused Action Approach*. INSS Insight No. 739, August 27, 2015. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10446>; letöltés: 2016. 04. 26.

³⁰⁷ A megszállt területeken kizárólag a hadseregnek van intézkedési joga, a rendőrségnek nem.

infrastruktúra rombolására. Ez az elv nem bizonyult szerencsésnek, mert nagy terhet rótt az izraeli háterszágvédelemre, ugyanis az ellenség rakétacsapásai folyamatos nyomást gyakoroltak a polgári lakosságra. Az új doktrína ezt megváltoztatta, amennyiben az ellenség provokál, az IDF azonnal és szimultán módon reagál. A szárazföldi erők bevetésére a megfelelő felkészülést követően nagyobb figyelmet fordítanak, amelynek célja a vezetés gyengítése és az infrastruktúra rombolása. Ezeket az akciókat kiegészítik speciális műveletekkel, például kibertevékenységgel, a hírszerzés fokozása, valamint az ellenséges csapások elleni védekezés, beleértve a korszerű haditechnikai eszközök kifejlesztését és rendszerbe állítását.

Vezetés, irányítás

Az új stratégia önálló fejezetet szán a vezetésnek és az irányításnak. 1990-től kialakult egy olyan nézet, amely szerint a műveletek irányítása az adott műveleti parancsnokság feladata. Ebből problémák keletkeztek a második libanoni háború során. Az új doktrína szerint a műveletek irányításáért egyedül a vezérkari főnök felelős, és ezt a jogot „nem adja le”. Az irányítás a regionális parancsnokságokon keresztül valósul meg. Röviden összegezve a doktrína lényegét, meghatározó szerepet tölt be a központi irányítás, figyelembe véve, hogy a műveletek irányításában a regionális parancsnokságok nem lehetnek „önjárók”. A katonai stratégia nagymértékben számít a lakosság aktív részvételére a védelemben, a lakosság magas szinten motivált. A vezérkari főnök irányítja a hadműveleti tervezést, a haderővel kapcsolatos szolgáltatások megszervezését, a stratégiai tervezést, különös tekintettel a válsághelyzetekre. A vezérkari főnök, a katonai hírszerzés igazgatója és a biztonsági szolgálat (Shin Bet) vezetője válsághelyzetben részt vesz a miniszterelnök szűkebb kabinetjében. A katonák befolyása a döntésekbe lényegesen nagyobb, mint a civileké, ami Izrael különleges helyzetéből adódóan érthető.

Haderőszervezés

A haderőszervezésben két elv betartását hangsúlyozza az új doktrína, az egyik a szárazföldi erők manőverezőképesége, a másik pedig a tüzérő. Az IDF két manőverezőképeség összehangolt alkalmazását tartja fontosnak, az egyik az ellenség mélységében, a képesség korlátozását biztosító műveletek, a másik a harcászati szintje elleni manőverek. Az erőket úgy kell felépíteni, hogy a műveletek kezdetén mindkét eljárást akár egyidejűleg is alkalmazni tudják. A másik elv a tüzérő létrehozása. A stratégia szerint olyan képességeket kell létrehozni, amely precíz, többdimenziós csapásokat tesz lehetővé a lehető legrövidebb időn belül és a lehető legtöbb cél ellen.

Az IDF szervezeti struktúrája és fegyverzete

Az IDF jelenleg képes a Hezbollah és a Hamasz feltartóztatására (nem megsemmisítésére!). Gyakori műveleteket hajt végre a Gázai övezetben, Szíriában és Libanonban az említett szervezetek képességeinek csökkentésére. A haderőtervezéssel foglalkozókat ma leginkább az foglalkoztatja, hogy miként készüljenek fel a térség instabilitásából adódó aszimmetrikus kihívások kezelésére. Nagy hangsúlyt fordítanak Izrael technológiai fölényének fenntartására, különös tekintettel a rakéták elleni védelemre, a hírszerzési információk gyűjtésére és elemzésére, a precíziós fegyverek alkalmazására, valamint a kibervédelemre. A Golán-fennsík szíriai oldalán kialakult helyzet kezelésére új páncélosadosztályt hoztak létre, és átalakították az ott lévő 36. páncélos hadosztályt az új feladatok ellátására. A haditechnikai fejlesztést illetően kiemelkedő a haditengerészet ellátása újabb Dolphin osztályú tengeralattjáróval, a légierő pedig F-35-ös harci repülőgépeket kap.

Izraelt rendkívüli mértékben aggasztja a nyugati hatalmak 2015-ben Iránnal kötött megállapodása. Rendelkezik azzal a képességgel, hogy szükség esetén akár egyoldalúan is megtámadja Iránt, ha biztonságát veszély fenyegeti.³⁰⁸

Izrael Állam megalakulásától kezdve a legfőbb biztonságpolitikai eszköznek a fegyveres erők számítanak, mert többször került veszélybe az állam léte. Az Egyesült Államokkal kötött megállapodásig Izrael szinte csak önerőre támaszkodott, amihez erős haderőre volt szüksége. Az állam stratégiai prioritásai között első helyen áll a biztonság. A biztonsági stratégiát mindig a fenyegetettségéből kiindulva határozzák meg, és évente (általában ősszel) pontosítják. A fenyegetettség formáit a biztonsági szolgálatok összegzett értékelése alapján a vezérkar alárendeltségében működő katonai hírszerzés (Aman) dolgozza ki, ehhez adatokat kap a Moszadtól (külső hírszerzés), a Shin Bettől (nemzetbiztonsági szolgálat), illetve a külügyminisztériumtól. A fenyegetettség értékelését az Aman a kormány elé terjeszti, amely a védelempolitikai döntéshozatal főszereplője. A kormányon belül kiemelkedő szerepe van a védelmi miniszternek, fontosságát az is jelzi, hogy az állam megalakulásától kezdve több esetben a miniszterelnök egy személyben a védelmi miniszteri funkciót is ellátta. Az intifáda óta ezt a funkciót szétválasztották, és önálló védelmi minisztert, sőt helyettest is kineveztek. Az 1976-ban elfogadott törvény alapján az izraeli fegyveres erők főparancsnoka a védelmi miniszter. A fegyveres erők

³⁰⁸ The Military Balance 2016. Chapter 7: Middle East and North Africa. 336. o.

vezérkari főnöke közvetlenül a védelmi miniszternek van alárendelve, három évre nevezik ki, ami egy évvel meghosszabbítható.

A vezérkari főnök helyét és szerepét mutatja, hogy gyakran vesz részt a kormányüléseken is. A vezérkarnak és azon belül a hadműveleti csoportfőnökségnek nagy szerepe van a nemzetbiztonsági koncepció kidolgozásában. A nemzetbiztonsági természetű döntések előkészítésében kiemelt szerepe van a katonai hírszerzés vezetőjének, de gyakran bevonásra kerül a másik két nemzetbiztonsági szolgálat, és esetenként az izraeli rendőrség parancsnoka is. Az izraeli döntéshozatal sajátossága, hogy a döntés magas szintű és centralizált, az állam vezetői a hadseregből kerülnek ki, és szinte valamennyien tartalékos állományban vannak.

A parlament ellenőrző szerepe a külügyi és védelmi bizottság munkáján keresztül érvényesül, de a bizottság gyakran csak utólagos tájékoztatást kap. A csapásokra vonatkozó döntést a miniszterelnök szűk kabinetje hozza meg, amelynek tagjai a védelmi miniszter, a vezérkari főnök, a katonai hírszerzés és a biztonsági szolgálat vezetői, valamint a hadműveleti csoportfőnök. A szűk körű kabinetülésre általában meghívják a légierő parancsnokát is, ha a haderőnem alkalmazásra kerül. A miniszterelnök nagyobb horderejű döntéséről – annak súlyától függően – általában tájékoztatja az Egyesült Államok elnökét, vagy értesíti az Egyesült Államok izraeli nagykövetét. A döntésbe bevont politikusok és tanácsadók köre nagymértékben függ attól, hogy milyen viszonyban vannak a miniszterelnökkel. A döntésekben a katonák szerepe mindig nagyobb, mint a civileké.

A katonai döntéshozatal követi a hierarchiát. Mivel az izraeli haderő működésének alapja a tartalékosokkal gyorsan kiegészíthető reguláris haderő, nagy jelentősége van az állomány elérhetőségének. A tartalékos alakulatok jól összekovácsoltak, az azonos alakulathoz tartozók egymással a hétköznapi életben is kapcsolatban állnak.

Az IDF küldetése³⁰⁹

Az Izraeli Védelmi Erők küldetése Izrael Állam létének, területi integritásának és függetlenségének védelme, valamint a lakosság megóvása a mindennapi életet veszélyeztető terrorizmus ellen.

³⁰⁹ Israel Defence Forces: About – Doctrine. <http://www.idf.il/1497-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 25.

Izrael Állam katonai doktrínájának alapgondolatai a következők:

- Izrael nem engedheti meg, hogy egyetlen háborút is elveszítsen;
- stratégiai szinten a fő feladata a védelem, nincsenek területi követelései;
- a háborút politikai eszközökkel és hiteles elrettentő erővel kívánja megelőzni;
- az eskaláció megakadályozására törekszik;
- a háború kimenetelét gyorsan és döntő módon határozza meg;
- harc a terrorizmus ellen;
- alacsony veszteségarányra történő törekvés.

Izrael a védelemre való felkészülést korai riasztási képességgel rendelkező állandó hadsereggel, reguláris légierővel és haditengerészettel, hatékony és gyorsan mozgósítható tartalék erőkkkel és szállítóképességgel kívánja megvalósítani. A doktrína szerint gyorsan kell ellentámadásba átmenni, a harcot az ellenség területére kell áthelyezni, és törekedni kell a háború céljának gyors elérésére.

Az IDF szervezeti struktúrája

A vezérkari főnök irányítása alatt álló vezérkar egyben az IDF legfelsőbb parancsnoksága. A vezérkari főnök helye és szerepe messze túllép a hadseregen, ha védelmi kérdésekről van szó, rendszeresen részt vesz kormányüléseken. Vezetés szempontjából funkcionális és szervezeti rendszerekről beszélhetünk. A funkcionális rendszer a műveleti feladatokat, míg a szervezeti rendszer a haderő felépítését tartalmazza. Kettős funkcióról beszélhetünk tehát: műveleti és szakmai. Ennek megfelelően kettős funkcióval rendelkezik a légierő, a haditengerészet és a hátszázgvédelem.

A műveleti rendszer feladatát képezi műveleti erők vezetése háborúban és úgynevezett nyugalmi időszakban (békeidőszakról Izraelben nem beszélhetünk, hiszen a haderő napi „rutin” biztonsági feladatokat lát el). A tevékenység magában foglalja a készenlét folyamatos biztosítását és javítását. A műveleti tervezés a szervezetekkel szemben támasztott követelményeket és az erők bevetését tartalmazza. A műveleti erők irányítása magában foglalja az erők kiképzését, felkészítését is.

A szakmai rendszer a bevetésre kerülő erők összeállítását, kiképzését tartalmazza.³¹⁰ Idetartozik a kutatás, fejlesztés, felszerelés beszerzése és tárolása.

A szektorális vezetés

A szektorális vezetés egy meghatározott földrajzi területhez kötődik, ebből adódóan területi parancsnokságokat foglal magában.³¹¹ A területi parancsnokság vezetését mindig a legnagyobb katonai formáció parancsnoka látja el, és a vezérkar alárendeltségében működik. A parancsnokság a felelős az adott terület biztonságáért, a katonai erők felkészítéséért, veszélyhelyzetben pedig a vezérkar által meghatározott célok eléréséért, a feladatok végrehajtásáért. A szárazföldi erők a szárazföldi parancsnokságnak vannak alárendelve, amely a szervezeti struktúrák kialakításáért felelős. A szervezeti struktúrában a legmagasabb szint a hadosztály, amelynek alárendeltségében dandárok tevékenykednek.³¹² A szervezeti struktúra itt is alkalmazkodik az adott területhez, de azért a főbb szervezeti alapelemekkel az alakulatok rendelkeznek. Ezek az alakulatok képesek önálló feladatok végrehajtására, akár hosszabb időn keresztül is, együttműködve a légierővel.

Haderőnemek

Az IDF három haderőnemből áll: szárazföldi erők, légierő és haditengerészet. A vezérkar egyben a szárazföldi erők parancsnoksága is. A haderőnemek alatt tevékenykednek a fegyvernemek és a szakcsapatok.

A vezérkar

A kormány döntéseinek megfelelően a stratégiai célok megvalósítása a haderőnemeken keresztül a vezérkar feladata. A harcmódok meghatározása (védekezés, támadás, büntető akciók, korlátozások bevezetése, stratégiai célú támadás), a rendelkezésre álló erőforrások biztosítása, tervezési feladatok, valamint a PR-tevékenység (összhangban a védelmi minisztériummal) szintén a vezérkar fő feladatai közé tartozik.³¹³

³¹⁰ Erre azért van szükség, mert a bevetendő szervezeti struktúrát a katonai szervezet előtt álló aktuális feladat határozza meg. Nyilvánvalóan más erőket és haditechnikai eszközöket követel meg egy tüntetés felszámolása, vagy egy palesztin területre történő behatolás, például egy terrorcsoport felszámolása érdekében.

³¹¹ A parancsnokságok nem egyformák, mindig az határozza meg a méretüket, hogy mekkora az adott terület fenyegetettsége.

³¹² A hadosztály és a dandár kifejezés nem felel meg az európai értelemben vett szervezeteknek, sem létszámban, sem haditechnikai eszközökben. Ezért használják gyakran azt a kifejezést, hogy alakulat (formation).

³¹³ Például a palesztin területek zárása, amennyiben a kormány ilyen döntést hoz.

A Hátországvédelmi Parancsnokság³¹⁴

Rendkívüli helyzetekben tevékenykedik, fő feladata a polgári lakosság védelme. Válsághelyzetben vagy háború esetén teljes képességét működteti azért, hogy az országot fenyegető kihívásokat kezelni tudják. Cél az emberi élet megóvása. Kutató és mentő feladatokat is ellát katasztrófák esetén országon belül és külföldön egyaránt (természeti katasztrófák, terrortámadások bekövetkezésekor). A parancsnokság nagy tapasztalattal és igen gyors bevetési képességgel rendelkezik, a legkorszerűbb technikai eszközökkel látták el.

Területi parancsnokságok

Az IDF három területi parancsnokságot működtet: északi, központi és déli.

Az IDF Északi Parancsnokság feladata Izrael északi határainak védelme (Libanon, Szíria irányában, különös tekintettel a Golán-fennsíkra).³¹⁵ Az északi határ biztonsága főként a Hezbollah tevékenységétől függ. Szíria felé nincs határ, tekintettel arra, hogy az 1973-as háborút követően nem kötöttek békeszerződést, a két ország viszonya ellenséges, a demarkációs vonalon ENSZ-erők állomásoznak. A szíriai polgárháború óta ez a határszakasz különösen veszélyessé vált, így érthető, hogy a haderő legerősebb csoportosítása itt található.

Az IDF Központi Parancsnokság feladata Júdea és Szamária, a tengerparti sáv, valamint a ciszjordániai területek védelme.³¹⁶ Katonai szempontból nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ország területe kelet–nyugati irányban itt a legkeskenyebb (11 kilométer), ami a védelem szempontjából meglehetősen kritikus. Többek között ezzel is indokolja az izraeli katonai vezetés a védőfal megépítését a palesztin területek irányában. Érthető módon a Központi Parancsnokság főként a palesztin terrortámadások elhárítását és a terror gyökerének kiirtását kapta feladatul.

³¹⁴ Israel Defence Forces: IDF Units – Homefront Command.
<http://www.idf.il/1506-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 27.

³¹⁵ Israel Defence Forces: IDF Units – Northern Command.
<http://www.idf.il/1507-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

³¹⁶ Israel Defence Forces: IDF Units – Central Command.
<http://www.idf.il/1508-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

Az IDF Déli Parancsnokság feladata Izrael déli határszakaszának védelme az Arava, a Negev és az Eilat régióban.³¹⁷ Kiemelt feladat a Gázai övezetbe vezető átkelőhelyek biztonságának védelme. A négy átkelőhelyet (Erez, Kerem Shalom, Karni és Sufa) különleges biztonsági rendszerrel látták el. Az átkelőhelyeket gyakran éri terrortámadás, Kassam típusú rakéták, öngyilkos merénylők, aknavetők és kézifegyverek felhasználásával. Az egyiptomi biztonsági helyzet romlásával az izraeli–egyiptomi határ mentén is kerítést építettek, korábban csak az egyiptomi oldalon volt kerítés.

Az Izraeli Légierő feladata

A légierő feladata a légtér minden irányú védelme, ahol az IDF műveletet hajt végre.³¹⁸ A légvédelem a légierő integrált részét képezi. Részleteiben:

- légi fölény megszerzése valamennyi területen;
- harctevékenység folytatása földi és tengeri célok ellen;
- légicsapások végrehajtása mélyen az ellenség területén;
- légi felderítéssel hozzájárulás az általános hírszerzői értékeléshez;
- személyi állomány, felszerelés, fegyverzet szállítása a kijelölt helyre;
- kutató-mentő feladatok és légi kiürítés ellátása;
- különleges műveletek folytatása;
- a légierő fejlesztése.

Az Izraeli Haditengerészet feladata

Az Izraeli Haditengerészet elsődleges feladata az országot a tenger irányából fenyegető veszélyhelyzet elhárítása.³¹⁹ Feladatai közé tartozik a tengeri stratégiai infrastruktúrák védelme, beleértve a természeti kincsek és a kikötők védelmét is. A haditengerészet igyekszik megakadályozni a tengeren történő fegyvercsempészetet, különös tekintettel a Hamasz és a Hezbollah részére csempészett fegyverekre.

³¹⁷ Israel Defence Forces: IDF Units – Southern Command.
<http://www.idf.il/1527-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

³¹⁸ Israel Defence Forces: IDF Units – Air Force.
<http://www.idf.il/1513-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

³¹⁹ Israel Defence Forces: IDF Units – Navy.
<http://www.idf.il/1514-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 18.

A haditengerészet küldetése:

- Izrael Állam védelme a tenger felől, az IDF bevetéseinek támogatása;
- izraeli tevékenységek biztosítása a tengeren;
- az IDF tevékenységének támogatása háború esetén;
- csapásmérés ellenséges célokra;
- adatgyűjtés a tengeren, hozzájárulás az általános hírszerzői értékeléshez;
- személyi állomány, felszerelés és fegyverzet szállítása a meghatározott helyekre;
- kutató és mentő műveletek végrehajtása;
- különleges műveletek folytatása;³²⁰
- a haditengerészeti erők fejlesztése.

A szárazföldi erők³²¹

A szárazföldi erők mint összefegyvernemi csoportosítás létrehozására a „Galilea Békéért” művelet végrehajtása után, 1986-ban került sor. Célja a szárazföldi erők közötti művelet koordinálása volt. Gyakorlatilag a négy alapfegyvernem (gyalogság, páncéloserők, tüzérség és műszaki csapatok) kombinálását jelenti. Az IDF 2000 terv alapján a szárazföldi erők átcsoportosításának célja az a szándék, hogy a szárazföldi erők jobban megfeleljenek a kor kihívásainak. Ennek megfelelően a szárazföldi erők magukban foglalják a gyalogsági, az ejtőernyős, a páncélos, a tüzér, a műszaki és a csapatfelderítő erőket. A parancsnokság végzi az erőtervezést, a kiképzést és a gyakorlatokat. A mai kihívásoknak megfelelően a szárazföldi erők végzik el a napi védelmi rutinfeladatokat. A szárazföldi erők 1165 páncélozott szállító harcjárművel rendelkeznek. Az önjáró tarackok száma: 250.³²²

A páncéloserők

A páncéloserők az IDF erejének és mobilitásának legfontosabb részét képezik.³²³ A páncéloscsaták a győzelem kivívásának és a mozgékonyság megteremtésének elengedhetetlen módjai. A győzelmet manőverrel, tüzérről és a harcoknak az ellenség

³²⁰ A különleges műveletek folytatása azért szerepel mindhárom haderőnemnél, mert mindhárom rendelkezik különleges erőkkel.

³²¹ Israel Defence Forces: IDF Units – Ground Forces.
<http://www.idf.il/1511-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

³²² The Military Balance 2015. Chapter 7: Middle East and North Africa. 333. o.

³²³ Israel Defence Forces: IDF Units – Armored Corps.
<http://www.idf.il/1512-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

területére történő mielőbbi átvitelével kívánják elérni. A páncéloserőket mindig a frontvonal élén alkalmazzák, kihasználva a mobilitást, a tűzerőt és a saját csapatok védelmét. Az új technikát a Merkava IV harckocsik és az azokon telepített rakétavédelmi rendszer, a Trophy képezi. Az IDF páncéloserői zömében Merkava típusú harckocsikkal rendelkeznek, összesen 500 darabbal.³²⁴

A szárazföldi erők dandárjai közül a legfontosabbak az alábbiak: Nahal, Golani, Givati, Kfir és az ejtőernyős dandár.³²⁵

Műszaki erők

A műszaki csapatokat akadályok leküzdésére készítik fel (aknamezők, alagutak, mesterséges akadályok). Alkalmazzák tömegpusztító fegyverek elleni védelemre, aknatelepítésre és aknamentesítésre, de szabotázs elhárítására is. Gyakran használnak feladatuk ellátása során különféle rendeltetésű robotokat. A műszaki erők három zászlóaljból állnak, amelyek békében és háborúban egyaránt alkalmazhatók. A negyedik zászlóalj tömegpusztító fegyverek elleni védelmet biztosít az IDF erői számára.³²⁶

Tüzérségi erők

Feladatuk tűztámogatás biztosítása a szárazföldi erők számára. Az alkalmazott eszközök rendkívül innovatívak. A szervezeti struktúrát úgy alakították ki, hogy képesek a reguláris és a tartalékosokból álló erőket kiszolgálni.³²⁷ A reguláris erők a határok mentén állandó szolgálatot teljesítenek.³²⁸

Csapatfelderítő erők

A felderítőerők rendeltetése a kormány és az IDF számára előrejelzések biztosítása az ellenségről békében és háborúban azért, hogy az ország felkészülhessen a fenyegetések elhárítására. A felderítőerők az IDF gerincét képezik humán és technikai oldalról egyaránt.³²⁹ A csapatfelderítés teljes egészében beépült a hadászati felderítés rendszerébe.

³²⁴ The Military Balance 2015. Chapter 7: Middle East and North Africa. 333. o.

³²⁵ Valamennyi dandár harci feladatokban edződött meg, vagy Libanonban, vagy a palesztinokkal vívott harcokban, illetve a korábbi izraeli háborúkban.

³²⁶ Israel Defence Forces: IDF Units – Combat Engineering Corps.
<http://www.idf.il/1520-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

³²⁷ Israel Defence Forces: IDF Units – Artillery Corps.
<http://www.idf.il/1521-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

³²⁸ Erre azért van szükség, hogy ha támadás éri a Hezbollah vagy a palesztin gerillák részéről Izrael területét, akkor azonnali választ tudjanak adni.

³²⁹ Israel Defence Forces: IDF Units – Intelligence Corps.
<http://www.idf.il/1524-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.

A felderítőerők fő feladata a terrrorszervezetek tevékenységének szoros figyelemmel kísérése határon belül és azon túl is. Az alkalmazott eszközök az adatszerzésben és a feldolgozásban a legkorszerűbbek. Tevékenységüket a nap 24 órájában folytatják.

2. A Palesztin Nemzeti Hatóság fegyveres erői

A palesztin fegyveres erők elvileg a Gázai övezetben és a nyugati parton biztosítják a rendet, valójában csak a nyugati part Palesztin Hatóság alá tartozó területei felett diszponálnak. A Gázai övezetben a Hamasz uralkodik, katonai szárnya erős rakétakilövő képességgel és saját gyártókapacitással is rendelkezik. Ezek kivédésére törekszik az Izrael Védelmi Erők Vaskupola elnevezésű rakétavédelmi rendszere. A Hamasz-brigádok innovatív módon tipikus aszimmetrikus támadásokat hajtanak végre.

A fegyveres erők létszámáról nem áll rendelkezésre megbízható adat. A paramilitáris erők között ismert a Palesztin Hatóság elnöki testőrsége, ez háromezer fő. A különleges erők létszáma 1200, a palesztin rendőrség kilencezer fős. A nemzeti biztonsági erők létszáma tízezer fő, ezek kilenc zászlóaljba vannak szervezve.

A Hamasz Izz ad Dim al-Kassám Brigádjai 15–20 ezer emberből állnak, hat regionális brigádba szervezve. Fő támadófegyvereik, a Kassám rakéták 122 mm-esek.

VIII. NEM ÁLLAMI TÉNYEZŐK SZEREPE A TÉRSÉGBEN

1. Az Iszlám Állam és az ellene folytatott küzdelem

A jelenlegi Közel-Keleten és Észak-Afrikában négy, egymással rivalizáló tábor áll szemben:

- Irán és szövetségesei;
- a szalafita dzsihadisták, akik élén az ISIS áll;
- a Muzulmán Testvériség mozgalom és ennek különböző megnyilvánulási formái, beleértve a Hamaszt, amelyeket Katar és Erdoğan Törökországa támogat;
- a stabilitás erői, akik félnek és ellenállnak az előző három csoportban említett táboroknak.³³⁰

A négy szemben álló csoport közül nem csak a térség, hanem Európa, sőt a világ többi része számára is a legnagyobb fenyegetést az ISIS által vezetett szalafita dzsihadista mozgalom jelenti. Jogosan merül fel a kérdés, vajon mi az oka az Iszlám Állam sikereinek. Az okok sokrétűek, néhány közülük:³³¹

- az arab nemzetek strukturális és funkcionális gyengeségei;
- az ISIS decentralizált struktúrája, amely megnehezíti az ellene való katonai fellépést;
- A nemzetközi közösség, de mindenekelőtt az Egyesült Államok hatékony fellépésének hiánya, amely abból ered, hogy nincs elgondolás a megoldást illetően, a katonai fellépés legalábbis szárazföldi erőkkkel pedig nem áll szándékában;
- az Egyesült Államok szuperhatalmi meggyengülése, amit jelez az is, hogy regionális szinten nem képes hatékonyan fellépni. Hasonló vélemény fogalmazható meg a nemzetközi szervezetek válságkezelő tevékenységéről is, legalábbis az ISIS vonatkozásában.

³³⁰ LERMAN, Eran: *New Permutations in the Mideast „Game of Camps”*.
<http://israelagainstterror.blogspot.hu/2016/01/new-permutations-in-mideast-game-of.html>;
 letöltés: 2016. 01. 18.

³³¹ INBAR, Efraim: *Iran Remains the Threat in the Middle East*. BESA Center Perspectives Paper No. 272, October 19, 2014. <http://besacenter.org/perspectives-papers/iran-remains-threat-middle-east/>;
 letöltés: 2015. 12. 20.

Az ISIS kialakulása

Ma már világosan látható, hogy az ISIS az iraki, majd ezt követően a szíriai konfliktusból alakult ki. Harcosok tízezreit irányítja Irakban és Szíriában, de ami ennél is veszélyesebb, a Közel-Keleten, Afrikában és Dél-Ázsiában számos ország dzsihadista szervezetei tettek hűségesküet a szervezetnek, ami annak a veszélyét hordozza magában, hogy ha sikerül Irakban és Szíriában viaszorítani az ISIS-t, akkor ezek lépnek a helyébe, hasonlóképpen, amint azt láthattuk az al-Kaida esetében. A jövő kihívása tehát ezen társult szervezetek kezelése, ami igencsak komoly fejtörést okoz a nemzetközi közösségnek. Úgy vélem, hogy megsemmisítésről nem, legfeljebb viaszorításról beszélhetünk. Az ISIS-ről rendelkezésre álló információk sokasága, főként a célokat és az alkalmazott módszereket, valamint a szervezet kialakítását, pénzügyi ellátását, haditechnikai eszközeik megszerzését illetően sokkolóak. Nem megnyugtató a nemzetközi támogatottsága sem, különösen, ha a külföldi harcosok gyors megjelenését vizsgáljuk, szerte a világból. Ha feltesszük a kérdést, vajon államról beszélhetünk-e, véleményem szerint semmiképpen, inkább egy gerillaszervezetről, amelynek államalakítási céljai vannak, zömében terrormódszerek alkalmazásával. Ezt alátámasztja az is, hogy eddig senki nem ismerte el államként a szervezetet. A szíriai polgárháború kezdete óta a háborúban részt vevő, marginális jelentőségű csoportból a legerősebb, legvérengzőbb, legjobban ellátott fegyveres milíciává fejlődött ki.³³² Számos szakértő, (köztük iszlám) jelentette ki, hogy az ISIS nem iszlám és nem is állam.

Az ISIS szimpatizánsainak radikalizálódásában és a toborzásban a közösségi média szerepe meglehetősen nagy. A szimpatizánsok köre széles, de a külföldiek legfeljebb középszintű beosztásokat kapnak. Annál nagyobb viszont azoknak a külföldieknek a száma, akik a harcok során elesetek.

ISIS társszervezetek és támogatók³³³

2014-től jemeni, egyiptomi, algériai, szaúd-arábiai, líbiai, afgán és nigériai csoportok csatlakoztak az ISIS-hez. 2019 elején az alábbi csoportok azonosíthatók:

- Egyiptomi Iszlám Állam (The Islamic State in Egypt Sinai Province, Wilayah Sinai);

³³² NERIAH, Jacques: *The structure of the Islamic State (ISIS)*.
<http://jcpa.org/structure-of-the-islamic-state/#sthash.mceI52yP.dpuf>; letöltés: 2014. 04. 15.

³³³ BLANCHARD, Christopher M. – HUMUD, Carla E.: *The Islamic State and U.S. policy.*
<https://fas.org/sgp/crs/mideast/R43612.pdf>; letöltés: 2016. 01. 18.

- Szaúd-Arábiai Iszlám Állam (Wilayah Najd/Haramayn/Hijaz);
- Líbiai Iszlám Állam (The Islamic State in Libya, Wilayah Tarabalus/Barqa/Fezzan);
- Nigériai Iszlám Állam (West Africa Province, Wilayah Gharb Afriqiyyah);
- Iszlám Állam Jemenben (The Islamic State in Yemen, Wilayah al Yemen, Wilayah Al Bayda, Wilayah Aden-Abyan, Wilayah Shabwah);
- Iszlám Állam Afganisztánban és Pakisztánban (Wilayah Khorasan).

Az afrikai felkelő csoportok közül a nigériai Boko Haram és a szomáliai al-Shabaab épített ki szorosabb kapcsolatot az ISIS-szel, különösen azóta, hogy a helyi erők mindkét szervezet ellen fokozták tevékenységüket. A Boko Haram 2015. március elején tett hűségesküt Abu Bakr al-Baghdadinak. Ez különösen akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a nigériai kormányerők, szövetségben a szomszédos országok fegyveres erőivel, felszámoló műveletet kezdtek a Boko Haram ellen.³³⁴ A Nigéria északi részét uraló szunnita radikális csoport erőszakos fellépései miatt 1,5 millió ember kényszerült otthonának elhagyására, többen a szomszédos országokba, Csádba, Kamerunba és Nigerbe menekültek 2015-ben. Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert ez is hozzájárul az Afrikából Európába irányuló menekültáradathoz, amelynek útvonala főként Líbián keresztül vezet. A csoport civileket, állami alkalmazottakat, külföldieket, beleértve itt dolgozó nyugatiakat is veszélyeztet. A Boko Haram és az al-Shabaab gyengítéséhez nagyban hozzájárulnak az Egyesült Államok légierije által rendszeresen végrehajtott légitámadások és az Afrikai Unió által vezetett „Operation Indian Ocean” művelet is.

Az Iszlám Állam globális terjedése azt igazolja, hogy valamennyi születendő állam esetében fontos a külső kapcsolati rendszer. Az ISIS ideológusainak elgondolása szerint csak olyan államokkal szövetkeznek, amelyek elfogadják a sáriát és a dzsihád szimbólumait. Minden megállapodásnak tartalmaznia kell a következőket:

- Az ISIS belső szuverenitása nem engedheti meg, hogy más beavatkozhasson az állam belső ügyeibe, vagy az állam politikájába.
- Meg kell védeni az állam határait a bálványimádóktól, a hitetlenektől, az agresszoroktól. Semmilyen állam hadserege, még barátié sem léphet az ISIS területére, semmiféle ürüggyel.

³³⁴ NEILL, Hanna Ucko: *African insurgent groups look to ISIS as they face increasing pressure*. <https://www.iiss.org/en/Topics/islamic-state/african-groups-isis-f2d1>; letöltés: 2015. 06. 12.

- Az ISIS jól bánik a muzulmánokkal, saját területén és külföldön is, nem lép kapcsolatba olyan államokkal, amelyek muzulmánellenesek, történetük során ellenségesen léptek fel az iszlám terjedésével kapcsolatban, vagy nem engedélyezték területükön mecsetek építését.
- Bármilyen megállapodás csak a muzulmánok és nem a hitetlenek érdekeit szolgálhatja.
- Semmilyen megállapodás nem vonhatja kétségbe az ISIS szuverenitását és szabadságát.
- A megállapodás minden pontját az imám (kalifa) hagyja jóvá.

2. Az Iszlám Állam katonai ereje³³⁵

Nehéz úgy értékelni a magát Iszlám Államnak nevező terrorszervezet katonai erejét, ha nem ismerjük kialakulásának körülményeit. Jóllehet mára katonai képességeit megsemmisítették, nem haszontalan megvizsgálni a működésével kapcsolatos feltételeket, hiszen hasonló szervezet – kedvező körülmények megléte esetén – máshol is kialakulhat. Az elmúlt években sokat hallhattunk a szervezetről, itt csak katonai képességeiről kívánok írni. Fontosnak tartom, hogy a témával foglalkozó szakemberek ismerjék meg az aszimmetrikus küzdelem sajátos körülményeit. 2017-ben a szövetséges koalíciós erők nem az Iszlám Államot, hanem a Kalifátust semmisítették meg.

Doktrína

Szinte valamennyi hadsereg működését, felépítését, diszlokációját, fegyverzetét a doktrína határozza meg. Megbízható dokumentumok nem állnak rendelkezésre a szervezettel kapcsolatban, ezért az elemzés során csak a tevékenységéből lehet következtetni a doktrínára. Műveleteit az úgynevezett „sokk doktrína” határozza meg, ami a különféle kegyetlenségeket foglalja magában és három szintből áll.³³⁶ Az első szint a kegyetlenség intézményes formáinak kialakítását tartalmazza, az általuk meghódított területen a lakossággal szemben kegyetlen gonoszságokat alkalmazva. A második szint a terület lakosságának terrorizálása, amit úgy interpretál, hogy mindez a lakosság biztonságát

³³⁵ SIBONI, Gabi: *The military power of the Islamic State*.
<http://www.inss.org.il/publication/the-military-power-of-the-islamic-state/>; letöltés 2017. 10. 10.

³³⁶ NIVA, Steve: *The ISIS Shock Doctrine*. The Immanent Frame, February 20, 2015.
<http://blogs.ssrc.org/tif/2015/02/20/the-isis-shock-doctrine>; letöltés: 2017. 10. 11.

szolgálja. A harmadik szint a meghódított területen az iszlám saria alkalmazása, szintén a lakosság biztonságának megteremtése indoklásával.³³⁷ A doktrína műveleti része három elven alapul. Az első az ellenszegülő ellenséggel szembeni kegyetlen bánásmód, ami egyben elrettentésként szolgál az ellenszegülni szándékozókna. A második elv a széles körű pszichológiai hadviselés az összes rendelkezésre álló eszköz felhasználásával, különös tekintettel az internetre és a rémhírek terjesztésére, ami hatással van a lakosság és a fegyveres erők viselkedésére. A harmadik elv az erők mobilitására és rugalmasságára vonatkozik, ami az erők gyors mozgósítását és megerősítését teszi lehetővé. Az Iszlám Állam erői kis harccsoportokban tevékenykednek, a polgári életben használt járműveket, főként kisteherautókat használnak, amelyekre gépfegyvert, páncéltörő eszközöket és légvédelmi fegyvereket szerelnek. Közeli célok esetén aknagránátokat, mesterlövészeket és gépfegyvereket alkalmaznak, mielőtt a támadóerőket bevetnék.³³⁸ Ha a cél távol van, akkor öngyilkos merénylettekkel demoralizálják az ellenséget és készítik elő a támadást. Lakott területen folytatott hadviselés során az ellenséget igyekeznek kis területre szorítani, illetve erődítményeket hoznak létre. Kellemetlen helyzetbe akkor kerülhetnek, ha az ellenség olyan mesterlövészeket alkalmaz, akik nagy távolságra is képesek löni.³³⁹ Sűrűn lakott települések, vagy nagyvárosok esetében az Iszlám Állam erői különleges erőket alkalmaznak a védelmi vonal áttörésére, Gyakran alkalmaznak öngyilkos merénylőket, robbanóanyaggal töltött gépkocsikat, vagy házi készítésű robbanóeszközöket és mesterlövészeket. A különleges erőket erős motiváltságú szélsőségesekből válogatják össze, akik hajlandók feláldozni életüket.³⁴⁰ Jól kihasználják a terepet, a lehetőségeket és a meglepetést. A harcosok jól képzettek, képesek egyénileg és kötelékben is harcolni. Lakott területen városi gerillaharcot folytatnak, házról-házra, épületről épületre haladnak. A lehallgatás miatt drasztikusan lecsökkentették a mobiltelefonok és a rádió adó-vevők használatát. Az autók helyett inkább motorkerékpárt használnak. A támadások során gyakran égetnek gumit, vagy olajat, hogy a fekete füsttel nehezítsék a levegőből jövő támadásokat.

³³⁷ AL-LAMI, Alaa: *ISIS' Fighting Doctrine: Sorting Fact from Fiction*. Al-Akhbar, October 31, 2014. <http://english.al-akhbar.com/node/22280>; letöltés 2017. 10. 11.

³³⁸ NAJI, Abu Bakr: *The Management of Savagery: The Most Critical Stage through Which the Umma Will Pass*. trans. by William McCants, Institute for Strategic Studies at Harvard University, May 23, 2006. <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf>; letöltés: 2010. 05. 12.

³³⁹ AL-LAMI, Alaa: *ISIS' Fighting Doctrine: Sorting Fact from Fiction*. Al-Akhbar, October 31, 2014. <http://english.al-akhbar.com/node/22280>; letöltés 2017. 10. 11.

³⁴⁰ Uo.

Stratégiai szempontból vizsgálva az ISIS erői főbb utakat, olajmezőket, gátakat, erőműveket tartottak ellenőrzésük alatt, tudatában voltak annak, hogy a teljes infrastruktúrát nem képesek őrizni, azokra koncentráltak, amelyek megélhetési és bevételi forrást biztosítottak számukra.

Az Iszlám Állam világosan megfogalmazta, hogy célja a Kalifátus megteremtése Irakban és Szíriában, majd a próféta tervének megfelelően világszinten. Ennek figyelembevétele azért fontos, mert az Iszlám Állam iraki és szíriai összeomlását követően az utódszervezetek erről a célról nem mondanak le. Az Iszlám Állam vezetése tanulmányozta a nyugati állammodelleket, megvizsgálta a konfliktusokat és arra a következtetésre jutott, hogy az emberek akarátának figyelembevétele a demokratikus társadalmakban igen kényes kérdés. Az ellenük szövetkező Nyugat ellen hosszú háborúra kell felkészülni. A stratégiai célt csak úgy lehet megvalósítani, ha Nyugaton aszimmetrikus városi gerillahadviselést folytatnak a lakosság ellen támogatók felhasználásával. Ez a gyakorlatban úgy értelmezendő, hogy terrortevékenységeket alkalmaznak változatos módszerekkel és különféle személyeket vonnak be a merényletekbe. A támadások rendszertelenek, előre megjósolhatatlanok, hevesek, szimbolikus városokban alkalmazzák és lehetőleg minél több embert ölnek meg. Az aszimmetrikus háború sajátosságai alapján ezt közvetítőkön keresztül vívott háborúnak is nevezhetjük (proxy war), de talán helyesebb a terrortámadás kifejezést alkalmazni. Az Iszlám Állam kidolgozta azt is, hogyan fog az ellenség katonailag reagálni. 2016-ban az Iszlám Állam arab nyelvű hetilapjában jelent meg az elgondolás a következő címmel: „A keresztények illúziói a Kalifátus korában” („The Crusaders’ Illusions in the Age of the Caliphate”).³⁴¹ Ebben leírják azt, hogy a Nyugat katonai műveletei az Iszlám Állam ellen Irakban, Szíriában, Líbiában és Nyugat-Afrikában folytatódni fognak, azzal a tévedéssel, hogy az Iszlám Állam katonai legyőzése véget vet a fenyegetettségnek. A katonai győzelem teljes mértékben felőrli az Iszlám Államot úgy, hogy semmi nem marad belőle. Az Iszlám Állam vezetése feltételezi, hogy az ellenük harcoló nyugatiak esetében a katonai erők csak korlátozottan alkalmazhatók belföldön, ezért az ellenség katonai fellépése csak korlátozott lehet, főként kormányépületek, turisztikai létesítmények és sportesemények védelmére használják. Azzal számolnak, hogy a hírszerző szolgálatok növelik velük szemben az adatszerző tevékenységet. A rendvédelmi szervezetek viszont agresszíven lépnek fel ellenük,

³⁴¹ MOONEY, Michael J.: *A Military Assessment of the Islamic State's Evolving Theory of Victory*. June 26, 2017. <https://warontherocks.com/2017/06/a-military-assessment-of-the-islamic-states-evolving-theory-of-victory/>; letöltés: 2017. 10. 15.

igyekeznek figyelemmel kísérni aktivistáik tevékenységét, tagjaikat elfogják, megölik, vagy bíróság elé állítják, a törvényhozókat pedig szigorúbb törvények meghozatalára serkentik.³⁴² Ennek a folyamatnak számtalan stratégiai hatása van. A nyugati polgári veszteségek száma meghaladja az Iszlám Állam veszteségeit. Meg kell jegyezni, hogy ez nem felel meg a valóságnak, szintisza propaganda, hiszen az Iszlám Állam veszteségei összehasonlíthatatlanul nagyobbak, mint a nyugati terrortámadások áldozatai, arról nem is beszélve, hogy az Iszlám Állam gyakran saját embereit is lemészárolja. Szerintük a támadások és az azokat kísérő médiakampányok növelik az Iszlám Állam nemzetközi hitelét és toborzási esélyeit, ugyanakkor a merényletek félelmet, rettegést okoznak a nyugati társadalmakban. A támadásoknak gazdasági hatásuk is van, elsősorban a turizmus elmaradása károkat okoz a nyugati országoknak, de megváltoztatja az emberek szokásait is. Nagyobb összegeket fordítanak fizikai biztonságra és kevesebbet a szociális programokra. Törés keletkezik a kormány és a lakosság között, különösen akkor, ha a támadások folyamatosak. Értékelésük szerint a támadások Európában és az Egyesült Államokban „lerombolják a muzulmánok és a helyi lakosok közötti szürke zónát, a muzulmánok vagy feladják hitüket, vagy migrálnak és az Iszlám Állam kötelékében harcolnak”.³⁴³ Ha a polgári áldozatok száma növekszik, a kormányok azért kénytelenek küzdeni, hogy lakosságukat megvédjék, ha viszont szigorú intézkedéseket hoznak, akkor gyengül a lakosság szuverenitása és előáll a „demokratikus kormányzási dilemma”. A demokratikus jogok egyidejű védelmével az államok biztosítják polgáraiknak a demokratikus jogokat, ugyanakkor az Iszlám Államhoz csatlakozottak is könnyebben végrehajthatják a támadásokat. Ez meglehetősen sajátos logika az Iszlám Állam részéről, de nem teljesen alaptalan. Az Iszlám Állam elvei alapján érdekesen értelmezik az ellenség politikai reakcióját a támadásokkal kapcsolatban. Feltételezik, hogy a kormányokban intenzív viták keletkeznek a cselekvést illetően. A politikusok az állampolgárok védelme érdekében drákói szigorításokat akarnak bevezetni (agresszív figyelés, letartóztatás, házkutatások), magasabb költségvetést biztosítanak a rendvédelmi szervezeteknek, megerősítik az infrastruktúrát, a hadsereget felhasználják a rendvédelmi szervek megerősítésére, mialatt megkísérlik ugyanazon polgárok jogait védeni. Ez gyengíti a terrorellenes intézkedéseket, ugyanakkor nő a terrorszervezetek akciószabadsága. A nyugati politikusok nagyobb belső biztonságot szeretnének elérni, nagyobb külpolitikai lépésekkel összehangolva, amit közvélemény-kutatásokkal próbálnak alátámasztani.

³⁴² Uo.

³⁴³ Uo.

Az Iszlám Állam propagandagépezete példaként hozza fel a 2004-es madridi vonat elleni merényletet, aminek komoly politikai következményei lettek Spanyolországban. Ennek kapcsán szeretnék elérni, hogy néhány nemzet lépjen ki a koalícióból, mondván azt, hogy a részvétel kisebb kockázattal jár, mint az Iszlám Állam elleni háború.

Fegyverzet

Az Iszlám Állam bármilyen fegyvert felhasznál, amihez hozzájut. Számos beszerzési forrás létezik, de a legalapvetőbb az iraki és szír hadseregtől megszerzett, illetve a lázadóktól kapott fegyver. Több olyan fegyverhez is hozzájutott, amelyek amerikai gyártmányúak, ezeket – annak idején – az Egyesült Államok segélyprogram keretében juttatta Szaúd-Arábiába, illetve adta el más térségbeli államnak. Ezek között megtalálhatók harckocsik, tüzérségi eszközök, köztük 155 milliméteres tarackok, aknagránátok, rakéták, páncéltörő eszközök, légvédelmi fegyverek, amelyek felhasználhatók a koalíciós erők helikopterei és alacsonyan szálló repülőgépei ellen is.³⁴⁴ Az Iszlám Államnak T-55 típusú harckocsijai, MiG-21-es vadászgépei és Scud rakétái is voltak, de ezek hadrafoghatósága erősen kétséges, hiszen amúgy sem tudták volna használni, mert a koalíciós légvédelem azonnal lelötte volna őket. Hírszerzési adatok gyűjtésére felhasználták a pilóta nélküli eszközöket is. Nem megnyugtató, hogy rendelkeztek vegyi fegyverekkel is, kérdéses, hogy honnan szerezték be azokat.³⁴⁵ Aktívak voltak a kibertérben is. Tevékenységük a közösségi médiára koncentrálódott, főként pszichológiai hadviselési és toborzási céllal. Később kibertámadásokra összpontosítottak, különösen a helyi infrastruktúra ellen.³⁴⁶ Számos médiajelentésben találkozhattunk azzal, hogy kiberszakembereket toboroztak, nagy valószínűséggel be is vetették volna őket, de úgy tűnik, hogy erre már nem volt idejük.

A fegyverek természetesen nem csak az említett forrásokból származnak, hanem az illegális fegyverkereskedelemből is, amihez rendelkezésre állnak (álltak) a pénzforrások.

³⁴⁴ Islamic State Weapons in Iraq and Syria: *Analysis of Weapons and Ammunition Captured from Islamic State Forces in Iraq and Syria*. Conflict Armament Research, London, September 2014. http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2014/09/Dispatch_IS_Iraq_Syria_Weapons.pdf; letöltés: 2015. 03. 18.

³⁴⁵ Islamic State used chemical weapons against peshmerga, Kurds say. The Guardian, March 14, 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/14/islamic-state-isis-used-chemical-weapons-peshmerga-kurds>; letöltés: 2015. 03. 15.

³⁴⁶ FEAKIN, Tobias: *ISIS Pushes for Offensive Cyber Capability*. The Strategist, June 1, 2015. <http://www.aspistrategist.org.au/isis-pushes-for-offensive-cyber-capability>; letöltés: 2017. 10. 11.

Humán erőforrások

Ezen a területen számos egymásnak ellentmondó, pontatlan, becsült adatot találunk. 2015-ös amerikai hírszerzési adat szerint csak Szíriában 20 ezer harcossal rendelkeztek, ebből 3400-an Nyugatról érkeztek.³⁴⁷ 2014 végén a CIA 31 ezer főről számolt be.³⁴⁸ A létszámnövekedéssel párhuzamosan a koalíciós támadások kezdetétől nőtt a veszteség is, hozzávetőleg 10 ezer iszlám harcost öltek meg. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a halottak többsége nem harcos volt, hanem civil áldozat, akik nem is vettek részt harcokban. Megjegyzendő, hogy a sebesültek száma a tapasztalatok szerint hozzávetőleg duplája a halottakénak.

A 12 ezer külföldi harcos több országból érkezett, vannak köztük európaiak, amerikaiak, afrikaiak, közel-keletiek, sőt ausztrálok is. A legtöbb öngyilkos merénylő a külföldi harcosok közül kerül ki, úgy tűnik, mintha úgy választották volna ki, hogy meghaljanak.³⁴⁹ Számos harcost hozzáértésük és tapasztalataik alapján válogattak ki. Különös figyelmet fordítottak azokra, akik használhatók voltak a pszichológiai hadviselésben, a logisztika és technológia területén. Emiatt elég nehéz megállapítani, hogy ki a harcos és ki nem az.

Szervezet, vezetés és irányítás

Az Iszlám Állam körzetekből állt. A körzetek viszonylag önállóak voltak, beleértve a katonai erőket is. A katonai erők maximális mozgékonyssággal rendelkeztek, nem szigorú rend alapján épültek fel. Ez a „lazaság” biztosította a doktrína gyakorlatban történő alkalmazását, a mobilitást és a gyors átcsoportosítást. A katonai erők a főbb útvonalak mellett települtek, többnyire lakott területen. Ez megkönnyítette a harccsoportok integrálását, gyalogos, páncélos, légvédelmi, páncéllhárító, logisztikai erők bevetését, attól függően, hogy éppen mire volt szükség. Amikor a koalíciós erők támadása elkezdődött, az erőket kisebb csoportokban helyezték el, egyre kisebb mobil csoportokat hoztak létre. Mivel híradó eszközökkel nem rendelkeztek, a közösségi médiát alkalmazták összeköttetésre (Twitter, WhatsApp).

³⁴⁷ STROUSE, Kevin: *We Don't Actually Know How Big ISIS Is – And Neither Does ISIS*. Overt Action, March 3, 2015. <http://www.overtaction.org/2015/03/we-dontactually-know-how-big-isis-is-and-neither-does-isis>; letöltés: 2015. 03. 20.

³⁴⁸ NICKS, Denver: *CIA Says ISIS Ranks May Have Tripled*. Time, September 12, 2014. <http://time.com/3340662/cia-isis-isil>; letöltés: 2014. 09. 20.

³⁴⁹ Foreign Fighters in Iraq and Syria. Radio Free Europe, updated on January 29, 2015. <http://www.rferl.org/content/infographics/foreign-fighters-syria-iraq-isis-isil-infographic/26584940.html>; letöltés: 2017. 10. 11.

A vezetési és irányítási struktúra is decentralizált, rugalmas és mobil volt. A döntés helyben született, nem volt szükség bonyolult, többszintű alá-fölérendeltségi rendszerekre. Valójában az Iszlám Állam katonai vezetési rendszere alulról fölfelé épült fel. A teljes rendszer működése az alsó szintű parancsnokokon múlik, ehhez teljes akciószabadsággal rendelkeznek.³⁵⁰

Jogosan merül fel a kérdés, honnan származik a katonai erő és elszántság. A legfőbb tényező kétségkívül pszichológiai. Vallási fanatizmus adja a meggyőződést, hogy igaz ügyért harcolnak, semmibe veszik a veszélyt és a halált, mártírként halnak meg, ez a végső cél. A tevékenységet az iszlámban való hit, nem a szabad akarat, hanem Isten (Allah) határozza meg. Vannak emberek, akik úgy vélik, hogy két lehetőség van: győzelem vagy halál. A szélsőségesség válik kegyetlenséggé a harctevékenység során a legyőzöttekkel szemben. Ez a magatartás félelmet okoz azoknál, akik szemben állnak az Iszlám Állammal. Ezt a könyörtelenséget sugallja a viselkedés központi elemeként a média a harcosok irányában és kelt félelmet az ellenségben. Ez ugyanakkor nem más, mint pszichológiai hadviselés. A terroristát átlagemberként állítják be, aki gyengíti a szemben állók célkitűzését. Az ellenségét megölő militáns ugyanaz a személy, aki tudatában van annak, hogy harca egyirányú jegy a mártíromsághoz. A másik tényező a fegyver, amiről azt hiszik, hogy erősebb annál, mint ami az ellenség rendelkezésére áll. A kiképzést illetően meg kell jegyezni, hogy a harcosok jelentős részét már az Iszlám Állam létrejötte előtt kiképezték, sőt gyakran ironikus módon a szövetséges erők. A kiképzés néhány hetet vett igénybe. A tananyag legnagyobb része az Iszlám Állam ideológiájának megismerése, a többi katonai képzés.

A muzulmán világ modern történetében egyetlen konfliktus sem vonzott annyi dzsihádistát, mint az iraki–szíriai háború. 2014-től a globális dzsihád központja Irak és Szíria. 81 nemzetiséghez tartozó dzsihadista csoportosult Irakba és Szíriába, hogy Aszad és az iraki síita rendszer ellen harcoljon, részt vegyen az Iszlám Kalifátus létrehozásában, valamint fellépjen a helyi arabok és a Nyugat ellen. A külföldi harcosok közül a legtöbb az észak-afrikai országokból érkezett, a legnagyobb kontingens tunéziai (3000 fő), szaúdi (2500 fő), marokkói (1500 fő) és algériai (500–800 fő).³⁵¹ Ebben a számban nincsenek

³⁵⁰ Dog Leaks: *The ISIS and its Military Tactics*. Invisible Dog No. 35, November 2014. http://www.invisible-dog.com/isis_tactics_eng.html; letöltés: 2017. 10. 11.

³⁵¹ FRIEDMAN, George: *The top five events in 2014*. Stratfor, Dec 30, 2014. <http://www.stratfor.com/weekly/top-five-events-2014#axzz3NJ1tsbwB>; letöltés: 2015. 01. 18.
LARBI, Tarik Ben: *Le Maroc face à la „Daesh connection”*. Jeune Afrique, 24 Novembre 2014. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2810p040.xml0/>; letöltés: 2015. 01. 18.

benne a Franciaországban és Belgiumban élő észak-afrikaiak, akik száma körülbelül 1500–2000 fő. Fontos megjegyezni, hogy a legtöbb külföldi harcos azt követően érkezett, hogy 2014-ben az Egyesült Államok elkezdte a bombázásokat az Iszlám Állam ellen. Mohammad Yassine el-Mansouri, a marokkói külföldi hírszerző szolgálat (Direction Générale des Etudes et de la Documentation, DGED) vezetője szerint az Iszlám Államban a marokkói dzsihádisták közül vannak a legtöbben vezető beosztásban (emírek, miniszterek, például belügy, igazságügy, pénzügy).³⁵²

Az észak-afrikai harcosok motívumai között az is szerepet játszik, hogy havonta ezer dollár fizetést kapnak, ellentétben a sírekkkel, akik csak ötszáz dollárban részesülnek.³⁵³

Az Europol igazgatója szerint ötezer fő európai szolgál Irakban és Szíriában a dzsihádisták szervezetek kötelékében.³⁵⁴

Az Iszlám Állam kiválóan kihasználja a globalizáció és a kommunikáció lehetőségeit, tisztában van azzal, hogy Szíriában nem képzelhető el olyan nemzetközi beavatkozás, mint ami Líbiában és Irakban történt. Aszad leváltása érdekében Kuvait, Katar és Szaúd-Arábia állampolgárai és nem kormányzati szervezetei különböző fegyveres csoportokat támogattak, ezek között volt az Iszlám Állam is.³⁵⁵ Így a Perzsa (Arab)-öbölbeli monarchiák révén vált hatalmi tényezővé. Minden barbársága ellenére hatásos és részben pozitív üzenettel rendelkezett, ami jelentősen különbözik az afganisztáni tálibok retorikájától. Olyan korban hirdeti az iszlám aranykorát, amikor a Közel-Kelet destabilizálódott, Irak, Szíria, Líbia lángokban áll, Egyiptomban katonai kormányzás van, Jemenben polgárháború dúl. Legitimációját a 7–8. századi Arábiában létrejött, első önálló területtel rendelkező iszlám birodalomból eredezteti. Terrorista és vallásos taktikái ellenére olyan politikai gépezet, amelynek célja az államépítés. Ebben különbözik a terrrorszervezetektől. Az elfoglalt területeken jelentősen javítja az élet minőségét, utakat épít, ingyenkonyhákat működtet, a gyerekeket beoltja betegségek ellen, biztosítja az áramszolgáltatást és tisztában van azzal, hogy államot nem lehet terrorral és erőszakkal fenntartani, szükség van a konszolidációra. Földrajzi szempontból létre akarja hozni a

³⁵² NERIAH, Jacques: *North African Fighters in the Syrian and Iraqi Conflict: The Reality and Implications*. Institute for Contemporary Affairs January Vol. 15, No. 1., January 13, 2015. <http://jcpa.org/article/north-african-fighters-in-the-syrian-and-iraqi-conflict>; letöltés: 2015. 01. 18.

³⁵³ LARBI, Tarik Ben: *Le Maroc face à la „Daesh connection”*. Jeune Afrique, 24 Novembre 2014. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2810p040.xml0/>; letöltés: 2015. 01. 18.

³⁵⁴ <http://ibnlive.in.com/news/about-5000-european-union-nationals-in-islamic-state-ranks-says-europol/522858-2.html>; letöltés: 2015. 01. 19.

³⁵⁵ Ez a fajta háború a nyugati irodalomban proxy war néven ismert, amelyet magyarra „meghatalmazottak útján vívott háborúként vagy helyettesítő háborúként” fordíthatunk.

Bagdadi Kalifátust, propagandagépezetével elgondolásai azonnal megjelennek a weboldalakon, Facebook és Twitter bejegyzésekben. A félelem propagandájára épít, a közösségi médiát különleges tehetséggel alkalmazza. Sem síitáknak, sem más vallás követőinek nincs helyük benne. Nem feledhetjük el azonban, hogy bár rendelkezik az államra jellemző szociális és gazdasági infrastruktúrával, nemzetközi elismertsége nincs. A modern kori történelemben ennek az államalakulatnak volt előzménye, nevezetesen a PFSZ,³⁵⁶ amely Arafat vezetésével az egymáshoz lazán kapcsolódó gazdasági, pénzügyi szervezeteket komplex, önellátó gazdasági szervezetté kovácsolta össze.³⁵⁷ Abu Bakr al-Baghdadi arra használta a Szíriában rezsimváltásra törekvő államok támogatását, hogy saját szervezetének pénzügyi alapjait megteremtse. Ebben példaképe Jasszer Arafat volt. Al-Baghdadi a nyersanyagok értékesítése céljából szövetséget kötött a helyi szunnita törzsekkel, így az olajkitermelés és értékesítés közös tevékenységgé vált, gyakran magának az iraki kormánynak értékesítették a csempészárut. A pénz egy részét népjóléti intézkedésekre fordítják. Az Iszlám Állam tevékenysége bizonyos szempontból hasonlítható a zsidó állam alapítóinak ideológiai tevékenységéhez. Ők is azt hirdették az 1940-es évek végén, hogy jöjjenek a zsidók az ígéret földjére Izraelbe. A muzulmánoknak a propaganda szerint az Iszlám Állam jelenti az ígéret földjét.³⁵⁸ Ez együtt jár az első világháború utáni, a nyugati hatalmak által 1916-ban a Sykes–Picot-egyezménnyel meghúzott határok lebontásával.

Az Iszlám Állam jelentős bevételt termelt, úgy működött, mint egy multinacionális szervezet. A *The Wall Street Journal* szerint csupán olajexportból napi kétmillió dollár bevételre tett szert. Célja saját ország létrehozása korábbi államok romjain.

Közigazgatási rendszere meglepően kifinomult. Két pillére van: az iszlám bíróság és egy mobil rendőri erő, amely az ítéleteket nyilvánosan, az utcán, vagy köztereken hajtja végre. A barbár cselekedetek egyébként nem idegenek a térségtől, legfeljebb ma más a propaganda eszköze, illetve technikai lehetősége a cselekmények kommunikálására. A nyugati közvélemény szemében ezek a tettek egy brutális, szadista hadsereg barbárságai, nem utalnak arra, hogy egy modern állam igyekszik megszerezni a helyi lakosság támogatását, hogy legitimációra tegyen szert. „A Nyugat csak a kivégzéseket látja. De kivégzések, árulók és kémek minden háborúban vannak. Mi ingyenkonyhákat is felállítottunk, újjáépítettük az iskolákat és a kórházakat, helyreállítottuk a víz- és

³⁵⁶ Palesztin Felszabadítási Szervezet.

³⁵⁷ NAPOLEONI, Loretta: *Az iszlamista*. Főnix HVG könyvek, Budapest, 2015. 58. o.

³⁵⁸ Uo. 58. o.

áramszolgáltatást, fizettünk az ételért és az üzemanyagért. Az ENSZ arra sem volt képes, hogy célba juttassa a humanitárius segélyt. Mi még a gyerekeket is beoltottuk gyermekbénulás ellen. Lehet, hogy bizonyos dolgok látványosabbak a többinél. De minden tolvajra, akit megbüntetünk, száz gyerek jut, akiket viszont a Nyugat büntet a közönyösségével” mondta egyik tagja.³⁵⁹

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi vonzza a nyugaton született muszlimokat, hogy addigi életüket feladva csatlakozzanak egy középkori jellegű háborúhoz, amely olyan földért folyik, ahol még sohasem jártak. Ebben számos ok mellett (kilátástalanság, munkanélküliség, kirekesztettség, kalandvágy) szerepet játszik az is, hogy részt vegyenek a Közel-Kelet új politikai rendjének kialakításában. Olyan modern állam van születőben, ahol (legalábbis az etnikai tisztogatást követően) nincs szektáriánus feszültség, a hívek romlatlan államként tekintenek a kalifátusra, ahol a testvériség a fő szervezőerő, a vezérelv a tisztesség. Persze számos nyugati fiatal számára a dzsihád és a lázadás kalandot, katonai nyári táborot jelent. Ők a legveszélyesebbek, hiszen nem értik meg, hogy a helyi lakosság milyen szenvedésen ment keresztül.

Az al-Kaida és az Iszlám Állam közötti azonosságok és különbségek fontosak egyrészt a szervezetek működése szempontjából, másrészt a terrorelhárítás módszereinek megválasztásában. Az együttműködés és az ellentétek megnyilvánulása három szinten vizsgálható, ezek a tevékenységi irány, a stratégia és a geopolitika. A tevékenységi iránya meghatározza a katonai és politikai környezetet, a stratégiai eltérések meghatározzák az adott műveleti stratégiát és taktikát, beleértve a földrajzi jelenlétet is. A geopolitikai aspektus azokra a módszerekre vonatkozik, amelyek szerint az adott terület szereplői viselkednek a terrorszervezetekkel kapcsolatban. A befolyás megszerzése mindkét szervezet számára különösen az arab változások kezdetétől igen fontos. A két szervezet közötti eltérések markánsan megnyilvánulnak az elfogadottságért folyó versengésben. Ez különösen érzékelhető azokon a területeken, ahol mindkét szervezet jelen van. Jól érzékelhető Szíriában, ahol az al-Kaidát az al Nuszra Front képviseli, vagy a Sínai-félszigeten, ahol mindkét szervezet több csoporttal képviselteti magát, illetve Líbiában, ahol újraformálódnak a terrorszervezetek közötti kapcsolatok.

³⁵⁹ Uo. 89. o.

Léteznek ideológiai különbségek is, de ezek nem tükröződnek műveleti szinten. Vitát jelent a szervezetek között a muzulmánok megölése, az al-Kaida ezt a módszert helyteleníti. Eklatáns példa, amikor az Iszlám Állam merényletet hajtott végre mecsetben imádkozó muzulmánok ellen. Az Iszlám Állam központi hatóságot hozott létre Kalifátus formájában, amelynek a tagok hűségesküvet tettek. Ezzel szemben az al-Kaida decentralizált, nem hierarchikus struktúrával rendelkezik, amelyben a regionális szereplők gyakorolhatják a saját dzsihádjukat.

A stratégiát illetően is eltérések vannak a szervezetek között. Az al-Kaida az arab változásokat követően igyekezett új tagokat toborozni, sok időt szánt a kiképzésre, a nemzetközi elfogadottság növelése érdekében pedig kevesebb terrorakciót hajtott végre. Ezalatt az Iszlám Állam – kihasználva a regionális helyzetet – szabadon mozgott az országok között a gyenge határellenőrzésnek köszönhetően. Az al-Kaida megmaradt konspiratív szervezatként, regionális szövetségeseket hozott létre abban a reményben, hogy ezeket később összekapcsolja, míg az Iszlám Állam területek elfoglalására és megtartására törekedett, ezt láthatjuk Szíriában, Egyiptomban és Líbiában. Az Iszlám Állam akcióinak gyakorisága a Közel-Keleten és Európában arra készítette a nemzeti hatóságokat, hogy nemzetközi szövetséget hozzanak létre a szervezet ellen. Ez a tevékenység egyben elvonta a figyelmet az al-Kaida szervezetről, amely szabadabban végezhetett toborzó és hálózátépítő tevékenységét, gyengítve ezzel az Iszlám Állam ezirányú fellépését. A területvesztés hozzájárult az Iszlám Állam meggyengüléséhez, természetesen 2005-től nem hagyhatjuk figyelmen kívül a koalíciós erők intenzív katonai fellépését sem. A szervezet meggyengítése arra kényszeríti a megmaradt állományt, hogy újraszerveződjön újabb formációkban. Az Iszlám Állam centralizált vezetési struktúráját figyelembe véve nem sok esélye van annak, hogy a visszatérő harcosok új helyen ugyanazt a stratégiát folytatják. Figyelembe véve a jelenlegi politikai és biztonsági körülményeket, az Irakból és Szíriából távozott harcosok csatlakozhatnak az al-Kaidához. A két szervezet versenyez egymással a jelenlét és befolyás megszerzésére Európában is. Jelenleg az al-Kaidának nagyobb befolyása van a Földközi-tenger déli medencéjében, északon az Iszlám Állam szerzett nagyobb tapasztalatot késeléses merényletekben, gépjárműves gázolásokban, ami azt bizonyítja, hogy az egykor centralizált vezetés technikailag és taktikát illetően is decentralizálódott és bizonyítja azt, hogy iraki és szíriai veresége ellenére is képes merényleteket végrehajtani Európában.

A jövőben mindkét szervezet számára a legnagyobb kihívást jelenti a Földközi tenger északi medencéjében és Európában történő toborzás. Mivel a potenciális hívek száma korlátozott és többé-kevésbé ugyanabból a csoportból tevődnek össze, a két szervezet konfliktusa inkább a szervező munka területén jelentkezik, mintsem akciók szervezésében. Mindkét szervezet a túlélés érdekében küzd a térségben, ugyanakkor nem mellőzhető az a tény sem, hogy a térség államai növelték terrorelhárító képességeiket és ebben nem kis szerepe van az európai segítségnek és a javuló regionális együttműködésnek is. Mindkét szervezet jelenléte és működése nagymértékben függ a helyi erők fellépésétől is.

A következő táblázat az al-Kaida harcosok létszámát mutatja:³⁶⁰

Szíria: 10 000–20 000	Egyiptom: 1000
Szomália: 7000–9000	Afganisztán, Pakisztán, India:800
Líbia: 5000	Banglades, Myanmar: 300
Jemen:4000	Oroszország: 100
Egyéb Magreb és Szahel-övezeti országok: 4000	

Az Iszlám Állam és az al-Kaida közötti különbségeket a következő táblázat szemlélteti:³⁶¹

Al-Kaida	Iszlám Állam
Stratégiai célok: Majdnem az egész nyugati világ	Iraki és szír rezsím (2015-től diverziós támadások Európában)
Takfír (hitehagyott muzulmán) magyarázat: Elkerülni a szektáriánusok és a muzulmánok közötti összetűzéseket	Nincs különbség a hitehagyottak és a muzulmánok között
Terület: Stratégiai erődök adminisztratív létesítmények nélkül	Terület adminisztratív irányítása kvázi államként
Módsz operandi: Látványos és célzott támadások	Gerilla stílusú akciók az ellenséges haderők ellen

³⁶⁰ AKL, Ziad A.: Al-Kaida and IS: Conflicts of Influence in the South of the Mediterranean 2018. <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/building-trust-challenge-peace-and-stability-mediterranean-21624>; letöltés: 2019.01.07.

³⁶¹ Uo.

IX. A MILÍCIÁK SZEREPE A KÖZEL-KELETEN ÉS ÉSZAK-AFRIKÁBAN³⁶²

A szűkebb és tágabb értelemben vett Közel-Keleten egyaránt jelen vannak a milíciák, amelyek szerepe az elmúlt években jelentősen megváltozott.

Ha a vizsgált térség katonai biztonságáról beszélünk, meg kell vizsgálni a milíciák szerepét, azok hatását a regionális biztonságra és a konfliktusok kimenetelére. A szír és az iraki konfliktusban számos milíciával találkozhatunk. Ezek közé soroljuk az iráni és az iraki síita milíciákat, a Hezbollahot, az al-Nuszra Frontot, de a kurd milíciákat, valamint az Aszaddal szemben álló ellenzéki erőket is. Első pillantásra a jelenségben nincs semmi új. A milíciák már az ókorban is léteztek és komoly szerepet játszottak a különböző konfliktusok során. A bibliai időkben az izraeli törzseknek nem volt reguláris hadseregük, a háborúra történő felkészülés törzsek keretein belül zajlott. A kánaánita Sisera parancsnok és a héber Deborah által vezetett erők kilencszáz harci szekérrel rendelkeztek és mentek harcba a törzsi alapon szervezett hadsereggel szemben. A törzsi társadalmakban nem voltak elterjedve a reguláris hadseregek, de ha a mai állapotokat vizsgáljuk, megállapítható, hogy a törzsi társadalmakban ma sem jellemzők a reguláris hadseregek, vagy ha léteznek, kisebb szerepet játszanak. Elég, ha csak Afganisztánra vagy Líbiára gondolunk.

A modern korban is fontos a milíciák szerepe. A 19. században az olasz népfelkelés hőse, Garibaldi mintegy ezer embert számoló milíciájával elfoglalta Szicíliát, emberei valamennyien civil önkéntesek voltak.

Régen a milíciákat azért alkalmazták, mert nem voltak képesek reguláris hadsereget felállítani. Ma más célból hozzák létre ezeket a formációkat.

A milíciák alkalmazásának két fontos előnye van a reguláris hadseregekkel szemben.³⁶³ Az egyik a gyorsaság és a rugalmasság. Másik a küldetésüket illetően megnyilvánuló erős motiváltság és lelkesedés, ellentétben a fegyelmen, engedelmisségen és jogi szabályozáson alapuló reguláris hadseregekkel.

³⁶² KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 254–273. o. ISBN 978 963 327 774 4

³⁶³ HACOEN, Gershon: *The militia option in Syria*. BESA Center Perspectives Paper No. 616, October 16, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/militia-option-syria/>; letöltés: 2017. 10. 23.

A szír konfliktusban ezek az előnyök hatékonyak bizonyultak. A polgárháború első hónapjaiban a reguláris hadsereg műveleti hibákból adódóan szenvedett kudarokat, mert nem alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez, a katonák harci szelleme pedig meglehetősen gyenge volt. Az egyedüli lehetőség az volt, hogy a rezsim a népi, nem szervezett, de a rezsimhez lojális erőkhöz fordult, amelyek nagy kegyetlenséggel, fékezetlenül tevékenykedtek. Később a Hezbollah erői csatlakoztak a harcokhoz. Annak ellenére, hogy katonai szervezetben tevékenykedtek, intenzív harci szellemről tettek tanúbizonyságot, ami vallási és etnikai motivációjukból ered. Az új hadviselési körülményekhez nagyon gyorsan alkalmazkodtak. 2015 őszén az orosz erők harctevékenységekbe való aktív bekapcsolódásával a helyi erők (szír hadsereg, felkelők, Hezbollah) hatással voltak az orosz fellépésre. A már a terepen harcoló helyi erők tették lehetővé azt, hogy az oroszoknak nem volt szükségük szárazföldi erők igénybevételére, ami sok időt, külön felkészülést követelt volna, nem beszélve a kockázatokról. Az amerikaiak és szövetségeseik, beleértve az oroszokat is, tudatában voltak annak, hogy a szárazföldi erők bevetése meglehetősen bonyolult és kockázatos. Az oroszok számára viszont kézenfekvő volt – az orosz áldozatokat nem követelő – légi bevetése és a helyi (kormány) erőkkel való együttműködés.

Hasonló logika alapján tevékenykedtek az amerikai erők is Észak-Irakban az ISIS elleni harcban Moszul felszabadítása során. A hadi kultúrában jelentkező különbségek és doktrinális eltérések ellenére mindkét nagyhatalom arra törekedett, hogy ne kelljen szárazföldi erőket bevetnie Szíriában és Irakban. Ennek oka nyilvánvaló: el akarták kerülni a magas emberveszteséget. Az ilyen típusú háborúban az események nagyon gyorsan kieshetnek az ellenőrzés alól, még mielőtt a hadműveletek elérnék a céljukat. Ilyen körülmények között, mielőtt sor kerülne a katonai erők bevetésére, a politikai vezetők szívesen fordulnak a milíciákhoz, amelyek szerencsés esetben megmenthetik őket a bizonytalan helyzetektől. Az orosz érdekek szempontjából a donyecki szeparatisták alkalmazásának logikája mentén kínálóznak a helyi erők, nevezetesen a milíciák, amelyek biztosítják a stratégia titokzatosságát ebben a feszültségekkel teli térségben. Ahogy Ukrajnában a szeparatisták, úgy Szíriában a milíciák alkalmazásával Putyin elkerüli annak a belpolitikai kellemetlenségeit, hogy saját erői veszteséget szenvednének. A donyecki orosz politika világosan tükröződik az orosz haderő szíriai hadviselésében is. A tűzszüneti megállapodások is kettős célt szolgálnak. Amíg az orosz és szír kormány támogatja a tűzszünetet, addig a milíciák – amelyek nincsenek alárendelve a kormányoknak – ellenzik,

vagy nem tartják be a megállapodást és folytatják a harcot. Hasonló logikával találkozunk a közel-keleti térségben más összefüggésben is. Amíg Abbasz elnök, mint a Palesztin Hatóság elnöke tiszteletben tartja a kapcsolatot az Oslói Megállapodást tető alá hozó szervezetekkel, addig más erők, például a Tanzim milíciák, –amelyek nem részei a vezetési rendszernek – folytatják a harcot, felépítésük vegyes, ami azt jelenti, hogy katonai és milícia sajátosságokkal is rendelkeznek.

Tevékenységük során fontos szerepet játszik szervezeti felépítésük, harceljárásuk, sajátosságuk és részfeladatuk. Vannak közöttük nagyobb és kisebb szervezetek. Olyan szervezet, mint például a Hezbollah, vagy az al-Nuszra Front komoly hatást gyakorol a harctevékenységek kimenetelére is. Harcmódjuk többnyire gyors, igyekeznek mielőbb eredményt elérni, de részt vesznek tűzszünetek létrehozásában, esetleg betartásában, vagy ha az érdekük úgy kívánja, azok megsértésében.

A milíciák által folytatott hadviselésnek a térségben a következő sajátosságai vannak:³⁶⁴

- Villámháborúk. Ennek oka az, hogy kevés erő áll rendelkezésre és ehhez alacsony szintű képesség társul. A milíciák közötti harcok gyakran minden átmenet nélkül, gyorsan törnek ki. A hadban álló felek döntési folyamata gyors, ami lényegesen különbözik a reguláris erők által követett gyakorlattól.
- Politikailag instabil környezet. Kijelenthetjük, hogy a stabil állam és a milícia-tevékenység összeférhetetlen egymással. A háborúk ezen formája politikailag instabil országokban tör ki, ezeket az országokat belső konfliktusok gyötrik, ami gyakran a politikai rendszer és a hadsereg összeomlásához vezethet. Kivétel az olyan helyzet, amikor két milícia között tör ki háború, ebből az egyiket általában az állam, vagy annak hadserege támogatja politikai célok elérése érdekében.
- Korlátozott földrajzi terület. Milíciaháborúk gyakran meghatározott földrajzi területen folynak, ami a harcoló milíciák természetéből és korlátozott képességeiből adódik, összehasonlítva egy reguláris hadsereggel. Gyakran előfordul, hogy a milíciák által használt fegyverek és maga a terület nem teszi lehetővé, hogy működési körzetüket földrajzilag kiterjesszék, ráadásul félnek attól, hogy a már megszerzett területeket is elveszíthetik.

³⁶⁴ Future for Advanced and Research Studied, Issue No. 281, 19 August 2017.
<https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15dfb3bd92f6ff4d>; letöltés: 2017. 08. 21.

- Kisméretű összetűzések. A korlátozott földrajzi terület miatt nagyméretű harctevékenységek folytatására sem a létszám, sem a fegyverzet nem elegendő.
- Irreguláris taktikák alkalmazása. Ez a gyakorlatban terrortevékenységet, ezen belül öngyilkos merényleteket jelent, figyelembe véve, hogy a harcok zömében lakott területen folynak. Ennek következtében a milíciaharcok inkább a gerillaháborúhoz, mint a hagyományos reguláris háborúhoz hasonlítanak.
- A polgári áldozatok magas száma. Ez a milíciaharcok legfontosabb sajátossága, mivel ezeket az erőket nem kötik a hadviseléssel kapcsolatos nemzetközi szabályok és szerződések, erkölcsi és humanitárius elvek. A viszonylag magas számú polgári áldozat is annak tulajdonítható, hogy a harcok többnyire lakott területen folynak.
- Rugalmasság a tárgyalások során. Ez a megállapítás viszonylagos, nem jellemez minden milíciaháborút, különösen nem jellemzi azokat, amelyek szektariánus, vagy vallási okokból törnek ki. Az is megkülönbözteti a többitől, hogy az állam sokszor nem vesz részt benne, ami nagyobb politikai manőverezési lehetőséget biztosít a tárgyalások során. Mindezek megkönnyítik a döntést és a kompromisszumot.
- A kedvezményezettek és a haszonélvezők szerepe. Ritkán, de előfordul, hogy egy milícia valakinek az érdekében folytat háborút egy másik ellen, hazai vagy külföldi megbízók támogatásával. Ezek a háborúk gyakran olyan harmadik fél sugallatára történnek, amely vagy részt akar venni a küzdelemben, vagy éppen be akarja fejezni azt. Ezek a felek esetenként részt vesznek a háborúban, vagy haszonélvezői az azt követő időszakban.
- A túszejtés lehetőségének kihasználása. A túszejtés általában tárgyalási előny vagy a harcokhoz szükséges pénz megszerzése érdekében folyik. Jóllehet reguláris háborúkban is ejtenek túszoikat, ennek gyakorisága ebben az esetben sokkal nagyobb.
- Csoportok közötti integráció és egyesülés. Ez a sajátosság különösen a szektariánus konfliktusok esetén jellemző. Többször előfordult, hogy egymás ellen harcoló milíciák szektariánus motívumok alapján egyesítették erőiket.

A milíciaháborúk gyakran hozzájárulnak a térség instabilitásának növekedéséhez és olyan helyzethez vezethetnek, ami szinte nélkülözhetetlenné teszi a milíciák további szerepét. Ilyen lehet például, ha az ország életében alternatív hatalmi tényezőként szerepelnek, akár egy adott kormánnyal szemben. Ez a hatás különösen szektariánus megosztottság esetén érvényesül. Értelemszerűen egy ilyen helyzet gyengíti az adott

kormányt. Egy milícia győzelme regionális, esetleg nemzetközi szinten politikai befolyást biztosíthat a szóban forgó szervezet számára. Politikai sikert eredményezhet egy katonai győzelem is. Ezt láthattuk a kurd pesmerga erőknél, sajnos azonban ezt a sikert nem sikerült teljesen kihasználniuk.

A milíciák tevékenysége természetesen érvényesül biztonsági területen is. Több milícia egymás ellen vívott harca instabilitáshoz vezet az adott országban, különösen akkor, ha hasonló célok érdekében küzdenek egymással párhuzamosan. Harcuk hozzájárul a többnyire illegális fegyverkereskedelem erősödéséhez. Korszerűbb fegyverek jobb érdekérvényesítéshez vezethetnek. Ezen a területen komoly szerepük van támogatóiknak. A biztonsági területen a regionális hatalmaknak szerepük lehet a fegyverek proliferációjában, de kedvező helyzetben akár a milíciák leszerelésében, feloszlásában is. Kezelésük egyik módszere lehet a reguláris erőkbe történő beolvasztás.

Ezek az elvek azért fontosak, mert egy Iszlám Állam utáni időszakban a szektáriánus alapon működő milíciák fenyegetést okozhatnak a térségben és azon túl is. Tevékenységük átnyúlik az országhatárokon, és nem mindegy, hogy ki és milyen fegyverrel látja el őket. A régió háborúi már bőven elérték azt a szintet, hogy a nemzetközi közösségnek nagyobb figyelmet kellene fordítani rájuk.

Ha képességeikről és tevékenységükről szólunk, érdemes közelebbről megvizsgálni két szervezetet: a Hamaszt és a Hezbollahot.

A globális és lokális dzsihádszervezetek között tipikusnak minősíthető a Hezbollah (Isten Pártja), ezért a hibrid terrorista szervezetek között célszerűnek tartom alaposabb elemzését. Hibridnek azért nevezhető, mert több funkciót lát el. A forradalmi élcsapatból nőtt ki 1982-ben Libanonban, szociális, vallási és oktatási feladatokat is ellát, katonai ellenállási tervvel rendelkezik (dzsihád), képviselői bent vannak a libanoni parlamentben, összefogja a libanoni síita közösséget. Legitim politikai szervezet Libanonban, ugyanakkor az Egyesült Államok és Izrael terrorszervezetként tartja számon.³⁶⁵

A hadtudomány művelői napjainkban sokat foglalkoznak a jövő hadviselésével, ennek első lépése a fenyegetések meghatározása. Ennek során megállapítható, hogy nem egyértelmű kérdésről van szó, hanem sokoldalú, komplex, a globalizáció, a nemzetközi csoportok és a nemzeti érdekek, valamint a fejlett technológiák által befolyásolt

³⁶⁵ AZANI, Eitan: *The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study*.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2013.832113?journalCode=uter20>;
 letöltés: 2017. 12. 29.

kihívásokról, amit nem hagynak érintetlenül a globális és regionális dzsihadista szervezetek. Ezért nevezik a kutatók a jövő konfliktusait többoldalúnak és multimodálisnak, egyszerűbben kifejezve hibrid hadviselésnek. A hibrid hadviselésről szóló tanulmányok még gyermekcipőben járnak, a kutatók számos kérdésben vitatkoznak, ami abból is adódik, hogy a konvencionális és irreguláris hadviselési módok gyakran együtt jelennek meg, ugyanúgy, mint az állami és nem állami szereplők. Szemléletesen írta le ezt a jelenséget Mattis altábornagy és Frank Hoffman amerikai kutató, szerintük a „hibrid fenyegetés magában foglalja a hagyományos hadviselés valamennyi módját, az irreguláris taktikákat és szervezeti elemeket, a válogatás nélküli erőszakot és a zűrzavart”.³⁶⁶ A második libanoni háború (2006 nyara) 34 napja alatt a Hezbollah az Izrael elleni háborúban szervezeti rugalmasságot, túlélőképességet, valamint a tűzerő összetett és innovatív alkalmazását mutatta be. Bizonyította, hogy nem állami tényezőként egy nyugati stílusú haderőről szerzett ismeretei alapján képes volt ellenlépéseket fogantatni.³⁶⁷

Boaz Ganor, a herzliai (Izrael) Nemzetközi Politikai és Terrorizmus Elhárító Intézet igazgatója szerint a hibrid terrorista szervezet két lábon áll. Az első láb a katonai, vagy paramilitáris szervezet, amely terrortámadásokat hajt végre, győzelmet arat a terrorizmus egyébként illegitim területén, míg a másik láb a politikai szervezet. A politikai szárny képviseli az ideológiát, választásokkal, kampánnyal legitimálja a szervezetet. Ezt a vonalat gyakran külföldi állami szervezetek szponzorálják.³⁶⁸

A 2006-os második libanoni háborút követően Irán Basár el-Aszad aktív támogatásával hozzákezdett a Hezbollah újraszervezéséhez és ennek keretében felfegyverzéséhez. Főként olyan föld-föld rakétákat szállítottak és rejtettek el földalatti létesítményekben, amelyekkel izraeli célokat tudnak elérni. Amennyiben az izraeli haderő tudomást szerzett a fegyverszállítmányok érkezéséről, igyekeztek a fegyvereket légicsapásokkal megsemmisíteni, ez a tevékenység folytatódik a szír polgárháború idején is. A Hezbollah a szír kormányerők oldalán hozzávetőleg hétezer harcossal vett részt a háborúban, ezzel párhuzamosan pedig folyamatosan készül egy Izrael elleni háborúra. A dél-libanoni települések között körülbelül

³⁶⁶ MATTIS, James N. – HOFFMAN, Frank: *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars*. US Naval Institute Proceedings Magazine 132 (2005).

<http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>; letöltés: 2017. 06. 11.

Idézi: AZANI, Eitan: *The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study*.

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2013.832113?journalCode=uter20>; letöltés: 2017. 06. 11.

³⁶⁷ Uo.

³⁶⁸ GANOR, Boaz: *The Hybrid Terrorist Organization and Incitement*. Jerusalem Center for Public Affairs (JCPA), 1 November, 2012. <http://jcpa.org/article/the-hybrid-terrorist-organization-and-incitement/>; letöltés: 2017. 06. 11.

kétszáz helyen találhatók fegyverraktárak, rakétakilövő-helyek és vezetési pontok. Raktárak és vezetési pontok találhatók Libanon keleti részén is a Bekaa-völgyben és Bejrút déli részén, elsősorban sűrűn lakott területeken.³⁶⁹ A szír polgárháborút a Hezbollah vezetése kihasználta arra is, hogy a raktárakat feltöltse. Nem mellékes az sem, hogy a polgárháború során a Hezbollah harcosai jelentős harci tapasztalatokra tettek szert. Ennek ellensúlyozására Izrael komoly hírszerzési képességeket vetett be, hogy megismerje a fegyverek helyét, különös tekintettel a nagy lőtávolságú GPS irányítású rakétákra, légvédelmi rendszerekre és különféle rendeltetésű rakétákra, amelyek Uzi Rubin, az izraeli rakétavédelem tervezője szerint „megváltoztatják az égboltot Tel-Aviv felett”.³⁷⁰

A Hezbollah fegyverbeszerzési törekvéseire Izrael rendszeresen válaszolt, de úgy tűnik, hogy mindkét fél igyekszik elkerülni a harcok eszkalálódását. Ez a helyzet azonban törékeny, könnyen megváltozhat, ugyanúgy, mint a szír konfliktus körülményei, különös tekintettel az állami és nem állami tényezőkre.

A második libanoni háborút követően a Hezbollah katonai ereje 17 000 és 45 000 fő között volt, ami megfelelt egy hadsereg létszámának.

Fegyverbeszerzési programja a 2006-os Hezbollah–Izrael háborút követően négy fázist foglalt magában:

- 2006 és 2008 között rövid és közepes hatótávolságú rakétákat szereztek be és helyeztek el raktárakban.
- 2009 és 2012 között föld-föld, föld-víz nagy hatótávolságú rakétákat és drónokat csempészték Libanonba.
- 2012 és 2016 között precíziós irányítású lőszereket, ballisztikus rakétákat szereztek be, valamint izraeli bevetésre kommandósokat képeztek ki.
- 2016-tól további precíziós irányítású eszközöket szereznek be, a nem irányíthatóakat pedig ellátják olyan eszközökkel, amelyek irányíthatóvá teszik azokat, továbbá igyekeznek saját rakétafejgyártási-képesség megteremtésére Libanonban és Szíriában a Hezbollah által ellenőrzött területeken.

³⁶⁹ KERCHNER, Isabel: *Israel says Hezbollah positions put Lebanese at risk*. The New York Times, May 12, 2015. <https://www.nytimes.com/2015/05/13/world/middleeast/israel-says-hezbollah-positions-put-lebanese-at-risk.html>; letöltés: 2017. 10. 22.

³⁷⁰ LIPPIN, Yakov: *Missile defense expert warns of growing strategic threat*. The Jerusalem Post, January 15, 2014. <http://www.jpost.com/Defense/Precision-guided-rockets-missiles-becoming-strategic-threat-architect-of-missile-defense-system-warns-338299>; letöltés: 2017. 10. 22.

A Hezbollah gyakran kap fegyvereket légi szállítással Iránból, illetve szíriai fegyvergyárakból. Gyakran érkeznek fegyverek Iránból kereskedelmi hajókon, konténerekben is.

Rakétáinak száma 120–140 000, ezek lőtávolsága 45 kilométer. Rendelkezik körülbelül 1000 közepes lőtávolságú rakétával és néhány száz nagy hatótávolságú rakétával. A ballisztikus rakéták száma néhány tucat, a drónokból néhány százat birtokolnak. A ballisztikus rakéták típusa Fateh–110, (szír neve M600), lőtávolsága több száz kilométer.³⁷¹

Az izraeli katonai vezetést aggodalommal tölti el légvédelmi képességük, ami egy katonai összetűzés során jelentősen csökkentené az Izraeli Légierő jövőbeni eredményes tevékenységét. Hírszerzési információk szerint a Hezbollah rendelkezik SA–17 és SA–22 föld-levegő rakétákkal, utóbbiakat Iránból kapta.³⁷² 2016-tól olyan korszerű radarokat használ, amelyek segítségével képes felfedni a libanoni légtérben tartózkodó izraeli repülőgépeket.³⁷³ Néhány tucat föld-víz rakétával is rendelkezik, ezek orosz gyártmányú Yakhont típusú manőverező robotrepülőgépek, amelyek 300 kilométer lőtávolsággal rendelkeznek és képesek Izrael bármely tengerparti célpontját elérni. Így a már néhány éve rendelkezésre álló iráni gyártmányú C–802 föld-víz rakéták kiegészülnek új típusokkal.³⁷⁴

Gadi Eisenkot altábornagy, izraeli vezérkari főnök szerint a Hezbollah Szíriában 2012–2017 között 1700 főt veszített el. Ez a szám bőven meghaladja az Izraellel vívott 2006-os háború 600–700 fős veszteségét.³⁷⁵

A Hezbollah katonai képességeinek növekedése gyorsan és váratlanul, a legkülönbözőbb területeken következett be. A változások követése, új célok megjelenése és eltűnése a másik oldalon gyors reagálást követelt meg.

³⁷¹ <http://militaryedge.org/armaments/fateh-110m600/>; letöltés: 2017. 10. 22.

³⁷² GROSS, Judah Ari: *If Hezbollah has the SA-17, it's a „big deal”*. The Times of Israel, 8 April 2016. <https://www.timesofisrael.com/if-hezbollah-has-the-sa-17-its-a-big-deal-expert-says/>; letöltés: 2017. 10. 22.

³⁷³ LIPPIN, Yakov: *Missile defense expert warns of growing strategic threat*. The Jerusalem Post, January 15, 2014. <http://www.jpost.com/Defense/Precision-guided-rockets-missiles-becoming-strategic-threat-architect-of-missile-defense-system-warns-338299>; letöltés: 2017. 10. 22.

³⁷⁴ Uo.

³⁷⁵ BRILLIANT, Joshua: *Analyses: Hezbollah's recovery timetable*. UPI, Sept. 7, 2006. https://www.google.hu/search?source=hp&q=%E2%80%9CA%20Analysis%3A+Hezbollah%E2%80%99s+Recovery+Timetable%2C%E2%80%9D+UPI%2C+September+7%2C+2006.&oq=%E2%80%9CA%20Analysis%3A+Hezbollah%E2%80%99s+Recovery+Timetable%2C%E2%80%9D+UPI%2C+September+7%2C+2006.&gs_l=psy-ab.3...3381.3381.0.4643.1.1.0.0.0.92.92.1.1.0....0...1..64.psy-ab..0.0.0....0.zE0-iSdV-fU; letöltés: 2017. 10. 17.

A Közel-Keleten az első hibrid terrrorszervezet az Egyiptomban 1928-ban alapított Muzulmán Testvériség mozgalom volt. A szervezet alapeszméje a hittérítés, a szociális infrastruktúra létrehozása és a dzsihád volt. Ők vezették be Egyiptomban az iszlám törvénykezést, a sariát. Jelszavuk: az Iszlám a megoldás (minden politikai és társadalmi problémára).

Visszatérve a Hezbollahra, egyszerű terrrorszervezetből hibrid terrrorszervezetté vált, sikerét annak köszönhetve, hogy sikeresen ötvözte a szociális ügyeket (családsegítés, kórházak működtetése, oktatás), a katonai tevékenységet és a politikai aktivitást. A három terület egymáshoz kapcsolódik, egymástól függ, valamint egymást kiegészíti.

A bemutatott példák alátámasztják, hogy a milíciákkal kapcsolatban folyamatos hírszerzésre és haditechnikai fejlesztésekre van szükség. Ha nincs szoros kapcsolat a katonai hírszerzés és a csapatok között, a reagálás késhet. A légierő felderítőrepülései főként az új eszközök detektálására szolgálnak. Vizuális és elektronikus eszközök felszerelése légi eszközökre sok hasznos információt eredményezhet a csempészettel és a raktározással kapcsolatban is. A pontos felderítést kiegészíti a precíz légitámadás. Ma már komoly eredményt csak a hírszerzési adatok egyesítésével lehet elérni. A rádiófelderítés, a különféle szenzorok által biztosított műholdas képanyagok együttes felhasználása biztosíthatja a valós idejű felderítést. A számítógépes rendszeren alapuló automatizált adatfeldolgozás biztosítja az adatok gyors kezelését, beleértve a rejtjelzett információk megfejtését is. A fegyverek szállításának felfedéséhez nagy segítséget nyújt az Ofek-10 műhold, amely a nap 24 órájában, időjárási viszonyoktól függetlenül gyűjti az adatokat a fontosabb közel-keleti célokról. A légierő mellett nagy szerep hárul a haditengerészet tengeralattjáróira is, amelyek vizuális és kommunikációs adatgyűjtést folytatnak anélkül, hogy a fegyvert csempésző hajók felfednék mozgásukat.³⁷⁶ A haderőnemek között a szárazföldi erőknek is fontos szerepük van, hiszen a csapatfelderítés teljes képességét kihasználva nemcsak adatszerzést folytatnak, hanem szükség esetén (például tűzérségi csapásokkal, vagy különleges erők bevetésével) részt vesznek a fegyvercsempészet felszámolásában. Az említett példák bizonyítják a közös elrettentő erő létrehozásának fontosságát, amelyek alkalmazására esetenként feltétlenül szükség van. A Hezbollah csatlakozott a szír–iráni tengelyhez, amihez 2015-ben társult Oroszország is. A Hezbollah szerepe ezzel megnőtt, ráadásul olyan képességekre is szert tett, amivel csak reguláris

³⁷⁶ WEINTHAL, Benjamin: *Former Navy Chief: Israel in a „secret war” to stop Iranian weapon smuggling to terrorists*. The Jerusalem Post, April 6, 2014. <http://www.jpost.com/Defense/Former-Navy-chief-Israel-in-a-secret-war-to-stop-Iranian-weapons-smuggling-to-terrorists-347682>; letöltés: 2017. 10. 22.

hadseregek rendelkeznek. A síita–orosz tengely elleni támadás az orosz csatlakozással megnehezült, hiszen Izrael nem kíván olyan helyzetbe keveredni, hogy megtámadná az orosz erőket. Amennyiben célzott csapásokról van szó, ez könnyen bekövetkezhet, hiszen az erők elválasztása nem egyszerű feladat. Szíriában az orosz katonai jelenlét a tengerparton lévő hmeimimi légibázisra és a tartuszi haditengerészeti bázisra összpontosul. A légibázisokon negyven-ötven repülőgép állomásozik, amelyek rendszeres támadást intéznek a szír lázadók ellen. Az orosz SZ–300-as és SZ–400-as nagy hatómagasságú légvédelmi rakétarendszerek radarjai Izrael teljes területét átlátják és követni tudnak bármilyen izraeli légi tevékenységet.³⁷⁷ Ehhez még hozzájárul az is, hogy az orosz felderítőhajók a Földközi-tengerről teljes körű elektronikai felderítést tudnak folytatni Izrael területén.³⁷⁸

Regionális szempontból azért veszélyes a Hezbollah katonai képességének növekedése, mert ha egy eskaláció bekövetkezik és támadást indít, akár korlátozott céllal Izrael ellen, akkor az izraeli válasz Libanonon kívül érintheti Szíriát is, ami egy esetleges regionális háború lehetőségét hordozza magában, veszélyeztetve az Oroszország által támogatott Aszad rendszert. Aszad elnök már régóta nincs abban a helyzetben, hogy egy iráni–Hezbollah kapcsolat alakulására hatással lehetne. Irán és a Hezbollah olyan kapcsolatot alakít ki egymással, amelyet csak akar. Az Aszad-rezsim olyan fegyverrel látja el a Hezbollahot, amit a militáns szervezet kíván, már csak azért is, hiszen katonai erővel segíti a szír rezsimet.

Egy izraeli–orosz összetűzés beláthatatlan veszéllyel járna, nem véletlen, hogy Netanyahu többször járt Moszkvában egyeztetni. Egy esetleges izraeli lépést nagymértékben befolyásol az, hogy Irán milyen módon és mennyi fegyvert szállít a Hezbollah részére.

A leírtakból világosan következik, hogy egy militáns erő milyen szerepet játszhat egy konfliktusban: akár komoly befolyásoló tényezővé válhat, sőt átalakulhat hadsereggé is. A Hezbollah a síita tengely fontos szereplőjévé vált, ami Izrael biztonságára nagy fenyegetést jelent.

³⁷⁷ HAREL, Amos: *Without effort, Russia restricted the strongest air force in the Middle East*. Ha'aretz, October 23, 2016. <https://www.haaretz.com/israel-news/1.748549>; letöltés: 2017. 10. 22.

³⁷⁸ TIBON, Noam: *The road from Jerusalem to Moscow runs through Damascus*. The Times of Israel, 30 August 2017. <http://blogs.timesofisrael.com/the-road-from-jerusalem-to-moscow-runs-through-damascus/>; letöltés: 2017. 10. 22.

Manapság izraeli biztonsági elemzők gyakran vitáznak azon, melyik milicista szervezet jelenti a fő veszélyt az ország számára. Vannak olyan vélemények is, hogy nem a Hezbollah, vagy a síita milíciák a Golán-fennsík szíriai oldalán, nem is az iráni atomképesség, hanem a létrehozandó Palesztin Állam jelenti a clintoni határok mentén, ami megosztja Jeruzsálemet és Izraelt visszavonulásra kényszeríti az 1967-es határok mögé. A szíriai katonai helyzet gyakori változásai a bizonytalanságot jelzik. Egy palesztin állam létrehozása, ahol a hatalmat milíciák gyakorolják, beláthatatlan következményekkel járna az ország biztonságára. A Hezbollah és a Hamasz új kihívásai, kiegészülve a síita milíciákkal, külföldi hatalmak biztonsági garanciái nélkül újra felvetik egy palesztin állam létrehozásának kockázatát. Ha Izrael nem tudja ellenőrizni a Jordán völgyét, milíciák jelenhetnek meg Ciszjordániában és könnyen elérhetik az izraeli településeket. Az izraeli stratégia szerint, ha visszavonulnak a megszállt területekről, amit a nemzetközi közösség úgy fogad el, hogy véget ért a palesztin területek izraeli megszállása, akkor a milíciák támadása esetén senki nem emelhet kifogást az ellen, hogy a haderő fellépjen ellenük. A műveleti és technológiai fölénynek köszönhetően a győzelem ebben az esetben rövid időn belül bekövetkezik.

A milíciák helyzete és szerepe megváltozott, törekednek hatékony, precíziós fegyverek beszerzésére, támadó kibertevékenységek megteremtésére, olyan fegyverek birtoklására, amelyek korábban csak állami hadseregek birtokában voltak. Herzl Halevi vezérőrnagy, az izraeli katonai hírszerzés igazgatója ezt a helyzetet találóan úgy fejezte ki: „a nagy katonai erő felelőtlen kezekbe kerül”.³⁷⁹

A közel-keleti milíciák elemzése során érdemes megvizsgálni a Hamasz helyzetét, a szervezet – különböző felfogások alapján – eltérően értékelhető. Vannak olyanok, akik egyértelműen terrorszervezetnek minősítik. A korrektség jegyében célszerű figyelembe venni, hogy a Hamasz rendelkezik egy politikai és egy katonai szárnyal, a politikai szárny nem hajtott végre merényleteket, a 2006-os választások óta győztesként irányítja a Gázai övezetet. A katonai szárny, a Kasszám Brigádok viszont kétségtelenül terrorszervezeteknek minősíthetők és sok vér tapad a kezükhöz. A Hamasz „ellenlábasa”, a Palesztin Nemzeti Hatóság Ciszjordániát irányítja, a két szervezet közötti kapcsolat 2006-ban megszűnt, 2017-ben lépések történtek a közeledésre, de ennek konkrét eredménye 2018 elején még nem látható. Mindkét szervezetről elmondható, hogy milíciajellelleggel is rendelkeznek, de

³⁷⁹ LAPPIN, Yakov: *The IDF's priority: War readiness*. BESA Center Perspectives Paper No. 542, July 27, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/idf-war-readiness/>; letöltés: 2017. 10. 22.

az átlagos milíciáknál nagyobb hatalommal rendelkeznek, sőt a Palesztin Nemzeti Hatóság kvázi állami szervezetként is funkcionál, még akkor is, ha nem nevezhető önálló államnak.

A palesztin biztonsági szektor számos gyenge ponttal rendelkezik, amelyek megakadályozzák, hogy bármely szervezet biztonságérzetet adjon a területén élő lakosságnak. Másképpen kifejezve a palesztin biztonsági erők nem képesek a biztonságot garantálni. A palesztin biztonsági erők gyengesége abban rejlik, hogy a biztonság a politikai hovatartozástól és nem a nemzeti érdekektől függ. Ez ellentétben van az Oslói Megállapodással is, amely kizárja a fegyveres ellenállást. A palesztin biztonsági erők gyengesége az is, hogy maguk a tagok járulnak hozzá a biztonság gyengüléséhez, mégpedig politikai fedezettel. Nem léteznek olyan szervezetek, amelyek ellenőriznék a biztonsági erőket. Ennek tulajdonítható az emberi jogok gyakori megsértése. A bizonytalansághoz hozzátesz az is, hogy Izrael politikai, gazdasági és katonai erejével hozzájárul a palesztin biztonsági szolgálatokon belüli ellentétek elmélyüléséhez.³⁸⁰ Kihívást jelent a biztonsági szolgálatok pénzügyi támogatása, különös tekintettel a külföldi támogatások elosztására. Ennek során meg kell felelni azoknak a követelményeknek is, amelyek az izraeli–palesztin megállapodásokban rögzítve vannak. Fenti példákkal azt kívántam érzékeltetni, hogy a milíciák esetében – még viszonylag szervezettebb keretek között is – számos nehézség merül fel.

A Közel-Keleten Egyiptom, Izrael, Jordánia és Szíria erős hagyományos katonai képességeket épített ki, de az aszimmetrikus kihívásoknak nem képesek megfelelni akkor, amikor a „másik” oldalon a nem állami tényezők egyre nagyobb szerepet játszanak, igitelnek aszimmetrikus képességeket létrehozni, esetenként a reguláris haderők feladatát kívánják betölteni. Míg az államok a hagyományos katonai képességekkel az egymás közötti erőviszonyokat kívánják megteremteni, addig a nem állami tényezők szerepe a belső küzdelmekben egyre markánsabban érzékelhető.³⁸¹ A polgárháborúk (civil konfliktusok), népi tiltakozások aláásták a hagyományos katonai erőegyensúlyt. Szíria és Irak katonai képessége jelentősen meggyengült. Szíria ma katonailag egyetlen térségbeli országgal sem versenyképes. A militáns szervezetek viszont a külföldi támogatás következtében megerősödtek. Fenyegetésüket kellő kritikával kell fogadni. Senki sem gondolhatja komolyan, hogy a Hezbollah vagy a Hamasz képes Izraelt legyőzni. A nem állami tényezők

³⁸⁰ IBHAIS, Hassan Mohammad: *The performance of the Palestinian Authority Security Forces*. <https://eng.alzaytouna.net/2016/06/09/palestinian-strategic-report-2014-2015/>; letöltés: 2017. 10. 23.

³⁸¹ NERGUIZIAM, Aram: *The Military Balance in a shattered Levant*. June 15, 2015. <https://www.csis.org/analysis/military-balance-shattered-levant>; letöltés: 2017. 10. 23.

inkább kockázatot, mint fenyegetést jelentenek a régió biztonságára, illetve az arab–izraeli békefolyamatra. Ez nem jelenti azt, hogy ne kellene ezekre az erőkre figyelni.

A közös ellenség gyakran furcsa helyzeteket produkál, ilyen a Hamasz, Egyiptom és Izrael viszonya. Az egyiptomi hadsereg Sínai-félszigeten állomásozó egységei ellen az Iszlám Állam szervezetei több alkalommal hajtottak végre sikeres támadásokat. A siker oka az egyiptomi hadsereg felkészületlensége, merev struktúrája, ami nem teszi lehetővé a felkelés elleni műveletek sikeres végrehajtását. A sínai támadásokra adott válasz egy sajátos érdekközösséget hozott létre az egyiptomi hadsereg, Izrael és a Hamasz között. Az érdekközösség alapja az Iszlám Állam elterjedésének megakadályozása a félszigeten. Esz-Szíszi hatalomátvételével a Hamasz elásta a csatabárdot Egyiptommal, mivel az új egyiptomi vezetés megnyitotta a rafahi határátkelőhelyet, ami a Gázai övezetet és a Sínai-félszigetet köti össze. Az izraeli médiában megjelentek olyan híresztelések, hogy a Hamasz és az Iszlám Állam „leányvállalata” a Sínai-félszigeten kapcsolatban áll egymással. Ez a kapcsolat – ha egyáltalán létezik – akkor sem kecsegtet nagy jövővel, ugyanis a két szervezet céljai gyökeresen eltérők. A Hamasz célja egy független palesztin állam létrehozása, ami nem egyeztethető össze az Iszlám Állam világkalifátus kialakítására vonatkozó vágyálmával. A Hamasz által uralt területet Egyiptom és Izrael tartja ellenőrzés alatt és nem a militáns szervezet. A Hamasz tisztában van azzal, hogy ha akár hallgatólagosan is támogatná az Iszlám Államot, Izrael és Egyiptom megszüntetné azt, hogy a terrorszervezet ellenőrizhesse a Gázai övezetet. A Hamasz ideológiailag is szemben áll az Iszlám Állammal. Az Iszlám Állam és más szalafita szervezetek veszélyeztethetik a tekintélyét. A kapcsolatok javultak esz-Szíszi hatalomátvételét követően Egyiptom és Izrael között, Izrael is visszaküldte Kairóba nagykövetét. A kapcsolatok javulását az is jelzi, hogy Izrael ismét küld hírszerzési információkat a kairói vezetésnek a Sínai-félszigetre vonatkozóan. Az is tény, hogy ha a militáns szervezetek rakétacsapást mérnek Izraelre, akkor a reakció nem marad el. Az egyiptomi hadseregnek szüksége van kapcsolatra északi szomszédjával: az egyiptomi haderő tekintélyt parancsoló és a legnagyobb katonai erő Afrikában és az egyik legnagyobb a Közel-Keleten. De ne felejtjük el, hogy bár a mai világban fontos a hadseregek tűzereje, az aszimmetrikus küzdelmekben azonban nem ez a meghatározó. A felkelés elleni műveletek más felkészülést követelnek meg. Egyiptomban a hadsereg a legfontosabb politikai tényező, a védelmen túl nagy a gazdasági szerepe is, hiszen kezében van a gazdaság 30–35 százaléka.³⁸² Mivel a hadsereg erősen központosított intézmény, az egyéni ötleteknek, javaslatoknak a

³⁸² A common enemy unites Egypt, Israel and Hamas. Stratfor, Jul 8, 2015.

<https://worldview.stratfor.com/article/common-enemy-unites-egypt-israel-and-hamas>; letöltés: 2017. 10. 30.

vezetés alsóbb szintjén nincs helye. Ebben persze benne van egy esetleges puccstól való félelem is. Ha a kiképzés a felkelés elleni műveletek elfojtására irányulna, nagyobb hatalmat kellene biztosítani az altiszteknek és a különleges erőknek, ami idegen az egyiptomi hadsereg szellemiségétől. Elemezve az egyiptomi hadsereg elleni támadásokat, érthetetlen, hogyan voltak képesek a milíciák harcjárműveket, légvédelmi eszközöket az egyiptomi hadsereg tudta nélkül felvonultatni. Csak a felkelők támadását követően lendült mozgásba az egyiptomi légierő és semmisítette meg a gerillákat. Előfordult hagyományos katonai erőkkel folytatott támadás, amelynek során tüzérségi eszközökkel és légierővel támadták a felkelőket, megsemmisítve több száz embert. Az erőszak erőszakot szül, a támadások következtében több radikalizálódott fiatal csatlakozott a gerillákhoz és újabb merényletekre került sor. Ha megvizsgáljuk a milíciák támadásait, kiderül, hogy leleményesek, gyorsak, rugalmasak és követik az Iszlám Állam harcosainak módszereit. Ebben az összefüggésben érthetővé válik, hogy Egyiptomnak, Izraelnek és a Hamasznak lehetnek közös céljaik.

A szíriai helyzet is iskolapéldaként szolgál az állami és nem állami tényezők szerepére, a külföldi hatalmak céljuknak megfelelő beavatkozására, amelynek során kényük és kedvük szerint veszik igénybe a milíciákat, vagy akadályozzák fellépésüket.

Szíria már az arab változások előtt is nehézséget jelentett a nemzetközi közösségnek, a jelenlegi helyzet azonban példa nélküli. 2013 óta az Egyesült Államok nyíltan és fedetten, de összességében korlátozott módon szállított fegyvert Szíriába a szír ellenálló erők számára, elsősorban Irán ellensúlyozására. A fedett szállítmánynak azonban megvan az a kockázata, hogy a fegyverek szélsőséges erők kezébe kerülnek. Az országban számos fiskális probléma is jelentkezett azért, mert az olajforrások és egyéb bevételi lehetőségek az ISIS, az al-Nuszra Front és egyéb milíciák ellenőrzése alá kerültek. Oroszország a Nyugattal szembeni védőpajzsként tekintett Szíriára, illetve az orosz befolyási övezet maradványaként kezelte az országot. Ezzel szemben Irán számára a régi vágya beteljesült, hiszen szíriai jelenlétével sokkal egyszerűbben támogathatja a síita militáns szervezetet, a Hezbollahot. Az ellenzéki erők tartós militarizációja és az Aszad elleni (ideiglenes) sikerei ellenére az Egyesült Államoknak nem volt és talán ma sincs megoldási javaslata a szír instabilitásra. A nagyhatalmak között az ellentétek nőnek, mert sem Kína, sem Oroszország, sem az ENSZ Biztonsági Tanács tagjai nem szeretnék, hogy a líbiai helyzet megismétlődjön Szíriában. Az Egyesült Államok sem szeretne egy dominóhatást Szíria miatt, ezért arra törekszik, hogy az instabilitás az ország határain belül maradjon. A szír helyzet regionális kiterjedése komoly problémákat okozhat a szektáriánus válsággal küzdő

Libanonban, fenyegetheti Izrael biztonságát, Jordánia stabilitását, Törökország déli határain feszültségek kialakulását, a kurd kérdés kiéleződését Szíriában és Irakban. Azzal, hogy az Egyesült Államok néhány ellenzéki militáns csoportot támogat Szíriában, nincs semmi garancia arra, hogy stabilabbá válik Szíria, vagy békét köt a szomszédaival. A növekvő nyomás ellenére sem az Egyesült Államokban, sem Európában, de az arab világban sem volt érzékelhető semmilyen szándék egy szíriai katonai beavatkozást illetően. Tudomásul kell venni azt, hogy Szíria nem Líbia. Aszad elnök Szíriája erős politikai, gazdasági és katonai támogatást kap Oroszországtól és Kínától, míg Líbia esetében komoly „szponzorról” nem beszélhetünk. Az amerikai nyílt és fedett akciók meglehetősen erőtlen kísérleteket tesznek a válság kezelésére, ezek következtében Kínával, Oroszországgal és az ENSZ BT többi tagjával esetenként feszültségek keletkeznek, akik nem akarják látni a líbiai helyzet megismétlődését. Az Egyesült Államok nem szeretné a válság elterjedését a régióban, ezt igyekszik minden lehetséges módon megakadályozni. Ha a válság továbbterjed, az beláthatatlan következményekkel járna a bizonytalan szektáriánus helyzetben lévő Libanonra, Izrael biztonságára a keleti és északi fronton. Káros hatással lenne Jordánia stabilitására és nyomást gyakorolna Törökország déli szárnyára, ahol az öntudatos szíriai és iraki kurd erők tevékenykednek. Egy ellenőrzés alatt tartott, vagy nem tartható szír összeomlás elvágna az iráni köldökzsinórt a Levante felé, hatással lenne az Egyesült Államokra és szövetségeseire, és több évre előrevetítve bizonytalanságot okozna. Éppen ezért az Egyesült Államok támogatja a szíriai mérsékelt ellenzéki erőket, amelyek rövid, szerencsés esetben hosszú távon segíthetik a békés megoldást. Ma nincs realitása annak, hogy egy új vezetés megállapodjon Izraellel a Golán-fennsík jövőjét illetően, békét kössön Izraellel, ennek keretében megakadályozza, hogy a palesztin radikálisok a megszállt területeken és azokon kívül merényleteket hajtsanak végre. 2014-től az Iráni Forradalmi Gárda al-Kudsz erői komoly kiképzési támogatást adnak az alavita és egyéb síita irreguláris erőknek, amelyek segítik a szír reguláris erők tevékenységét is. Ha a szíriai állami struktúrák tovább gyengülnek, akkor a jövőben milíciák és hadurak fogják Szíria életét meghatározni. A szír hadsereg az elmúlt években olyan folyamaton ment át, amelyben erősödött a rezsimhez hű alavita vonal. Ha a szír haderő intézményi oldalról is erősödik, akkor a milíciák szerepe az ország életében egyre csökken. A szír felkelőcsoportok, amelyeknek a szerepe nagyobb, mint a külső és helyi ellenzéki erőké, nem igazi alanyai a Nyugat által kívánatosnak tartott pluralizmusnak és a politikai stabilitásnak. A felkelőcsoportok tagjai között nagy számban vannak a hadseregből dezertált katonák is. Sem ezek a csoportok, sem a civilekből alakult gerillaszervezetek nem

képesek egy szír átmenet megvalósítására. Mindez nehezíti az ellenségeskedések megszüntetését, egy olyan stabil és működőképes kormány megalakítását, amely védi a kisebbségek jogait.

Komoly kihívást jelentenek Szíriában a dzsihadista, al-Kaida, illetve Iszlám Állam ihletésű terrrorszervezetek. Jóllehet a szír ellenálló szervezetek egymástól elkülönülnek, méretük nem csökken, a dzsihadista szervezetek könnyen jutnak fegyverekhez, egyszerűbbé válik számukra a toborzás is, mivel szinte vonzzák magukhoz a perspektívával nem rendelkező fiatalokat. A radikális szervezetek belső ellentéteiket nem tudják leküzdeni, ugyanakkor viszonylag könnyen jutnak fegyverekhez. Az al-Kaida csoportok, továbbá Aszad Szíriája, Irán és a Hezbollah fenyegetik az Egyesült Államokat és Szaúd-Arábiát, de nem érvényes az a közismert mondás, hogy az „ellenségem ellensége az én barátom”. Ehelyett inkább az érvényes, miszerint az „ellenségem ellensége az én ellenségem is”. Sem az Aszad-rezsim, sem Irán nem tagja a 2014-es Jeddahi Nyilatkozatnak, amelyben az aláírók elkötelezték magukat az Iszlám Állam elleni harcra. Egymástól elválasztva, vagy éppen külön-külön az Egyesült Államok, Irán, Egyiptom, Jordánia, Libanon, Izrael, az Öböl Menti Együttműködés Tanácsának államai és Törökország egyaránt elhatározták, hogy harcolnak az Iszlám Állam és hasonló szervezetek ellen. Azt tapasztalhattuk, hogy a külső szereplők elkötelezettsége a szír válság megoldására a helyzet éleződésével párhuzamosan nőtt. Szaúd-Arábia, Katar és Törökország az Aszad elleni fegyveres felkelés támogatóivá vált. Az Egyesült Államok és az európai országok külső nyomást gyakorolnak a szír rezsimre, és koalíciót szerveztek Aszad ellen. Oroszország, Kína és Irán azért szálltak síkra, hogy maradjon meg valami az Aszad-rezsimből, de főként a regionális status quoból.³⁸³ Ami a legrosszabb jövőt illeti, Szíria szétesik, vagy hosszú időre instabil ország marad, regionális szektariánus konfliktusba keveredik, amelybe belerángathatja Irakot és Libanont egy regionális, helyettesítő (proxy) hadviselésbe. Egyet biztosan lehet állítani: Szíria regionális szerepe jelentősen meggyengült. Ha a polgárháború folytatódik, akkor Szíria gazdaságilag is tovább gyengül.

Összességében megállapítható, hogy a térség látszólagos stabilitása, ami az 1973-as jom kippuri háború, a hidegháború és a Tunéziában elkezdődött arab változások közötti időszakot jellemezte, véget ért, és a jelenlegi helyzet hozzávetőleg egy évtizedig

³⁸³ NERGUIZIAN, Aram: *Conventional Forces, Asymmetric Warfare & the Struggle for Syria*. The Military Balance in a Shattered Levant, June 15, 2015. <https://www.csis.org/analysis/military-balance-shattered-levant>; letöltés: 2017. 10. 30.

folytatódni fog. Nem hagyható figyelmen kívül az a szektarianizmus, ami Észak-Afrikából kiindulva a Levantén át egészen Afganisztánig tart. Irán több alkalommal is kísérletet tett a szektáriánus jelenség kihasználására, hogy ennek segítségével lépjen fel az Egyesült Államok és régióbeli szövetségesei ellen. Az Egyesült Államok szövetségesei (Szaúd-Arábia, Törökország, Katar) is igyekeztek a síita–szunnita megosztottságot kihasználni annak érdekében, hogy befolyásolják Egyiptomot, Libanont, Szíriát és Irakot, és szélesebb értelemben Iránt.

A nem, vagy rosszul kormányzott országok táptalajként szolgálnak a szalafita-dzsihadista csoportoknak, például az ISIS, Dzsabhat al-Nuszra és az egyiptomi Anszar Bejt al-Magdisz csoportok számára. Az Öböl menti államok vetélkedésével párhuzamosan a Levante is tág teret biztosít a szalafita dzsihadista csoportoknak, amelyek 2011 után igyekeznek befolyásukat erősíteni a térségben.

A milíciák tevékenységéhez kapcsolódik a térség egyik „specialitása”, a túszejtés és az emberrablás.

Emberek elrablása és eltüntetése az elmúlt években növekvő tendenciát mutat a Közel-Keleten és Afrikában. A rablások szenvedő alanyai külföldiek, keresztények, nők, gyermekek, lányok és szinte mindenki, aki pénzszerzési lehetőséggel kecsegteti az elrablókat. De a pénz nem minden, az elrabolt embereket lehet terrorcselekmények elkövetésére buzdítani, szexrabszolgaként felhasználni, és számtalan egyéb lehetőség kínálkozik a szervezett bűnözés számára. A folyamatban gyakran vesznek részt közvetítők, illegitim „árnyékhálózati tagok”, akik a valódi megbízókat többnyire nem is ismerik. Az emberrablás folyamata akkor kezdődik, amikor a célszemély hirtelen eltűnik. Később híresztelések keletkeznek az elrabolt személy(ek) sorsáról és a velük való bánásmódról. Egy későbbi stádiumban az emberrablók felveszik a kapcsolatot az érintettekkel, és váltságdíjat követelnek az elrabolt személy(ek) kiengedéséért, vagy biztonságuk garantálásáért. A váltságdíj gyakran igen magas, sőt megfizethetetlen, amint azt Líbiában, Nigériában, Maliban, Irakban, Szíriában és Jemenben láthattuk. Valójában Jemenben, Szíriában és Irakban épült ki ez az „iparág”. A nigériai Boko Haram terrorszervezet gyakorlata jól mutatja, hogy virágzó üzletről van szó. Előszeretettel „vadásznak” külföldi munkásokra. A kapott pénzt gyakran terrorszervezetek és fegyveres milíciák finanszírozására használják fel. Minél magasabb az elrabolt személy társadalmi helyzete, pozíciója, annál nagyobb összeget kérnek. Ugyanakkor kevés információ áll rendelkezésre

azzal kapcsolatban, hogy vajon az emberrablók teljesítik-e a követeléseket és ha igen, akkor milyen mértékben.

Melyek azok a tényezők, amelyek hozzájárulnak a váltságdíjak követeléséhez.³⁸⁴

- A központi hatalom hiánya. Ennek számos példáját láthattuk a vizsgált térségben az arab változások során. Nem csak a politikai rendszerek összeomlásáról van szó, hanem a korábbi időszakhoz viszonyítva megrendül a kormány stabilitása, esetleg regionális instabilitás jöhet létre. A bizonytalan állami ellenőrzés milíciák, bűnözői bandák, terrrorszervezetek előtérbe kerülését hozhatja magával, destabilizálva ezzel a régiót. Az emberrablás módszerei eltérőek. Az elmúlt időszakban például Bagdadban tapasztalhattunk olyan merényleteket, amelyek során az elkövetők egyenruhát viseltek, az áldozatok civil aktivisták, vagy egyetemisták voltak, akikről a rablók azt állították, hogy a hatóság keresi őket. Az emberrablók a családdal tárgyaltak a váltságdíj kicsikarása ügyében. Kihasználták azt a zavaros helyzetet is, amikor az ISIS elleni műveletek zajlottak.

- Szíriában, Jemenben és Líbiában a túszejtők azt a helyzetet használták ki, hogy az ország irányítását több szervezet látja el. Néhányan a líbiai Belügy-, vagy Védelmi Minisztérium tagjainak adták ki magukat. Egyiptomi vendégmunkásokat váltságdíjért raboltak el. Az erőszakos cselekmények akkor szaporodtak el különösen, amikor nem volt ellenőrzés.

- Állami biztonsági szervezetek közötti átfedés. Szíriában több jelentés utalt arra, hogy katonai biztonsági szervezetek hajtottak végre emberrablásokat. Az áldozatok kereskedők, vagy gazdag emberek gyerekei voltak. A Baath párt egyik magas rangú aktivistájának fiát tízmillió szír fontért engedték szabadon. A szabadon engedés egy katonai ellenőrzőpont mellett történt, a pénzen osztottak a katonák és az emberrablók.³⁸⁵ Az elkövetők persze nem csak a katonák közül kerülnek ki, voltak közöttük gengszterek és egyéb bűnözők is. Az áldozatok között gyakran fordultak elő nők, főként hajadon lányok, akiknek a szabadon engedéséért szüleiktől pénzt követeltek. Ennek összege akár az ötmillió szír fontot is elérte.

³⁸⁴ Daily assessments produced by Future for Advanced Research and Studies: 14 May 2017 (Issue No. 229): Thriving Hostage Trade and Ransom Economy in Middle East Conflict Zones.

<https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15c101f5c8119df4>; letöltés: 2017. 05. 20.

³⁸⁵ Uo.

- A belső konfliktusok eszkalálódása során az emberrablók gyakran bocsátkoztak alkudozásba. A különböző név alatt szereplő milíciák sokszor fegyvert követeltek, és akcióikba bevonták a kormányerők és az ellenzék egyes tagjait is.

- Az események során számos bűnöző szabadult ki, különösen Szíriában (Kaddáfi kinyitatta a börtönöket, nem hivatalos becslések szerint 16 ezer bűnöző került szabadlábra). A biztonsági vákuumot fegyveres bűnözők is kitöltötték, akik az al-Kaida terrrorszervezettől pénzért megbízást kaptak emberrablásra és túszejtésre. Hasonló események történtek Irakban is.³⁸⁶

- Bűnözők és terrrorszervezetek összekapcsolódása. A fegyveres nem állami tényezők célja azonos volt, nevezetesen a hatalmi vákuum betöltése. A koordinációt az al-Kaida végezte el, a bűnözői csoportokat többek között emberrablással bízta meg. A terrrorszervezetek egyik fő problémája volt az, hogy miként teremtsenek elő pénzt. Ez különösen akkor vált létkérdéssé, amikor a helyzetük a támadások miatt egyre nehezebbé vált. Ezzel egy időben terrrorszervezetek túszoikat öltek meg azért, hogy tönkretessék az adott ország turizmusát, gazdasági károkat okozva ezzel. Ez a folyamat néhány kutatót arra ösztönzött, hogy kijelentsék: vége van a hagyományos emberrablásnak, ettől kezdve maffiózó módon szervezett emberrablásról beszélhetünk.

- Új fejezet kezdődött tehát azzal, hogy összefonódott az állam a szervezett maffiahálózattal. Jó példa erre az al-Kaida és Abdullah Száleh rendszerének összefonódása. A szervezet részben egy bűnözői hálózat volt, amely a tevékenységét nyugati turisták elrablására, túszként tartására és pénz kicsikarására koncentrált, amit a bebörtönzött al-Kaida tagok szabadon engedésére használt fel. A helyzet világosan jelzi azt, hogy az adott rezsim hogyan használta fel a szervezett bűnözést politikai célra, anélkül, hogy vizsgálta volna azt, hogy ez a tevékenység később mekkora kockázatokat rejt magában. Így működik például a törzsi felépítésű Jemen, ahol az egyébként háttérbe szorult törzsek így próbálják magukat befolyásos pozíciókhoz juttatni. Az elmúlt években a törzsek tagjai és az al-Kaida szervezetek között a túszejtéssel kapcsolatban együttműködés alakult ki, amelyben a törzsek túszoikat ejtenek, majd a terrrorszervezet igényei alapján tárgyalásokat kezdenek.

³⁸⁶ Uo.

- Az erőszak finanszírozása. Konfliktusövezetekben az emberrablás részben az erőszak finanszírozását szolgálja. A toborzást, a kiképzést és a merényletek végrehajtását főként váltságdíjakból fedezik. A terrorszervezetek a túszejtést könnyű prédának, jól jövedelmező üzletnek és értékes kincsnek tekintik. A terrorszervezetek és milíciák anyagi forrásának biztosításához az emberrablás komoly mértékben hozzájárul. Egyre gyakoribb az emberi szervekkel történő kereskedelem is az egyes terrorszervezeteknél, de különösen az al-Kaidánál. A szervezetek egyes tagjai, különösen a parancsnokok arra törekednek, hogy megszerezzék a még élő túszerkeket, (szív, máj, vese), amelyeket erre a célra szerződött orvosok vesznek ki a túszerkekből és külön hálózaton keresztül értékesítenek Szíriában és Irakban, illetve szállítanak a szomszédos országokba, majd a feketepiacon értékesítik azokat.

- Magas munkanélküliségi ráta a konfliktusövezetekben. Néhány szír városban, például Homszban, Idlibben és Aleppóban az emberrablás gyakori jelenség. Azok a csoportok, amelyek nem vesznek részt fegyveres küzdelemben, emberrablással, túszejtéssel, fosztogatással, fényes nappal történő rablással foglalkoznak, és ebből sok pénzt halmoznak fel. A túszerkeket és a családok között közvetítők tevékenykednek, akik gyakran magas tisztségviselők. A konfliktusövezetekben kezdetben gazdag embereket ejtettek túszerke. Később, ahogy az állam szervezetei egyre inkább működésképtelenné váltak, a túszejtés a lakosság középrétegeit is érintette. A családok arra kényszerültek, hogy ingóságaikat eladják a váltságdíj kifizetése érdekében. Mindez számos családnál elszegényesedéshez vezetett.

- A gazdasági tevékenység hiánya. Az emberrablás a válságövezetekben gyakran a megélhetés egyik forrása, tekintettel arra, hogy nincs munkalehetőség. Egyértelműen nagyobb jövedelmet biztosít, mint egyéb, nem bűncselekménnyel összefüggő munka. Ez is oka annak, hogy az emberrablás és a túszejtés a világ ezen részén jövedelmező üzletté vált, terjedését a konfliktusok gyorsítják.

A törzsek és fegyveres erőik

Az elmúlt években jelentős változások történtek a térségben a törzsek belpolitikai pozíciójában és azok katonai szerepének növekedésében, különös tekintettel Egyiptomra, Líbiára, Jemenre, Szíriára és Katarra. A változás iránya kettős: egyrészt hozzájárulnak a stabilitáshoz, másrészt kockázatot jelentenek az adott nemzetállamra, amire tipikus példa Líbia. A törzsek erejének növekedése az esetek többségében az állam kárára történik, ami többnyire az állam szerepének gyengülésével jár együtt. Az arab államokban a törzsek szerepe a következő területeken érvényesül napjainkban:

- A terrorizmus elleni küzdelem. Példaként a Sínai-félszigeten tevékenykedő törzsek említhetők, amelyek együttműködnek az egyiptomi hatóságokkal (haderő, polgári rendőrség), különösen a 2017. november 24-i, egy mecset elleni támadás után. Az együttműködés fő területe hírszerzési információk átadása a terroristák búvóhelyéről, kapcsolatairól, különösen a törzs azon tagjairól, akik együttműködnek a terrorszervezetekkel.

- Harc a fegyveres milíciák ellen. Számos jemeni törzs kifejezte szándékát, hogy fegyverrel lépnek fel a huti milíciák ellen. Az együttműködés Száleh volt elnök javaslatára született meg, aki felhívta a törzsek vezetőinek figyelmét a forradalom, a köztársaság, az ország egységének védelmére. Mivel Jemen alapvetően törzsi társadalom, az ország biztonsága szempontjából nem közömbös, hogy a törzsek kinek az oldalára állnak a fegyveres küzdelemben.

- Autoriter vezetők elleni fellépés. Erre Katarban láthattunk példát, ahol néhány törzs autokrata vezetők ellen lépett fel az ország érdekeinek érvényesítése céljából, a kaosz elkerülése érdekében.

- Szudánban 2013-ban helyi törzsek léptek fel a lakosságot támadó más törzsek ellen, megvédve ezzel a polgári lakosságot, egyben segítették az ott lévő ENSZ-katonák munkáját, akik nem tudták megfékezni az erőszakosorozatot.

- Líbiában a megbékélés csak a törzsek bevonásával történhet meg, hiszen nagy létszámú közösségekről van szó. Kaddáfi Warfalla nevű törzse még ma is másfél millió embert számlál (ez a lakosság negyede), következésképpen nem hagyható figyelmen kívül. Sajnos, mivel Haftár tábornok és Szarrádzs elnök nem tárgyalnak Kaddáfi törzsével, nem is kapnak tőlük támogatást. Líbiában a politikai előrelépés záloga a törzsek kezelése. Különösen fontos lenne ez Líbia határainak őrzése szempontjából, ne felejtjük el, hogy a szárazföldi határszakaszok hossza közel ötezer kilométer! A legtöbb illegálisan érkező migráns ezen a határszakaszon érkezik Líbiába, majd távozik Európába.

- Általában megállapítható, hogy az arab államokban a törzsekkel való bánásmódra nincsenek általános szabályok, pedig a tevékenységük a szociális területről egyre inkább a biztonsági kérdésekre terelődik át.³⁸⁷

³⁸⁷ Future for Advanced Research Studies Daily Assessments, 19 December 2017 (Issue No 340).

X. NUKLEÁRIS PROLIFERÁCIÓ A TÉRSÉGBEN³⁸⁸

Az 1980-as évek elejétől a Közel-Kelet stratégiai és katonai viszonyai állandó változásban vannak. Az Irak és Irán közti háború (1980–1988), az öbölháború (1990–1991), és az iraki háború (2003–2011) destabilizálta az országokat, belső és regionális feszültségeket idézett elő, amihez hozzájárult a külföldi erők megjelenése is. Az izraeli–palesztin békefolyamat eredménytelensége frusztráltságot és regionális bizonytalanságot okoz. Nem csoda, hogy a legnagyobb ellenfelek a legkorszerűbb fegyverek beszerzésére törekednek. Romboló hatásuk következtében ebbe a kategóriába tartoznak a tömegpusztító fegyverek. Az elmúlt évtizedekben több közel-keleti ország próbálkozott vegyi, biológiai és atomfegyver beszerzésével. Valójában Irak 2003-as megtámadásának hivatalos oka a tömegpusztító fegyver állítólagos birtoklása volt. A nukleáris fegyver a legpusztítóbb erejű eszköz, sokan úgy gondolják, hogy a hagyományos katonai képességek meglétének hiányát ezzel lehet pótolni. A hidegháború idején a nemzetközi biztonság kiemelt témája volt az atomfegyverek birtoklása, nem véletlen, hogy a fegyverzet-ellenőrzési rendszerek erre fókuszáltak. Az 1970-ben hatályba lépett atomsorompó-szerződés célja az atomfegyverek és gyártási technológiák elterjedésének megakadályozása és nem utolsósorban ezek megszüntetése volt.³⁸⁹ A szerződés szerint az államok két csoportra oszthatók: atomfegyverrel rendelkező és nem rendelkező államokra. Az atomhatalmak közé tartoznak: Egyesült Államok, a Szovjetunió (Oroszország), Nagy-Britannia, Franciaország és Kína. A non-proliferációs rezsime az elmúlt években két ország fenyegette: Irán és Észak-Korea. A Közel-Keleten Szaddám Huszein hatalmának megdöntése után a figyelem Iránra összpontosult. Irán vehemensen tagadta, hogy rendelkezik atomfegyverrel, és kijelentette, hogy kizárólag az atomenergia békés felhasználására törekszik. A létesítmények elhelyezése és az azokat körülvevő titokzatosság, illetve a nemzetközi ellenőrzések megtagadása azt sejtette, hogy az iráni állítás nem felel meg a valóságnak. Irán nukleáris programja nem választható el a térség egyéb eseményeitől. Izrael nem írta alá az atomsorompó-szerződést, soha nem erősítette meg, hogy rendelkezik atomfegyverrel, de nem is cáfolta azt. A nukleáris

³⁸⁸ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 279–283. o. ISBN 978 963 327 774 4

³⁸⁹ PÉCZELI Anna: *Az atomsorompó-szerződés 2015-ös felülvizsgálata és a nukleáris fegyverzetkorlátozás új kihívásai*. Nemzet és Biztonság, 2015/3. szám. 58–99. o.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_08_peczeli_anna_-_az_atomsorompo-szerzodes_2015os_felulvizsgalata.pdf; letöltés: 2017. 07. 17.

bizonytalanság azon alapul, hogy Izraelnek mérete, sebezhetősége, a stratégiai mélység hiánya miatt szüksége van elrettentésre. Az Egyesült Államok és az Európai Unió ezt elfogadja, míg az arab államok a regionális biztonságra nézve fenyegetésként értékelik. Ha tanulmányozzuk Izrael katonai doktrínáját, figyelemre méltó, hogy megakadályozza az ellenséget abban, hogy atomfegyvert birtokoljon, ugyanakkor fenntartja magának a jogot megelőző csapás végrehajtására.

A következőkben megvizsgálom Irán, majd Izrael motivációit az atomfegyverek birtoklására vonatkozóan.

Irán

Az ország az 1979-es forradalom óta úgy értékeli a regionális és globális biztonságot, hogy az számára fenyegető. Fenyegetést jelent számára a szomszédos országok hagyományos fegyvervásárlási programja, az amerikai erők jelenléte a térségben, valamint az, hogy Izrael feltételezi, hogy Irán atomfegyvert fejleszt ki. Irán saját és mások tapasztalata alapján úgy véli, hogy a rendelkezésére álló hagyományos fegyverek sem az ország megvédésére, sem az elrettentésre nem elegendőek.³⁹⁰ Milyen országot tekint Irán fenyegetésnek a régióban? Az északnyugati határ mentén fekvő Törökország szekuláris állam (bár ez a 2016-os puccs után megkérdőjelezhető), szövetségese az Egyesült Államoknak és Izraelnek (ezen a területen is történtek változások, Irán javára), valamint tagja a NATO-nak. Az Egyesült Államok és Izrael Irán esküdt ellenségei. Törökországgal vannak Iránnak közös érdekei is, például Közép-Ázsiában, Irán igen pozitívan értékelte, hogy Törökország a 2003-as iraki invázió idején nem engedte meg, hogy amerikai szárazföldi erők Törökországon keresztül támadhassanak. Oroszország az 1990-es évektől Irán egyik közeli szövetségese. Segítséget nyújtott az iráni hagyományos és nukleáris képességek kialakításában. Ugyanakkor vannak vitás kérdések is: Ország jó viszonyban van Izraellel. Oroszország és Irán számos kérdésben eltérő véleményen van, például a Kaszpi-tengeri csővezeték útvonalát illetően. Pakisztán Irán keleti határán atomhatalom. Irán síita, Pakisztán szunnita többségű, a világ egyik legnagyobb szunnita országa. Afganisztán kapcsán ellentétes álláspontot képviselnek. Irán az Északi Szövetséget támogatta, ezen belül is a síitákat, míg Pakisztán a szunnita szélsőséges tálibok mellett áll, ráadásul az Egyesült Államok szövetségese. Irán szoros gazdasági együttműködést alakított ki Indiával, Pakisztán riválisával. Irán déli határai mentén a

³⁹⁰ BAHGAT, Gawdat: *Nuclear Proliferation in the Middle East: Iran and Israel*. <http://dx.doi.org/10.1080/13523260500116067>; letöltés: 2017. 07. 17.

Perzsa (Arab)-öböl arab államai helyezkednek el, amelyekben síita kisebbség él. A legtöbb arab állam igyekezett szoros katonai szövetséget kialakítani az Egyesült Államokkal. Irakot támogatták az Irán elleni háborúban (1980–1988). A felsoroltak történelmi sérelmek, nem múltak el nyomtalanul, hatással vannak a mai politikára. Irán legfőbb indoka az atomfegyver kifejlesztésére az Egyesült Államok és Izrael. Irán ellen Izrael több céllal indíthat támadást, ezek között a legvalószínűbb az a változat, ha Irán a Nyugattal kötött megállapodás ellenére atomfegyvert fejleszt ki. Izrael képes akár egyedül is megelőző csapást mérni a létesítményekre. Másik lehetőség – aminek kevés esélye van – egy Irán által szponzorált nagyméretű Hezbollah-támadás Izrael ellen. Ebből a szempontból fontos Szíria jövője, esetleges felosztása és az a tengely, ami Irántól Libanonig tart és szárazföldi összeköttetést biztosít Irán és a Hezbollah között.

Ami az iráni atomprogramot illeti, megállapítható, hogy a 2015-ben aláírt megállapodást a perzsa állam tiszteletben tartja és ezt több alkalommal megerősítette a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség is.

Izrael nukleáris képessége

Nehéz Izrael valódi nukleáris képességeit értékelni, hiszen nem tagja a non-proliferációs rendszernek, nem ismeri el atomfegyver birtoklását és nem engedi meg, hogy külföldi szervezetek bármilyen ellenőrzést végezzenek az ország területén. Irán viszont úgy értékeli az izraeli atomképességet, hogy a Közel-Kelet biztonsága szempontjából a legnagyobb veszélyt jelenti. Izrael státusza speciális: nukleáris hatalom, de ezt nem deklarálja. Az atomeszközök minőségében és mennyiségében közel áll Nagy-Britanniához, Franciaországhoz, Indiához és Pakisztánhoz.³⁹¹ Az ENSZ Nemzetközi Atomenergia Ügynöksége is úgy véli, hogy Izrael atomhatalom.

Izrael Állam megalapítása után rövidesen felmerült, hogy az ország mérete és stratégiai helyzete miatt szüksége van atomfegyverre. A nyugati hatalmak közül a legnagyobb segítséget Franciaország adta, egy plutoniumgyártó reaktort telepítettek a Negev sivatagban található Dimónában. Az Egyesült Államok kezdetben ellenezte az atomprogramot, de később, főként az arab–izraeli háborúk után belátta, hogy mérete és fenyegetettsége miatt szüksége van az atomfegyverre. Az is pozitív érvként számított, hogy többpártrendszeren alapuló, demokratikus értékeket valló országról van szó. Ez persze a nukleáris nyitottság és a döntéshozatal, valamint az átláthatóság szempontjából erősen

³⁹¹ Uo.

megkérdőjelezhető. A világ 1986-ban tudott meg többet az izraeli atomprogramról, amikor egy dimonai atomtechnikus, Mordechai Vanunu a londoni *The Sunday Times*-ban adatokat és fényképfelvételeket közölt a reaktorról, leírta továbbá, hogy Izrael a világ hatodik atomhatalma. Hazaárulásért 18 év börtönbüntetést kapott.

Izrael a mai napig nem hisz abban, hogy az iráni atomprogram kizárólag békés célokat szolgál. Ezt azzal is alátámasztja, hogy Irán a rakéta-programja során olyan eszközöket fejlesztett ki, amelyekkel Izrael bármely pontját képes elérni. Ezért Izrael mindent elkövet, hogy képes legyen az iráni rakéták megsemmisítésére, akár külföldi segítség nélkül is. Fontosnak tartja a megelőző csapást, mint ahogy azt meg is tette Irak ellen 1981-ben. Ehhez a haderejében megfelelő haditechnikai eszközöket rendszeresített, (például F-16I repülőgépeket megnövelt üzemanyagtartállyal, műholdvezérlésű bombákat, különleges bunkertörő bombákat, Arrow rakétákat, tengeralattjárókat, stb). Az Arrow rakéták találati valószínűsége a kísérletek alapján 95 százalékos.³⁹²

Az iráni atomprogrammal kapcsolatban a Trump-adminisztráció első reakciói nem kifejezetten pozitívak. A 2015-ben kötött átfogó terv az iráni atomprogram korlátozására csökkentette az iráni képességeket, tíz évre megtiltotta az urándúsítást. Trump a megállapodást katasztrófának, a megállapodáshoz vezető tárgyalásokat (Irán és a Biztonsági Tanács állandó tagjai, valamint Németország és az Európai Unió) a legrosszabbnak minősítette és ígéretet tett az újratárgyalásra. Ennek megvalósítása nem egyszerű, hiszen valamennyi aláíró államnak és az Európai Uniónak bármilyen változtatáshoz hozzá kellene járulniuk. Ha Irán nem fogadná el a változtatásokat, ez azzal járna, hogy újakezdené az atomprogramot. Változásokat okozna a térségben is, hiszen ha Irán atomfegyvert akar, akkor hasonló igényekkel lépne fel több ország, elsőként Szaúd-Arábia. Egy olyan térségben, mint a Közel-Kelet, ahol az Egyesült Államoknak közel sincsenek olyan intézményesített kapcsolatai, mint Európában vagy Ázsiában, egy iráni atomprogram felmondása proliferációs folyamatot indítana el.

Izrael és a tömegpusztító fegyverek

Izraeli források nem tesznek említést tömegpusztító eszközökről, az IDF stratégiájában nem szerepelnek, tabutémát jelentenek és titokzatosság veszi körül ezeket. Az ország nem tagja a non-prolifерációs szerződéseknek, a szerződések Izraelt nem ismerik el atomhatalomként. Az atomfegyverek számát illetően eltérő adatok vannak, 150 és 400 közötti

³⁹² Uo.

darabszámról beszélnek különböző források.³⁹³ Hordozóeszközként számításba kell venni a Jericho-1 és 2 ballisztikus rakétákat (utóbbi 11 000 kilométeres lőtávolsággal rendelkezik), a légierő állományából az F-15I vadászbombázókat és a haditengerészet Dolphin osztályú tengeralattjáróit.³⁹⁴ A vegyi fegyverekről szóló nemzetközi megállapodást Izrael aláírta, de nem ratifikálta. A biológiai fegyverek tilalmáról szóló megállapodást Izrael nem írta alá, feltételezések szerint rendelkezik biológiai fegyverekkel is.

Összegezve: az izraeli hivatalos körök soha nem erősítették meg, de nem is cáfolták a nukleáris eszközök meglétét. Ehelyett a nukleáris kettősség politikáját folytatják és a bizonytalanságot az elrettentés eszközeként alkalmazzák. A nukleáris politika alapja a megelőző csapás, amivel már éltek. A globális fegyverellenőrzési megállapodásokban az izraeliek nem bíznak, szerintük a Közel-Keleten még korai egy atomfegyvermentes övezet létrehozása. Először egy átfogó békemegállapodásra lenne szükség, aminek meg kell előznie egy fegyverzet-ellenőrzési rendszert.

A leírtakból három következtetést vonhatunk le:

- A non-prolifерációs rezsimek azért vezették be, hogy a nukleáris technológia békés felhasználását elválasszák a katonaitól. Úgy is mondhatnánk, hogy az aláíróknak addig van lehetőségük hozzájutni nukleáris anyagokhoz és technológiákhoz, amíg elfogadják a proliferációs szabályokat. Az iráni tapasztalatok a nyugati országok számára azt sugallják, hogy a katonai és polgári felhasználás határa elmosódik. Egyes politikusok és szakértők szerint a dúsított uránra vonatkozóan korlátozásokat kellene bevezetni. Az elgondolás szerint dúsított uránt a tagállamok nem állíthatnának elő maguknak, csak multilaterális központoktól és nukleáris hatalmaktól szerezhetnék be.
- Izrael, India és Pakisztán, amelyek nem tagjai a non-prolifерációs rezsimeknek, komoly kihívást jelentenek a normák betartatásában regionális és globális szinten egyaránt. A nukleáris anarchia elkerülése érdekében ezeket az országokat is rá kellene venni arra, hogy belépjenek a megállapodásba.
- Az iráni és izraeli atomprogram összefüggésben van a két közel-keleti konfliktussal, nevezetesen az Öböl-térséggel és az izraeli–palesztin viszonyal. Az Egyesült Államoknak és az Európai Uniónak közösen kellene erőltetni egy közel-keleti non-prolifерációs rendszer kialakítását. Az instabilitás és a bizonytalanság gyökereit együtt kellene kezelni.

³⁹³ DEPETRIS, Daniel R.: *Welcome to Israeli Nuclear Weapons 101*. The National Interest, September 20, 2015. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-israeli-nuclear-weapons-101-13882>; letöltés: 2016. 03. 05.

³⁹⁴ The Military Balance 2015. Chapter 7: Middle East and North Africa. 332. o.

XI. VÉDELEMGAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS A TÉRSÉGBEN³⁹⁵

1. Trendek, sajátosságok

Mértékadó nemzetközi elemzések (Military Balance, Middle East Military Balance, SIPRI) úgy értékelik a közel-keleti és észak-afrikai térséget, hogy egyes országok a védelmi eszközök importjában vezető szerepet játszanak a világon. Ez valóban így is van olyan országok esetében, mint az Öböl Menti Együttműködési Tanács tagállamai, Egyiptom, Jordánia, illetve a térséghez közvetlenül nem tartozó Törökország. A stockholmi Békekutató Intézet (SIPRI) adatai szerint 1990 és 2015 között a globális fegyverimport 647 milliárd dollár volt, ebből a közel-keleti és észak-afrikai országok 161 milliárd dollár értékben importáltak hadiipari eszközöket.³⁹⁶ A legnagyobb szállító országok: Egyesült Államok 51, Oroszország 15,5, Franciaország 7,3, Nagy-Britannia 5,2, Németország 4,3 százalék. Egyéb szállítók között megemlíthető Kína 1,6, Dél-Korea 0,8 százalék. Az importon kívül az arab államok az 1950-es évek óta arra is törekednek, hogy saját védelmi ipart építsenek ki. Egyiptom, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek nagy figyelmet fordítanak a saját hadiipari képességek megteremtésére, elsősorban magáncégekre alapozva. Az elmúlt évek során ezek az országok lassan, de biztosan változtattak védelempolitikájukon. A változások hosszú távú fejlesztésekre, a régió geopolitikai helyzetének elemzésére, közös katonai erők létrehozására – például a Fél-sziget Védelmi Erők, Tengerészeti Biztonsági Csoport, Iszlám Katonai Koalíció – irányulnak. A nemzeti technológiai képességek kialakítása különösen Szaúd-Arábiánál látható, ahol a hazai védelmi ipar fejlesztésére nagy gondot fordítanak, nem kímélve az anyagi forrásokat sem, szükség esetén pedig megváltoztatják a korábban felállított korlátokat. Mindezek következtében átalakul a védelmi ipar, igyekeznek védelmi ipari hálózatokat kialakítani. A hálózatok építése az alábbi sajátosságokkal rendelkezik:

- Különböző országok védelmi tervezéssel foglalkozó szervezetei ernyőszervezetet alakítanak a tevékenység összehangolására.
- A tervezőtevékenység alapja a közös projektek elkészítése, ami közös célokon alapul.

³⁹⁵ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 366–377. o. ISBN 978 963 327 774 4

³⁹⁶ SIPRI Arms Transfers Database. <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>; letöltés 2017. 09. 26.

- Az együttműködés alapja a védelmi eszközök átadása egymásnak, ami erősíti a politikai kapcsolatokat és a katonai képességet.
- Kétoldali pénzügyi segélyprogramok megvalósítása, a védelmi alapok létrehozása céljából.

A saját védelmi ipar kifejlesztésében a térség legfejlettebb állama Izrael, amely a legkorszerűbb termékekkel jelenik meg a világpiacon. A Merkava 4 típusú harckocsi a világ legjobb harckocsijai közé tartozik, ennek alvázára építik a Namer nehéz páncélozott szállító harcjárművet a gyalogság szállítására és mozgékonyságának növelésére. Ezeken túl az izraeli hadiipar elsődleges termékei közé tartoznak a rakéták, elektronikai és elektrooptikai eszközök, irányított bombák, különleges lőszeres széles változatai, légvédelmi rendszerek, ballisztikus rakéták, pilótanélkülieszközök, műholdak és sok más egyéb berendezés. Elsősorban a politikai helyzet miatt Izrael termékeit nem a térségben értékesíti, de azon kívül széles vevőkörrel rendelkezik.

Az új arab kezdeményezések hatással vannak a már létező hadiipari kapcsolatok alakulására régióon belül és azon kívül is. Azzal lehet számolni, hogy egyes arab államok keményebb fellépést valósítanak meg a nem arab vállalkozókkal szemben. Ez persze nem megy gyorsan, hiszen az új kezdeményezések nem valósulhatnak meg technológiai támogatás nélkül, ezért számos ország továbbra is igyekszik nyitni Oroszország, Kína és India irányába. Ezt a megállapítást alátámasztja a jelenlegi arab változások dinamikája. Az arab rezsimeket a régióban és azon túl is a szélsőségek, a fundamentalizmus és a konfliktusok jellemzik. Az arab változások hatása és a vezető arab államok destabilizálódása (Egyiptom, Szíria, Líbia) a rezsimeket belső nyomás alá helyezte. Ugyanakkor Irán, a régió egyedüli nem arab, síita állama regionális hatalomként lépett színre, miután az Egyesült Államok és az Európai Unió az atomkísérletek leállítására vonatkozó megállapodás aláírását követően feloldotta a szankciókat. Irán komoly katonai erőként lépett fel, részt vesz a szíriai–iraki konfliktusban és az Iszlám Állam elleni harcban. Az arab szunnita rezsimek félnek az iráni előretöréstől és nem is teljesen alaptalanul.

Az Egyesült Államok a régió irányába gyakorolt külpolitikája és néhány uniós ország e politikát támogató magatartása miatt hatalmi vákuum alakult ki a térségben, amelyben egyes arab államok úgy vélik, hogy a Nyugat részéről a hagyományos támogatást nem kapják meg, miközben Irán és Oroszország új utakat keres magának a térségben, veszélyeztetve ezzel az erőviszonyokat.

2011 inkább káoszt, mint reményt hozott magával a térségben. Az új válságban és fenyegetések közepette főként konzervatív álláspontot követtek az államok. Az elmúlt években az olaj- és gázárak csökkenése a legtöbb arab állam bevételeire negatív hatást gyakorolt, ezzel párhuzamosan új erőközpontok alakultak ki. Ezek kialakításának legfőbb képviselője a szaúdi vezetés, amely igyekszik kiterjeszteni befolyását Egyiptomra, Jordániára és Törökországra. A védelmi együttműködés elmélyítésére az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai számos katonai megállapodást írtak alá. Ezek tartalma: közös kiképzés, gyakorlatok, logisztika és interoperabilitás. A régió történetének legnagyobb gyakorlatára 2016 februárjában került sor Northern Thunder fedőnéven, amelyen húsz ország katonái vettek részt. Abban is hallgatólagos megegyezés született, hogy egymás hadiipari fejlesztéseit nem zavarják meg úgy, hogy beavatkoznak, vagy késleltetik a projektek megvalósítását. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a Tanács országai közel sem egységesek, Omán például 2016-ban ki akart lépni és tevékenységét a Sanghái Együttműködés Szervezetében, vagy a BRICS keretében kívánta folytatni.

Az arab nemzetek védelmi ipari alapjai nagyon heterogének. A külső szállítóktól való függetlenséget politikai szinten sűrűn hangoztatják, a megvalósítás azonban várat magára. Sikereket ezen a területen az Egyesült Arab Emírségek és Törökország ért el, Szaúd-Arábia és Katar fordulóponton vannak, Omán és Jordánia elkezdtek a hadiipari bázisok kialakítását, Egyiptom viszont számos belső vitával és külföldi szankciókkal küzd.

A leírtak alátámasztására lássunk néhány országot.

Egyiptom

Az 1950-es évek óta az egyiptomi védelmi ipar fontos stratégiai és gazdasági szerepet játszik. Egy integrált szaúdi és emírségekbeli védelmi ipari konglomerátum létrehozása nem járt sikerrel 2016-ban. Jelenleg az egyiptomi védelmi szektort a kormány, illetve a fegyveres erők uralják. Annak ellenére, hogy a termelés eredményes, a mai technológiai követelményeket és a hadsereg igényeit nem elégíti ki. Korszerű haditechnikai eszközök vonatkozásában az ország importra szorul, ami kétségtelenül hozzájárul a helyi ipar fejlődéséhez is. A Muzulmán Testvériség mozgalomhoz tartozó Morszi elnök hatalomból való távozása óta a hadsereg visszanyerte az egyiptomi gazdaságban játszott szerepét. Anyagi támogatást kapott Szaúd-Arábiától és az Egyesült Arab Emírségektől (ami kétségtelenül összefügg az Iszlám Állam líbiai szervezete elleni egyiptomi katonai fellépéssel). Ezenkívül Kairó nyugati segítségben is részesült. Az Egyesült Államok például évente 1,3 milliárd dollár katonai segélyt ad Egyiptomnak, felszerelések és pénz

formájában. Morszi eltávolítása után ezt az összeget évi 300 millió dollárral megemelték, ami mögött az érzékelhető, hogy az Egyesült Államok nagyra értékeli az egyiptomi biztonsági erők harcát az Iszlám Állam helyi szervezetei ellen. Az európai partnerek is segítik Egyiptomot, a brit BAE Systems repülőgépradarokat gyártó üzemet adott át, a franciák Rafale vadászrepülő és Mistral hajók eladására kötöttek szerződést 2015-ben hétmilliárd dollár értékben. Ma az egyiptomi védelmi ipari komplexum elsősorban amerikai fegyverek gyártásában folytat együttműködést, így például M1A1 Abrams harckocsik, M88A harckocsimentő járművek gyártásában működik együtt Új-Zélanddal, Dél-Koreával és Finnországgal.³⁹⁷ Az egyiptomi védelmi ipar sok, a polgári életben használt eszközt is gyárt. Megjegyzendő azonban, hogy az egyiptomi védelmi ipar eltörpül az Öböl menti Együttműködés Tanácsa országainak védelmi ipara mögött. A változások követése sem egyszerű, hiszen Egyiptomban megjelennek az amerikai, orosz, európai és az Öböl Menti országok érdekei és termékei is. Az Egyesült Államoktól a szárazföldi haderő kap különféle fegyverrendszereket, de ugyanakkor saját maga is gyárt. Ezek következtében az ország függősége meglehetősen nagy.

Egyesült Arab Emírségek

A nemzetgazdaság diverzifikálása érdekében az Emírségek néhány éve hatalmas összegeket fordított saját védelmi ipar kifejlesztésére, amihez az állam maximális támogatást biztosított.

Ebben helyi vállalkozók és nemzetközi partnerek is szerepet játszanak. Közös vállalkozásokat hoznak létre a Sykorskival, a Lockheed Martinnal, a Rheinmetallal és folytathatnánk a sort. Az Emírségek védelmi ipara a hajózási eszközök gyártása, illetve hajók építése területén a legelőrehaladottabb. A szárazföldi erők részére gépkocsikat, páncélozott járműveket és teherautókat gyártanak a Renault, a Volvó és a finn Patria cég bevonásával. Az Emírségek rendelkezik a térségben a legnagyobb hadiipari exportképességgel. A hazai ipar termékeit elsősorban Jemenbe exportálják. Ki kell emelni a hadiipari donortevékenységet, ennek keretében Líbiának és Iraknak vadászgépeket és különféle szárazföldi fegyverrendszereket, Jemennek és Jordániának pedig repülőtéri vontatójárműveket adományoztak.

³⁹⁷ BORCHERT, Heiko – WIDDERSHOVEN, Cyril: *The Dawn of a New Arab Industrial Network*. Arab Defense Industrie Papers No. 1. July 2016. <https://www.slideshare.net/cyril63/adip01161>; letöltés: 2017. 09. 26.

Szaúd-Arábia

A szaúdi hadiipar jelenleg leginkább a légtérben használható eszközökre koncentrál, helyi cégekre támaszkodik, amelyek tevékenysége az összeszereléستől a karbantartáson át a javításig terjed. A páncélozott eszközök és a löszergyártás területén számos projektet indítottak. A haditengerészet elmaradott, ugyanis a modern védelmi elektronika, informatika még nem áll rendelkezésükre. A koronaherceg és a védelmi miniszter nem elégedett a hadiipar fejlődésével, ezért növelték a külföldi, főként európai uniós országokkal való együttműködést. Ezenkívül a helyi védelmi ipar fejlesztésére 15 milliárd dollárt biztosítottak. A különböző szektorokban, így a légi, haditengerészeti és a szárazföldi rendszereknél, valamint a határbiztonság és a rakétagyártás területén új holdingokat hoztak létre. Szaúd-Arábia védelmi ipari termékek exportálójaként marginális szerepet játszik. A SIPRI-adatok szerint csak használt repülőgépeket exportált Törökországnak és gépvontatású lövegeket Marokkónak.

Egyéb szereplők

Jelentős hadiipari struktúrák jelennek meg egyéb arab országokban is. Néhány példa:

Katarban a Nakilat Damen hajógyár a haditengerészet eszközellátásában figyelemre méltó eredményeket mutat fel. Külföldi partnerei Olaszország és Törökország. Katar az Öböl Menti Együttműködési Tanács országaival közös pilóta nélküli repülőgépek fejlesztésébe kezdett. Az olasz Fincantieri hajógyár 2015-ben 3,6 milliárd euró értékben kötött megállapodást különböző osztályú hajók eladásáról Katar részére.³⁹⁸ Omán páncélozott járművek, fegyverrendszerek és hajóépítés területén fejleszt ki saját hadiipari képességeket. Nagy figyelmet fordítanak a kibervédelemre, a térség kibervédelmi központját alakítják ki. Jordániában a szárazföldi és a légierő részére fejlesztenek ki ipari kapacitásokat, együttműködésben Törökországgal és több északnyugat-európai céggel. A fejlesztés irányai: pilóta nélküli eszközök és éjjellátó készülékek kézfegyverekre és páncélelhárító eszközökre.

Az arab hadiipari képességek kialakítása terén azonban a jelenlegi politikai légkör, a hagyományos ipari kapcsolatok abba az irányba haladnak, hogy az egyes államok elsősorban a saját cégeik kezdeményezéseit támogatják.

³⁹⁸ Fincantieri Annual Report 2016.

https://www.fincantieri.com/globalassets/governance/assemblee/assemblea-degli-azionisti-2017/documenti-finanziari-e-relazione-di-corporate-governance/web_fc_annual_report_2016_eng.pdf; letöltés: 2017. 12. 22.

A fenntartható védelmi rendszerek megteremtése területén a hazai és regionális döntéshozóknak a következő kihívásokkal kell számolniuk:

- A helyi döntéshozók meglehetősen türelmetlenek, mielőbb szeretnének fejlett technológiához jutni, de minél kisebb kockázatvállalással és nagyobb helyi részvétellel. Ez azonban nem működőképes addig, amíg nem érnek el megfelelő fejlettségi szintet. A fenntartható rendszerekhez kiegyensúlyozott rendszerintegrátorokra, tervező cégekre, kis- és közepes vállalatokra és akadémiai háttérre lenne szükség. A szereplőknek meg kell jelenniük a nemzetközi piacokon, ehhez pedig bizalomra van szükség, ami jelenleg még nincs meg. Talán egyedül az Emírségekről lehet azt állítani, hogy rendelkeznek az említett feltételekkel. Hosszabb távon tudni kellene azt is, hogy mit szeretnének eladni, ami még nincs a piacon és van rá igény. Nagy kihívást jelent az, hogy a hagyományos beszállítók helyzeti előnnyel rendelkeznek. Szaúd-Arábia és az Emírségek esetén tapasztalható az, hogy az egyetemek fogják össze a vállalatokat és megteremtik a hazai cégek és külföldi partnerek közötti egyensúlyt.

- Nehézséget jelent szinte valamennyi arab országban a rendszerintegráló képesség hiánya, azaz a különböző cégek tevékenységének összehangolása, ami szinte minden hadiipari képesség alapja. Ez jól működő logisztika nélkül elképzelhetetlen, amit az arab országokban mostohagyereknek tekintenek. Amíg azonban a logisztikát nem alkalmazzák a mai követelményeknek megfelelően, addig külföldi beszállítókra kénytelenek hagyatkozni, ami ellentétes a céljaikkal.

- Fenyegetettségfelfogás.

- A legtöbb arab hadiipari terméket exportáló nem tesz mást, mint utánozza a nyugati és nem nyugati beszállítókat, azt ad el, ami neki van, amit saját magának állít elő. Ahhoz, hogy ez ne így legyen, sokkal több együttműködési projektre lenne szükség. Ismert, hogy a fenyegetettségelemzés ebben a kérdésben meghatározó, ehhez az államok közötti koordinációra, sőt harmonizációra lenne szükség. Kezdeményezések kétségkívül történtek, hiszen ezt szolgálják a Félsgiget Pajzs Erők, a 81. Tengeri Biztonsági Erők és az Iszlám Katonai Koalíció. Az arab nemzeteknek el kellene gondolkodni arról, hogy a hadviselési gyakorlatuk milyen védelmi technológiát, illetve eszközöket kíván meg. Az automatizálás, valamint a pilóta nélküli eszközök alkalmazása az a terület, ahol van mit kezdeni. Az arab haderők többnyire szerény létszámmal működnek, ezért az automatizálásnak és a távirányítási rendszereknek képességnövelő hatásuk miatt nagy szerepük van. A haderőknek

meg kell találniuk azt a képességet, amivel a legnagyobb kihívást, a terrorizmust, a szélsőséges magatartást és a felkelést a sűrűn lakott területeken is kezelni tudják. Ezért a pilóta nélküli eszközöknek nagy jövőjük van, például a városi hadviselésben. Egy ilyen koncepció megvalósítása érdekében célszerű elemezni, hogy a pilóta nélküli eszközök eddigi használata milyen műveleti eredményekkel járt, milyen tanulságokat lehet levonni a külföldi, illetve a hazai gyártmányú eszközök alkalmazásából, milyen módosításokra van szükség és végül milyen hazai és külföldi cégeket lehet bevonni az eszközök gyártásába.

- Szaktudás.

Egy fenntartható pártarab védelmi ipar megvalósításához nélkülözhetetlen a szaktudás. Ezen a területen ismét az Emírségek és Szaúd-Arábia helyzetét kell megemlítenem, (Izraelről külön fejezetben írok) ahol ennek a kérdésnek nagy figyelmet szentelnek, kifejezetten hadmérnöki akadémiák létrehozásával, ahol a helyi igényeknek megfelelő képzés folyik. Az oktatás túllép a nemzeti határokon, mert a mérnöki ismereteken túl a szomszédos országok fenyegetettségpercepcióját és műveleti igényét is oktatják. Intézményeiket megnyitják a környező országok hallgatói számára is. Az oktatásban figyelmet fordítanak a kritikus, de konstruktív párbeszédre is.

2. Hadiipari együttműködés

Az elmúlt években a Közel-Kelet országai a világ legnagyobb fegyverimportőrei közé kerültek, ami azt jelenti, hogy az exportált fegyverek 30 százaléka a térség országaiba érkezik. A fegyverszállítmányok finanszírozása szempontjából a térség országai három csoportra oszthatók.³⁹⁹ Az első csoportba az olajtermelő államok tartoznak, amelyek saját erőből a legkorszerűbb fegyvereket is be tudják szerezni. A másik csoportba tartozók részben saját erőből, részben pedig amerikai támogatással vásároltak fegyvereket (Izrael, Egyiptom, Jordánia). A harmadik csoportban pedig azok az országok szerepelnek, amelyeknek nincs komolyabb olajforrásuk és amerikai támogatást sem kapnak. Ezen országok esetében a hadsereg működtetése hiányos, a felszerelés elavult, ezért a haderő képessége is szerényebb. A 2003-as iraki katonai műveletek óta általános tapasztalat, hogy a fegyverkezési hullám nőtt a térségben, még akkor is, ha az Egyesült Államok támadásával az iraki fenyegetés megszűnt. Erősödött viszont Irán, amely rakéta programjával és haditengerészete fejlesztésével fenyegetést jelent környezetére, illetve a Hormuzi-szoros hajóforgalmára. Az iráni hadiipar

³⁹⁹ The Military Balance 2017. Chapter 7: Middle East and North Africa. 352–360. o.

sajátossága, hogy amit csak lehetséges, igyekszik saját erőből előteremteni, termékeivel ellátja a haderőt és a Forradalmi Gárdát. A Shahab 2 és 3 rakétákat nagy valószínűséggel észak-koreai együttműködéssel gyártja. Irán saját műhoddal is rendelkezik. Tüzérségi rakétákat szállít a Hezbollahnak, valamint könnyű partvédő hajókat adott el Szíriának.

A térség legfontosabb fegyverszállítói

A legfontosabb fegyverszállító egyértelműen az Egyesült Államok. A fegyverszállítmányokon kívül – befolyása megtartása érdekében – számos ország esetében segélyprogramokat is megvalósít. A csúcson Izrael, Egyiptom, Jordánia, Libanon és Tunézia áll. Az Öböl menti országok főként légvédelmi eszközöket vásárolnak. Az Emírségek volt az első ország a térségben, amely HTAAD rakétaelhárító rakétarendszert vásárolhatott az Egyesült Államokból. A légvédelmi eszközök mellett a régió légierjét is az Egyesült Államok látja el, elsősorban az F-16 vadászgép különböző típusaival. Ez a típus az alapvető szinte valamennyi Öböl menti országban, de például Marokkó is F-16-ra cserélte Mirage típusú gépeit. Izraelben F-35-ös gépeket állítanak szolgálatba. A forgószárnyas eszközök közül a legnépszerűbbek az Apache helikopterek, ezen belül is az AH-64D altípus, még akkor is, ha nem minden ország kaphatja meg az igen korszerű Longbow radarrendszert. A megkülönböztetett országok közé tartoznak Izrael, Egyiptom, Kuvait és Szaúd-Arábia. Az Egyesült Államok nem minden országnak ad el különleges lőszereket és bombákat sem. A régió légierőinél a legelterjedtebb szállítógép szintén amerikai gyártmányú: C-130J.

A szárazföldi erők részére az Egyesült Államok M1A1 (Abrams) harckocsikat ad el. A haditengerészetek részére – Egyiptom és Izrael kivételével – hadihajókat nem szállítanak.

Oroszország

Az évtized elején úgy tűnt, hogy Oroszország visszaszerzi közel-keleti piacait. Az áttörést Algéria jelentette egy hétmilliárdos orosz eladással. Az üzlet T-90-es harckocsikat, légvédelmi rendszereket, MiG-29 repülőgépeket foglalt volna magában, majd Algéria azzal mondta le, hogy a termékek nem felelnek meg a nemzetközi követelményeknek. Konkrét üzletei jelenleg Szíriával és Iránnal vannak, de meg kell jegyezni, hogy Szíria még a polgárháború előtt is rendszeresen fizetéshalasztást kért, azóta a helyzet nem pozitív irányba változott. Irán megkapta az S-300-as légvédelmi rakétarendszert. Oroszország jelenleg TOR M-1 mobil légvédelmi rakétákat, Pancir Sz-1 önjáró légvédelmi harcjárműveket, SZ-300 PMU nagy hatómagasságú légvédelmi rakétarendszereket, MiG-29 vadászgépeket ad el.

Oroszország továbbra is fenntartja a szíriai Tartuszban lévő haditengerészeti javítóbázisát a Földközi-tengeren szolgálatban lévő orosz hadihajók kiszolgálására.

Európai Unió

Az Uniónak történelmi hagyományai vannak a közel-keleti és észak-afrikai hadipari kapcsolatokban, ami a gyarmati múltnak és a földrajzi közelségnek is köszönhető. A térség országai alternatívaként tekintenek az európai országokra az Egyesült Államokkal szemben, de értékelik azt is, hogy az eszközök minősége nem nagyon marad el az amerikaiakhoz képest, ellentétben az oroszokkal, amit minőségben gyengébbnek tartanak az amerikaiaknál. A legnagyobb európai üzletnek számított a Typhon vadászgépek eladása Szaúd-Arábiába. A 72 Typhon vadászgépet a brit BAE 7–9 milliárd dollárért adta el, a szaúdi kormány pontos számot nem tett közzé, a gépet több ország konzorciuma szereli össze, beleértve a németeket, olaszokat és spanyolokat. Az üzletet egy csalási és vesztegetési kampány is kíséri, (ami az ilyen esetekben nem számít ritkaságnak). Franciaország is próbálkozott Marokkónak vadászgépeket eladni, de a marokkóiak végül is az amerikai F–16 mellett döntöttek. Algériának Franciaország fregattot adott el. Hajókat adtak el az Egyesült Arab Emírségeknek, amely nemcsak hajókat, hanem technológiát is vásárolt és az országban is gyárt fregattokat.

Jelentősebb fegyverbeszerzések:

Szaúd-Arábia

Az elmúlt években Szaúd-Arábia növelte olajtermelését, ezzel párhuzamosan azonban kihívásokkal is kénytelen volt szembenézni, ezek közül kiemelhető Irán és az al-Kaida fenyegetése. Ezek a kihívások egy új fegyverkezési folyamatot indítottak el. Szaúd-Arábia az Öböl-térség többi államához hasonlóan nem kívánja magát a fegyverbeszerzés területén egy országhoz kötni, ezért egyidejűleg több országgal is üzletel. Ezért van az, hogy amerikai, brit és francia haditechnikai eszközöket tart rendszerben. A már említett 7–9 milliárd dollár értékű brit Typhonokon kívül feljavított Tornádókat és F–15S típusú gépeket is rendelt. Az Egyesült Államoktól M1A2 harckocsikat rendelt, a meglévő harckocsijait pedig hárommilliárd dollár értékben korszerűsítette. Megjegyzendő, hogy az olajkitermelés csökkenése hatással lehet az említett üzletekre, hiszen az ország bevétele szinte kizárólag az olajból származik.

2017 őszén Szaúd-Arábia Oroszországgal kötött fegyverüzletet, amelynek értelmében Oroszország Sz–400-as légvédelmi rakétarendszereket, Kornet EM típusú páncéltörő rakétákat, TOSZ1A rakéta sorozatvetőket és AGSZ–30 gránátvetőket szállít neki.

Megállapodtak Kalasnyikov AK–103 típusú gépkarabélyok szaúd-arábiai gyártásáról is, de egyelőre csak szándéknyilatkozat formájában.⁴⁰⁰

Irán

Tény, hogy Irán újra fegyverkezik, azonban a médiában rendszeresen közölt üzletek közül sok nem valósult meg. Az oroszokkal főként légvédelmi eszközök szállításában állapodtak meg. 29 TOR–M1 rövid lőtávolságú légvédelmi rakétarendszereket, és Pantsyr S–1 légvédelmi rakétarendszereket szereznek be. Egyes adatok szerint Oroszország leszállította az Sz–300PMU–2 nagy hatótávolságú légvédelmi rakétarendszert is. Irán helyi fejlesztéssel dolgozik nagy lőtávolságú föld-levegő rakéták fejlesztésén, mégpedig két irányban. Az egyik a Safir-e Omid folyékony üzemanyaggal hajtott kétlépcsős rakéta bázisán alapszik, és műholdak pályára juttatására tervezik, míg a másik szintén kétlépcsős, de szilárd hajtóanyagú föld-föld rakéta, amelynek lőtávolsága kétezer kilométer. Utóbbi néhány éven belül hadra fogható állapotba kerül.

Az iráni valódi képességek értékelése nehéz, mert a médiában bejelentett fejlesztések nem mindig felelnek meg a valóságnak. A hírek többnyire kínai, vagy orosz modell alapján gyártott harckocsikról, páncélozott szállító harcjárművekről, vadászgépekről, tüzérségi és páncéltörő rakétákról, víz-víz rakétákról szólnak. Nincs viszont arra bizonyíték, hogy Irán képes lenne a mai követelményeknek megfelelő vadászgépek gyártására.

Irak

Irak is az átfegyverzés útján halad, de a vártnál jóval lassabban. A régi haditechnikai eszközökből alig maradt valami. A személyi állomány pótlásában nehézségek vannak, a korrupció pedig nem ismeretlen. A szárazföldi erők részére elsősorban páncélozott szállító harcjárműveket igyekeznek beszerezni a legkülönbözőbb forrásokból. A légierő helikoptereket és szállító repülőgépeket kapott. Az elmúlt években Irak könnyű felderítő-repülőgépeket vásárolt az Egyesült Államoktól és Jordániától, T–72 harckocsikat a NATO-hoz csatlakozott volt szocialista országoktól, valamint páncélozott szállító harcjárműveket Dél-Afrikától. Az amerikai kongresszushoz kérés érkezett, hogy engedélyezze M1A1 harckocsik, több száz páncélozott szállító harcjármű, kiképző-repülőgépek, Hellfire rakétákkal felszerelt Bell 407 típusú helikopterek eladását.

⁴⁰⁰ HERCZEG Márk: *Moszkva tényleg SZ-400-as légvédelmi rendszereket ad el Szaúd-Arábiának.*
<https://444.hu/2017/10/09/moszkva-tenyleg-sz-400-as-raketarendszereket-ad-el-szau-arabianak>;
 letöltés: 2017. 10. 10.

Egyesült Arab Emírségek

Az Emírségek fegyveres erői fejlődtek a legintenzívebben az utóbbi időkben és továbbra is folyamatos fegyverbeszerzést folytatnak. Főbb partnerei az Egyesült Államok és Franciaország, de Oroszországgal is üzletelnek. Miután befejeződött a 63 Mirage 2000 és 80, kifejezetten az Emírségek részére gyártott F-16-os gép hadrendbe állítása, újabb eszközöket rendeltek a légierő, légvédelem és a haditengerészet részére. Szerződést írtak alá harminc Apache AH-64D helikopter és A330-as légi utántöltő gépek vásárlásáról. A francia korvettek gyártása évek óta folyamatban van. Annak ellenére, hogy francia hajókról van szó, a fegyverzete amerikai lesz, például a Raytheon Corporationtól rendeltek RAM rakétákat manőverező robotrepülőgépek elleni alkalmazásra. A légvédelem területén orosz Pantsyr S-1 típusú rakétákat vásárolnak, saját igény alapján, a gyártást is az Emírségek finanszírozza. Az elkövetkezendő években kilencmilliárd dollár értékben felújítják a Patriot 3 (PAC-3) rakétákat is. A rakéták elleni védelemre az Egyesült Államoktól hétmilliárd dollárért THAAD rakétaelhárító rakétákat vásárolnak. Ahogy Szaúd-Arábia esetében említettem, az Emírségeknél is elképzelhető, hogy az olajbevételek csökkenése miatt a beszerzések lelassulnak, esetenként el is maradhatnak.

Egyiptom

Az ország Izraellel együtt élvezi az Egyesült Államok segélyprogramjának hatását, Egyiptom évi 1,3 milliárd dollárt kap. A jelenlegi megállapodás 2018-ig tart, de nagy valószínűséggel meghosszabítják. Ez biztosítja Egyiptom számára amerikai fegyverek beszerzését, függetlenül attól, hogy milyen az ország gazdasági mutatója. Egyiptom AH-64D Apache helikoptereket, M1A1 harckocsikat és radarrendszereket vásárolt. A harckocsik alkatrészként érkeznek és Egyiptomban szerelik össze azokat. Eddig körülbelül ezer harckocsi összeszerelésére került sor. Az amerikai segélyprogram nem zárja ki, hogy az ország máshonnan is vásároljon haditechnikai eszközöket, Németországgal például tengeralattjárók beszerzéséről tárgyalt, míg Oroszország a tőlük vásárolt haditechnikai eszközöket újítja fel.

Izrael

Az ország 2,4 milliárd dollár katonai segélyt kap, emellett az Egyesült Államok polgári felhasználásra is ad hozzávetőleg évi egymilliárd dollárt. 2007-től 2018-ig a katonai segély összesen 30 milliárd dollár, ennek több mint 80 százalékát az Egyesült Államokban kell elkölteni. Ebből világosan kitűnik, hogy Izrael felfegyverzése egy folyamat és nem függ sem

belső, sem külső (például gazdasági válság) körülményektől. Izrael a második libanoni háború (2006. augusztus) után igyekezett nagy mennyiségű fegyvert és lőszert felhalmozni, köztük speciális GBU–39 típusú bunkertörő bombákat, lézerirányítású bombákat és különleges löszereket. Nagyszabású fegyverüzletekre is sor került. Izrael különböző típusú repülőgépeket, helikoptereket, szállító repülőgépeket és F–35 vadászgépeket vásárolt. Németországtól két újabb Dolphin tengeralattjárót rendeltek. Izrael a saját hadiiparának kihasználásával is növeli katonai képességeit. Meghatározóak a rakéták és a rakéták elleni védelmi eszközök. A különféle lőtávolságú rakéták ellen háromféle védelmi rendszerrel rendelkezik. Az Arrow a nagy távolságról kilőtt rakéták ellen hatásos, a Dávid parittyája a 40–200 km-ről kilőtt rakétákat, míg a Vaskupola a rövid hatótávolságú Kassam és Grad típusú rakétákat semmisíti meg. Pilóta nélküli eszközök gyártásában Izrael világ színvonalú eszközöket gyárt, köztük van olyan is, amely képes akár negyven órát a levegőben tölteni és adatokat szolgáltatni. Emellett kisméretű eszközöket is gyártanak.

A második libanoni háború tapasztalatai alapján gyártják a Merkava harckocsialvázra épített Namer páncélozott szállító harcjárművet.

A nemzetközi médiában számos tanulmány olvasható arról, hogy az amerikai segély sok vagy kevés, összehasonlítva más országokkal. Izraeli részről azzal érvelnek, hogy a kapott összeg nem sok, hiszen ennek jelentős részét az Egyesült Államokban kell elkölteni. Másik érv, hogy ellentétben sok más országgal Izraelben nem állomásoznak amerikai katonák. A legnagyobb támogatást Japán kapja, ahol 48 ezer amerikai katona állomásozik, ez 27 milliárd dollárnak felel meg. Németországban az amerikai katonák létszáma 37 ezer, Dél-Koreában 27 ezer fő, ami megfelel 25, illetve 11 milliárd dollár támogatásnak. Összesen 150 500 amerikai katona állomásozik 70 országban, ami az amerikai adófizetőknek évente 85–100 milliárd dollárjába kerül.⁴⁰¹ Meg kell jegyezni, hogy ezek az összegek erősen alábecsültek, hiszen nem tartalmazzák az egyéb amerikai segélyprogramokat, amelyek titkosak, de nincsenek benne a gyakorlatok költségei sem.

Izrael hadiipara rendkívül fejlett, szinte minden olyan terméket gyárt, amire egy korszerű haderőnek szüksége lehet. A hadiipar az 1967-es háború után alakult át kisebb fegyvergyártó iparból bonyolult katonai rendszereket gyártó ipárrá. Ma megközelítőleg 150 hadiipari cég működik 3,5 milliárd dollár éves jövedelemmel. A három legnagyobb

⁴⁰¹ FRISCH, Hillel: *Myth: Israel is the Largest Beneficiary of US Military Aid*. BESA Center Perspectives Paper No. 410. February 10, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/dispelling-myth-israel-largest-beneficiary-us-military-aid/>; letöltés: 2017. 10. 15.

állami tulajdonú cég az IAI, az IMI és a Rafael Arms Development Authority. A közepes méretű magáncégek közé tartozik az Elbit Systems, és a Tadiran Group. Az izraeli hadiexportot egy külön cég irányítja, a SIBAT, amelynek legfőbb feladata az export ellenőrzése.

Az IAI (Israel Aerospace Industries Ltd.) amerikai pénzügyi támogatással fejlesztette ki az OFEK és AMOSZ műholdakat és az Arrow (Nyíl) rakétaelhárító rakétát. Számtalan pilóta nélküli eszközt fejlesztett ki, amelyeket a világ több országában értékesít. Tengeri és szárazföldi rendszereket tervez, fejleszt és gyárt, köztük rakétákat, elektronikus hadviselési eszközöket, valamint radarokat. Külön területet képez a cég ágazatai között a volt keleti tömb haditechnikai eszközeinek felújítása, korszerűsítése.

Az IMI (Israeli Military Industries Ltd.) a kézfegyverektől (például UZI géppisztolyok), a különféle lőszereken át a Merkava harckocsikig, rakétákig számos haditechnikai eszközt, rendszert tervez és gyárt. 2900 embert foglalkoztat három divízióban.

A Rafael Advance Defense Systems Ltd. a szárazföldi erők, a légierő és a haditengerészet számára fejleszt és gyárt fegyverrendszereket. Ez a cég gyártja a Popeye és a Python „okos” légvédelmi rakétákat, ezenkívül több úgynevezett „nem halálos” fegyvert is gyárt. Nevéhez fűződik a Vaskupola rövid lőtávolságú rakéták elleni rendszer kifejlesztése és gyártása.

A Haifában működő Elbit Systems elektronikus védelmi rendszereket gyárt repülőgépek, űrkutatás, és páncéloseszközök számára. Kommunikációs eszközei (C4ISR) világhírűek.⁴⁰² Az ElOp (Electro-Optics Industries Ltd) céggel történt összeolvadása (2000-ben) óta termelését megsokszorozta.

A Tadiran-Elisra Csoport kommunikációs eszközöket, elektronikus hadviselési berendezéseket, radarokat és radarjelző eszközöket, speciális akkumulátorokat gyárt és exportál a világ számos országába.

Az izraeli hadiiparral kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a hadseregből nyugdíj, vagy más okokból kivált katonák közül sok szakembert alkalmaznak a hadiipari vállalatok – tulajdonviszonytól függetlenül – azzal a céllal, hogy tapasztalataikat hasznosítsák a különféle termékek gyártása során. Emellett több volt katonát foglalkoztatnak a termékek értékesítésében, bel- és külföldön egyaránt.

⁴⁰² C4ISR: Command, Control, Communications, Computers, Intelligence Surveillance and Reconnaissance (vezetés, irányítás, kommunikáció, számítástechnika, hírszerzés, megfigyelés és felderítés).

Szíria

Az ország évek óta nem szerzett be fegyverrendszert. Nem vásárolt repülőgépet, vagy hajót, viszont fejlesztett föld-föld rakétákat iráni segítséggel, valamint vegyi fegyvereket. A hazai ipar igénybevételével tüzérségi és páncéllhárító rakétákat gyártott. Figyelemmel kísérte a Hezbollah 2006-os háborúját Izrael ellen és olyan fegyverek gyártására törekedett, amelyek segítségével a polgári lakosságot lehet támadni.

Jordánia

Jordánia is azon országok közé tartozik, amelyek amerikai segítyt kapnak, még ha közel sem annyit, mint amennyit Izrael és Egyiptom. A segélyprogramból Belgiumból és Hollandiából vásárolt használt F-16 vadászgépeket, a meglévő régieket pedig Törökországban korszerűsítette.

Az észak-afrikai országok

Elsősorban Oroszországtól vásároltak fegyvereket hétmilliárd dollár értékben.

A térség országai közül főleg Algériában történtek vásárlások. Az ország T-90-es harckocsikat, MiG-29 és Szu-30 vadászgépeket, Pantsyr S-1 légvédelmi rakétákat és Jak-130 kiképző-repülőgépeket szerzett be. Négy fregatt beszerzésére írt ki tendert, amelyre Franciaország, Nagy-Britannia és Németország pályázott. A 700 ezer dolláros amerikai segélyprogramból éjjellátó berendezéseket is vásárolt.

XII. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK⁴⁰³

- Az elmúlt évek észak-afrikai és közel-keleti változásai hosszú időre megváltoztatták a régió arculatát. Okai között szerepet játszott az Egyesült Államok 2003-ban kezdődött iraki beavatkozása, ami hosszú évekig befolyásolni fogja az országok belső struktúráját és haderejének képességét. Nem elhanyagolható szerepük volt az arab országokban történt szociálpolitikai változásoknak, amit arab tavasznak nevezünk. Fontos szerepet játszott az iszlám radikális csoportok megerősödése és az új típusú terrorszervezetek megjelenése. A belső fejlemények öt arab rezsimet (Irak, Líbia, Jemen, Egyiptom és Tunézia) döntöttek meg és súlyos helyzetbe hozták Szíriát is. Több közel-keleti országban és a periférikus területeken gyengén működő rezsimek képtelenek területük ellenőrzésére, ennek következtében fegyveres milíciák és terrorszervezetek kerültek előtérbe. Emberek százezrei, főként civilek haltak meg a polgárháborúk során, például Irakban és Szíriában, kisebb mértékben Líbiában és Jemenben. Milliók váltak menekültté hazájukban, vagy a környező országokban, számosan közülük távolabbra is kerültek, például Európába. A változások kezdete óta nehéz azt állítani, hogy az arab rendszerekben történt változások pozitív kimenetelűek lennének. Új törésvonalak keletkeztek, regionális és nagyhatalmi szereplők igyekeznek érvényesíteni érdekeiket, a változások hatással vannak a régión kívüli államokra is.

- A jelenlegi közel-keleti szektariánus ellentétek, az azokat kísérő intolerancia, a sikertelen államok megjelenése, valamint az erőszak alkalmazása nem az arab tavasz következménye, hanem integrált része a modern Közel-Kelet politikai történetének. Az sem lenne igaz, ha azt állítanánk, hogy az erőszak, az intolerancia és a diszkrimináció az autoriter rezsimek velejárója. Ennek igaz az ellentéte is, éppen az autoriter rezsimek akadályozták meg több esetben a társadalmi töréseket. A Közel-Kelet felbomlásának több oka van. A legmeghatározóbb okok a belső konfliktusok és a külföldi beavatkozások, mint Irak és Líbia esetében történt. Lényeges ok a mesterségesen létrehozott államok (Irak, Szíria, Libanon) esete, ami nemcsak a világ ezen részén fordult elő, de különösen félelmetes ez a muzulmán világban. Nem is várható a konfliktusok megoldása addig, amíg alapvetően nem változik meg a vallás és a társadalom, a társadalom és az állam, illetve az állam és az egyén közötti viszony.

⁴⁰³ KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 389–396. o. ISBN 978 963 327 774 4

- Azokon a területeken, ahol fegyveres konfliktusok alakultak ki, nem állami tényezők vették át az irányítást, gyakran katonai ellenőrzés alatt, etnikai, törzsi, szektáriánus megosztottság jött létre, megbontva ezzel a nemzeti integritást. A kialakult biztonsági űrt dzsihadista csoportok használták ki, fenyegetve ezzel a teljes régiót, sőt az azon túli területeket is. A térségen belül a négy legnagyobb válságövezet Irak, Szíria, Jemen és Líbia. A fegyveres konfliktusok humán és gazdasági hatása óriási. ENSZ-adatok szerint Szíriában a halottak száma meghaladja a 400 ezret, a munkanélküliség aránya 52 százalék, a lakosság 45 százaléka elhagyta lakhelyét, a belső menekültek száma 6,4 millió. Libanonba, Törökországba, Jordániába 4,5 millió ember menekült, ami jelentős hatást gyakorol az említett országok gazdasági és szociális helyzetére. A menekültek elérték Európát is, ezzel a második világháború óta a legnagyobb menekülthullámot idézték elő és komoly hatással vannak az európai szolidaritásra is.

- Líbiában a Kaddáfí rendszer bukása területek szétszakadását, ellenséges csoportok és törzsek fellépését hozta magával, ami különböző intenzitású konfliktusokat okozott. Megindult a harc a hatalomért és a természeti forrásokért, ami tovább destabilizálta Líbia helyzetét és jövőjét. A keletkezett űrt itt is az Iszlám Állam igyekezett kitölteni. Az IS törekvése világos: erősíteni jelenlétét Líbiában, destabilizálni az országot, valamint gazdasági pozíciókat szerezni főként az olajiparban. Jelenléte több okból Európára is veszélyes: földrajzilag közelebb van, segíti az Európába irányuló menekülthullámot és nem utolsósorban a terrorszervezet – iraki és szíriai meggyengülését követően – lehetőséget keres az esetleges áttelepülésre. A migrációs válság, illetve az európai terroresemények előtérbe juttatták a menekültügyet és a dzsihadista fenyegetést Európában, különös tekintettel a radikalizációra.

- Két arab kulcsország, Irak és Szíria gyakorlatilag összeomlott, sőt az arab világ vezető országa, Egyiptom is súlyos belső problémákkal küzd. Irak és Szíria elveszítették katonai képességük jelentős részét, számos fegyver került ezekből az országokból (és ide számolhatjuk Líbiát is) terrorszervezetek birtokába. Nem kétséges, hogy ezeket a fegyvereket ellenfeleik ellen fordítják.

- A világ régiói közül a Közel-Kelet az egyetlen, amely nem rendelkezik valódi regionális együttműködéssel és közös biztonsággal, amit egy markáns szervezet fogna össze. Észak-Afrika esetében működik az Afrikai Unió, bár eredményessége megkérdőjelezhető. Senki sem vitatja, hogy a legtöbb konfliktus a Közel-Keleten van, tehát indokolt lenne egy olyan szervezet létrehozása, amely képes lenne a kihívások

kezelésére regionális szinten. Az itteni konfliktusok összetettek, egymást átfedik, államok közöttiek és országon belüliek, egyesek kapcsolódnak az izraeli–arab vitákhoz, míg mások periférikusak. Hiba lenne pusztán csak az izraeli–arab konfliktusra fókuszálni, mint egyedüli biztonsági problémára, mert ez nem tükrözné a komplex és multidimenzionális környezetet. Egy regionális biztonsági rendszernek államközpontúnak kellene lennie, kollektív védelmen és biztonságon kellene alapulnia, és nem mellőzhetné a térség egységes fenyegetettségfelfogását. Valamilyen szövetségnek kellene megjelenni, amely az országok egy részét összekapcsolja, még ha azt nem is szövetségnek hívnák.

- A Közel-Kelet a világ azon területe, amely a leginkább hajlik a háborús megoldásra. A régiónak mindig is óriási stratégiai jelentősége volt, hiszen Európa, Ázsia, Afrika találkozásánál fekszik, határos a Földközi-tengerrel és a Föld legnagyobb olajkészletével rendelkezik. A biztonság újrafogalmazásában 1990-ig a szakértők eltérően értelmezték a Nyugatot és a Közel-Keletet. Amíg Nyugaton úgy vélték, hogy nem várható államok közötti háború, addig a Közel-Keletre vonatkozóan azt fogalmazták meg, hogy államok közötti háború elképzelhető.

- A terület a válság, ugyanakkor a stabilizáció számos sajátosságát hordozza magában. Itt a világ biztonságpolitikájának szinte minden tényezője valamilyen szerepet játszik: a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a szervezett bűnözéshez is kapcsolódó terrorizmus, az etnikai konfliktusok, a gazdagok és a szegények között meglévő hatalmas szakadék, a legális és illegális migráció, a nagyvárosokba történő menekülés, a HIV-fertőzések, az ivóvízhiány, a kisebbségek diszkriminációja, a demokrácia, a szabadság és a jogrend hiánya.

- A Közel-Kelet az arab változásokat követően is megosztott marad, etnikai törésvonalakkal, nemzetállamokkal, különféle közösségekkel és vallásokkal. Ennek megfelelően katonai területen nemzeti haderőkkel, milíciákkal, nem állami tényezőkkel és a legkülönbözőbb eredetű és típusú fegyverekkel találkozhatunk. A szuperhatalmakat nem számolva, a térség országai a legnagyobb fegyverbeszerzők a világon. A katonai erő nagyságát a konfliktusok, a katonai doktrínák, a különféle szereplők rendelkezésére álló források, a nemzetközi fegyverszállítók és a saját hadiipari képességek határozzák meg. Az elmúlt harminc évben a hadviselés természete radikális változáson ment át. A hagyományos értelemben vett, két hadsereg között vívott nagy, gyalogos és gépesített erők közötti csaták ideje már a múlté. A Közel-Keleten az 1973-as jom kippuri háború volt az utolsó ilyen értelemben vett háború. Ma már más típusú háborúkról beszélünk, amire a

hadtudomány „Forradalom a katonai ügyekben” (RMA, Revolution in Military Affairs) kifejezést használja, és három összetevővel rendelkezik: precíziós irányítású, nagy hatású fegyverek; hírszerzési fölény a hadszíntéren; vezetés, irányítás, informatika és hírszerzés kapcsolata; amelyek biztosítják minden egyéb elem integrációját. A 2003-as, Irak ellen folytatott háború ezen elmélet iskolapéldája. Ezek a változások nem hagyták érintetlenül a fegyverpiacot, a legtöbb ország beszerzéseiknek zömét erre összpontosította. Precíziós irányítású, nagy lőtávolságra alkalmas löszereket fejlesztettek ki, ennek megfelelő platformokat alakítottak ki, különös tekintettel a repülőgépekre. Izrael és az Emírségek a legkorszerűbb F-16-os gépeket vásárolta meg, Szaúd-Arábia Typhonokat rendelt, Izrael F-35-ös gépeket vásárol, több ország felderítőrendszereket szerzett be. Ezzel párhuzamosan kevesebb pénzt fordítanak harckocsik szolgálatba állítására.

- A hadviselésben fontos sajátosság, hogy egyre kevesebb az állami tényezők és egyre gyakoribb a nem állami tényezők megjelenése. Utóbbiak harcolhatnak országon belül és azon kívül a kormányerők és a rivális milíciák ellen – vagy éppen azokkal együtt – akár a befogadó ország aktív vagy hallgatólagos támogatásával, vagy anélkül. Ezek a milíciák egyszerű fegyvereket, eszközöket alkalmaznak, módszerük lehet gerilla, vagy terrorista jellegű. A fegyvert és löszert többnyire illegális úton szerzik be, esetleg a velük együttműködő fegyveres erőktől kapják. Tevékenységüket gyakran lakott területen hajtják végre. Vannak országok, amelyek nem képesek ellátni hadseregüket a legkorszerűbb fegyverekkel, ezért alternatív módszereket és eszközöket alkalmaznak az aszimmetrikus műveletekben. Ezek az államok két utat választanak, az egyik az, hogy tömegpusztító eszközöket és ballisztikus rakétákat szereznek be. A másik eljárás gerilla- és felforgató tevékenységek alkalmazása saját különleges erőkkel, vagy külföldi milíciákkal.

- A térség arab fegyveres erőinek mennyisége és minősége (képessége) rendkívül vegyes képet mutat. Egyes országok dollármilliárdokat költenek évente a legkorszerűbb fegyverek beszerzésére, míg mások nagyon keveset. Képesség szempontjából a Közel-Keleten az izraeli védelmi erők a legfejlettebbek. Hagyományos eszközök területén képességeivel meghaladja a régió bármely haderejét. Más államok, például Irán, aszimmetrikus képességet építettek ki, valamint fegyveres csoportok támogatásával igyekeznek kitölteni a biztonsági rést, de képességük messze elmarad az izraeli védelmi erők haditechnikai és személyi képességeitől. Izrael után a térség legjobban felszerelt és ellátott haderejével a GCC-országok, a Közel-Kelet legnagyobb létszámú haderejével Egyiptom rendelkezik.

- 1945 óta az arab haderőknél olyan problémák merültek fel, amelyek a harctéren sikertelenséget eredményeztek. Ennek a problémának az oka az emberi tényező, vagy nevezhetjük katonai hatékonyság hiányának is. A katonai hatékonyság az a képesség, amely a haderőt képessé teszi katonai műveletek végrehajtására és ennek során fegyverek alkalmazására. Ezen értelmezés szerint tehát a személyi állomány minőségéről és nem a fegyverek, eszközök, illetve emberek számáról van szó.

2015 óta két olyan veszélyes folyamat indult el, ami a Földközi-tenger keleti medencéjét a globális biztonság egyik legfontosabb térségévé változtatta. Ezek a következők:

- Menekültválság, amelynek elsődleges kiinduló pontja Szíria, Irak, Líbia és azon túl is. A polgárháborút folytató Szíria és Líbia helyzete nagymértékben hozzájárul az Égei- és a Földközi-tengeren át Európába irányuló migrációhoz.

- Az iszlám radikalizmus elterjedése, amely erősen túllép a közel-keleti régió. A forradalmi iszlám (amit gyakran tévesen fundamentalizmusnak is neveznek), legalább három ideológia összeütközése révén alakult ki és erősödött meg. Irán, a Nyugattal való nukleáris megállapodás ellenére, továbbra is destabilizálja a régiót. Az erőviszonyok megváltoztatására törekszik, Izraelt le akarja törölni a térképről. Ebben egyik fő szövetségese a Hezbollah, amelynek katonai ereje az aszimmetrikus hadviselésben, illetve a proxy (helyettesítő) háborúban nyilvánul meg, katonailag pedig jóval erősebb a libanoni haderőnél. Izrael számára Irán azért is veszélyes, mert Ciszjordániát Gázai övezetté akarja változtatni, a Golán-fennsíkot pedig igyekszik destabilizálni, és erre felhasználja a szíriai polgárháborút. Izraeli értékelés szerint Irán pozíciók kiépítésére törekszik a Nyugat-Balkánon, ezzel megvalósíthatja azt, ami a szunnita iszlámistáknak nem sikerült. Az ISIS tevékenységénél kisebb mértékben ugyan, de egyéb radikális szervezetek is aktívak a mediterrán térségben, gondoljunk csak az Al-Kaida az Iszlám Magrebben terrorszervezetre, a tunéziai és algériai merényletekre, a Sínai-félsziget történéseire, és folytathatnánk a sort.

- Az elmúlt évek eseményei következtében a fenyegetés két egymással kapcsolatban lévő megnyilvánulásával találkozunk, az egyik a volt török birodalom mesterségesen létrehozott utódállamainak bukása (szétesése), a másik pedig az iszlám radikalizmus erőinek megerősödése, amelyek igyekeznek kihasználni a kialakult zűrzavart. Annak ellenére, hogy gyakran egymással is vitában állnak, igyekeznek a jövő alakítóinak képében tetszelegni. 2015 végén a világ, de főképpen Európa figyelme a szír migránsokra irányult,

akik valójában nem is szírek, hanem kurdok és már nem lojálisak a mára már szétesett országukhoz. A szír lakosság közel fele elmenekült (külföldre ment, vagy hazájában maradt, de kénytelen volt elhagyni lakóhelyét).

A Mediterrán térség stabilitását veszélyeztető másik ország Líbia, ahol a megállapodás ellenére a két, önmagát kormánynak kikiáltó szervezet nem képes együttműködni.

Annak ellenére, hogy 2015-től jelentős akciókat szerveztek a nyugati államok az embercsempészek és a szervezett bűnözői hálózat visszaszorítására, nem sikerült komoly eredményt elérniük. Ez felveti a NATO és az Európai Unió együttműködésének problémáját is. A jövőt illetően ma még nem látható világosan, hogy milyen új regionális viszonyok alakulnak ki a Közel-Keleten környezetében. A legvalószínűbb változat, hogy a jelenlegi helyzet marad, sőt romlik. Ez együtt járhat országok szétesésével, káosszal és erőszakkal. Négy területen várhatók heves konfliktusok. Ezek az alábbiak:

- síiták és szunniták között Irán és Szaúd-Arábia hatalmi harca következtében;
- a szunnita táboron belüli csoportok között, különös tekintettel a radikálisok és a nem radikálisok közötti ellentétekre;
- az arab társadalmon belül azon fiatalok között, akik a változások kezdeményezői voltak, és akik ellenezték a változásokat;
- az etnikai kisebbségek harca (pl. a kurdok, palesztinok), akik a függetlenségükért harcolnak.

Az említett elvek alapján elképzelhető az államok szétesése, az etnikai és törzsi törésvonalak mentén pedig – föderális adminisztráció mellett – autonóm régiók kialakulása. A kurd régió Irakban például átalakulhat autonóm területté egy iraki föderális struktúrán belül. Ez modellként szolgálhat Szíria, Jemen, Líbia és talán más országok számára is. A föderális struktúra nem idegen a térségben, hiszen az Oszmán Birodalomban találkozhattunk ilyen megoldással. Cserében a lakosság vallás és kulturális szabadságot élvez.

Egy másik megoldás lehet a jelenlegi „nagy államok” szétesése és kisebb államok létrejötte. Ez sem idegen a térségtől, hiszen emlékezhetünk Észak- és Dél-Jemen helyzetére, sokan ma is úgy vélik, hogy a két Jemen jobb volt, mint a jelenlegi „egyesült” Jemen. A jövőben elképzelhető, hogy Szíria és Libanon is etnikai vonalak mentén esik szét és kisebb nemzetállamok jönnek létre. Ennek is van hagyománya, hiszen Szíria a francia mandátum idején alavita autonómiából állt nyugaton, a tengerparti sávban, délen pedig a

jordán határ mentén a drúzoknak volt autonómiájuk, Szíria középső részén szunnita, északon pedig kurd autonómia volt. Ez egyelőre még „a jövő zenéje”, sajnos ma még inkább a jelenlegi helyzet folytatódásával számolhatunk.

- Az arab államokban a haderő erős szereplő, igyekszik önmagát a függetlenség letéteményeseként beállítani, akár egy függetlenségi mozgalmat követően is, lásd az algériai példát, vagy az egyiptomit, illetve a líbiait, ahol imperialistabarát vezetőket fosztottak meg hatalmuktól 1951-ben, illetve 1969-ben. Arab hadseregek királyokat, vagy éppen szultánokat kergettek el, akik helyett általuk kedvelt személyt juttattak hatalomra. A katonáknak a függetlenség elnyerése utáni időszakban is fontos szerepük lehet, például a nemzeti erőforrások el-, illetve újraelosztásában. Jutalmuk a nemzeti költségvetésből való megemelt részesedésük lehet. Az arab országok esetében a GDP-arányos katonai költségvetés a legmagasabb a világon. A csúcson Omán van, a GDP 11 százalékát költheti a hadseregre. Szaúd-Arábia és Katar sem áll rosszul, a katonák tíz százalékban részesülnek az ország GDP-jéből. Irak a negyedik, Jordánia az ötödik, míg Jemen a hetedik helyen áll. Egyes esetekben az arab hadseregek csatlakoznak az országok biztonsági szolgálataihoz, lázadások, tüntetések leverése céljából (például Szíriában, Líbiában és Jemenben), vagy éppen több ország csatlakozik az egyik arab országban zajló tüntetés leverése érdekében, mint ez történt az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai esetében a bahreini tüntetés elfojtása céljából. Egyes katonák úgy vélik, hogy küldetésük a rezsim megvédése. Mások attól félnek, hogy a bukott vezetővel együtt süllyesztőbe kerülnek, kivégzik, bebörtönözik őket, például korrupció, vagy akár emberi jogok megsértése miatt, illetve elveszítik a státuszukkal együtt járó privilégiumokat. Ha a katonák elhiszik azt, amit a propaganda terjeszt, ami szerint ők az államot védik, akkor hajlamosak autokrata vezetőket is megvédeni, mint ahogyan történt Tunézia, vagy Egyiptom esetében. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a demokrácia kibontakozásának többi eseményében is részt vehetnek. A tunéziai hadsereg Ben Ali távozása után visszavonult laktanyáiba. Nem így történt Egyiptom esetében. Ott a hadsereg segített az ország biztonságának szavatolásában, sőt irányításában. A hadsereg például részt vett a különböző kiadványok cenzúrázásában. Emögött érzékelhető az a meggyőződés, hogy Egyiptom biztonságára a legnagyobb veszélyt az erősödő iszlamizmus jelenti, ami ellen a demokrácia eszközeivel lehet harcolni. Ilyen indokokkal a katonák megtartanak maguknak olyan privilégiumokat, mint a hadiipari termelés, de amikor szükség volt rá, megegyeztek a Muzulmán Testvériség mozgalommal abban, hogy megtisztítják Kairó utcáit a tüntetőktől.

- Államok közötti háborúk a térségben nem valószínűsíthetőek, de nem is zárhatók ki. Nem mondható ez el a polgárháborúkról, amelyek számukban és intenzitásukban növekednek. A közel-keleti országokban a lakosság létszámához viszonyított nagylétszámú hadsereget az uralmon lévők – hatalmuk biztosítása érdekében – az ellenzék elnyomására is felhasználják.

- A Közel-Kelet válságkörzetei jelentős hatást gyakorolnak az egész régióra és Európára is. Három tényező mindenképpen összefügg: ezek a szír–iraki konfliktus, a menekülthullám és az európai terrorcselekmények felerősödése. Az elmúlt éveket főként a katonai és nem a diplomáciai események jellemezték, ami nem hozta közelebb a megoldást. A nagyhatalmak közötti nézetkülönbségek inkább erősödtek, mint csökkentek. A NATO-tag Törökország inkább Oroszországgal és nem az Egyesült Államokkal egyeztet, a háttérben nyilvánvalóan a kurd kérdés húzódik meg. A legnagyobb kihívás a menekülthullám, amellyel még hosszú időn keresztül számolni kell abban az esetben, ha Európa nem tesz hatékony intézkedéseket az illegális migráció megakadályozására. A migrációnak számos oka van, ezért sem várható gyors megszűnése. Szíria és Irak mellett az európai migrációs helyzetre komoly hatást gyakorol Líbia, ahol a nemzeti megbékélésnek még nyoma sincs.

- Az Iszlám Állam elleni 2016-os és 2017-es hatékony koalíciós fellépések következtében a terrorista szervezet által megszállt terület jelentősen csökkent, ez a folyamat folytatódni fog és a térségben remélhetőleg visszaszorulnak a radikális erők.

- Ezzel párhuzamosan, Európában elindulhat egy ellentétes folyamat, ami a külföldi harcosok aktivitásában, a már itt lévő szélsőségesek tevékenységének erősödésében jut kifejeződésre. Ennek következtében Európában a merényletek számának növekedésével kell számolni, de csak akkor, ha a hatóságok nem valósítanak meg hatékony intézkedéseket.

- Az arab nemzetek védelmi ipari képességei nagyon heterogének. A külső szállítóktól való függetlenséget politikai szinten sűrűn hangoztatják, a megvalósítás azonban várat magára. Sikereket ezen a területen az Egyesült Arab Emírségek és Törökország ért el, Szaúd-Arábia és Katar fordulóponton vannak, Omán és Jordánia elkezdtek a hadiipari bázisok kialakítását, Egyiptom viszont számos belső vitával és külföldi szankciókkal küzd.

- Az arab hadiipari képességek kialakítása terén a jelenlegi politikai légkör, a hagyományos ipari kapcsolatok abba az irányba haladnak, hogy az egyes államok elsősorban a saját cégeik kezdeményezéseit támogatják. A fenntartható védelmi rendszerek megteremtése területén a hazai és regionális döntéshozóknak még számos kihívással kell számolniuk. Katonai területen nemzeti haderőkkel, milíciákkal, nem állami tényezőkkel és a legkülönbözőbb eredetű és típusú fegyverekkel találkozhatunk. A szuperhatalmakat nem számolva, a térség országai a legnagyobb fegyverbeszerzők a világon. A katonai erő nagyságát a konfliktusok, a katonai doktrínák, a különféle szereplők rendelkezésére álló források, a nemzetközi fegyverszállítók és a saját hadiipari képességek határozzák meg.

1. Új tudományos eredmények

Kutatásom és elemzésem alapján tudományos eredményeknek a következőket tartom:

1.) Bizonyítottam, hogy a Közel-Kelet és Észak-Afrika válságkörzetei jelentős hatást gyakorolnak az egész régióra és Európára is. A Közel-Kelet és Észak-Afrika átmeneti állapotban van, a régi rendszer összeomlott, az új pedig még nem stabilizálódott. A térség válságából adódóan három tényező szoros összefüggésben van egymással: ezek a szír–iraki konfliktus, valamint a menekülthullám és az európai terrorcselekmények felerősödése.

2.) Igazoltam, hogy a vizsgált régióban a katonai erő az érdekérvényesítés fontos eszköze, különböző intenzitású válságócok teszik bonyolulttá a helyzetet, komoly érdekellentétek mutathatók ki a nagy és regionális hatalmak térséget érintő politikájában, vallási és etnikai küzdelmekkel, alvó és újjászülető konfliktusokkal találkozhatunk. Feltártam, hogy a térségben jelentős szerepük van a milíciáknak, a gerilla- és terrorszervezeteknek. Bizonyítottam, hogy ha Iránnak sikerülne atomfegyverre szert tennie, akkor a térség katonai egyensúlya gyorsan és radikálisan felborulna, komoly hatást gyakorolva a vizsgált régió túlra is.

3.) Bizonyítottam, hogy négy területen várhatók heves konfliktusok, amelyek a következők:

- síiták és szunniták között Irán és Szaúd-Arábia hatalmi harca következtében;
- a szunnita táboron belüli csoportok között, különös tekintettel a radikálisok és a nem radikálisok közötti ellentétekre;

- az arab társadalmon belül azon fiatalok között, akik a változások kezdeményezői és akik ellenzik a változásokat;
- az etnikai kisebbségek harcában (pl. a kurdok, palesztinok), akik a függetlenségükért harcolnak.

4.) Igazoltam, hogy államok közötti hagyományos és aszimmetrikus háborúk a régióban nem zárhatók ki, a polgárháborúk számukban és intenzitásukban növekedhetnek. A globális és regionális hatalmak egymással versenyezve igyekeznek befolyást szerezni, érdekeiket érvényesíteni. A közel-keleti és észak-afrikai országokban a lakosság létszámához viszonyított nagy létszámú haderőt az uralmon lévők – hatalmuk biztosítása érdekében – az ellenzék elnyomására is felhasználják. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a haderő részt vesz autoriter, népellenes uralkodók hatalmának megdöntésében vagy éppen a belső stabilitás helyreállításában.

5.) Bizonyítottam, hogy a jelenlegi közel-keleti szektariánus és etnikai ellentétek, az azokat kísérő intolerancia, a sikertelen államok megjelenése, valamint az erőszak alkalmazása nem az úgynevezett arab tavasz következménye, hanem integrált része a modern Közel-Kelet és Észak-Afrika politikai történetének.

6.) Igazoltam, hogy a térség arab fegyveres erőinek nagysága és minősége (képessége) rendkívül vegyes képet mutat. Elemeztem az egyes országok katonai képességeit, rámutattam az erősségekre és a gyengeségekre. Képesség szempontjából a Közel-Keleten az izraeli védelmi erők a legfejlettebbek. Más államok, például Irán, aszimmetrikus képességet építettek ki, és fegyveres csoportok támogatásával igyekeznek kitölteni a köztük és Izrael között kialakult biztonsági rést. Izrael után a térség legjobban felszerelt és ellátott haderejével az Öböl menti országok rendelkeznek.

7.) Feltártam, hogy a Közel-Kelet az arab változásokat követően még megosztottabbá vált, etnikai törésvonalakkal, nemzetállamokkal, különféle közösségekkel és vallásokkal. Ennek megfelelően katonai területen nemzeti haderőkkel, milíciákkal, nem állami tényezőkkel és a legkülönbözőbb eredetű és típusú fegyverekkel találkozhatunk. A konfliktusok megoldása addig nem várható, amíg a vallás és a társadalom, a társadalom és az állam, illetve az állam és az egyén közötti viszony alapvetően meg nem változik. Európa számára a térségből a legnagyobb kihívást a menekülthullám jelenti, amellyel még hosszú időn keresztül számolni kell abban az esetben, ha Európa nem tesz hatékony intézkedéseket az illegális migráció megakadályozására.

2. Az értekezés hasznosíthatósága

Az értekezés jól hasznosítható a térség biztonságpolitikai és katonai összefüggései iránt érdeklődők számára.

Hasznos ismereteket nyújthat a katonai és polgári döntéshozóknak a régió alaposabb megismeréséhez, missziókban való részvételt illetően a döntések előkészítéséhez.

A katonai missziókba, külszolgálatra készülők számos hasznos ismeretet szerezhetnek az értekezés tanulmányozásával.

A kutatók számára forrásként szolgálhat.

Tekintettel arra, hogy a Zrínyi 2026 program előrehaladtával hazánk kézfegyvergyártó kapacitásra is szert tesz, a térség néhány országa felvevő piacként jöhet számításba.

Segítséget nyújt diákoknak szakdolgozat, diplomamunka és értekezések elkészítésében.

Végül, de nem utolsósorban az értekezés jól felhasználható a témát oktatók számára is.

IRODALOMJEGYZÉK

- 2018 Annual forecast. Stratfor, Dec 26, 2017.
<https://worldview.stratfor.com/article/2018-annual-forecast>; letöltés: 2018. 01. 02.
- 5th IISS Regional Security Summit, Sheikh Khalid bin Ahmed bin Mohamed al Khalifa. Manama, Bahrein, 12 December 2008. <http://www.iiss.org>;
letöltés: 2017. 07. 12.
- A common enemy unites Egypt, Israel and Hamas. Stratfor, Jul 8, 2015.
<https://worldview.stratfor.com/article/common-enemy-unites-egypt-israel-and-hamas>;
letöltés: 2017. 10. 30.
- ABDEL FATTAH, Dina: *Impact of Arab Revolts on Migration*. CARIM Analytic and Synthetic Notes 2011/68. <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19874/ASN2011-68.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; letöltés: 2017. 07. 02.
- ABDUL-MAGD, Zeinab: *Egypt's Adaptable Officers: Power, Business, and Discontent*. ISPI Analysis No. 265, July 2014.
http://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analysis_265__2014.pdf;
letöltés: 2017. 12. 13.
- ADDIS, Casey L.: *Lebanon: Background and U.S. Relations*. February 1, 2011.
<https://fas.org/sgp/crs/mideast/R40054.pdf>; letöltés: 2017. 12. 14.
- ALBRECHT, Holger: *Does Coup-Proofing Work? Political–Military Relations in Authoritarian Regimes amid the Arab Uprisings*.
<http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2014.932537>; letöltés: 2017. 06. 13.
- ALEXANDER, Harriet: *Where are the world's major military bases?* The Telegraph, 11 Jul 2013. <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/10173740/Where-are-the-worlds-major-military-bases.html>; letöltés: 2017. 07. 27.
- ALI, Hamid E. – ABDELLATIF, Omnia A.: *Military Expenditures and Natural Resources: Evidence from Rentier States in the Middle East and North Africa*.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10242694.2013.848574>;
letöltés: 2017. 04. 17.
- AL-LAMI, Alaa: *ISIS' Fighting Doctrine: Sorting Fact from Fiction*. Al-Akhbar, October 31, 2014. <http://english.al-akhbar.com/node/22280>; letöltés 2017. 10. 11.
- AL-MARASHI, Ibrahim: *Iraq in Turmoil: The Rise of Syraq*. Al-Jazeera, 17 Jun 2014.
<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/06/iraq-turmoil-rise-syraq-2014617113419375330.html>; letöltés: 2017. 08. 26.
- AMIDROR, Yaakov: *Syria's Unraveling Gives Way to New Regional Order*. BESA Center Perspectives Paper No. 317. November 1, 2015.
<http://besacenter.org/perspectives-papers/syrias-unraveling-gives-way-to-new-regional-order/>; letöltés: 2015. 01. 07.
- ANDOR László: *Olaj és politika. Két változat az intervencióra*.
http://epa.oszk.hu/02500/02565/00041/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2004_3_071-096.pdf; letöltés: 2017. 04. 26.

- ANZINGER, Niklas: *Jihad at Sea – Al Qaeda’s Maritime Front in Yemen*. CIMSEC, February 25, 2014. <http://cimsec.org/jihad-sea-yemen-al-qaedas-new-frontier>; letöltés: 2017. 07. 26.
- ARDEMAGNI, Eleonora: *Armies ergo Nations: Projection and Conscription in the Arab Gulf States*. ISPI, 07 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/armies-ergo-nations-projection-and-conscription-arab-gulf-states-19133>; letöltés: 2017. 12. 15.
- ASHOUR, Omar: *Sinai’s Enduring Insurgency*. Al-Jazeera, 20 April 2015. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/04/sinai-enduring-insurgency-150419080316130.html>; letöltés: 2017. 06. 24.
- Associated Press, 23 October 2012. <https://www.apnews.com/579fd589e66d4e71b4f2c8b90960e238>; letöltés: 2018. 03. 12.
- AZANI, Eitan: *The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2013.832113?journalCode=uter20>; letöltés: 2017. 06. 11.
- BAHGAT, Gawdat: *Nuclear Proliferation in the Middle East: Iran and Israel*. <http://dx.doi.org/10.1080/13523260500116067>; letöltés: 2017. 07. 17.
- BAHGAT, Gawdat: *Security in the Persian Gulf: Perils and Opportunities*. <http://dx.doi.org/10.1080/13523260802284209>; letöltés: 2017. 07. 19.
- BARNARD, Anne: *Death Toll from War in Syria Now 470,000, Group Finds*. The New York Times, Feb. 11, 2016. http://www.nytimes.com/2016/02/12/world/middleeast/death-toll-from-war-in-syria-now-470000-group-finds.html?_r=0; letöltés: 2017. 07. 27.
- BARRETT, Richard: *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*. October 2017. <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/10/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017.pdf>; letöltés: 2017. 12. 14.
- BAUER, Patricia: *European–Mediterranean Security and the Arab Spring: Changes and Challenges*. <http://dx.doi.org/10.1080/17419166.2012.736299>; letöltés: 2017. 07. 01.
- BECK, Martin: *The End of Regional Middle Eastern Exceptionalism? The Arab League and the Gulf Cooperation Council after the Arab Uprisings*. <http://dx.doi.org/10.1080/17419166.2015.1037390>; letöltés: 2017. 06. 22.
- BEKDIL, Burak: *Erdoğan’s Mission Impossible: Sustainable Turkish-Arab Solidarity*. BESA Center Perspectives Paper No. 535, July 20, 2017. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2017/07/535-Erdogans-Mission-Impossible-Bekdil-final-2.pdf>; letöltés: 2017. 07. 21.
- BEKDIL, Burak: *Turkey’s Failed Grand Design for the Middle East*. BESA Center Perspectives Paper No. 499, June 16, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkeys-failed-grand-design-middle-east/>; letöltés: 2017. 07. 21.
- BERMAN, Ilan: *The Iranian Cyber Threat, Revisited*. Statement before the U.S. House of Representatives Committee on Homeland Security Subcommittee on Cybersecurity, Infrastructure Protection, and Security Technologies. March 20, 2013. <http://docs.house.gov/meetings/HM/HM08/20130320/100523/HHRG-113-HM08-Wstate-BermanI-20130320.pdf>; letöltés: 2017. 07. 26.

- BESENYŐ János: *Nyugat-Szaharai konfliktus – az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld Menet”*. Kül-Világ, VI. évfolyam 2009/2. <http://www.kul-vilag.hu/2009/02/besenyoy.pdf>; letöltés: 2017. 07. 20.
- BLANCHARD, Christopher M. – HUMUD, Carla E.: *The Islamic State and U.S. policy*. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R43612.pdf>; letöltés: 2016. 01. 18.
- BORCHERT, Heiko – WIDDERSHOVEN, Cyril: *The Dawn of a New Arab Industrial Network*. Arab Defense Industrie Papers No. 1. July 2016. <https://www.slideshare.net/cyril63/adip01161>; letöltés: 2017. 09. 26.
- BRAHIMI, Alia: *Libya's revolution*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629387.2011.630880>; letöltés: 2017. 06. 30.
- BRILLIANT, Joshua: *Analyses: Hezbollah's recovery timetable*. UPI, Sept. 7, 2006. https://www.google.hu/search?source=hp&q=%E2%80%9CAnalysis%3A+Hezbollah%E2%80%99s+Recovery+Timetable%2C%E2%80%9D+UPI%2C+September+7%2C+2006.&oq=%E2%80%9CAnalysis%3A+Hezbollah%E2%80%99s+Recovery+Timetable%2C%E2%80%9D+UPI%2C+September+7%2C+2006.&gs_l=psy-ab.3...3381.3381.0.4643.1.1.0.0.0.92.92.1.1.0...0...1..64.psy-ab..0.0.0....0.zE0-iSdV-fU; letöltés: 2017. 10. 17.
- BROM, Shlomo – KURZ, Anat: *Strategic Survey for Israel 2015–2016*. 19. o. [http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/INSS2015-16Balance_ENG%20\(4\)_final.pdf](http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/INSS2015-16Balance_ENG%20(4)_final.pdf); letöltés: 2016. 04. 28.
- BUZAN, Barry – WEAVER, Ole – DE WILDE, Jaap: *Security. A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner Publishers, 1997.
- CAPELOUTO, Susanna – TUYSUZ, Gul: *Turkey arrests hundreds of suspected terrorists*. CNN, July 25, 2015. <http://edition.cnn.com/2015/07/25/middleeast/turkey-syria-isis-attacks/>; letöltés: 2016. 02. 07.
- CARLIN, John P.: *Remarks at the International Institute for Justice and the Rule of Law's Event on More Effective Responses to the Foreign Terrorist Fighter Threat*. <https://www.justice.gov/opa/speech/assistant-attorney-general-john-p-carlin-delivers-remarks-international-institute-justice>; letöltés: 2016. 11. 12.
- CASSEL, Matthew: *The Not-So-Revolutionary Arab League: Flexing GCC Muscle*. Al Akhbar, November 19, 2011. <http://english.al-akhbar.com/print/1664>; letöltés: 2017. 06. 21.
- CHERSTICH, Igor: *Libya's revolution: tribe, nation, politics*. Open Democracy, 3 October 2011. <https://www.opendemocracy.net/igor-cherstich/libyas-revolution-tribe-nation-politics>; letöltés: 2017. 06. 21.
- CHULOV, Martin: *Iraqi Kurdistan president: time has come to redraw Middle East boundaries*. The Guardian, 22 Jan 2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/22/kurdish-independence-closer-than-ever-says-massoud-barzani>; letöltés: 2017. 08. 26.
- CIA: The World FactBook 2011. <https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2011/>; letöltés: 2017. 09. 24.
- CIA: The World Factbook 2012. <https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2012/index.html>; letöltés: 2017. 09. 24.

- CIA: The World Factbook 2016. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>; letöltés: 2017. 07. 27.
- CIA: The World Factbook: *Middle East – Gaza Strip*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html>; letöltés: 2014. 08. 16.
- CIPRUT, Jose V.: *All Quiet on the Middle Eastern Front*. BESA Center Perspectives Paper No. 586, September 13, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/quiet-middle-eastern-front/>; letöltés: 2017. 10. 23.
- CIPRUT, Jose V.: *Prospects for a Near East Treaty Organization*. BESA Center Perspectives Paper No. 493, June 10, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/near-east-treaty-organization/>; letöltés: 2017. 07. 23.
- COHEN, Edy: *A new „Arab Spring” in the Persian Gulf?* BESA Center Perspectives Paper, No. 527, July 13, 2017. <http://scofieldinstitute.org/new-arab-spring-persian-gulf/>; letöltés: 2017. 07. 21.
- CLARE, Michael T.: *Deciphering the Bush administration’s motives*. in. Sifry and Cerf eds. 2003: 399. Idézi: ANDOR László: *Olaj és politika. Két változat az intervencióra*. http://epa.oszk.hu/02500/02565/00041/pdf/EPA02565_poltud_szemle_2004_3_071-096.pdf; letöltés: 2017. 04. 26.
- Confronting Fragmentation. February 11, 2016. <http://scpr-syria.org/publications/confronting-fragmentation/>; letöltés: 2016. 11. 10.
- COOK, Steven A.: *Tunisia after Ben Ali*. First Take. Council on Foreign Relations. www.cfr.org/democracy-and-humanrights/tunisia-after-ben-ali/p23804; letöltés: 2017. 09. 24.
- CORDESMAN, Anthony H. – WAGNER, Abraham: *The Lessons of Modern War, Vol II*. The Iraq-Iran war Boulder Company: Westview, 1990. 57–67. o.
- CORDESMAN, Anthony H.: *Israel and Hamas: Escalating to Nowhere, Yet Again*. CSIS, July 31, 2014. <http://csis.org/publication/israel-and-hamas-escalating-nowhere-yet-again>; letöltés: 2014. 07. 31.
- CORDESMAN, Anthony H.: *Security Cooperation in the Middle East*. CSIS, October 29, 2007. <https://www.csis.org/analysis/security-cooperation-middle-east>; letöltés: 2018. 02. 13.
- CORDESMAN, Anthony H.: *The Gulf and the West: Strategic Relations and Military Realities*. Boulder, Westview, 1988. 50–51. o.
- CORDESMAN, Anthony H.: *The Real Center of Gravity in the War Against the Islamic State*. 30 September, 2014. <http://csis.org/publication/real-center-gravity-war-against-islamic-state>; letöltés: 2014. 10. 12.
- COTTEY, Andrew – FORSTER, Anthony: 2013. *Reshaping Defense Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*. <http://www.tandfonline.com/toc/tadl19/44/365>; letöltés: 2017. 06. 22.
- Country Reports on Terrorism 2015. U.S. Department of State, 2015. <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2015/>; letöltés: 2017. 07. 23.

- CRONIN, Audrey Kurth: *ISIS Is Not a Terrorist Group*. Foreign Affairs, 2015. március-április. <http://www.foreignaffairs.com/articles/143043/audrey-kurth-cronin/isis-is-not-a-terrorist-group>; letöltés 2015. 04. 11.
- CSERVENY, Vilmos: *Building a weapon of mass destruction free zone in the Middle East*. http://www.baselpeaceoffice.org/sites/default/files/imce/menwfz/building_a_wmd_free_zone_in_the_middle_east_unidir.pdf; letöltés: 2017. 07. 17.
- DAGHER, Sam – FITCH, Asa: *Iran Expands Role in Syria in Conjunction with Russia's Airstrikes*. The Wall Street Journal, October 2, 2015. <https://www.wsj.com/articles/iran-expands-role-in-syria-in-conjunction-with-russias-airstrikes-1443811030>; letöltés: 2017. 07. 24.
- Daily assessments produced by Future for Advanced Research and Studies, 2 January 2018 (Issue No. 347).
- Daily assessments produced by Future for Advanced Research and Studies, 14 May 2017 (Issue No. 229): *Thriving Hostage Trade and Ransom Economy in Middle East Conflict Zones*. <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15c101f5c8119df4>; letöltés: 2017. 05. 20.
- DANIELS, Owen – GRAMER, Robbie: *France fills the American arms void*. Politico, June 25, 2015. <http://www.politico.eu/article/france-us-arms-jet-gulf-paris-un/>; letöltés: 2017. 07. 27.
- DANNREUTHER, Roland: *Nemzetközi biztonság*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.
- DAYAN, Uzi: *The Jordan Valley is Israel's Only Defensible Eastern Border*. BESA Center Perspectives Paper No. 244, April 13, 2014. <http://besacenter.org/perspectives-papers/jordan-valley-israels-defensible-eastern-border-2/>; letöltés: 2016. 01. 07.
- DE ATKINE, Norvell B.: *Why Arabs Lose wars?* Middle East Quarterly, December 1999. <http://www.meforum.org/441/why-arabs-lose-wars>; letöltés: 2017. 11. 07.
- DEKEL, Udi – EINAV, Omer: *Revising the National Security Concept: The Need for a Strategy of Multidisciplinary Impact*. INSS Insight No. 733, August 16, 2015. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10318>; letöltés: 2016. 01. 03.
- DELALANDE, Arnaud: *How Emirati air power turned Haftar's Libyan oil ports disaster to victory*. Middle East Eye, 21 March 2017. <http://www.middleeasteye.net/columns/how-did-libyan-national-army-manage-retake-oil-crescent-such-short-time-393617622>; letöltés: 2017. 08. 02.
- Department of the Navy, Warfighting. AbeBooks Seller, 2015.
- DEPETRIS, Daniel R.: *Welcome to Israeli Nuclear Weapons 101*. The National Interest, September 20, 2015. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-israeli-nuclear-weapons-101-13882>; letöltés: 2016. 03. 05.
- Dog Leaks: *The ISIS and its Military Tactics*. Invisible Dog No. 35, November 2014. http://www.invisible-dog.com/isis_tactics_eng.html; letöltés: 2017. 10. 11.

- Editorial: *More Complaints from the Saudis. Missing the point of Obama's Mideast policies*. Chicago Tribune, December 17, 2013. http://articles.chicagotribune.com/2013-12-17/opinion/ct-saudis-versus-obama-edit-1217-20131217_1_saudis-president-barack-obama-riyadh; letöltés: 2017. 07. 28.
- EDMUNDS, Timothy: *What are armed forces for? The changing nature of military roles in Europe*. International Affaires, 2006/6.
- Egypt: *Retry or Free 12,000 After Unfair Military Trials. Civilians Tried Since February Exceed Total Under Mubarak*. <https://www.hrw.org/news/2011/09/10/egypt-retry-or-free-12000-after-unfair-military-trials>; letöltés: 2017. 07. 11.
- EL MORABETY, Ahmed: *Evolution of Moroccan defence diplomacy*. <http://dx.doi.org/10.1080/17550912.2017.1279387>; letöltés: 2017. 06. 22.
- ELEIBA, Ahmed: *Israeli military superiority shaken*. Al Ahram Weekly, Issue No. 1123, 22 November, 2012. <http://weekly.ahram.org.eg/News/339/19/Israeli-military-superiority-shaken.aspx>; letöltés: 2012. 11. 25.
- ENGLEHARDT, Joseph P.: *Desert Shield and Desert Storm: A Chronology and Troop List for the 1990–1991 Persian Gulf Crisis*. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute Special Report, March 25, 1991. 5. o. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a234743.pdf>; letöltés: 2017. 07. 27.
- ENSZ: *Kilátástalan a szír menekültek helyzete Libanonban*. <https://orientalista.hu/ensz-kilatastalan-a-sziriai-menekultek-helyzete-libanonban/>; letöltés: 2017. 07. 20.
- ENTELIS, John P.: *Algeria: democracy denied, and revived?* <http://dx.doi.org/10.1080/13629387.2011.630878>; letöltés: 2017. 06. 29.
- ERAN, Oded: *The United States and the Nuclear Deal with Iran*. INSS Insight No. 721, July 16, 2015. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10086>; letöltés: 2016. 01. 05.
- ERICKSON, John – FEUTHWANGER, E. J.: *The Soviet Military System: Doctrine, Technology and Style in Soviet Military Power and Performance*. eds. John Erickson and E.J. Feuchtwanger, 1979.
- EUROPOL: *European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2015*. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015>; letöltés: 2016. 11. 19.
- EUROPOL: *European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2016*. https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europol_tesat_2016.pdf; letöltés: 2016. 11. 19.
- FARWICK, Dieter: „*Broader Middle East*” *Where Vital National Interests Meet*. 06. Jul. 2005. www.analyst-network.com/profile.php?user_id=91-17k; letöltés: 2017. 12. 19.
- FARWICK, Dieter: *Islam: the link between the spread of Islam in Europe and the conflicts in the Broader Middle East*. World Security Network Newsletter, 27. Sep. 2007.
- FEAKIN, Tobias: *ISIS Pushes for Offensive Cyber Capability*. The Strategist, June 1, 2015. <http://www.aspistrategist.org.au/isis-pushes-for-offensive-cyber-capability>; letöltés: 2017. 10. 11.

- Fincantieri Annual Report 2016.
https://www.fincantieri.com/globalassets/governance/assemblee/assemblea-degli-azionisti-2017/documenti-finanziari-e-relazione-di-corporate-governance/web_fc_annual_report_2016_eng.pdf; letöltés: 2017. 12. 22.
- FITCH, Asa – AL BATATI, Saleh: *ISIS Fails to Gain Much Traction in Yemen*. The Wall Street Journal, March 28, 2016. <http://www.wsj.com/articles/isis-fails-to-gain-much-traction-in-yemen-1459203675>; letöltés: 2017. 07. 27.
- Foreign Fighters in Iraq and Syria. Radio Free Europe, updated on January 29, 2015. <http://www.rferl.org/content/infographics/foreign-fighters-syria-iraq-isis-ISIS-infographic/26584940.html>; letöltés: 2017. 10. 11.
- Former IRGC General Close to Supreme Leader Khamenei: *'Bahrain Is A Province Of Iran That Should Be Annexed To [It]*. Special Dispatch No. 6358, MEMRI, March 23, 2016. <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/9090.htm>; letöltés: 2017. 07. 24.
- FRIEDMAN, George: *The top five events in 2014*. Stratfor, Dec 30, 2014. <http://www.stratfor.com/weekly/top-five-events-2014#axzz3NJ1tsbwB>; letöltés: 2015. 01. 18.
- FRISCH, Hillel: *Israel's five policy options regarding Judea and Samaria*. BESA Center Perspectives Papers No. 336, March 29, 2016. <http://besacenter.org/perspectives-papers/israels-five-policy-options-regarding-judea-samaria/>; letöltés: 2016. 04. 25.
- FRISCH, Hillel: *Myth: Israel is the Largest Beneficiary of US Military Aid*. BESA Center Perspectives Paper No. 410., February 10, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/dispelling-myth-israel-largest-beneficiary-us-military-aid/>; letöltés: 2017. 10. 15.
- FRISCH, Hillel: *Why the Status Quo on the Temple Mount Needs to Change*. BESA Center Perspectives Paper No. 313, October 19, 2015. <http://besacenter.org/perspectives-papers/why-the-status-quo-on-the-temple-mount-needs-to-change/>; letöltés: 2016. 01. 09.
- Future for Advanced and Research Studied, Issue No. 281, 19 August 2017. <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15dfb3bd92f6ff4d>; letöltés: 2017. 08. 21.
- Future for Advanced Research Studies Daily Assessments, 19 December 2017 (Issue No 340).
- GANOR, Boaz: *The Hybrid Terrorist Organization and Incitement*. Jerusalem Center for Public Affairs (JCPA), 1 November 2012. <http://jcpa.org/article/the-hybrid-terrorist-organization-and-incitement/>; letöltés: 2017. 06. 11.
- GAUB, Florence: *Galvanized Into Action: Arab Armies Since 2011*. ISPI, 07 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/galvanized-action-arab-armies-2011-19124>; letöltés: 2017. 12. 12.
- GAUSE, F. III: *Balancing what? Threat perception and alliance choice in the Gulf*. <http://dx.doi.org/10.1080/09636410490521271>; letöltés: 2017. 07. 21.
- Gaza conflicts tests Israel's Iron Dome. Stratfor, November 17, 2012. <https://www.stratfor.com/analysis/gaza-conflict-tests-israels-iron-dome>; letöltés: 2012. 11. 18.

- Gaza in 2020. A Livable Place? A report by the United Nations Country Team in the occupied Palestinian territory, 28 August 2012.
<http://www.unrwa.org/newsroom/press-releases/gaza-2020-liveable-place>;
letöltés: 2014. 08. 16.
- GEDDES, Andrew: *Europe's Border Relationship and International Migration Relations*.
<http://cpdoc.fgv.br/sites/default/files/Europes%20Border%20Relationships%20and%20International%20Migration%20Relations%20-%20Andrew%20Geddes.pdf>; letöltés: 2017. 07. 02.
- Geopolitics in Flux in Israel and Gaza. Stratfor, November 21, 2012.
<https://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-flux-israel-and-gaza>; letöltés: 2012. 11. 22.
- GHANEM-YAZBECK, Dalia: *The Algerian Army: Cooperation, not Intervention*. ISPI, 07 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/algerian-army-cooperation-not-intervention-19132>; letöltés: 2017. 12. 15.
- GHASSEMINEJAD, Saeed: *Iran Doubles Down on Its Military Budget*. Foundation for Defense of Democracies Policy Brief, June 3, 2016.
<http://www.defenddemocracy.org/media-hit/saeed-ghasseminejad-iran-doubles-down-on-its-military-budget/>; letöltés: 2017. 07. 24.
- GROSS, Judah Ari: *If Hezbollah has the SA-17, it's a „big deal”*. The Times of Israel, 8 April 2016. <https://www.timesofisrael.com/if-hezbollah-has-the-sa-17-its-a-big-deal-expert-says/>; letöltés: 2017. 10. 22.
- GUZANSKY, Yoel: *Iran and the Arab Gulf States: Change amidst Continuity*.
<http://dx.doi.org/10.1080/23739770.2015.1006432>; letöltés: 2017. 07. 06.
- GUZANSKY, Yoel: *On the Road to Mecca? The Islamic State Threat to the Gulf*. in INSS Insight No. 603, September 8, 2014.
- HACOEN, Gershon: *Between the Iranian threat and the Palestinian State threat*. BESA Center Perspectives Paper No. 621, October 20, 2017.
<https://besacenter.org/perspectives-papers/iran-threat-palestinian-state/>;
letöltés: 2017. 10. 23.
- HACOEN, Gershon: *The militia option in Syria*. BESA Center Perspectives Paper No. 616, October 16, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/militia-option-syria/>;
letöltés: 2017. 10. 23.
- HALEVI, Jonathan Dahoah: *Hamas's Attack Tunnels: Analysis and Initial Implications*. Jerusalem Affairs for Public Affairs, 22 July, 2014. <http://jcpa.org/hamas-attack-tunnels/>; letöltés: 2014. 07. 25.
- Hamas and the manufacture of Fajr-5 rockets. Stratfor, November 18, 2012.
<https://www.stratfor.com/analysis/hamas-and-manufacture-fajr-5-rockets>;
letöltés: 2012. 11. 24.
- HAREL, Amos: *Without effort, Russia restricted the strongest air force in the Middle East*. Ha'aretz, October 23, 2016. <https://www.haaretz.com/israel-news/1.748549>;
letöltés: 2017. 10. 22.

- HASSAN-YARI, Houchang: *Middle East Warfighting Capabilities in 2025*. Edited by HOLMQUIST, Erika – RYDQVIST, John: The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments. https://www.foi.se/download/18.7920f8c9159219570889932/1483967016764/foir_4251.pdf; letöltés: 2017. 08. 04.
- HAWLEY, Caroline: *Gulf States Send Forces to Bahrain Following Protests*. BBC, March 14, 2011. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12729786>; letöltés: 2017. 06. 21.
- HECHT, Eado: *Gaza: How Hamas tunnel network grew*. BBC News, 22 July 2014. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28430298>; letöltés: 2014. 07. 22.
- HEGYESHALMI Richárd: *A pajzs, ami Izrael szívét védi*. Index, 2014. 07. 16. http://index.hu/tech/2014/07/16/terror_ellen_csucstechnologia/; letöltés: 2016. 03. 05.
- HEINEMAN, BenW. Jr.: *Beyond The Coup: Egypt's Real Problem Is Its Economy*. The Atlantic, Jul 10, 2013. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/07/beyondthe-coup-egypts-real-problem-is-its-economy/277676/>; letöltés: 2017. 07. 11.
- HERCZEG Márk: *Moszkva tényleg SZ-400-as légvédelmi rendszereket ad el Szaúd-Arábiának*. <https://444.hu/2017/10/09/moszkva-tenyleg-sz-400-as-raketarendszereket-ad-el-szau-arabianak>; letöltés: 2017. 10. 10.
- HINNEBUSCH, Raymond: *Introduction: understanding the consequences of the Arab uprisings – starting points and divergent trajectories*. <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2015.1010807>; letöltés: 2017. 07. 03.
- HORVÁTH Pál: *Mezopotámia háborúi, az Arab Tavasz következményei és a keresztény Európa jövője*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- <http://ibnlive.in.com/news/about-5000-european-union-nationals-in-islamic-state-ranks-says-europol/522858-2.html>; letöltés: 2015. 01. 19.
- <http://militaryedge.org/armaments/fateh-110m600/>; letöltés: 2017. 10. 22.
- http://www.elpais.es/static/especiales/2006/auto11M/elpais_auto.html?numpag=1; letöltés: 2018. 03. 12.
- <http://www.globalissues.org/Geopolitics/Middle East/Palestine.asp>; letöltés: 2018. 03. 12.
- <http://www.globalissues.org/article/112/palestine-and-israel-introduction>; letöltés: 2018. 01. 23.
- <https://www.census.gov/population/international/data/idb/region.php?N=%20Results%20&T=6&A=separate&RT=0&Y=1950,1960,1970,1980,1990,2000,2010,2014,2025,2050&R=-1&C=GZ>; letöltés: 2014. 08. 16.
- HUBBARD, Ben: *Saudis Cut Off Funding for Military Aid to Lebanon*. The New York Times, Feb. 19, 2016. <http://www.nytimes.com/2016/02/20/world/middleeast/saudis-cut-off-funding-for-military-aid-to-lebanon.html>; letöltés: 2017. 17. 27.
- HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.

- IBHAIS, Hassan Mohammad: *The performance of the Palestinian Authority Security Forces*. <https://eng.alzaytouna.net/2016/06/09/palestinian-strategic-report-2014-2015/>; letöltés: 2017. 10. 23.
- IDDON, Paul: *Peshmerga Commander: We are planning for future operations against IS*. Rudaw, 2 April 2016. <http://www.rudaw.net/english/interview/02042016>; letöltés: 2017. 08. 26.
- In Libya, the Islamic State Drives a Deeper Wedge Between Militia Leaders. Stratfor, Jan 18, 2016. <https://www.stratfor.com/analysis/libya-islamic-state-drives-deeper-wedge-between-militia-leaders>; letöltés: 2016. 01. 20.
- In the Sahel, a Counterterrorism Force Fights for More Than Funding. Stratfor, Dec 22, 2017. https://worldview.stratfor.com/article/sahel-counterterrorism-force-fights-more-funding?__hstc=43953530.fb39af75726b13f1fbcd8c792635d38.1515885948946.1515885948947.1515885948947.1&__hssc=43953530.1.1515885948947&__hsfp=617918555; letöltés: 2017. 12. 22.
- INBAR, Efraim: *Iran Remains the Threat in the Middle East*. BESA Center Perspectives Paper No. 272, October 19, 2014. <http://besacenter.org/perspectives-papers/iran-remains-threat-middle-east>; letöltés: 2015. 12. 20.
- INBAR, Efraim: *The Jordan Valley: Israel's Security Belt*. BESA Center Perspectives Paper No. 232, January 6, 2014. <http://www.meforum.org/3711/jordan-valley-israel-security>; letöltés: 2016. 01. 07.
- INBAR, Efraim: *What is to be done about Gaza?* BESA Center Perspectives Paper No. 263, August 10, 2014. <http://besacenter.org/perspectives-papers/done-gaza-2/>; letöltés: 2014. 08. 10.
- International Institute for Strategic Studies (IISS). 2010. *The Military Balance 2010*, volume 110:1.
- *Intersecting Calculations: The Future of Russian and US Military Presence in Syria*. Future for Advanced Research and Studies, 10 December 2017. <https://futureuae.com/en/Mainpage/Item/3498/intersecting-calculations-the-future-of-russian-and-us-military-presence-in-syria>; letöltés: 2017. 12. 10.
- Iranian arms ship carries fresh improved Fajar supplies for Gaza. DEBKAFile, November 19, 2012. <http://www.debka.com/article/22541/Iranian-arms-ship-carries-fresh-improved-Fajar-supplies-for-Gaza>; letöltés: 2012. 11. 25.
- Iraq Mission, Displacement Tracking Matrix. The International Organization for Migration, 16 March 2017. <http://iraqdtm.iom.int/>; letöltés: 2017. 08. 26.
- ISASZEGI János: *A 21. század élettér háborúi a földért, a vízért, az élelemért a... létezésért*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2015.
- Islamic State used chemical weapons against peshmerga, Kurds say. The Guardian, March 14, 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/14/islamic-state-isis-used-chemical-weapons-peshmerga-kurds>; letöltés: 2015. 03. 15.
- Islamic State Weapons in Iraq and Syria: Analysis of Weapons and Ammunition Captured from Islamic State Forces in Iraq and Syria. Conflict Armament Research, London, September 2014. http://www.conflictarm.com/wp-content/uploads/2014/09/Dispatch_IS_Iraq_Syria_Weapons.pdf; letöltés: 2015. 03. 18.

- Israel and Gaza: Then and Now. Stratfor, November 19, 2012.
<https://www.stratfor.com/analysis/israel-and-gaza-then-and-now>; letöltés: 2012. 11. 19.
- Israel and Hamas: Fire and Ceasefire in a New Middle East. International Crisis Group, Middle East Report No. 133. 22 November 2012.
- Israel and Iran: Closer to Takeoff. The Economist, February 11, 2012.
<http://www.economist.com/node/21547297>; letöltés: 2017. 07. 29.
- Israel Calls Up 16,000 More Reservists. VOA News, July 31, 2014.
<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2014/07/mil-140731-voa01.htm>;
letöltés: 2017. 07. 28.
- Israel Defence Forces: About – Doctrine.
<http://www.idf.il/1497-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 25.
- Israel Defence Forces: Glossary – Arrow.
<http://www.idf.il/1559-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 03. 05.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Air Force.
<http://www.idf.il/1513-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Armored Corps.
<http://www.idf.il/1512-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Artillery Corps.
<http://www.idf.il/1521-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Central Command.
<http://www.idf.il/1508-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Combat Engineering Corps.
<http://www.idf.il/1520-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Grad rockets.
<http://www.idf.il/1572-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 03. 03.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Ground Forces.
<http://www.idf.il/1511-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Homefront Command.
<http://www.idf.il/1506-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 27.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Intelligence Corps.
<http://www.idf.il/1524-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Navy.
<http://www.idf.il/1514-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 18.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Northern Command.
<http://www.idf.il/1507-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Qassam rockets.
<http://www.idf.il/1571-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 03. 03.
- Israel Defence Forces: IDF Units – Southern Command.
<http://www.idf.il/1527-en/Dover.aspx>; letöltés: 2016. 02. 28.
- Israel Defense Forces Rocket Attacks on Israel from Gaza., IDF Blog.
<http://www.idfblog.com/facts-figures/rocket-attacks-toward-israel/>; letöltés: 2017. 07. 24.

- Israel's Intelligence Dilemma Over Gaza. Stratfor, July 11, 2014. <https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/israels-intelligence-dilemma-over-gaza>; letöltés: 2014. 07. 17.
- ISSACHAROFF, Avi: *Israel Raises Hezbollah Rocket Estimate to 150,000*. The Times of Israel, November 12, 2015. <http://www.timesofisrael.com/israel-raises-hezbollah-rocket-estimate-to-150000/>; letöltés: 2017. 07. 24.
- IVRY, David: *Conduct of Operations in Limited Scale Conflicts*. BESA Center Perspectives Paper No. 268, August 31, 2014. <http://besacenter.org/perspectives-papers/conduct-operations-limited-scale-conflicts/>; letöltés: 2014. 08. 31.
- JACOBY, Tami Amanda – SASLEY, Brent E.: *Redefining Security in the Middle East*. https://www.researchgate.net/publication/259907713_Redefining_Security_in_the_Middle_East_by_Tami_Amanda_Jacoby_Brent_E_Sasley; letöltés: 2017. 04. 16.
- JONES, Clive – GUZANSKY, Yoel: *Israel's relations with the Gulf states: Toward the emergence of a tacit security regime?* <http://dx.doi.org/10.1080/13523260.2017.1292375>; letöltés: 2017. 07. 05.
- JONES, Seth G.: *Rolling Back the Islamic State*. Rand Corporation, Research Reports. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1912.html; letöltés: 2017. 08. 02.
- JOSEPH, Edward P. – O'HANLON, Michael E.: *The Case For Soft Partition Of Iraq*. Saban Center, Analyses Paper, Number 12, June 2007. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/06iraq_joseph.pdf; letöltés: 2017. 07. 19.
- KAM, Ephraim: *The Demand for Iranian Recognition of Israel*. INSS Insight No. 683, April 13, 2015. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4300&researcherid=99>; letöltés: 2015. 07. 26.
- KAMRAVA, Mehran: *Military Professionalisation and Civil-Military Relations in the Middle East*. Political Science Quarterly, vol. 115, no. 1, Spring, 2000. 67–92. o. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2307/2658034/abstract>; letöltés: 2017. 08. 26.
- KANDIL, Hazem: *Soldiers, Spies and Statesmen: Egypt's Road to Revolt*. Verso, London, 2012. ISBN 1844679616, 978-1844679614 <http://www.orsam.org.tr/files/OE/6-1/kitapinceleme2.pdf>; letöltés: 2017. 07. 10.
- KAPOSÍ Anna: *Az államkudarc jelensége és a diszfunkcionális államok jelentette biztonsági fenyegetések, mennyire stabil állam Koszovó?* Diplomamunka. NKE, Budapest, 2014. 11–13. o.
- KATZMAN, Kenneth: *Bahrain: Reform, Security, and U.S. Policy*. Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, June 11, 2014. 19. o. <http://www.refworld.org/pdfid/53b5055c4.pdf>; letöltés: 2017. 07. 28.
- KATZMAN, Kenneth: *Iran, Gulf Security, and U.S. Policy*. Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, March 30, 2016. <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc770582/>; letöltés: 2017. 07. 24.
- KEEGAN, John: *A History of Warfare*. New York, Alfred A. Knopf, 1993. 18. o.
- KEINON, Herb: *Diplomacy: After the cannons fall silent*. The Jerusalem Post, 07/19/2014. <http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/DIPLOMACY-After-the-cannons-fall-silent-363285>; letöltés: 2014. 07. 19.

- KERCHNER, Isabel: *Israel says Hezbollah positions put Lebanese at risk*. The New York Times, May 12, 2015.
<https://www.nytimes.com/2015/05/13/world/middleeast/israel-says-hezbollah-positions-put-lebanese-at-risk.html>; letöltés: 2017. 10. 22.
- KETCHLEY, Neil: „*The army and the people are one hand!*” *Fraternization and the 25th January Egyptian Revolution*. Cambridge University Press, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 56 Issue 1 January 2014. 155-186. O.
<https://doi.org/10.1017/S0010417513000650>; letöltés: 2017. 07. 10.
- KHALID, Kal Ben: *Evolving Approaches in Algerian Security Cooperation*. June 29, 2015. <https://ctc.usma.edu/posts/evolving-approaches-in-algerian-security-cooperation>; letöltés: 2017. 12. 15.
- KIRKPATRICK, David D. – SCHMITT, Eric: *Arab Nations Strike in Libya, Surprising U.S.* The New York Times, Aug. 25, 2014.
https://www.nytimes.com/2014/08/26/world/africa/egypt-and-united-arab-emirates-said-to-have-secretly-carried-out-libya-airstrikes.html?_r=0; letöltés: 2017. 08. 02.
- KIS-BENEDEK József: *A 2014-es Izrael–Hamasz háború összefüggései*. Felderítő Szemle, XIII. évfolyam 3. szám, 2014. október. 5–26. o.
- KIS-BENEDEK József: *A Közel-Kelet és a terrorizmus*. Európai Tükör, XIII. évfolyam 7-8. szám, 2008. július-augusztus. http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/BAA22101-ABDC-4FC4-912A-4857605B165C/0/et_7_8.pdf; letöltés: 2017. 12. 22.
- KIS-BENEDEK József: *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- KIS-BENEDEK József: *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018.
- KISS Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista és szakadár szervezetek*. HVK ZKH, Budapest, 2015.
- KRAUSS, Clifford: *Oil Prices Explained: Signs of a Modest Revival*. The New York Times, January 15, 2016. http://www.nytimes.com/interactive/2016/business/energy-environment/oil-prices.html?_r=0; letöltés: 2017. 07. 27.
- LAPPIN, Yakov: *The IDF's priority: War readiness*. BESA Center Perspectives Paper No. 542, July 27, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/idf-war-readiness/>; letöltés: 2017. 10. 22.
- LAPPIN, Yakov: *War Prevention: A Top IDF Goal*. BESA Center Perspectives Paper No. 689, December 18, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/war-prevention-top-idf-goal/>; letöltés: 2017. 12. 18.
- LARBI, Tarik Ben: *Le Maroc face a la „Daesh connection”*. Jeune Afrique, 24 Novembre 2014. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2810p040.xml0/>; letöltés: 2015. 01. 18.
- LAWRENCE, T. E.: *The Evolution of a Revolt*. Ft. Leavenworth Kans., CSI, 1990. 21. o.
- LENDON, Brad: *Qatar hosts US largest military base in Mideast*. CNN, June 6, 2017. <http://edition.cnn.com/2017/06/05/middleeast/qatar-us-largest-base-in-mideast/index.html>; letöltés: 2017. 07. 07.

- LERMAN, Eran: *Israel and Europe after Brussels: What Insights Can We Share?* Besa Center Perspectives Paper No. 337, March 30, 2016. <http://besacenter.org/perspectives-papers/israel-europe-brussels-insights-can-share/>; letöltés: 2016. 03. 24.
- LERMAN, Eran: *New Permutations in the Mideast „Game of Camps”*. <http://israelagainstterror.blogspot.hu/2016/01/new-permutations-in-mideast-game-of.html>; letöltés: 2016. 01. 18.
- LERMAN, Eran: *The Mediterranean as a Strategic Environment: Learning a New Geopolitical Language*. BESA Center Mideast Security and Policy Studies No. 117. March 10, 2016. 13. o. <http://besacenter.org/mideast-security-and-policy-studies/mediterranean-new-geopolitical-language/>; letöltés: 2016. 03. 28.
- LEVITT, Matthew: *Hezbollah Finances: Funding the Party of God*. Washington Institute for Near East Policy, February 2005. 3. o. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-finances-funding-the-party-of-god>; letöltés: 2017. 07. 25.
- Libya direct military hits, unclear political targets. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13567888.2011.581854?scroll=top&needAccess=true>; letöltés: 2017. 07. 06.
- LIPPIN, Yakov: *Missile defense expert warns of growing strategic threat*. The Jerusalem Post, January 15, 2014. <http://www.jpost.com/Defense/Precision-guided-rockets-missiles-becoming-strategic-threat-architect-of-missile-defense-system-warns-338299>; letöltés: 2017. 10. 22.
- MACLEAN, William: *RPT-INSIGHT-Local wars blur al Qaeda's threat to West*. Reuters, July 5, 2012. <http://af.reuters.com/article/algeriaNews/idAFL6E8I54EL20120705>; letöltés: 2017. 07. 23.
- Mahmud Hams/AFP. letöltés: 2012. 11. 20.
- MAKARA, Michael: *Coup-Proofing, Military Defection, and the Arab Spring*. <http://dx.doi.org/10.1080/17419166.2013.802983>; letöltés: 2017. 07. 11.
- MANSFIELD, Edward D. – SNYDER, Jack: *Electing to Fight: Why Emerging Democracies Go to War*. Cambridge, MIT Press, 2005. International Studies Review Vol. 8, No. 2. Jun 2006. 12. o.
- MATTA, Wissam: *‘Ajnad Misr:dhi’ab mutawahida nashi’a’*. Assafir, 2 July 2014. <http://assafir.com/Article/1/359009>; letöltés: 2017. 06. 24.
- MATTIS, James N. – HOFFMAN, Frank: *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars*. US Naval Institute Proceedings Magazine 132 (2005). <http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>; letöltés: 2017. 06. 11.
- MATUS János: *A jövő árnyéka*. A Pesti Csoport, Budapest, 2005. ISBN 9789632199719
- MCCONNEL, Scott: *The Logic of Suicide Terrorism*. GPF, July 18, 2005. <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/26773.html>; letöltés: 2017. 12. 23.

- MEDDEB, Hamza: *Smugglers, Tribes and Militias*. The rise of Local Forces in the Tunisia-Libyan Border Region. https://www.academia.edu/26038192/Smugglers_Tribes_and_Militias_The_Rise_of_Local_Forces_in_The_Tunisia-Libyan_Border_Region; letöltés: 2016. 11. 12.
- MEZRAN, Karim – VARVELLI, Arturo: *Foreign Actors in Libya's Crisis*. ISPI, 24 July 2017. <http://www.ispionline.it/en/pubblicazione/foreign-actors-libyas-crisis-17224>; letöltés: 2017. 08. 02.
- MICHAEL, Kobi – DEKEL, Udi: *Essential Conditions for Successful Reconstruction of the Gaza Strip*. INSS Insight No. 592, August 19, 2014. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7534>; letöltés: 2014. 08. 25.
- Migration and Remittances Factbook 2011. Second edition. The World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/630421468163744010/pdf/578690PUB0Mi-gr11public10BOX353782B0.pdf>; letöltés: 2017. 07. 02.
- MIKAIL, Barah: *The multiple challenges of Libya's reconstruction*. http://fride.org/download/PB_114_Libya_reconstruction.pdf; letöltés: 2017. 07. 02.
- MILLER, Benjamin: *Balance of Power or the State-to-Nation Balance: Explaining Middle East War-Propensity*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636410601184587>; letöltés: 2017. 04. 22.
- MILLER, Terry – Kim, Anthony B.: *2016 Index of Economic Freedom. Promoting Economic Opportunity and Prosperity*. https://www.heritage.org/index/pdf/2016/book/index_2016.pdf; letöltés: 2017. 07. 27.
- MOGHTADAR, Michell: *Saudi-Arabia and Iran swap accusations as tensions persist*. <http://www.reuters.com/article/us-iran-saudi-idUSKCN0I30VI20141014>; letöltés: 2017. 06. 25.
- MOONEY, Michael J.: *A Military Assessment of the Islamic State's Evolving Theory of Victory*. June 26, 2017. <https://warontherocks.com/2017/06/a-military-assessment-of-the-islamic-states-evolving-theory-of-victory/>; letöltés: 2017. 10. 15.
- MOTAPARTHY, Priyanka: *The Unknown Man, and the Deaths at Abu Zaabal*. New Yorker, April 3, 2015. <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-unknown-man-and-the-deaths-at-abu-zaabal>; letöltés: 2017. 06. 24.
- MULLER, David G. Jr.: *Improving Futures Intelligence*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08850600902896894>; letöltés: 2018. 03. 12.
- NAAZ, Farah: *Security in the Persian Gulf*. <http://dx.doi.org/10.1080/09700160108455351>; letöltés: 2017. 07. 17.
- NADIMI, Farzin: *Iran and Russia's Growing Defense Ties*. Washington Institute for Near East Policy, PolicyWatch No. 2563, February 18, 2016. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iran-and-russias-growing-defense-ties>; letöltés: 2017. 07. 24.
- NAGY László: *A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai és kihívásai a NATO szemszögéből*. Hadtudomány, XV. évfolyam 4. szám, 2005. december. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_4.html; letöltés: 2017. 07. 02.

- NAJI, Abu Bakr: *The Management of Savagery: The Most Critical Stage through Which the Umma Will Pass*. trans. by William McCants, Institute for Strategic Studies at Harvard University, May 23, 2006. <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf>; letöltés: 2010. 05. 12.
- NAPOLEONI, Loretta: *Az iszlamista*. Főnix HVG könyvek, Budapest, 2015. 58. o.
- NARBONE, Luigi – FAVIER, Agnes – COLLOMBIE, Virginie: *Inside wars: local dynamics of conflicts in Syria and Libya*. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/41644?show=full>; letöltés: 2016. 11. 12.
- NEILL, Hanna Ucko: *African insurgent groups look to ISIS as they face increasing pressure*. <https://www.iiss.org/en/Topics/islamic-state/african-groups-isis-f2d1>; letöltés: 2015. 06. 12.
- NERGUIZIAM, Aram: *The Military Balance in a shattered Levant*. June 15, 2015. <https://www.csis.org/analysis/military-balance-shattered-levant>; letöltés: 2017. 10. 23.
- NERGUIZIAN, Aram: *Conventional Forces, Asymmetric Warfare & the Struggle for Syria*. The Military Balance in a Shattered Levant, June 15, 2015. <https://www.csis.org/analysis/military-balance-shattered-levant>; letöltés: 2017. 10. 30.
- NERIAH, Jacques: *North African Fighters in the Syrian and Iraqi Conflict: The Reality and Implications*. Institute for Contemporary Affairs January Vol. 15, No. 1., January 13, 2015. <http://jcpa.org/article/north-african-fighters-in-the-syrian-and-iraqi-conflict>; letöltés: 2015. 01. 18.
- NERIAH, Jacques: *The structure of the Islamic State (ISIS)*. <http://jcpa.org/structure-of-the-islamic-state/#sthash.mceI52yP.dpuf>; letöltés: 2014. 04. 15.
- NICKS, Denver: *CIA Says ISIS Ranks May Have Tripled*. Time, September 12, 2014. <http://time.com/3340662/cia-isis-ISIS>; letöltés: 2014. 09. 20.
- NIVA, Steve: *The ISIS Shock Doctrine*. The Immanent Frame, February 20, 2015. <http://blogs.ssrc.org/tif/2015/02/20/the-isis-shock-doctrine>; letöltés: 2017. 10. 11.
- OPALL-ROME, Barbara: *Israel's 5-Year Plan Bulks Up Combat Capabilities; Cuts Manpower*. Defense News, January 7, 2016. <http://www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/policy/2016/01/07/israels-5-year-plan-bulks-up-combat-capabilities-cuts-manpower/78421050/>; letöltés: 2017. 07. 27.
- PADÁNYI József: *Vízkonfliktusok*. Hadtudomány, 2015. E-szám, 272–284. o.
- PARIGI, Giovanni: *Iraq: Competing Views of Military Reform*. 07 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/iraq-competing-views-military-reform-19125>; letöltés: 2017. 12. 12.
- PÁTKAI Mihály: *Az olajnál is nagyobb fegyver*. http://www.hetek.hu/hatter/199906/az_olajnal_is_nagyobb_fegyver; letöltés: 2017. 04. 23.
- PÉCZELI Anna: *Az atomsorompó-szerződés 2015-ös felülvizsgálata és a nukleáris fegyverzetkorlátozás új kihívásai*. Nemzet és Biztonság, 2015/3. szám. 58–99. o. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_08_peczeli_anna_-_az_atomsorompo-szerzodes_2015os_felulvizsgalata.pdf; letöltés: 2017. 07. 17.

- PELLE János: *Marokkói kapcsolat – A radikálissá váláshoz át kell mosni az agyat.* <http://magyaridok.hu/lugas/marokkoi-kapcsolat-a-radikalissa-valashoz-at-kell-mosni-az-agyat-2308090/>; letöltés: 2017. 12. 10.
- PERRY, Mark: *You can't kill Hamas, You can make it stronger.* <http://foreignpolicy.com/2014/07/14/you-cant-kill-hamas-you-can-only-make-it-stronger/>; letöltés: 2014. 08. 10.
- PFOFAZIO, Umberto: *The Tunisian Army: Bridging the gap with the Internal Security Forces.* ISPI, 06 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/tunisian-army-bridging-gap-internal-security-forces-19130>; letöltés 2017. 12. 15.
- PHILLIPS, James: *Hezbollah's Terrorist Threat to the European Union.* The Heritage Foundation, June 20, 2007. <http://www.heritage.org/research/testimony/hezbollahs-terrorist-threat-to-the-european-union>; letöltés: 2017. 07. 25.
- PHILLIPS, Sarah: *Yemen's Democracy Experiment in Regional Perspective. Patronage and Pluralized Authoritarianism.* <https://link.springer.com/book/10.1057%2F9780230616486>; letöltés: 2011. 07. 12.
- PLEBANI, Andrea: *After Mosul, Re-inventing Iraq.* ISPI, 22 giugno 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/after-mosul-re-inventing-iraq-17080>; letöltés: 2017. 08. 26.
- POLIKANOV, Dmitri – UTKIN, Sergey – SMIRNOVA, Larisa – KORNILOV, Alexander: *Russia and the world: Foreign policy outlook 2016.* <http://www.russia-direct.org/company-news/what-factors-will-determine-russian-foreign-policy-2016>; letöltés: 2015. 12. 25.
- POLLACK, Kenneth M.: *Arabs at War. Military effectiveness, 1948-1991.* University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2002. - POMERLEAU, Mark: *What is the U.S. intelligence picture in Libya?* November 14, 2016. <https://www.defensenews.com/it-networks/2016/11/14/what-is-the-u-s-intelligence-picture-in-libya/>; letöltés: 2016. 11. 15.
- PROFAZIO, Umberto: *The Paris Joint Declaration. An Unbalanced Partnership between Sarraj and Haftar.* August 14, 2017. <https://futureuae.com/en-US/Mainpage/Item/3135/the-paris-joint-declaration-an-unbalanced-partnership-between-sarraj-and-haftar>; letöltés: 2017. 08. 15.
- RAMPTON, Roberta – ARSHAD, Mohammed: *Obama Ends Freeze on U.S. Military Aid to Egypt.* Reuters, March 31, 2015. <http://www.reuters.com/article/2015/03/31/us-usa-egypt-military-idUSKBN0MR2GR20150331>; letöltés: 2017. 07. 27.
- Republic of Tunisia Ministry of the National Defense. <http://www.defense.tn/index.php/en>; letöltés: 2017. 09. 18.
- RESPERGER István: *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, Budapest, 2002. 45. o.
- RESPERGER István: *A XXI. század fegyveres konfliktusainak hatása a hadtudományra.* In: RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013. 23. o.
- RÉVÉSZ Béla: *Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához.* JATE, Szeged, 2010. 239–240. o.

- RICKLI, Jean-Marc: *New alliances dynamics in the Gulf and their impact on the small GCC states*. <http://dx.doi.org/10.1080/23802014.2016.1188023>; letöltés: 2017. 07. 06.
- ROLL, Stephan: *Egypt's Business Elite after Mubarak. A Powerful Player between Generals and Brotherhood*. SWP Research Paper, September 2013. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP08_rll.pdf; letöltés: 2017. 07. 09.
- ROLL, Stephan: *Managing change: how Egypt's military leadership shaped the transformation*. <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2015.1081452>; letöltés: 2017. 07. 09.
- ROSS, Dennis: *The fuel for the flames*. New York Daily News, November 18, 2012. <http://www.nydailynews.com/opinion/fuel-flames-article-1.1203474>; letöltés: 2012. 11. 25.
- Rostoványi Zsolt: *Ingatag egyensúlyok*. Magyar Nemzet, 2017. 12. 30., 24. o.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: *Iszlám és iszlamizmus mint biztonsági kihívás*. In: Biztonsági kihívások a 21. században. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. 105. o.
- RUDOLPH, Christopher: *Security and the Political Economy of International Migration*. American Political Science Review 97: 603–620 (2003). file:///C:/Users/KBJ/Downloads/security_and_the_political_economy_of_international_migration.pdf; letöltés: 2017. 07. 03.
- RYAN, Curtis: *The New Arab Cold War and the Struggle for Syria*. Middle East Report, Spring 2012. <http://www.merip.org/mer/mer262/new-arab-cold-war-struggle-syria>; letöltés: 2017. 07. 21.
- RYAN, Missy: *Obama administration ends long hold on military aid to Egypt*. The Washington Post, March 31, 2015. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/obama-administration-ends-long-hold-on-military-aid-to-egypt/2015/03/31/6f528c2c-d7d6-11e4-8103-fa84725dbf9d_story.html; letöltés: 2017. 07. 27.
- SALLOUKH, Bassel F.: *The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East*. <http://dx.doi.org/10.1080/03932729.2013.787830>; letöltés: 2017. 07. 20.
- SAMAN, Jean-Loup: *The Lebanese Armed Forces: Operationally Effective, Strategically Weak?* ISPI, 06 Dicembre 2017. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/lebanese-armed-forces-operationally-effective-strategically-weak-19128>; letöltés: 2017. 12. 14.
- Saudi Arabia Backgrounder: Who are the Islamists? Middle East Report N°31 21 Sep 2004. <http://old.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/iraq-iran-gulf/saudi-arabia/031-saudi-arabia-backgrounder-who-are-the-islamists.html>;
- <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/saudi-arabia/saudi-arabia-backgrounder-who-are-islamists>; letöltés: 2018. 03. 12.
- Saudi Arabia forms Muslim 'anti terrorism' coalition. Al-Jazeera, 15 Dec 2015. <http://www.aljazeera.com/news/2015/12/saudi-arabia-forms-muslim-anti-terrorism-coalition-151215035914865.html>; letöltés: 2016. 02. 09.

- SAWANI, Youssef Mohammad: *Post-Qadhafi Libya: interactive dynamics and the political future*. <http://dx.doi.org/10.1080/17550912.2012.650007>; letöltés: 2017. 06. 21.
- SAYIGH, Yezid: *Agencies of Coercion: Armies and Internal Security Forces*. *International Journal of Middle East Studies*, 26 July 2011. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-middle-east-studies/article/agencies-of-coercion-armies-and-internal-security-forces/B49DCB7B333C4022354ABC2816CA8925>; letöltés: 2017. 07. 11.
- SCHWEITZER, Yoram: *After Operation Protective Edge: Hamas' Sense of What it Achieved*. INSS Insight No. 586, August 7, 2014. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7466>; letöltés: 2014. 08. 09.
- Security Council Declares Support for Free, Fair Presidential Election in Lebanon; Calls for Withdrawal of Foreign Forces There. UN Security Council Resolution 1559, 2 September 2004. <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/sc8181.doc.htm>; letöltés: 2017. 07. 20.
- SHAH, Anup: *The Middle East conflict—a brief background*. *Global Issues*, July 30, 2006. <http://www.globalissues.org/article/119/the-middle-east-conflict-a-brief-background>; letöltés: 2017. 12. 16.
- SHAMIR, Eitan – HECHT, Eado: *Neglect of IDF Ground Forces: A Risk to Israel's Security*. BESA Center Perspectives Paper No. 225, December 4, 2013. <http://besacenter.org/perspectives-papers/neglect-idf-ground-forces-risk-israels-security/>; letöltés: 2014. 08. 14.
- SHAPIR, Yiftah S.: Trends in Military Buildup in the Middle East. in *Strategic Survey for Israel 2009*, eds. Shlomo Brom and Anat Kurz, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2009. [http://www.inss.org.il/uploadimages/Import/\(FILE\)1248343886.pdf](http://www.inss.org.il/uploadimages/Import/(FILE)1248343886.pdf); letöltés: 2017. 04. 13.
- SHARP, Jeremy M.: *U.S. Foreign Aid to Israel*. Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, June 10, 2015. <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf>; letöltés: 2017. 07. 28.
- SHAY, Shaul: *The Threat of Al Qaeda and Its Allies in Lebanon*. BESA Center Perspectives Paper No. 34, September 19, 2007. <https://besacenter.org/perspectives-papers/the-threat-of-al-qaeda-and-its-allies-in-lebanon/>; letöltés: 2018. 03. 12.
- SIBONI, Gabi – KRONENFELD, Sami: *The Iranian Cyber Offensive during Operation Protective Edge*. INSS Insight No. 598. August 26, 2014. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7583>; letöltés: 2014. 08. 25.
- SIBONI, Gabi: „*The IDF Strategy*”: *A Focused Action Approach*. INSS Insight No. 739, August 27, 2015. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10446>; letöltés: 2016. 04. 26.
- SIBONI, Gabi: *Escalation on the Northern Front: Background and Significance – Security-Political Simulation*. INSS Insight No. 649, December 29, 2014. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=8452>; letöltés: 2016. 01. 07.

- SIBONI, Gabi: *The military power of the Islamic State*. <http://www.inss.org.il/publication/the-military-power-of-the-islamic-state/>; letöltés 2017. 10. 10.
- SIPRI Arms Transfers Database. <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>; letöltés 2017. 09. 26.
- SIPRI Yearbook 2010. Armaments, Disarmament and International Security. SIPRI, Stockholm.
- SORENSON, David S.: *Transition in the Arab World. Spring or Fall?* http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/SSQ/documents/Volume-05_Issue-3/Sorenson.pdf; letöltés: 2017. 09. 24.
- SPRINGBORG, Robert: *The political economy of the Arab Spring*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629395.2011.613678>; letöltés: 2017. 07. 09.
- STEWART, Scott: *The Continuing Threat of Libyan Missiles*. Stratfor, May 3, 2012. <http://www.stratfor.com/weekly/continuing-threat-libyan-missiles#axzz39ABWqV00>; letöltés: 2017. 07. 26.
- STROUSE, Kevin: *We Don't Actually Know How Big ISIS Is – And Neither Does ISIS*. Overt Action, March 3, 2015. <http://www.overtaction.org/2015/03/we-dontactually-know-how-big-isis-is-and-neither-does-isis>; letöltés: 2015. 03. 20.
- Syria crisis: Where key countries stand. BBC, 30 October 2015. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23849587>; letöltés: 2015. 12. 22.
- SZABÓ József főszerkesztő: *Hadtudományi Lexikon*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 42. o.
- SZENES Zoltán ny. vezérezredes: *A katonai biztonság reneszánsza*. Honvédségi Szemle, 2017/2. szám. 3–26. o. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2__beliv_003_026.pdf; letöltés: 2017. 04. 17.
- TAHA, Hebatalla: *Egypt After the Spring Revolt and Reaction. Militarisation and security challenges in Egypt*. 11 January 2016. <http://dx.doi.org/10.1080/19445571.2015.1131429>; letöltés: 2017. 06. 23.
- Tahrir Institute for Middle East Policy's description of Ajnad Misr. <https://timep.org/esw/terror-groups/ajnad-misr/>; letöltés: 2017. 06. 24.
- The Armed Forces in the Muslim World. ISPI Studies, 14 luglio 2014. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/armed-forces-muslim-world-10883>; letöltés: 2017. 12. 13.
- The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union. Profiles, Threats & Policies. ICCT Research Paper, April 2016. https://icct.nl/wp-content/uploads/2016/03/ICCT-Report_Foreign-Fighters-Phenomenon-in-the-EU_1-April-2016_including-AnnexesLinks.pdf; letöltés: 2016. 11. 19.
- The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments. https://www.foi.se/download/18.7920f8c9159219570889932/1483967016764/foir_4251.pdf; letöltés: 2017. 08. 04.

- The ISIS papers: a masterplan for consolidating power. The Guardian, 7 Dec 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/dec/07/islamic-state-document-masterplan-for-power>; letöltés: 2015. 12. 19.
- The Military Balance 2003–2004.
- The Military Balance 2007.
- The Military Balance 2010.
- The Military Balance 2011.
- The Military Balance 2014.
- The Military Balance 2015.
- The Military Balance 2016.
- The Military Balance 2017.
- Though militarily inferior, Hamas has hit Israel strategically with attrition and population flight. DEBKAFile Exclusive Analysis, August 24, 2014. <http://www.debka.com/article/24215/Though-militarily-inferior-Hamas-has-hit-Israel-strategically-with-attrition-and-population-flight>; letöltés: 2014. 08. 25.
- TIBI, Bassam: *Conflict and war in the Middle East, from Interstate War to New Security*. Second edition [https://books.google.hu/books?id=8UiEDAAQBAJ&pg=PA305&lpg=PA305&dq=Tibi,+Bassam.+\(1998b\),+Conflict+and+War+in+the+Middle+East:+From+Interstate+War+to+New+Security,&source=bl&ots=lh8XrtTeG_&sig=M_SKNJr9J367GuT5RyEVrszrID4&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR1eqkxanTAhXpa5oKHU4kDTgQ6AEIQTAF#v=onepage&q=Tibi%2C%20Bassam.%20\(1998b\)%2C%20Conflict%20and%20War%20in%20the%20Middle%20East%3A%20From%20Interstate%20War%20to%20New%20Security%2C&f=false](https://books.google.hu/books?id=8UiEDAAQBAJ&pg=PA305&lpg=PA305&dq=Tibi,+Bassam.+(1998b),+Conflict+and+War+in+the+Middle+East:+From+Interstate+War+to+New+Security,&source=bl&ots=lh8XrtTeG_&sig=M_SKNJr9J367GuT5RyEVrszrID4&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR1eqkxanTAhXpa5oKHU4kDTgQ6AEIQTAF#v=onepage&q=Tibi%2C%20Bassam.%20(1998b)%2C%20Conflict%20and%20War%20in%20the%20Middle%20East%3A%20From%20Interstate%20War%20to%20New%20Security%2C&f=false); letöltés: 2017. 04. 16.
- TIBON, Noam: *The road from Jerusalem to Moskow runs through Damascus*. The Times of Israel, 30 August 2017. <http://blogs.timesofisrael.com/the-road-from-jerusalem-to-moscow-runs-through-damascus/>; letöltés: 2017. 10. 22.
- Top Falcons: The UAE's F–16 Block 60/61 Fighters. Defense Industry Daily, January 26, 2014. <http://www.defenseindustrydaily.com/the-uaes-f-16-block-60-desert-falcon-fleet-04538/>; letöltés: 2017. 07. 28.
- TORMA Béla – WAGNER Péter: *Homokvihar Bagdadban*. Zrínyi Nonprofit Kft., Budapest, 2014.
- TÓTH Loretta: *Afrikai hadsereg létesülhet a migráció megfékezéséért*. Magyar Idők, 2017. 10. 31. <http://magyaridok.hu/kulfold/afrikai-hadsereg-letesulhet-migracio-megfekezeseert-2398753/>; letöltés: 2017. 10. 31.
- TRAGER, Eric: *Despite Attacks Egypt Maintains Conventional Military Strategy*. <https://www.thecipherbrief.com/article/exclusive/middle-east/despite-attacks-egypt-maintains-conventional-military-strategy-1089>; letöltés: 2017. 05. 03.
- Trends in World Military Expenditure, 2015. SIPRI, Fact Sheet, April 2016. <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>; letöltés: 2017. 07. 28.
- U.S. Central Command History. <http://www.centcom.mil/ABOUT-US/HISTORY/>; letöltés: 2017. 07. 27.

- ULRICH, Marybeth P. – ATKINSON, Carol A.: *The Arab Spring and Arab Militaries: The Role of the Military in the Transitioning Middle East*. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_10977.pdf; letöltés: 2017. 09. 18.
- UN Plans for Libya. A terv elérhető: <http://www.innercitypress.com/martin1unlibya1icp.pdf/>; letöltés: 2017. 06. 22.
- Unclassified Report of Investigation on Allegations Relating to USCENTCOM Intelligence Products. Report No. DODIG-2017-049, January 31, 2017. <https://media.defense.gov/2017/Feb/01/2001714315/-1/-1/1/DODIG-2017-049.pdf>; letöltés: 2017. 07. 29.
- UNHCR Position on Returns to Libya - Update I. October 2015. <http://www.refworld.org/docid/561cd8804.html>; letöltés: 2016. 11. 12.
- UNSMIL honlap. <http://unsmil.unmissions.org/>; letöltés: 2016. 11. 12.
- UNWRA – United Nations Relief and Works Agency – ENSZ segély- és munkaügyi szervezet a palesztin menekültek érdekében.
- Update on the Israel-Gaza conflict. Stratfor, November 17, 2012. <https://www.stratfor.com/analysis/update-israel-gaza-conflict>; letöltés: 2012. 11. 18.
- VANHULLEBUSCH, Matthias: *The Arab Ligue and Military Operations*. Prospects and Challenges in Syria. <http://dx.doi.org/10.1080/13533312.2015.1017080>; letöltés: 2017. 06. 13.
- VARVELLI, Arturo: *Jihadist Hotbeds. Understanding Local Radicalization Processes*. 15 luglio 2016. <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/jihadist-hotbeds-understanding-local-radicalization-processes-15418>; letöltés: 2016. 11. 12.
- VIDA Csaba: *A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei*. Nemzetbiztonsági Szemle, 1. évfolyam 1. szám, 2013. 87–105. o. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf; letöltés: 2017. 04. 17.
- VIDA Csaba: *A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára*. Hadtudomány XVII. évfolyam 1. szám, 2007. március. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html; letöltés: 2017. 07. 07.
- WALT, Stephen M.: *Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia*. International Organization, Volume 42, Issue 2. Spring 1988. 275–316. o. 42, no. 2 (spring 1988): 275–316. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/testing-theories-of-alliance-formation-the-case-of-southwest-asia/E0FCF64F81CEB357BF509367786CB21C>; letöltés: 2017. 07. 21.
- WALT, Stephen M.: *The Origins of Alliances*. Ithaca, Cornell University Press, 1987. <http://www.olivialau.org/ir/archive/wal15.pdf>; letöltés: 2017. 07. 21.
- War in Libya: Europe's confused response. <http://dx.doi.org/10.1080/13567888.2011.596314>; letöltés: 2017. 07. 08.
- Warning Intelligence on the Internet Review No. 233. 18 October 2006. 7. o.

- WEINTHAL, Benjamin: *Former Navy Chief: Israel in a „secret war” to stop Iranian weapon smuggling to terrorists*. The Jerusalem Post, April 6, 2014. <http://www.jpost.com/Defense/Former-Navy-chief-Israel-in-a-secret-war-to-stop-Iranian-weapons-smuggling-to-terrorists-347682>; letöltés: 2017. 10. 22.
- WEZEMAN, Pieter D.: *Conventional strategic military capabilities in the Middle East*. EU Non-Proliferation Consortium Background Paper, July 2011. <http://www.nonproliferation.eu/documents/backgroundpapers/wezeman.pdf>; letöltés: 2017. 07. 27.
- WINTOUR, Patrick: *Boris Johnson throws weight behind Libya peace process*. The Guardian, 4 May 2017. <https://www.theguardian.com/world/2017/may/04/boris-johnson-libya-peace-process-tripoli>; letöltés: 2017. 08. 02.
- WOLF, Aaron T.: „Water Wars” and Water Reality: Conflict and Cooperation Along International Waterways. In: LONERGAN, S. C.: *Environmental Change, Adaptation, and Security*. NATO ASI Series, Vol. 65. 251–265. o. <http://www.ce.utexas.edu/prof/mckinney/ce397/Topics/conflict/Conflictandcooperation.pdf>; letöltés: 2017. 04. 23.
- WOOD, Dakota L.: *2017 Index of U.S. Military Strength. Assessing America's Ability to Provide for the Common Defense*. The Heritage Foundation, 2017. <http://index.heritage.org/military/2017/>; letöltés: 2017. 07. 23.
- World Oil Transit Chokepoints. Energy Information Administration, July 25, 2017. http://eia.doe.gov/emeu/cabs/world_oil_Transit_Chokepoints/Background.html; letöltés: 2017. 07. 25.
- YASHIV, Eran: *The Economics of the Gaza Situation: A Crucial Element in the Conflict and the Resolution*. INSS Insight No. 585, August 6, 2014. <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=7459>; letöltés: 2014. 08. 07.
- YELLINEK, Roie: *The Qatar crisis and China*. BESA Center Perspectives Paper No. 513, June 29, 2017. <https://besacenter.org/perspectives-papers/qatar-crisis-china/>; letöltés: 2017. 07. 21.
- ZERAOUI, Zidane: *Algeria: revolution, army and political power*. <http://dx.doi.org/10.1080/14708477.2012.671608>; letöltés: 2017. 06. 18.
- ZOHAR, Eran: *Israeli military intelligence's understanding of the security environment in light of the Arab Awakening*. <http://dx.doi.org/10.1080/14702436.2015.1065612>; letöltés: 2017. 06. 14.

Budapest, 2019. február

Dr. Kis Benedek József